

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALIKESIR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Kasım 2024, Cilt: 27 - Sayı: 51-1, 2024 Yılı Özel Sayısı
November 2024, Volume: 27 - Issue: 51-1, Special Issue of 2024

e-ISSN: 2651-4974

e-ISSN: 2651-4974

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
BALIKESIR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Kasım 2024, Cilt: 27 - Sayı: 51-1, 2024 Yılı Özel Sayısı
November 2024, Volume: 27 - Issue: 51-1, Special Issue of 2024

e-ISSN: 2651-4974

<https://dergipark.org.tr/baunsobed>

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Kasım 2024, Cilt: 27 - Sayı: 51-1
2024 Yılı Özel Sayısı

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute

November 2024, Volume: 27 - Issue: 51-1
Special Issue of 2024

e-ISSN: 2651-4974

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>

**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

Kasım 2024 Cilt: 27 Sayı: 51-1 2024 Yılı Özel Sayısı

SAHİBİ

Owner

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balıkesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Yücel OĞURLU

EDİTÖRLER

Editors

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ

YARDIMCI EDİTÖR

Associate Editor

Arş. Gör. Talha Serdar SEZEN

ALAN EDİTÖRLERİ

Section Editors

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Prof. Dr. Sinan AYTEKİN
Prof. Dr. Selvihan KILIÇ ATEŞ
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
Doç. Dr. Alper UZUN
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Statistics Editor

Prof. Dr. Mesut SAÇKES

DİL EDİTÖRLERİ

Language Editors

Öğr. Gör. Dr. Emrah ÖZDEMİR
Öğr. Gör. Dr. Nuriye DEĞİRMENCİ UYSAL

SEKRETERYA

Secretariat

Öğr. Gör. Dr. İbrahim Halil KAZOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Merve AYCAN
Arş. Gör. İbrahim MİSİR
Özge ERDAL

BAUNSOBED KURUMSAL

Corporate Identity

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

*Balıkesir University The Journal of Social Sciences
Institute is a scientific refereed journal which is published
twice a year.*

YAZIŞMA ADRESİ

Correspondence

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbedergi@balikesir.edu.tr

**BALIKESIR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE**

November 2024 Volume: 27 Issue: 51-1 Special Issue of 2024

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Abstracted and Indexed in Following Indexes

ULAKBİM

Ebscohost

Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

DANIŞMA & YAYIN KURULU

Advisory & Editorial Board

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KOROĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYSMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bahçeşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fabio GRASSI (Sapienza University of Rome)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya BOYANA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKAY (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DOĞDUBAY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruhi İNAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel OĞURLU (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Haneen ABUDAYEH (The University of Jordan)
Doç. Dr. Mirela NICHITA (Bucharest University of Economic Studies)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Üniversitesi)
Doç. Dr. Piotr NYKIEL (Jagiellonian University)
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ivana PERICA (University of Split)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Olga GRZYBEK (University of Economics in Katowice)

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman ALAKUŞ (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Alyona BALTABAYEVA (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi)
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN (İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu)
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevziye EYİĞÖR PELİKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Filiz ÇOLAK (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü ÖZLÜ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Melih ÖZÇALIK (Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep DÜNDAR (İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabahattin DENİZ (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Saniye Gül GÜNEŞ (Kapadokya Üniversitesi)
Prof. Dr. Selda UCA (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap TAŞDEMİR (Amasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç Güler ÖZÇALIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Şerif ÖNER (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ulvi KESER (Uluslararası Final Üniversitesi)
Prof. Dr. Umut Ali Koray KAYALIDERE (Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Zafer ÖTER (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

REVIEWERS OF THIS ISSUE *

Doç. Dr. Nazire Müge SELÇUK (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU (Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Alaattin DOLU (Kastamonu Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülşah AKKUŞ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba TÜRK MENDAĞ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan GÖKDEMİR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuz DİKER (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Gencay SAATCI SAVSA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrullah YILMAZ (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Hande AKYURT KURNAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Günay EROL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Nida ABDİOĞLU (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağatay Başarır (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasemin HAYTA (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mensure KIZIL ÖZTÜRK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali KABAKULAK (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özcan ÖZDEMİR (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Berna MAZLUM (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay MİRGEN (Milli Savunma Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Naim SÖNMEZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER CONTENTS

DİL VE EDEBİYAT LANGUAGE AND LITERATURE

Araştırma makalesi / Research article

- Süleyman Bakırganî'nin hac tasavvuru**.....1
Suleyman Bakirgani's conception of pilgrimage
Nilüfer KARADAVUT

EĞİTİM BİLİMLERİ EDUCATIONAL SCIENCES

Araştırma makalesi / Research article

- Türkiye'de öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerle ilgili yayınlanmış tezlerin incelenmesi (2018-2024)**.....15
An examination of theses related to the difficulties experienced in the implementation of curricula in Türkiye (2018-2024)
Ramazan KAYA, Nihat UYANGÖR

GÜZEL SANATLAR FINE ARTS

Araştırma makalesi / Research article

- Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde iki hat levhası**.....31
Two calligraphy plates in Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque
İsmail ÖZTÜRK

İKTİSAT ECONOMICS

Araştırma makalesi / Research article

- Performans değerlendirmesinde risk temelli ölçütlerin kullanımı: BİST şehir endeksleri uygulaması**.....43
The use of risk based measures in performance evaluation: An application of BIST city indices
Merve GÜRİSOY, Arif SEZGİN, Sinan AYTEKİN

Araştırma makalesi / Research article

- BİST Balıkesir endeksi firmalarının MEREK tabanlı CoCoSo yöntemiyle finansal performans analizi**.....63
Financial performance analysis of BIST Balıkesir index companies with MEREK based CoCoSo method
Arif SEZGİN, Sinan AYTEKİN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

İŞLETME

BUSINESS ADMINISTRATION

Araştırma makalesi / Research article

Kredi kartı kullanımı ve paraya karşı tutumun finansal memnuniyet üzerindeki etkisinde finansal stresin aracılık rolü: BUBYO örneği79

The mediating role of financial stress in the effect of credit card usage and attitude towards money on financial satisfaction: The BUBYO example

Ayşegül YILDIRIM KUTBAY

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Araştırma makalesi / Research article

Yerel politikalara katılımın artırılmasında kent konseylerinin etkinliği ve önemi:

Balıkesir kent konseyi örneği.....101

The effectiveness and importance of city councils in increasing participation in local policies: The case of Balıkesir city council

Ahmet UÇAR

TARİH

HISTORY

Araştırma makalesi / Research article

II.Dünya Savaşı yıllarında İngiliz deniz kuvvetleri istihbarat birimi tarafından yayınlanan Türkiye ile ilgili coğrafya el kitabına göre Balıkesir.....119

Balıkesir according to the geographical handbook on Turkey published by the British naval intelligence unit during World War II

Mehmet KARAYAMAN

Araştırma makalesi / Research article

Balıkesir muhacir esas kayıt defterine göre Bulgaristan Türklerinin göçü ve Gönen iskânı (1950-1951).....139

Migration of Bulgarian Turks and resettlement in Gönen according to the Balıkesir immigrant main registration book (1950-1951)

Ferruh KAYALAN

Araştırma makalesi / Research article

Balıkesir senatörlerinden Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosu'ndaki etkinlikleri.....155

Activities of Hasan Ali Türker, one of the senators from Balıkesir, in the Senate of the Republic

Eminalp MALKOÇ

Araştırma makalesi / Research article

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Kepsud Nahiyesi Vakıfları.....171

Foundations of Kepsud Nahiyeh from the XVIth to the XIXth century

Serkan SARI

İÇİNDEKİLER CONTENTS

TURİZM TOURISM

Araştırma makalesi / Research article

Netflix'te yer alan gastronomi temalı içeriklerin ayrıntılı incelemesi.....183

Detailed review of gastronomy themed content on Netflix

Elif ASLAN, Özkan DEMİR, Alper KURNAZ

Araştırma makalesi / Research article

Jeopark ve jeoturizm konulu çalışmaların bibliyometrik analizi.....197

Bibliometric analysis of studies on geoparks and geotourism

Melike GÜL, Bilge VİLLİ

Araştırma makalesi / Research article

Küreselleşme sürecinde turizmde kriz türlerine ilişkin çalışmaların bibliyometrik analizi.....211

Bibliometric analysis of studies on types of crisis in tourism in the process of globalisation

F. Füsün İSTANBULLU DİNÇER, Mithat Zeki DİNÇER, Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Ayşe CABI BİLGE

Araştırma makalesi / Research article

Turizm ve yerel yönetim konulu akademik yayınların bibliyometrik analizi.....237

Bibliometric analysis of academic publications on tourism and local government

Emrah KARA, Taner DALGIN, Hüseyin ÇEKEN, Bilgin GÜNER

Araştırma makalesi / Research article

Dünya mirası Cumalıkızık'ta yaşayan yerel halkın turistlere karşı tutumu.....253

Residents' attitude towards tourists in the world heritage site Cumalıkızık

Bedriye Çilem SOYLU, Musa OFLAZ, Ömer Ceyhan APAK

Araştırma makalesi / Research article

Destinasyon unsurları açısından Bandırma ve yeni bir tur rotası önerisi.....271

Bandırma in terms of destination elements and a new tour route proposal

Murat ÜNVER, Seda ŞAHİN

Süleyman Bakırganî'nin hac tasavvuru* Suleyman Bakırganî's conception of pilgrimage

Gönderim Tarihi / Received: 08.07.2024

Nilüfer KARADAVUT¹

Kabul Tarihi / Accepted: 20.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1512855](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1512855)

ÖZ: İslam'ın beş farzından biri olan ve dinî bir vecibe olarak ifa edilen hac ibadeti, Müslüman milletlerin edebiyatlarına çeşitli yönleriyle kaynaklık eden konulardan biridir. Türk edebiyatında da Klâsik Türk şiirinde ve özellikle dinî ve tasavvufî şiirlerde bir mazmun ve remiz olarak yer alan hac ibadeti, birçok şair tarafından çeşitli vesilelerle şiirlerde kullanılmıştır. Konusu hac ibadeti olan şiirlerden biri de Hakîm Süleyman Ata'ya aittir. Ölüm tarihinden (M. 1186) 12. yüzyılda yaşadığı anlaşılan ve Süleyman Bakırganî olarak da bilinen Hakîm Süleyman Ata, Ahmet Yesevi'nin üçüncü halifesidir. Yesevilik çevresinde yetiştiği için daha çok Yesevi tarzında hikmetler söylemiş ve şiirlerinde dinî-tasavvufî konuları dile getirmiştir. Bu hikmetler 12.-18. yüzyıllar arasında yaşamış farklı şairlere ait şiirlerle beraber *Bakırgan Kitabı*'nda toplanmıştır.

Bu çalışmada, *Bakırgan Kitabı*'nda yer alan ilk manzume incelenecektir. Bu manzume, Hakîm Süleyman Ata'ya ait olup konusu hac ibadetidir. Şairin hacca gitmemiş olmasına rağmen hacca gitme arzu ve niyetini dile getirdiği manzumede, hac ve hac yolculuğu ile ilgili ifadeler değerlendirilecek; Kâbe, tavaf, Hacer'ül-Esved, zemzem, Arafat, Safa ve Merve gibi hac ibadetiyle ilgili unsurların nasıl ele alındığından hareketle metnin sosyal ve kültürel özellikleri, estetik değeri, şairin üslûp ve anlatım özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakîm Süleyman Ata, Bakırgan Kitabı, Hac-nâme, Dil ve anlatım özellikleri

ABSTRACT: The pilgrimage, one of the five obligations of Islam and performed as a religious obligation, is one of the subjects that source the literature of Muslim nations in various aspects. In Turkish literature, the pilgrimage, which takes place in Classical Turkish poetry and especially in religious and mystical poems as a mazmun and remiz, has been used by many poets in poems on various occasions. One of the poems with the pilgrimage as its subject belongs to Hakîm Süleyman Ata. Hakîm Süleyman Ata, also known as Süleyman Bakırganî, who is understood to have lived in the 12th century from the date of his death (1186 A.D.), was the third caliph of Ahmet Yesevi. Since he grew up around Yesevi, he wrote mostly in Yesevi style and expressed religious and mystical subjects in his poems. These wisdoms were collected in the Bakırgan Book together with the poems of different poets who lived between the 12th-18th centuries.

In this study, the first verse in the Book of Bakırgan will be analysed. This verse belongs to Hakîm Süleyman Ata and its subject is pilgrimage. In the verse, in which the poet expresses his desire and intention to go on pilgrimage although he has not been on pilgrimage, the expressions related to pilgrimage and pilgrimage journey will be evaluated; the social and cultural characteristics of the text, its aesthetic value, the poet's style and expression features will be emphasised on the basis of how the elements related to pilgrimage worship such as Kaaba, tawaf, Hajar'ul-Aswad, Zamzam, Arafat, Safa, and Marwa are handled.

Keywords: Hakîm Süleyman Ata, Bakırgan Book, Pilgrimage-nâme, Language and expression features

* Bu makale 6 Haziran 2024 tarihinde Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen II. Balıkesir Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

¹Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, niluferkaradavut@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1214-9641>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

When analysing the texts belonging to historical periods, firstly the manuscript copies of the text and, if available, the Latin-letter works of the text are used. In this context, the sources related to Hakim Süleyman Ata and the Book of Bakırganî, which are the subject of this study, were scanned in the literature review. Hakim Ata, whose real name was Suleiman, was born in Kharizm and died in Bakirkhan in 1186 (582 AH).

Suleyman Hakim Ata's wisdom, after circulating in the oral culture environment and being kept scattered in the folk memory or in the collections of dervishes who considered it their duty to speak wisdom, were probably mixed with the works of some Sufis and many mixed copies were later gathered together and collected as manuscripts under the name of Bakırgan Book. The existing manuscripts were attributed to Suleyman Hakim Ata and later published in the form of lithographs at different times. First published in Kazan in 1846 in the Arabic alphabet, the Bakirkhan Book was published many times in the following years in Arabic and Cyrillic alphabets (Sever, 2018:15).

The verse used in this study was taken from the Bakırgan Book published by Mustafa Sever in 2018. In addition to Süleyman Hakim Ata, there are poems of many Sufi poets who lived between the 12th-18th centuries in the Bakırgan Book. In this respect, the work is an anthology. F. Yahin (2000:3) states that since the first poem of the book belongs to Suleyman Hakim Ata and the most wisdom (46) in the book belongs to him, the book may have been named Bakırgan Kitab.

For information on the poet's life, Mustafa Sever's book *Hakim Süleyman Ata-Hikmetler ve Kıssalar*, Fuad Köprülü's *The First Sufis in Turkish Literature* and the article *Hakim Ata* in the *Diyanet Foundation Islamic Encyclopaedia* were used.

The aim of this study is to determine the vocabulary in Hakim Süleyman Ata's pilgrimage poem and to reveal his description of pilgrimage through words. Ferit Devellioğlu's *Ottoman-Turkish Encyclopedic Dictionary*, *Chagatai Dictionaries*, *TDK Turkish Dictionary*, and *Kubbealtı Dictionary* were used to determine the vocabulary in the text, to classify thematically, and to understand the words.

In addition, the field sources shown in the bibliography have been scanned.

Methodology

In this study, the vocabulary of the pilgrimage verse in Hakim Süleyman Ata's Bakırgan Book was identified and thematically analysed. In order to reveal the author's discourses on pilgrimage worship, the document analysis method was used within the scope of the qualitative method. The main material of the study is the text of Hakim Süleyman Ata.

The vocabulary related to pilgrimage worship such as Kaaba, tawaf, Hajar'ul-Aswad, Zamzam, Arafat, Safa, and Marwa were explained in terms of their usage and origins in the verse, and evaluated under specific headings in terms of their meanings, revealing to what extent Islam is reflected in the work and to what extent the culture created by it is adopted. At the end of the study, the social and cultural characteristics of the text, its aesthetic value, the poet's style, and narrative features were evaluated.

Findings and discussion

The pilgrimage experience, beyond being a journey or a religious duty, has a variety of language and meaning as a worship full of symbolic elements. The belief principles of the Islamic religion and the basic concepts related to it have been one of the main veins that Classical Turkish literature feeds on. The terms related to this worship, which requires both physical and material strength to be performed, have been used in poems on various occasions by many poets, whether they have performed the pilgrimage or not. In time, literary genres, the subject of which is directly or indirectly the pilgrimage, have been formed in our literature. *Kaaba-nâme*, *hajj-nâme*, *menzil-nâme*, *menâsik-ı hajj* and *hajj travel-nâmes* are among these genres. Writing about the pilgrimage arose out of necessity (Kaplan, 2020). Therefore, most of these works were written in everyday language; however, there are also verse and prose pilgrimage travelogues in which poets describe their observations in literary language.

Süleyman Hakîm Ata or Süleyman Bakırganî is known as the first Sufi poet who wrote after Ahmet Yesevî in the history of Turkish literature (Akarpınar, 2019: 288). Hakim Süleyman Ata, who sings

poems in the style of Hikmet, expresses religious and mystical subjects in his poems. In the process of adopting and living Islam, Ahmed Yassawi and the dervishes raised by him, especially Ahmed Yassawi, endeavoured to explain Islam to the people around them within the framework of the Qur'an and hadiths, to adopt the methods of belief and worship, and they sang poems that were far from artistic concerns and lyricism, and had the characteristics of traditional Turkish poetry in terms of language and form. These poems were called "hikmet" in Turkestan (Sever, 2018:7). It has become a tradition for Ahmad Yassawi and his follower dervishes to sing wisdom and tell parables. It is possible to say that the analysed verse is a product of this tradition. As a matter of fact, the verse, which is the subject of the study, was expressed by Mustafa Sever as a form of wisdom verse in the Bakırgan Book. The verse consists of 10 quatrains and is written in eight syllable metre.

In terms of its content, the manzume is characterised as a hajj-nâme. Although Süleyman Bakırgânî did not go on pilgrimage, he expresses his desire and intention to go on pilgrimage in the manzume. In the poem, he uses words related to pilgrimage and pilgrimage such as Kaaba, tawaf, Hajar al-Aswad, Zamzam, Safa and Marwa, and Arafat. These words are presented in the verse from a Sufi point of view. In this respect, the text has a didactic character, far from literary concerns, written to teach the people about the pilgrimage.

Results and recommendations

In the study, the words related to pilgrimage in the text were analysed thematically. Nine words such as Arafat, Hajar al-Aswad, Wall of Hatim, Ka'ba, Ravza, Safa and Marwa, Tawaf, Zamzam, Zabîh are analysed according to the religious context of the text. The analysed words are Arabic words that we encounter as a requirement of pilgrimage. The presence of these Arabic words in the text analysed in terms of religious terminology shows that Islam was adopted by the people in a short time and this situation was reflected in the language. The words Hannân, Mennân, and Sübhân, which are the names of Allah, are also used in the text.

The analysed text is completely related to the pilgrimage and contains the terminology of this field. In addition, Bakırgani mentions not only pilgrimage but also the way of pilgrimage. In order to go to pilgrimage, he will pass through the Euphrates, Tigris, and Jeyhun rivers. In this context, when the content of the verse is taken into consideration, it is seen that it is in the genre of pilgrimage travel-nâma, which has a limited number of examples in Classical Turkish literature.

Giriş

Arapçada “Tartışarak yenmek, susturmak, ikna etmek, inandırmak, haccetmek” (Mutçalı 1995: 148) mânâlarını taşıyan hac kelimesi, İbrânîcede “bayram” anlamında kullanılmakta olup (hag), hvg (bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak) kökünden gelmektedir. Fıkıh terimi olarak hac, imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret ederek ve bazı dinî görevleri yerine getirmek amacıyla yaptığı ibadeti ifade eder (Harman, 1997: 382). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te kelime, “1. Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarla yılın belli aylarında ziyaret edilmesi, 2. İslam’ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke’de yapılan Kâbe’yi ziyaret ve tavaf ibadeti” (2005: 824) mânâsındadır. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapçada hâc (çoğulu huccâc), Türkçede hacı denir. İslam inancına göre maddi durumu yeterli, sıhhati yerinde herkesin gerçekleştirmesi gereken bir vecibe olan hacda dünyanın her yerinden Mekke’ye gelen Müslümanlar dua okuyarak, Allah rızası için kurbanlar keserek, Kâbe’yi tavaf ederek günahlarından arınma imkânı bulurlar.

Hac tecrübesi, bir yolculuk ya da din vazifesi olmanın dışında pek çok sembolik öğeyle dolu çeşitli dil ve anlam örgüsüne sahiptir. İslam dininin inanç esasları ve buna bağlı temel kavramlar, Klâsik Türk edebiyatının beslendiği ana damarlardan biridir. Hem bedenen icra edilmesi hem de yapılabilmesi için maddi güç gerektiren hac ibadetiyle ilgili terimler, hac vazifesini ifa etmiş veya etmemiş birçok şair tarafından çeşitli vesilelerle şiirlerde kullanılmış, hatta zamanla edebiyatımızda konusu doğrudan veya dolaylı olarak hac ibadeti olan Kâbe-nâme, hac-nâme, menzil-nâme, menâsik-ı hac ve hac seyahat-nâmeleri gibi edebî türler ortaya çıkmıştır (Kaplan, 2020). Hac ibadetiyle ilgili bu eserler içeriklerine ve yazılış amaçlarına göre dört başlıkta sınıflandırılır. Bunlar; hac el kitapları, rehber nitelikli hac seyahatnâmeleri, hatıra ve rapor nitelikli hac seyahatnâmeleri ve edebî hac seyahatnâmeleridir (Coşkun, 2002:6). Hac el kitapları, hac konakları (menâzil) ve haccın edasına dair kurallar (menâsik) hakkında bilgi veren eserlerdir. Rehber nitelikli hac seyahatnâmeleri, hacca gitmeye niyet edenler için bir rehber olmakla birlikte yazarın hac yolculuğunu da anlatan seyahatnâme özelliği taşıyan eserlerdir. Hatıra ve rapor nitelikli hac seyahatnâmeleri, yazarların yolculuk gözlem ve izlenimlerini anlattıkları eserlerdir. Edebî hac seyahatnâmeleri ise hac yolculuklarının edebî bir üslûpla anlatıldığı öncelikli konuları menâzil ve menâsik olmayan eserlerdir (Coşkun, 2002: 6-41). Hac seyahatine dair bir şeyler yazmak ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Bu sebeple hacle ilgili eserlerin çoğu günlük dille yazılmıştır. Edebî dille yazılmış eserler içinde ise en bilinenler Ahmed Fâkih’in (15. yy) Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş- Şerife adlı mesnevisi, Fevrî’nin (16. yy) mektup tarzındaki Risâle-i Mekkiye’si, Nâbî’nin (17. yy) sanatkârene üslûpla yazdığı Tuhfetü’l- Harameyn’idir (Aça vd, 2009: 404-405). Bu eserler, İstanbul’dan Mekke’ye kadar uzanan çok geniş bir coğrafya hakkında önemli bilgiler içermekle birlikte yazar ve şairlerinin inançları, eğitimleri, düşünce yapıları ve dilleri hakkında dolaylı bilgiler vermektedir (Coşkun, 2002: 3).

Hac konusu sufiler tarafından da işlenmiştir. Sufiler haccın sadece bir farz ya da turistik bir gezi olmadığını ve Allah’a karşı büyük bir sevgi ile icra edilmesi gerektiğini ifade etmek için hikmetli sözler söylemiş, şiirler yazmıştır. Onlara göre hacda icra edilen belli eylemlerin görülenden ve sanılandan daha derin anlamları vardır. Örneğin “Tavaf kalbi muhafaza etmeye ve mâsivânın kalbe girişine muhalefet etmeye işarettir, kişiye her şeyin bir başka şey etrafında belli bir düzen içinde döndüğü ve insanın da bu kozmik düzenin bir parçası olduğu şuurunu verir (Sayın, 2010:44).

Haccın insana manevi bir olgunluk kazandırması için hacdaki sembolik ritüellerin anlamını idrak etmek önemlidir. Sufilere göre amaç Allah’ı tanımaktır. Bu sebeple fıkıh kitaplarından farklı olarak haccın sadece yapılış şekli ve kuralları dışında haccın manevi yönüne de değinerek eylemlerin sembolik yönünü şiirlerinde dile getirirler (Tosun, 2010: 197). Sufiler, mümin bir kulun kalbini Allah indinde Kâbe’den daha değerli görmüştür. Sufilere göre Allah’ın nazargâh-ı Celili kalptir, Kâbe ise Bünyad-i Halil’dir. Bu kabul Yunus Emre’de, gönülün Hüda’nın nazargâhı, Kâbe’ninse Safa ve Merve’den ibaret olduğu, en iyisinin bir gönüle girmek olduğu şeklindedir (Tatçı, 2005: 53).

İslam’ın şartlarından biri olmanın ötesinde sufileri hacca gitmeye yönelten Harameyn’deki mukaddes mekânları manevî bir uyanış yeri olarak görmeleridir. Sufiler arasında hacı olmaya verilen değer ve hacı olma isteği o derece büyüktür ki Hacı Bayramı Veli, Hacı Bektaşî Veli, Hacı Sultan, Koyun Baba gibi birçok sufünün adı bu ibadetle anılmaktadır (Barkan, 1942: II/309).

Hac madde ile mânânın, beden ile ruhun birleştiği bir ibadet olarak görülür. İslam'da hac bir yandan Kâbe'ye gitmek için yeryüzünde menziller katetmek; diğer yandan aynı zaman dilimi içinde nefis menzillerinde mesafe almak; manevi, ahlaki ve ilahî bir sefer yapmak, bu suretle kâmil ve faziletli, takva sahibi ve arif bir mümin olmaktır (Sayın, 2010: 44). Hac, insanın nefisini günahlardan temizler, ruhunu arındırır, imanını kuvvetlendirir.

Bu çalışmada kendisi de bir sufi olan Süleyman Bakırganî'nin hac manzumesinin muhtevası hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Literatür taraması

Hakîm Süleyman Ata'nın hac manzumesinde yer alan söz varlığının tespit edilmesi, kelimelerin anlamlandırılması ve kelimeler üzerinden yapılan hac tasvirinin ortaya çıkarılması amacıyla Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lugat'ı, Çağatayca Sözlükler, Türkçe Sözlük ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük ile konuya ilişkin kaynaklar taranmıştır. Bu makaleye konu olan manzume Mustafa Sever'in 2018'de yayımladığı Bakırgan Kitabı'ndan alınmıştır. Bakırgan Kitabı, Süleyman Hakîm Ata'dan başka 12.-18. yüzyıllar arasında yaşamış pek çok mutasavvif şairin şiirlerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş antoloji özelliğinde bir eserdir. F. Yahin, kitapta en fazla hikmetin (46) ve ilk şiirin Hakîm Süleyman Ata'ya ait olması sebebiyle kitaba Bakırgan Kitabı adı verilmiş olduğunu ifade eder (2000:3). Mustafa Sever'e göre; Süleyman Hakîm Ata'nın hikmetleri, sözlü kültür ortamında dolaştıktan, halk hafızasında veya hikmet söylemeyi görev sayan dervişlerin mecmualarında dağınık şekilde yaşatıldıktan sonra muhtemelen birtakım mutasavvıfların eserleriyle de karışmış ve birçok karışık nüsha daha sonra bir araya getirilerek Bakırgan Kitabı adı altında yazma eser şeklinde toplanmıştır (2018:15). Mevcut yazmalar Süleyman Hakîm Ata'ya isnat edilerek daha sonra taş basma eserler şeklinde farklı zamanlarda yayımlanmıştır. Bakırgan Kitabı, ilk kez 1846'da Arap alfabesiyle Kazan'da yayımlanmış daha sonraki yıllarda da Arap ve Kiril alfabesiyle birçok kez yayımlanmıştır (Sever, 2018:15). Bakırgan Kitabı üzerine Münevver Tekcan doktora çalışması yapmıştır. Bunlar dışında İbrahim Hakkul- Seyfeddin Refiddin, Abdurrahman Güzel, Ferit Yahin, Önal Kaya'nın çalışmaları vardır.

Asıl adı Süleyman olan Hakîm Ata, Harizm'de doğmuş, 1186 yılında (Hicri 582) Bakırgan'da vefat etmiştir. Hakîm Süleyman Ata, Hoca Ahmed Yesevî'nin hem müridi hem de onun üçüncü ve Türkler arasında en tanınmış halifesidir (Köprülü, 1993: 88). Hakîm Ata Harezmi'de oturarak çevresindeki halkı irşad ile uğraşan bir mutasavvıftır. Hakîm Ata hakkındaki bilgiler, çeşitli menkıbelere dayanmaktadır. On beş yaşına kadar Ahmed Yesevî'nin yanında Kur'an tahsil eder ve ona mürid olur. Hakîm Ata, Ahmed Yesevî'nin "Yarın seher vakti sana bir deve gelecek, ona bin, nerede durursa ineceğin yer orasıdır" diye söylemesi üzerine onun yanından ayrılır. Ertesi sabah, Ahmet Yesevî'nin söylediği gibi bir deve gelir ve Hakîm Süleyman Ata bu deveye binip yola düşer. Deve Türkistan'a doğru yol alır. Horasan şehrinin batı yönünde Bi-neva Arkası denen yere gelip durur. Deve Hakîm Süleyman Ata'nın zorlamasına rağmen yerinden kalkmaz, bağırır. Buraya Bağırğan/Bakırgan adı verilir. Hakîm Süleyman Ata, Bakırgan'a yerleşir, bundan dolayı Bağırğanî/Bakırganî olarak da anılmıştır (Kaya, 1998:75).

Süleyman Hakîm Ata ya da Süleyman Bakırganî, Türk edebiyatı tarihinde Ahmet Yesevî'den sonra eser veren ilk tasavvuf şairi olarak tanınır (Akarpinar, 2019:288). Bakırganî'nin Bakırgan Kitabı, Ahirzaman Kitabı ve Meryem Kitabı olmak üzere üç eseri vardır (Güzel, 2008: 96, 105, 110). Bakırgan Kitabı'nda yer alan Süleyman Bakırganî'nin söylediği hikmetlerde Divân-ı Hikmet'in dil, şekil, nazım ölçüsü ve üslup özellikleri devam ettirilmiştir.

Yöntem

Hakîm Süleyman Ata'nın Bakırgan Kitabı'nda yer alan manzumedeki hac ibadetine dair söylemleri ve şairin hac tasavvurunu ortaya çıkarmak amacıyla nitel yöntem kapsamında doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Şairin hacca gitmemiş olmasına rağmen hacca gitme arzu ve niyetini ifade ediş biçimi, hac ibadeti ve hac yolculuğu ile ilgili konuları nasıl ele aldığı söz varlığı üzerinden tematik olarak incelenmiştir. Bunun için metinde geçen Kâbe, tavaf, Hacer'ül-Esved, zenzem, Arafat, Safa ve Merve, hatim duvarı, Mannan ve Mennan, ravza, rükn, zebîh gibi hac ibadetiyle ilgili kelimeler

manzume içerisindeki kullanımları ve kökenlerine göre açıklanarak metindeki bağlamına göre değerlendirilmiştir. Bundan hareketle İslamiyet'in metne ne kadar yansıdığı ve onun oluşturduğu sosyal ve kültürel özelliklerin ne derecede benimsendiği de ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonunda metnin estetik değeri, şairin üslup ve anlatım özellikleri üzerinde durulmuştur. Makaleye konu olan metin aşağıda verilmiştir.

“1 Bakırgan'dın sefer kılsam
Tavaf kılğalı Ka'be'ni
Barıp rükne yüzüm sürsem
Körüp Hannân'ı Mennân'ı

2 Hacer-Esved'ge el sunsam
Hatîm dîvârını körsem
Şükür Hamd u senâ aysam
Seher vaktında Sübhân'ı

3 Safâ'dın Merve'ye barsam
Mübârek Zemzem'i icsem
Zebîh rûhıga hatm aysam
Birer aşr ile Kur'an'ı

4 Arafât tagına cıksam
Acaib sun'ına baksam
Garîbler hücresin yapsam
Bulup genc ile mihmânı

5 Namâz(ı) ber-cây keltürsem
Birer savm'ada oltırsam
Basıp nefsimni öltürsem
Bolup könglim müselmânı

6 Medîne şehrine barsam
Resûl'nin ravzâsın körsem
Yusûf-ı Mısr dik âh ursam
Tilep Ya'kûb-ı Ken'an'ı

7 Geh ilikimge 'asâ alsam
Geh boynınga ridâ' salsam
Geh Sinâ tagına cıksam
Tilep Mûsâ-yı 'İmrân'ı

8 Fırad Dicle suyun icsem
Geh Ceyhun'dın kirip kecsam
Halâyıkydın özüm secsem
Kezip bahr ile 'ummânı

9 Hacılar sanıga kirsem
'Înâyet şerbetin icsem
Hasûdlar sözidin kacsam
Basıp nefsimni rûhânî

10 Fakîr hâlını sorsalar
Manga hâcnâme birseler
Mining atımnı sorsalar
Süleymân-ı Bakırganî” (Sever, 2018: 80)

Bulgular ve tartışma

Araştırma verilerinin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Metnin şekil özellikleri

İncelenen manzume, Mustafa Sever tarafından Bakırgan Kitabı'nda hikmet nazım şekli olarak ifade edilmiştir. İslamiyet'in kabul edilmesi ve yaşanılması sürecinde Ahmed Yesevi başta olmak üzere, onun yetiştirdiği dervişler İslamiyet'i Kur'an ve hadisler çerçevesinde çevrelerindeki insanlara anlatmak, inanma ve ibadet usullerini benimsetmek yönünde çabalamış, sanat kaygısından ve lirizmden uzak, dil ve şekil açısından geleneksel Türk şiiri özelliklerini taşıyan şiirler söylemişlerdir, bu şiirlere Türkistan'da "hikmet" adı verilmiştir (Sever, 2011:19). Ahmed Yesevi ve onun takipçisi dervişler tarafından hikmet söyleme ve kıssa anlatma bir gelenek hâlini almıştır.

Manzume, 10 dörtlükten oluşmaktadır ve sekizli hece ölçüsü ile yazılmıştır. Hakîm Süleyman Ata, Ahmet Yesevi'nin Divân-ı Hikmet'inde var olan vezinler ve şekilleri eserlerinde kullanmıştır. Mehmet Fuat Köprülü, Süleyman Ata'nın sanatta ve tasavvufta Ahmet Yesevi tarzında söylemesini "Yesevilik adabındandır." diye açıklar (1993: 174). İncelenen manzume için bu geleneğin ürünüdür, demek mümkündür, ancak manzumedeki dörtlükler beyit hâline de dönüştürülebilir. Metnin nazım birimi beyit kabul edildiğinde manzumenin hezec bahrinin mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün kalıbı ile söylendiği görülür. Aruzla söylenen manzume musammat gazel tarzındadır. Mısra ortalarında iç uyak bulunan gazellere musammat gazel denir. Bu gazeller genellikle aruzun iki eşit parçaya bölünen kalıplarıyla yazılır, böylece her beyit kıta şekline dönüşür (Dilçin, 1997:120). Hece- aruz ve beyit-dörtlük karmaşası Yunus Emre'nin ilahilerinde ve Mevlana'nın Farsça gazellerinde de görülmektedir. Bu özelliğin Bakırganî'de de olduğu söylenebilir. Beyitle yazılan şiirler bölündüğünde dörtlüğe dönüşebilmektedir ya da dörtlükler beyite dönüşebilmektedir.

Manzumenin hikmet nazım şekli ile yazıldığı düşünüldüğünde kafiye şeması abab/ aaac / aaad ... şeklindedir. Musammat gazel olarak düşünüldüğünde ise gazelin kafiyelenişine uygun aa/ ba/ ca/ da... şeklindedir. Metinde kafiye Türkçe fiillerle yapılmış bu da hareket unsurunu ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte fiillere getirilen -se/ -sa dilek -şart kipi ve 1. tekil şahıs eki -m redif olarak kullanılmıştır. Dilek-şart kipi fiil kök ve gövdelerine eklenerek hareketin şart şeklinde tasarlandığını anlatır, fiil bir hüküm ifade etmez, bununla beraber şart kipinde temenni ifadesi de bulunur (Ergin, 1997:310). Ek hâlinde kullanılan redifin metne kattığı anlam daha çok istek olarak karşımıza çıkar. Bu da Süleyman Bakırganî'nin hacca gitmediğini ancak böyle bir isteğinin olduğunu ya da şairin hacca gitmeye niyet ettiğini gösterir.

Metnin muhteva unsurları

Bakırganî'nin incelenen manzumesinin muhtevasını şöyle özetleyebiliriz: Hakîm Süleyman Ata, Allah'a yakararak metne başlar. Daha sonra Allah'tan Kâbe'ye yüz sürmeyi diler. Özlemle Kâbe'ye gitmek, Kâbe'yi tavaf etmek, Kâbe'nin duvarına yüz sürmek, Hacerü'l Esved'e dokunmak, Safa'dan Merve'ye sa'y yapıp zemzem içmek, zemzemin ortaya çıkmasına vesile olan durumu hatırlayıp Hz. İsmail'in ruhuna Kur'an okumak ister. Arafat dağına çıkmak, Medine'ye gidip Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmek, onunla manen de olsa bir arada olmak Süleyman Hakîm Ata için büyük nimettir. Bütün bunları yaparak hem haccın farızasını yerine getirmiş olacak hem de nefsinin öldürmüştür olacaktır. Böylece gerçek mânâda hacılar sınıfına katılacaktır. Bakırganî, Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteğiyle Sina dağına çıkması gibi bir istekle hacı olmak ister. O, metnin tamamında hacca gitmemesine rağmen hacca gitmenin özlemini çekmektedir. Namaz, oruç zekât ibadetlerinde olduğu gibi hacda da en temel şart, niyet etmektir. Hac ibadeti niyetle başlar, samimi bir Müslüman olan Bakırganî de manzumede hacca gitme niyet ve isteğini dile getirmektedir. Bunun yanında manzumede geçen Bakırgan, Fırat, Dicle, Ceyhun gibi yer adları bize gidiş güzergâhı hakkında da bilgi verir.

Hakîm Süleyman Ata'nın hac tasavvurunun anlaşılabilmesi için hac ibadetiyle ilgili manzumede geçen kelimeler aşağıda açıklanmıştır. Buna göre;

Arafat (Ar.): Haccın icaplarından olmak üzere hacıların Kurban Bayramı arifesinde toplanıp vakfeye durdukları Mekke'nin doğusundaki mukaddes dağdır (Devellioğlu, 1998:35). İslam kaynaklarına göre Âdem ile Havvâ'nın cennetten çıkarıldıktan sonra tekrar buluştukları ve İbrahim peygamberin Cebrâil ile konuştuğu yer olduğu da rivayet edilir (Ayverdi, 2010: 62). Hz. Peygamber'in "Hac Arafat'tır" buyurması, İslam'ın beş şartından biri olan hac ibadetinin yerine getirilmesinde Arafat'ın ne kadar önemli olduğunu gösterir (Boks, 1991:261). Hac ibadetinin geçerli olması için Arafat'ta vakfede bulunmak gerekir ve tavafın da Kâbe'nin etrafında yapılması şarttır. Hac yapacaklar için Arafat'ta durmak zamanı arife günü başka bir ifadeyle Zilhicce ayının 9. günü güneşin tepede olduğu andan Kurban Bayramı'nın ilk günü tan yerinin ağarmaya başladığı zamana kadar geçen süredir. Bu süre zarfında bir dakika bile olsa Arafat'ta bulunmak yeterlidir (Bilmen, 1990: 372).

Süleyman Bakırganî metinde 4. dörtlükte Arafat'ta bulunmayı diler. O, Arafat dağına çıkıp oradan Allah'ın yarattığı bütün güzellikleri seyretmek ister. Bu aynı zamanda Bakırganî için hac farzını da yerine getirmektir.

Arafât tagına cıksam
Acaib sun'ına baksam
Garîbler hücesin yapsam
Bulup genc ile mihmânı

Hacer'ül-Esved (Ar. *hacer* "taş", *harf-i târif el- ve esved* "siyah" ile *hacerü'l-esved, hâcer-i esved*): Kâbe'nin doğu köşesinde bulunan, tavaf sırasında hacıların her dönüşte selamladıkları siyah parlak taş. "Yerden 1,5 m kadar yükseklikte bulunan, yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçimindeki bu taşın siyaha yakın koyu kırmızı renkte olması sebebiyle böyle adlandırıldığı anlaşılmaktadır." (Öğüt, 1996: 433).

Gerek tavafa başlarken gerekse tavaf esnasında Hacer'ül- Esved'in önüne her geldiğinde ona karşı durulur, namaza durur gibi eller kaldırılır, tekbir ve tehlil getirilir. Mümkünse öpülür ve eller sürülür. Bu mümkün değilse yalnız eller kaldırılarak selamlanır. Hacer'ül Esved'e böyle el koymak, Allah'a ibadet ve itaat üzere söz vermenin bir nişanı kabul edilir (Bilmen, 1990:374).

Tavafta başlama noktasını gösterme şeklindeki pratik faydası yanında Hacerü'l-Esved'in bir de sembolik anlamı olup kaynaklarda bununla ilgili birçok rivayete yer verilir. Hz. Ali'den nakledildiğine göre Hacerü'l-Esved, bezm-i eleste Allah'ın bütün insanlardan kendisini rab olarak tanımaları yönünde aldığı sözü (bk. el-A'râf 7/172) içinde taşımakta olup ondan, bu ahde vefa gösterenler lehinde kıyamet günü şahitlikte bulunması istenecektir, diğer bir hadiste de "Hacerü'l-Esved'e dokunan kimse rahmanın eline dokunmuş gibidir" denilmiştir (Öğüt, 1996: 434).

Hatim duvarı (Hicr) (Ar.): Sözlükte "engellemek, yasaklamak; bir şeyden bir parça ayırmak" mânâlarına gelen hicr, Kâbe'den ayrılmış olmakla birlikte onun bir parçası kabul edilen yere verilen isimdir. Burası, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'le birlikte inşa ettiği Kâbe'ye dâhil bulunurken yangın ve sel baskınları sonucunda Kâbe ile birlikte yıkılır. Daha sonra Hz. Muhammed'in de katıldığı Kâbe'nin yeniden inşası sırasında Mekkeliler, binanın daha küçük tutulmasına karar verirler. Bu inşaat sırasında yarım daire şeklindeki bir yeri Kâbe dışında bırakıp burayı göğüs hizasına gelen bir duvarla (hatim) çevirirler. Bu duvar hatim duvarı olarak adlandırılır. Hatim duvarı aynı zamanda Kâbe'de altın oluğun akacağı yarım dairelik yerin çevrili olduğu yerdir. Hicrin sınırını gösteren hatim (terkedilmiş, bırakılmış), iki ucu da Kâbe duvarına bitişmeyen yarım daire şeklinde bir duvardır. İçi, dışı ve üstü mermerle kaplı olup üzerinde biri ortada, diğerleri uçlarda yer alan, şamdan biçimi kaideli ve silindirik fanuslu üç lamba bulunmaktadır (Günel, 1998: 455-456).

Bu yerin bir kısmı Kâbe'den sayılır, orada namaz kılınıp dua edilir (Bilmen, 1990:383).

Bakırganî 2. dörtlükte Hacer-Esved'ge el sunsam
Hatim dîvârını körsem
Şükür Hamd u senâ aysam

Seher vaktında Sübhân'ı diyerek haccın önemli unsuruna da değinir. Onun isteği Hacer'ül-Esved'e el sürüp hatîm duvarını görmek ve orada seher vakti Allah'a bu nimetlere kavuştuğu için şükretmek, dua etmektir.

Hannan ve Mennan (Ar.): Hannan “Çok merhametli, çok acıyan” (Devellioğlu, 1993:326) Mennan (Allah'ın sıfatı olarak) “Kullarına çok ihsan eden, veren, iyilik ve ihsanda bulunan” (Devellioğlu, 1993:616) anlamında Allah'ın sıfatlarındandır. Bunlar aynı zamanda Kâbe'de bulunan sütunların adıdır.

Kâbe (Ar): Sözlükte “Hicazda Mekke-i Mükerreme'de Harem-i Şerif'in hemen hemen ortasında bulunan kutsal bina. (Aslında Hz. Âdem yapısı iken Tufan'da yıkılmış. Hz. İbrahim ve İsmail tarafından ihya olunup bütün Müslümanlar için mukaddes sayılmıştır.) 2. Müslümanların namaza başlarken yöneldiği taraf 3. Müslümanların hacı olmak için muayyen zamanda gidip ziyaret ettikleri yer” (Devellioğlu, 1993: 173) olarak ifade edilmiştir.

Kâbe, Beytullah, Beytü'l- Harem, Kâbetullah adlarıyla da bilinir. Klâsik Türk şiirinde bu kutsal makamın adı daha çok Kâbe olarak geçmektedir. Kâbe, Mekke civarından alınan siyah taşlarla İbrahim peygamber ile oğlu İsmail tarafından bugünkü yerine inşa edilmiştir (Pala, 2000: 219).

Kâbe, Harem-i Şerif ve Mescidü'l- Haram denilen büyük bir mescidin ortasında bulunmaktadır. Bu mescidin etrafında kubbeler olup geri kalan kısım açıktır. Yedi minare, birçok kapı, içinde minber, zezem kuyusu ve İbrahim Aleyhisselam'ın Makamı bulunmaktadır (Bilmen, 1990:374).

Rükn (Ar.): Sözlükte “1. Bir şeyin temel direği, en sağlam ve kuvvetli tarafı, istinatgâhı, 2. *din*. Namazın tam ve doğru olarak eda edilebilmesi için gereken temel ve esaslarından her biri, 3. Sütun, direk, 4. Bir topluluğun büyük önem taşıyan, temel durumunda olan fertlerinden her biri” (Ayverdi, 2010: 1035) anlamlarına gelmektedir. Metinde rükn Kâbe'nin dört köşesini ifade eder.

Bakırganî 1. dörtlükte Bakırgan'dın sefer kılsam
Tavaf kılğalı Ka'be'ni
Barıp rükne yüzüm sürsem
Körüp Hannân'ı Mennân'ı diyerek hacca gitme isteğini dile getirir.

O Bakırgan'dan hac için yola çıkıp Mekke'ye gidecek, burada Kâbe'yi görüp tavaf kılacak, rükne yüzünü sürüp Allah'ı anacaktır. Bakırganî, Kâbe'nin sütunları olan Hannan (çok rahmet edici) ve Mennan (çok nimetlendirici)'ni da görmeyi diler. Dörtlükte Hannan ve Mennan ile ifade edilen Kâbe'nin sütunlarıdır ancak şair, aynı zamanda Allah'ın isimlerini de kastederek tevriyeli kullanmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere Bakırganî Kâbe'yi bütün olarak daha ilk dörtlükte tasvir etmektedir.

Ravza (Ar.): “1. Çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe, 2. Cennet, *Ravza-i Mutahhara – Ravza-i Nebî*: Hz. Muhammed'in Medîne'deki kabri” (Devellioğlu, 1993: 879).

Sözlükte “tertemiz bahçe” anlamına gelen Ravza-i Mutahhara adlandırması, Hz. Peygamber'in eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden (ravza) bir bahçe olduğunu bildiren hadisine dayanır. Resûl-i Ekrem ayrıca, Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha faziletli olduğunu haber vermiş bu hadisler Resûlullah'ın mescidinin faziletine, onun içinde de Ravza-i Mutahhara'nın daha faziletli olduğuna delil sayılmıştır (Bozkurt, 2007: 475).

Hac yolculuğunda bulunanların Medine-i Münevvere'ye giderek Resulullah Efendimizin mescid-i şeriflerini ve kabrini ziyaret etmeleri önemli bir görevdir. Bu Allah rızasına kavuşmanın en şerefli ve faziletli olarak görülür.

Bakırganî de 6. dörtlükte hac ibadetini yerine getirip Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret etmek için Medine'ye gitmek ister. Burada Kenanlı Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un arkasından onun için âh çekip onu görmeyi dilemesi gibi bir ah çekmeyi tasavvur eder.

Medîne şehrine barsam
Resûl'nin ravzâsın körsem

Yusûf-ı Mısır dik âh ursam
Tilep Ya'kûb-ı Ken'an'ı

Safa ve Merve: Safa ve Merve, Kâbe'nin doğusunda bulunan iki tepedir. Safa'dan başlanıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelmek haccın vaciplerindedir.

Safa, Merve'den biraz daha yüksek olan tepedir. Hac ve umre tavaflarından sonra Kâbe'ye daha yakın olan Safa'dan başlamak üzere Merve'ye dört gidişle üç gelişten ibaret olan sa'y ibadeti yapılır. Kaynaklarda bundan dolayı bu iki tepeye Merveteyn adı verildiği yazılıdır (Küçüktaşçı, 2008:441). Kur'an-ı Kerim'de Safa ile Merve'nin Allah tarafından konulmuş sembollerden ve hac ile umre ibadetinin yapıldığı yerlerden olduğu belirtilir (el-Bakara 2/158).

Bu bağlamda Kâbe ziyaretlerinde Merve ve Safa arasında sa'y denilen koşarak gidip gelmeler pek çok şair tarafından özellikle sa'y ve Safa kelimelerinin tevriyeli kullanılmasıyla ifade edilmiştir. Bakırganî, metinde 3. dörtlükte buna değinmiştir.

Tavaf (Ar.): Sözlükte “1. Kutsal sayıp etrafını dolaşma, ziyaret etme, 2. Kâbe'nin etrafını dolaşma. İslam dininde hac ve umre sırasında Kâbe'nin çevresini yedi kez dönme” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005: 1991) anlamına gelir. Terim olarak ise tavaf, “Hacer-i Esved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmek.” demektir. Her bir dönüşü ise “şavt” denir. Aynı şekilde yedi defa yapılan şavta tavaf denir (Bilmen, 1990:374).

Zemzem (Ar.): Kâbe yanındaki meşhur kuyudan çıkan kutsal sudur. Mescid-i Harâm'da Hacer'ül-Esved'in tam karşısında Kâbe'ye 19 m uzaklıkta yer alır. Suyu bu isim “bol ve akıcı olma, Cebrâil'in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses” anlamlarındaki zemzem ile (zemzeme, zemmezem, zümmezim, zemmizem) arasında bir ilişki kurularak verilmiştir (Küçüktaşçı, 2013: 242). Hz. İsmail'in annesi Hacer'in, uzun arayışlardan sonra İsmail'i bıraktığı yerde suyun kaynağından fışkırarak aktığını görünce, “Yavaş yavaş ak, dur!” demesi veya etrafa yayılmaması için çevresini kumla çevirmesinden dolayı bu adı aldığı da ileri sürülmüştür. Zemzem geçmişten günümüze Kâbe'yi ziyaret edenlerin su ihtiyacını karşılamanın yanı sıra insanların yemek ihtiyacını da gidermiştir (Küçüktaşçı, 2013: 242). Bununla ilgili İslam öncesine ve sonrasına ait pek çok örnek bulunmaktadır. Metinde zemzem Kâbe motifleriyle ilgili olarak kullanılan kutsal sudur.

Zebîh (Ar.): Hac farızındaki unsurlardan biri de kurban kesmektir. İslamî literatürde “ibadet amacıyla kesilen hayvana *udhiyye* (*dahiyye*) eti için kesilen hayvana *zebiha*” (Güç, 2002: 436-440) denilir. Kur'an'da el-Bakara 2/196; el-Mâide 5/2, 95, 97; el-Hac 22/28, 36, 37; el-Feth 48/25; el-Kevser 108/2 surelerinde hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanlarla ilgili bazı hükümler yer alsa da hac dışındaki kurban ibadetinden bahsedilmez. Kurban kesme yükümlülüğü ve diğer kurban türleri hakkındaki hükümler Hz. Peygamber'in söz ve uygulamasıyla belirlenmiştir. Kurban kesmek hac ve umrenin her ikisini yapana vaciptir (Güç, 2002: 436-440).

Bakırganî 3. dörtlükte Safâ'dın Merve'ye barsam
Mübârek Zemzem'i icsem
Zebîh rûhıga hatm aysam
Birer aşr ile Kur'an'ı diyerek yine haccın unsurları üzerinde durur.

Buna göre önce Safâ ve Merve arasında say yapacak sonra zemzem suyundan içip kestiği kurbanın kabul olması için bir parça Kur'an okuyacaktır.

İmrân (Ar.): İslam âlimleri Kur'an'da adı geçen İmrân'ın kim olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür. “İmrân ailesi” ifadesindeki İmrân'ın Mûsâ ve Hârûn'un babası olup şeceresinin Hz. Yakub'a dayandığını söyleyenler olmakla birlikte, Meryem'in babası ve Hz. Süleyman'ın soyundan olduğunu nakledenler de bulunmaktadır Tevrat'a göre İmrân (Amram) Hz. Mûsâ, Hârûn ve kız kardeşleri Meryem'in babası olup İsâ'nın annesi Meryem'le bir alâkası yoktur (Harman, 2000: 232).

Ridâ' (Ar.): Sözlükte “1. Örtü, şal, 2. Elbise üzerine giyilen hırka, cüppe, setre ve pardösü gibi giyecek. 3. Dervişlerin omuzlarına attıkları, gereğinde seccade veya yorgan gibi kullandıkları yün örtü” (Ayverdi, 2010: 1027) anlamına gelmektedir.

Bakırganî 7. dörtlükte
Geh ilikimge 'asâ alsam
Geh boynımga ridâ' salsam
Geh Sinâ tagına cıksam
Tilep Mûsâ-yı 'İmrân'ı

diyerek Hz. Musa'ya telmih yapar. Eline asa alıp boynuna şal atıp derviş kılığında Tur-ı Sina'ya çıkmayı ve Hz. Musa gibi orada Allah'a yakarmayı diler.

Bakırganî bunlar dışında Bakırgan'dan hacca gideceği güzergâh hakkında da bilgi verir. Fırat ve Dicle suyundan içerek Ceyhun nehrini geçecek ve denizleri görecektir. Burada Bakırganî'nin bahsettiği deniz Akdeniz ve Kızıldeniz olmalıdır. Bunu sekizinci dörtlükte dile getirir.

Fırad Dicle suyun içsem
Geh Ceyhun'dın kirip kecem
Halâyıkdın özüm secsem
Kezip bahr ile 'ummânı

Son iki dörtlükte ise Bakırganî'nin bütün isteği hacılar sınıfına girmektir. Bakırganî'nin hacı olmaktan kastı sadece ibadetleri yerine getirmek değil aynı zamanda nefsinin arındırılmasıdır. Böylece inayet şerbetinden içip hasetlerin sözlerinden de kaçacaktır. Bunun sonucunda kendisine ismin ne diye sorularak hacı olduğunu ispat eden bir hac-nâme verilecektir.

Yukarıda tek tek ele alınan kelimelerden hareketle Bakırganî'nin şiirinde haccın ibadet yönü üzerinde durduğu ve haccın daha çok şekliyle ilgili bilgi verdiği görülür, ancak onun asıl düşüncesi bir sufi olarak nefsinin arındırılması, ruhunda manevi bir ilerleme sağlamaktır. Bakırganî'nin asıl amacı Allah'ı tanımaktır, bilinçsizce ibadet etmek değildir.

Günümüze kadar ulaşan bu eserde, hac ibadetinin bütün farzlarına değinilerek hac kuralları tasvir edilmiştir. Metin bu yönüyle, edebî kaygıdan uzak halka hac farizesini öğretmek amacıyla yazılmış, didaktik bir özellik taşımaktadır. Bunun yanı sıra İslamî öğelerin eserin muhtevasında bu kadar yer alması, Türklerin İslamiyet'i benimsemiş olduklarının bir göstergesidir.

Metnin dil ve üslûp özellikleri

İncelenen manzume, Klâsik Türk edebiyatının geneline nazaran sade ve anlaşılır bir üslûpla kaleme alınmıştır. Fuat Köprülü'ye göre; İslamiyet'in Türkler arasında yayılması, İslamiyet'i kabul etmemiş ya da girip de onun inanç ilkelerini içselleştirememiş Türkler arasında millî kültür, millî ruh ve millî zevke sahip büyük mutasavvıflarca yapılmıştır. Bu mutasavvıflar yeni dini halkın anlayacağı ve zevk alabilecekleri bir lisanla yaymaya çalışmışlardır (1993:18-19.). İslam'ın esaslarını anlaşılması zor ifadeler yerine, sade ve basit bir dil ile anlatmak büyük bir yetenektir (1993:165). Nitekim Yûnus Emre de Yesevî'nin hikmet tarzı manzumelerini “ilahî” adıyla Anadolu'da yaygınlaştırmıştır. Bakırganî, 12. yy'da Yesevî'nin takipçisi olarak İslam'ın şartlarından olan hac ibadetini halkın anlayabileceği en yalın şekliyle nesnel bir üslûpla ifade etmiştir. Hacca gitmeden elinden geldiği kadar haccın edasına dair öğrendikleriyle eserini oluşturan Bakırganî'nin tasvirleri oldukça canlıdır. Manzumenin dil varlığını Arapça ve Farsçadan çok Türkçe kelimeler meydana getirmektedir. Manzumede âyet, hadîs-i şerîf ve Arapça-Farsça kelâm-ı ibareler yoktur. Metindeki Arapça ve Farsça kelimeler, işlenen konunun yansıması olarak hac ibadetiyle ilgili kelimelerdir. Bunlar o dönemde Türkçeye yerleşmiş dinî kelimelerdir. Metin dil özellikleri bakımından Çağatay Türkçesinin fonetik ve morfolojik özelliklerini taşımaktadır. *Bakırgan'dın, kılğalı, tilep, manga* gibi kelimelerde kullanılan ses ve ekler bunun göstergesidir.

Sonuç

Türklerin, İslam'la olan ilişkileri günümüzde ortaya çıkmış yeni bir durum değildir. Bu süreç Türklerin Müslüman olmaya başladıkları 7. yüzyıldan günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Başlangıçta özellikle dervişler, gezgin tacirler ve vaizler vasıtasıyla İslamiyet, bir şekilde göçebe Türkler arasında hızla yayılmış ve büyük kitlelere ulaşmıştır.

Bakırganî, göçer Türk topluluklarına ibadetle ilgili hususları basit ve sade bir dil ile anlatmış bu nedenle de oldukça kabul görmüştür. İslamiyet'in Türkler arasında daha yeni yayılmaya başladığı zamanlarda bir mutasavvıf tarafından halk için yazılmış eserlerin dinî konulardan bahsetmesi doğaldır. İster istemez halkın zevklerine, itiyadlarına uymak, mânâsını anlayacakları basit bir lisan ile yazmak gerekir. Kullanılan dil, daha çok günlük konuşma dili ile iç içe olan yazı dili özelliğine sahiptir. Bakırganî hacca gitmese de kutsal toprakların sevgisini, coşkusunu muhatap olduğu topluluğa hissettirmiştir. Bu açıdan incelenen manzume büyük ölçüde öğretici/didaktik bir özellik taşımaktadır.

Metinde hac farızası bütün adap ve erkânıyla kavramlar hâlinde tek tek dörtlüklerde anlatılır. İslam inançlarına bağlı samimi bir Müslüman olan şairin şiirinde İslam dinine aykırı bir ifadeye rastlanmaz. Bakırganî, dinî terimleri aslına uygun olarak kullanmıştır. Bakırganî'nin şiirinde sözünü ettiği hususlar kendine has özellikleriyle, Klâsik Türk edebiyatında sıklıkla başvurulan mazmunlara dönüşmüştür. Hac ibadeti ile ilgili metinde geçen *Arafat, Hacer'ül- Esved, Hatîm duvarı, Hannan ve Mennan, Kâbe, rükn, Ravza, Safa ve Merve, tavaf, zemzem, zebîh, İmran, ridâ olmak* üzere on üç kelime dinî bağlama göre tematik açıdan incelenmiştir. İncelenen kelimeler hac ibadetini içerdiği için Arapça kelimelerdir. Metinde bu Arapça kelimelerin olması İslam dininin halk arasında kısa sürede benimsendiğini ve bu durumun dile yansıdığını da göstermektedir. Metinde Allah'ı adlandırmada Allah'ın isimleri olan Hannân, Mennân, Sübhân kelimeleri de kullanılmıştır.

Metinde Bakırganî, sadece hac değil, aynı zamanda hac yolundan da bahseder. Hacca gitmek için Fırat, Dicle ve Ceyhun nehrinden geçecektir.

Manzume, şairin herhangi bir tarihte yaptığı hac yolculuğunun tasviri olup olmadığını okuyucuya hissettirmemektedir. Bu sebeple manzumeye hac seyahatnâmesi demek oldukça zordur, ancak muhtevadan anlaşıldığı kadarıyla hac rehberi ya da hac el kitabı olma özelliğine sahiptir. Şairin eserini manzum olarak yazması metnin rehber kimliğinden edebî eser kimliğine geçmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak metinde Kâbe, Müslümanlığın mukaddes yeri, secdegâhı, ziyaret makamı olarak kabul edilmiş, hac ibadetinin bütün unsurları en ince ayrıntısına kadar şiire dâhil edilmiştir. Hakîm Süleyman Ata'ya ait bu manzume şartlarını yerine getirip hac ibadeti yapmak isteyenler için haccın bütün adap ve erkânını anlatan rehber niteliğindedir. Bugün de hac mevsiminde yeryüzünün en eski mescidi ve Allah'ın evi olan Kâbe'yi ziyaret eden milyonlarca Müslüman'a rehber olacak niteliktedir.

Kaynakça

- Aça, M., Gökalp, H. ve Kocakaplan, İ. (2009). *Başlangıçtan günümüze tür ve şekil bilgisi*. Kriter Yayınları.
- Akarpınar, B. (2019). Divân-ı hikmet ve etkileri. T. S. Halman (Ed.) *Türk edebiyatı tarihi* (c.1, s. 283-289). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka lugati veya Çağatay sözlüğü*. Ayyıldız Matbaası.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Lugatı.
- Barkan, Ö. L. (1942). İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, C. II, 303-320.
- Bilmen, Ö. N. (1990). *Büyük İslam ilmihali*. Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Boks, A. A. (1991). Arafat. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 3, s. 261-263). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bozkurt, N. (2007). Ravza-i Mutahhara. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 34, s. 475). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve mensur Osmanlı hac seyahatnameleri ve Nâbî'nin tuhfetü'l-harameyn'i*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). Kur'an-ı Kerim. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Güç, A. (2002). Zebîh. *TDV İslam ansiklopedisi* (c.26, s. 433-435). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Günel, F. (1998). Hatim Duvarı (Hicr). *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 17, s. 455-456). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Güzel, A. (2008). *Süleyman Hakîm Ata'nın bakırgan kitabı üzerine bir inceleme*. Öncü Basımevi.

- Harman, Ö. F. (1997). Hac. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 14, s. 382-386). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Harman, Ö. F. (2000). İmrân. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 22, s. 232.). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kara, M. (1997). Hakîm Ata. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 15, s. 183-184). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kaplan, Y. (2020). Seyahat-nâme türüne farklı bir örnek: Fevrî'nin hac seyahat-nâmesi. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, (Omad), C.7/19, 567-599.*
- Kaya, Ö. (1998). Süleyman Hakîm Ata Bakırganî ve şiirleri, *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi, C. 8.,73- 209.*
- Köprülü, F. (1993). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Küçükaşçı, M. S. (2008). Safa ve Merve. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 35, s. 441- 442.). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Küçükaşçı, M. S. (2013). Zemzem. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 44, s. 242- 246.). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça – Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayınları.
- Öğüt, S. (1996). Hacerü'l- Esved. *TDV İslam ansiklopedisi* (c. 14, s. 433-435.). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pala, İ. (2000). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ötüken Yayınları.
- Sayın, E. (2010). *Tasavvuf kültüründe ibadetler “hac örneği”*: Doktora tezi. Uludağ Üniversitesi
- Sever, M. (2011). *Hakîm Süleyman Ata- Yesevî'nin III.halifesi- hikmetler ve kıssalar*. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Sever, M. (2018). *Bakırgan kitabı*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Aşık Yunus*. MEB Yayınları.
- Tosun, N. (2010). Sûfi Gözüyle Hac. *Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi, 25, s. 197-209.*
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük (10. bs.)*. Türk Dil Kurumu.
- Uludağ, S. (1995). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Marifet Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Yahin, F. (2000). *Bakırgan kitabı*. Tatar Kitap Neşriyatı.

Etik kurul onayı

Bu çalışmada anket, mülakat, gözlem, deney, görüşme vb. teknikler kullanılmadığından etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

**Türkiye’de öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerle ilgili
yayınlanmış tezlerin incelenmesi (2018-2024)***

**An examination of theses related to the difficulties experienced in the implementation of
curricula in Türkiye (2018-2024)**

Gönderim Tarihi / Received: 29.06.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 09.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1507229](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1507229)

Ramazan KAYA1**

Nihat UYANGÖR²

ÖZ: Bu araştırma, 2018-2024 yılları arasında Türkiye’de eğitim bilimleri alanında öğretim programlarının uygulanmasında karşılaşılan güçlükler üzerine yapılmış tezlerin eğilimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu’na (YÖK) ait Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan ve 2018-2024 yılları arasında tamamlanmış toplam 72 tez analiz edilmiştir. Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veri toplamak için bir değerlendirme formu geliştirilmiş ve elde edilen tezler bu form doğrultusunda incelenmiştir. Değerlendirme formunda, tez bilgileri (yıl, üniversite, eğitim kademesi), kullanılan yöntem ve model, veri toplama araçları ve örneklem/çalışma grubu gibi alt başlıklar yer almaktadır. Araştırma bulguları, öğretim programlarının güncellendiği 2018 yılından itibaren, uygulamada karşılaşılan güçlüklerin tespitine yönelik tezlerin en çok 2019 yılında yayınlandığını göstermektedir. Konuyla ilgili 39 üniversitede tez çalışması yapıldığı, tezlerin çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde olduğu ve en fazla tezin Gazi Üniversitesi’nde (7 adet) üretildiği belirlenmiştir. Araştırma kapsamında tezlerde elde edilen verilerin en çok nitel araştırma yöntemiyle ve öğretmenlerden oluşan örneklem/çalışma gruplarından elde edildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda incelenen tezler, kriterlere göre değerlendirilerek ortak ve farklılaşan sonuçlara çalışmada yer verilmiştir. Araştırma doğrultusunda öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerle yönelik tezlerin; “öğretim programının öğeleri ve yapısı kaynaklı güçlükler”, “okul ve bütçe kaynaklı güçlükler”, “öğrenci kaynaklı güçlükler” ve “iletişim ve hizmet öncesi/içi eğitim kaynaklı güçlükler” temalarında yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretim programlarının uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin tespitine yönelik gelecekteki araştırmalar için araştırmacılara bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Program geliştirme, Programa bağlılık, Uygulamada güçlükler

ABSTRACT: This study aims to examine the trends of theses on the difficulties experienced in the implementation of curricula in the field of educational sciences in Türkiye between 2018 and 2024. In this context, a total of 72 graduate theses in the National Thesis Center of the Council of Higher Education (YÖK) completed between 2018 and 2024 were analysed. This study was conducted as a case study, one of the qualitative research designs. A descriptive analysis technique was used to analyse the data. An evaluation form was prepared to be used within the scope of the research, and the accessed theses were analysed according to this form. The subheadings in the form consist of information about the thesis (year, university, level of education), method and model used, data collection tools, and sample/study group. According to the findings of the research, it was determined that the theses on the implementation of curricula from 2018, when the curricula were updated, were mostly published in 2019, theses were conducted in 39 universities, theses were mostly published at the master's degree, and the highest number of theses were produced at Gazi University (7). In this context, theses examined were evaluated according to the criteria, and common and differentiating results were included in the study. In the research, it is seen that the theses on the difficulties experienced in the implementation of curricula are concentrated on the themes of ‘challenges caused by the elements and structure of the curriculum’, ‘challenges caused by school and budget’, ‘challenges caused by students’ and ‘challenges caused by communication and pre-service/in-service training’. Some suggestions were made to researchers for future studies to examine the difficulties experienced in the implementation of curricula.

Keywords: Curriculum development, Adherence to curriculum, Difficulties in implementation

* Bu çalışma, 1.yazarın Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim bilim dalında devam etmekte olan doktora tezi kapsamında, 2. Balıkesir Sempozyumu’nda sunulan bildiriden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, ramazankaya.10@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8652-3846>

² Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, nuyangor@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4814-3866>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Curricula are one of the basic components of education systems. Curricula, which are prepared in accordance with the political philosophies and educational policies of countries, serve as a guide for teachers in determining what students will learn and how they will learn in a certain period of time (Susam and Demir, 2020). The curriculum can be defined as an arrangement of experiences covering the process related to the achievements aimed to be gained by the student in a planned manner (Demirel, 2009). It guides teachers on which plan they will implement learning and teaching activities and what kind of evaluation approach they will adopt (Demirtaş and Erdem, 2015). A well-designed curriculum helps students develop their potential. The success of the curriculum is possible only if all the components of the curriculum work effectively. This study aims to demonstrate the mostly encountered difficulties in implementing the curricula by analysing the theses prepared for the implementation of curricula, their distribution according to year and university, and the methods of the theses. In this context, this research aims to examine the master's and doctoral theses that contribute to determining the difficulties experienced in implementing the curricula and to reveal a general view by considering the theses carried out according to many criteria.

Methodology

This study, designed to examine the distribution of theses addressing the challenges encountered in curriculum implementation in Türkiye, is based on specific criteria and employed a qualitative case study research design. A case study is a method in which one or several events are examined in depth, data are obtained systematically, and themes appropriate to the situation are identified. It offers a holistic perspective on the situation (Cresswell, 2017; Subaşı and Okumuş, 2017).

Findings and discussion

This study, which aims to determine the trend in the theses prepared to identify the difficulties experienced in the implementation of curricula between 2018 and 2024 in Turkey, examined a total of 72 theses, 63 of which are master's theses and 9 of which are doctoral theses. The number of doctoral theses is less than that of master's theses. . This situation is similar to the studies on theses produced in educational sciences (Alp and Şen, 2021; Yakar et al., 2022; Canlı and Çoşkun Yurtyapan, 2023). In addition to the fact that doctoral theses require expertise and experience, reasons such as taking longer time to complete theses than master's theses may have led to this situation (Lovitts, 2005; Boyacı and Demirkol, 2018). An examination of the distribution of theses addressing curriculum implementation difficulties by year reveals that the majority (25) were conducted in 2019, following the curriculum renewal. Of these, 19 were master's theses and 6 were doctoral dissertations. The years with the fewest studies were 2020 and 2021 (10), coinciding with the onset of the COVID-19 pandemic. Additionally, no doctoral theses on this topic were produced in 2018, 2020, or 2022.

The theses prepared for determining the difficulties experienced in the implementation of curricula were mostly conducted with qualitative methods (n=34). 23 theses are mixed method research in which quantitative and qualitative methods are used together. There are 15 theses in which the quantitative method is preferred. The mixed research method was generally preferred in doctoral theses. The research model/design was also shaped in this direction because the qualitative method was preferred more in the theses. When the distribution according to the data collection tools used in the theses is analysed, semi-structured interviews (41) and questionnaires/scales (41) were preferred the most. While one data collection tool was generally used in master's theses, more than one data collection tool was used, especially in doctoral studies. Semi-structured interviews were used more than individual interviews. The least preferred data collection tools were observation and focus group interviews. In the theses, observation, interview, and document analysis were generally used together as data collection tools.

When the characteristics of the sample/study groups of the theses are analysed, it is seen that the participants are teachers in most of the studies. This situation is common in the field of educational sciences and is parallel to the research findings (Eskici and Çayak, 2017; Alp and Şen, 2021; Başaran et al., 2021; Canlı and Çoşkun Yurtyapan, 2023; Çelik and Koşar, 2023). This may be due to the fact

that teachers are the implementers of the curriculum and have a good command of the process in many aspects. The fact that they are more easily accessible than other participants may also be an important factor in their involvement in research (Özkal, 2020; Akkaş et al., 2022). The lack of studies in which students' views are taken into consideration is noticeable. There is only one thesis in which the opinions of teachers, students, and parents, who are directly affected by the implementation of the curricula, are taken together.

Results and recommendations

This study is limited to the examination of theses addressing curriculum implementation difficulties based on predetermined criteria and a specific evaluation form. The criteria for thesis analysis are restricted to publication year, university, education level, method and model, data collection tools, and sample/study group. In this context, theses can be examined in the context of different criteria to be added to the evaluation form. Foundation universities could potentially support the completion of a greater number of theses by addressing the challenges encountered in curriculum implementation. In the theses, teachers, students, academicians, and parents are mostly included in the sample and study groups. It can be suggested that administrators responsible for the management of schools should participate in the evaluation process for the implementation of the programme. It is seen that qualitative methods are preferred more frequently in the studies. The ease of reaching a small number of people in terms of time and space may have led to this result. However, all components involved in the education for the implementation of curricula can contribute to the conduct of a detailed evaluation process with broad participation. In this context, mixed methods may be preferred. Meta-analysis studies that collectively assess theses and articles on the difficulties encountered in curriculum implementation can offer a comprehensive perspective on the topic.

Giriş

Öğretim programları, eğitim sistemlerinin temel bileşenlerinden biridir. Ülkelerin politik felsefelerine ve eğitim politikalarına uygun olarak hazırlanan öğretim programları, öğrencilerin belirli bir zaman diliminde ne öğreneceklerini ve nasıl öğreneceklerini belirlemede öğretmenlere kılavuz görevi görürler (Susam ve Demir, 2020). Öğretim programı, öğrenciye planlı bir şekilde kazandırılması hedeflenen kazanımlarla ilgili süreci kapsayan yaşantılar düzeneği olarak tanımlanabilir ve toplumun gereksinimlerine, öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçlarına ve uluslararası eğitim standartlarına uyum sağlamak amacıyla zaman içerisinde sürekli olarak yenilenmekte ve geliştirilmektedir (Demirel, 2009). Öğretim programı, öğretmenlerin öğrenme ve öğretme etkinliklerini hangi planına göre uygulayacaklarını ve nasıl bir değerlendirme yaklaşımını benimseyeceklerine rehberlik etmektedir (Demirtaş ve Erdem, 2015). İyi tasarlanmış bir öğretim programı, öğrencilerin potansiyellerini geliştirmelerine yardımcı olur. Öğretim programının başarıya ulaşabilmesi programı oluşturan tüm bileşenlerinin etkili bir biçimde çalışmasıyla mümkün olmaktadır. Program geliştirme çalışmaları, eğitim alanındaki yenilikçi yaklaşımları içeren ve sürekli değişen sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere uygun olarak yeniden tasarlanan dinamik bir süreçtir. Program geliştirme sürecinin temelleri, 20. yüzyılın başlarında eğitim reformcuları tarafından atılmıştır. Eğitim programlarının temelleri, 20. yüzyılın başlarında John Dewey'in ilerlemeci eğitim anlayışı ile şekillenmeye başlamış, bu süreçte öğrenci merkezli yaklaşımlar ve yapılandırmacı yöntemler önem kazanmıştır. Dewey'in ilerlemeci eğitim felsefesi, öğrenme sürecinde öğrencilerin aktif katılımını ve deneyim yoluyla öğrenmenin önemini vurgulamaktadır (Dewey, 1986). Dewey'in çalışmaları, modern eğitim programlarının temel felsefelerinden biri haline gelmiştir ve eğitimde yapılandırmacı yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilmektedir (Eryaman ve Bruce, 2015).

Öğretim programlarının tasarlanması ve geliştirilmesi hiç bitmeyen bir süreçtir. Program geliştirme süreci, hedeflerin belirlenmesi, içeriğin düzenlenmesi, öğretim stratejilerinin ve değerlendirme yöntemlerinin planlanması gibi aşamalardan oluşur (Taba, 1962). Bu süreç, öğretim programlarının sürekli olarak değerlendirilmesi ve geliştirilmesiyle dinamik bir yapıya sahiptir. Türkiye'de cumhuriyetin ilanı sonrası modernleşme süreci ile eğitimin kalitesini artırmak için yeni programlar geliştirilmiştir. İlk olarak 1924'te ilkokul programı hazırlanmış ve devamında 1926, 1936, 1948, 1968, 1998, 2005, 2018 ve son olarak 2024 yılında yeni öğretim programları hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı, çağın gereksinimlerini karşılamadığı gerekçesiyle 2005 yılında öğretim programlarının yenilenmesine ve geleneksel eğitim anlayışı yerine yapılandırmacı eğitim yaklaşımının benimsenmesine karar vermiştir (Işıkdoğan ve Korukçu, 2008). Bu değişikliğin temelinde öğretmenler tarafından hazırlanan zümre raporları, akademisyenlerce sunulan raporlar, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından uygulanan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) ve Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) gibi sınavlardan elde edilen sonuçlar, öğretmenlere yönelik anket sonuçları, çeşitli çalıştaylarda ortaya çıkan görüşler ve farklı ülkelerde (AB, OECD ülkeleri, ABD, Japonya vb.) uygulanmakta olan programlara yönelik çalışmalar etkili olmuştur. Hazırlanan raporlarda öğretim programlarında benimsenen yapılandırmacı eğitim felsefesiyle yaşanan değişimlere rağmen başarı sağlamada yetersiz kaldığı (Susam ve Demir, 2020) ve zamana bağlı olarak yaşanan gelişmeler ışığında eksikliklerin giderilmesi gerektiği belirtilmiştir (Yalçınkaya, 2018).

Millî Eğitim Bakanlığı; programların dinamik yapısı sebebiyle aradan geçen 12 yılın ardından PISA gibi uluslararası düzeyde gerçekleşen sınav sonuçları, eğitim dernekleri ve sendikalar başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar ışığında 2017-2018 yılından itibaren öğretim programlarında değişikliğe gitme kararı almıştır (MEB, 2016). Güncellenen programlar 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren 1, 5 ve 9. sınıflarda, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise tüm sınıf düzeylerinde uygulanmaya konmuştur. Okul öncesi eğitimden lise son sınıfa kadar tüm eğitim kademelerinde öğretim programı değişikliği ile ilgili hazırlıkların tamamlandığı ve yeni programın 2024 yılında ise, okul öncesi, ilkokul birinci sınıf, ortaokul beşinci sınıf ve lise dokuzuncu sınıflardan başlayarak kademeli olarak uygulanacağı duyurulmuştur. İlkokul, ortaokul, lise düzeyinde kendini tekrar eden konuların bulunduğu ve bu konularda sadeleştirmeye gidilmesi veya tamamen çıkarmak üzerine çalışmaların yoğunlaştırıldığı ifade edilmiştir (MEB, 2023). Program değişikliğinin öğrencileri zihinsel, sosyal, duygusal, fiziksel ve ahlaki açıdan çok yönlü gelişimlerini temel alan "bütüncül eğitim"

yaklaşımı ile hazırlandığı belirtilmiştir. "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" kapsamında Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından toplam 26 öğretim programı 26 Nisan-10 Mayıs 2024 tarihleri arasında kamuoyunun görüş ve önerisine sunulmuş ve bu zaman diliminde programlara yönelik 67 bin 284 görüş ve öneri Talim Terbiye Kuruluna iletilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının kontrol ve onay sürecinin ardından "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" adıyla yeni öğretim programları Milli Eğitim Bakanı tarafından onaylanmıştır (MEB, 2024). Bu yeni program, öğrencilerin sadece akademik başarıya değil, aynı zamanda kişisel gelişimlerine de katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Yeni öğretim programının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, öğretmenlerin programın felsefesine tam anlamıyla hâkim olması ve karşılaşılan güçlüklerin üstesinden gelinmesiyle mümkün olacaktır.

Öğretim programında yapılan değişiklikler başta ders kitapları olmak üzere öğrenci, öğretmen ve veli dahil eğitim sisteminin tüm bileşenlerini etkilemektedir. Öğretim programlarının uygulanmasında program, okul ve aile kaynaklı çeşitli zorluklarla karşılaşılabilir ve karşılaşılan güçlükler nedeniyle programın istenilen sonuçları vermesi mümkün olmayabilir. Güçlük kelimesi zorluk, engel ve pürüz anlamlarına gelmektedir (TDK, 2024). Literatürde öğretim programlarını uygulamayı güçleştiren nedenler arasında sınıf koşulları, kalabalık sınıf ortamları, okul imkanları, kaynak yetersizliği, sürenin az olması, eğitim masrafları ve uygun materyal eksikliği gibi faktörler olarak gösterilmektedir (Kırmızı ve Akkaya, 2009; Karacaoğlu ve Acar, 2010; Bümen vd., 2014; Çiftci ve Tatar, 2015; Durak ve Semerci, 2016; Okoth, 2016; Aydın vd., 2018; Kalaycı ve Baysal, 2020; Aslan ve Erden, 2020; Karsantık ve Yağcı, 2021; Özudođru, 2021). Öğretim programının uygulayıcıları olan öğretmenlerin güncellenen programlarla ilgili yeterli hizmetiçi eğitimi almamaları, programın felsefesine hâkim olmamaları ve program konusunda kendilerini donanımlı hissetmemeleri gibi nedenler de uygulamada yaşanan güçlükler arasında gösterilmektedir (ERG, 2017).

Bu çalışmada öğretim programlarının uygulanmasına yönelik hazırlanmış olan tezlerin sayısı, yılı ve üniversitelere göre dağılımları, tezlerin yöntemleri gibi birçok açıdan analiz gerçekleştirilerek mevcut durumun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, bu araştırma ile öğretim programlarının uygulanması sürecinde karşılaşılan güçlüklerin tespitine katkı sağlayan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenmesi ve yürütülen tezlerin çeşitli kriterler ışığında değerlendirilerek genel bir durumun ortaya konması hedeflenmiştir. Alanyazında bu amaca yönelik gerçekleştirilen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın halihazırda devam eden öğretim programlarının geliştirilmesi ve yenilenmesi çalışmalarına da önemli bir katkıda bulunacağı ve gelecekte yapılacak araştırmalara yol göstereceği değerlendirilmektedir. Türkiye’de öğretim programlarının uygulanmasına yönelik 2018-2024 yılları arasında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelendiği bu araştırmada “2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin özellikleri ve tespit edilen güçlükler nelerdir?” soruna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu ana sorununun/problemin alt problemleri aşağıdaki gibidir:

1. 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezler;

- yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- hazırlandıkları üniversitelere ve eğitim kademelerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- araştırma yöntemlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- veri toplama aracına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- çalışma grubuna göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlere ait önemli bulgular nelerdir?

Yöntem

Türkiye’de öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin belirli kriterlere göre dağılımını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması; bir veya birkaç olayın derinlemesine

incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde elde edildiği ve duruma uygun temaların tespit edildiği bir yöntemdir. Duruma ilişkin bütüncül bir bakış açısı sunar (Cresswell, 2017; Subaşı ve Okumuş, 2017). Araştırmada veri toplama amacı ile doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı veya elektronik çalışmaların analiz edilerek değerlendirilmesini içeren sistematik bir yöntemdir (Bowen, 2009). Araştırma kapsamında; YÖK Ulusal Tez Merkezi arşivinde yer alan, 2018 yılında güncellenen öğretim programlarının uygulanma sürecini konu alan ve başarılı kabul edilmiş tezlerden veri elde edilmiştir. Araştırma, 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasına yönelik hazırlanmış tüm tezleri kapsamaktadır. İlgili tezlere erişmek için YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "öğretim programı", "programa bağlılık", "kazanımlar", "öğretmen görüşleri", "güncellenen programlar" ve "program değerlendirme" gibi anahtar sözcükler kullanılarak gelişmiş tarama yapılmıştır. 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasına odaklanan 63 yüksek lisans ve 9 doktora tezi, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edilmiştir. Erişime açık olan bu tezler, tür (yüksek lisans/doktora), yıl ve üniversite kriterlerine göre sınıflandırılarak kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Verilerin analiz sürecinin sistematik bir şekilde yürütülmesi amacıyla bir değerlendirme formu oluşturulmuş ve konuyla ilgili ulaşılan tezler bu form doğrultusunda incelenmiştir. Bu form, eğitim programları ve öğretim alanında doktora derecesine sahip, doküman analizi konusunda deneyimli iki uzmanın değerlendirmesine sunulmuş ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra son halini almıştır. Formda yer alan başlıklar; teze ait bilgiler (yıl, üniversite, eğitim kademesi), kullanılan yöntem ve model, veri toplama araçları ve örneklem/çalışma grubundan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında (Bogdan ve Biklen, 2006; Cresswell, 2017) veri toplama aracına ait bilgiler, veri analiz süreci ve incelenen tezlere ilişkin kriterler detaylı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde tutarlılığın sağlanması amacıyla, tezlerin incelenmesi, verilerin toplanması ve analiz aşamaları iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar üzerinde ortak bir görüşe varılarak nihai kararlar verilmiştir.

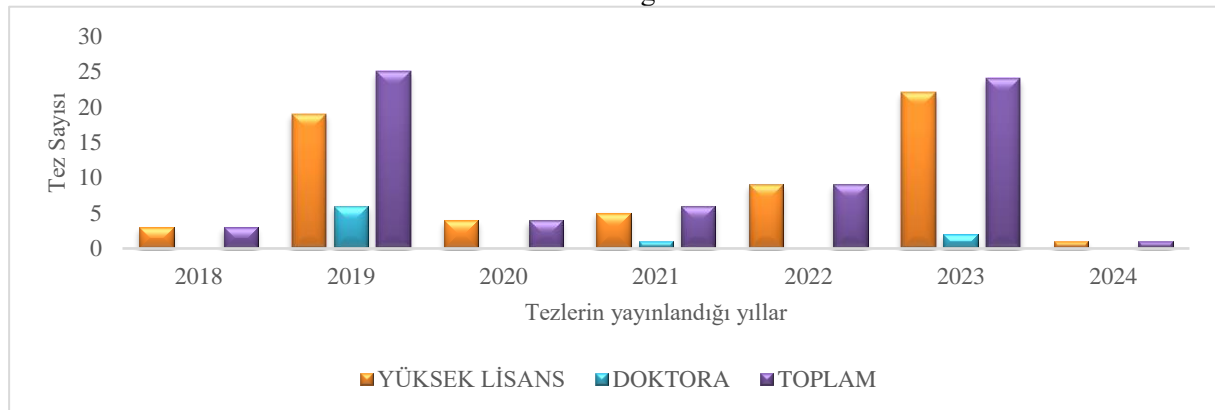
Bulgular ve tartışma

Bu bölümde, Türkiye’de 2018-2024 yılları arasında eğitim bilimleri alanında öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlere ait bulgulara yer verilmiştir.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin yıllara göre dağılımı

Öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin yıllara göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin dağılımı

Şekil 1’e göre 2019 yılında çalışmaların sayısı en yüksek sayıya ulaşırken, 2020 yılında azalış göstermiştir. 2021 yılından itibaren yeniden artarak devam eden çalışmaların sayısı 2023 yılında 23’e ulaşmıştır. Şekil 1’deki öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en fazla çalışmanın öğretim programlarının yenilenmesini takip eden 2019 yılında (25 adet) gerçekleştirildiği görülmektedir. 2019 yılında gerçekleştirilen 25 çalışmanın 19’u yüksek lisans, 6’sı ise doktora tezidir. En az çalışmanın yapıldığı yıllar ise Covid19 pandemi sürecinin başladığı 2020 ve 2021’dir (10 adet). Ayrıca 2018, 2020 ve 2022 yılları öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesi konusunda doktora tezinin hazırlanmadığı göze çarpmaktadır.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin hazırlandıkları üniversitelere ve eğitim kademelerine göre dağılımı

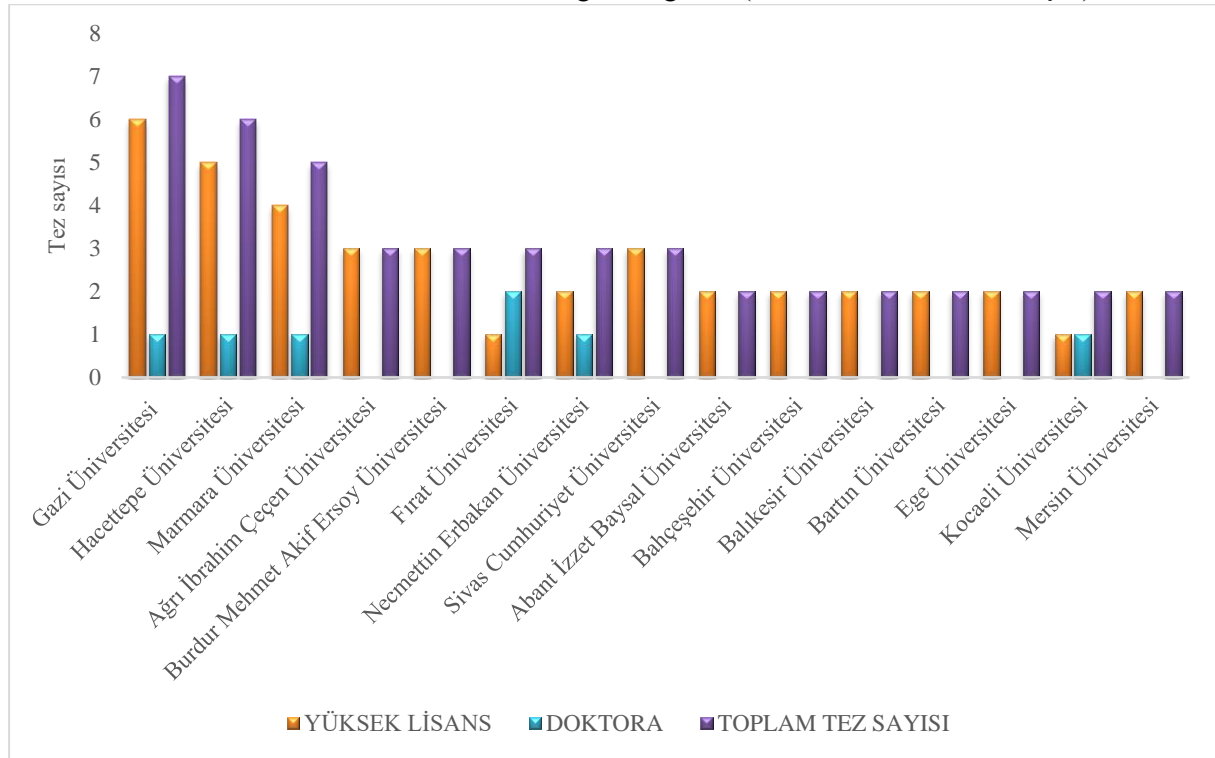
Araştırma doğrultusunda incelenen 72 tezin üniversitelere ve eğitim kademelerine göre dağılımı Tablo 1 ve Şekil 2’de sunulmuştur.

Tablo 1: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin hazırlandıkları üniversitelere ve eğitim kademelerine göre dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam Tez Sayısı
Gazi Üniversitesi	6	1	7
Hacettepe Üniversitesi	5	1	6
Marmara Üniversitesi	4	1	5
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	3	0	3
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	3	0	3
Fırat Üniversitesi	1	2	3
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	1	3
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	3	0	3
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	0	2
Bahçeşehir Üniversitesi	2	0	2
Balıkesir Üniversitesi	2	0	2
Bartın Üniversitesi	2	0	2
Ege Üniversitesi	2	0	2
Kocaeli Üniversitesi	1	1	2
Mersin Üniversitesi	2	0	2
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	2	0	2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	0	1
Anadolu Üniversitesi	1	0	1
Atatürk Üniversitesi	1	0	1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	0	1	1
Bayburt Üniversitesi	1	0	1
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	0	1
Çukurova Üniversitesi	1	0	1
Dicle Üniversitesi	0	1	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	0	1
Düzce Üniversitesi	1	0	1
Erciyes Üniversitesi	1	0	1
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1	0	1
Kastamonu Üniversitesi	1	0	1
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	0	1

Manisa Celal Bayar Üniversitesi	1	0	1
Mardin Artuklu Üniversitesi	1	0	1
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	0	1
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	0	1
Sakarya Üniversitesi	1	0	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	0	1
Trabzon Üniversitesi	1	0	1
Uşak Üniversitesi	1	0	1
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	0	1
Toplam	63	9	72

Şekil 2: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre dağılımı (İlk 15 üniversite eklenmiştir)

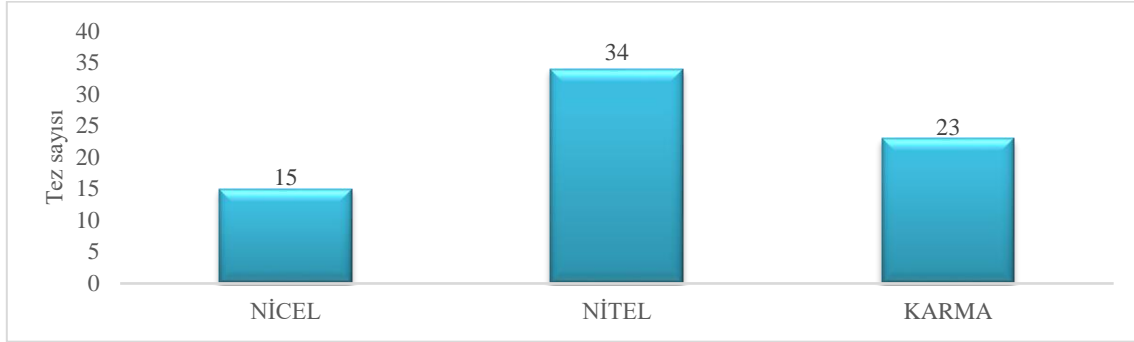

Tablo 1’deki dağılım incelendiğinde konunun Türkiye’deki 39 farklı üniversitede çalışıldığı, en fazla çalışmanın yapıldığı üniversitelerin Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi (13 adet) olduğu görülebilir. Bu üniversiteleri Marmara Üniversitesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi takip etmektedir. Ayrıca Şekil 2 incelendiğinde en fazla doktora tezi iki çalışma ile Fırat Üniversite’ne aittir. Eğitim kademesine göre 72 çalışmanın 63’ü yüksek lisans, 9’u ise doktora düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin araştırma yöntemlerine ve modellere/desenlere göre dağılımı

Öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları

Şekil 3 incelendiğinde öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin büyük oranda nitel yöntemle gerçekleştirildiği görülmektedir (n=34). 23 tez, nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı bir karma yöntem araştırmasıdır. Nicel yöntemin tercih edildiği 15 tez bulunmaktadır. Doktora tezlerinde karma araştırma yöntemi benimsenmiş olmakla birlikte, nitel yöntemin ağırlıklı olarak tercih edilmesi araştırma modeli ve desenini de bu doğrultuda etkilemiştir.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı

Yayınlanmış tezlerinin veri toplama araçlarına göre dağılımları Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerde kullanılan veri toplama araçları

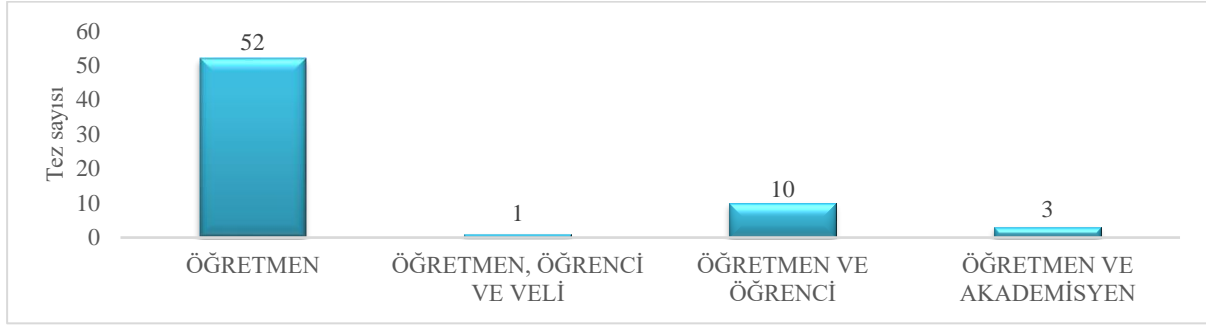

Şekil 4’te tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılım incelendiğinde, yarı yapılandırılmış görüşmenin (41 adet) ve anket/ölçeğin (39 adet) en fazla tercih edildiği görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde genellikle bir adet veri toplama aracı kullanılırken, özellikle doktora çalışmalarında birden fazla veri toplama aracının kullanıldığı tespit edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, bireysel görüşmeden daha fazla kullanılmıştır. En az tercih edilen veri toplama araçları ise gözlem ve odak grup görüşmesi olmuştur. Tezlerde genellikle veri toplama aracı olarak gözlem, görüşme ve doküman incelemesinin bir arada kullanıldığı da belirlenmiştir.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin örneklem/çalışma grubu kapsamına göre dağılımı

Yayınlanmış tezlerinin örneklem ve çalışma grubuna göre dağılımı Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin örneklem ve çalışma grubuna göre dağılımı

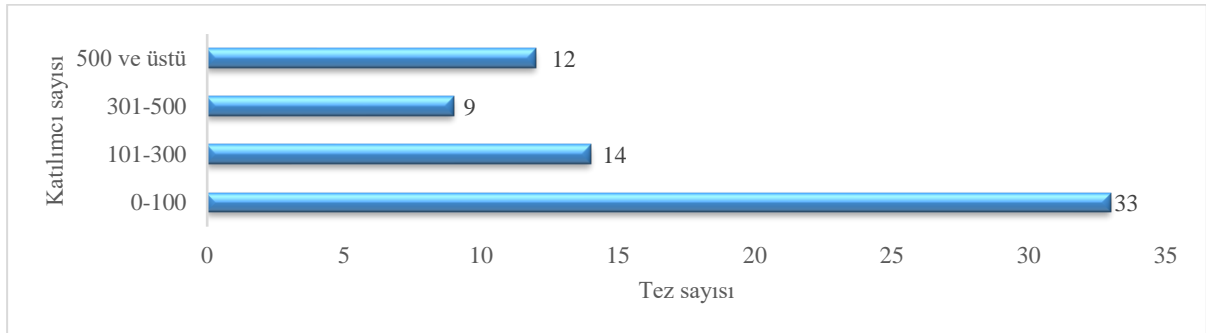

Şekil 5'te tezlerin örneklem ve çalışma grubuna göre dağılımı incelendiğinde öğretmen, öğrenci, veli akademisyen ve öğretmen adaylarının hem nicel de nitel araştırmalarda katılımcı oldukları görülmektedir. Hazırlanan tezlerde verilerin ağırlıklı olarak (n=52) öğretmenlerden elde edildiği tespit edilmiştir. 10 tez çalışmasında ise hem öğretmen hem de öğrenci örneklem veya çalışma grubunda yer almıştır. Öğretmen ve akademisyenlerin örneklem grubunu oluşturduğu tez sayısı yalnızca 3 iken, sadece öğretmen, öğrenci ve veli görüşleri üzerinden gerçekleştirilen tezlerin sayısı 1'dir.

2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine göre dağılımı

Tezlerin örneklem/çalışma grubunda yer alan kişi sayılarına ilişkin dağılım Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine ait dağılım

Şekil 6 incelendiğinde, tezlerin çoğunluğunda 0-100 arasında katılımcının yer aldığı görülmektedir. Özellikle doktora tezlerinde olmak üzere 500 ve üzeri katılımcıdan oluşan örneklem gruplarının (n=12) bulunduğu tespit edilmiştir. 101 ve üzerinde katılımcıyla yürütülen toplam 35 tez nicel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Son araştırma sorusu kapsamında, 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasında karşılaşılan güçlükleri belirlemeye yönelik hazırlanan tez çalışmalarının bulguları incelenmiş ve karşılan güçlüklerin frekansına göre özetlenmesi amaçlanmıştır. Bu bulgular Tablo 2'de temalar ve alt temalar olarak verilmiştir.

Tablo 2: 2018-2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerde belirlenen temalar ve alt temalar

Temalar	Alt Temalar	f
Öğretim Programının Öğeleri ve Yapısı Kaynaklı Güçlükler (f:70)	Kazanımların açık ve net olmaması	14
	Kazanım ve içeriklerin öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun olmaması	13
	Kazanımların süre/ders saati açısından fazla olması	13
	İçeriğin günlük yaşam becerileriyle uyumlu olmaması	12
	Ölçme ve değerlendirme süreçleri yönüyle anlaşılır olmaması	8
	Yeni programlarının felsefesi, modeli ve programlarda benimsenen anlayış yönüyle yeterince tanıtılmaması	7
	İçeriklere ve kazanımlara yönelik öğretmenlerden gelen dönütlere yeterince önem verilmemesi	3
Okul ve Bütçe Kaynaklı Güçlükler (f:68)	Laboratuvar, dil sınıfı, drama sınıfı gibi alanların bulunmaması	20
	Kaynak ve materyal bakımından yetersizlik	19
	Teknolojik araç ve gereçlerin ve yazılımların sağlanamaması	15
	Sınıf ortamlarının kalabalık olması	14
Öğrenci Kaynaklı Güçlükler (f:66)	Motivasyon ve hazır bulunuşluk seviyelerinin düşük olması	19
	Teknoloji bağımlılığı sebebiyle uyku ve dikkat sorunlarının yaşanması	14
	Merkezi sınavlar nedeniyle bazı derslere yönelik ilgisizlik	13
	Erken yaşta okula başlama	11
	Derse devam etme ve sınıfta kalma endişenin olmaması	9
İletişim ve Hizmet öncesi/içi Eğitim Kaynaklı Güçlükler (f:54)	Zümre öğretmenler arasında yeterli bilgi alışverişinin olmaması	16
	Eğitim fakültelerinde verilen eğitimin nitelik açısından yetersizliği	14
	Geleneksel öğretim anlayışının tercih edilmesi	13
	Öğretmenlerin yaş ve sağlık sorunları sebebiyle verimli olmamaları	11

Tablo 2’de belirtilen temalar doğrultusunda öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlüklerle ilişkin tezlerin; öğretim programının öğeleri ve yapısı kaynaklı güçlükler, okul ve bütçe kaynaklı güçlükler, öğrenci kaynaklı güçlükler ve iletişim ve hizmet öncesi/içi eğitim kaynaklı güçlükler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temalar altında; hedef/kazanım, içerik ve değerlendirme süreçlerinde yaşanan sorunlar, teknolojik ve fiziki yetersizlikler, öğrenciler ve öğretmenlerde motivasyon eksikliği, iletişim sorunları gibi güçlüklerin daha yaygın olarak bahsedildiği tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, öğretmenlerin hizmet öncesi aldıkları eğitimin niteliği ve hizmetiçi eğitim süreçlerine dair dile getirdiği güçlükler de dikkat çekmektedir.

Sonuç ve öneriler

Türkiye’de 2018 ile 2024 yılları arasında öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerdeki eğilimin belirlenmesi amaçlayan bu çalışmada 63’ü yüksek lisans ve 9’u doktora tezi olmak üzere toplam 72 tez incelenmiştir. Doktora tezlerinin sayısı yüksek lisans tezlerinden daha azdır. Bu durum eğitim bilimlerinde üretilen tezlerle ilgili araştırmalarla da benzerlik göstermektedir (Alp ve Şen, 2021; Yakar vd., 2022; Canlı ve Çoşkun Yurtyapan, 2023). Doktora tezlerinin uzmanlık ve deneyim gerektirmesinin yanında tezlerin tamamlanmasının yüksek lisans tezlerine göre daha uzun sürmesi gibi nedenler bu duruma yol açmış olabilir (Lovitts, 2005; Boyacı ve Demirkol, 2018).

Öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlükler konusunu araştıran bu tezler; tezin yapıldığı yıl, yayınlanmış olduğu üniversite, tezin ait olduğu eğitim kademesi, araştırma yöntemi ve modeli, örneklemin kapsamı ve veri toplama araçları gibi kriterler dikkate alınarak incelenmiştir. Yapılan incelemede öğretim programlarının uygulanma süreci ve sorunlar hakkında en fazla tezin öğretim programlarının güncellendiği tarihten bir yıl sonrası olan 2019 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlükler, 2018 yılında yapılan üç teze konu olmuş ve 2019 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştır. 2020 ve 2021 yıllarında sadece 10 tez yürütülmüştür. Pandemi sürecinin tez çalışmalarının yürütülmesine engel olduğu söylenebilir. 2022 ve 2023 yıllarında tez sayıları hızla artmış ve 2019 rakamlarına yaklaşmıştır. Çalışmada incelenen tezlerin hazırlandığı üniversitelere bakıldığında, bu konunun en çok Gazi Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi’nde çalışıldığı tespit edilmiştir. Tezlerin en çok bu üniversitelerde yürütülmüş olması, her iki üniversitenin

de eğitim programları ve öğretim bilim dalında köklü bir geçmişe ve yetişmiş uzmanlara sahip olmalarına bağlı olabilir. Buna ek olarak üretilen tez sayısının vakıf üniversitelerine göre devlet üniversitelerinde daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum devlet üniversitelerinde öğretim programlarının uygulanma sürecine yönelik tezlere olan ilginin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tezler incelendiğinde kullanılan araştırma yöntemlerinde en çok nitel yöntemin tercih edildiği görülmektedir. Öğretmenlerle derinlemesine bir araştırma yapmayı hedefleyen çalışmaların varlığı, ortaya daha somut verilerin konulma isteğine bağlı olabilir. Genellikle az sayıda öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin ayrıntılarıyla tespitine çalışılmıştır. Doktora tezlerin karma yöntemler kullanılarak hazırlanmış olmaları ise konuya hem geniş bir katılım sağlama hem de ortaya çıkan sonuçların netleştirilmesi amacıyla kaynaklanmış olabilir. Eğitim bilimleri alanında karma yöntemin kullanılmasının daha uygun olacağına yönelik alanyazında çalışmalar mevcuttur (Abell, 2008; Creswell, 2008). Nicel yöntemle hazırlanan 15 tezin ise anket/ölçek kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu konuda yapılmış olan çalışmaların aksine tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin genel dağılımı incelendiğinde nicel yöntemle çalışılmış tezlerin eksikliği dikkat çekmektedir.

Tezler incelendiğinde örneklem ve çalışma gruplarının araştırma yöntemleriyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Nitel yöntem kullanılarak gerçekleştirilen araştırmalarda örneklem yerine çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu araştırmalarda derinlemesine ve daha net tespitler yapmak için nicel araştırmalara göre nispeten daha az kişiyle çalışmalar yürütülmüştür. İncelenen 33 tezin 100 ve daha az katılımcı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Nicel yöntemlerin doğası gereği genellenebilirlik ve evreni temsil edecek şekilde örneklem sayıları belirlenmiştir. 101-500 arası katılımcıyla 23 tez, 500 ve üstü katılımcıyla toplam 12 tez yürütülmüştür. Veri toplama araçlarına bakıldığında tezlerde çok sayıda katılımcıyla ulaşmak amacıyla anket ve ölçekler kullanılmıştır ve alanyazındaki araştırmalarda da benzer bir tablo mevcuttur (Alp ve Şen, 2021; Canlı ve Çoşkun Yurtyapan, 2023). Doktora tezlerinde araştırmacı tarafından geliştirilen ölçekler kullanılırken, yüksek lisans tezlerinde geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçekler tercih edilmiştir. Bu durum alanyazında gerçekleştirilen çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Çelik ve Koşar, 2023). Bunun sebebi olarak yüksek lisansın süresi, ölçek geliştirme uzmanlık ve deneyim gerektirmesi gösterilebilir.

Konuyla ilgili tezlerin örneklem/çalışma gruplarına ait özellikleri incelendiğinde araştırmaların büyük çoğunluğunda katılımcıların öğretmenler olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim bilimleri alanında yaygındır ve araştırma bulgularıyla paraleldir (Eskici ve Çayak, 2017; Alp ve Şen, 2021; Başaran vd., 2021; Canlı ve Çoşkun Yurtyapan, 2023; Çelik ve Koşar, 2023). Öğretmenlerin öğretim programlarının uygulayıcısı olmaları ve birçok açıdan sürece hakimiyetleri bu durumun nedeni olabilir. Diğer katılımcılara göre daha kolay ulaşılabilir olmaları da araştırmalara dahil olmalarında önemli bir etken olabilir (Özkal, 2020; Akkaş Baysal ve Kırat, 2022). Öğrenci görüşlerinin alındığı çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Programlarının uygulanmasında doğrudan etkilenen konumda yer alan öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerinin bir arada olduğu bir adet tez bulunmaktadır. Alanlarında uzman olan ve üniversitede program konusunda ders veren akademisyenlerin görüşlerinin sadece üç teze konu olmuş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Tüm bunlar erişim ve iletişim sebeplerinden kaynaklanıyor olabilir. Bununla birlikte öğretmenlerin katılımcı olduğu çalışmalar da dahil, okul yöneticilerin bu konuda hiçbir araştırmada katılımcı olmadıkları tespit edilmiştir. Öğretim programlarının uygulanmasında öğretmenlerin dile getirdiği okul ve sınıf ortamlarına yönelik güçlüklerin çözümünde okul yöneticilerin rolleri göz ardı edilmiş veya kurumlardan resmi izinler alınamamış olabilir. Bu bağlamda alanyazında konuyla ilgili özellikle yönetici ve veli katılımına yönelik önemli bir eksikliğin bulunduğu söylenebilir.

Araştırma doğrultusunda öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerle yönelik tezlerin; program öğeleri, okul ve bütçe, öğrenci kaynaklı güçlükler ile iletişim ve eğitim süreçleri üzerine odaklandığı görülmektedir. Teknolojik yetersizlikler, motivasyon eksikliği ve iletişim sorunları gibi

zorluklar öne çıkarken öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim süreçlerine ilişkin yaşadıkları sorunlar da vurgulanmaktadır. Bu araştırma bulguları alanyazında en çok dile getirilen güçlükler olarak yer almaktadır (Yalçınkaya, 2018; Bıçak ve Alver, 2018; Dilekli, 2018; Arslan ve Engin, 2019; Saraç ve Saraç, 2019; Tekalmaz, 2019; Biçer ve Ada, 2020).

Sonuç olarak; 2018-2024 yılları arasında Türkiye’de öğretim programlarının uygulanmasındaki güçlükleri inceleyen tezler incelendiğinde, doktora tezlerinin sayısının oldukça az olduğu ve bu durumun alanyazındaki eğilimlerle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Öğretim programlarının yenilenmesini takip eden 2019 yılında en çok tezin hazırlandığı, pandemi dönemi olan 2019-2020 yılları arasında belirgin derecede bir düşüş yaşandığı ve pandeminin etkilerinin azalması sonrasında tekrar yükselişe geçtiği görülmüştür. Gazi ve Hacettepe Üniversiteleri başta olmak üzere devlet üniversitelerinin öğretim programlarında yaşanan sorunlara daha fazla ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir. Tezlerdeki eğitimler incelendiğinde; araştırma yöntemlerinde nitel yöntemlerin ağırlıkta olduğu, örneklem/çalışma gruplarının büyük çoğunluğunun öğretmenlerden oluştuğu ve öğrenci, veli ve akademisyen görüşlerinin yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Ayrıca, okul yöneticilerinin bu konudaki araştırmalarda hiç yer almadığı dikkat çekicidir. Bu çalışma, öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerin belirlenmesine yönelik hazırlanan tezlerin belirlenen kriterlere ve forma göre incelenmesiyle sınırlıdır. Tezlerin incelenme ölçütleri; yayımlandıkları yıl, üniversite, eğitim kademesi, yöntem ve model, veri toplama araçları ve örneklem/çalışma grubu ile sınırlıdır. Değerlendirme formuna eklenecek farklı kriterler bağlamında tezler incelenebilir. Vakıf üniversitelerinde, öğretim programının uygulanmasında yaşanan güçlükler konusuna eğilimin arttırılarak daha fazla tez üretilmesi desteklenebilir. Tezlerde örnekleme ve çalışma gruplarında sırasıyla en çok öğretmenler, öğrenciler, akademisyenler ve veliler yer almaktadır. Okulların idaresinden sorumlu yöneticilerin programın uygulanmasına yönelik değerlendirme sürecine katılmaları önerilebilir. Çalışmalarda nitel yöntemlerin daha sık tercih edildiği görülmektedir. Az sayıda kişiye ulaşmanın zaman ve mekân açısından kolaylığı bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Bununla birlikte öğretim programlarının uygulanmasına yönelik eğitimin içinde yer alan tüm bileşenler, geniş katımlı ve ayrıntılı bir değerlendirme sürecinin yürütülmesine katkı sunabilir. Bu kapsamda karma yöntemlerin tercih edilebilir. Öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan güçlüklerle ilgili tez ve makalelerin birlikte değerlendirildiği meta analiz çalışmaları da konuya dair geniş bakış açısı sağlayabilir. Konuyla ilgili doktora düzeyinde hazırlanan tez çalışmalarının sayısının oldukça az olması sebebiyle, alan uzmanlarının da dahil olduğu daha elde edilmek açısından daha fazla doktora tezinin üretilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Abell, S. K. (2008). Twenty Years Later: Does pedagogical content knowledge remain a useful idea? *International Journal of Science Education*, 30(10), 1405-1416.
- Akkaş Baysal, E., ve Kırat, K. (2022). Eğitim programları ve öğretim alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin içerik analizi (2019-2021). *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 113-132.
- Alp, Ö., ve Şen, S. (2021). Eğitim yönetimi ve denetimi alanında yazılan lisansüstü nicel tezlerin incelenmesi: bir sistematik derleme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 24-53.
- Arslan, A., ve Engin, A. O. (2019). 5. sınıf Türkçe dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 19-39.
- Aslan, M., ve Erden, R. Z. (2020). Ortaokul öğretmenlerinin öğretim programına bağlılıklarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 175-199.
- Aydın, M., Laçın, S., ve Keskin, İ. (2018). Ortaöğretim matematik dersi öğretim programının uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *International e-Journal of Educational Studies*, 2(3), 1-11.

- Başaran, M., Bilir, E., Arslan, Ö., Çetin, M., Avcı, P., Bilici, B., Doruk, O., ve Arslan, B. (2021). Eğitim bilimleri alanı doktora tezlerinde araştırma eğilimleri: tematik ve yöntemsel bir inceleme. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15(35), 54-73.
- Bıçak, N., ve Alver, M. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programı'na ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2480-2501.
- Biçer, F., ve Ada, T. (2020). Matematik dersi öğretim programı üzerine meslek lisesi matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 543-582.
- Bogdan, R., ve Biklen, S. K. (2006). *Qualitative research for education* (5. bs). Pearson.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Boyacı, S., ve Demirkol, S. (2018). Türkçe eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 512-531.
- Bümen, N. T., Çakar, E., ve Yıldız, D. G. (2014). Curriculum fidelity and factors affecting fidelity in the turkish context. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(1).
- Canlı, S., ve Çoşkun Yurtyapan, E. (2023). Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(50), 483-503.
- Cresswell, J. W. (2017). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4. bs). SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (3. bs). Pearson Education, Inc.
- Çelik, H., ve Koşar, D. (2023). Türkiye'de eğitim yönetimi alanında değerler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(50), 505-521.
- Çiftci, O., ve Tatar, E. (2015). Teachers' opinions about the updated secondary mathematics curriculum. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 6(2), 285.
- Demirel, Ö. (2009). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi.
- Demirtaş, Z., ve Erdem, S. (2015). 5. sınıf İngilizce dersi öğretim programı: güncellenen programın bir önceki programla karşılaştırılması ve programa ilişkin öğretmen görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 55. <https://doi.org/10.19126/suje.59904>
- Dewey, J. (1986). Experience and education. *The Educational Forum*, 50(3), 241-252.
- Dilekli, Y. (2018). Ortaokul İngilizce hazırlık sınıfı programı pilot uygulamasının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Durak, D., ve Semerci, N. (2016). Eğitim programlarının uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve sorunların çözümüne ilişkin yönetici görüşleri. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(9), 279-304.
- ERG. (2017). *Eğitim reformu girişimi'nin millî eğitim bakanlığı taslak öğretim programları inceleme ve değerlendirmesi*. <https://www.egitimreformugirisimi.org/ergnin-meb-taslak-ogretim-programlari-inceleme-ve-degerlendirmesi/>
- Eryaman, M. Y., ve Bruce, B. C. (2015). *International handbook of progressive education*. Peter Lang Verlag.
- Eskici, M., ve Çayak, S. (2017). Eğitim bilimleri anabilim dalında yapılan yüksek lisans tezlerine genel bir bakış. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 211-226.
- Işıkdoğan, D., ve Korukçu, A. (2008). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı ve öğretmenlerin programa yönelik görüşleri. *Dini Araştırmalar*, 11(32), 237-258.
- Kalaycı, N., ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.
- Karacaoğlu, Ö. C., ve Acar, E. (2010). Yenilenen programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.

- Karsantık, Y., ve Yağcı, E. (2021). Türkiye’de İngilizce dersi öğretim programlarındaki değişim üzerine araştırmalar: Bir meta-sentez çalışması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(32), 625-654.
- Kırmızı, F. S., ve Akkaya, N. (2009). Türkçe öğretimi programında yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 42-54.
- Lovitts, B. E. (2005). Being a good course-taker is not enough: a theoretical perspective on the transition to independent research. *Studies in Higher Education*, 30(2), 137-154.
- MEB. (2016). *Öğretim programları güncelleniyor*. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. <https://ogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari-guncelleniyor/icerik/449>
- MEB. (2023). *Yeni müfredat değişikliği*. Milli Eğitim Bakanlığı. <https://www.meb.gov.tr/yeni-mufredat-gelecek-yildan-itibaren-kademeli-olarak-uygulanmaya-baslanacak/haber/31433/tr>
- MEB. (2024, Mayıs 27). *Bakan tekin, yeni müfredatı onayladı*. T.C Millî Eğitim Bakanlığı.
- Okoth, T. A. O. (2016). Challenges of implementing a top-down curriculum innovation in english language teaching: Perspectives of form english language teachers in kenya . *Journal of Education and Practice* , 7(3), 169-177.
- Özkal, N. (2020). Eğitim programları ve öğretim alanında yapılan doktora tezlerinin incelenmesi: 2015-2019. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1-1.
- Özudođru, F. (2021). Teachers’ perception of 2018 Turkish national curriculum change. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 458-475. <https://doi.org/10.17556/erziefd.801060>
- Saraç, E., ve Saraç, M. S. (2019). 2018 fen bilimleri dersi öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Academy Journal of Educational Sciences*, 3(2), 138-151.
- Subaşı, M., ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/34503/424695>
- Susam, B., ve Demir, M. K. (2020). Öğretim programlarının değişimi üzerine sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 245-267.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: theory and practice* (1. bs). Harcourt College Pub.
- TDK. (2024). *Türk dil kurumu sözlükleri*. Türk Dil Kurumu.
- Tekalmaz, G. (2019). Revize edilen ortaöğretim matematik öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 35-47.
- Yakar, L., Demir, H., ve İğde, H. (2022). Eğitim bilimleri alanında 2005-2020 yılları arasında yürütülen lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 294-321.
- Yalçınkaya, Y. (2018). Yenilenen 9. sınıf matematik dersi öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 100-110.

Etik kurul onayı

Bu çalışma anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri gibi katılımcılardan veri toplanmasını gerektirmeyen bir araştırma olması sebebi ile etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı

Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi tarafından 2023/098 proje numarası ile desteklenmiştir.

Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde iki hat levhası Two calligraphy plates in Balıkesir Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque

Gönderim Tarihi / Received: 10.07.2024

İsmail ÖZTÜRK¹

Kabul Tarihi / Accepted: 15.10.2024

Doi:[10.31795/baunsobed.1513942](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1513942)

ÖZ: Kurtdereli Mehmed Pehlivan ülkemizdeki en önemli spor dallarından biri olan yağlı güreşin tarihe geçmiş önemli temsilcilerinden biridir. Cihan pehlivanı lakabı ile bilinen Kurtdereli Mehmed şimdi Bulgaristan sınırları içinde kalan, Tırnova vilayetinin Selvi kasabasına bağlı Bukurova (Çobanköy) köyünde doğmuştur. 1876–1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Türkiye'ye göçerek, Balıkesir'in Kurtdere Köyü'ne yerleşmiştir. Pehlivan 1906 yılında köyüne adının verildiği bir cami yaptırmıştır. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii bir ibadet mekânı olarak cami tezyinat unsurlarını bünyesinde barındırması açısından önemli örneklerden biridir. Camilerin kapı, mihrap, minber, duvar gibi farklı unsurlarında sabit ve sabit olmayan hat sanatı uygulamaları ile bezeme geleneği söz konusu cami örneğinde de yer almaktadır. Yapılan çalışmada Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii için inşa edildiği dönemlerde camiye asılmak üzere iki adet menkul (taşınabilir) hat sanatı levhalarının vakfedildiği tespit edilmiştir. Çalışmada hat levhalarının tespiti, belgelendirilmesi ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Devrin önde gelen hattatlarından Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin imzasını taşıyan bu hat levhalarından biri celi sülüs yazı, diğeri ise celi talik yazı çeşidi ile yazılmıştır. Hat levhaları malzeme, teknik, hali hazırdaki durumları yönlerinden incelenmiş ve levhaların istiflerinin ilk örnekleri tespit edilerek kıyaslamalar yapılmıştır. Estetik değerleri açısından da incelenen hat levhalarının hat sanatı tarihindeki yerine temas edilmiştir. Aynı zamanda bu levhaların Kurtdereli Mehmed Pehlivan'ın Osmanlı toplumunda görmüş olduğu kıymet ve takdirin belgesi niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Kamusal alanlarda bulunan sanat eserlerinin varlığını devam ettirmesi ve gelecek nesillere salimen devri günümüzde önemli bir meseledir.

Anahtar Kelimeler: Kurtdereli Camii, Hat sanatı, Ömer Vasfi

ABSTRACT: Kurtdereli Mehmed Pehlivan is one of the important historical representatives of oil wrestling, one of the most important sports branches in our country. Kurtdereli Mehmed, known as the World Wrestler, was born in the village of Bukurova (Çobanköy) in the Selvi town of Tırnova province, which is now within the borders of Bulgaria. He migrated to Turkey during the 1876-1878 Ottoman-Russian War and settled in Kurtdere Village of Balıkesir. The wrestler had a mosque built in his village in 1906, named after him. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque is one of the important examples in terms of incorporating mosque decoration elements as a place of worship. Fixed and non-fixed calligraphy applications and the tradition of decoration on different elements of mosques such as doors, mihrabs, pulpits, and walls are also included in the example of the mosque in question. In the research conducted, it was determined that two portable calligraphy plates were dedicated to the Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque to be hung in the mosque when it was built. The aim of the study is to identify, document, and promote calligraphy plates. One of these calligraphy plates, bearing the signature of Hatib Ömer Vasfi Efendi, one of the leading calligraphers of the period, was written in celi thuluth script, and the other was written in celi talik script. The calligraphy plates were examined in terms of material, technique, and current condition, and the first examples of the compositions of the plates were identified and comparisons were made. The place of the calligraphy plates, which were also examined in terms of their aesthetic values, in the history of calligraphy was touched upon. At the same time, it is emphasized that these plates are a document of the value and appreciation that Kurtdereli Mehmed Pehlivan received in Ottoman society. The continued existence of works of art in public spaces and their safe transfer to future generations is an important issue today.

Keywords: Kurtdereli Mosque, Calligraphy, Omer Vasfi

¹ Öğr. Gör. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi/Geleneksel Türk Sanatları Bölümü/Eski Yazı Anasanat Dalı, ismailozturk@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7672-7431>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Works of calligraphy are generally seen in books or writing albums, which we call manuscripts, calligraphy plates, inscriptions, and some other items made of different materials. Calligraphy plates constitute an important part of the works that come to light in the field of calligraphy within this widespread application area.

Both individual and general studies have been carried out on calligraphy plates. Referring to calligraphy plates has become one of the basic behaviors when examining the lives of calligraphers, their works, and their position in art. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, in his work titled Last Calligraphers, included images of sample works of calligraphers, calligraphy plates, and also mentioned the famous works and plates of calligraphers. Uğur Derman examined the works and plates of the relevant calligraphers in many articles he wrote about calligraphers. The composition phase of the jaly thuluth calligraphy plate in our study was also recorded by Derman. Ali Rıza Özcan also examined the first design example of the celi talik plate in his work. One of the studies that guided our research was conducted by Süleyman Berk. In his study, Berk examined the calligraphy plates that once adorned mosques but have disappeared today.

Methodology

Kurtdereli Mehmed Pehlivan Mosque, one of the two mosques located in Kurtdere Village of Karesi district of Balıkesir province, was visited and photographed twice in 2015 and 2022. The two calligraphy plates in the mosque are remarkable in terms of the history of calligraphy. Since the calligraphy plates are original and have the characteristics of works of art, a study was carried out to introduce and announce them to both the public and those interested in the field. Calligraphy plates were examined in terms of material, physical properties, condition, and design features.

Findings and discussion

Portable calligraphy plates may have different sizes. Sometimes it can be several meters long, as in the Bursa Grand Mosque plates, and sometimes it can be so small that the average wide side is 20-30 cm, as in the plates prepared to be hung in places with limited height. The two plates in the harim of Kurtdere Mosque are compatible with the space in terms of size. The plates inside the mosque are not as small as the calligraphy plates prepared for small spaces such as houses, nor are they as large as the plates prepared to be hung in domed monumental mosques.

There are two calligraphy plaques on the left wall of the mosque harim, relative to the entrance. Both of the plates bear the signature of Omer Vasfi Efendi, one of the leading calligraphers of the period. His most famous master was Sami Efendi in jaly script. Calligrapher Sami Efendi is considered one of the top names in the history of calligraphy with his works.

The words of the Prophet of Islam, meaning "My intercession is for those of my ummah who commit great sins", are written on the jaly thuluth plate. The framed size of the plate is 131.5x61 cm, pen thickness is 22 mm. The calligraphy is made of metal material, in zerendud technique on a black background. There is no advanced damage or deformation in the calligraphy or the metal that forms the plate base. The composition of the calligraphy belongs to Omer Vasfi and his teacher Sami Efendi. According to what M. Uğur Derman reported from his teacher Necmeddin Okyay, Ömer Vasfi, who could not establish the composition of the plate, left to fix the writing by applying to his teacher Sami Efendi, and a week later, Sami Efendi finalized the stack of the calligraphy and gave it to Ömer Vasfi to imitate. The celi thuluth plate that Ömer Vasfi sent to the Kurtdere Village Mosque was the same year that Sami Efendi finalized his calligraphy composition. Ömer Vasfi probably sent one of the first copies of these plate writings to Kurtdere. Sami Efendi's celi thuluth script dated 1328 Hijri is in the Topkapı Palace Museum Library.

The calligraphy is in line stack form. Respect for pen rights and care in calligraphy is at a high level. The genre of his teacher Sami Efendi is dominant in the calligraphy plate. An informative note was

added to the back of the calligraphy plate by Ömer Vasfî. In this note, Ömer Vasfî states that he sent the calligraphy plate to the world wrestler Kurtdereli Mehmed to hang in the mosque in his village.

A verse from the Quran is written on the jaly taliq plate, meaning "He is the one who hears everything and knows everything". The calligraphy plate has a size of 103x73 cm and a pencil thickness of 53 mm. The plate is made of wooden material, on a black background, in the zerendud technique, without a frame, and is tied to the back on the wall. Although there is no damage or deformation on the calligraphy plate or the wood forming the text base, the wood cracked in the middle over time. A copy of the calligraphy plate, the first composition of which was made by Yesari Mehmed Esad Efendi, dated 1203 Hijri, is in the Topkapı Palace Museum Library. The same arrangement was written by Sami Efendi, Ömer Vasfî Efendi's teacher. The work written by Ömer Vasfî for the Kurtdere Village Mosque is in the style of Sami Efendi. On the back of the celi talik plate in the mosque, there is a note made by Ömer Vasfî, as in the celi thuluth plate. In this note, Ömer Vasfî states that he sent the calligraphy plate to the world wrestler Kurtdereli Mehmed to hang in the mosque in his village.

Results and recommendations

The calligraphy plates, which constitute the subject of our study, are important in terms of showing that the followers of wrestling, one of the traditional branches of sports, and calligraphy, one of the traditional branches of our art, are intertwined with society and each other. Kurtdereli Mehmed had a mosque built in his village, and Omer Vasfî, one of the famous calligraphers of the period, sent a calligraphy sign to be hung in the mosque. The notes he made behind the calligraphy sheet he sent are also important for the clarity of the subject.

Omer Vasfî, who followed his teacher Sami Efendi in his artistic life, sent two of his most important works, in which his teacher was personally involved, to the mosque that Kurtdereli Mehmed had built in his village. Sami Efendi also wrote the plates written by his student Omer Vasfî for the Kurtdere Village Mosque with his own signature. The value of the calligraphy plates is further increased by the fact that the calligraphies in the mosque were made by his students under the supervision of Sami Efendi, who is considered one of the top names of the calligraphy scripts. In addition, the representation of calligraphy with qualified works in a relatively remote village of Anatolia, in the context of calligraphy signs hung in mosques, leads us to the conclusion that the understanding and acceptance of art in society was inclusive in the early 20th century.

It is important to preserve the calligraphy plates in the mosque and to transfer them safely to future generations.

Giriş

Bir ibadet mekânı olarak camilerin ihtiyaç duyulan yapısal unsurları yalnız işlevsel niteliğiyle değil aynı zamanda imkân nisbetinde estetik değer taşıması için tezyini olarak imal edilirler. Camilerin tezyinatında malzeme ve teknik değişiklikler gösterse de yapıya kimlik kazandıran uygulamaların başında hat sanatı uygulamaları gelir. Bu yolla camiler diğer yapılardan ayrılarak dini bir kimlik kazanırlar (Sülün, 2020).

Camilerde kullanılan yazılar celi yazılardır. Kapı ve pencere alınlıkları, mihrap alınlığı, bazen mihrap çevresi, minber kapısı alınlığı, kubbe göbekleri ve etekleri, ana kubbe pandantif yüzeyleri yazıların camilerde görüldüğü yerlerdir. Ayrıca camilerde cami takımı yazıları olarak isimlendirilen Lafza-i Celal, İsm-i Nebi, dört halife ve Hasaneyn isimleri de genellikle yapılan hat sanatı uygulamalarındandır (Derman, 2013; Özkafa, 2019). Günümüzde yeni inşa edilen camilere mekâna uygun büyüklükte, taşınabilir, başka bir ifadeyle çerçevelenmiş hat eserleri asılması gibi bir gelenek olmasa da Osmanlılar devrinde bu konudaki uygulama farklıdır. Eskiden cami, mescid ve türbelerde hat levhalarının asılması mutlaka yapılması gereken adetlerden olmasa da oldukça yaygın bir uygulamaydı (Berk, 2018).

Camileri süsleyen hat levhaları birçok tarihi camide halen görülmektedir. Günümüzde camilerde yer alan hat sanatı levhalarından bazı örnekler şunlardır: Fatih Camii'nde son halife Abdülmecid Efendi'nin hicri 1341 (miladi 1922-1923) tarihli iki satırlık celi sülüs hat levhasında Saf Suresi 13. ayetinin bir bölümü “نصر من الله وفتح قريب و بشر المؤمنين يا محمد” sonuna “Yâ Muhammed” ilavesiyle yazılmıştır (Şekil 1). Sultan Ahmed Camii'nde celi sülüs yazı çeşidiyle Ahzab Suresi 45. ayetin bulunduğu levha Sultan II. Mahmud tarafından yazılmıştır (Şekil 2). Hırka-i Şerif Camii'nde Hatip Ömer Vasfî imzasını taşıyan “شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي” yazılı, hicri 1334 (miladi 1915-1916) tarihli celi sülüs levha (Şekil 3). Çanakkale Eceabat ilçesi Seddülbahir Köyü Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi ketebesini taşıyan Hud Suresi 41. Ayetin yazıldığı hicri 1289 (miladi 1872-1873) tarihli celi sülüs levha (Şekil 4).

Şekil 1: Fatih Camii'nde Halife Abdülmecid Efendi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 2: Sultan Ahmed Camii'nde Sultan II. Mahmud imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 3: Hırka-i Şerif Camii'nde Hatip Ömer Vasfi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Şekil 4: Çanakkale Eceabat Seddülbahir Köyü Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzasını taşıyan celi sülüs levha

Kurtdereli Mehmed Pehlivan ve köyüne yaptırdığı cami

Kurtdereli Mehmed Pehlivan bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Tırnova ili Selvi ilçesi Bukurova köyünde doğdu (Kahraman, 1989). Kurtdereli için 1864, 1865 ve 1872 olmak üzere kaynaklarda üç farklı doğum tarihi verilmiştir. Kurtdereli ailesiyle beraber 1876'da Osmanlı-Rus harbi sırasında Bulgaristan'dan Balıkesir Kurtdere Köyü'ne hicret etmiştir (Çaltı, 2011). Kurtdereli fiziken 1,92 metre boyunda, kara kaşlı kara gözlü, buğday tenli, geniş omuzlu, düzgün ve geniş göğüslü, orantılı bir vücuda sahipti. Kurtdereli'nin güreşte ustası Cinci Hoca lakabıyla tanınan bir pehlivandı (Kahraman, 1975; Karayel, 1948). Kurtdereli önce Balıkesir çevresinde yaptığı güreşlerle tanınmış, ünü zamanla Osmanlı Devleti sınırları içinde yayılmıştır. Avrupa'da değişik zamanlarda birçok farklı şehirde uluslararası güreşlere katılmış ve başarılar kazanmıştır. Yurtdışında kazandığı başarılarından dolayı cihan pehlivanı olarak nam salmıştır (Çaltı, 2011). 1931 yılında son güreşinden sonra kısıbetini gelenek olduğu üzere Kâbe'ye yollayarak aktif güreş hayatını tamamlamıştır (____, 1985). 1939 yılında vefat eden Kurtdereli kendi köyüne defnedilmiştir (Çaltı, 2011).

Kurtdereli'nin kendi köyüne yaptırdığı cami 1906 yılında ibadete açılmıştır. Cami dikine dikdörtgen, son cemaat yeri kapalı, mahfili bulunan çatılı bir camidir (Şekil 5). Caminin harim bölümü içten 11.10 metre genişliğinde 12.50 metre derinliğinde, son cemaat yeri 3 metre derinliğindedir. Son cemaat yerinden çıkılan mahfil katı açıkta duran dört sütunun desteklediği beş açıklığa sahiptir. Orta açıklık önünde harim bölümüne taşırılan yarım daire balkon formunda bir çıkma vardır. Ahşap kemerler basık, Bursa kemeri formuna benzemektedir (Şekil 6). Harim bölümü tek sıra pencerelerle aydınlanmaktadır; doğu ve batı cephesinde ikişer, giriş ve mihrap cephesinde mihrabın ve kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Giriş bölümünün pencereleri dikdörtgen diğer pencereler basık kemerli bir forma sahiptir. Mihrap nişinde mukarnas süslemelerle geçiş sağlanmıştır. Mihrap alınlığında kible ayeti (Bakara Suresi 144. ayet) vardır. Minber ve vaaz kürsüsü ahşaptır (Şekil 7). Tek şerefeli minaresi batı cephesi arka köşesindedir (Şekil 5).

Şekil 5: Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii dış görünüşü

Şekil 6: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii mahfili

Şekil 7: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde mihrap, minber ve vaaz kürsüsü

Literatür taraması

Hat sanatı eserleri genel olarak el yazmaları dediğimiz kitap veya yazı albümleri, kıt'a, hat levhaları, kitabeler ve bazı farklı materyallerden mamul kullanım eşyalarında görülür (Derman, 1997). Hat levhaları da bu yaygın uygulama sahası içinde hat sanatı alanında gün yüzüne çıkan eserlerin önemli bir bölümünü oluştururlar. Cami, türbe, müze, ticarethane, konut gibi dini ve sivil mekânlarda karşılaşılan hat levhaları sülüs, talik ve celi yazılar başta olmak üzere çok zengin bir yazı çeşidine sahiptir (Güney, 2023). Örneğin Erzurum Lalapaşa Camii'nde bulunan bir hat levhasının yazı türü rik'a, ana başlık celi sülüs, ara başlıklar celi divani yazı çeşitleriyle yazılmıştır (Sezer, 2006).

Hat sanatı levhalarıyla ilgili hem müstakil hem de genel çalışmalar yapılmıştır. Hattatların hayatı, verdiği eserler, sanattaki konumu incelenirken hat levhalarına müracaat temel çalışma üsluplarından biri olmuştur. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Son Hattatlar isimli eserinde hattatların örnek çalışmalarının bulunduğu görsellere, hat levhalarına yer vermiş ayrıca hattatların bilinen meşhur eser ve levhalarını da zikretmiştir. M. Uğur Derman hattatlarla ilgili yaptığı çok sayıda çalışmada ilgili hattatların eser ve levhalarını incelemiştir. Çalışmamızda yer alan celi sülüs hat levhasının istif aşaması da Derman tarafından aktarılarak kayıt altına alınmıştır. Arif Şahin tarafından yapılan "*Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimari Eserlerdeki Yazıları*" isimli yüksek lisans tezinde konumuzu oluşturan her iki levhanın kalıp yazı ve örnekleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir (Şahin, 2019). Yine çalışmamızda yer alan celi talik levhanın ilk tasarım örneğini de Ali Rıza Özcan yaptığı sanatta yeterlik çalışmasında incelemiştir. Araştırmamıza yön veren çalışmalardan biri de Süleyman Berk tarafından yapılmıştır. Berk çalışmasında vaktiyle camileri süsleyen fakat günümüzde kaybolmuş hat levhalarını incelemiştir (Berk, 2018).

Yöntem

Balıkesir ili Karesi ilçesine bağlı Kurtdere Köyü'nde bulunan iki camiden biri olan Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii 2015 ve 2022 yılında iki defa ziyaret edilmiş ve fotoğraflanmıştır. İlk ziyarette hat levhalarının incelenmesinden ziyade görülmesi ve fotoğraflanması amaçlanmıştır. İkinci ziyarette hat levhalarının tespiti için gerekli çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla levhaların fotoğraflama ve ölçümleri yapılmış ve mevcut durumlarının sağlıklı olarak tespiti için gerekli notlar alınmıştır. İki ziyarette de levhalarda teşhir ve fiziki özellikler açısından bir fark gözlemlenmemiştir. Cami hariminde bulunan iki hat levhası hat sanatı tarihi açısından dikkate değer görülmüştür. Hat levhalarının özgün olması ve sanat eseri özelliği taşımasından dolayı hem halka hem de alanla ilgilenenlere tanıtmak ve duyurmak amacı ile çalışma yapılmıştır. Levhalar; malzeme, fiziki özellikleri, mevcut durumları ve tasarım özellikleri açısından incelenmiştir.

Bulgular ve tartışma

Taşınabilir hat levhalarının ölçüleri değişik ölçülerde olabilir. Örneğin Bursa Ulu Camii'nde birkaç metreyi bulan levhalar vardır. Bursa Ulu Camii batı duvarında bulunan celi divani yazı çeşidiyle yazılmış hat levhasının uzun tarafı 7.6 metredir (İhtiyar, 2005). Fakat hat levhaları bazen yüksekliği sınırlı olan mekânlara asılmak üzere hazırlandığı için ortalama geniş tarafı 20-30 cm olacak kadar küçük olabilir. Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii hariminde bulunan iki levha büyüklük olarak mekân ile uyumludur, caminin içinde evler gibi küçük mekânlar için hazırlanan hat levhaları kadar küçük değil, kubbeli anıtsal camilere asılmak için hazırlanan levhalar kadar da büyük değildir.

Cami hariminde girişe göre sol duvar yüzeyinde iki adet hat sanatı levhası bulunmaktadır (Şekil 8). Hat levhalarının ikisi de devrin önde gelen hattatlarından Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin ketebesini taşımaktadır. Ömer Vasfi Efendi 1880 yılında doğmuştur. Hocaları; sülüs yazıda Kadri Efendi, talik yazıda Aziz Efendi, celi yazıda Sami Efendi'dir. Kardeşi Neyzen Emin Efendi de ünlü bir hattattır. Celi yazıda hocası Sami Efendi'ye tabiiyeti ile bilinir. Hırka-i Şerif Camii'nde hatiplik görevinde bulunduğu için hatip olarak tanınmıştır. 1928 yılında vefat etmiştir. Cami ve bina kapılarında ve içlerinde, türbe ve çeşmelerde birçok celi yazısı vardır (İnal, 1970). Hattat Sami Efendi (1838-1912) ise ortaya koyduğu eserlerle hat sanatı tarihinin zirve isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ali Alparslan'ın "*Osmanlı Hat Sanatı*" kitabında bahsettiğine göre Sami Efendi'nin hicri 1315-1330, miladi 1897-1911 yılları arasında yazdığı celi yazılar kıyamete kadar yazılamayacak derecede güzel yazılardır (Alparslan, 2007).

Celi yazılar ait olduğu yazı ölçüsünden kalın olan, kalem ağzının genişlemesiyle celi olarak isimlendirilen yazıları kapsamaktadır. Celi yazıların bazıları celi hat levhalarında gördüğümüz gibi kalem ve mürekkeple yazılırlar. Bir bölümü kalıp yazı olarak kalemle yazıldıktan sonra aynı boyutta zerendud levha, kitabe gibi başka zeminlere aktarılarak oluşturulurlar. Kalemle yazılamayacak derecede büyük olanları da yine kalıp yazıyı esas alarak murabba (kareleme) ve diğer yardımcı teknikler vasıtasıyla asıl yazıdan daha büyük ebatla imal edilirler. Böyle yazılara yapma veya mecazi yazılar denir. Mecazi yazıların en güzel örneklerinden bazıları Büyük Ayasofya Camii'nde Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzasını taşıyan cihar-yâr yazılarıdır. Bu yazıların kalem kalınlığı 37.5 cm'dir (Yazır, 1989). Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan celi yazılar kalemle yazılan kalıp yazıdan imal edilmiş levhalar olarak değerlendirilebilir.

Şekil 8: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde hat levhaları

Celi sülüs levha (Şekil 9,10)

Cami ve hat levhasını ziyaret tarihleri: 16/08/2015, 13/08/2022.

Yazının metni: شفاعة لأهل الكبائر من أمي

Meali: Şefaetim ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir (Aksu, 2004).

Çerçeve ölçüsü: 131.5x61 cm

Yazı zemini (metal) ölçüsü: 120x49 cm

Kalem kalınlığı: 22 mm

Malzeme ve Teknik: Metal malzeme, siyah zemin üzerine zerendud tekniğindedir. Yazı çerçeveli fakat camsızdır. Yazıda zerendud olarak isimlendirilen teknik uygulanmıştır. Zerendud yazıyı dış etkilere korumak maksadıyla vernik atılmıştır. Zerendud yazılar genellikle siyah, laciverd gibi koyu renk zeminlere yazının altınla uygulanmasıyla yapılırlar (Özönder, 2003).

Levhanın durumu: Yazıda ve yazı zeminini oluşturan metalde ileri seviyede hasar veya deformasyon yoktur, fakat çerçevesinin bazı bölgelerinde bozulmalar gözlemlenmiştir. Yazının özellikle ketebe bölümünde renk kayıplarından dolayı imza rahatlıkla okunabilecek seviyede değildir. Yazının bazı bölümlerinde de matlaşmalar ve renk kayıpları gözlemlenmiştir.

Tanım

Yazının istifi Hatip Ömer Vasfi Efendi ile hocası Sami Efendi'ye aittir. M. Uğur Derman hocası Necmeddin Okyay'dan naklettiğine göre; yazının istifini oturtamayan Ömer Vasfi Efendi, Hocası Sami Efendi'ye müracaatla yazıyı bırakmış, bir hafta sonra Sami Efendi yazının istifini son haline getirip Ömer Vasfi Efendi'ye takliden yazması için vermiştir (Derman, 2011). Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'ne gönderdiği celi sülüs levha Sami Efendi'nin yazı istifine son şeklini verdiği yıl ile aynıdır. Ömer Vasfi Efendi bu celi sülüs levha yazılarının ilk nüshalardan birini muhtemelen Kurtdere'ye göndermiştir. Sami Efendi'nin hicri 1328 tarihli celi sülüs yazı kalıbı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Kanbaş, 2022). Ömer Vasfi Efendi'nin ketebesini taşıyan hicri 1334 tarihli aynı yazının bir nüshası görev yaptığı Hırka-i Şerif Camii'nde bugün hala asılıdır (Şekil 3).

Şekil 9: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi sülüs hat levhası

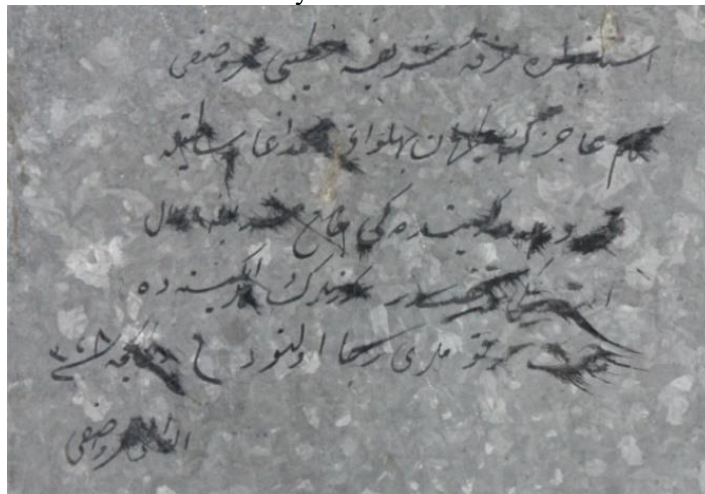

Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan celi sülüs levhada Hatip Ömer Vasfi Efendi'nin hocası Sami Efendi'nin üslubu hakimdir. Hat levhasında dört farklı kalınlığa sahip kalem vardır. Birincisi metnin yazıldığı asıl kalem, ikincisi hareke kalemi, üçüncüsü ketebe kalemi ve sonuncusu bazı iri tezyinat işaretlerinin kullanıldığı kalemdir. Sülüs yazıda yuvarlak nokta kullanımı seyrek karşılaşılan bir durum olarak kabul edilse de levhada estetik kaygılarla yuvarlak nokta kullanımı görülmektedir (Yazır, 1989). الكبائر (el-kebâir) kelimesinde be (ب) harfi, شفاعة (şefâati) kelimesinde ye (ي) harfi için yuvarlak nokta kullanılmıştır.

Satır istif formundaki yazı kademeli olarak istiflenmiştir. Kalem hakkına riayet ve yazıdaki itina üst seviyededir. Sanat değerini haiz şaheser hüviyetindeki hat eserleri gibi kalemin doğal hareketlerinin, cereyanının bu mecazi yazılarda Hattat Ömer Vasfi Efendi tarafından ustalıkla ortaya konulması yazının estetik kıymetinin yüksekliğini ifade etmektedir. Uygulama aşamasında karşılan aynı zorluklar ve sonucunda ortaya çıkan olumlu neticeler celi talik levha için de geçerlidir.

Levhanın arkasına hattatı Hatip Ömer Vasfi Efendi tarafından talik yazı çeşidiyle bir not yazılmıştır. Not, levha yazıları gibi sanat gayesi olmadığından, daha çok el yazısı hüviyetindedir. Notun yazılma tarihi hicri 2 Zilhicce 1328, miladi 5 Aralık 1910'dur. Levhaların camiye intikali ile ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır. Fakat notta verilen bilgiler de oldukça önemlidir. Bu notta şunlar kaydedilmiştir:

Şekil 10: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi sülüs hat levhasının arkasına hattatı tarafından yazılan not

İstanbul'da Hırka-i Şerife Hatibi Ömer Vasfi nâm âcizin cihan pehlivanı Mehmed Ağa vasıtasıyla Kurtdere Köyü'ndeki câmi-i şerife irsal ettiği vakfıdır. Görenlerin her ikisine de rahmet okumaları ricâ olunur. Fi 2 Zilhicce sene 328. ed-Dâî Ömer Vasfi (Şekil 10).

Celi talik levha (Şekil 11,12)

Cami ve hat levhasını ziyaret tarihleri: 16/08/2015, 13/08/2022.

Yazının metni: هو السميع العليم

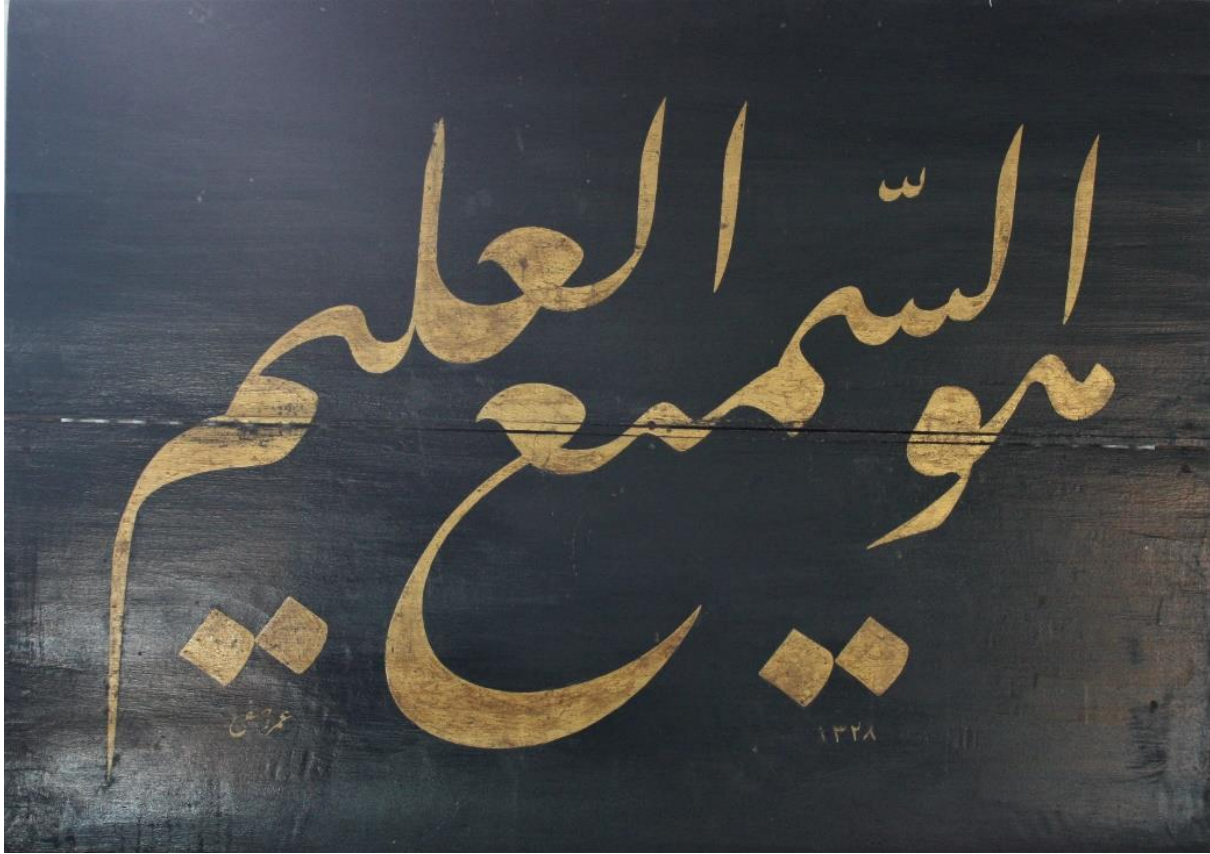
Meali: O semi' (her şeyi işiten) ve alimdir (her şeyi bilen).

Ölçüsü: 103x73 cm

Kalem Kalınlığı: 53 mm

Malzeme ve Teknik: Ahşap malzeme, siyah zemin üzerine zerendud tekniğinde uygulama yapılmıştır. Levhanın durumu: Hat levhası çerçevesiz ve duvarda asılan yere arkasından bağlanmıştır. Yazıda ve yazı zeminini oluşturan ahşapta hasar veya deformasyon olmamakla beraber, ahşap enlemesine fotoğrafta görüldüğü gibi zamanla ayrılmıştır.

Şekil 11: Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi talik hat levhası

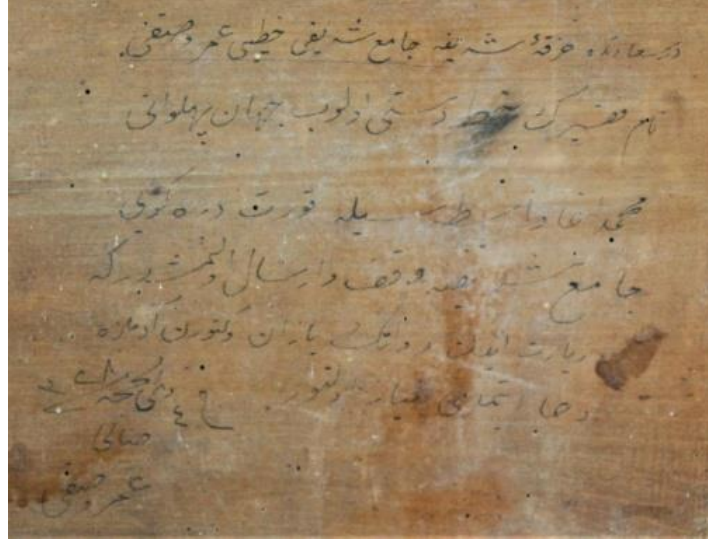
Tanım

İlk istifi (kompozisyonu) Yesari Mehmed Esad Efendi tarafından yapılan yazının, hicri 1203 (miladi 1788-1789) tarihli bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Aynı düzenleme Ömer Vasfi Efendinin hocası Sami Efendi tarafından Osmanlı talik üslubunda tekrar yazılmıştır (Özcan, 1996). Ömer Vasfi Efendi'nin Kurtdere Köyü Camii için yazdığı eser Sami Efendi üslubundadır.

Camideki celi talik levhanın arkasında, celi sülüs levhada olduğu gibi, yazının hattatı Hatip Ömer Vasfi Efendi tarafından bir not yazılmıştır. Notta talik yazı çeşidi kullanılmıştır, fakat levha yazıları gibi sanat gayesi olmadığından daha çok el yazısı hüviyetindedir. Notun yazılma tarihi hicri 4 Zilhicce 1328, miladi 7 Aralık 1910'dur. Bu notta şunlar kaydedilmiştir:

Dersaadette Hırka-i Şerîfe Câmii Şerîfi Hatîbi Ömer Vasfi nâm fakîrin hatt-ı desti olup cihân pehlivanı Mehmed Ağa vasıtasıyla Kurtdere Köyü Camii Şerîfine vakf ve irsâl olunmuştur ki ziyaret iden zevâtın yazan ve götüren adamlara dua itmeleri niyâz olunur. Fi 4 Zilhicce sene 328 Salı. Ömer Vasfi. (Şekil 12)

Şekil 12: Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde celi talik hat levhasının arkasına hattatı tarafından yazılan not

Sonuç ve öneriler

Çalışmamızda Balıkesir Kurtdere Köyü'nde Kurtdereli Mehmed Pehlivan Camii'nde bulunan iki adet hat levhası ele alınmıştır. İki hat levhası da koyu zemin üzerine zerendud yazılardır. Levhalardan biri celi sülüs diğeri celi talik yazı çeşidine sahiptir. Celi sülüs levha metal zemin üzerine, celi talik levha ahşap üzerine uygulanmıştır. Celi sülüs levhada kullanılan asıl yazı kalemin ölçüsü 22 mm, celi talik levhada kullanılan kalemin ölçüsü 53 mm'dir. Celi sülüs levhanın metni celi talik levhaya göre daha uzun olduğundan böyle bir fark ortaya çıkmıştır. Büyük bir ihtimalle her iki levhanın genel ölçülerinin birbirine yakın olması hedeflendiğinden kullanılan kalem kalınlıkları farklı olmuştur. Fakat her iki levha hem birbirleriyle hem de mekânla uyumludur. Celi sülüs levha çerçevelidir. Fakat celi talik levha çerçevesiz ve arkasına, yazının bulunduğu ahşap malzemeye askı yapılarak sergilenmiştir.

Hat levhaları sporun geleneksel branşlarından güreş ve sanatımızın geleneksel branşlarından hat sanatının müntesiplerinin toplumla ve birbirleriyle iç içe olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kurtdereli Mehmed Pehlivan köyüne cami yaptırmış, devrin ünlü hattatlarından Ömer Vasfi Efendi camiye asılmak üzere hat levhası göndermiştir. Gönderdiği hat levhasının arkasına yazdığı notlar da konunun açıklığı açısından önemlidir.

Sanat hayatında celi yazılarda hocası Sami Efendi'yi takip eden Ömer Vasfi Efendi, hocasının bizzat dahli bulunan en önemli çalışmalarından ikisini Kurtdereli Mehmed Pehlivan'ın köyüne inşa ettirdiği camiye göndermiştir. Sami Efendi talebesi Hatip Ömer Vasfi'nin Kurtdere Köyü Camii için yazdığı yazıların istiflerini kendi imzasıyla da yazmıştır. Camideki levhalar celi yazının zirve isimlerinden biri addedilen Sami Efendi'nin nezaretinde talebesinin elinden çıkmıştır. Zerendud levhalar gibi sergilenen son eserin doğrudan kalemle yazılmadığı eserler, ortaya çıkacak eserin niteliğini malzeme, teknik konular ve estetik yeterlilikler açısından etkilemektedir. Camide bulunan levhalar tüm bu özellikleri olması gerektiği gibi karşılamıştır. Bütün olumlu durumların sonucunda hat levhalarının değeri daha da artmaktadır. Ayrıca camilere asılan hat levhaları bağlamında Anadolu'nun nisbeten ücra sayılabilecek bir köyünde hat sanatının nitelikli eserlerle temsili bizleri 20. yüzyılın başlarında toplumda sanat anlayışı ve kabulünün kapsayıcı olduğu sonucuna götürmektedir.

Kaynakça

- _____ (1985). *Kurtdereli Mehmet Pehlivan* (Kurtdereli Mehmet Pehlivan Şenlikleri Tertip Komitesi).
- Aksu, C. (2004). Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 17, 17-34.
- Alparslan, A. (2007). *Osmanlı hat sanatı tarihi*. (3. Bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, S. (2018). Eski camilerin kaybolan güzelliklerinden biri: Hüsn-i hat levhaları. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, 3(1), 97-123. <https://doi:10.20486/imad.434604>
- Çaltı, M. (2011). *Türk güreşinin Başpehlivanlarından Kurtdereli Mehmet Pehlivan*. y.y.
- Derman, M. U. (1997). Hat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c.16, s. 427-437). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Derman, M. U. (2011). *Ömrümün bereketi 1*. Kubbealtı Neşriyatı.
- Derman, M. U. (2013). Osmanlı İstanbulu'nda hat sanatı. F. M. Emecen, E. S. Gürkan (Ed.), *Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildiriler* içinde (ss. 475-494). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Güney, G. (2023). Hattat Mahmut Celâleddin Efendi'nin celi sülüs hat levhaları. *Asya Studies*, 7(24), 225-236. <https://doi.org/10.31455/asya.1275748>
- İhtiyar, Z. (2005). *Bir Hüsn-i Hat Sergisi Bursa Ulu Cami*. Kaynak Kitaplığı.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son hattatlar*. (2. Bs). Milli Eğitim Basımevi.
- Kahraman, A. (1975). Kurtdereli Mehmed Pehlivan. *Türk Ansiklopedisi* (c.12, s. 375-377). Millî Eğitim Bakanlığı
- Kahraman, Â. (1989). *Cumhuriyete kadar Türk Güreşi 1*. Kültür Bakanlığı.
- Kanbaş, M.S. (2022). *Hattat Sâmî Efendi ve hat sanatındaki yeri*. [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Karayel, M. S. (1948). *Kurtdereli Mehmet*. Ahmet Halit Kitabevi.
- Özcan, A. R. (1996). *Türk nesta'lik ekolü* [Sanatta yeterlik tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Özkafa, F. (2019). Hat sanatının Mimar Sinan estetiğine katkıları. *Turkish Studies Social Sciences*, 14, 1689-1714. <https://doi:10.29228/TurkishStudies.23298>
- Özönder, H. (2003). *Ansiklopedik hat, tezhip sanatları deyim ve terimleri sözlüğü*. Uysal Kitabevi.
- Sezer, B. (2006). Erzurum Lalapaşa Camii'ndeki bir hat levhası. *Sanat Dergisi*, (9), 1-7.
- Sülün, M. (2020). Ayetlerle bezenen mimari yapılar: Osmanlı örneği. İ. C. Schick, M. Gharipour (Ed.), A. Anadol (Çev), *İslam Dünyasında Hat ve Mimari* içinde (ss. 225-246). Albaraka Yayınları.
- Şahin, A. (2019). *Hattat Hatip Ömer Vasfî Efendi'nin mimari eserlerdeki yazıları*. [Yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Yazır, M.B. (1989). *Medeniyet âleminde yazı ve İslâm Medeniyetinde kalem güzeli III*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Etik kurul onayı

Alan araştırması olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Performans değerlendirmesinde risk temelli ölçütlerin kullanımı: BİST şehir endeksleri uygulaması*

The use of risk based measures in performance evaluation: An application of BIST city indices

Gönderim Tarihi / Received: 08.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 17.09.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1512643](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1512643)

Merve GÜRSOY**1

Arif SEZGİN²

Sinan AYTEKİN³

ÖZ: Bu çalışmada Borsa İstanbul (BİST) tarafından hesaplanan şehir endekslerinin performanslarının risk temelli ölçütlere göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 2019-2023 dönemi için kesintisiz hesaplanan 12 şehir endeksinin son 1 yıllık ve son 5 yıllık olmak üzere iki farklı dönem için performansları sıralanarak ilgili dönemlerdeki değişimler karşılaştırılmıştır. Endeksler, getiri değişimlerinin yanı sıra risk temelli portföy performans değerlendirme ölçütlerinden Calmar rasyosu, Ulcer rasyosu, Sortino oranı, Sharpe oranı, Treynor oranı, Jensen Alfasi, K-rasyosu, Bilgi rasyosu, Downside Capture rasyosu ve Upside Capture rasyoları ile değerlendirilmiştir. Spearman korelasyon testi yardımıyla ilgili ölçütler arasındaki ilişki incelenmiştir. Son 1 yıllık dönem için ilgili ölçütlere göre en iyi performans sergileyen endeksler XSANK ve XSTKR iken son 5 yıllık dönem için ilgili ölçütlere göre endekslerin sıralaması değişmekle birlikte en iyi performansı sergileyen endekslerin XSTKR, XSADA ve XSIST olduğu görülmüştür. Bu nedenle ilgili dönemlerin karşılaştırılmasında kısa döneme göre uzun dönem performans sıralamaları değişim göstermektedir. Korelasyon testi sonuçlarında ise risk temelli performans ölçüt sıralamaları arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu bulunmuştur. XSBAL özelinde bulgular incelendiğinde endeksin kısa dönemde tüm ölçütlerde ortalamanın altında performans sergilediği, uzun dönemde ise ortalamanın üzerinde performans sergilediği görülmüştür. Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde ise kısa dönemli portföy performansının ölçümünde risk temelli ölçütlerin kullanımının daha uygun olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pay piyasası, Risk temelli performans, Şehir endeksleri

ABSTRACT: This study aims to evaluate the performance of city indices calculated by Borsa İstanbul (BIST) according to risk-based measures. Within the scope of the study, the performances of 12 continuously calculated city indices for the 2019-2023 period are ranked for two different, the last 1-year and the last 5-year periods, and the changes in the relevant periods are compared. In addition to return changes, the indices were evaluated with the Calmar ratio, Ulcer ratio, Sortino ratio, Sharpe ratio, Treynor ratio, Jensen's Alpha, K-ratio, Information ratio, Downside Capture ratio, and Upside Capture ratio, which are risk-based portfolio performance evaluation criteria. The Spearman correlation test was used to examine the relation between the relevant measures. While XSANK and XSTKR were the best performing indices according to the relevant criteria for the last 1-year period, XSTKR, XSADA, and XSIST were the best performing indices for the last 5-year period, although the ranking of indices according to the relevant criteria changed. Therefore, in the comparison of the relevant periods, long term performance rankings show a change compared to the short term. Correlation test results show that the relations between risk-based performance criteria rankings are significant. When the findings specific to XSBAL are analyzed, it is observed that the index performs below average in all criteria in the short term and above average in the long term. When the obtained results are evaluated in general, it is determined that the use of risk-based measures is more appropriate for measuring short-term portfolio performance.

Keywords: Equity market, Risk-based performance, City indices

* Bu çalışma II. Balıkesir Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi/Kepsut Meslek Yüksekokulu/Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, merve.godes@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3886-945X>

² Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, arif.sezgin@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3381-6458>

³ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, saytekin@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1502-2643>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Upon examination of the literature on portfolio performance measures in finance, it becomes evident that the majority of studies concentrate on assessing the performance of mutual funds. However, there is a scarcity of research that evaluates city indices using risk-based performance measures. In a study conducted by Gökğöz and Günel (2012), the performance of funds was analyzed. The findings indicate that both the Sharpe and Sortino ratios, which consider total risk, produce comparable outcomes, while the Treynor and Jensen measures, which incorporate systematic risk, yield similar results. Ayaydın (2013) analyzed pension funds using Sharpe, M2, Sortino, Treynor, T2, and Jensen performance measures. The study finds that balanced and flexible pension funds underperform the market portfolio. Çakır (2016) analyzed the performance of BIST city indices in 2009-2015 using Sharpe, Treynor, Sortino, Fama, Valuation ratio, M2, T2, and Jensen criteria. It was determined that the XSTKR index showed the highest performance and the XSIST index showed the lowest performance. Sarılı and Çakmur Yıldıztan (2016) analyzed the Islamic indices of S&P, DJI, and FTSE stock markets using Sharpe, Jensen, and Treynor criteria. They found that the best performance belongs to the S&P Islamic index and the lowest performance belongs to the Financial Times Global Islamic index. Pirgaip (2016) analyzed the performance of investment alternatives of investors who want to make gold-based investments in Turkey with Sharpe, Treynor, and Jensen criteria. As a result of the study, it was determined that gold bullion investments performed best in the long term according to all criteria analyzed. Agussalim et al. (2017) compared the performance of Islamic and conventional mutual funds traded in Indonesia using Sharpe, Treynor, and Jensen criteria. According to the Sharpe measure, conventional funds outperformed Islamic funds. According to Treynor and Jensen criteria, Islamic funds outperform Islamic funds. Güler Özçalık and Aytekin (2018) analyzed the BIST City indexes risk-based of performance using measures Sharpe, Sortino, Treynor, Jensen, and Calmar ratio. It is found that the best performing indices are XSBUR index for Sharpe, Sortino, and Jensen alpha, XSTKR index for Treynor and Calmar ratio in 2013; XSADA index for Sharpe, Sortino, Calmar, XSKAY index for Treynor and Jensen in 2014; XSKAY index for all measures (except Treynor) in 2016 and XSKAY index for all measures in 2015 and 2017. Srivastava and Mahzar (2018) analyzed the performance of the top 10 banking and financial sector mutual funds operating in India using the Sharpe and Sortino criteria. As a result of the study, Invesco India Banking Fund showed the best performance according to both criteria. Özer (2021) evaluated the performance of firms traded in the BIST Tourism index using Sharpe, Treynor, Sortino, Jensen, and Omega criteria. According to the Omega criterion, Petrokent performed the best and Tek-Art performed the worst. Accordingly, the other criteria, Altın Yunus and Petrokent performed the best, while Tek-Art performed the worst. The study also emphasized that performance measurement techniques yield similar results. Yağcı et al. (2021) comparatively analyzed the performance of BIST Corporate Governance, BIST Technology, BIST Services, BIST Financial, BIST Industrials, BIST 30 and BIST 50 indices. Sharpe, M2, Treynor, T2, and Jensen measures were used to analyze portfolio performance and it was concluded that the BIST Technology index had the best performance in all measures. It is also stated that the Corporate Governance index ranked 4th according to all criteria and performed at an average level. In their study, Kandemir and Uçar (2023) analyzed the performance of the BIST 30 and BIST 50 as conventional stock indices, as well as the BIST Participation 30 and BIST Participation 50 indices as Islamic stock indices, during both the pre-pandemic and pandemic periods. Evaluating the performance of these indices using the Sharpe, Treynor, and Jensen criteria, the researchers found that the conventional indices exhibited superior performance in the pre-pandemic period, while the Islamic indices demonstrated better performance during the pandemic.

Methodology

The study examines a sample of 12 city indices calculated by Borsa Istanbul during the period of 2019-2023. The performance of these city indices is analyzed both in the short term and long term. To evaluate short-term performance, data from the past year (01.01.2023-31.12.2023) is utilized, while data from the past five years (01.01.2019-31.12.2023) is used for long-term analysis. Various performance evaluation measures such as Calmar ratio, Ulcer ratio, Sortino ratio, Sharpe ratio, Treynor ratio, Jensen's Alpha, K-ratio, Information ratio, Downside Capture ratio, and Upside Capture ratio are employed. The

rankings of the 12 city indices based on these criteria and their respective returns are used to compare their short-term and long-term performances. Furthermore, the relation between these measures is examined using the Spearman rank correlation test.

Findings and discussion

In terms of performance measures, XSANK proved to be the top performer in the short term, with the exception of the Downside Capture ratio. On the other hand, the XSTKR index demonstrated the best performance based on the Downside Capture ratio. The worst-performing indices in the short term varied depending on the specific criteria used. XSADA ranked the lowest in terms of Calmar, Ulcer, Treynor, K-ratios, and index return. XSDNZ index, on the other hand, had the poorest performance according to Sharpe, Sortino, Information ratios, and Jensen's alpha. XSKON index showed the worst performance in the short term based on the Upside Capture ratio, while the XSANT index performed the worst according to the Downside Capture ratio. When analyzing the indices with the best and worst performance in the long term, differences were observed based on the risk criteria. According to Calmar, Sortino, Sharpe, Sharpe, Treynor, Downside Capture ratios, and Jensen's alpha, the XSTKR index performed the best in the long term. According to the information ratio, Upside Capture, K-ratio, and index return, the XADA index has been the best performer in the long term. In the long run, the XSIST index topped in terms of the Ulcer ratio. Calmar, Ulcer, Sharpe, Sortino, Information, Upside capture, K-ratio, and index return indicated XSDNZ to be the weakest performer over time. While the XSIST index was found to be the worst based on Treynor and Jensen alpha, it was the XSANK index that underperformed most according to Downside Capture. Spearman rank correlation test results show that the relations between the risk-based performance measure rankings are significant.

Results and recommendations

For the short term, XSANK and XSTKR indices perform the best. For the long term, XSTKR, XSADA, and XSIST indices show the best performance. For the short term, all measures except the Downside Capture ratio yield the same performance result. As a result, it is found that using risk-based measures in the short run is more suitable when evaluating portfolio performance. The XSTKR index presents the most optimal performance not only in the short but also in the long term; moreover, on observing the Downside Capture ratio for the short term, it can be deduced that the XSTKR index would be appropriate for those investors willing to diversify their portfolios when markets are bearing downward trends.

Giriş

Markowitz'in (1952) modern portföy teorisini ortaya atmasıyla beraber beklenen getiriye karşı risk ölçümüne ilişkin yaklaşımlar önem taşımaya başlamıştır. Başarılı bir portföy yönetimi için yatırımcının daha fazla bilgiye sahip olduğu getirinin yanı sıra daha az bilgiye erişebildiği risk kavramına ilişkin ölçütlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yatırım kararları alma, portföy çeşitlendirme ve portföy optimizasyonunda hem sistematik riski hem de toplam riski dikkate alan birçok çalışma yer almakla birlikte portföy performansını değerlendiren risk temelli ölçütler geliştirilmektedir (Verma ve Hirpara, 2016).

Portföy performans değerlendirmesine risk temelli ölçütlerin dahil edilmesi, yatırım başarısının kapsamlı bir değerlendirmesi için esastır. Portföy risk yönetimine ilişkin geleneksel görüş, portföy içindeki riskin tanımlanması, değerlendirilmesi, ölçülmesi ve yönetilmesi gibi bir dizi süreci içerir. Getirileri bir kıyaslamayla ölçmek yaygın bir uygulama olsa da, portföy performansının bütünsel bir resmini sunmakta başarısız olabilmektedir. En iyi performans göstergesi sadece elde edilen getirileri değil aynı zamanda üstlenilen riskleri de dikkate almalıdır. Yatırımcılar, riske göre ayarlanmış getirileri değerlendirmeden, bu getirilerin elde edilmesiyle ilişkili risk düzeyini gözden kaçırabilir ve bu da portföy performansının potansiyel olarak yanlış yorumlanmasına yol açabilir (Karan, 2018). Portföy performans ölçümleri, yatırım stratejilerinin etkinliğinin değerlendirilmesine yardımcı olacak çeşitli araçlarla, yatırım için karar vermede önemli bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle risk temelli ölçütlerden Calmar rasyosu, Ulcer rasyosu, Sortino oranı, Sharpe oranı, Treynor oranı, Jensen Alfası, K-rasyosu, Bilgi rasyosu, Downside Capture ve Upside Capture rasyoları çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Şehir endeksleri performans değerlendirmeleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde risk ölçütlerini dikkate alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Analizlere dahil edilen değişkenlerin bu yönüyle literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Risk temelli performans değerlemesine ilişkin finans literatüründe yaygın olarak kullanılan Sharpe, Sortino, Jensen, Treynor, Calmar, Bilgi rasyolarının yanı sıra daha az çalışmada rastlanan Ulcer, Downside Capture, Upside Capture ve K-rasyosu birlikte kullanılarak şehir endeksleri performansını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamış olması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Borsa İstanbul'da 2009 yılından itibaren ana faaliyeti ya da üretim yeri aynı ilde olan şirketlerin performans ve yerel potansiyellerinin ölçülmesi amacı ile şehir endeksi hesaplanmaktadır. Şehir endekslerine ilişkin bilgiler ilgili şehirdeki şirketlerin gelişmelerini değerlendirme imkânı sunmaktadır. Şehir Endeksleri Borsa İstanbul tarafından, Yıldız, Ana ve Alt Pazar'da işlem gören en az 5 şirketin yer aldığı iller için hesaplanmaktadır (Borsa İstanbul, t.y.). Borsa İstanbul'da 14 şehir endeksi bulunmakla birlikte 01.01.2019- 31.12.2023 tarih aralığında kesintisiz olarak hesaplanan 12 şehir endeksi çalışma kapsamına alınmıştır. İlgili dönemde kesintisiz olarak hesaplanan endeksler getiri ve risk ölçütlerine göre sıralanarak performansları değerlendirilmiştir. Ayrıca ilgili ölçütler arasındaki ilişkinin ortaya konulması için Spearman sıra korelasyon testi uygulanmıştır.

Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünden sonra literatür taramasına yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan yöntem ve değişkenler üçüncü bölümde tanıtılmıştır. Bulgular ve tartışma dördüncü bölümde yer almaktadır. Son olarak ise sonuç ve öneriler sunulmuştur.

Literatür taraması

Finans literatüründe, portföy performans ölçütleri ile yapılan çalışmaların önemli bir bölümü yatırım fonlarının performans analizine odaklanmaktadır. Şehir veya sektör endekslerinin dikkate alınarak performans ölçütlerine göre analizlerin yapıldığı çalışmaların ise daha sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde risk temelli performans ölçütleri kullanılarak yapılan çalışmalara kronolojik olarak yer verilmektedir.

Gökgöz ve Günel (2012) çalışmalarında Türkiye'de işlem gören A ve B tipi ve değişken fonların performanslarını Sharpe, Sortino, Treynor ve Jensen ölçütleri ile analiz etmişlerdir. 2008-2009 yılları arasındaki altı aylık alt dönemler oluşturularak fon performanslarının analiz edildiği çalışmada Sharpe ve Sortino oranlarının birbirlerine paralel sonuçlar verdiği, sistematik riski kullanan Treynor ve Jensen ölçütlerinden de benzer sonuçlar elde edildiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgulardan yola çıkılarak performans değerlendirme ölçütlerinin birbirleriyle tutarlı sonuçlar verdiği sonucuna varılmıştır.

Ayaydın (2013), 2010-2013 dönemi için Türkiye'deki 34 adet esnek ve dengeli emeklilik fonunun performansını Sharpe, M^2 , Sortino, Treynor, T^2 ve Jensen performans ölçütleri ile değerlendirmiştir. Sharpe, M^2 , Sortino ölçütlerine göre 34 fondan 25 tanesinin piyasa portföyüne göre daha düşük performans sergilediği; Treynor, T^2 ve Jensen ölçütlerine göre ise, 22 tanesinin piyasa portföyüne göre daha düşük performansa sahip olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Dengeli ve esnek emeklilik fonlarının piyasa portföyüne kıyasla daha düşük performans göstermesinden hareketle, fon yöneticilerinin piyasa koşullarındaki değişimlere ilişkin öngörü performanslarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ünal ve Tan (2015) Türkiye'de işlem gören A tipi yatırım fonlarının parasal genişleme dönemindeki performansını 2009-2014 yılları için değerlendirmişlerdir. Performans değerlemede Sharpe, Treynor, Jensen ve Treynor&Mazuy ölçütleri kullanılmıştır. Sharpe ve Treynor ölçütlerine yapılan performans sıralamasında en iyi performansı strateji portföy hisse senedi fonu sergilemiştir. Fon yöneticilerinin seçicilik ve zamanlama yeteneklerini değerlendirmede kullanılan Jensen ve Treynor&Mazuy ölçütleri sonuçlarına göre incelenen dönem için fon yöneticilerinin seçicilik ve zamanlama yeteneklerinin yetersiz olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Kök ve Erikçi (2015), 2004-2013 yılları arasında Türkiye'de işlem gören 44 adet A tipi yatırım fonunun performansını incelemiştir. Çalışmada yatırım fonlarının performansını Sharpe, Treynor, Jensen, M^2 ve T^2 ölçütlerini ve ortalama getiriyi kullanarak analiz etmişlerdir. Karma, endeks, hisse ve değişken olarak sınıflandırılan fon türlerinde beta katsayısının istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı tespit edilmiştir. BİST 100 olarak ele alınan piyasa getirisine en duyarlı fon 0,9325 beta katsayısıyla endeks fon iken en düşük duyarlı fonun 0,4077 beta katsayısı ile karma fonlara ait olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. A tipi yatırım fonlarının hisse senedi içeriği dikkate alınarak performans ve getirileri bakımından piyasa getirisinde değişimlerden doğrudan etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çakır (2016), 2009-2015 yıllarında BİST şehir endekslerinin performanslarını Sharpe, Treynor, Sortino, Fama, Değerleme oranı, M^2 , T^2 ve Jensen ölçütlerini kullanarak analiz etmiştir. 2009-2015 döneminde 9 şehir endeksinin incelendiği çalışma sonucunda en yüksek performansı BİST Tekirdağ endeksi, en düşük performansı ise BİST İstanbul endeksinin gösterdiği tespit edilmiştir.

Sarı ve Çakmur Yıldız (2016) çalışmalarında Standard and Poor's, Dow Jones ve Financial Times Borsası İslami endekslerinin beklenen getirilerini Finansal Varlık Fiyatlama Modeli (CAPM) ile hesapladıktan sonra endekslerin performanslarını Sharpe, Jensen ve Treynor ölçütlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda incelenen performans ölçütlerine göre en iyi performansın S&P İslami endeksine, en düşük performansın ise Financial Times Global İslami endeksine ait olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Pirgaip (2016) Türkiye'de altına dayalı yatırım yapmak isteyen yatırımcıların yatırım alternatifleri olarak altın, altın yatırım fonu, altın borsa yatırım ve altın emeklilik yatırım fonu fonunun performanslarını Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütleriyle analiz ederek performans sıralamalarını oluşturmuştur. Çalışma sonucunda incelenen tüm ölçütlere göre uzun vadede külçe altın yatırımlarının en iyi performans gösterdiği belirlenmiştir. Külçe altın yatırımdan sonraki altın fonları arasında en iyi performansı ise altın borsa yatırım fonları sergilemiştir.

Yücel (2016) çalışmasında 2005 Ocak-2016 Ocak dönemi için 30 adet BİST sektör endeksinin performansını Sharpe, Treynor, Sortino, Fama, değerlendirme oranı, M^2 ve T^2 ölçütlerini kullanarak incelemiştir. Ayrıca çalışmada 2005-2010 dönemi ilk beş yıl, 2010-2015 dönemi ikinci beş yıl olmak üzere alt dönemler halinde sektör endekslerinin performansları değerlendirilmiştir. Dönemler itibarıyla kullanılan ölçütlere göre elde edilen performans sıralamalarında değişkenlik görülmekle birlikte, genel olarak sektör endekslerinde ilk beş yılı kapsayan dönemde ikinci beş yıllık döneme göre daha düşük performansın elde edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumun temel nedeni olarak, 2008 küresel ekonomik kriz etkisine vurgu yapılmıştır.

Agussalim vd. (2017), 2007-2014 dönemi için Endonezya sermaye piyasasında işlem gören geleneksel ve İslami yatırım fonlarının performanslarını Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütlerine göre karşılaştırmalı olarak incelemiş ve belirlenen ölçütlere göre bu yatırım fonları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın varlığını test etmiştir. Çalışma sonucunda Sharpe ölçütüne göre geleneksel fonların İslami fonlardan daha iyi performans sergilemekle birlikte fonların performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Treynor ve Jensen ölçütlerine göre ise İslami fonların daha iyi performans gösterdiği ve elde edilen sonuçların anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle İslami fonların yatırımcılar için daha iyi bir alternatif olduğu belirtilmiştir.

Alkan ve Kuşaksızoğlu (2017), 2013-2016 yılları arasında Türkiye’de en büyük portföy büyüklüğüne sahip 10 yatırım fonunun performansını incelemişlerdir. Yatırım fonlarının performansı Sharpe, Treynor ve Sortino ölçütlerine göre incelenmiş ve YAS ile AYA yatırım fonlarının diğer fonlara kıyasla piyasa getirisi üzerinde performans gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir önemli bulgu ise, YAS, AYA ve TI3 gibi başarılı yatırım fonlarının diğer fonlara göre hem yatırımcı sayısı hem de portföy büyüklüğü açısından daha fazla hacime sahip olmasıdır.

Güler Özçalık ve Aytekin (2018) BİST şehir endekslerinin 2013-2017 dönemini kapsayan beş yıllık performanslarını portföy performans ölçüleri ile karşılaştırmışlardır. Risk temelli performans ölçütlerinden Calmar, Sharpe, Sortino, Treynor ve Jensen oranları kullanılmıştır. En iyi performans sergileyen endekslerin 2013 yılında Sharpe, Sortino ve Jensen alfası için XSBUR endeksi, Treynor ve Calmar rasyosu için XSTKR endeksi; 2014 yılında Sharpe, Sortino, Calmar için XSADA endeksi, Treynor ve Jensen için XSKAY endeksi; 2016 yılında tüm ölçütler için (Treynor hariç) ve 2015 ve 2017 yılları için tüm ölçütlerde XSKAY endeksi olduğu bulgulanmıştır.

Sakarya vd. (2018), 2011-2016 yılları arasında BİST 50, BİST Katılım 30 ve BİST Kurumsal Yönetim endekslerinin performanslarını Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Endeksler 2011-2016 yılları için tüm dönem performansları ile birlikte farklı piyasa koşullarına göre alt dönemlere ayrılmış ve 4 ayı ile 3 boğa piyasası koşullarına göre incelenmiştir. Ayı ve boğa piyasası koşullarında elde edilen sonuçlar değişkenlik göstermekle birlikte tüm dönemlere göre en iyi performansı BİST Katılım 30 endeksinin gösterdiği tespit edilmiştir.

Turnacıgil ve Doğukanlı (2018) çalışmalarında BİST Kurumsal Yönetim endeksi ile birlikte BİST 100 ve BİST 30 endekslerinin performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. 2009-2016 yıllarını kapsayan çalışmada performans değerlendirme kriteri olarak Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütleri kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre hem Sharpe hem de Jensen oranında BİST 100 endeksinin en iyi performans, BİST Kurumsal Yönetim endeksinin ise en kötü performansı gösterdiği buna karşın Treynor oranında endekslerin birbirine yakın performans sergilediği ortaya konulmuştur. Bu bulgulardan hareketle BİST Kurumsal Yönetim endeksinin diğer endekslere göre daha iyi performans göstermediği belirtilmektedir.

Srivastava ve Mahzar (2018) Hindistan’da faaliyet gösteren en iyi 10 adet bankacılık ve finans sektörü yatırım fonunun performansını Sharpe ve Sortino ölçütlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda her iki ölçüte göre Invesco Hindistan Bankacılık Fonu en iyi performansı göstermiştir. Ayrıca çalışmada, fon getirileri yönünden elde edilen sonuçların farklılaştığına ve fon performansında Sharpe ve Sortino ölçütlerine göre elde edilen yüksek değerlerin her zaman yüksek getiriye garanti etmediğine dikkat çekilmiştir.

Uysal ve Adalı (2018) Türkiye’de faaliyet gösteren 26 adet geleneksel ve İslami emeklilik fonlarının 2014-2017 dönemindeki performanslarını karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Ayrıca çalışmada, fon yöneticilerinin zamanlama kabiliyeti de araştırılmıştır. Sharpe, M^2 , Treynor, T^2 ve Jensen performans ölçütlerinin kullanıldığı çalışmada hem geleneksel emeklilik fonları hem de İslami emeklilik fonları piyasa endeksi olarak alınan BİST 100 endeksinin üzerinde yüksek bir performans göstermiştir. Bununla birlikte, geleneksel emeklilik fonlarının İslami fonlara göre daha yüksek performansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak fon yöneticilerinin zamanlama stratejilerinde başarılı olduğu çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgudur.

Arslan ve Çelik (2018), 2014-2017 dönemi için Türkiye'deki 157 adet emeklilik fonunun performanslarını BİST 100 endeksinin performansına göre karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütleri kullanılarak yapılan çalışmada Sharpe oranında 48, Treynor oranında 21 ve Jensen ölçütünde ise 51 adet emeklilik fonunun BİST 100 endeksi performansını geride bıraktığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, kullanılan ölçütlere göre başarılı kabul edilen firmaların ağırlıklı olarak hisse senedi emeklilik yatırım fonları olduğu vurgulanmıştır.

Venugopal ve Sophia (2020) Hindistan sermaye piyasasında işlem gören 1416 hisse senedi yatırım fonunun performanslarını 2020 Ocak ile 2020 Temmuz arasındaki pandemi dönemi için incelemiş ve piyasaların dalgalı seyrettiği dönemlerde performans ölçütlerini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda Sharpe oranının düzeltilmiş Sharpe oranı ve Sortino oranıyla yüksek korelasyona sahip olduğu ve piyasadaki oynaklığın yüksek olduğu dönemlerde kullanılabilir en iyi performans ölçüm yönteminin düzeltilmiş Sharpe oranı olduğu belirlenmiştir.

Özer ve Çömlekçi (2020) çalışmalarında 2013-2020 yıllarında Türkiye'de işlem gören hisse senedi şemsiye fonlarının izledikleri odaklanma stratejisinin mi yoksa çeşitlendirme stratejisinin mi daha yüksek performans göstereceğini incelemişlerdir. 44 adet hisse senedi şemsiye fonunun dahil edildiği çalışmada fon performansları Sharpe, Treynor, Jensen ölçütleri ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda en yüksek performansı teknoloji odaklı fonların sergilediği belirtilmektedir. Ayrıca odaklanma stratejisi izleyen fonların çeşitlendirme stratejisine göre daha yüksek performans gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır.

Özer (2021) BİST Turizm endeksinde yer alan firmaların 2012-2021 yılları arasındaki performanslarını Sharpe, Treynor, Sortino, Jensen ve Omega ölçütlerini kullanarak değerlendirmiştir. Omega ölçütü kullanılarak elde edilen sonuçlara göre tüm beklenen getiri seviyelerinde en iyi performansı Petrokent firması, en kötü performansı Tek-Art firması sergilemiştir. Diğer ölçütlere göre en iyi performansı Petrokent ve Altın Yunus firmaları, en kötü performansı ise Tek-Art firması göstermiştir. Ayrıca çalışmada performans ölçüm tekniklerinin birbirlerine yakın sonuçlar verdiği vurgulanmıştır.

Yağcı vd. (2021), 2007-2020 yılları arasında BİST Kurumsal Yönetim, BİST Teknoloji, BİST Hizmetler, BİST Mali, BİST Sınai, BİST 30 ve BİST 50 endekslerinin performanslarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Portföy performansının analizinde Sharpe, M^2 , Treynor, T^2 ve Jensen ölçütlerinin kullanıldığı çalışmada tüm ölçütlerde en iyi performansın BİST Teknoloji endeksinde olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, BİST Kurumsal Yönetim endeksinin tüm ölçütlere göre 4. sırada yer alarak ortalama düzeyde bir performans sergilediği tespit edilmiştir.

Kandemir ve Uçar (2023) çalışmalarında geleneksel hisse senedi endeksleri olarak BİST 30 ve BİST 50 ile İslami hisse senedi endeksi olarak BİST Katılım 30 ve BİST Katılım 50 endekslerinin performanslarını pandemi öncesi ve pandemi dönemi için karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Endekslerin performanslarının değerlendirilmesinde Sharpe, Treynor ve Jensen ölçütlerini kullandıkları çalışma sonucunda pandemi öncesi dönem için geleneksel endekslerin, pandemi döneminde ise İslami endekslerin daha iyi performans gösterdiği bulgularına ulaşılmışlardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde literatürde yer alan çalışmaların incelenen ülkelerin farklı endeks ve/veya sektörleri ile portföyleri için farklı zaman aralıkları ve zaman dilimleri için yapılmış olmasından dolayı ulaşılan bulgularda da değişkenliklerin olduğu görülmektedir.

Yöntem

Çalışmada risk ölçütlerine göre incelenen şehir endekslerinin son 1 yıllık ve son 5 yıllık olmak üzere iki farklı dönem aralığında performansları incelenmiştir. Ele alınan her bir risk temelli performans ölçütüne göre elde edilen sonuçlar sıralanarak en iyi ve en kötü performansı gösteren şehir endeksleri tespit edilmiştir. 1 yıllık dönem için 01.01.2023- 31.12.2023 tarih aralığı, 5 yıllık dönem için 01.01.2019- 31.12.2023 tarih aralığı dikkate alınmıştır. İlgili tarih aralığında Borsa İstanbul tarafından kesintisiz olarak hesaplanan 12 şehir endeksi; XSIST (İstanbul), XSANK (Ankara), XSKOC (Kocaeli), XSADA

(Adana), XSANT (Antalya), XSIZM (İzmir), XSBUR (Bursa), XSKAY (Kayseri), XSTKR (Tekirdağ), XSBAL (Balıkesir), XSDNZ (Denizli) ve XSKON (Konya) çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Borsa İstanbul şehir endeksi kapsamında 14 endeks bulunmaktadır ancak XSAYD (Aydın) (09.04.2021) ve XSMNS (Manisa) (08.06.2021) endekslerinin hesaplanmasına 2021 yılı itibarıyla başlandığından çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmada yapılan analizlerde ikincil verilerin kullanılmıştır. Bu nedenle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır. Araştırma kapsamına dahil edilen endekslere ilişkin veriler Finnet veri tabanından elde edilerek performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada performans göstergesi olarak endeks getirilerinin yanı sıra 10 farklı portföy yönetimi risk performans ölçütü kullanılmıştır. Bu ölçütler; Calmar rasyosu, Ulcer rasyosu, Sortino oranı, Sharpe oranı, Treynor oranı, Jensen Alfa'sı, K-rasyosu, Bilgi rasyosu, Downside Capture ve Upside Capture rasyolarıdır. Analizlere dahil edilen bu rasyolar aşağıda açıklanmaktadır. Getiri ölçütünde seçilen dönemler için ilgili endekslerin getirilerindeki yıllık değişim; risk ölçütlerinde ise yıllık değişim ve değerler dikkate alınmıştır. İlgili endeksler getiri ve risk ölçütlü performans değerlerine göre sıraladıktan sonra ölçütler arasındaki ilişkinin ortaya konulması için Spearman sıra korelasyon testi uygulanmıştır.

Calmar rasyosu

Yatırımcı kayıplarının ne kadar süreli olabileceğinin bir göstergesi olarak kullanılan ve riske göre ayarlanmış bir performans ölçütüdür (Magdon-İsmail ve Atiya, 2004). Endeks zirvedeyken satın alınıp endeks dipteyken satıldığında yatırımcının maruz kalabileceği en büyük riski göstermektedir (Zor ve Coşkun, 2020).

$$CR = \frac{r_{mean}}{|MDD|} \quad (1)$$

Denklem (1)'de yer alan r_{mean} endeksin ortalama bileşik getirisini, $|MDD|$ ise endeksin maksimum düşüş oranının mutlak değerini ifade etmektedir. MDD, portföyün yeni bir zirve seviyesine ulaşmadan önce ulaştığı zirve seviyesinden dip noktasına düşüş oranıdır (Büberkökü, 2021a). CR için beklenen değer maksimum olmasıdır.

Ulcer rasyosu

Ulcer endeksinden yararlanılarak elde edilen risk temelli performans göstergesidir. Peter G. Martin ve Byron B. McCann (1989) tarafından geliştirilen Ulcer endeksi, Sharpe oranına benzemekle birlikte hisse senedinin yukarı yönlü hareketini göz ardı ederek aşağı yönlü sürekli hareketini ölçerek hisse senedini elde tutan kişinin stresini ölçmektedir. Ulcer endeksi daha önceki yüksek fiyatlardan oransal düşüşün derinliğini ve süresini vermektedir (Kumaran, 2013).

$$UI = \sqrt{\frac{R_1^2 + R_2^2 + R_3^2 + R_4^2 + \dots + R_n^2}{n}} \quad (2)$$

$$UR = \frac{(r_p - r_f)}{UI} \quad (3)$$

Denklem (2)'de yer alan R_i fonların negatif getirilerini, n ise örneklem büyüklüğünü ifade etmektedir. Buradan elde edilen UI (Ulcer Index) ile denklem (3)'de görüldüğü üzere risksiz faiz oranını aşan portföy getirisine $(r_p - r_f)$ oranlanarak Ulcer rasyosuna ulaşılmaktadır (Ali vd., 2023). UI yüksek olması yatırımcının stresinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir ve bu nedenle UR değerinin maksimum olması istenmektedir.

Sharpe oranı

Standart sapma risk ölçütünü kullanarak bir birimlik risk başına düşen aşırı getiriyi ölçmektedir (Sharpe, 1996). Toplam riski dikkate alan Sharpe oranı yükseldikçe portföyün getirisinin arttığı bu nedenle yatırım kararı verilirken alternatifler arasında Sharpe oranı daha yüksek olan tercih edilmektedir (Güler Özçalık ve AYTEKİN, 2018).

$$S_p = \frac{(r_p - r_f)}{\sigma_p} \quad (4)$$

Denklem (4)'te yer alan $(r_p - r_f)$ portföy getirisinin risksiz faiz oranını aşan kısmını, σ_p ise portföyün standart sapmasını (toplam riskini) ifade etmektedir (Sharpe, 1996).

Sortino oranı

Getiri dağılımının çarpıklık gösterdiği durumlarda performans ölçme ve karşılaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Sharpe oranının bir modifikasyonu olarak bilinen bu oran, belirlenen hedefin veya gerekli getiri oranının altına düşen getirileri riskli kabul etmektedir. Bu nedenle Sharpe oranından farklı olarak standart sapma yerine kısmi sapmayı (aşağı yönlü sapma) dikkate almaktadır (Rollinger ve Hoffman, 2013).

$$SO = \frac{(r_p - r_f)}{\sigma_d} \quad (5)$$

Denklem (5)'te yer alan $(r_p - r_f)$ portföy getirisinin risksiz faiz oranını aşan kısmını, σ_d ise portföyün kısmi standart sapmasını (ortalama getirinin altına kalan sapmaları) ifade etmektedir. Sortino oranı yükseldikçe portföyün daha iyi performans sergilediği kabul edilmektedir (Sortino ve Price, 1994).

Treynor oranı

Sistemik olmayan riski göz ardı ederek bir birimlik sistemik risk başına düşen aşırı getiriyi hesaplayan portföy performans ölçütüdür. Sharpe oranından farkı ise portföyün karşı karşıya kaldığı toplam riski değil (standart sapma) çeşitlendirme ile ortadan kaldırılamayan sistemik riski dikkate almasıdır (Saldanlı, 2012).

$$T_p = \frac{(r_p - r_f)}{\beta_p} \quad (6)$$

Denklem (6)'da yer alan $(r_p - r_f)$ portföy getirisinin risksiz faiz oranını aşan kısmını, β_p ise beta katsayısını (portföyün sistemik riskini) ifade etmektedir. Bu oranın yükselmesi portföyün başarısı olarak değerlendirilmektedir (Treynor, 1965).

Jensen alfası

Portföy performanslarını tek bir ölçüt (alfa) kullanarak ölçmektedir. Bu ölçüt, denklem (7) görüldüğü üzere portföyün pazar portföyünden daha iyi olup olmadığının anlaşılması için kurulan regresyon denkleminin sabit terimidir. Jensen Alfa ölçütünün Sharpe ve Treynor oranlarından farkı, görel bir portföy risk sıralaması yerine mutlak bir sıralama sunmasıdır (Seçme vd., 2016).

$$r_p - r_f = \alpha_p + \beta_p(r_m - r_f) + e \quad (7)$$

$$\alpha_p = r_p - [r_f + \beta_p(r_m - r_f)] \quad (8)$$

Denklem (8)'de yer alan α_p portföyün alfa değerini, r_p portföy getirisini, r_m piyasa getirisini, r_f risksiz faiz oranını ve β_p portföyün beta katsayısını ifade etmektedir. Elde edilen Jensen alfasının pozitif olması portföy yönetiminin başarılı olduğu, negatif olması ise yüksek değerlenmiş bir portföy yönetimi olduğunu göstermektedir (Jensen, 1968).

K-rasyosu

Riske göre performans değerlendirme ölçütü ve Sharpe oranının bir tamamlayıcısı olarak Lars Kestner (1996) tarafından tanıtılmıştır. Getirideki büyümeyi ve bu büyümenin belli bir dönem içindeki istikrarını ölçmek için kullanılan bir metriktir. Yatırımın kazançlı mı olduğu yoksa kaçınılması gereken bir yatırım mı olduğunu anlamak için tek faktörlü bir zaman serisi oluşturularak hesaplanan K-rasyosu, farklı hisse senetlerinin karşılaştırılması imkânı sunmaktadır.

$$K\text{-ratio} = \frac{b_1}{SE(b_1)} \times \frac{\sqrt{per}}{n} \quad (9)$$

Denklem (9)'da yer alan b_1 regresyon denkleminin eğimini, $SE(b_1)$ eğimin standart hatasını, per belli bir takvim yılındaki gözlem sayısını (örneğin, aylık veri ise 12) ve n gözlem sayısını ifade etmektedir. Görece daha yüksek bir K-rasyosuna sahip yatırımın daha başarılı performans sergilediği kabul edilmektedir (Kestner, 2013).

Bilgi rasyosu

Aktif portföyün ortalama getirisi ile standart sapmasını tek bir değer ile özetleyen performans ölçütüdür (Goodwin, 1998). Bu ölçüt Sharpe oranına benzerlik göstermekle birlikte ondan farklı olarak, portföyün artık getirisini hesaplarken risksiz faiz oranı yerine benchmarkın getirisini; standart sapmayı hesaplarken ise portföy getirisi ile benchmarkın farkının sapmasını dikkate almaktadır.

$$IR = \frac{r_p - r_b}{\sigma(r_p - r_b)} \quad (10)$$

Denklem (10)'da yer alan r_p portföyün getirisini, r_b benchmarkın (referans alınan endeksin) getirisini ve $\sigma(r_p - r_b)$ artık getirinin standart sapmasını ifade etmektedir (Büberkökü, 2021b).

Downside capture rasyosu

Aşağı yönlü yakalama oranı olarak da bilenen bu ölçüt piyasaların kaybettiği veya endeksin düştüğü dönemlerde yatırımın göreceli performansını değerlendiren risk ölçütüdür. Endeksin ortalama getirisi, karşılaştırma ölçütünün getirisine oranlanarak (karşılaştırma ölçütünün/benchmark getirisinin negatif olduğu dönemler için) karşılaştırma yapılmaktadır (Ferguson, vd., 2014). Daha öz bir ifade ile ayı tipi piyasa koşulunda endeks getirisi ile benchmark getirisini dikkate almaktadır. İlgili oranın 100'ün altında bir değere sahip olması endeksin karşılaştırma ölçütünden daha az kaybettirdiğini göstermektedir (Morningstar, 2023).

$$DCR = \frac{\left[\prod_{j,R}^{m \leq 0} (1+R_j) \right]^{\frac{12}{n}} - 1}{\left[\prod_{j,R}^{m \leq 0} (1+R_j^m) \right]^{\frac{12}{n}} - 1} \quad (11)$$

Denklem (11)'de R_j ilgili (j) aydaki yatırımın getirisini, R_j^m ilgili aydaki benchmarkın getirisini ve n ay sayısını belirtmektedir. Denklemde yer alan ≤ 0 ayı tipi piyasa koşulunda endeks getirisi ile benchmark getirisini dikkate aldığı bir göstergesidir. Bu nedenle ilgili rasyonun minimum olması istenmektedir (Mano, 2017).

Upside capture rasyosu

Yukarı yönlü yakalama oranı olarak da bilenen bu ölçüt piyasa getirisinin pozitif olduğu dönemlerde yatırımın göreceli performansını değerlendiren risk ölçütüdür. Endeksin ortalama getirisi, karşılaştırma ölçütünün getirisine oranlanarak (karşılaştırma ölçütünün getirisinin pozitif olduğu dönemler için) karşılaştırma yapılmaktadır (Ferguson, vd., 2014). Daha öz bir ifade ile boğa tipi piyasa koşulunda endeks getirisi ile benchmark getirisini dikkate almaktadır. İlgili oranın 100'ün üzerinde bir değere sahip olması endeksin karşılaştırma ölçütünden daha iyi performans gösterdiğini belirtir (Morningstar, 2013).

$$UCR = \frac{\left[\prod_{j,R}^{m \geq 0} (1+R_j) \right]^{\frac{12}{n}} - 1}{\left[\prod_{j,R}^{m \geq 0} (1+R_j^m) \right]^{\frac{12}{n}} - 1} \quad (12)$$

Denklem (11)'de R_j ilgili (j) aydaki yatırımın getirisini, R_j^m ilgili aydaki benchmarkın getirisini ve n ay sayısını belirtmektedir. Denklemde yer alan ≥ 0 ayı tipi piyasa koşulunda endeks getirisi ile

benchmark getirisini dikkate aldığı bir göstergesidir. İlgili rasyonun maksimum olması istenmektedir (Mano, 2017).

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin değerlendirmesinde Charles Spearman (1904) tarafından geliştirilen korelasyon testi uygulanmıştır. Temelde, Spearman sıralama korelasyon katsayısı ρ , kendine özgü özelliklere sahip Pearson moment çarpımı korelasyon katsayısının bir türevidir. ρ değerini hesaplamak için, iki değişkenin (y ve x) örneklemdaki verilerinin sıralama düzeninde olması gerekmektedir. Ancak örneklem verileri genellikle sıralama düzenine sahip değildir. Bu nedenle, veriler oransal, aralıksal veya sırasal ölçekli olabilir ve bir dönüşümle sıralama düzenine getirilir. Sonuç olarak, ρ formülünün hesaplanmasında sıralanmış örneklem verileri olan x_i ve y_i kullanılır. Spearman sıra korelasyon testi değişkenlerinin dağılımına bağlı olmaksızın bir ölçüt sunmasından dolayı yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bulgular ve tartışma

Bu bölümde öncelikli olarak her bir risk ölçüne ilişkin şehir endekslerinin 1 yıllık (01.01.2023-31.12.2023) ve 5 yıllık (01.01.2019- 31.12.2023) performans sonuçlarına yer verilerek her iki dönem için ilgili risk ölçütüne göre endeks performansları değerlendirilmiştir. Söz konusu performans sıralama ve değerlendirmesi ayrıca endeks getirisi bazında incelenmiştir. İlgili dönemler için performans ölçütlerine ilişkin Spearman sıra korelasyon test sonuçlarına yer verilerek tüm performans ölçütlerine ilişkin bulgular kısa ve uzun dönemler için değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Calmar rasyosu performans sonuçları

Endeks	Calmar rasyosu (1 yıllık)	Endeks	Calmar rasyosu (5 yıllık)
XSANK	4,16325	XSTKR	3,7928
XSIST	3,01053	XSADA	3,5160
XSKOC	2,00407	XSANK	3,3753
XSTKR	1,54814	XSIST	2,9212
XSBUR	0,48324	XSBAL	2,8297
XSKAY	0,31827	XSBUR	2,5650
XSANT	0,22018	XSANT	2,5167
XSIZM	0,13405	XSKOC	2,4831
XSBAL	0,08798	XSIZM	2,2541
XSKON	-0,18976	XSKAY	2,1336
XSDNZ	-0,52213	XSKON	1,9092
XSADA	-0,69003	XSDNZ	1,6116

Tablo 1’de Calmar performans ölçütüne göre şehir endekslerinin bir ve beş yıllık performansları yer almaktadır. Tablo 1’e göre 1 yıllık dönemde en iyi performansı XSANK endeksi, en kötü performansı XSADA endeksi göstermiştir. Beş yıllık dönem sonuçları incelendiğinde en iyi performansın XSTKR endeksinde, en kötü performansın XSDNZ endeksinde olduğu görülmektedir. Ayrıca bir yıllık dönemde 3 şehir endeksi negatif Calmar rasyosu değerine sahipken beş yıllık dönem sonuçlarına göre tüm endekslerin pozitif performans değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Ulcer rasyosu performans sonuçları

Endeks	Ulcer rasyosu (1 yıllık)	Endeks	Ulcer rasyosu (5 yıllık)
XSANK	0,0240	XSIST	0,0228
XSIST	0,0174	XSTKR	0,0221
XSKOC	0,0139	XSANK	0,0213
XSTKR	0,0088	XSKOC	0,0200
XSBUR	0,0062	XSKAY	0,0172
XSKAY	0,0039	XSBUR	0,0169
XSANT	0,0032	XSADA	0,0167
XSIZM	0,0026	XSIZM	0,0158
XSBAL	0,0024	XSBAL	0,0152
XSKON	0,0008	XSANT	0,0131
XSDNZ	-0,0015	XSKON	0,0093
XSADA	-0,0018	XSDNZ	0,0081

Ulcer performans endeksi ölçütüne göre bir ve beş yıllık performans değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’ye göre bir yıllık dönem için en iyi performansa XSANK endeksi sahipken, en kötü performansı

XSADA endeksi göstermiştir. Beş yıllık dönemde elde edilen sonuçlara göre en iyi performansı XSIST endeksi, en düşük performansı ise XSDNZ endeksinin gösterdiği tespit edilmiştir. Bir yıllık dönemde negatif performans değerine sahip olan endeksler beş yıllık dönemde pozitif değerler elde etmiştir. Yine beş yıllık dönem için tüm endekslerin pozitif değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Sharpe oranı performans sonuçları

Endeks	Sharpe oranı (1 yıllık)	Endeks	Sharpe oranı (5 yıllık)
XSANK	0,0873	XSTKR	0,1170
XSIST	0,0678	XSBAL	0,1163
XSKOC	0,0580	XSIST	0,1149
XSTKR	0,0539	XSKOC	0,1070
XSBUR	0,0280	XSADA	0,1061
XSANT	0,0258	XSANK	0,1048
XSKAY	0,0235	XSBUR	0,1024
XSIZM	0,0186	XSANT	0,1007
XSBAL	0,0170	XSIZM	0,1006
XSKON	0,0051	XSKAY	0,0972
XSADA	-0,0105	XSKON	0,0916
XSDNZ	-0,0126	XSDNZ	0,0770

Sharpe oranı performans ölçütüne göre bir yıllık ve beş yıllık performans değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde, bir yıllık dönem için en iyi performansa XSANK endeksi sahipken, en kötü performansı XSDNZ endeksi göstermiştir. Beş yıllık dönemde elde edilen sonuçlara göre en iyi performansı XSTKR endeksi, en kötü performansı ise XSDNZ endeksinin gösterdiği tespit edilmiştir. Kısa dönemde en yüksek performansı sergileyen XSANK endeksinin, beş yıllık dönemde 6. sırada yer alarak orta düzeyde bir performans sergilediği görülmektedir. Bununla birlikte, kısa dönemde negatif performans değerine sahip olarak en kötü performans gösteren XSDNZ endeksi, beş yıllık dönemde pozitif değere sahip olsa da diğer endekslere göre düşük performans sergilemeye devam etmiştir.

Tablo 4: Sortino oranı performans sonuçları

Endeks	Sortino oranı (1 yıllık)	Endeks	Sortino oranı (5 yıllık)
XSANK	0,1322	XSTKR	0,1723
XSIST	0,1025	XSADA	0,1689
XSKOC	0,0980	XSBAL	0,1548
XSTKR	0,0769	XSKOC	0,1438
XSBUR	0,0412	XSANT	0,1412
XSANT	0,0392	XSIST	0,1397
XSKAY	0,0344	XSANK	0,1335
XSIZM	0,0261	XSBUR	0,1304
XSBAL	0,0254	XSKAY	0,1280
XSKON	0,0077	XSKON	0,1242
XSADA	-0,0178	XSIZM	0,1225
XSDNZ	-0,0198	XSDNZ	0,1063

Tablo 4'te Sortino performans ölçütüne göre şehir endekslerinin bir ve beş yıllık performansları yer almaktadır. Tablo 4'e göre bir yıllık dönemde en iyi performansı XSANK endeksi, en kötü performansı XSDNZ endeksi göstermiştir. 5 yıllık dönem sonuçları incelendiğinde en iyi performansın XSTKR endeksinde, en kötü performansın ise XSDNZ endeksinde olduğu görülmektedir. Hem Sharpe hem de Sortino ölçütlerine göre oluşturulan kısa ve uzun dönemde en iyi performans gösteren endeksler sırasıyla XSANK ve XSTKR iken en düşük performans gösteren endeksin tüm dönemler için XSDNZ olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bir yıllık dönemde 2 şehir endeksi negatif Sortino oranına sahipken beş yıllık dönem sonuçlarına göre tüm endekslerin pozitif performans değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sharpe ve Sortino ölçütlerinden elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde önemli ölçüde benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak ise her iki ölçütün de toplam riski dikkate alması gösterilebilir.

Tablo 5: Treynor oranı performans sonuçları

Endeks	Treynor oranı (1 yıllık)	Endeks	Treynor oranı (5 yıllık)
XSANK	0,2362	XSTKR	0,3966
XSTKR	0,1648	XSANT	0,3439
XSIST	0,1645	XSADA	0,3396
XSKOC	0,1509	XSBAL	0,3243
XSANT	0,0980	XSKON	0,2888
XSBUR	0,0770	XSKAY	0,2572
XSKAY	0,0743	XSDNZ	0,2429
XSBAL	0,0550	XSBUR	0,2349
XSIZM	0,0511	XSKOC	0,2311
XSKON	0,0160	XSIZM	0,2223
XSDNZ	-0,0398	XSANK	0,2183
XSADA	-0,0415	XSIST	0,2137

Treynor performans ölçütüne göre bir yıllık ve beş yıllık performans değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde, bir yıllık dönem için en iyi performansa XSANK endeksi sahipken, en kötü performansı XSADA endeksi göstermiştir. Ayrıca, incelenen endekslerden XSDNZ ve XSADA endekslerinin negatif performans değerine sahip olduğu görülmektedir. Beş yıllık döneme ilişkin sonuçlar incelendiğinde, en iyi performansı XSTKR endeksi, en kötü performans ise XSIST endeksinin gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Jensen alfası performans sonuçları

Endeks	Jensen alfası (1 yıllık)	Endeks	Jensen alfası (5 yıllık)
XSANK	0,0955	XSTKR	0,1559
XSIST	0,0235	XSADA	0,1555
XSTKR	0,0205	XSANT	0,1307
XSKOC	0,0106	XSBAL	0,1096
XSANT	-0,0376	XSKON	0,0863
XSKAY	-0,0559	XSKAY	0,0587
XSBUR	-0,0622	XSDNZ	0,0461
XSBAL	-0,0734	XSBUR	0,0454
XSIZM	-0,0841	XSKOC	0,0419
XSKON	-0,1061	XSIZM	0,0316
XSADA	-0,1629	XSANK	0,0314
XSDNZ	-0,1674	XSIST	0,0258

Tablo 6'da Jensen alfa performans ölçütüne göre şehir endekslerinin bir ve beş yıllık performansları yer almaktadır. Tablo 6 incelendiğinde, bir yıllık dönemde en iyi performansı XSANK endeksinin, en kötü performansı XSDNZ endeksinin sergilediği görülmektedir. Beş yıllık dönemde ise en iyi performansı XSTKR endeksi, en kötü performansı XSIST endeksi göstermiştir. Ayrıca, bir yıllık dönemde incelenen 13 endeksten sekiz tanesi negatif alfa değerine sahip olarak düşük performans sergilemiştir. Bununla birlikte beş yıllık dönemde tüm endeks değerlerinin pozitif alfa değerine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 7: K-rasyosu performans sonuçları

Endeks	K-rasyosu (1 yıllık)	Endeks	K-rasyosu (5 yıllık)
XSANK	0,0654	XSADA	0,1387
XSANT	0,0566	XSBAL	0,1294
XSIST	0,0552	XSANT	0,1234
XSTKR	0,0500	XSBUR	0,1210
XSKOC	0,0397	XSKAY	0,1159
XSBUR	0,0388	XSTKR	0,1088
XSIZM	0,0374	XSIZM	0,1085
XSKAY	0,0370	XSKOC	0,0817
XSBAL	0,0350	XSIST	0,0785
XSKON	0,0323	XSANK	0,0733
XSDNZ	0,0264	XSKON	0,0733
XSADA	0,0057	XSDNZ	0,0591

Tablo 7’de K-rasyosu performans ölçütüne göre şehir endekslerinin bir ve beş yıllık performansları yer almaktadır. Tablo 7 incelendiğinde bir yıllık dönemde en iyi performansa XSANK endeksi sahipken en düşük performansı XSADA endeksi göstermiştir. Beş yıllık dönem sonuçlarına göre bir yıllık dönemde düşük performans sergileyen XSADA endeksinin en iyi performans değerine sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan, bir yıllık dönemde düşük performans sergileyen XSDNZ endeksi, beş yıllık dönemde en düşük performans sergileyen endeks konumuna gelmiştir.

Tablo 8: Bilgi rasyosu performans sonuçları

Endeks	Bilgi rasyosu (1 yıllık)	Endeks	Bilgi rasyosu (5 yıllık)
XSANK	0,0730	XSADA	0,0588
XSIST	0,0401	XSTKR	0,0493
XSKOC	0,0097	XSBAL	0,0411
XSTKR	-0,0013	XSANT	0,0407
XSANT	-0,0200	XSIST	0,0347
XSKAY	-0,0427	XSANK	0,0281
XSBUR	-0,0472	XSKOC	0,0273
XSBAL	-0,0487	XSKON	0,0260
XSADA	-0,0622	XSBUR	0,0252
XSIZM	-0,0695	XSKAY	0,0166
XSKON	-0,0708	XSIZM	0,0088
XSDNZ	-0,0913	XSDNZ	0,0058

Bilgi rasyosu performans ölçütüne göre bir ve beş yıllık performans değerleri Tablo 8’de gösterilmiştir. Tablo 8’deki bulgulara göre bir ve beş yıllık dönemde en iyi performansı sırasıyla XSANK ve XSADA endeksi sergilemiştir. En düşük performansın ise hem bir hem de beş yıllık dönem sonuçlarına göre XSDNZ endeksine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Upside capture rasyosu performans sonuçları

Endeks	Upside Capture rasyosu (1 yıllık)	Endeks	Upside Capture rasyosu (5 yıllık)
XSANK	107,2848	XSADA	106,7789
XSKOC	102,9368	XSANK	101,2749
XSANT	99,3447	XSIST	96,2140
XSIST	97,9237	XSKOC	95,9973
XSBUR	97,2177	XSBUR	95,8311
XSIZM	90,2517	XSANT	91,8125
XSDNZ	86,1054	XSKON	90,2640
XSBAL	85,8846	XSIZM	88,9166
XSTKR	85,4688	XSKAY	87,2632
XSADA	84,7390	XSBAL	84,3859
XSKAY	84,2182	XSTKR	84,2942
XSKON	84,1268	XSDNZ	80,5183

Tablo 9’da Upside Capture performans ölçütüne göre şehir endekslerinin bir ve beş yıllık performansları yer almaktadır. Buna göre, boğa tipi piyasa koşullarında en iyi performansı bir yıllık dönemde XSANK endeksi elde etmiştir. Beş yıllık dönemde ise XSANK endeksi ikinci sırada yer almış ve en iyi performansı XSADA endeksi elde etmiştir. Boğa piyasası koşullarında görülen en düşük performansı ise bir yıllık dönemde XSKON endeksi, beş yıllık dönemde XSDNZ endeksi sergilemiştir. Elde edilen bulgulara göre boğa tipi piyasa koşullarının olduğu dönemlerde XSANK ve XSADA endeksinin yüksek performans sergilediği tespit edilmiştir.

Tablo 10: Downside capture rasyosu performans sonuçları

Endeks	Downside Capture rasyosu (1 yıllık)	Endeks	Downside Capture rasyosu (1 yıllık)
XSTKR	84,3582	XSTKR	62,4274
XSKAY	92,3395	XSBAL	67,9587
XSIST	95,2242	XSDNZ	75,3407
XSBAL	96,4222	XSANT	75,5155
XSANK	97,8785	XSKAY	79,7797
XSKON	98,1480	XSKON	80,2541
XSIZM	100,6862	XSIZM	84,1437
XSKOC	102,7448	XSADA	86,4776
XSBUR	105,6229	XSBUR	89,6052

XSDNZ	107,3375	XSKOC	89,8551
XSADA	108,1734	XSIST	91,8238
XSANT	109,1439	XSANK	97,1945

Downside Capture performans ölçütüne göre bir ve beş yıllık performans değerleri Tablo 10'da gösterilmiştir. Tablo 10 incelendiğinde, ayı tipi piyasa koşullarının geçerli olduğu dönemlerde hem bir yıl hem de beş yıllık dönem için XSTKR endeksinin en iyi performansı sergilediği görülmektedir. Ayrıca Tablo 9'da yer alan boğa tipi piyasa koşullarındaki performansları incelediğinde alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu durum, XSTKR endeksi için ayı piyasası koşullarında diğer endekslere göre daha iyi performans sergilediğini ancak boğa piyasasında benzer durumun söz konusu olmadığına işaret etmektedir. Ayı tipi piyasa koşullarında en düşük performansı bir yıllık dönemde XSANT endeksi, beş yıllık dönemde ise XSANK endeksi sergilemiştir. Öte yandan, bir yıllık dönemde üst sıralarda yer alan XSANK endeksinin beş yıllık dönemde en alt sıraya gerilemesi performans sonuçlarının dönemlere göre büyük değişimler sergilediğini göstermektedir.

Tablo 11: Endeks getirileri performans sonuçları

Endeks	Getiri (1 yıllık)	Endeks	Getiri (1 yıllık)
XSANK	68,4624	XSADA	3.678,4330
XSIST	42,7249	XSTKR	2.505,5684
XSKOC	34,9017	XSANT	1.994,8288
XSTKR	29,7920	XSBAL	1.708,3110
XSBUR	13,4999	XSKON	1.251,5837
XSKAY	9,2750	XSKOC	1.049,7174
XSIZM	8,0190	XSBUR	1.038,4295
XSBAL	3,9334	XSANK	1.010,4897
XSANT	3,8947	XSKAY	948,5074
XSKON	-2,1125	XSIST	920,9864
XSDNZ	-15,8740	XSIZM	800,8025
XSADA	-23,3878	XSDNZ	683,1749

Tablo 11'de incelenen endekslere ait bir yıllık ve beş yıllık getiriler yer almaktadır. Buna göre, bir yıllık dönemdeki endekslerin getiri değerleri arasında önemli düzeyde değişkenlikler görülmektedir. Bu dönemde en iyi getiriyi XSANK endeksi sağlamıştır. En düşük getiri değeri ise negatif getiri sağlayan XSADA endeksine aittir. Bir yıllık dönemde endekslerin getirilerinde önemli dalgalanmalar olsa da beş yıllık dönem incelendiğinde tüm endeks değerlerinin pozitif getiriye sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde en iyi performansı XSADA endeksi, en kötü performansı XSDNZ endeksi sergilemiştir. Bir yıllık dönemde en düşük performans sergileyen XSADA endeksinin beş yıllık dönemde en yüksek performans değerine sahip olduğu ve bu yönüyle endeksin getiri performansının yüksek değişkenlik içerdiği görülmektedir.

Tablo 12: Şehir endekslerinin performans ölçütleri bulguları (1 yıllık)

Endeks	Endeks getirisi (%)	Calmar rasyosu	Ulcer rasyosu	Sortino oranı	Sharpe oranı	Treynor oranı	Jensen alfası	K-rasyosu	Bilgi rasyosu	Downside Capture rasyosu	Upside Capture rasyosu
XSADA	-23,39	-0,69	-0,00	-0,02	-0,01	-0,04	-0,16	0,01	-0,06	108,17	84,74
XSANK	68,46	4,16	0,02	0,13	0,09	0,24	0,10	0,07	0,07	97,88	107,28
XSANT	3,89	0,22	0,00	0,04	0,03	0,10	-0,04	0,06	-0,02	109,14	99,34
XSBAL	3,93	0,09	0,00	0,03	0,02	0,05	-0,07	0,03	-0,05	96,42	85,88
XSBUR	13,50	0,48	0,01	0,04	0,03	0,08	-0,06	0,04	-0,05	105,62	97,22
XSDNZ	-15,87	-0,52	0,00	-0,02	-0,01	-0,04	-0,17	0,03	-0,09	107,34	86,11
XSIST	42,72	3,01	0,02	0,10	0,07	0,16	0,02	0,06	0,04	95,22	97,92
XSIZM	8,02	0,13	0,00	0,03	0,02	0,05	-0,08	0,04	-0,07	100,69	90,25
XSKAY	9,27	0,32	0,00	0,03	0,02	0,07	-0,06	0,04	-0,04	92,34	84,22
XSKOC	34,90	2,00	0,01	0,10	0,06	0,15	0,01	0,04	0,01	102,74	102,94
XSKON	-2,11	-0,19	0,00	0,01	0,01	0,02	-0,11	0,03	-0,07	98,15	84,13
XSTKR	29,79	1,55	0,01	0,08	0,05	0,16	0,02	0,05	0,00	84,36	85,47

Şehir endekslerinin 01.01.2023-31.12.2023 dönemi için performans ölçütlerine ilişkin özet değerlerinin yer aldığı tablo 12 incelendiğinde bir yıllık dönemde Downside Capture rasyosu hariç diğer tüm ölçütlere göre en iyi performansı sergileyen endeksin XSANK olduğu görülmektedir. Downside Capture rasyosuna göre ise son 1 yıllık dönemde en iyi performansı sergileyen XSTKR endeksidir. XSTKR

endeksinin piyasaların aşağı yönlü olduğu durumda benchmarka göre daha iyi performans sergilediği görülmektedir. İlgili dönemde en kötü performansı sergileyen endeksler değişkenlik göstermektedir. Aynı şekilde bir yıllık değerlendirmede en kötü performansı sergileyen endeksler risk ölçütlerine göre değişkenlik göstermektedir. Calmar, Ulcer, Treynor, K-rasyosu ve endeks getiri ölçütlerine göre en kötü performans sergileyen XSADA endeksi; Sharpe, Sortino, Bilgi rasyosu ve Jensen alfasına göre XSDNZ endeksi; Upside Capture rasyosuna göre XSKON endeksi ve Downside Capture rasyosuna göre XSANT endeksi olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Şehir endekslerinin risk temelli performans ölçütleri bulguları (5 yıllık)

Endeks	Endeks getirisi (%)	Calmar rasyosu	Ulcer rasyosu	Sortino oranı	Sharpe oranı	Treynor oranı	Jensen alfası	K-rasyosu	Bilgi rasyosu	Downside Capture rasyosu	Upside Capture rasyosu
XSADA	3.678,43	3,52	0,02	0,17	0,11	0,34	0,16	0,14	0,06	86,48	106,78
XSANK	1.010,49	3,38	0,02	0,13	0,10	0,22	0,03	0,07	0,03	97,19	101,27
XSANT	1.994,83	2,52	0,01	0,14	0,10	0,34	0,13	0,12	0,04	75,52	91,81
XSBAL	1.708,31	2,83	0,02	0,15	0,12	0,32	0,11	0,13	0,04	67,96	84,39
XSBUR	1.038,43	2,56	0,02	0,13	0,10	0,23	0,05	0,12	0,03	89,61	95,83
XSDNZ	683,17	1,61	0,01	0,11	0,08	0,24	0,05	0,06	0,01	75,34	80,52
XSIST	920,99	2,92	0,02	0,14	0,11	0,21	0,03	0,08	0,03	91,82	96,21
XSIZM	800,80	2,25	0,02	0,12	0,10	0,22	0,03	0,11	0,01	84,14	88,92
XSKAY	948,51	2,13	0,02	0,13	0,10	0,26	0,06	0,12	0,02	79,78	87,26
XSKOC	1.049,72	2,48	0,02	0,14	0,11	0,23	0,04	0,08	0,03	89,86	96,00
XSKON	1.251,58	1,91	0,01	0,12	0,09	0,29	0,09	0,07	0,03	80,25	90,26
XSTKR	2.505,57	3,79	0,02	0,17	0,12	0,40	0,16	0,11	0,05	62,43	84,29

Şehir endekslerinin 01.01.2019-31.12.2023 dönemi için performans ölçütlerine ilişkin özet değerleri Tablo 13'te yer almaktadır. Performans ölçütlerine göre beş yıllık dönem için en iyi ve en kötü performansı sergileyen endeksler farklılık göstermektedir. Calmar, Sortino, Sharpe, Treynor, Downside Capture rasyoları ve Jensen alfasına göre en iyi performansı sergileyen endeks XSTKR iken; Bilgi, Upside Capture, K-rasyosu ve getiriye göre XADA endeksi ve Ulcer rasyosuna göre XSIST endeksi olduğu görülmektedir. En kötü performans sergileyen endeks seçiminde ise Calmar, Ulcer, Sharpe, Sortino, Bilgi, Upside Capture, K-rasyosu ve getiriye göre XSDNZ iken; Treynor ve Jensen alfasına göre XSIST, Downside Capture rasyosuna göre XSANK endeksi olduğu görülmektedir.

Tablo 14: Performans ölçütleri korelasyon analizi sonuçları (1 yıl)

	Calmar rasyosu	Ulcer rasyosu	Sortino oranı	Sharpe oranı	Treynor oranı	Jensen alfası	K-rasyosu	Bilgi rasyosu	Downside Capture rasyosu	Upside Capture rasyosu	Endeks getirisi
Calmar rasyosu	1	0,998 ***	0,986 ***	0,986 ***	0,951 ***	0,951 ***	0,874 ***	0,916 ***	-0,469	0,650 **	0,979 ***
Ulcer rasyosu	0,998 ***	1	0,986 ***	0,986 ***	0,951 ***	0,951 ***	0,874 ***	0,916 ***	-0,469	0,650 **	0,979 ***
Sortino oranı	0,986 ***	0,986 ***	1	0,996 ***	0,958 ***	0,965 ***	0,909 ***	0,944 ***	-0,392	0,685 **	0,951 ***
Sharpe oranı	0,986 ***	0,986 ***	0,996 ***	1	0,958 ***	0,965 ***	0,909 ***	0,944 ***	-0,392	0,685 **	0,951 ***
Treynor oranı	0,951 ***	0,951 ***	0,958 ***	0,958 ***	1	0,979 ***	0,930 ***	0,930 ***	-0,462	0,622 **	0,902 ***
Jensen alfası	0,951 ***	0,951 ***	0,965 ***	0,965 ***	0,979 ***	1	0,916 ***	0,972 ***	-0,490	0,594 **	0,902 ***
K-rasyosu	0,874 ***	0,874 ***	0,909 ***	0,909 ***	0,930 ***	0,916 ***	1	0,860 ***	-0,224	0,748 ***	0,790 ***
Bilgi rasyosu	0,916 ***	0,916 ***	0,944 ***	0,944 ***	0,930 ***	0,972 ***	0,972 ***	1	-0,378	0,629 **	0,860 ***
Downside Capture rasyosu	-0,469	-0,469	-0,392	-0,392	-0,462	-0,490	-0,490	-0,378	1	0,252	-0,559 *
Upside Capture rasyosu	0,650 **	0,650 **	0,685 **	0,685 **	0,622 **	0,594 **	0,594 ***	0,629 **	0,252	1	0,594 **
Endeks getirisi	0,979 ***	0,979 ***	0,951 ***	0,951 ***	0,902 ***	0,902 ***	0,902 ***	0,860 ***	-0,559 *	0,594 **	1

Not: ***, **, * katsayıları sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesindeki anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 14'te performans ölçütlerinin kısa dönem için korelasyon analizi sonuçları verilmektedir. Tablo 14 incelendiğinde Calmar, Ulcer, Sortino, Sharpe, Treynor, Jensen, Bilgi rasyoları arasında pozitif ve çok güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Endeks getirisinin risk temelli ölçütler ile ilişkisi incelendiğinde Calmar, Ulcer, Sortino, Sharpe, Treynor rasyoları ve Jensen alfası ile pozitif çok güçlü ilişki, Bilgi ve K-rasyosu ile pozitif-güçlü ilişki, Upside Capture rasyosu ile ise pozitif-orta seviyede ilişki olduğu görülmektedir. K-rasyosunun ise Downside Capture rasyosu hariç diğer tüm ölçütler ile pozitif-güçlü ilişkili olduğu görülmektedir. Downside Capture rasyosu, Upside Capture rasyosu ile pozitif-zayıf ilişkili iken diğer tüm ölçütlerle negatif-düşük ilişkilidir. Ayrıca Upside Capture rasyosunun tüm ölçütler ile (downside capture hariç) pozitif-orta seviyede ilişkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Tablo 14 genel olarak değerlendirildiğinde kısa dönemde Downside Capture rasyosu hariç diğer tüm ölçütler arasında pozitif-güçlü bir ilişkinin olduğu, Downside Capture rasyosunun ise diğer ölçütler ile negatif-düşük düzeyde ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 15: Performans ölçütleri korelasyon analizi sonuçları (5 yıl)

	Calmar rasyosu	Ulcer rasyosu	Sortino oranı	Sharpe oranı	Treynor oranı	Jensen alfası	K-rasyosu	Bilgi rasyosu	Downside Capture rasyosu	Upside Capture rasyosu	Endeks getirisi
Calmar rasyosu	1	0,643 **	0,811 ***	0,839 ***	0,168	0,203	0,448	0,832 ***	0,161	0,427	0,559 *
Ulcer rasyosu	0,643 **	1	0,448	0,657 **	-0,350	-0,329	0,007	0,322	0,469	0,399	0,014
Sortino oranı	0,811 ***	0,448	1	0,874 ***	0,483	0,503 *	0,601 **	0,930 ***	-0,112	0,259	0,811
Sharpe oranı	0,839 ***	0,657 **	0,874 ***	1	0,112	0,133	0,399	0,776 ***	0,049	0,224	0,497
Treynor oranı	0,168	-0,350	0,483	0,112	1	0,993 ***	0,538 *	0,510 *	-0,776 ***	-0,378	0,776 ***
Jensen alfası	0,203	-0,329	0,503 *	0,133	0,993 ***	1	0,552 *	0,531 *	-0,748 ***	-0,343	0,790 ***
K-rasyosu	0,448	0,007	0,601 **	0,399	0,538 *	0,552 *	1	0,559 *	-0,238	0,133	0,629 **
Bilgi rasyosu	0,832 ***	0,322	0,930 ***	0,776 ***	0,510 *	0,531 *	0,559 *	1	-0,098	0,336	0,839 ***
Downside Capture rasyosu	0,161	0,469	-0,112	0,049	-0,776 ***	-0,748 ***	-0,238	-0,098	1	0,860 ***	-0,280
Upside Capture rasyosu	0,427	0,399	0,259	0,224	-0,378	-0,343	0,133	0,336	0,860 ***	1	0,189
Endeks getirisi	0,559 *	0,014	0,811 ***	0,497	0,776 ***	0,790 ***	0,629 **	0,839 ***	-0,280	0,189	1

Not: ***, **, * katsayıları sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesindeki anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 15'te performans ölçütlerinin uzun dönem için korelasyon analizi sonuçları verilmektedir. Tablo 15 incelendiğinde Sortino ile Bilgi rasyosu arasında ve Treynor ile Jensen Alfası arasında pozitif çok güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Calmar, Sortino, Sharpe ve Bilgi rasyoları aralarında pozitif-güçlü ilişkiye, Downside Capture rasyosu ile Upside Capture rasyolarının pozitif-güçlü ilişkiye, endeks getirisinin ise Sharpe, Treynor, Jensen ve Bilgi rasyoları ile pozitif-güçlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Downside Capture rasyosunun Treynor ve Jensen alfası ile negatif-güçlü ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde Ulcer rasyosunun K-rasyosu ve endeks getirisi ile ilişkisinin pozitif fakat anlamlı olmadığı, aynı sonucun Bilgi rasyosu ile Downside Capture rasyosu ilişkisi için de geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada 01.01.2019-31.12.2023 tarihleri arasında Borsa İstanbul'da hesaplanan 12 şehir endeksinin risk temelli ölçütler ile ilgili beş yıllık (2019-2023) ve son bir yıllık (2023) performanslarının

karşılaştırılması amaçlanmıştır. Şehir endekslerinin performans değerlemesi için finans literatüründe yaygın olarak kullanılan Sharpe, Sortino, Treynor, Calmar, Bilgi rasyosu ve Jensen Alfasının yanı sıra Ulcer, Downside Capture, Upside Capture ve K-rasyosu çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. İlgili endeksler kısa ve uzun dönem için performans ölçütlerine göre sıralanmıştır. Ayrıca ilgili endekslere ilişkin getiriler de dikkate alınmıştır. Çalışmada kullanılan performans ölçütleri arasındaki ilişki Spearman sıra korelasyon analizi ile test edilmiştir.

Kısa dönemde Downside Capture rasyosu hariç diğer tüm ölçütler için en iyi performansı sergileyen endeksin XSANK olduğu; Downside Capture rasyosuna göre ise en iyi performansı sergileyen endeksin XSTKR olduğu görülmüştür. Kısa dönemde en kötü performans gösteren endeksler, ölçütlere göre değişkenlik göstermiştir. Kısa dönemde Calmar, Ulcer, Treynor, K-rasyosu ve getiriye göre en kötü performansı sergileyen XSADA endeksi; Sharpe, Sortino, Bilgi rasyoları ve Jensen alfasına göre XSDNZ endeksi; Upside Capture rasyosuna göre XSKON endeksi ve Downside Capture rasyosuna göre XSANT endeksi olarak belirlenmiştir. Uzun dönemde en iyi ve en kötü performansı sergileyen endeksler incelendiğinde ise risk ölçütlerine göre farklılıklar görülmüştür. Uzun dönemde en iyi performansı sergileyen endekslerin Calmar, Sortino, Sharpe, Treynor, Downside Capture rasyoları ve Jensen alfasına göre XSTKR endeksi; Bilgi rasyosu, Upside Capture, K-rasyosu ve getiriye göre XADA endeksi, Ulcer rasyosuna göre ise XSIST endeksi olduğu görülmüştür. Uzun dönemde en kötü performansı sergileyen endekslerin ise Calmar, Ulcer, Sharpe, Sortino, Bilgi, Upside Capture, K-rasyosu ve getiriye göre XSDNZ endeksi; Treynor ve Jensen alfasına göre XSIST endeksi, Downside Capture göre XSANK endeksi olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde risk temelli ölçütlere göre performans sıralamaları kısa döneme göre uzun dönemde daha fazla değişim göstermektedir. Kısa dönemde yalnızca Downside Capture rasyosu farklılaşmıştır. Downside Capture rasyosu piyasaların düştüğü dönemlerde yatırımın göreceli performansını değerlendiren risk temelli bir ölçüttür ve kısa dönem için XSTKR endeksinin kaybeden piyasa koşullarında daha iyi performans sergilediği sonucunu vermektedir. Ayrıca XSTKR endeksinin uzun dönemde en iyi performans sergileyen endeksler arasında yer aldığı görülmüştür. Literatürde BİST şehir endekslerinin risk ölçütlerine göre performans değerlemesini yapan çalışmalar incelendiğinde ise XSTKR endeksi için Çakır (2016) ve Güler Özçalık ve Aytekin (2018) ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Bulgular XSBAL özelinde incelendiğinde ise endeksin kısa dönemde tüm ölçütlerde ortalamanın altında performans sergilediği, uzun dönemde ise ortalamanın üzerinde performans sergilediği tespit edilmiştir. Spearman sıra korelasyon testi sonuçlarında ise risk temelli performans ölçüt sıralamaları arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde kısa dönem için en iyi performans sergileyen XSANK ve sonrasında XSTKR endeksi olmuştur. XSANK endeksinin kısa dönem performansı değerlendirildiğinde %68,46 ile en yüksek getiriye sağlayan endeks olması ve tüm ölçütlerde (Downside Capture hariç) en yüksek risk değerlerine sahip olması nedeniyle yüksek riskin yüksek getiri sağladığı görülmektedir. Ayrıca XSANK endeksinde yer alan firmaların ağırlıklı olarak imalat (metal eşya makine elektrikli cihazlar ve ulaşım araçları-gıda, içecek ve tütün alt sektörlerinde), teknoloji (bilişim ve savunma alt sektörlerinde), elektrik, gaz ve su ana sektöründe faaliyette bulunan firmalardan oluşmasının bu sonuca etki ettiği düşünülmektedir. Uzun dönem için en iyi performans sergileyen endeksler XSTKR ve sonrasında XSADA ile XSIST endeksleri olmuştur. XSTKR endeksinin her iki dönem için de en düşük Downside Capture rasyosuna sahip olmasının yanı sıra % 2.505,57 ile uzun dönemde en iyi getiriye sağlayan 2. endeks, % 29,79 ile kısa dönemde en iyi getiriye sağlayan 4. endeks olmasının etkili olduğu söylenebilir. İlgili endekste yer alan hisselerin ağırlıklı olarak imalat sektöründe (kimya-giyim) faaliyette bulunan firmalardan oluşmasının bu sonuca etki ettiği düşünülmektedir. Ayrıca kısa dönemde en iyi performans gösteren XSANK endeksinin ve uzun dönemde en iyi performans gösteren XSTKR endeksinin yakalayan ortak risk ölçütlerinin Calmar, Sortino, Sharpe, Treynor oranı ve Jensen alfası olduğu görülmüştür.

Kısa dönemde Downside Capture rasyosu dışındaki tüm ölçütlerin aynı performans sonucunu verdiği görülmüştür. Bu nedenle portföy performansının ölçümünde risk temelli ölçütlerinin kısa dönemli kullanımının daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Hem kısa hem de uzun dönemde en iyi performansı

gösteren XSTKR endeksinin olduğu görülmüştür. Ayrıca kısa dönemde Downside Capture rasyosuna göre piyasanın düşüş dönemlerinde portföy çeşitlendirmesi yapmak isteyen yatırımcı için XSTKR endeksinin uygun olduğu görülmektedir. Gelecek çalışmalarda finans literatüründe yaygın olarak kullanılan Sharpe, Sortino, Jensen, Treynor, Calmar, Bilgi rasyoları ile birlikte Ulcer, Downside Capture, Upside Capture ve K-rasyolarının kullanıldığı farklı endekslerin performansını inceleyen çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca 2021 yılı itibariyle hesaplanmaya başlanan XSAYD (Aydın) ve XSMNS (Manisa) endeksleri de dahil edilerek şehir endekslerinin bir bütün olarak risk temelli ölçütlerle performansları değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Agussalim, M., Limakrisna, N. ve Ali, H. (2017). Mutual funds performance: conventional and Sharia product. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 150-156.
- Ali, M. A., Aqil, M., Alam Kazmi, S. H. ve Zaman, S. I. (2023). Evaluation of risk adjusted performance of mutual funds in an emerging market. *International Journal of Finance&Economics*, 28(2), 1436-1449.
- Alkan, U. ve Kuşaksızoğlu, B. (2022). Türkiye’de yatırım fonlarının getiriye dayalı performans değerlemesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(11), 297-320.
- Arslan, S. ve Çelik, M. S. (2018). Türkiye’deki emeklilik yatırım fonlarının performanslarının BİST-100 endeksinin performansı ile karşılaştırılması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 61-73.
- Borsa İstanbul (t.y.). 05.07.2024 tarihinde <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/164/sehir-endeksleri> adresinden erişildi.
- Ayaydın, H. (2013). Türkiye’deki emeklilik yatırım fonlarının performanslarının analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 59-80.
- Büberkökü, Ö. (2021a). Borsa yatırım fonlarına dayalı statik ve dinamik portföy optimizasyon analizleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(4), 561-579.
- Büberkökü, Ö. (2021b). Alternatif yöntemlere dayalı portföy optimizasyonu. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59, 333-358.
- Çakır, Z. (2016). *Şehir endekslerinin finansal performanslarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Ferguson, R., Meidan, D. ve Rentzler, J. (2014). Upside and downside capture ratios: how to make them come out the way you want. *SSRN Electronic Journal*, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3024136>
- Goodwin, T. H. (1998). The information ratio. *Financial Analysts Journal*, 54(4), 34-43.
- Gökgöz, F. ve Günel, M. O. (2012). Türk yatırım fonlarının portföy performanslarının analizi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 3-25.
- Güler Özçalık, S. ve AYTEKİN, S. (2018). Borsa İstanbul şehir endekslerinin portföy performansının değerlendirilmesi. Tunçşiper, B., Sayın, F. (Ed.). *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar* (816-827). İzmir Demokrasi Üniversitesi.
- Jensen, M. C. (1968). The performance of mutual funds in the period 1945-1964. *The Journal of Finance*, 23(2), 389-416.
- Kandemir, T. ve Uçar, G. (2023). Geleneksel ve islami hisse senedi endekslerinin covid-19 öncesi ve covid-19 dönemi getiri performanslarının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(40), 1120-1141.
- Karan, M. B. (2018). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*. (5. Bs.). Gazi Kitabevi.
- Kestner, L. N. (2013). (Re)Introducing the k-ratio. *SSRN Electronic Journal* SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2230949>
- Kök, D. ve Erikçi, M. E. (2015). Türkiye’de a tipi yatırım fonlarının performansı: 2004-2013 dönemi analizi. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2(2), 15-26.
- Kumaran, S. (2013). Drawdown risk in mutual fund’s performance. *Journal of Finance and Investment Analysis*, 2(2), 89-106.
- Magdon-Ismael, M. ve Atiya, A. F. (2015). An analysis of the maximum drawdown risk measure. Citeseer. https://www.cs.rpi.edu/~magdon/ps/journal/drawdown_RISK04.pdf
- Mano, M. (2017). Financial analytics with R (part 1) – upside and downside capture ratio. MNRP. <https://manoresearch.wordpress.com/2017/06/24/financial-analytics-with-r-part-1-upside-and-downside-capture-ratio/>

- Markowitz, H. (1952). Portfolio selection, *Journal of Finance*, 7(1), 77-91.
- Morningstar. (2023). What is an upside/downside capture ratio? <https://www.morningstar.com/investing-definitions/upside-downside-capture-ratio>
- Özer, A. ve Çömlekçi, İ. (2020). Odaklanma stratejisi ve çeşitlendirme stratejisi izleyen fonların performanslarının karşılaştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 2012-2023.
- Özer, N. (2021). Borsa İstanbul (BİST) turizm endeksinde yer alan firmaların performans analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 18(3), 615-632.
- Pirgaip, B. (2016). Türkiye’de altın ve altına dayalı yatırım araçlarının karşılaştırmalı performans analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 53(619), 9-23.
- Rollinger, T. N. ve Hoffman, S. T. (2013). Sortino: a ‘sharper’ ratio. *Chicago, Illinois: Red Rock Capital*. <https://www.cmegroup.com/education/files/rr-sortino-a-sharper-ratio.pdf>
- Sakarya, Ş., Yıldırım, H. ve Yavuz, M. (2018). Kurumsal yönetim endeksi ve katılım 30 endeksi ile BİST 50 endeksi’nin performanslarının değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 439-454.
- Sarılı, S. ve Çakmur Yıldıztan, Z. D. (2016). Comparative analysis of key performance indicators of islamic index. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 273-291.
- Seçme, O., Aksoy, M. ve Uysal, Ö. (2016). Katılım endeksi getiri, performans ve oynaklığının karşılaştırmalı analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72, 107-128.
- Sharpe, W. F. (1966). Mutual fund performance. *Journal of Business*, 39(1), 119-138.
- Sortino, F. A. ve Price, L. N. (1994). Performance measurement in a downside risk framework. *The Journal of Investing*, 3(3), 59-64.
- Spearman, C. (1904). “General intelligence” objectively determined and measured. *The American Journal of Psychology*, 15(2), 201-292.
- Srivastava, P. ve Mahzar, S. S. (2018). Comparative analysis of sharpe and sortino ratio with reference to top ten banking and finance sector mutual funds. *International Journal of Management Studies*, 4(2), 93-100. [http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v5i4\(2\)/10](http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v5i4(2)/10)
- Treynor, J. (1965). How to rate management of investment funds, *Harvard Business Review*, 43,63-75.
- Turnacıgil, S. ve Doğanlı, H. (2018). Kurumsal yönetim uygulamalarının Türkiye’deki gelişimi ve BİST kurumsal yönetim endeks performansının incelenmesi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 391-406.
- Uysal, M. ve Adalı, Z. (2018). Performance measurement of pension investment funds in Turkey: comparing performance of traditional and islamic pension investment funds. *Fiscaoeconomia*, 2(2), 50-73.
- Ünal, G. ve Tan, O. (2016). Performance evaluation of a-type Turkish mutuals funds in the era of quantitative easing. *Yıldız Social Sciences Review*, 1(2), 35-46.
- Venugopal, M. ve Sophia, S. (2020). Examining sharpe ratio, asr, sortino, treynor and info ratio in Indian equity mutual funds during the pandemic. *International Journal of Management*, 11(11), 1267-1279.
- Verma, M. ve Hirpara, M. J. R. (2016). Performance evaluation of portfolio using the Sharpe, Jensen, and Treynor methods. *Scholars Journal of Economics, Business and Management*, 3(7), 382-390.
- Yağcı, F., Türkdönmez, C. S., ve Yümlü, A. (2021). Kurumsal yönetim endeksi ile BİST endekslerinin performanslarının karşılaştırılması. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 39-59.
- Yücel, Ö. (2016). BİST endekslerinin risk temelli performans karşılaştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4(4), 151-164.
- Zor, İ. ve Coşkun, A. (2020). Hedge fon performanslarının sonraki dönem getirilerine etkisi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(38), 2175-2191.

Etik kurul onayı

Analizlerde ikincil verilerin kullanılması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

BİST Balıkesir endeksi firmalarının MEREC tabanlı CoCoSo yöntemiyle finansal performans analizi*

Financial performance analysis of BIST Balıkesir index companies with MEREC based CoCoSo method

Gönderim Tarihi / Received: 08.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 16.08.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1512678](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1512678)

Arif SEZGİN**1

Sinan AYTEKİN²

ÖZ: Firmaların finansal performanslarının analiz edilmesi başta yatırımcılar, firma yöneticileri, kredi verenler ve profesyonel portföy yöneticileri olmak üzere firmanın mevcut durumunu inceleyip geleceğe yönelik karar verme durumunda olan pek çok piyasa katılımcısının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. Yatırımcılar performans metriklerini ve raporlarını analiz ederek, piyasa eğilimleri ve endeks kapsamındaki potansiyel fırsatlar hakkında kapsamlı bir anlayışa sahip olabilirler. Buradan hareketle çalışmada, 2021:Q4-2023:Q3 dönemleri arasında BİST Balıkesir Endeksinde (XSBAL) sürekli olarak işlem gören firmaların finansal performansının çok kriterli karar verme teknikleriyle analiz edilmesi amaçlanmıştır. Finansal performansın analizinde Piotroski F-skoru, Altman Z-skoru, Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı, Firma Değeri/Net Satışlar oranı, Tobin's Q oranı ve Firma Değeri/Yatırılmış Sermaye oranı olmak üzere 6 farklı kriterden yararlanılmıştır. MEREC yöntemiyle elde edilen kriter ağırlıklandırma sonuçlarına göre 2022:Q1 dönemi haricindeki tüm dönemlerde en önemli kriterin Firma Değeri/Net Satışlar oranı olduğu tespit edilmiştir. Diğer kriterler için elde edilen sonuçlar dönemsel olarak değişkenlik sergilemekle birlikte genel olarak incelendiğinde, ikinci önemli kriter Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı olurken, en düşük önem ağırlığına sahip kriterin ise sırasıyla Piotroski F-skoru ve Tobin's Q oranı olduğu görülmüştür. Analiz edilen dönemler için CoCoSo yöntemi sonuçlarına göre en iyi finansal performansa sahip firmaların sırasıyla YAPRK ve GWIND olduğu, buna karşın en düşük finansal performansa sahip firmaların ise BANVT ve BAGFS olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal performans, MEREC, CoCoSo, XSBAL

ABSTRACT: The analysis of companies' financial performance is a crucial topic for many market participants, including investors, company managers, lenders, and professional portfolio managers, as they examine the current status of the firm and make decisions for the future. To scrutinize performance metrics and reports on the index as a whole enables investors to have a full picture of market trends and possible opportunities that lie ahead. Therefore, this study aims to analyze the financial performance of companies continuously traded in the BIST Balıkesir Index (XSBAL) between 2021:Q4-2023:Q3 using multi-criteria decision-making techniques. The analysis of financial performance includes six different criteria: Piotroski F-score, Altman Z-score, Market Value/Book Value ratio, Enterprise Value/Net Sales ratio, Tobin's Q ratio, and Enterprise Value/Invested Capital ratio. One of the most significant criteria based on the criterion weighting results derived from the MEREC method was identified as the Firm Value/Net Sales ratio for all periods except 2022:Q1. Although the results obtained for other criteria vary periodically, when analysed in general, the second most important criterion is the Market Value/Book Value ratio, while the criteria with the lowest importance weight are Piotroski F-score and Tobin's Q ratio, respectively. According to the results obtained with the CoCoSo method for the periods analysed, it is found that the firms with the best financial performance are YAPRK and GWIND, while the firms with the lowest financial performance are BANVT and BAGFS.

Keywords: Financial performance, MEREC, CoCoSo, XSBAL

* Bu çalışma II. Balıkesir Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, arif.sezgin@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3381-6458>

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, saytekin@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1502-2643>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

A review of the literature reveals that there is a limited number of studies on city indices. Among these studies, Kayral and Tandoğan (2019) examined the intra-month and inter-month anomalies in city indices, Yiğit and Karaköse (2021) estimated the direction of movement of the BIST Istanbul city index, and Akel (2014) examined the risk-return dynamics in city indices. In another study examining the risk-return dynamics of city indices, Bayrakdaroğlu and Tepeli (2018) investigated the overvaluation or undervaluation of city indices with the financial asset market line. Among the studies on evaluating the financial performance of city indices, Bektaş (2023) considers the BIST Denizli city index, and Arslan (2023) considers the BIST Balıkesir city index. Accordingly, It can be stated that there is a limited body of research examining the financial performance of city indices.

The financial performance of firms in the BIST Balıkesir city index is analyzed using the MEREC and CoCoSo methods in this research. As such, some national and international studies using these methods are presented. Pala (2021) conducted a study on the financial performance of companies within the BIST construction index during 2019-2020. He used CSSD and CoCoSo techniques in his analysis and found that ENKAI was the top performer while YYAPI showed the lowest performance in both years. Similarly, Calis and Sakarya (2022) also studied BIST automotive sector firms before and during Covid-19 (2018-2019 & 2020-2021) using CRITIC and CoCoSo; no significant changes were observed among the rankings pre-and post-pandemic period. Another researcher, Bektaş (2022), looked at the Turkish insurance sector's financial performance over different years using MEREC, LOPCOW, CoCoSo, and EDAS identifying 2020 as its best year based on findings from 2002 to 2021 analysis. Gülcemal et al. (2023) used the CRITIC and CoCoSo methods together to analyze the financial performance of insurance companies from the BIST 100 index during the 2020-2021 period. Türkiye Sigorta was identified as the top performer while Ray Sigorta came out at the bottom. Another study by Sezgin et al. (2024) looked into the financial performance of BIST IT sector firms in 2023:Q1-2023:Q4 using the MEREC-based MARCOS technique. Findings pointed out that SMART and PAPIL being classified firms showed higher performance levels whereas KAREL and OBASE showed lower performance levels.

In light of the rather small body of literature investigating the financial performance of city indices, this paper is anticipated to play an influential role in enriching the existing literature on the topic. Moreover, there are two ways in which this study stands out from other studies in the domain. First, there is no study that examines financial performance based on quarterly data with the method used in the study. Secondly, there is no study that considers Piotroski F-score, Altman Z-score, and Tobin's Q ratios together, which are among the performance criteria used in the study. This situation differentiates the study from the existing literature and reveals its originality.

Methodology

The aim of this research is to assess the financial performance of 8 specific firms that are consistently traded within the BIST Balıkesir Index (XSBAL) during the periods of 2021:Q4-2023:Q3 through MCDM techniques. The evaluation method used for the financial performance of the firms is based on the MEREC-based CoCoSo method, which considers six different criteria. These criteria include Piotroski F-score, Altman Z-score, Market Value/Book Value ratio, Firm Value/Net Sales ratio, Tobin's Q ratio, and Firm Value/Invested Capital ratio. The weights of these criteria were determined using the MEREC method and subsequently, performance rankings were established through the CoCoSo method. All data used in this analysis were sourced from the Finnet database.

Findings and discussion

The findings of the analysis indicate that the most crucial factor in determining a firm's financial performance is the firm value to net sales ratio. Conversely, when the importance weights of the criteria are evaluated across all periods, it becomes evident that the Piotroski F-score is the least influential criterion, followed by Tobin's Q ratio. It is noteworthy that the importance weights of other criteria demonstrate variability across different periods.

After the criterion weightings were obtained according to the MEREC method, the performance rankings of the firms were carried out according to the CoCoSo method. According to the results of the study, YAPRK was the best performing firm except for the 2022:Q4 and 2023:Q1 periods. The second best performer was GWIND. However, the lowest performing firms were BANVT and BAGFS. The findings obtained for other firms were found to vary across periods.

Results and recommendations

MEREC method's findings show that the criterion carrying the most weight is the Firm Value/Net Sales ratio. The results for the second highest weighted criterion differ across periods, though it typically turns out to be the Market Value/Book Value ratio. Piotroski F-score and Tobin's Q ratio hold the least significance among the criteria weights.

The results of the performance rankings of the firms obtained according to the CoCoSo method indicate that YAPRK and GWIND were the best-performing firms. However, the lowest performing firms are BANVT and BAGFS. The findings obtained for other firms were found to vary over the periods.

The findings of the study differ from those of Arslan (2023), which analysed the performance of firms in the XSBAL index. One reason for this discrepancy may be the use of different performance criteria in the two studies. Additionally, the use of different criteria weighting and ranking methods may also contribute to the differentiation of findings. The future research should therefore consider reanalyzing the firms in XSBAL index not involved in this analysis scope earlier determined due to the time restrictions with even more scrutiny. Moreover, it is expected that research studies looking at how stock returns relate with financial performance at firm level will add more knowledge to this area as well.

Giriş

Finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar yatırım yaptıkları varlıkların zaman içerisindeki eğilimini izlemekte ve gerekli gördükleri durumlarda pozisyonlarında değişim yapabilmektedir. Yatırımlarını belirli bir firma büyüklüğü, sektör veya şehir bazında değerlendiren yatırımcılar için yatırım performansının değerlendirilmesinde endeksler önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Endeks, bir veya daha fazla varlığın hareketini dikkate alan ve varlıklardaki oransal değişimi yatırımcıya sunarak bilgi sağlayan bir göstergedir (Akel, 2014: 47). Bu kapsamda, yatırımcılara şehir bazındaki yatırımlarının performanslarını yansıtmak üzere hesaplanan endekslerden birisi de Borsa İstanbul (BİST) şehir endeksleridir. BİST şehir endeksleri 2009 yılından beri hesaplanmakta olup halihazırda 14 farklı şehir için hesaplanmaktadır (BİST, 2024).

Literatür incelendiğinde, şehir endeksleri üzerinde yapılmış olan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan Kayral ve Tandoğan (2019) şehir endekslerindeki ay içi ve ay dönümü anomalilerini, Yiğit ve Karaköse (2021) BİST İstanbul endeksinin hareket yönü tahmini, Akel (2014) ise şehir endekslerindeki risk getiri dinamiklerini incelemiştir. Şehir endekslerinin risk getiri dinamiklerini inceleyen bir başka çalışmada Bayrakdaroğlu ve Tepeli (2018) finansal varlık pazar doğrusu ile şehir endekslerinin yüksek veya düşük değerlendirme durumlarını araştırmıştır. Şehir endekslerinin finansal performansını değerlendirmeye yönelik çalışmalardan Bektaş (2023) BİST Denizli endeksini ve Arslan (2023) ise BİST Balıkesir endeksini dikkate almıştır. Bu doğrultuda, şehir endekslerinin finansal performansını incelemeye yönelik çalışmaların az sayıda olduğu söylenebilir.

Borsa İstanbul şehir endekslerinin performansı, Borsa İstanbul tarafından sağlanan çeşitli metrik ve endeksler aracılığıyla karşılaştırılmaktadır. Bu endeksler piyasa hareketlerini izlemek, finansal ürünler için temel varlık görevi görmek ve yatırımcılara değerli bilgiler sağlamak için tasarlanmıştır. Performans metriklerini ve raporlarını analiz ederek yatırımcılar, piyasa eğilimleri ve Borsa İstanbul şehir endeksleri kapsamındaki potansiyel fırsatlar hakkında kapsamlı bir anlayışa sahip olabilirler. Buradan hareketle çalışmada BİST Balıkesir endeksindeki firmaların finansal performansları MEREC (METHod based on the Removal Effects of Criteria) tabanlı CoCoSo (Combined Compromise Solution) yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışma literatürdeki benzer çalışmalardan iki yönüyle ayrılmaktadır. İlk olarak çalışmada kullanılan yöntem ile birlikte finansal performansı çeyreklik verilere dayalı olarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İkincisi, çalışmada kullanılan performans kriterlerinden Piotroski F-skoru, Altman Z-skoru ve Tobin's Q oranlarını birlikte dikkate alarak yapılan bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Bu durum çalışmayı mevcut literatürden farklılaştırmakta ve özgün yanını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Çalışmada giriş bölümünden sonra konu ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan yöntem üçüncü bölümde açıklanırken, elde edilen bulgular dördüncü bölümde incelenmiştir. Son olarak beşinci bölümde çalışmanın sonuçlarına yer verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Literatür taraması

Literatürde firmaların finansal performansını farklı Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleriyle inceleyen çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmada BİST Balıkesir endeksinde yer alan firmaların finansal performansı MEREC ve CoCoSo yöntemleri incelendiğinden, bu yöntemleri kullanarak yapılan bazı ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendikten sonra çalışmanın konusunu oluşturan BİST şehir endeksleri ile ilgili yapılmış olan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Pala (2021) 2019-2020 yıllarında BİST inşaat endeksinde işlem gören firmaların finansal performansını CSSD ve CoCoSo yöntemleriyle analiz etmiştir. Firmaların performansının analizinde sekiz farklı oranın kriter olarak kullanıldığı çalışma sonucunda her iki yıl içinde en yüksek performansa sahip firmanın ENKAI, en düşük finansal performansa sahip firmanın ise YYAPI olduğu belirlenmiştir.

Akbulut ve Hepşen (2021) BİST kimya, petrol, kauçuk ve plastik ürünler sektöründe yer alan firmaların finansal performansını ENTROPİ ve CoCoSo bütünleşik yöntemiyle analiz etmiştir. Ayrıca firmaların pay getirileri ile performans sıralamaları arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi yöntemiyle araştırmıştır.

2015-2019 dönemlerini kapsayan çalışma sonucunda düşük finansal performansa sahip firmaların yıllar itibariyle değişkenlik gösterdiği buna karşın 2017 yılı haricinde en yüksek finansal performansın POLTK firmasına ait olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon analizi sonucuna göre yalnızca 2018 yılında pay getirisi ile performans arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Ghosh ve Bhattacharya (2022) Hindistan piyasasında Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrasında turizm ve konaklama sektöründeki firmaların performansını incelemiş ve pandeminin bu sektörlerdeki finansal performans üzerine etkilerini araştırmıştır. Performans analizinde kullanılacak kriterler MEREC yaklaşımı ile ağırlıklandırıldıktan sonra performans sıralamaları CoCoSo yöntemiyle elde edilmiştir. Pandeminin turizm ve sağlık sektöründeki firmalar üzerine olumsuz etki yaptığına vurgu yapılan çalışmada firmaların 2019 ve 2021 yıllarındaki performansları birbirlerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda Country Club, İndian Tourism Development, Westlife Development, Lemon Tree Hotels ve Royal Orchid firmalarının pandemi öncesi döneme göre performans sıralamalarında en düşük performansı sergilediği buna karşın EIH, Advani Hotels ve TGB Banquets firmalarının diğer firmalara göre performansının daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Seyahat ve turizm firmalarından elde edilen sonuçlara göre Easy Trip ve International Travel House firmalarının pandemi öncesi döneme göre en düşük performans sergilediği buna karşın VMV Holidays firmasının ise diğer firmalara göre daha iyi performans sergilediği tespit edilmiştir.

Çalış ve Sakarya (2022) Covid-19 dönemi (2020-2021) ve öncesinde (2018-2019) BİST otomotiv sektörü firmalarının finansal performansını CRITIC ve CoCoSo bütünlük yaklaşımıyla analiz etmiştir. Çalışmada FMİZP ve FROTO firmalarının en yüksek performansı sergilerken, KATMR ve BALAT firmalarının ise en düşük performansı sergilediği belirlenmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda pandemi öncesi dönem ile pandemi döneminde yapılan performans sıralamalarında önemli değişimlerin olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Fidan (2022) çalışmasında 2021 Eylül-2022 Eylül döneminde Bitcoin, Dolar, Euro, Altın ve BİST 100 yatırım araçlarını kullanarak farklı kombinasyonlarla oluşturduğu 31 farklı portföyün performansını incelemiş ve bu yatırım araçları arasından Bitcoin'in portföy çeşitlendirmesinde uygun bir alternatif olup olmadığını araştırmıştır. MEREC ve VIKOR yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmada en yüksek performansa sahip portföyün sadece Bitcoin ile oluşturulan portföy olduğu ve en yüksek performansa sahip ilk 16 portföyün tamamında Bitcoin'in yer aldığı belirtilmiştir. Bu bulgulardan hareketle Bitcoin'in portföyler için uygun bir alternatif olduğu sonucuna varılmıştır.

Bektaş (2022) Türk sigorta sektörünün finansal performansını MEREC, LOPCOW, CoCoSo ve EDAS yöntemleriyle yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. 2002-2021 dönemini kapsayan çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılmasında LOPCOW ve MEREC yöntemleri, performansların analiz edilmesinde ise CoCoSo ve EDAS yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda Türk sigorta sektörünün en iyi performansı 2020 yılında elde ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer yıllar için elde edilen sonuçların her iki yönetime göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Gülcemal vd. (2023) BİST 100 endeksinde yer alan sigorta şirketlerinin 2020-2021 yıllarındaki finansal performansını CRITIC ve CoCoSo bütünlük yöntemiyle analiz etmiştir. Yapılan analiz sonucunda her iki yılda da Türkiye Sigorta firmasının ilk sırada, Ray Sigorta firmasının da son sırada yer aldığı belirlenmiştir.

Dağlı ve Kuvvetli (2023) çalışmalarında 2018-2022 döneminde Türkiye'deki katılım bankalarının finansal performansını incelemiştir. Çalışmada performans kriterlerin ağırlıklandırılmasında CILOS, Entropi ve IDOCRIW yöntemleri, firmaların performans değerlendirmesinde ise CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Kuveyt Türk Katılım Bankasının 2019 yılı haricindeki diğer yıllarda en iyi performansı sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Sezgin vd. (2024) BİST bilişim sektöründeki firmaların finansal performansını 2023:Q1-2023:Q4 dönemi için analiz etmiştir. Çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılmasında MEREC yöntemi, performans sıralamalarının elde edilmesinde MARCOS yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda SMART ve

PAPIL firmalarının en iyi performansı sergilediği buna karşın KAREL ve OBASE firmalarının ise en düşük performansı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yılmaz Özekenci (2024) BİST enerji endeksindeki firmaların 2022 yılındaki finansal performansını analiz etmiştir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında LOPCOW-CRITIC yöntemleri kullanılmış daha sonra bu yöntemlerden elde edilen ağırlıklar toplu ağırlıklandırma yöntemiyle birleştirilmiştir. Firmaların performans sıralamasında ise CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda en yüksek performansı MAGEN firmasının sergilediği buna karşın en düşük finansal performansın ise PAMEL firmasına ait olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada BİST şehir endekslerinden BİST Balıkesir endeksinde yer alan firmaların finansal performansı incelenmektedir. Literatür taramasının bu kısmında çalışmanın konusunu oluşturan şehir endekslerini dikkate alarak yapılan bazı çalışmalara yer verilmektedir.

Akel (2014) çalışmasında BİST şehir endekslerinin risk getiri dinamikleri ile BİST Kayseri endeksindeki firmaların kapsamına girdikleri endekslerle ilişkisini tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon analiziyle incelemiştir. Şehir endekslerine ilişkin elde edilen bulgulara göre en yüksek günlük ortalama getirinin XSTKR endeksinde olduğu buna karşın en düşük günlük ortalama getirinin XSKON endeksinde elde edildiği belirlenmiştir. Ayrıca, Kayseri endeksinde yer alan firmalar arasında yalnızca ERBOS firmasının BİST 100 ve BİST Kayseri endeksinin üzerinde günlük ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bayrakdaroğlu ve Tepeli (2018) BİST şehir endekslerinin risk-getiri dengesini finansal varlık pazar doğrusuyla incelemiş ve buna göre düşük değerlenmiş ve yüksek değerlenmiş endeksleri belirlemeye çalışmıştır. 2012-2017 dönemini kapsayan çalışma sonucunda XSTKR, XSKOC, XSBUR, XSADA ve XSKAY endekslerinin düşük değerlendirildiği buna karşın XSİST, XSİZM, XSANK, XSBAL, XSANT, XSKON ve XSDEN endekslerinin yüksek değerlendirildiği bulgularına ulaşılmıştır.

Güler Özçalık ve Aytekin (2018) BİST şehir endekslerini oluşturan 12 endeksin portföy performansını incelemiştir. 2013-2017 tarihlerindeki 5 yıllık bir dönemi kapsayan çalışmada portföy performans ölçütü olarak Sharpe oranı, Calmar oranı, Sortino oranı, Jensen alfa ve Treynor oranı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda 2015 ve 2017 yıllarında tüm ölçütlerde Kayseri endeksinin en iyi performansı sergilediği ortaya konulmuştur. Diğer dönemler için elde edilen bulgular ölçütler bazında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Kayral ve Tandoğan (2019) 2010-2019 döneminde BİST şehir endekslerinden nüfus yoğunluğuna göre en yüksek 5 şehir (Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir ve Bursa) için ay içi ve ay dönümü anomalilerinin varlığını araştırmıştır. Anomalilerin ortaya konulmasında GARCH (1,1) modelinin kullanıldığı çalışma sonucunda İzmir, Ankara, Bursa ve Antalya endekslerinde ay içi anomalisi tespit edilirken Ankara İzmir ve İstanbul şehir endekslerinde ay dönümü anomalisinin varlığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

Mortaş ve Orman (2019) çalışmalarında 2009 yılından sonra halka arz olan ve BİST şehir endekslerinde yer alan firmalarda farklı değerlendirme yaklaşımları ile değerlendirme yaparak halka arz ve sonrası dönem için en uygun yaklaşımı belirlemeye çalışmışlardır. 2009-2015 yılları için yapılan değerlendirme sonuçlarına göre en uygun değerlemenin yalnızca tek bir değerlendirme yöntemiyle değil birden fazla değerlendirme yönteminin bir arada kullanılmasıyla elde edileceği ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada, halka arz işleminin firmanın değerini artırdığına veya azalttığına yönelik önemli bir kanıtı ulaşılamadığı vurgulanmıştır.

Yiğit ve Karaköse (2021) çalışmasında hacim, momentum, oynaklık ve trend göstergelerine bağlı olarak 38 farklı teknik analiz tekniğini makine öğrenmesi modellerinde kullanarak XSIST endeksinin hareket yönünü tahmin etmeye yönelik bir prosedür önerisinde bulunmuştur. Kurulacak modeller için girdi olacak öz nitelik sayısına ait optimal değer 10 olduğu ve en yüksek öz nitelik önem değerine sahip teknik göstergenin Stokastik RSI olduğu tespit edilmiş ve incelenen 6 farklı makine öğrenmesi

modellerinin sınıflandırma performansları karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda sınıflandırma performansı en yüksek ilk iki modelin LR ve DVM olduğu tespit edilmiştir.

Arslan (2023) BİST Balıkesir endeksinde yer alan firmaların finansal performansını Entropi temelli MAUT ve TOPSİS yöntemleriyle analiz etmiş ve firmaların pay senedi getirileri ile performansları arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi yöntemiyle araştırmıştır. 2018-2022 dönemini kapsayan çalışmada MAUT ve TOPSİS yöntemlerine göre en yüksek performans BNTAS sergilerken en düşük performansı YAPRK firması sergilemiştir. Çalışmada performans sıralamaları ile pay getirileri arasında Pearson korelasyon analizine göre anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bektaş (2023) BİST Denizli endeksinde yer alan firmaların 2021 yılındaki finansal performansını incelemiştir. Çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılmasında LOPCOW yöntemi ve performans sıralamalarında WEBDA yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda en iyi performansı AYDEM firması sergilerken, en düşük performansın KNFTR firmasına ait olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, 2021:Q4-2023:Q3 dönemleri arasında BİST Balıkesir Endeksinde (XSBAL) sürekli olarak işlem gören 8 ayrı firmanın finansal performansını ÇKKV teknikleriyle değerlendirmektir. Firmaların finansal performansını değerlendirmek için MEREC Tabanlı CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada finansal performansları değerlendirmede altı farklı kriterden yararlanılmıştır. Bu kriterler; Piotroski F-skoru, Altman Z-skoru, Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı, Firma Değeri/Net Satışlar oranı, Tobin's Q oranı ve Firma Değeri/Yatırılmış Sermaye oranıdır. Bu kapsamda ilk olarak MEREC yöntemiyle kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra CoCoSo yöntemiyle performans sıralamaları elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Finnet veri tabanından elde edilmiştir ve ikincil verilerin kullanılması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır. Aşağıdaki kısımda çalışmada ele alınan firmalara ve kriterlere ilişkin bilgilere yer verildikten sonra çalışmada kullanılan yöntemler açıklanmaktadır.

Tablo 1: BİST Balıkesir endeksi firmaları

Kod	Firma Ünvanı	İşlem Görmeye Başlama Tarihi
BAGFS	Bagfaş Bandırma Gübre Fabrikaları A.Ş.	03.01.1986
BANVT	Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayii A.Ş.	27.11.1992
BEYAZ	Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş.	28.03.2012
BNTAS	Bantaş Bandırma Ambalaj Sanayi Ticaret A.Ş.	18.05.2015
EKOS	Ekos Teknoloji ve Elektrik A.Ş.	21.11.2023
GWIND	Galata Wind Enerji A.Ş.	22.04.2021
ISSEN	İşbir Sentetik Dokuma Sanayi A.Ş.	18.11.2021
KRSTL	Kristal Kola ve Meşrubat Sanayi Ticaret A.Ş.	26.08.1997
TATEN	Tatlıpınar Enerji Üretim A.Ş.	17.08.2023
YAPRK	Yaprak Süt ve Besi Çiftlikleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.	13.05.2011

Kaynak: (Finnet, 2024)

Tablo 1'de BİST Balıkesir endeksindeki 10 firmaya ait borsa kodu, ünvan ve işlem görmeye başlama tarihine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu firmalar arasından EKOS ve TATEN kodlu firmalar 2023 yılı itibarıyla endekse dahil olmuştur. Bu nedenle çalışmada incelenen dönemler için verilerine ulaşılamayan EKOS ve TATEN firmaları kapsam dışında tutulmuş ve kalan 8 firma analize dahil edilmiştir.

Tablo 2: Finansal performans kriterleri

Kriter	Kod	Amaç
Piotroski F-skoru	K1	Maks.
Altman Z-skoru	K2	Maks.
Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı	K3	Maks.
Firma Değeri/Net Satışlar oranı	K4	Maks.
Tobin's Q oranı	K5	Maks.
Firma Değeri/Yatırılmış Sermaye	K6	Maks.

Tablo 2’de çalışmada kullanılan finansal performans kriterleri, kriterlere ait kodlar ve performans analizinde bu kriterlerin hangi yönlü olarak dikkate alınacağı yer almaktadır. Bu performans kriterlerinden Piotroski tarafından geliştirilen Piotroski F-skoru, firmanın finansal sağlamlığını ölçmede kullanılan bir puanlama sistemiyle firmalara 0 ve 9 arasında değişen puanlar vermektedir (Piotroski, 2000: 7). Altman Z-skoru ise firmaların finansal başarısızlık durumunun tahmin edilmesinde kullanılan bir ölçüttür. Altman Z-skoru modeline göre hesaplanan 1,81 değerinin altındaki değerler firmalar için risk durumunu göstermekteyken 2,99 değerinin üstündeki değerlerde finansal başarısızlık riskinden uzaklaşıldığı yönünde değerlendirilmektedir (Altman, 1968: 606). Firmalar için bir performans ölçütü olarak kullanılan Tobin’s Q oranı James Tobin tarafından 1969 yılında ortaya konulmuştur. Bu oran firmanın borç ve özkaynaklarının piyasa değeri, firma varlıklarının güncel yerine koyma maliyetine bölünerek elde edilmektedir. Tobin’s Q oranının 1’den büyük olması firmanın kaynaklarını etkin kullanımının bir göstergesi iken, 1’den düşük değerler kaynakların etkin olarak kullanılmadığına işaret etmektedir (Tobin, 1969; Canbaş vd., 2004: 58).

Merec yöntemi

MEREC yöntemi ÇKKV problemlerinde kriterlerin ağırlıklarını belirlemede objektif bir yaklaşım olarak Keshavarz-Ghorabae vd. (2021) tarafından literatüre kazandırılmıştır. MEREC yöntemine göre kriterlerin objektif ağırlıklarının belirlenmesi 6 aşamadan oluşmaktadır. Yöntemin uygulama aşamaları aşağıda gösterilmiştir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2021: 7; Fidan, 2022: 534; Bektaş, 2023: 794):

Aşama 1. Yöntemin ilk aşamasında m sayıda alternatif ve n sayıda kriter dikkate alınarak Eşitlik (1)’deki gibi karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2. Karar matrisi değerleri fayda veya maliyet yönlü kriterlere göre Eşitlik (2) yardımıyla normalize edilir.

$$n_{ij} = \begin{cases} \frac{\min_j x_{ij}}{x_{ij}} & j \in \text{Fayda} \\ \frac{x_{ij}}{\max_j x_{ij}} & j \in \text{Maliyet} \end{cases} \quad (2)$$

Aşama 3. Alternatiflerin genel performans değeri (S_i) Eşitlik (3) yardımıyla hesaplanır.

$$S_i = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{n} \sum_j |\ln(n_{ij})| \right) \right) \quad (3)$$

Aşama 4. Her bir kriterin etkisi ayrı ayrı çıkartılarak alternatiflerin performans değerleri (S'_{ij}) Eşitlik (4) yardımıyla elde edilir.

$$S'_{ij} = \ln \left(1 + \left(\frac{1}{n} \sum_{k, k \neq j} |\ln(n_{ik})| \right) \right) \quad (4)$$

Aşama 5. Eşitlik (5) ve Eşitlik (4)’ten elde edilen değerlerden hareketle Mutlak farkların toplamı (E_j) hesaplanır.

$$E_j = \sum_i |S'_{ij} - S_i| \quad (5)$$

Aşama 6. Her bir kriterin objektif önem ağırlık değerleri (w_j) Eşitlik (7) kullanılarak hesaplanır.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \quad (6)$$

CoCoSo yöntemi

CoCoSo yöntemi Yazdani vd. (2019) tarafından ortaya konulan ÇKKV yöntemlerinden birisidir. CoCoSo yönteminin uygulanması 5 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalara aşağıda yer verilmektedir (Yazdani vd., 2019: 2507-2508; Pala, 2021: 1506; Çalış ve Sakarya, 2022: 300):

Aşama 1. Karar Matrisi i sayıda alternatif ve j sayıda kritere göre Eşitlik (7) kullanılarak oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1j} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2j} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \cdots & x_{ij} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Aşama 2. Karar Matrisinin değerleri fayda veya maliyet yönlü olmasına göre Eşitlik (8) ve Eşitlik (9) yardımıyla normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \text{ Fayda} \quad (8)$$

$$r_{ij} = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \text{ Maliyet} \quad (9)$$

Aşama 3. Her bir karar alternatifinin ağırlıklı karşılaştırılabilirlik toplamı (S_i) ve güç ağırlıklı toplamı (P_i) sırasıyla Eşitlik (10) ve Eşitlik (11) kullanılarak hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n (w_j \times r_{ij}) \quad (10)$$

$$P_i = \sum_{j=1}^n (r_{ij})^{w_j} \quad (11)$$

Aşama 4. Bir önceki aşamada elde edilen (S_i) ve (P_i) değerleri kullanılarak alternatiflerin göreceli ağırlıkları Eşitlik (12-14) yardımıyla hesaplanır.

$$k_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^n (P_i + S_i)} \quad (12)$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\min S_i} + \frac{P_i}{\min P_i} \quad (13)$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda (s_i) + (1 - \lambda)(p_i)}{\lambda \max_{s_i} + (1 - \lambda) \max_{p_i}} ; 0 \leq \lambda \leq 1 \quad (14)$$

Bu çalışmada λ değeri 0,5 olarak dikkate alınmıştır.

Aşama 5. Alternatiflerin performans sıralamalarında kullanılan k_i değeri Eşitlik (15) kullanılarak hesaplanır. En yüksek k_i değeri en başarılı alternatif olmak üzere performans sıralamaları yapılır.

$$k_i = (k_{ia} k_{ib} k_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3} (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic}) \quad (15)$$

Bulgular ve tartışma

BİST Balıkesir endeksi firmalarının finansal performanslarının değerlendirildiği bu çalışmada 2021:Q4-2023:Q3 dönemleri arasındaki 8 çeyreğe ilişkin bulgular yer almaktadır. MEREC ve CoCoSo

yöntemlerine ilişkin örnek uygulama olarak 2021 yılının 4. çeyreğine (2021:Q4) ait bulgulara yer verildikten sonra tüm dönemleri kapsayan sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Merec yöntemine ilişkin bulgular

Çalışmada kullanılan kriterlere ilişkin objektif ağırlıkların elde edilmesi için ilk aşamada 2021 yılının 4. çeyreğine ait (2021:Q4) karar matrisi Tablo 3'deki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 3: Karar matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
BAGFS	6,00	5,23	3,61	1,57	1,52	1,33
BANVT	7,00	6,17	7,55	1,83	3,14	4,09
BEYAZ	5,00	7,52	4,40	0,57	2,55	3,83
BNTAS	8,00	17,09	1,28	1,12	1,25	0,97
GWIND	7,00	7,44	3,13	6,69	2,20	2,20
ISSEN	7,00	9,42	2,89	2,08	1,86	1,76
KRSTL	3,00	9,58	2,00	1,81	1,77	1,87
YAPRK	7,00	7,10	9,82	8,77	5,92	7,13

Karar matrisi oluşturulduktan sonra Eşitlik 2 yardımıyla normalize karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 4: Normalize karar matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
BAGFS	0,50	1,00	0,35	0,36	0,82	0,73
BANVT	0,43	0,85	0,17	0,31	0,40	0,24
BEYAZ	0,60	0,70	0,29	1,00	0,49	0,25
BNTAS	0,38	0,31	1,00	0,50	1,00	1,00
GWIND	0,43	0,70	0,41	0,08	0,57	0,44
ISSEN	0,43	0,56	0,44	0,27	0,67	0,55
KRSTL	1,00	0,55	0,64	0,31	0,70	0,52
YAPRK	0,43	0,74	0,13	0,06	0,21	0,14

Eşitlik (3) kullanılarak hesaplanan S_i değerleri Tablo 5'de raporlanmıştır.

Tablo 5: S_i değerleri

Alternatifler	S_i	Alternatifler	S_i
BAGFS	0,43	GWIND	0,69
BANVT	0,72	ISSEN	0,56
BEYAZ	0,53	KRSTL	0,43
BNTAS	0,39	YAPRK	0,95

Eşitlik (4) kullanılarak hesaplanan S'_{ij} değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: S'_{ij} değerleri

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
BAGFS	0,36	0,43	0,32	0,32	0,41	0,40
BANVT	0,65	0,71	0,56	0,62	0,64	0,60
BEYAZ	0,48	0,49	0,40	0,53	0,46	0,39
BNTAS	0,27	0,25	0,39	0,31	0,39	0,39
GWIND	0,62	0,66	0,61	0,46	0,64	0,62
ISSEN	0,48	0,51	0,48	0,43	0,53	0,51
KRSTL	0,43	0,36	0,38	0,29	0,39	0,36
YAPRK	0,89	0,93	0,81	0,75	0,84	0,81

Yöntemin son aşamasında Eşitlik (5) ve Eşitlik (6) kullanılarak hesaplanan E_j ve W_j değerleri Tablo 7'de raporlanmıştır.

Tablo 7: E_j ve W_j değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
E_j	0,53	0,37	0,75	0,99	0,40	0,64
W_j	0,14	0,10	0,20	0,27	0,11	0,17

Tablo 7’de gösterilen kriterlerin önem ağırlıklarına göre 2021:Q4 dönemi için en yüksek önem ağırlığına sahip kriter K3 kodlu Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı olmuştur. En düşük önem ağırlığına sahip kriter ise K2 kodlu Piotroski F-skoru olmuştur.

MEREC yönteminin uygulanmasıyla elde edilen kriterlerin objektif ağırlıkları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Tüm dönemlere ait kriter ağırlıkları (W_j)

Dönem	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2023:Q3	0,22	0,08	0,15	0,33	0,08	0,14
2023:Q2	0,05	0,13	0,18	0,35	0,10	0,19
2023:Q1	0,06	0,17	0,18	0,32	0,10	0,17
2022:Q4	0,08	0,14	0,14	0,40	0,11	0,12
2022:Q3	0,08	0,14	0,22	0,24	0,12	0,19
2022:Q2	0,09	0,10	0,21	0,31	0,11	0,18
2022:Q1	0,25	0,07	0,18	0,24	0,10	0,16
2021:Q4	0,14	0,10	0,20	0,27	0,11	0,17

Tablo 8’de BİST Balıkesir endeksi firmalarının finansal performansının belirlenmesinde kullanılacak kriterlerin tüm dönemlere için hesaplanan ağırlıkları yer almaktadır. Tablo 8 incelendiğinde, firmaların finansal performansını belirlemede en önemli kriter ağırlık değerinin K4 kodlu Firma Değeri/Net Satışlar oranı olduğu görülmektedir. Firma değeri/Net satışlar oranının en yüksek önem ağırlığına sahip olmadığı tek dönem 2022:Q1 olup, bu dönemde de ikinci en yüksek önem ağırlığına sahip olduğu görülmektedir. 2022:Q1 dönemindeki en yüksek önem ağırlığına sahip kriter ise Piotroski F-skoru olmuştur. Diğer taraftan kriterlerin önem ağırlıkları tüm dönemler üzerinden genel olarak değerlendirildiğinde K1 kodlu Piotroski F-skorunun en düşük önem ağırlığına sahip olduğu ve bunu K5 kodlu Tobin’s Q oranının izlediği görülmektedir. Diğer kriterlerin önem ağırlıklarının ise, dönemler itibariyle değişkenlik gösterdiği görülmektedir.

CoCoSo yöntemine ilişkin bulgular

Firmaların performans kriterlerine ilişkin objektif ağırlık değerleri MEREC yöntemiyle belirlendikten sonra CoCoSo yöntemiyle performans sıralamaları elde edilmiştir. Bu kısımda MEREC yöntemindeki uygulamaya benzer şekilde firmaların 2021:Q4 dönemine ait örnek uygulamaya yer verilmiştir. CoCoSo yöntemine göre firmaların performans sıralamalarının elde edilebilmesi için ilk aşamada karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Ancak, 2021 yılının 4. çeyreğine ait karar matrisine Tablo 3’te yer verildiği için CoCoSo yönteminin sonraki aşaması olan normalize karar matrisi Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Normalize karar matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
BAGFS	0,60	0,00	0,27	0,12	0,06	0,06
BANVT	0,80	0,08	0,73	0,15	0,40	0,51
BEYAZ	0,40	0,19	0,37	0,00	0,28	0,46
BNTAS	1,00	1,00	0,00	0,07	0,00	0,00
GWIND	0,80	0,19	0,22	0,75	0,20	0,20
ISSEN	0,80	0,35	0,19	0,18	0,13	0,13
KRSTL	0,00	0,37	0,08	0,15	0,11	0,15
YAPRK	0,80	0,16	1,00	1,00	1,00	1,00

MEREC yöntemiyle belirlenen kriterlerin objektif önem ağırlıkları bu aşamada CoCoSo yöntemine dahil edilmiş ve Eşitlik (10)’dan yararlanılarak S_i değerleri hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo 10’da raporlanmıştır.

Tablo 10: Toplamsal ağırlıklandırılmış matris ve S_i değerleri

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	S_i
BAGFS	0,09	0,00	0,06	0,03	0,01	0,01	0,19
BANVT	0,12	0,01	0,15	0,04	0,04	0,09	0,45
BEYAZ	0,06	0,02	0,07	0,00	0,03	0,08	0,26
BNTAS	0,14	0,10	0,00	0,02	0,00	0,00	0,26
GWIND	0,12	0,02	0,04	0,20	0,02	0,03	0,44
ISSEN	0,12	0,04	0,04	0,05	0,01	0,02	0,28
KRSTL	0,00	0,04	0,02	0,04	0,01	0,03	0,13
YAPRK	0,12	0,02	0,20	0,27	0,11	0,17	0,89

Eşitlik (11) kullanılarak P_i değerleri elde edilmiş ve bulunan sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Üssel ağırlıklandırılmış matris ve P_i değerleri

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	P_i
BAGFS	0,93	0,00	0,06	0,03	0,01	0,01	1,03
BANVT	0,97	0,78	0,15	0,04	0,04	0,09	2,07
BEYAZ	0,88	0,85	0,07	0,00	0,03	0,08	1,91
BNTAS	1,00	1,00	0,00	0,02	0,00	0,00	2,02
GWIND	0,97	0,85	0,04	0,20	0,02	0,03	2,12
ISSEN	0,97	0,90	0,04	0,05	0,01	0,02	1,99
KRSTL	0,00	0,90	0,02	0,04	0,01	0,03	1,00
YAPRK	0,97	0,83	0,20	0,27	0,11	0,17	2,56

Eşitlik (12-15)’deki hesaplamalar yapılarak yönteme göre nihai performans sıralamaları elde edilmiştir. Bulunan değerler Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: CoCoSo yöntemine sonuçlarına göre alternatiflerin performans sıralamaları

Alternatifler	k_{ia}	k_{ib}	k_{ic}	k_i	Performans Sıralamaları
BAGFS	0,07	2,48	0,36	1,36	7
BANVT	0,14	5,44	0,73	2,93	2
BEYAZ	0,12	3,89	0,63	2,22	6
BNTAS	0,13	4,00	0,66	2,30	5
GWIND	0,14	5,40	0,74	2,93	3
ISSEN	0,13	4,07	0,66	2,32	4
KRSTL	0,06	2,00	0,33	1,15	8
YAPRK	0,20	9,25	1,00	4,70	1

Tablo 12’de 2021:Q4 dönemindeki performans sıralamaları yer almaktadır. Buna göre bu dönemde en iyi performansı YAPRK firmaları sergilerken, en düşük performansı BAGFS firması sergilemiştir.

Tablo 13: Tüm dönemlere ait performans sıralamaları

Dönemler	2021:Q4		2022:Q1		2022:Q2		2022:Q3		2022:Q4		2023:Q1		2023:Q2		2023:Q3	
Alternatifler	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.	k_i	S.
BAGFS	1,36	7	2,00	6	1,67	7	1,88	5	29,89	5	4,98	6	1,93	6	0,92	8
BANVT	2,93	2	2,32	5	2,79	5	1,85	6	0,71	8	0,87	8	1,34	7	4,46	6
BEYAZ	2,22	6	1,91	7	1,58	8	1,73	7	24,65	7	6,04	5	2,11	5	4,98	5
BNTAS	2,30	5	2,37	4	2,16	6	1,67	8	29,52	7	2,84	7	1,11	8	4,43	7
GWIND	2,93	3	3,03	2	3,37	2	3,40	2	53,19	1	8,45	1	4,40	2	7,74	2
ISSEN	2,32	4	1,17	8	3,02	4	3,17	3	46,05	2	8,05	2	3,24	3	5,36	4
KRSTL	1,15	8	2,85	3	3,11	3	2,41	4	37,59	4	6,60	4	2,48	4	5,42	3
YAPRK	4,70	1	4,25	1	4,65	1	3,45	1	44,94	3	7,35	3	5,15	1	7,83	1

Tablo 13’de incelenen firmaların tüm dönemlere ilişkin finansal performans sıralamaları yer almaktadır. Tüm dönemlere ilişkin sonuçlar genel olarak incelendiğinde en yüksek performansı YAPRK ve GWIND firmalarının sergilediği görülmektedir. Buna karşın, en düşük performans gösteren firmaların BANVT ve BAGFS olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, diğer firmalar ilişkin sıralamaların dönemler itibariyle

değişkenlik gösterdiği görülmekle birlikte, hesaplanan sıralama değerlerindeki değişkenliğin yüksek olmadığı ve dönemler itibariyle birbirine yakın sonuçların elde edildiği tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak, yapılan analizlerin çeyrek dönemlik zaman dilimini kapsamasının kriter değerlerindeki değişimi sınırlaması gösterilebilir.

Sonuç ve öneriler

Firmaların yürüttükleri faaliyetlere ilişkin nihai sonuçları finansal tablolara yansımaktadır. Payları borsada işlem gören firmalar için bu finansal tablolara çeyreklik dönemler itibariyle ulaşılabilmektedir. Finansal tablolar üzerinden dönem içerisindeki faaliyet sonuçlarını elde edebilen finansal tablo kullanıcıları, bu bilgileri kullanım amaçlarına göre borç ödeyebilme kabiliyeti, faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve finansal performansı gibi boyutları ile incelemektedir. Yatırımcılar söz konusu olduğunda ise, firmanın finansal performansının ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yatırımcılar portföylerindeki payların finansal performansı dikkate alarak portföylerini gözden geçirmekte ve yatırım kararları vermektedirler.

Yatırımcıların portföy kararlarında belirli bir bölgeye odaklı strateji izlemeleri durumunda BİST şehir endeksleri kapsamındaki firmaların performansını yansıtmaları özelliğiyle öne çıkmaktadır. BİST şehir endeksleri kapsamında hesaplanan endekslerden birisi de BİST Balıkesir Endeksi (XSBAL)'dir. Bu çalışmada XSBAL endeksinde yer alan firmaların finansal performansları ÇKKV yöntemleriyle analiz edilmektedir. 2021:Q4-2023:Q3 tarihleri arasındaki sekiz çeyreklik dönemi kapsayan çalışmada güncel ÇKKV tekniklerinden MEREC tabanlı CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada firmaların finansal performansının analiz edilmesinde altı kriter seçilmiştir. Bu kriterler; Piotroski F-skoru, Altman Z-skoru, Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı, Firma Değeri/Net Satışlar oranı, Tobin's Q oranı ve Firma Değeri/Yatırılmış Sermaye oranıdır.

Firmaların performans kriterleri belirlendikten sonra kriterlerin ağırlıklandırılmasında objektif kriter ağırlıklandırma yöntemi olarak MEREC yöntemi kullanılmıştır. MEREC yöntemi sonuçlarına göre en önemli ağırlığa sahip kriterin Firma Değeri/Net Satışlar oranı olduğu belirlenmiştir. En önemli ikinci ağırlığa sahip olan kriter için elde edilen bulgular dönemler itibariyle değişkenlik göstermekle birlikte genel olarak Piyasa Değeri/Defter Değeri oranı olduğu tespit edilmiştir. En düşük önem ağırlığına sahip kriterler ise sırasıyla Piotroski F-skoru ve Tobin's Q oranı olarak belirlenmiştir.

Kriter ağırlıklandırmaları MEREC yöntemine göre elde edildikten sonra firmaların performans sıralamaları CoCoSo yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre 2022:Q4 ve 2023:Q1 dönemi haricinde en iyi performans gösteren firma YAPRK olmuştur. YAPRK firmasının en iyi performans sergileyemediği 2022:Q4 ve 2023:Q1 döneminde ise GWIND firmasının ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Analiz döneminde en iyi performansı sergileyen YAPRK firmasından sonra ikinci en iyi performansı ise GWIND firması sergilemiştir. Bununla birlikte, en düşük performans gösteren firmaların BANVT ve BAGFS olduğu tespit edilmiştir. Diğer firmalar için elde edilen bulguların dönemler itibariyle değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulguların XSBAL endeksindeki firmaların performansını inceleyen Arslan (2023) çalışmasının sonuçlarına göre farklılıklar içerdiği görülmektedir. Bu durumu nedenlerinden birisi olarak çalışmada ele alınan performans kriterlerinin farklı olması gösterilebilir. Bunun yanında farklı kriter ağırlıklandırma ve sıralama yöntemlerinin kullanılmasının da elde edilen bulguları farklılaştırabileceği dikkate alınmalıdır.

Bundan sonraki çalışmalarda XSBAL endeksinde yer alan firmalardan süre kısıtı nedeniyle analiz kapsamına dahil edilemeyen firmaların da incelenmesiyle daha kapsamlı bir analiz yapılabilir. Ayrıca firmaların finansal performansları ile pay getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların da literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, O. Y. ve Hepşen, A. (2021). Finansal performans ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin ENTROPİ ve CoCoSo ÇKKV teknikleriyle analiz edilmesi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 681-709.
- Akel, V. (2014). BİST şehir endeksleri ile Kayseri şehir endeksinde yer alan şirketlerin borsa performanslarının karşılaştırmalı analizi, E. Erdem (Ed.), 3. *Kayseri Ekonomisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (46-68). Detay Yayıncılık.
- Altman, E. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609.
- Arslan, E. (2023). BİST Balıkesir (xsbal) endeks şirketlerinin finansal performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin entropi temelli TOPSİS ve MAUT yöntemleriyle analizi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 227-274.
- Bayrakdaroğlu, A. ve Tepeli, Y. (2018). BİST şehir endekslerinin risk-getiri analizi üzerine bir inceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 80, 147-160.
- Bektaş, S. (2022). Türk sigorta sektörünün 2002-2021 dönemi için MEREC, LOPCOW, COCOSO, EDAS ÇKKV yöntemleri ile performansının değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16(2), 247-283.
- Bektaş, S. (2023). Evaluation of the financial performances of the companies in BIST City Indices by MCDM methods: The case of the XSDNZ Index with WEBDA and LOPCOW methods. Kırıcı Altınkeski, B. ve Buğan, M. F. (Ed.), *Evolution of financial markets: banking, risk management, markets and institutions* (135-152). Özgür Publications.
- Borsa İstanbul. (2024). Şehir endeksleri. 04.01.2024 tarihinde <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/164/sehir-endeksleri> adresinden erişildi.
- Canbaş, S., Doğukanlı, H. ve Düzakın, H. (2004). Tobin Q oranı ve günümüzde işletme kararları açısından önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 57-74.
- Çalış, N. ve Sakarya, Ş. (2022). Covid-19 döneminde ve öncesinde firmaların finansal performanslarının CRITIC temelli CoCoSo yöntemi ile analizi; BİST otomotiv sektörü üzerine bir uygulama. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 287-322.
- Dağlı, S. ve Kuvvetli, B. İ. (2023). Farklı kriter ağırlıklandırma teknikleri ve CoCoSo yöntemi ile katılım bankalarının performans değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 38(4), 917-931.
- Fidan, Ü. (2022). Portföy çeşitlendirme kararı için bitcoin bir alternatif olabilir mi? MEREC tabanlı VIKOR yaklaşımı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(2), 526-545.
- FİNNET. (2024). Finnet [Veri Seti]. 04.01.2024 tarihinde <https://www.finnet.com.tr/> adresinden erişildi.
- Ghosh, S. ve Bhattacharya, M. (2022). Analyzing the impact of COVID-19 on the financial performance of the hospitality and tourism industries: an ensemble MCDM approach in the Indian context. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(8), 3113-3142.
- Gülcemal, T., İzci, A. Ç., ve Taşcı, M. Z. (2023). BİST 100'de işlem gören sigorta şirketlerinin CRITIC-COCOSO yöntemiyle performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (97), 63-78.
- Güler Özçalık, S. ve Aytekin, S. (2018) Borsa İstanbul şehir endekslerinin portföy performansının değerlendirilmesi. B. Tunçsiper ve F. Sayın (Ed.), *Birinci Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (816-827).
- Kayral, İ. E. ve Tandoğan, N. Ş. (2019). BİST şehir endekslerinde ay içi ve ay dönümü anomalilerinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 3114-3133.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z. ve Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREC). *Symmetry*, 13(4), 525.
- Mortaş, M. ve Orman, M. İ. (2019). Halka arz ve sonrası firma değerlemeleri: BIST şehir endeksi firmaları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 549-576.
- Pala, O. (2021). BIST inşaat endeksinde bütünleşik CCSD-COCOSO tabanlı finansal performans analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1500-1513.
- Piotroski, J. D. (2000). Value investing: The use of historical financial statement information to separate winners from losers. *Journal of Accounting Research*, 38, 1-41.

- Sezgin, A., Aytekin, S. ve Sakarya, Ş. (2024). Finansal performansın ölçülmesinde Piotroski F-Skoru bileşenleri ve ÇKKV yöntemlerinin bağlantısı: MEREK tabanlı MARCOS uygulaması. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 367-395.
- Tobin, J. (1969). A general equilibrium approach to monetary theory. *Journal of Money, Credit and Banking*, 1, 15-29.
- Yazdani, M., Zarate, P., Zavadskas, E. K. ve Turskis, Z. (2019). A Combined Compromise Solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision*. 57(9), 2501-2519
- Yılmaz Özekenci, S. (2024). BIST enerji endeksi şirketlerinin LOPCOW-CRITIC tabanlı CoCoSo yöntemleri ile finansal performans analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(1), 48-64.
- Yiğit, Ö. E. ve Karaköse, M. (2021). Teknik göstergeleri makine öğrenimi modellerine entegre ederek şehir endeksi hareketinin yönünü tahmin etmeye yönelik bir yaklaşım. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 556-575.

Etik kurul onayı

Çalışmamızın analizlerinde ikincil verilerin kullanılması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

Kredi kartı kullanımı ve paraya karşı tutumun finansal memnuniyet üzerindeki etkisinde finansal stresin aracılık rolü: BUBYO örneği*
The mediating role of financial stress in the effect of credit card usage and attitude towards money on financial satisfaction: The BUBYO example

Gönderim Tarihi / Received: 27.06.2024

Ayşegül YILDIRIM KUTBAY¹

Kabul Tarihi / Accepted: 07.11.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1505792](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1505792)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, lisans düzeyinde bir bölümden mezun olan üniversite öğrencilerinin, kredi kartı kullanım düzeyleri ve paraya karşı tutumlarının finansal memnuniyetleri üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve finansal stresin mediatör (aracı) etkisiyle, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki olası etkilerinin değişip değişmediğini gözlemlemektir. Araştırmanın ana kütlelerini, Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulundan 2012-2022 yılları arasında mezun olan 2014 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya 2023 Mayıs ayında başlanmış ve veri toplama süreci yaklaşık yedi ay sürmüştür. Veri toplama kapsamında internet ortamında oluşturulan anket formu sosyal medya kanalları ve e-posta aracılığı ile mezun öğrencilere ulaştırılmıştır ve 489 gönüllü mezun öğrenci tarafından araştırma anketi doldurulmuştur. Araştırma kapsamında Mediatör değişkenin etkileri Bootstrap yöntemi kullanılarak ölçülmüştür ve analizler de SPSS 27 eklenen Proses Makro modu kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın bulguları kapsamında en çarpıcı çıktı, paraya karşı tutum ölçeğinin bir boyutu (paranın gücü) hariç tüm boyutları finansal memnuniyeti anlamlı ve pozitif yönlü etkilemekte olduğu fakat finansal stres aracı etkisi altında bu etkinin azaldığı bulgusudur. Araştırmanın diğer önemli çıktısı da kredi kullanım ölçeğinin davranışsal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkisinin finansal stres aracı etkisi altında düştüğü, duygusal tutum boyutunun etkisinin ise arttığı şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal stres, Finansal memnuniyet, Kredi kartı kullanımı, Paraya karşı tutum

ABSTRACT: The aim of this study is to reveal the effects of credit card usage levels and attitudes towards money on the financial satisfaction of university students who graduated from a department at the undergraduate level, and to observe whether the possible effects of independent variables on the dependent variable change with the mediator effect of financial stress. The main population of the research consists of 2014 students who graduated from Balıkesir University Burhaniye School of Applied Sciences between 2012-2022. The research started in May 2023 and the data collection process lasted approximately seven months. Within the scope of data collection, the survey form created on the Internet was delivered to graduate students via social media channels and e-mail, and the research survey was completed by 489 volunteer graduate students. Within the scope of the research, the effects of the Mediator variable were measured using the Bootstrap method, and the analyzes were made using the Process Macro mode added to SPSS 27. The most striking outcome within the scope of the findings of the research is that all dimensions of the attitude towards money scale, except for one dimension (the power of money), affect financial satisfaction significantly and positively, but this effect decreases under the influence of financial stress. Another important outcome of the research is that the effect of the behavioral attitude dimension of the credit utilization scale on financial satisfaction decreases under the influence of financial stress, while the effect of the emotional attitude dimension increases.

Keywords: Financial stress, Financial satisfaction, Credit card usage, Attitude towards money

* Araştırma, 6 Haziran 2024 tarihinde Balıkesir Üniversitesi tarafından düzenlenen II. Balıkesir Sempozyumunda özet bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doktor, Balıkesir Üniversitesi/ Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi/ Finans ve Bankacılık Bölümü, aysegulyildirim@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3100-2928>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

With increasingly complex financial systems, each individual's financial tendencies and financial stress impact an individual's financial satisfaction. Financial trends: It results from the interaction between financial demands and the individual's cognitive and non-cognitive prerequisites. These trends can be defined as the individual's attitudes towards money, credit card usage behaviors, and financial knowledge levels. Individuals who cannot manage these tendencies are expected to experience financial stress and thus have low financial satisfaction. In other words, planning and managing these trends will increase the individual's financial satisfaction.

There are many studies showing that individuals can overcome the economic bottleneck that started with the pandemic process more easily as a result of making correct and rational expenditures of their earnings. Various studies have found evidence that individuals' financial attitudes and spending habits are related to financial literacy. Xiao, Chen, and Chen's (2013) study reports that individuals with high financial knowledge have higher financial satisfaction. Different studies have also found evidence that individuals' financial attitudes are related to their spending habits and financial knowledge (Hayhoe, Leach, & Turner, 1999; Xiao, Noring, & Anderson, 1995). As can be seen, financial knowledge and attitudes not only positively affect individuals' financial satisfaction, but also have a positive impact on their mental and physical health. In this context, the main purpose of universities is; To prepare students to make positive contributions to society and to ensure that they become competent individuals in line with their chosen profession. From this point of view, it was aimed to determine how the students who attend Burhaniye School of Applied Sciences and take various financial courses reflect the knowledge and experience they have learned in these courses to their lives, careers, and also to the society, and what their level of financial satisfaction is in their own lives.

Methodology

The main population of the research is 2014 students who graduated from Balıkesir University Burhaniye School of Applied Sciences between 2012-2022. The survey form, consisting of statements to measure the research variables, was prepared on the internet and the link to the survey form was sent to the students whose contact information was accessed via the Internet and their social media accounts were accessed via social media channels. The survey form to be used in the research consists of three parts. In the first section, general questions about careers as well as demographic characteristics are included. In the second part; There are questions prepared with a 5-point Likert scale to measure attitude towards credit cards (Xiao, Noring, & Anderson, 1995), attitude towards money (Barry, 2016), and financial satisfaction (Ali, Rahman, & Bakar, 2015). The 10-point rating scale to measure financial stress (Lim et. al.2014) is also included in the third section. In the analysis of the data, demographic statistics related to the research, explanatory factor analysis (EFA), correlation, and mediator analysis were performed according to the Bootstrap method. Relevant analyses were carried out with SPSS 27 and the Process Makro 4.0 extension integrated into the SPSS program.

Findings and discussion

Seven hypotheses were created within the scope of the research. While two of these hypotheses are not supported in the research, the remaining five hypotheses are supported. The outcomes of the research can be listed as follows; It can be stated that university students who exhibit negative behaviors such as having an individual credit card or having more credit cards have low financial satisfaction and their stress worsens this situation. It can be stated that individuals who have emotional attitudes towards credit cards experience financial stress in the face of excessive debt because they like to have and use their cards, and as a result, their financial satisfaction decreases. The financial planning factor reveals how important it is to budget money and plan for the financial future. It can be stated that individuals who receive financial education (budgeting, saving, etc.) during their university years obtain higher financial income and are in a better financial position for the rest of their lives. For people who place high emphasis on the quality factor, it is important to buy the best product available even if they know that they have to pay high prices, which negatively affects their financial satisfaction under stress. Money-dependent individuals' satisfaction decreases under financial stress and the urge to lose money. When

all the results are evaluated together, we can say that individuals who exhibit negative financial behavior feel worse under stress, their satisfaction decreases, and society is indirectly affected by this.

Results and recommendations

The findings of this research also provide important results for practitioners and researchers. The variables examined in this research can help banks, financial institutions, and credit card companies profile the graduate college students, that is, the young adult market. At the same time, the study may also have important implications for academics and policy makers. It is obvious that academic institutions have an important role in developing and increasing financial satisfaction among graduate students. The factors identified in this study that differentiate credit card attitudes and attitudes towards money and their components, as well as situations that will cause financial stress, can be determined by educators and added to the educational curriculum to target specific student groups. From the perspective of policy makers, programs and interventions can be made to encourage individuals to become aware of financial issues such as the importance of credit card use, family income, spending habits, attitudes towards money, and the use of financial products. Additionally, further research can be conducted to examine the financial satisfaction of young adults in developing economies, specifically investigating personal factors and financial education that influence objective and subjective financial satisfaction.

Giriş

Finansal konular, bireyler, aileler ve toplum için günlük yaşamın önemli bir parçasıdır. Pandemi süreciyle başlayan, Rusya-Ukrayna savaşıyla tırmanan ve Gazze saldırıları ile başlayan küresel boykotla zirveye ulaşan ekonomideki son gelişmelerin sonucu, kişisel finansı her zamankinden daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Dünyada artan işsizlik oranı ve artan tüketici borcu gibi olumsuz ekonomik durumlar bireyleri, finansı daha iyi anlamaya ve finansal bilgiye sahip olmaları gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda devletlerin öncelikli görevleri arasında vatandaşlarını finansal anlamda daha yetkin hale getirecek eğitimleri ve uygulamaları hayata geçirmek sayılmaktadır. Çünkü bireylerin finansal zorluklar yaşamaları yetersiz finansal bilgidan kaynaklanabilir. Ayrıca bireyin ve ailesinin fiziksel (Norvilitis vd. 2003) ve finansal (Alhabeeb, 1999) durumu fiziksel ve psikolojik olarak (John, 1999) sağlığını etkileyebilir. Artan tüketici borçları ve şirket iflasları (Lyons ve Hunt, 2003), emeklilik için tasarruf yapmama, yatırım kayıpları (Grable ve Joo, 1998) ve yanlış alınan ekonomik kararlar (Allen vd. 2007) bireylerin mali yükü artırmakta ve hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bireylerin önemli kişisel finansal kararlar verebilmeleri için temel finansal bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekir (Chen ve Volpe, 1998). Ayrıca bireylerin finansal memnuniyetinin sağlanması sadece bireyler için değil, aynı zamanda toplum için de önemlidir, zira kişisel finansal refah/memnuniyet ulusal ekonominin verimliliğine ve milletin huzur ve mutluluğuna da katkı sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle, toplumların ekonomik yönden sürüklendiği global darboğazdan ancak bireylerin elde ettikleri kazançları doğru ve akılcı harcama yaparak atlatmaları mümkün olacaktır. Bireylerinde doğru ve akılcı harcamaları finansal bilgileri arttıkça gerçekleşecektir. Finansal bilgisi yüksek olan bireylerin parayı yönetebilme özellikleri diğer insanlardan daha yüksek olması ve bunun sonucunda yaşam memnuniyetlerinin de yüksek olması öngörülmektedir. Xiao, Chen ve Chen'in (2013) çalışması yüksek finansal bilgiye sahip bireylerin daha yüksek finansal memnuniyete sahip olduğunu bildirmektedir. Farklı araştırmalarda da bireylerin finansal tutumlarının harcama alışkanlıkları ile finansal bilgi arasında bir ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur (Hayhoe, Leach ve Turner, 1999; Xiao, Noring ve Anderson, 1995). Hilgert, Hogarth ve Beverly'nin (2003) çalışması finansal yönetim becerilerinin finansal bilgi ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu belgelemektedir. Benzer bir şekilde Behrman vd.'nin (2010) ve Van Rooij, Lusardi ve Alessie'nin (2012) çalışmaları da finansal bilgi ile servet birikimi arasındaki pozitif ve güçlü ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Görüldüğü gibi finansal eğitim almak ya da finansal bilgiye sahip olmak bireylerin finansal memnuniyetlerini olumlu etkilemektedir. Ters durumda finansal bilgi seviyesi düşük olan bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlığının olumsuz etkilendiği ve bunda finansal memnuniyeti olumsuz etkilendiği ifade edilebilir.

Üniversiteyi kazanan ve ailesinden uzak bir şehre okumaya giden birçok öğrenci hayatlarında belki de ilk defa fatura ödeme, bütçe oluşturma ve kredi kartı kullanma gibi finansal olaylarla karşılaşmakta ve akabinde finansal zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Erken yaşta maruz kalınan finansal zorluklar, sonraki yıllarda düşük kredi notlarına ve beklenmedik para kıtlığına yol açabilmektedir. Aslında araştırmalar, öğrencilerin hayatında finansmanın önemli bir stres kaynağı olduğunu göstermektedir (Archer ve Lamnin, 1985; Murphy ve Archer, 1996). Örneğin Adams ve Moore (2007) yüksek riskli kredi kullanımı davranışına sahip üniversite öğrencilerinin depresif hissetme olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Üniversite öğrenimi görme yaşına gelen bir birey, üniversite yıllarını ve gelecekteki iş ve aile hayatının ekonomik memnuniyetini inşa edecek becerileri geliştirecek yaşadadır (Leach, Hayhoe ve Turner, 1999). Bu noktada, üniversitelerin temel amacı; öğrencileri topluma olumlu katkılar sağlayacak şekilde hazırlamak ve seçtikleri meslek doğrultusunda yetkin bireyler olmalarını sağlamak olarak ifade edilebilir. Özellikle finansal bilginin diğer lisans programlarına göre daha fazla verildiği bölümlerde bireylerin diğer bireylere oranla harcama alışkanlıklarının daha akılcı olması ve finansal stres gibi psikolojik problemlere daha az maruz kalması ve bunun sonucunda da diğer bireylere nazaran daha yüksek finansal memnuniyete sahip olmaları beklenmektedir. Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu on yılı aşkın bir süredir sektöre lisans düzeyinde öğrenci yetiştirmektedir. Yüksekokulda 2013 yılına kadar üç farklı bölümde (Finans ve Bankacılık, Uluslararası Ticaret ve Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik bölümleri) eğitimler verilirken, 2013 yılında Gastronomi bölümünde de eğitim verilmeye başlanmıştır. Eğitimler sonucu sektörde kendilerine kariyer imkânı bulan öğrencilerimizin, aldıkları eğitimleri hayatlarına nasıl entegre ettiği merak konusudur. Özellikle de farklı bölümlerde okuyup farklı kredi düzeylerinde alınan finans eğitimlerinin öğrencilerin finansal memnuniyeti üzerine etkilerinin ortaya konulması araştırmanın amaçları arasındadır. Araştırma,

Balıkesir üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi 2023/034 nolu proje kapsamında geliştirilmiştir. Araştırmaya 2023 Nisan ayında proje yazım süreciyle başlanmış ve 2023 Temmuz ayında anket dağıtımına başlanmıştır. Yedi ay boyunca yüksekokuldan 2012-2022 yılları arasında mezun olan 2014 öğrenciye internet ve sosyal medya kanalları aracılığı ile çalışmanın anket linki ulaştırılmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak ankete katılan 489 mezun öğrenciden geri dönüş alınmıştır. Ayrıca anket çalışmasına Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Komisyonu tarafından 22.06.2023 tarihinde etik kurul onayı verilmiştir.

Literatür taraması

Finansal sağlık, kişinin harcamalarını yönetme, mali şoklara hazırlanma veya şoklara maruz kalındığında bunlardan kurtulma, asgari düzeyde borca sahip olma ya da hiç borcu olmama düzeyi ve zenginlik oluşturma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Weida vd., 2020: 1). Finansal borç ve buna eşlik eden stres, bireylerin hayatında olumsuz sağlık ve psikolojik sonuçlar doğuracak durumlara yol açmaktadır. Araştırmalar, kredi kartı ve diğer harcamalarla ilişkili borç miktarı gibi sahip olunan borç düzeyinin kaygıyla pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğunu (Drentea, 2000: 443) ve mali sıkıntı içinde olan kişilerin çoğunun fiziksel ve ruhsal sağlıklarının olumsuz etkilendiği göstermektedir (Drentea ve Lavrakas, 2000: 527). O'Neill vd.'nin (2005: 73) çalışması mali açıdan sıkıntılı 3121 tüketicinin, sağlıklarını etkileyen en önemli faktörlerin arasında ilk sırada finansal stres ve endişe olduğunu belirttiklerini bildirmektedir. Adams ve Moore'nin (2007: 101) çalışması kredi kartı ve kredi gibi yüksek riskli harcama alışkanlıklarına sahip üniversite öğrencilerinin stresli ve depresif hissetme olasılıklarının bu tarz harcama alışkanlığı olmayan diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle finansal stresin zararlı psikolojik etkileri fiziksel sağlığın kötüye gitmesi, akademik performansın düşmesi ve finansal memnuniyetin olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde sıralanmaktadır.

Kredi Kartı "Bankalar ve çıkartma yetkisi olan kuruluşların müşterilerine belirli limitler dâhilinde açtıkları kredilerle, nakit kullanmaksızın mal ve hizmet alımı, nakit olarak anında kredi çekme imkânı sağlamak için verdikleri ödeme aracıdır." şeklinde tanımlanmaktadır (Kaya, 2008: 4). Kredi kartları ilk çıktıkları tarihten itibaren tüketiciler tarafından oldukça fazla sevilmiş ve kabul görmüştür. Kredi kartı kullanıcılarını kredi kartı kullanımına motive eden faktörlere bakıldığında; pratik olması ve değişkenlik içeren avantajlara sahip olması, özel indirim ve ödüllerin olması, mevcut fon, imkân ve hizmetlerin yedeklenme kolaylığı ve şimdi al sonra öde gibi kampanyaları kapsamasını sayabiliriz. Bu durum aynı zamanda araştırmacıların bireylerin kredi kartlarını "aşırı kullanılıp kullanılmadığı" sorusunu sormaya yönetmiştir. Ataman ve Yıldırım'ın (2022: 159) çalışmasına göre, bilinçsiz bir şekilde kullanılan kredi kartları özellikle gençler ve yetişkinler arasında büyük psikolojik sorunlara yol açtığı ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmada kredi kartı üzerinden aylık gelirlerinden daha fazlasını kullanan öğrencilerde bir türlü kurtulamadıkları bir borçluluk döngüsü olduğu ve bu durumun zamanla çeşitli psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olduğunu tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımı üzerine yapılan bir başka araştırmada da olumlu finansal davranışlar sergilemeye başlayan kredi kartı kullanıcısı öğrencilerin finansal streslerinde azalma görüldüğü bulgulanmıştır (Hayhoe vd. 2000: 130).

Mcclelland tarafından (1967: 10) para: "onu kullanan kişi için ne ifade ediyor ise anlamı o manaya gelir" şeklinde tanımlanırken, Smith (2002: 48) tarafından her zamanda ve her mekânda, tüm metaların gerçek mübadele edilebilir değerinin tam ölçüsü ve ticaret yapmanın aracı olarak tanımlanmıştır. Bireylerin paraya karşı tutumlarını anlamak her zaman çok önemli olmuştur, çünkü bu tutumlar bireylerin davranışlarına ve akabinde toplumu şekillendiren yapılar dönüşmektedir (Durvasula ve Lysonski, 2007: 498). Bu bağlamda bireylerin paraya yönelik tutumu, hem olumlu duyguları (özgürlük, kalite ve sevgi gibi) hem de olumsuz duyguları (güvensizlik, başarısızlık ve yetersizlik gibi) özümseyen karmaşık, çok boyutlu bir kavram olarak ifade edilebilir (Phau ve Woo, 2008: 444). Bireylerin paraya karşı tutumu genellikle finansal memnuniyetini veya öznel mutluluğunu belirler (Nga ve Yeoh, 2015: 161). Heckman, Lim ve Montalto'nun (2014: 19) araştırması akranları arasındaki etkinliklere katılmak için yeterli paraya sahip olmayan ve mezun olduktan sonra yüksek kredi borcuna sahip olacak olan üniversite öğrencilerinin diğer öğrencilere nazaran finansal streslerinin daha fazla olduğu ve finansal memnuniyetlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Castro-González vd.'nin (2020: 759) çalışması

para konusunda yeterli bilgiye sahip bireylerin finansal memnuniyetini artıran olumlu finansal davranışlara sahip olduklarını ifade etmektedir.

Finansal refah veya memnuniyet, kişinin mevcut ve öngörülen ideal yaşam standartlarının yanı sıra finansal özgürlüğünü de koruyabileceğine olan inancı olarak kavramsallaştırılmaktadır (Brüggen vd., 2017: 230). Finansal memnuniyet bireysel özelliklerin, finansal davranışların ve finansal stresin yarattığı olayların bir fonksiyonudur (Kim, 2000 ; Kim, Garman ve Sorhaindo, 2003: 75). Finansal memnuniyetin önemi bireylerin finansal başarılarıyla sınırlı değildir; aynı zamanda bireylerin iş üretkenliğini ve genel memnuniyetini de destekler ve genel olarak sağlıklı bir ekonominin geliştirilmesine katkı sağlar (Diener, 2000; Netemeyer vd., 2018). Tersine, düşük düzeydeki finansal memnuniyet, kısır bir stres döngüsü yaratır ve dolayısıyla bireysel ve toplumsal büyümeyi engeller (Elliott ve Lewis, 2016; Shim, Xiao, Barber ve Lyons, 2009). Üniversite yıllarında olumlu finansal davranışlar geliştirmek, bireyin daha sonraki yaşamlarında daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olma şansını artırır (Worthy, Jonkman ve Pike, 2010: 161). Joo ve Grable'nin (2004) araştırması finansal memnuniyetin, her ay kredi kartı faturalarının tamamını ödemek, haftalık veya aylık bütçeyi korumak ve tasarruf için para ayırmak gibi finansal davranışlarla hem doğrudan hem de dolaylı olarak ilişkili olduğunu belirtmektedir. Kim, Garman, ve Sorhaindo'nun (2003) araştırması da zayıf finansal yönetimin memnuniyeti olumsuz etkilediğini ifade etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın ana kütlesi 2012-2022 yılları arasında Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulundan mezun olan 2014 adet öğrencidir. Araştırma değişkenlerini ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan anket formu internet ortamında hazırlanmıştır. İlgili anket formunun linki internet kanalıyla e-posta bilgilerine ve sosyal medya kanallarıyla sosyal medya hesaplarına ulaşılan öğrencilere gönderilmiştir. Anket formuna 489 gönüllü öğrenci tarafında cevap verilmiştir.

Araştırmaya konu olan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tanımlayıcı istatistik soruları yer alırken, diğer bölümde ilgili araştırmaya konu olan ölçeklere ilişkin 5'li likert ölçeğinde hazırlanmış sorulara yer verilmiştir. İlgili değişkenlere ilişkin soru sayısı alıntılama yapılan kaynaklar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

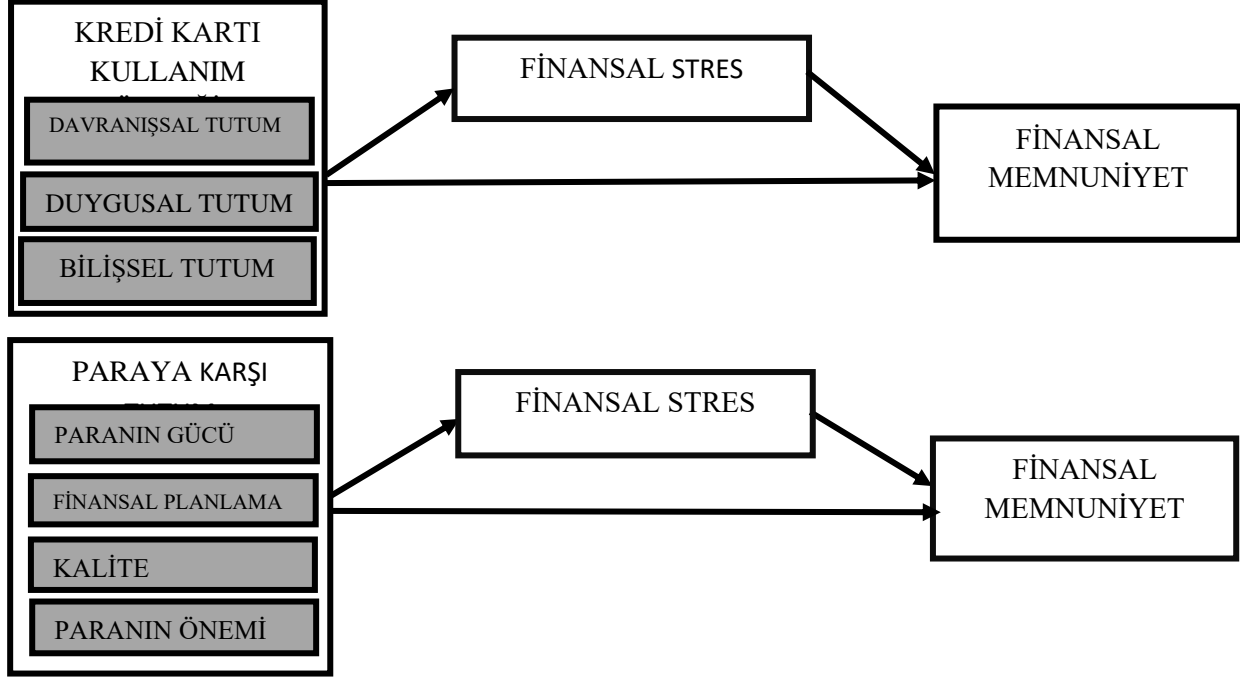
Tablo 1: Araştırmaya dahil olan değişkenlere ait bilgiler

Değişkenlerin Adı	Değişkenlerin Boyutları ve Araştırmada Kullanılan Kısaltmaları	Boyutların Soru Sayısı	Yararlanılan Kaynak
Kredi Kartı Kullanım Ölçeği	Davranışsal Tutum (KK-DAV)	6	(Xiao, Noring ve Anderson, 1995: 174)
	Duygusal Tutum (KK-DUY)	4	
	Bilişsel Tutum (KK-BİL)	5	
Paraya Karşı Tutum Ölçeği	Paranın Gücü/Prestiji (PKT-P)	8	(Barry, 2016: 452)
	Finansal Planlama (PKT-F)	7	
	Kalite (PKT-K)	5	
	Paranın Önemi (PKT-Ö)	4	
Finansal Memnuniyet (FM)		6	(Ali, Rahman ve Bakar, 2013: 322)
Finansal Stres (FS)		6	(Lim vd., 2014: 155)

Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu on yılı aşkın bir süredir sektöre öğrenci yetiştirmektedir. Farklı bölümlerde verilen eğitimler sonucu sektörde kendilerine kariyer imkânı bulan öğrencilerimizin, aldıkları eğitimleri hayatlarına nasıl entegre ettiği merak konusudur. Bu bağlamda bu araştırmanın konusu, üniversiteden farklı bölümlerde alınan finansal bilgilerin, bireyin finansal memnuniyeti üzerine etkilerinin ortaya konulması ve finansal stresin bu etkiyi nasıl değiştirdiğini ölçülmesi şeklindedir. Verilerin analizinde araştırma ile ilgili demografik istatistikler, açıklayıcı faktör analizi (AFA), korelasyon ve Bootstrap yöntemine göre mediatör (aracı) analizi

yapılmıştır. İlgili analizler SPSS 27 ve SPSS programına entegre edilen Process Makro 4.0 uzantısı ile yapılmıştır. Araştırma için oluşturulan model ve hipotezler sırasıyla aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Araştırmanın modelleri

Araştırma kapsamında yedi adet hipotez geliştirilmiştir. Hipotezler şöyledir;

Üniversite hayatına başlayan öğrenciler hayatlarında benzersiz bir geçiş dönemi yaşarlar. Bu sürecin güzel yanları olduğu gibi mali açıdan bakıldığında bağımlılıktan bağımsızlığa doğru giden bir süreçten de geçmeleri anlamına gelmektedir. Üniversiteye gelmeden önce evde para yönetimi konusunda beceriler öğrenmiş olabilirler, fakat kredi edinimi ve kredi kartı sözleşmeleri de dahil olmak üzere yasal sözleşmeleri imzalayabilecek yaşa yeni ulaştıkları için kredi kartlarıyla üniversitede tanışmakta ve nasıl kullanacaklarını üniversitede öğrenmeye başlamaktadırlar (Xiao vd., 2007, s.3). Yapılan araştırmalar üniversite yıllarındaki bazı öğrencilerin paralarını iyi yönetmeyi öğrendiğini fakat birçoğunun riskli davranışlar sergilediğini, bütçelerini aştığını ve aşırı kredi kartı borcu biriktirdiğini ve borçlarını zamanında ödeyemediğini bildirmektedir (Kaya, 2008; Ataman ve Yıldırım, 2022). Bu durumda öğrencilerin finansal sıkıntılar çekmesine ve üniversiteden sonraki hayatlarında finansal memnuniyetlerinin düşmesine sebep olması beklenmektedir. Dolayısıyla bu bulgulara dayanarak aşağıdaki hipotezler önerilmektedir:

H₁: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin davranışsal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₂: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin duygusal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₃: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin bilişsel tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Üniversite mezunlarının da içinde dahil olduğu genç yetişkin sayılan bireylerin, gösterişli bir yaşam tarzının cazibesine boğulduğu hızlı ve tempolu bir küresel ekonominin çağında, bireylerin paraya karşı tutumları finansal memnuniyetlerini elde etmek için kritik öneme sahiptir (Sundarasan ve Rahman, 2017, s.80). Utkarsh vd.'nin (2020, s.534) çalışması paraya karşı olumlu bir tutum sergileyen genç

yetişkinlerin, tasarruf ve gider yönetimi davranışlarını benimsedikleri için daha yüksek finansal memnuniyet beklentisine sahip olduklarını öne sürmüştür. Dolayısıyla bu bulgulara dayanarak aşağıdaki hipotezler önerilmektedir:

H₄: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₅: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₆: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₇: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Bulgular

Tablo 2’de araştırmanın tanımlayıcı istatistikleri raporlanmıştır. Araştırmaya Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulundan mezun 489 gönüllü mezun öğrenci katılmıştır. Katılımcıların %60,1’i (294’ü) kadın %39,9’u (195’i) erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması 27,15’tir. Katılımcıların mezun oldukları bölüme göre ankete katılım oranları şöyledir. Katılımcıların %24,7’si (121’i) Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik bölümü, %55,8’i (273’ü) Finans ve Bankacılık bölümü, %19,4’ü (95’i) Uluslararası Ticaret bölümünden mezundur. Katılımcıların %13,3’ü (65’i) kamu sektöründe çalışırken %86,7’si (424’ü) özel sektörde çalışmaktadır. Katılımcıların %74,2’sinin (363’ü) tam zamanlı çalıştığı %24,7’sinin (121’i) anketin yapıldığı dönemde çalışmadıklarını beyan ettiği görülmektedir. Katılımcıların iş hayatındaki çalışma sürelerine bakıldığında %77,5 ile 0-4 yıllık çalışma süresinin en fazla olduğu görülmektedir. Öğrenci iken staj yapma durumlarına bakıldığında mezun öğrencilerin %57,7’sinin (282) öğrenci iken staj yaptığı görülmektedir. Aylık gelir düzeyleri değerlendirildiğinde %21,3’ünün (104’ü) 20.000TL’nin üzerinde maaş aldıklarını ifade etmişlerdir. Ankete en çok katılım gösteren mezunların 2021 (%14,5) yılı mezunları olduğu en az katılım gösterenlerin ise 2012 (%0,4) yılı mezunları olduğu görülmektedir. Kariyerleri boyunca iş değişme durumları sorulduğunda katılımcıların %28,2’i (138’i) girdiği ilk işte çalıştığını, %26,8’i (131’i) bir kez iş değiştirdiğini ve %11,2’si (55’i) mezuniyetten sonra hiç çalışmadığını ifade etmiştir. İş seçmede en etkili faktörün aile faktörü (%31,1) olduğu da tablodan çıkarılacak bir diğer sonuçtur.

Tablo 2: Araştırmaya ait tanımlayıcı istatistikler

Cinsiyet			Öğrenim Türü		
Kadın	294	%60,1	1. Öğretim	293	%59,9
Erkek	195	%39,9	2.Öğretim	196	%40,1
Toplam	489	%100	Toplam	489	%100
Bölüm			İstihdam Durumunuz		
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	121	%24,7	Çalışmıyorum	121	%24,7
Finans ve Bankacılık	273	%55,8	Tam zamanlı çalışıyorum	363	%74,2
Uluslararası Ticaret	95	%19,4	Yarı zamanlı çalışıyorum	5	%1,0
Toplam	489	%100	Toplam	489	%100
Mezun olduktan sonra en az bir kere çalıştıysanız, çalıştığınız sektör hangisidir?			Mezun olduktan sonra iş hayatındaki çalışma sürenizi (Yıl) ne kadardır?		
Kamu	65	%13,3	0-4 yıl	379	%77,5
Özel Sektör	424	%86,7	5-9 yıl	103	%21,1
Toplam	489	%100	10-15 yıl	7	%1,4
			Toplam	489	%100
Öğrenci iken staj yapma durumunuz lütfen belirtiniz?			Hangi Yıl mezun oldunuz?		
Staj yapmadım	207	%42,3	2012	2	%0,4
Staj yaptım	282	%57,7	2013	14	%2,9
Toplam	489	%100,0	2014	18	%3,7
Aylık gelir düzeyinizi belirtiniz			2015	28	%5,7
5.000-8.000 TL	62	%12,7	2016	38	%7,8
8.100-10.000TL	69	%14,1	2017	45	%9,2
10.100- 13.000TL	96	%19,6	2018	60	%12,3
13.100-15.000TL	50	%10,2	2019	79	%16,2
15.100-18.000TL	68	%13,9	2020	68	%13,9
18.100-20.000TL	40	%8,2	2021	71	%14,5
20.000- ve üzeri	104	%21,3	2022	66	%13,5
Toplam	489	%100	Toplam	489	%100
Kariyeriniz boyunca iş değiştirme durumunuza en uygun şıkkı seçiniz?			Mevcut işimi seçmemde etkili olan kişi ya da kurumlar hangisidir?		
1 kere iş yerimi değiştirdim	131	%26,8	Aile	152	%31,1
2 kere iş yerimi değiştirdim	81	%16,6	Arkadaşlar	100	%20,4
3 kere iş yerimi değiştirdim	42	%8,6	Eğitimciler	57	%11,7
3'den fazla iş yerimi değiştirdim	42	%8,6	Kamu/toplum	106	%21,7
Girdiğim ilk işletmede çalışıyorum	138	%28,2	Kariyer danışmanı	21	%4,3
Mezun olduktan sonra hiç çalışmadım	55	%11,2	Medya	53	%10,8
Toplam	489	%100	Toplam	489	%100

Tablo 3 incelendiğinde değişkenlere ait korelasyon matrisi, değişkenlerin ortalaması ve standart sapması görülmektedir. Tablo 3'e göre değişkenler arasında düşük ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ifade edilebilir. En yüksek korelasyon ilişkisinin kredi kartı kullanım ölçeğinin davranışsal tutumu ile kredi kartı kullanım ölçeğinin duygusal tutumu arasında olduğu ($r=0,712^{**}$; $p<0,01$) olduğu ve bu ilişkinin pozitif yönlü ve orta düzeyde olduğu söylenebilir. Diğer değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi ise düşük ve orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Değişkenlere ait korelasyon matrisi, ortalama değerler ve standart sapma

	KK-DAV	KK-DUY	KK-BİL	PKT-P	PKT-F	PKT-K	PKT-Ö	FM	FS
KK-DAV	1								
KK-DUY	0,712**	1							
KK-BİL	0,433**	0,432**	1						
PKT-P	0,100*	0,113*	0,314**	1					
PKT-F	-0,006	0,072	-0,178**	-0,063	1				
PKT-K	0,143**	0,160**	0,276**	0,335**	-0,108*	1			
PKT-Ö	0,092	0,135**	0,128**	0,417**	-0,058	0,174**	1		
FM	0,148**	0,147**	0,091	0,060	0,125*	0,125*	0,146**	1	
FS	0,006	-0,105*	0,087	0,115*	-0,317**	-0,105*	0,105*	0,038	1
Ortalama	3,1659	3,0770	2,2333	2,5577	3,5959	2,7839	4,1833	3,4030	5,1952
Std. Sapma	1,04563	1,00207	0,92924	0,85894	0,95787	0,88031	0,72240	0,5210	2,5428

*p<0,05, **p<0,01

Araştırmada kullanılan değişkenlerin faktör yüklerini belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve güvenilirlik testi yapılmıştır. İlgili tablolar aşağıdaki gibidir. Tablo 4’te bağımsız değişkenlere ilişkin AFA ve güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir. Analiz öncesinde, faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik katsayısı 0,864 ve 0,868 olarak ve evren korelasyon matrisinin birim matris olmadığını gösteren Bartlett küresellik testinin p değeri 0,001 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar örnek büyüklüğünün yeterli olduğunu ve verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. AFA sonucunda, kredi kartı kullanımında davranışsal tutum üç sorusu, kredi kartı kullanımında duygusal tutumun bir sorusu ve kredi kartı kullanımında bilişsel tutumun iki sorusu faktör yapısını bozduğu için araştırmaya dahil edilmemiştir. Kredi kartı kullanım ölçeğine yönelik ortaya çıkan yapının açıklanan varyans değeri %61,658’dir.

Ayrıca paraya karşı tutumun kalite boyutu ve paranın önemi boyutlarının da birer soruları faktör yapısını bozduğu için araştırmaya dâhil edilmemiştir. Paraya karşı tutum ölçeğine yönelik ortaya çıkan yapının açıklanan varyans değeri %57,103’dür. Bu sonuçlar doğrultusunda bağımsız değişkenlerin boyutları birer kompozit değişken haline getirilebilecektir. Tablo 5’te bağımlı değişken ve aracı değişkenin AFA ve güvenilirlik değerleri verilmiştir.

Tablo 4: Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenlerin AFA ve güvenilirlik analizi

	Faktör Yükları	Özdeğer	Açıklanan Varyans	KMO	Cronbach's Alpha				
Kredi Kartı Kullanımında Davranışsal Tutum									
Üniversite öğrenci iken kredi kartı almanın kolay olmadığını bildiğim halde her zaman bir tane daha almaya çalıştım.	0,586	4,234	47,042	0,864	0,870				
Şu anda sahip olduğum kredi kartı limitinden daha fazla kredi kartı limitine sahip olmak istiyorum.	0,546								
Aslında her türlü kredi kartını denemek isterim.	0,918								
Kredi Kartı Kullanımında Duygusal Tutum									
Kredi kartım olmasını seviyorum.	0,950	0,984	10,935			0,864	0,870		
Kredi kartlarının sunduğu hizmetleri seviyorum.	0,869								
Kredi kartım olduğu için kendimle gurur duyuyorum.	0,500								
Kredi Kartı Kullanımında Bilişsel Tutum									
Kredi kartı kullanmak harcamaları takip etmeye yardımcı olur.	0,756	0,331	3,681					0,864	0,870
Kredi kartı kullanmak genellikle iyi bir fikirdir.	0,945								
Kredi kartı kullanmak nakit kullanmaktan daha uygundur.	0,484								
Açıklanan Toplam Varyans: %61,658									
Paraya Karşı Tutum- Paranın Gücü/Prestiji									
Para bana göre başarının nihai sembolüdür.	0,482	5,038	22,898	0,868	0,823				
Gerçekten güvenebileceğim tek şeyin para olduğunu hissediyorum.	0,755								
Paranın tüm sorunlarımı çözebileceğine inanıyorum.	0,708								
Para hayatımdaki en önemli hedeftir.	0,787								
Diğer insanları benim için bir şeyler yapmaları konusunda etkilemek için parayı kullanırım.	0,664								
İnsanların başarısını yaptıklarına göre değerlendirmem gerekse de sahip oldukları paranın miktarı beni daha çok etkiler.	0,722								
Tanıdığım insanlar, bir kişinin başarısının işareti olarak sahip olduğu paranın miktarı olduğunu ifade ettiğini söylerler.	0,749								
Para, yetkinliğinizi ve yeteneklerinizi ifade etmenize yardımcı olacaktır.	0,542								
Paraya Karşı Tutum- Finansal Planlama									
Paramı çok iyi bütçelerim.	0,773	4,429	20,130			0,868	0,823		
Paramı çok dikkatli kullanırım	0,772								
Paramı takip ederim.	0,658								
Gelecek için düzenli olarak kenara para koyarım.	0,858								
Para biriktirme yeteneğimle gurur duyuyorum	0,895								
Gelecek için finansal planlama yapıyorum	0,823								
Bir ekonomik bunalım durumunda kullanabileceğim param var.	0,755								
Paraya Karşı Tutum- Kalite									
En kaliteli ürünleri alırım.	0,774	1,722	7,827	0,868	0,823				
En iyisini elde etmek için daha fazla harcarım.	0,855								
Mevcut olan en pahalı ürünleri satın alırım.	0,708								
En iyisini elde etmek için daha fazla ödemem gerektiğini biliyorum.	0,472								
Paraya Karşı Tutum- Paranın Önemi									
Para önemlidir.	-0,836	1,375	6,248					0,868	0,823
Para herkesin hayatında önemli bir faktördür.	-0,864								
Para değerlidir.	-0,676								
Açıklanan Toplam Varyans: %57,103									

Tablo 5’te bağımlı değişkene ve aracı değişkene ait AFA ve güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir. Analiz öncesinde, faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik katsayısının bağımlı değişken ve aracı değişken için 0,760 olduğu ve evren korelasyon matrisinin birim matris olmadığını gösteren Bartlett küresellik testinin p değeri 0,001 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu sonuçlar örnek büyüklüğünün yeterli olduğunu ve verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan yapının açıklanan varyans değeri %50,919’dur. Araştırmada finansal memnuniyetin iki sorusu ve finansal stresin bir sorusu faktör yapısını bozduğu için araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda bağımsız değişken ve aracı değişken birer kompozit değişken haline getirilebilecektir.

Tablo 5: Bağımlı değişken ve aracı değişkenlerin AFA ve güvenilirlik analizi

	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	KMO	Cronbach's Alpha
Finansal Memnuniyet				0,760	0,880
Mevcut finansal durumumu iyileştirmek için çok fazla şey yapamıyorum.	-0,509	0,625	6,941		
Bazen gelirimim yaşam masraflarımı tam olarak karşılamadığımı hissediyorum	-0,437				
Büyük bir gelir kaybım olsa bile bir süre idare edebilirim (örneğin, 3 ay, 6 ay gibi)	0,643				
Şu anki maddi durumumdan yola çıkarak, gerekirse kolayca borç alabilirim (örneğin, araç kredisi, kişisel krediler gibi)	0,646				
Finansal Stres					
Genel olarak kişisel mali durumum hakkında stresli hissediyorum.	0,825	3,958	43,948		
Çoğu zaman aylık masrafları ödeyemeyeceğim konusunda endişeleniyorum.	0,915				
Evimi geçindirecek kadar param olup olmadığı konusunda endişeleniyorum.	0,875				
Kredi kartı borcu sizde ne kadar stres yaratıyor?	0,683				
Öğrenim kredisi borcu sizde ne kadar stres yaratıyor/yarattı?	0,543				
Açıklanan Toplam Varyans: %50,919					

Tablo 6’ya göre kredi kartı kullanımında davranışsal tutum boyutu değişkeni ile finansal stres ($b=0,0257$) değişkeni yordanmamaktadır. Diğer bir ifadeyle kredi kartı kullanımında davranışsal tutum boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmamaktadır. Çıktı değişkeni olan Finansal memnuniyet, kredi kartı kullanımında davranışsal tutum boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak ($b= 0,0736$) yordanmaktadır. Fakat finansal stres değişkeni tarafından istatistiksel olarak yordanmamaktadır. Kredi kartı kullanımında davranışsal tutum boyutu ile finansal stres değişkeni, finansal memnuniyetin varyansını 0,0233 açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde kredi kartı kullanımında davranışsal tutum boyutu finansal memnuniyet üzerindeki toplam etkisi 0,0737 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki aracı değişken üzerinden kısmi olarak gerçekleşmiştir. Finansal stresin etkisi göz önüne alındığında toplam etkinin yaklaşık %0,0001’si dolaylı etkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 6: Finansal stres aracılığı ile kredi kartı kullanım ölçeğinin davranışsal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		KK-DAV	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	0,0257		R ² =0,0000
	ALT	-0,2181		MSE=6,4814
	ÜST	0,2495		F=0,0175
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0736**	0,0076	R ² =0,0233**
	ALT	0,0262	-0,0119	MSE=0,2664
	ÜST	0,1210	0,0271	F=4,9655
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0736**	0,0001**	0,0737**
	ALT	0,0262	-0,0071	0,0263
	ÜST	0,1210	0,0080	0,1211
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,1477**	0,0002**	0,1479**
*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı				

Tablo 7'ye göre kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu değişkeni ile finansal stres (b=-0,2660) değişkeni yordamaktadır. Diğer bir ifadeyle kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmaktadır. Kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu finansal stresin varyansının 0,0110 açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan Finansal memnuniyet, kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,0795) yordamaktadır. Fakat finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanamamaktadır. Kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu ile finansal stres değişkeni, finansal memnuniyetin varyansını 0,0246 açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde kredi kartı kullanımında duygusal tutum boyutu finansal memnuniyet üzerindeki toplam etkisi 0,0766 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki aracı değişken üzerinden kısmi olarak gerçekleşmiştir. Finansal stresin etkisi göz önüne alındığında toplam etkinin yaklaşık %-0,0030'si dolaylı etkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 7: Finansal stres aracılığı ile kredi kartı kullanım ölçeğinin duygusal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		KK-DUY	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	-0,2660*		R ² =0,0110*
	ALT	-0,5086		MSE=6,4105
	ÜST	-0,0234		F=4,6437
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0795**	0,0111	R ² =0,0246**
	ALT	0,0298	-0,0085	MSE=0,2660
	ÜST	0,1292	0,0307	F=5,2595
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0795**	-0,0030**	0,0766**
	ALT	0,0298	-0,0204	0,0271
	ÜST	0,1292	0,0058	0,1260
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,1530**	-0,0057**	0,1473**
*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı				

Tablo 8'e göre Kredi kartı kullanımında bilişsel tutum boyutu değişkeni ile finansal stres (b=0,2388) değişkeni yordanamamaktadır. Farklı bir ifadeyle kredi kartı kullanımında bilişsel tutum boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmamaktadır. Çıktı değişkeni olan finansal memnuniyet, kredi kartı kullanımında bilişsel tutum boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,0494) ve finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanamamaktadır.

Tablo 8: Finansal stres aracılığı ile kredi kartı kullanım ölçeğinin bilişsel tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		KK-BİL	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	0,2388		R ² =0,0076
	ALT	-0,0233		MSE=6,4323
	ÜST	0,5009		F=3,2077
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0494	0,0063	R ² =0,0092
	ALT	-0,0045	-0,0135	MSE=0,2702
	ÜST	0,0260	0,0260	F=1,9304
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0494	0,0015	0,0509
	ALT	-0,0045	-0,0044	-0,0028
	ÜST	0,1034	-0,0089	0,1046
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,0882	0,0027	0,0908

*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı

Tablo 9'a göre paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutu değişkeni ile finansal stres (b=0,3398) değişkeni yordanmaktadır. Başka bir ifadeyle Paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutu finansal stresin varyansının 0,0132'sini açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,0340) ve finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanmamaktadır.

Tablo 9: Finansal stres aracılığı ile paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		PKT-P	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	0,3398*		R ² =0,0132*
	ALT	0,0570		MSE=6,3963
	ÜST	0,6225		F=5,5801
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0340	0,0065	R ² = 0,0046
	ALT	-0,0246	-0,0133	MSE=0,2715
	ÜST	0,0926	0,0263	F=0,9554
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0340	0,0022	0,0362
	ALT	-0,0246	-0,0056	-0,0220
	ÜST	0,0926	0,0111	0,0944
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,0561	0,0036	0,0597

*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı

Tablo 10'a göre paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu değişkeni ile finansal stres (b=-0,8409) değişkeni istatistiksel olarak yordanmaktadır. Farklı bir ifadeyle paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu finansal stresin varyansının 0,1003'ünü açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan finansal memnuniyet, paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,0827) yordanmaktadır. Fakat finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanmamaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu ile finansal stres değişkeni, finansal memnuniyetin varyansını 0,0678 açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutu finansal memnuniyet üzerindeki toplam etkisi 0,0766 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki aracı değişken üzerinden kısmi olarak gerçekleşmiştir. Finansal stresin etkisi göz önüne alındığında toplam etkinin yaklaşık %-0,0149'si dolaylı etkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 10: Finansal stres aracılığı ile paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		PKT-F	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	-0,8409**		R ² =0,1003**
	ALT	-1,0830		MSE=5,8313
	ÜST	-0,5989		F=46,6229
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0827**	0,0177	R ² =0,0223**
	ALT	-0,0281	-0,0029	MSE=0,2667
	ÜST	0,1373	0,0383	F=4,7453
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0827**	-0,0149*	0,0678*
	ALT	0,0281	-0,0363	0,0159
	ÜST	0,1373	0,0053	0,1197
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,1520**	-0,0274*	0,1247*

*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı

Tablo 11'e göre paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu değişkeni ile finansal stres (b=-0,3033) değişkeni istatistiksel olarak yordanmaktadır. Yani paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu finansal stresin varyansının 0,0110'ünü açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan finansal memnuniyet, paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,0770) yordanmaktadır. Fakat finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanmamaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu ile finansal stres değişkeni, finansal memnuniyetin varyansını 0,0182'sini açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutu finansal memnuniyet üzerindeki toplam etkisi 0,0737 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki aracı değişken üzerinden kısmi olarak gerçekleşmiştir. Finansal stresin etkisi göz önüne alındığında toplam etkinin yaklaşık %0,0032'si dolaylı etkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 11: Finansal stres aracılığı ile paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutunun finansal memnuniyet üzerindeki etkileri

		PKT-K	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	-0,3033*		R ² =0,0110*
	ALT	-0,5795		MSE=6,4102
	ÜST	-0,0271		F=4,6596
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,0770**	0,0106	R ² =0,0182*
	ALT	0,0202	-0,0090	MSE=0,2678
	ÜST	0,1337	0,0303	F=3,8619
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,0770**	-0,0032**	0,0737*
	ALT	0,0202	-0,0213	0,0173
	ÜST	0,1337	0,0055	0,1302
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,1300**	-0,0054**	0,1246*

*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı

Tablo 12'ye göre paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu değişkeni ile finansal stres (b=-0,3638) değişkeni istatistiksel olarak yordanmaktadır. Başka bir ifadeyle paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu ile finansal stres arasında anlamlı bir model oluşmaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu finansal stresin varyansının 0,0110'ünü açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan finansal memnuniyet, paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu değişkeni tarafından istatistiksel olarak (b=0,1033) yordanmaktadır. Fakat finansal stres tarafından istatistiksel olarak yordanmamaktadır. Paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu ile finansal stres değişkeni, finansal memnuniyetin varyansını 0,0217'sini açıklamaktadır. Tablo incelendiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutu finansal memnuniyet üzerindeki toplam etkisi 0,1051 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki aracı değişken üzerinden kısmi olarak gerçekleşmiştir. Finansal stresin etkisi göz önüne alındığında toplam etkinin yaklaşık %0,0018'i dolaylı etkiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 12: Finansal Stres Aracılığı ile Paraya Karşı Tutum Ölçeğinin Paranın Önemi Boyutunun Finansal Memnuniyet Üzerindeki Etkileri

		PKT-Ö	FS (M1)	Model Değerleri
M1	KESTİRİM	0,3688*		R ² =0,0110*
	ALT	0,0322		MSE=6,4106
	ÜST	0,7053		F=4,6383
Finansal Memnuniyet	KESTİRİM	0,1033**	0,0048	R ² =0,0217*
	ALT	0,0343	-0,0149	MSE=0,2668
	ÜST	0,1723	0,0244	F=4,6356
		Doğrudan Etki	M1 Üzerinden Etki	Toplam Etki
Standartlaştırılmamış Katsayılar	KESTİRİM	0,1033**	0,0018**	0,1051**
	ALT	0,0343	-0,0069	0,0365
	ÜST	0,1723	0,0112	0,1737
Standartlaştırılmış Katsayılar		0,1432**	0,0024	0,1457**

*p<0,05, **p<0,01 ALT: Bootstrap alt sınırı, ÜST: Bootstrap üst sınırı

Bulguların Yorumu ve Tartışma

Tablo 6 değerlendirildiğinde; “Üniversite öğrenci iken kredi kartı almanın kolay olmadığını bildiğim halde her zaman bir tane daha almaya çalıştım. Şu anda sahip olduğum kredi kartı limitinden daha fazla kredi kartı limitine sahip olmak istiyorum. Aslında her türlü kredi kartını denemek isterim.” sorularının bileşmesiyle oluşan kompozit değişken olan davranış boyutunun her ne kadar finansal memnuniyeti pozitif etkilediği görülse de soruların yapısının olumsuzluk içermesinde dolayı aslında bu boyuttan finansal memnuniyetin olumsuz etkilediğini ve finansal stresle birleştiğinde bu etkinin olumsuz yönde arttığı şeklinde yorumlanmalıdır. Üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımı üzerine yapılan bir araştırma, olumsuz davranışların finansal stresi artırdığı bu durumda finansal memnuniyeti azalmayla ilişkili olduğunu bulgulanmıştır (Hayhoe vd., 2000). Bu sonuçta değerlendirildiğinde kredi kartı sahibi olmak, daha fazlasına sahip olmak gibi olumsuz davranışlar sergileyen üniversite öğrencilerinin finansal memnuniyetlerinin düşük olduğu ve stresinde bu durumu daha kötüye götürdüğü ifade edilebilir.

Tablo 7 değerlendirildiğinde “Kredi kartımın olmasını seviyorum. Kredi kartımın sunduğu hizmetleri seviyorum. Kredi kartım olduğu için kendimle gurur duyuyorum.” soruların kompozit bir değişkene dönüştürülmesi sonucu oluşan duygusal tutum boyutu finansal memnuniyeti pozitif yönlü etkilese de finansal stres altında bu olumlu etki azalmaktadır. Bu durum kredi kartına sahip olmayı onu kullanmayı seven bireylerin aşırı borçlanma karşısında finansal stres yaşamalarına bunun neticesinde de finansal memnuniyetlerinin gerilediği ifade edilebilir.

Tablo 8 değerlendirildiğinde “Kredi kartı kullanmak harcamaları takip etmeye yardımcı olur. Kredi kartı kullanmak genellikle iyi bir fikirdir. Kredi kartı kullanmak nakit kullanmaktan daha uygundur.” soruları üzerinde bir kompozit değişkene dönüştürülen bilişsel tutumun araştırmanın özelinde finansal memnuniyeti etkilemediği görülmektedir. İlgili değişken ile finansal stresin beraberinde finansal memnuniyet üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 9 incelendiğinde paraya karşı tutumun güç boyutunun sorularında oluşan “Para bana göre başarının nihai sembolüdür. Gerçekten güvenebileceğim tek şeyin para olduğunu hissediyorum. Paranın tüm sorunlarımı çözebileceğine inanıyorum. Para hayatımdaki en önemli hedeftir. Diğer insanların benim için bir şeyler yapmaları konusunda etkilemek için parayı kullanırım. İnsanların başarısını yaptıklarına göre değerlendirmem gerekse de sahip oldukları paranın miktarı beni daha çok etkiler. Tanıdığım insanlar, bir kişinin başarısının işareti olarak sahip olduğu paranın miktarı olduğunu ifade ettiğimi söylerler. Para, yetkinliğinizi ve yeteneklerinizi ifade etmenize yardımcı olacaktır.” kompozit değişkenin ve aracı etkinin finansal memnuniyet üzerinde araştırmanın özelinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Paranın bir güç aracı olarak kullanılmasına atıfta bulunan öğeleri barındıran bu faktör yüksek oranda yüklenen insanlar, bir bireyin parayla olmak istediği kişi ve başkalarını etkileme

güvenliğine sahip olabileceği tutumuna sahiptir. Bu bireyler parayı başarının, gücün ve yetkinliğin sembolü olarak görürler (Barry, 2016: 453). Her ne kadar araştırmanın özelinde anlamlı bir sonuç çıkmasa da ilgili tablo sonuçlarına bakıldığında bu olumsuz davranışın stres altında finansal memnuniyeti düşürebileceği ifade edilebilir.

Tablo 10 incelendiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin “*Paramı çok iyi bütçelerim. Paramı çok dikkatli kullanırım. Paramı takip ederim. Gelecek için düzenli olarak kenara para koyarım. Para biriktirme yeteneğimle gurur duyuyorum. Gelecek için finansal planlama yapıyorum. Bir ekonomik bunalım durumunda kullanabileceğim param var.*” sorularının birleşiminden oluşan finansal planlama boyutunun finansal memnuniyet üzerinde ($b=0,0827$) pozitif ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Fakat finansal stres devreye girdiğinde bu etkinin ($b=0,0678$) azaldığı görülmektedir. Finansal stres finansal planlamanın finansal memnuniyet üzerindeki etkisini $0,0149$ oranında düşürmektedir. Bu faktör, parayı bütçelemenin ve finansal geleceği planlamanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Barry, 2016: 453). Üniversite yıllarında finansal eğitim (bütçeleme, tasarruf etme vb.) alan bireylerin hayatlarının geri kalanında daha yüksek mali gelir elde ettikleri ve finansal açıdan daha iyi konumda olduklarını tespit etmiştir (Lusardi, Michaud ve Mitchell, 2017:10).

Tablo 11 değerlendirildiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin “*En kaliteli ürünleri alırım. En iyisini elde etmek için daha fazla harcarım. Mevcut olan en pahalı ürünleri satın alırım. En iyisini elde etmek için daha fazla ödemem gerektiğini biliyorum.*” Sorularından oluşturulan kompozit değişken olan kalite boyutunun finansal memnuniyet üzerinde ($b=0,0770$) pozitif ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Fakat finansal stres devreye girdiğinde bu etkinin ($b=0,0737$) azaldığı görülmektedir. Finansal stres kalitenin finansal memnuniyet üzerindeki etkisini $0,0032$ oranında düşürmektedir. Bu faktöre yüksek oranda yüklenen kişiler için, yüksek fiyatlar ödemeleri gerektiğini bilseler bile mevcut durumda en iyi ürünü satın almak önemlidir (Barry, 2016: 453). Bu durum stres altında finansal memnuniyetlerini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 12 incelendiğinde paraya karşı tutum ölçeğinin “*Para önemlidir. Para herkesin hayatında önemli bir faktördür. Para değerlidir.*” sorularından oluşan paranın önemi boyutunun finansal memnuniyet üzerinde ($b=0,1033$) pozitif ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Fakat finansal stres devreye girdiğinde bu etkinin ($b=0,1051$) arttığı görülmektedir. Finansal stres paranın öneminin finansal memnuniyet üzerindeki etkisini $0,0024$ oranında artırmaktadır. Barry (2016: 453) çalışmasında “paranın önemi” olarak etiketlendiği değişkene yüksek düzeyde sahip olan bireylerin, satın aldıkları malların maliyetlerini veya fiyatları hakkında düzenli olarak tartıştıklarını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu faktör literatürde “paraya bağlılık” olarak adlandırılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi tabloda okunan pozitif etki aslında ters yorumlanması gereken bir olgudur. Farklı bir ifadeyle paraya bağımlı bireyler finansal stres altında para kaybetme dürtüsü altında memnuniyetleri azalmaktadır.

Bu doğrultuda Tablo 13’te araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlere SPSS- Process Makro 4.0 uzantısı kullanılarak Bootstrap yöntemi kullanılarak yapılan test sonuçları eklenmiştir. Tablo incelendiğinde araştırma modelinde kurgulanan yedi hipotezden ikisinin araştırma özelinde desteklenmediği kalan beş hipotezinde desteklendiği görülmektedir.

Tablo 13: Hipotezlerin değerlendirilmesi

HİPOTEZLER	SONUÇ
H₁: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin davranışsal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklendi
H₂: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin duygusal tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklendi
H₃: Finansal stresin aracılık etkisi ile kredi kartı kullanım ölçeğinin bilişsel tutum boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H₄: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin paranın gücü boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklenmedi
H₅: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin finansal planlama boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklendi
H₆: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin kalite boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklendi
H₇: Finansal stresin aracılık etkisi ile paraya karşı tutum ölçeğinin paranın önemi boyutunun finansal memnuniyet üzerinde etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.	Desteklendi

Sonuç ve öneriler

Dünyada yaşanan ekonomik gerileme ve son yıllardaki rekor enflasyon durumu neticesinde ülkedeki gençlerin karşı karşıya olduğu borç ve para yönetimi sorunlarının yaygınlığı göz önüne alındığında, üniversiteden mezun öğrencilerin üniversite de aldıkları finansal eğitimlerin hayatlarının gelişimine yansımaları incelemek ve finansal memnuniyetlerini nasıl inşa ettikleri bu araştırma ile gösterilmek istenmiştir. Sonuç olarak bu araştırma ile finansal memnuniyetin mezun üniversite öğrencilerinin hayatındaki merkezi rolünü incelemek için psikolojik, sosyolojik ve tüketici davranışı perspektiflerini birleştirerek disiplinler arası bir model geliştirilmiştir. Çalışma üniversite eğitimi yoluyla kazanılan finansal bilginin hayatın sonraki evrelerinde geliştirileceğini ve daha olumlu tutum ve niyetlere yol açacağını öngörmektedir. Ek olarak, bu çalışma paraya karşı tutumun finansal memnuniyet üzerindeki olumlu etkisini de ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bu çalışma finansal memnuniyetin mevcut yordayıcılarına katkıda bulunmakta, kredi kartının kullanımının ve paraya karşı tutumu finansal memnuniyetin çok önemli bir öncülü olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada pek çok kısıt bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışma yalnızca kredi kartı kullanımı ve paraya karşı tutumun mezun üniversite öğrencilerinin finansal memnuniyet üzerindeki etkilerine ve finansal stresin aracılık etkisine odaklanmıştır. Araştırmanın en önemli kısıtı olarak araştırmanın odak noktasının mezun üniversite öğrencilere yönelik olması söylenebilir. Araştırmanın bir diğer kısıtı da çalışma hayatına hiç dâhil olmamış mezun öğrencilerin araştırmaya dâhil edilmemesidir. Bu kitlenin de dâhil edilmesi finansal memnuniyetin anlaşılması açısından değerli olabilir.

Bu araştırmanın bulguları uygulayıcılar ve araştırmacılar için de önemi sonuçları sunmaktadır. Bu araştırmada incelenen değişkenler, bankalara, finans kuruluşlarına ve kredi kartı şirketlerine mezun üniversite öğrencileri yani genç yetişkin pazarının profilini çıkarmada yardımcı olabilir. Aynı zamanda çalışmanın, akademik ve politika yapıcılar için de önemli çıkarımları olabilir. Akademik kurumların mezun öğrenciler üzerinde finansal memnuniyeti geliştirmede ve artırmada önemli rolü olduğu aşikardır. Bu çalışmada tanımlanan, kredi kartı tutumu ile paraya karşı tutumun ve onların bileşenlerini farklılaştıran faktörlerin, finansal stresin sebep olacağı durumların eğitimciler tarafından belirlenmesi ve belirli öğrenci gruplarını hedef alacak şekilde eğitim müfredatına eklenmesi sağlanabilir. Politika yapıcılar açısından kredi kartı kullanımının önemi, aile geliri, harcama alışkanlıkları, paraya karşı tutum ve finansal ürünlerin kullanımı gibi finansal konularda bireyleri bilinçlenmesini teşvik eden programlar ve müdahaleler yapılabilir. Ek olarak, gelişmekte olan ekonomilerdeki genç yetişkinlerin finansal memnuniyetini incelemek için, özellikle nesnel ve öznel finansal memnuniyeti etkileyen kişisel faktörleri ve finansal eğitimi araştırarak daha fazla yeni araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Adams, T. ve Moore, M. (2007). High-risk health and credit behavior among 18-to 25-year-old college students. *Journal of American College Health*, 56, 101–108.
- Alhabeeb, M. (1999). Allowances and the economic socialization of children. *Association for Financial Counseling and Planning Education*, 10(2), 1-9.
- Ali, A., Rahman, M. ve Bakar, A. (2013). Financial literacy and satisfaction in Malaysia: A pilot atud. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 4(5), 319-324.
- Allen, M. W., Edwards, R., Hayhoe, C. R. ve Leach, L. (2007). Imagined interaction, attitudes towards money and credit, and family coalitions. *Journal of Family and Economic Issues*, 3-22.
- Archer, J. ve Lamnin, A. (1985). An investigation of personal and academic stressors on college campuses. *Journal of College Student Personnel*, 26(3), 210-215.
- Ataman, E. ve Yıldırım, D. (2022). Kredi kartı kullanımı, kompulsif satın alma, borca karşı tutum ve finansal refah ilişkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 159-184.
- Barry, D. (2016). Chapter 30: Measurement of young adults' attitudes towards money. A. Carmela, W. Eveline, B. Klaus, D. Peter, G.-F. Bettina, & S. Jane içinde, *International Handbook of Financial Literacy* (s. 449-464). Springer.
- Behrman, J., Mitchell, O., Soo, C. ve Bravo, D. (2010). Financial literacy, schooling, and wealth accumulation. *Working Paper 16452, National Bureau of Economic Research*, 1-42.
- Brüggen, E., Hogreve, J., Holmlund, M., Kabadayı, S. ve Löfgren, M. (2017). Financial well-being: A conceptualization and research agenda. *Journal of business research*, 79, 228-237.
- Castro-González, S., Fernández-López, S., Rey-Ares, L. ve Rodeiro-Pazos, D. (2020). The influence of attitude to money on individuals' financial well-being. *Social Indicators Research*, 148(3), 747-764.
- Chen, H. ve Volpe, R. (1998). An analysis of personal financial literacy among college students. *Financial Services Review*, 7(2), 107-128.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34-43.
- Drentea, P. (2000). Age, debt and anxiety. *Journal of health and Social Behavior*, 41, 437-450.
- Drentea, P. ve Lavrakas, P. (2000). Over the limit: the association among health, race and debt. *Social science & medicine*, 50(4), 517-529.
- Durvasula, S. ve Lysonski, S. (2007). Money attitudes, materialism, and achievement vanity: An investigation of young Chinese consumers' perceptions. *International Marketing Conference on Marketing & Society* (s. 497-499). IIMK.
- Elliott, W. ve Lewis, M. (2016). Student debt effects on financial well-being: Research and policy implications. *A Collection of Reviews on Savings and Wealth Accumulation*, 29(4), 614–636.
- Gable, J. ve Joo, S. (1998). Does financial education affect knowledge, attitudes, and behavior? An empirical analysis. *Personal Finances and Worker Productivity*, 2(2), 213-220.
- Hayhoe, C., Leach, L. ve Turner, P. (1999). Discriminating the number of credit cards held by college students using credit and money attitudes. *Journal of economic psychology*, 20(6), 643-656.
- Hayhoe, C. R., Leach, L. J., Turner, P. R., Bruin, M. J. ve Lawrence, F. C. (2000). Differences in spending habits and credit use of college students. *Journal of Consumer Affairs*, 34(1), 113–133.
- Heckman, S., Lim, H. ve Montalto, C. (2014). Factors related to financial stress among college students. *Journal of Financial Therapy*, 5(1), 19-39.
- Hilgert, M., Hogarth, J. ve Beverly, S. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Federal Reserve Bulletin*, 309-322.
- John, D. (1999). Consumer socialization of children: A retrospective look at twenty-five years of research. *The Journal of Consumer Research*, 26(3), 183-213.
- Joo, S. ve Gable, J. (2004). An exploratory framework of the determinants of financial satisfaction. *Journal of family and economic Issues*, 25(1), 25-50.
- Kaya, F. (2008). *Kredi Kartları ve Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kim, J. (2000). *The effects of workplace financial education on personal finances and work outcomes*. Interior Design and Resource Management.
- Kim, J., Garman, E. ve Sorhaindo, B. (2003). Relationships among credit counseling clients' financial wellbeing, financial behaviors, financial stressor events, and health. *Journal of Financial Counseling and planning*, 14(2), 75-87.
- Leach, L., Hayhoe, C. ve Turner, P. (1999). Factors affecting perceived economic well-being of college students: A gender perspective. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 10(2), 11-24.
- Lim, H., Heckman, S., Montalto, C. ve Letkiewicz, J. (2014). Financial stress, self-efficacy, and financial help-seeking behavior of college students. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 25(2), 148-160.
- Lusardi, A., Michaud, P. ve Mitchell, O. (2017). Optimal financial knowledge and wealth inequality. *Journal of political Economy*, 125(2), 431-477.
- Lyons, A. ve Hunt, J. (2003). The credit practices and financial education needs of community college students. *Association for Financial Counseling and Planning Education*, 14(1), 63-74.
- McclellanD, D. (1967). *Money as a Motivator: Some Research Insights*. McKinsey Quarterly.
- Murphy, M. ve Archer, J. (1996). Stressors on the college campus: A comparison of 1985–1993. *Journal of College Student Development*, 37(1), 20–28.
- Netemeyer, R., Warmath, D., Fernandes, D. ve Lynch Jr, J. (2018). How am I doing? Perceived financial well-being, its potential antecedents, and its relation to overall well-being. *Journal of Consumer Research*, 45(1), 68-89.
- Nga, K. ve Yeoh, K. (2015). Affective, social and cognitive antecedents of attitude towards money among undergraduate students: A Malaysian study. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 23(1), 161-180.
- Norvilitis, J., Szablicki, P. ve Wilson, S. (2003). Factors influencing levels of credit-card debt in college students. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(9), 35-947.
- O'Neill, B., Sorhaindo, B., Xiao, J., & Garman, E. (2005). Financially distressed consumers: Their financial practices, financial well-being, and health. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 16(1), 73-87.
- Phau, I. ve Woo, C. (2008). Understanding compulsive buying tendencies among young Australians: The roles of money attitude and credit card usage. *Marketing Intelligence & Planning*, 26(5), 441-458.
- Shim, S., Xiao, J., Barber, B. ve Lyons, A. (2009). Pathways to life success: A conceptual model of financial well-being for young adults. *Journal of applied developmental psychology*, 30(6), 708-723.
- Smith, A. (2002). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Pressbook.
- Sundarasan, S. ve Rahman, M. (2017). Attitude towards money: Mediation to money management. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 21(1), 80-96.
- Utkarsh, Pandey, A., Ashta, A., Spiegelman, E. ve Sutan, A. (2020). Catch them young: Impact of financial socialization, financial literacy and attitude towards money on financial well-being of young adults. *International Journal of Consumer Studies*, 44, 531-541.
- Van Rooij, M., Lusardi, A. ve Alessie, R. (2012). Financial literacy, retirement planning and household wealth. *The Economic Journal*, 122(560), 449-478.
- Weida, E., Phojanakong, P., Patel, F. ve Chילו, M. (2020). Financial health as a measurable social determinant of health. *PLOS ONE*, 1-14. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233359>
- Worthy, S., Jonkman, J. ve Pike, L. (2010). Sensation-seeking, risk-taking, and problematic financial behaviors of college students. *Journal of Family and Economic Issues*, 31, 161–170.
- Xiao, J., Chen, C. ve Chen, F. (2013). Consumer financial capability and financial satisfaction. *Social Indicators Research*, 118, 415-432.
- Xiao, J., Noring, F. ve Anderson, J. (1995). College students' attitudes towards credit cards. *Journal of Consumer Studies & Home Economics*, 19(2), 155-174.
- Xiao, J., Shim, S., Barber, B. ve Lyons, A. (2007). *Academic success and well-being of college students: Financial behaviors matter (TCAI Report)*. Tucson: University of Arizona.

Etik kurul onayı

Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler etik kurulu tarafından 22.05.2023 tarih ve 71317661/900/257084 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı

Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi tarafından 2023/034 proje numarası ile desteklenmiştir.

Yerel politikalara katılımın artırılmasında kent konseylerinin etkinliği ve önemi:

Balıkesir kent konseyi örneği*

The effectiveness and importance of city councils in increasing participation in local policies: The case of Balıkesir city council

Gönderim Tarihi / Received: 09.07.2024

Ahmet UÇAR¹

Kabul Tarihi / Accepted: 02.11.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1513439](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1513439)

ÖZ: Yerel politikalar daha çok belediyelerde başkan ve meclis gibi karar organlarının aldığı kararlar sonucu oluşturulan politikalardır. Bu politikalar haliyle sadece o belde halk ı için gerçekleştirilecek hizmet ve faaliyetleri kapsamaktadır. Bu açıdan yerel politikaların oluşumunda halkın ihtiyacına yönelik hizmet ve faaliyetleri belirlemede halkın görüşlerinin alınması ve halkın politikalara katılımı önemlidir. Yerel politikaların oluşturulması ve bu politikalara katılım demokrasinin uygulanmasına en fazla olanak sağlayan uygulamalar olduğu söylenebilir. Zira yerel politikalar halkın yaşadıkları kentte o kentin seçilmiş yöneticileri tarafından oluşturulduğu için halkın en kolay ve hızlı katılabildiği politikalardır. Belediye yönetim sistemimize 2005 yılında çıkarılmış olan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile girmiş olan kent konseyleri yerel politikalara katılımı sağlamak ve artırmak için oluşturulan bir uygulamadır. Demokrasinin uygulanabilirliğini ve katılımcılığı sağlamak için 2005 yılından bu yana bir kısım belediyeler kent konseylerini kurmuş ve yerel politikalarını oluştururken zaman zaman kent konseylerinin görüşlerini de dikkate almışlardır.

Bu çalışmada, önce literatürde kent konseylerinin katılımcılığa olan etkisi üzerine yapılmış çalışmalar incelenerek kent konseylerinin faaliyetleri araştırılıp yerel politikalarda katılımcılığa olan katkıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonrasında Balıkesir Kent Konseyinin faaliyetleri incelenerek katılımcılık açısından yaptıkları katkılar belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak incelenen faaliyetlerden çıkan sonuçlara göre konseyin Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin meclis kararlarında çok az etkisi olduğu sonucuna varılmış olup sonuç bölümünde kent konseylerinin katılımcılığı artırabilmesi için bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım, Yerel politikalar, Kent konseyleri, Balıkesir kent konseyi

ABSTRACT: Local policies are mostly the policies created as a result of the decisions taken by decision-making bodies such as the mayor and the council in municipalities. These policies cover only the services and activities to be realized for the people of that municipality. In this respect, in the formation of local policies, it is important to take the views of the public and public participation in policies in determining services and activities for the needs of the public. It can be said that the formation of local policies and participation in these policies are the most enabling practices for the implementation of democracy. This is because local policies are formulated by the administration of the city where the people live, and since they are formulated in the closest place to the people, they are the policies in which the people can participate most easily and quickly. City councils, which entered our municipal administration system with the new Municipal Law No. 5393 enacted in 2005, are a new practice created to ensure and increase participation in local policies. In order to ensure the applicability of democracy and participation, some municipalities have established city councils since 2005 and benefit from the opinions of city councils while formulating local policies.

In this study, firstly, the studies conducted in the literature on the impact of city councils on participation were examined and their contributions to participation in local policies were tried to be revealed. After that, the activities of the Balıkesir City Council were examined and the contributions they made in terms of participation were tried to be determined. However, according to the results of the activities examined, it was concluded that the council had little influence on the decisions of the assembly of Balıkesir Metropolitan Municipality, and some suggestions were developed in the conclusion section to increase the participation of city councils.

Keywords: Participation, Local policies, City councils, Balıkesir city council

*Bu çalışma II. Balıkesir Sempozyumunda özet bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ahmet.ucar@cbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2533-7887>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In this study, first of all, the concept of participation is searched based on different sources. Participation is a vital concept for democracy, which is why firstly participation is defined according to different sources written in the literature. On the other hand, participation and democracy relations is tried to be explained by depending on the different studies. Also it is explained by looking at the municipal law numbered 5393 issued in 2005. In this law, article 13 is related to citizen participation in municipal services and decisions. Then emergence of city councils is explained in detail. They were first time stated in local agenda 21 in the environment conference held by the UN in Rio in 1992. Around the 1990s it was accepted by different countries in the world and in Türkiye, it started to be used with different names in 1996 after the Habitat II conference held in İstanbul. Today the name city council is replaced local agenda 21 and used with that name by the municipalities. Later formation and duties of the city councils are explained based on the municipal law and regulations of the city council. The duties stated in the first article of regulation are related to participation directly.

Methodology

In this study, literature review and content analysis methods are used. In this context, first, the conceptual framework of local governments and their requirements for democracy, the concept of participation and the importance of participation in local policies, the emergence of city councils, their establishment and duties, and their functionality in participation will be examined, and then, as the field research of the study, the activities of Balıkesir City Council will be investigated. By examining both the Annual Reports of Balıkesir Metropolitan Municipality and the Balıkesir City Council Platform web page, some inferences and findings will be obtained. In this sense, it is not necessary to take and present an ethical board report for publishing this article. Then, in the light of these findings and information, the study will be completed with a conclusion and evaluation section.

Findings and discussion

Before the establishment of the Balıkesir City Council, the Directive on the Organization, Duties, and Working Principles of the Balıkesir Metropolitan City Council was prepared and issued. According to Article 5 of this directive, the purpose of the establishment of the City Council is to develop the city vision and awareness of citizenship in urban life in Balıkesir, to create a platform where the central government, Balıkesir Metropolitan Municipality, professional organizations with the qualifications of public institutions and civil society in Balıkesir meet within the framework of common management, to protect the rights and laws of the city of Balıkesir, to ensure the adoption of the principles of sustainable development, sensitivity to the environment, social assistance and solidarity, transparency, accountability, participation, governance, and decentralization.

On the other hand, when we examine the activities of Balıkesir City Council on the website of the council, it can be seen the following activities across the city: Acting with the motto "The City Unites", the City Council shares with visitors the work it carries out with its various components and its recommendations to make the city a more livable and inclusive place. Through meetings, seminars, and workshops organized by the City Council with an understanding of participation and cooperation, residents of the city have the opportunity to share their ideas and suggestions. In addition, projects carried out to protect and increase the environment and green areas, as well as activities such as supporting cultural events, social assistance, and solidarity activities are among the prominent topics in the promotional stand (<https://balikesirkentkonseyi.org>).

When we continue to examine the web page of the City Council, it is seen that there are 11 completed projects among the activities of the council. The names of these projects are as follows: a. Tell about Balıkesir by design, b. Ten forms of art, c. Puşide project, d. Hoop brotherhood, e. Youth assembly ontalks, f. Balıkesir in the frame, g. Idea workshop, h. We are with our dear friends, j. We will succeed together, k. Let the one who has the means leave, let the one in need take, l. Balıkesir archaeology meetings.

Results and recommendations

Since their establishment, city councils have been an important practice that has implemented various activities in cities, increased participation in the formulation of local policies, and realized the practice of governance. In this sense, governance is the most fundamental principle for the realization of sustainable development. Because this principle has become an indispensable form of governance for societies to transition to democracy and a democratic system.

Balıkesir City Council completed its establishment with the City Council Directive issued in 2019 and started its activities. When we look at the web page of Balıkesir City Council regarding the activities of the council, it is seen that the council has carried out activities that contribute to participation, governance, social municipality, and democracy in many areas since its establishment. In this context, the City Council, which started its work with the motto "The City Unites", shares with the people of Balıkesir the activities and recommendations it has realized with different stakeholders to make the city a more livable and inclusive place. Through the meetings, seminars, and workshops organized by the City Council with an understanding of participation and cooperation, residents of the city have the opportunity to present and express their ideas and suggestions.

In order to make city councils more efficient and effective, the legal regulations on councils should be updated and the rights and obligations of city councils should be improved. Active participation of citizens in city councils should be taken into consideration and efforts should be made to encourage this participation. In many cities, people who are not even aware of the existence of city councils should be given training introducing the councils and encouraging participation in the councils. Because it is important to increase citizens' awareness of participation in order to improve and increase democracy.

Giriş

Yerel yönetimler il, belde ve köy gibi belirli bir coğrafi alanda o beldede yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarına yönelik hizmet sunmak amacıyla kanunla kurulan, karar organları yine o belde halkı tarafından seçilerek oluşturulan mali özerkliğe ve tüzel kişiliğe sahip kamu kurumlarıdır. Belli aralıklarla yapılan seçimlerde karar organları seçimle belirlenen bu kurumlar kendine has bütçesi ve personeli ile bu ortak yerel hizmetleri sunmaktadırlar. Bu anlamda yerel yönetimler mahalli ortak ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş olan demokratik kamu hizmet birimleri olarak adlandırılmaktadırlar (Kaypak, 2011: 136). Yerel yönetimlerin seçimle gelen karar organlarına sahip olması, onları demokrasi ilkelerine daha yakın olan ve halkın taleplerine daha hızlı yanıtlar verebilen birimler olarak ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla demokrasinin küçük ölçekli yönetim birimlerinde daha verimli uygulanma olanaklarına sahip olacağı söylenebilir (Demir ve Yavaş, 2015: 50). Aslında her ülkede özellikle genel hizmetlerin sunulmasından sorumlu bir merkezi hükümet bulunmaktadır. Merkezi yönetimler daha çok ülke genelini ilgilendiren hizmetleri sunmayı üstlenirken, yerel yönetimler ise yerel nitelikli hizmetlerin sunulmasından sorumlu tutulmuşlardır. Bu bağlamda Kingdom'un yerel yönetim tarifi şöyledir: "Devletin yerel birimlerinin kendi kendisini yönetmesidir. Bütün gelişmiş politikalarda o, gerçekten merkezi hükümete bir yardımcı ve genellikle iktidarı bir bakıma frenleyen sağlıklı bir demokrasinin işareti olarak görülür" (Kingdom, 1999: 570).

Türkiye'de kentlerin yönetilmesi anayasal bir kural olarak karar organları serbest seçimlerle oluşturulan ve birer yerel yönetim birimi olan belediyeler ile il özel idarelerinin görevidir. Dolayısıyla bu yerel yönetim kurumları yönetiminden sorumlu oldukları kentin halkına yerel kamu hizmetlerini sunan yerel demokratik kamu kurumlarıdır. Ancak tarihsel gelişim sürecinde Türkiye'de yerel yönetim tartışmaları bilhassa 1970'li yıllardan sonra yoğun hale gelmiştir. Bu tartışmaların odak noktasında genellikle yerel yönetim birimlerinin demokrasi ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir (Çitçi, 1996: 5'ten aktaran Yavaş ve Demir, 2015: 50).

Vatandaşların kendilerine ilişkin hizmetler konusunda alınacak kararlara serbestçe katılarak kendi kendilerini yönetmeyi gerçekleştirmek (Doğan ve Kalkışım, 2015: 124) anlamında kullanılan yerel demokrasi, demokrasinin iyi işlemesi bakımından çok büyük öneme sahiptir. Bu anlamda yerel demokrasinin gelişmesine yönelik katılım araçlarının geliştirilmesi ve bu araçların aktif bir şekilde kullanımının sağlanması önemli ve şarttır. İşte bu açıdan katılım mekanizmalarının sadece seçim dönemlerinde değil her zaman açık olması çok önemlidir ve çoğulcu demokrasiye göre katılma hakkının çeşitli şekillerde kurumsallaşması gerekmektedir (Çukurçayır, 2012: s. 95). Bu kapsamda yerel yönetim mekanizmaları, yerel makamlara ulaşmayı, onları elde edebilmeyi, yurttaşların kendilerini yönetebilmeleri için gerekli yerel katılım olanaklarını sunarak eşitliğin gerçekleştirilmesine katkıda bulunurlar. Oy kullanma, referandum vb. uygulamalarla katılma, örgütlenme ile diğer hak ve özgürlüklerin kullanılmasına olanak tanıyarak bireyin siyasal kültürü artmakta ve gelişme gösterebilmektedir. Yerel katılım araçlarının uygulamada çok çeşitli şekilleri olduğu ve bazı yazarlara göre, 35 civarında farklı katılım şeklinin var olduğu belirtilmektedir. Örneğin, seçimler, mahalle komiteleri, meclis toplantıları, halk oylaması, yerel yönetimlerde gönüllü katılım ve yurttaş-hemşehri toplantıları bu katılım çeşitlerinden bazılarıdır. Bunlar arasında, etkili bir katılım mekanizmasına olanak tanıyacak modellerden birisi de kent konseyleridir (Karanuh, 2018: 41). Bu anlamda bu çalışmada önce kavramsal çerçeve olarak yerel yönetimlerin kuruluşları ve demokrasi için gereklilikleri, katılım kavramı ve yerel politikalarda katılımın önemi, kent konseylerinin ortaya çıkışları, kuruluş ve görevleri ile katılımda işlevsellikleri incelenmiş olup, daha sonra ise çalışmanın alan araştırması olarak Balıkesir Kent Konseyinin faaliyetleri gerek Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin Faaliyet Raporları incelenerek, gerek Balıkesir Kent Konseyi Platformu web sayfası incelenerek birtakım çıkarımlar ve bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise elde edilen bu bulgular ve bilgiler ışığında çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak literatür taraması ve içerik analizi kullanılmıştır. Dolayısıyla literatür taraması kısmında çalışmanın kavramsal kısmı oluşturulmuştur. Bu kapsamda önce kavramsal çerçeve olarak yerel yönetimlerin kuruluşları ve demokrasi için gereklilikleri, katılım kavramı ve yerel politikalarda katılımın önemi, kent konseylerinin ortaya çıkışları, kuruluş ve görevleri ile katılımda

işlevsellikleri incelenmiştir. Daha sonra ise çalışmanın alan araştırması kısmında içerik analiz metodu kullanılarak Balıkesir Kent Konseyinin gerçekleştirdiği faaliyetler ile katılımcılığın artırılmasına ve kentin vizyonunun gelişmesine ne kadar katkı yaptığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma daha çok hem Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin Faaliyet Raporları incelenerek hem de Balıkesir Kent Konseyi Platformu web sayfası incelenerek yapılmış olup inceleme sonucunda birtakım çıkarımlar ve bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda elde edilen bulgu ve çıkarımlar aşağıdaki başlıklarla anlatılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın yayınlanması için herhangi bir etik kurul raporu alınmasına gerek olmamıştır.

Literatür taraması

Katılım kavramı ve demokrasi

Katılım kelimesi ile bir şeyden pay alınması, içine girilmesi, o şeyin ortağı olmak ve aktörleri içinde yer almak gibi birçok anlamı içinde barındıran bir kavramdan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla katılım terimi insanların günlük davranış ve faaliyetleri, sosyal ve sivil toplum kuruluşları gibi birçok alanı ilgilendiren olgu ve ilişkileri anlatmak için kullanılmakta olması katılım kavramını oldukça karmaşık hale getirmektedir (Demir, 2008: 44).

Katılımın en yaygın şekillerinden birisi şüphesiz belirli aralıklarla yapılan seçimlerde halkın temsilcilerini seçmek için sandığa giderek kullandıkları oy verme işlemiyle gerçekleşmektedir. Ancak bu katılım biçimi oldukça çok dar ve yetersiz kabul edilen bir katılımdır. Zira bu kadar etkilendiğimiz karar oluşturma sürecinde temsilcilerimizi seçebilmek için her 4 ya da 5 yılda bir yapılan seçimlerde oylarımızı kullanmanın dışında yerel politikaları etkilemek için nelerin yapılabileceği konusu üzerinde çalışılmakta ve katılımın farklı tanımları yapılmaktadır (Uçar, 2014: 126). Konu üzerinde çalışan farklı yazarların görüşler şöyledir: Çukurçayır (2006: 42-43'den aktaran Genç, 2012: 48-49) katılımı, bireylerin siyasal ilişkileri ve etkinlikleri etkilemek amacıyla giriştikleri yasal davranışlar ya da vatandaşların siyasal kararları etkileme gayretleri şeklinde tanımlıyor, ancak Öner (2005: 60'dan aktaran Genç, 2012: 48) daha farklı ve uzun bir tanım yaparak katılımı şöyle ifade ediyor: “katılım, kamu politikalarının belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alma, iktidarı kullanan kişilerin kararlarını etkilemeye yönelik eylem ve işlemlerde bulunma, siyasal ve toplumsal örgütlerin etkileşimi, karar vermede kaynakların ve zamanın daha iyi kullanılması, amaçlara ulaşmak için çeşitli faaliyetlere girişmek, paylaşılan amaçlar doğrultusunda müşterilerin ve ortakların yürüttüğü faaliyetler olarak tanımlanabilir.” Bir başka tanıma göre katılım kavramı “toplumun dinamizminin, insanların tercihlerinin ve tercihlerindeki değişmelerin kesintisiz bir biçimde siyasal karar verme sürecini etkileyebilmesi” şeklinde tanımlanıyor (Şaylan, 1998: 84'ten aktaran Akdemir, 2020: 38).

Demir'in tespitine göre, katılımın birincil amacı çıkar çatışmalarına fırsat vermemek için iyi bir idare sistemi kurarak daha fazla demokrasi oluşturmaktır. Katılımı sağlayarak, siyasal sistem tarafında alınan kararların ilgili kamuoyu ile ortaklaşa alınması ve kamuoyunun alınan kararların işleyişinden azami ölçüde bilgilendirilmesi ve böylelikle vatandaşların siyasal sisteme yabancı kalmasının önüne geçilmektedir. Bu anlamda ferdi kararların tersine kolektif kararların etkin olduğu bir kavram olan katılım, demokrasi için ön şartı olarak görülmekte ve birey ile siyasal toplum örgütleri arasında bir etkileşim ve sinerji oluşturmaktadır. Katılımın, yerel hizmetlerin daha etkin, çabuk ve ucuz sunulması, halkın demokrasi bilincinin geliştirilmesi, siyasal kültür seviyesinin artırılması ve yerel demokrasinin güçlendirilmesi gibi çeşitli ve önemli amaçları vardır (Demir, 2008: 44-45).

Demokrasi en basit olarak halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Halkın kendi kendini yönetimini gerçekleştirebileceği en önemli araçlardan biri kişilere tanınan “oy kullanma” hakkı ve ödevidir. Ancak “oy kullanma” hakkı ve ödevi demokrasinin tanımlanmasına yeterli bir kriter olarak görünmemektedir. Gerçek demokrasinin varlığından bahsedebilmek için halkın kendisiyle ilgili konularda “yönetime katılması”, katılım mekanizmalarında yer alarak yöneticilerin kararlarını etkilemeye çalışması ve yöneticileri denetleyebilmesi şarttır. Zira halk, kendilerini temsil edenlerin aldıkları kararları daha kolay kabul edebilmektedirler (Eryılmaz, 2019: 175). Öte yandan Akdemir Dahl'dan aktararak bir rejimin demokratik sayılabilmesi için “etkin katılım”, “oy kullanma eşitliği”, “bilgi edinebilme”, “gündemin kontrolü” gibi koşulların varlığının gerekli olduğundan bahsetmektedir. Bu koşullar bağlamında karar alma ve politika belirleme faaliyetlerine eşit ve etkin katılımın sağlanması,

oy kullanım hakkının herkese eşit olarak verilmesi, herkesin bilgi edinme hakkının olması, gelişmeler, kararlar ve politikalar konusunda herkese yeterli bilginin sunulması gerçek demokrasiyi ortaya çıkaran kriterler olarak kabul edilmektedir. Yine gündem belirlemede söz sahibi ve etkili olmak, başka deyişle gündemi kontrol edebilmek de rejimin demokratik olduğunu göstermektedir. Bu koşul ve kriterler birer birer incelendiğinde demokrasinin en önemli unsuru olan katılım ilkesi karşımıza çıkmaktadır (Akdemir, 2020: 38).

Katılım şüphesiz demokrasinin gelişimine katkı yapmaktadır, ancak katılım ile ilgili bir başka önemli konu ise katılımın “gücün yeniden dağıtımında” ne kadar etkili olduğudur. Katılımın bir şekilde gerçekleşiyor olması vatandaşların karar alma süreçlerinde etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü katılım kadar önemli bir başka konu da katılımın düzeyidir. Yani burada halk tarafından gerçekleşen katılım sonucunda halkın yönetimde “egemen güce” ne kadar ortak olabildiği önemli olmaktadır (Akdemir. 2020: 39).

Katılım mekanizması, yönetilen vatandaşların kendi geleceklerini oluşturmalarına direk katkı imkanı vermesi ve yönetimde görev alanların oluşturdukları uygulamalar ve aldıkları kararların halk arasında daha kolay kabul görmesine ve meşruluk kazanmasına katkı sağlayabilir. Zira çok katmanlı bir katılım ile alınan kararlar ile gerçekleştirilen uygulamaların daha kolay benimsenmesi, sahiplenilmesi ve içselleştirilmesi kararların çok geniş kitle tarafında kabul görmesinden dolayı mümkün olabilecektir. Kişilere kararların alınmasında katılım şansının verilmesi, onların görüşlerinin önemsenmesi ve değerlendirilmesi, kararlara katılanların kendilerine güvenini artırdığı gibi, onlara sorumluluk duygusu da verebilir. Bilinç düzeyinde ortaya çıkan bu artış, katılımın gerçekleştirilmesi için oluşturulan süreç ve araçlar ile hedeflenen kazanım açısından da olumlu katkılar sağlayabilir. En önemlisi ise demokrasi kültürünün artmasına ve yeni anlayışların içselleşmesine imkan sağlayabilir, ayrıca bunun sonucunda yeni katılım ve yönetim araçlarının gelişimine de olanaklar sağlayabilir (Mecek ve Yılmaz, 2023: 83). Yine Mecek’e (2018: 1558) göre, demokrasi kültürü için katılım vazgeçilmez bir unsurdur. Zira güçlü ve etkin bir katılımcı demokrasiyi oluşturabilmek için güçlü bir katılımın gerçekleşmesi şarttır. Son zamanlarda gerek demokrasi kültürünün gelişmesi ve gerekse vatandaşların kendileri ile ilgili konularda karar alma süreçlerine katılabilme amacına yönelik birçok araç ve uygulama ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir. Örneğin, kentsel yaşam açısından Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda (md. 13) o kentte yaşayanların o kentin yönetimi ve yönetimde alınan kararlar konusunda birtakım hak ve ödevlere sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Kanunda 13.maddenin düzenlenmesi şöyledir:

"Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır. Belediye sınırları içinde oturan, bulunan veya ilişkisi olan her şahıs, belediyenin kanunlara dayanan kararlarına, emirlerine ve duyurularına uymakla ve belediye vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarını ödemekle yükümlüdür."

Görüldüğü gibi bu maddede hemşehri hukukuna yer verilmiş, hemşehrilik ilkesi ile kentte yaşayanların birbirlerine bağlanması ve kendilerini ilgilendiren kararlara katılmalarının sağlanması amacı güdülmüştür. Kentsel alan içerisinde birçok siyasal katılım araçları bulunmaktadır. Nitekim bu siyasal katılım araçları arasında yerel yönetim birimleri, mahalle muhtarlıkları, siyasi parti teşkilatlanmaları ve sivil toplum kuruluşları (STK’lar) gibi araçlar mevcuttur. Ancak bunların tamamı ile kamu kuruluşlarını da kapsayan daha geniş ölçekli bir katılım mekanizması da 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu ile ortaya çıkmıştır. Söz konusu katılım mekanizması ilgili kanunun 76.maddesinde “kent konseyleri” olarak düzenlenmiştir (5393/md.76). İşte bu kapsamda yerel siyasete katılım türlerinin, kent konseyleri başta olmak üzere, halk oylaması, halk toplantıları, geri çağırma, yurttaş kurulları, iletişim demokrasisi (internet), kamuoyu yoklaması, yuvarlak masa toplantıları, gelecek atölyeleri, belediye meclisi toplantılarına katılma, danışma kurulları, telefon, dilekçe, çeşitli forumlar,

sivil toplum kuruluşları, planlama çemberleri gibi birçok çeşitlerinin olduğundan bahsedilmektedir (Kestellioğlu, 2011: 126). Dolayısıyla bu çalışmanın temel konusunu kent konseylerinin ortaya çıkışı, oluşumu ve yerel siyasete katılımında etkisi oluşturduğu için çalışmanın bundan sonraki kısmında kent konseylerinin ortaya çıkışı, kuruluşu ve etkilerinden bahsedilecektir.

Katılım ve yönetim

Katılım, demokrasi kavramı ile ilişkili, demokrasiyi uygulama açısından destekleyen ve tamamlayan bir kavramdır. Böylece demokrasi katılım kavramı ile özdeşleşmekte ve yönetimde bu iki kavram birbirinden ayrı düşünülmemektedir. Demokrasiyi üstün ve ayrıcalıklı yapan şey, onun halka siyasal denetlemesine olanak tanınması ve yine halkın siyasal sisteme katılımını sağlamasıdır. Yerel yönetimlerde katılım, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda; hemşehri hukuku, kent konseyi, stratejik plan hazırlanma süreci, belediye hizmetlerine gönüllü katılım ve komisyonların teşkili gibi başlıklarla çeşitli şekillerde yer verilmiştir. 1990'lardan sonra dünya çapında oluşan gelişmeler yerelleşme ve çok aktörlü katılımı önemsemekte ve ön plana çıkarmaktadır. Bu anlamda yerel yönetişimde vatandaşların yerel düzeyde alınan kara ve uygulama süreçlerine hemen her düzeyde katılmaları öngörülmektedir (Gürbüz vd., 2024:3). Uluslararası alanda görülen yoksulluk, açlık, hastalıklar, ekosistemdeki bozulmalar, eşitsizlikler, insan haklarının çiğnemesi gibi birçok problemin, katılımın yeterince uygulanmadığından kaynaklandığı (Ökmen ve Görmez, 2009'den aktaran Gürbüz vd., 2024:3) tespiti, katılımın tüm dünyada önemsendiğinin ve gündemin birinci konusu olduğunun bir göstergesidir.

Yönetişim kavramı yönetim literatüründe oldukça yenidir. Kavram özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkmış ve ilk olarak 1989 yılında Dünya Bankası tarafından kullanılmıştır. Bu nedenle 1989 Dünya Bankası Raporu'nda sosyo-ekonomik kalkınmanın en önemli unsuru olarak gösterilen bu kavramın kullanımı gün geçtikçe yaygınlaşmıştır (Uçar ve Negiz, 2016: 793). Afrika'nın kalkınmasına ilişkin raporda, yönetişim "Ülke işlerinin yönetiminde siyasi gücün etkin kullanımı" olarak tanımlanmıştır. (Dünya Bankası, 1989: 60). Yönetişim, dünyadaki diğer büyük kuruluşların raporlarında da benzer şekilde tanımlanmaktadır. Nitekim OECD, yönetişimi "bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde yetki ve yetkilerin kullanılması" olarak tanımlarken (OECD, 2006: 147'den aktaran Zeren, 2013:145), BM ise, "bir ülkenin işlerini yönetmek için ekonomik, politik ve idari otoritenin kullanılması" olarak tanımlamaktadır (UNDP, 1997: 9'dan aktaran Zeren, 2013: 145).

Aslında yönetişim kavramı, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içeren karmaşık bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve etkileşimlerini anlatmak için kullanılmaktadır (Rakodi, 2003: 524; Eryılmaz, 2019: 61), yani bu kavram tek bir yönetim yerine daha geniş katılımlı bir yönetim modelini anlatmak için kullanılır. Ökmen'e göre yönetişim, kamu, özel sektör ve sivil toplum iş birliğinde katılımı bir yönetişim biçimi aracılığıyla genişleten ve bunu yerel, ulusal ve küresel olmak üzere farklı boyutlara çeken bir anlayıştır. Yönetişim, Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının önemli bir boyutunu oluşturmakta ve klasik yönetim anlayışını etkisizleştirip tek başına karar alma yerine, birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim ve kamu-özel iş birliğini ön plana çıkarmaktadır (Ökmen, 2013: 208). Bu kapsamda yönetişim, yerel alanda kentsel hizmetlerin görülme biçimini de değiştiren, alternatifler ortaya çıkaran bir yaklaşım olarak önem arz etmektedir (Çukurçayır vd., 2015: 3). Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 4.madde/d bendinde yönetişimin çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı bir yönetim anlayışı olduğu vurgulandığı üzere bu yeni yönetim algısına göre yönetimin merkezinde devletin değil, toplumun tamamının yer alması öngörülmektedir. Bu anlayışla yönetişim, kamu yönetiminde ve hizmetlerin gerçekleştirilmesinde imkânsızın veya zorun yerine yapılabilir kılma temel hedeflerden birisine dönüşmektedir (Demir ve Yavaş, 2015: 56).

Öte yandan Demir ve Yavaş'ın farklı görüşlere dayalı olarak belirttiği gibi, yönetişim kavramı yerelde ortaya çıkan ilişkileri ve iletişimi farklı bir boyuta taşıyarak "birlikte yönetim" anlayışının yönetim sürecinde mutlaka kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla yönetişimden anlamamız gereken şey, kentte yaşayanların adına alınacak kararlara doğrudan kendilerinin katılmalarıdır. Bu anlamda katılım anahtar bir kavram olarak yönetişim ile bütünleşmektedir (Demir ve Yavaş, 2015: 56). Özet olarak Kent Konseyleri yönetiminde yönetişim modelinin hayat bulan ya da gerçekleşen hali olarak yönetişimin uygulanması konusunda bir araç oldukları söylenebilir. Kent Konseyleri'nde görev alan katılımcılar çeşitli kesimlerden katılan, kendi çıkarlarının farkında olarak

kent yönetimi hakkında fikir ve şikâyetlerini dile getiren girişimci kişilerden oluşmaktadırlar (Akdoğan, 2008: 8'den aktaran Demir ve Yavaş, 2015: 56).

Kent konseylerinin ortaya çıkışı ve gelişimi

Kent konseylerinin ortaya çıkışı tarihsel olarak çok eskiler dayanmamakta, 1990'lı yıllarda Dünyada ve Türkiye'de gelişen birtakım uygulamalara bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kent konseyleri, 1992'de Rio yeryüzü zirvesinde kabul edilen Gündem 21 olarak adlandırılan 21. yüzyılda çevre ve kalkınma sorunlarını çözebilir ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmek için eylem planını gerçekleştirmek amacı ile gündeme gelmiştir. Yerel Gündem 21 ise yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilme amacının yanında Gündem 21'in hedeflerine ulaşmasını sağlamayı da kendine vazife olarak görmektedir. Türkiye'de yerel gündem 21 süreci, 1996 İstanbul'da gerçekleşen Habitat II Kent Zirvesinden sonra önemli hale gelmiştir (Karanuh, 2018: 10-11). Yerel Gündem 21, Gündem 21 başlıklı eylem planınının 28. bölümü uyarınca, yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplum ve diğer paydaşların bir araya gelerek sorunlarını ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileriyle birlikte önceliklerini belirleyebilmeleri amacıyla oluşturulan bir programdır (Zeren, 2017: 9'dan aktaran Karanuh, 2018: 11). Bu minvalde Türkiye'de Yerel Gündem 21 uygulamalarının başlaması 1997 yılı sonunda "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesine dayanmaktadır. Projenin ilk hedefi Yerel Gündem 21 kavramının ve bunun yerel yönetim üzerindeki etki ve sonuçlarının tanıtımına yönelik konular olmuştur (Emrealp, 2005: 30). İşte bu bakımdan kent konseylerinin temel dayanağı ve ilk çıkış noktası olarak Yerel Gündem 21 kabul edilmektedir. Bu açıdan Türkiye'deki Kent konseylerinin gündeme gelmesi 1990'lı yıllarda Kent Konseyine benzeyen bazı kuruluşların ortaya çıkması ile olmuştur. Bu kuruluşların amacı halkın yönetime katılmasını sağlamak ve daha kolay bir bilgi alış-verişi ile kent için ortak bir akıl oluşturulmaktır (Tekin, 2019: 62).

BM Rio konferansında hazırlanan Gündem 21 belgesinin 28. Bölümünde belirlenen amaçların ilki "her ülkedeki yerel yönetimlerin çoğu 1996'ya kadar halklarıyla bir danışma sürecini başlatmış olmalıdır ve toplum için "yerel bir Gündem 21" üzerinde uzlaşma sağlamalıdır," şeklindedir. Öte yandan faaliyetler kısmında ise, "her yerel yönetim, vatandaşlarıyla, yerel kuruluşlarla ve özel sektörle bir diyalog içine girmelidir ve "yerel bir Gündem 21" benimsemelidir," denilmektedir (Agenda 21. Chapter 28.2/3, pp.285). YG 21 Programının temel amacı ise; insanın temel ihtiyaçlarını karşılanmak, sağlıklı bir ekosistem oluşturmak, gelecek nesillerin haklarını da koruyarak bu kapsamda çalışmalar yapmak çevre ve ekoloji arasındaki dengeyi kuran bir köprü vazifesini yapmak şeklinde belirlenmiştir. 1992 yılından sonra birçok ülke YG 21 Programının getirmiş olduğu değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak bazı ilkeleri uygulamaya sokmuştur. Türkiye'de bu uygulamaların başlaması 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen BM Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı ile olmuştur. Bu konferanstan sonra yerel yönetimlerde YG 21 programının getirmiş olduğu katılımcı anlayış benimsenerek kentte yaşayan vatandaşların kentine sahip çıktığı görülmüştür (Aksu, 2018: 26). Kentte yaşayan vatandaşları bir araya getiren bir platform olarak bu kuruluşlar "Yerel Gündem 21" adı ile ilk defa 1996 yılında Türkiye'nin birçok kentinde kurulmuştur. Bu kentler arasında Bursa, İzmir, Adapazarı, Adana, Trabzon, Kars, Tekirdağ, Van, Eskişehir, Edirne, Afyonkarahisar, Antalya, Diyarbakır ve Manisa'yı saymak mümkündür. Günümüzde ise "Yerel Gündem 21" kavramının yerini "Kent Konseyi" kavramı almış ve bunun sonucunda birçok belediyede kent konseyleri kurulmuştur (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 100-101). Öte yandan bu kuruluşlara değişik belediyelerde farklı isimler verildiği görülmektedir, örneğin, İzmir'in Urla ilçesinde Kent Senatosu, Milas'daki Kent Kurultayı, Aliğa'da Kent Parlamentosu ve Antalya, Bursa, İzmit, Muğla ve Karşıyaka'da ise Kent Meclisleri olarak adlandırılmaktadırlar. Bu kuruluşlar her ne kadar kentlerden kentlere farklılık gösterse de hepsinin ortak amacı, kentteki bireylerin de katılımıyla ortak bir akıl oluşturulmaktır (Görmez ve Altınışık, 2011: 40).

Kent konseyleri ilk olarak yasal statüye 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kavuşmuştur. Bilindiği gibi bu kanun 1990 yıllarda genel olarak yerelleşmenin ön plana çıkması ve 2003'ten sonra dönemin hükümetinin AB'ye giriş çabalarına istinaden AB uyum sürecinin bir gereği olarak 2005 yılında çıkarılmış ve yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla kent konseyleri bu kanunun 76.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; "Kent konseyi, kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehricilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim

ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar” ifadesi yer almaktadır (5393 sayılı Belediye Kanunu/md.76, 23.04.2024).

Yerel yönetimler konusunda hazırlanan yeni düzenlemeler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, “yönetime katılım” konusunun önemli bir kavram olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu anlamda 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda belediye hizmetlerine gönüllü katılım imkanları belirtildiği gibi kent konseyleri ve ihtisas komisyonları şeklindeki katılımcı araç ve uygulamaların başlatılmasına yönelik değişik hükümler de yer almaktadır (Demir ve Yavaş, 2015: 51). Nitekim belediye hizmetlerine gönüllü katılıma Belediye Kanunu madde 77’de şöyle yer verilmektedir: “Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.” Yine 24.maddede meclis üyeleri arasından en az 3 ve en fazla 5 kişiden İhtisas komisyonları oluşturulabilir ifadesi yer almaktadır. Kurulan bu komisyon toplantılarına “Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir” şeklindeki düzenleme ile halkı temsil etme ve vatandaş görüşlerinin yansıtılması bakımından en küçük birim olan mahalle muhtarlarının ve sivil toplum örgütlerinin katılımı önemsenmiştir. Keza 41 maddeye göre stratejik planın hazırlanışında da varsa üniversiteler ve meslek odaları ile konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak hazırlanması ve belediye meclisinde kabul edildikten sonra yürürlüğe girmesinden söz edilmektedir (5393 sayılı Belediye Kanunu/ md.77, 24 ve 41, 23.04.2024; Çetinkaya ve Korlu, 2012: 100).

Kent konseylerinin oluşumu ve görevleri

Türkiye’de kent konseylerinin oluşumu, 08.10.2006 tarih ve 26313 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Kent Konseyi Yönetmeliği” ile düzenlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76.maddesinde yer alan hükümler çerçevesinde hazırlanmış olan bu yönetmelik kapsamında, kent konseylerinin oluşumu, yapısı, organları, yönetim ilkeleri, görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esasları şekillendirilmiştir.

Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 5.maddesi 1.fıkrasına göre, “Kent konseyleri belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalli idareler genel seçim sonuçlarını izleyen 3 ay içinde, 8 inci maddede belirtilen üyelerden oluşur.” Dolayısıyla 8.maddeye göre kent konseyi; merkezi yönetimi, yerel yönetimi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplumu ortaklık anlayışı ile buluşturmak üzere aşağıda belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur:

- a) Mahallin en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi,
- b) Belediye başkanı veya temsilcisi,
- c) Sayısı 10’u geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri,
- ç) Mahalle sayısı yirmiye kadar olan belediyelerde bütün mahalle muhtarları, diğer belediyelerde belediye başkanının çağrısı üzerine toplanan mahalle muhtarlarının toplam muhtar sayısının yüzde 30’unu geçmemek ve 20’den az olmamak üzere kendi aralarından seçecekleri temsilcileri,
- d) Beldede teşkilatını kurmuş olan siyasi partilerin temsilcileri,
- e) Üniversitelerden ikiden fazla olmamak üzere en az bir temsilci, üniversite sayısının birden fazla olması durumunda her üniversiteden birer temsilci,
- f) Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili dernekler ile vakıfların temsilcileri,
- g) Kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcisi.

Kent Konseyleri Yönetmeliğinde konseylerin oluşturulma amacı; “kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehricilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma,

çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmak” şeklinde belirlenmiştir (Kent Konseyleri Yönetmeliği/md.1). Bu amaç çerçevesinde yerel katılımın ve demokrasinin artırılması ve uygulamaya geçirilmesi ile çok aktörlü yönetim modeli olarak bilinen yönetim ilkesinin yerelde uygulamasının başlatılarak yönetimi kent yönetimlerinin en önemli yönetim ilkesi haline getirilmesi hedeflenmektedir. Böylece yerel yönetimler merkezi yönetim, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın katılımı ile yerel yönetişime dayalı kalkınma politikalarını yerel düzeyde uygulayan idari birimler haline dönüşeceklerdir. Kent Konseyleri bu hedeflere ulaşabilmek için yerel halkı bir araya getirerek ortak bir aklı ortaya çıkartmak zorundadırlar. Bunun sonucunda da kentlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı artacak ve yönetime katılım bilinci olan topluluklar oluşabilecektir (Özdemir, 2011: 38’den aktaran Demir ve Yavaş, 2015: 52).

Kent konseylerinin görevleri Kent Konseyleri Yönetmeliği’nin 6. maddesinde sayılmıştır. Buna göre kent konseylerinin görevleri şunlardır:

- Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,
- (Değişik: RG-6/6/2009-27250) Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,
- Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmasına katkıda bulunmak,
- Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,
- Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,
- Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,
- Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,
- Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,
- Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,
- Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,
- Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır.

Görüldüğü gibi yönetmeliğin ilgili maddesinde sayılan bu görevler tamamen yerel düzeyde katılım ve demokrasiyi arttırmaya yöneliktir. Özellikle kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı ve engellilere yönelik kararlara katılım imkanının verilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Balıkesir kent konseyinin kuruluşu ve faaliyetleri

Balıkesir kent konseyinin kuruluşu

Balıkesir Kent Konseyi basında çıkan haberlerden anlaşılacağı gibi 2019 yılında kurulmuştur (Haberler.com, 28.04.2024; Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 25.09.2024). Söz konusu haber sitesinden ve Büyükşehir Belediyesi web sayfasından alınan bilgiye göre, Balıkesir Kent Konseyinin 300 üyenin katılımıyla gerçekleştirilen ilk genel kurulunda başkanlığa oy birliği ile Mürsel Sabancı seçilmiştir. Dönemin Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanı Yücel Yılmaz’ın genel kurulda yaptığı konuşmada “Bu şehrin kent konseyine çok ihtiyacı var, gündem konularını siz belirleyin, biz uygulayalım” şeklinde konuşmuştur. Kent vizyonu, hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, demokratik katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin hayata geçirilmesi amacıyla kurulan Balıkesir Kent Konseyi’nin Seçimli Genel Kurulu gerçekleştirilmiştir. Başkan Yılmaz’ın konuşmasının ardından seçimlerde divanı; Balıkesir Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Narlı, Balıkesir İlini Tanıtma ve Güçlendirme Vakfı-BALGÜÇ 2. Başkanı Mehmet Çalışkan ve Türk Eğitim Vakfı Balıkesir Temsilcisi Jale Bayraktar yönetmiştir. Yaklaşık 300 üyenin katılımıyla gerçekleştirilen genel kurulda, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı Mürsel Sabancı oy birliği ile Kent Konseyi Başkanı seçilmiştir. Ardından yürütme kurulu üyeleri de belirlenerek oy çokluğuyla kabul edilmiştir (Haberler.com, 24.04.2024).

Balıkesir Kent Konseyi kurulmadan önce Balıkesir Büyükşehir Kent Konseyi Teşkil, Görev ve Çalışma Esasları Yönergesi oluşturulmuş ve Balıkesir Kent Konseyinin kuruluşu hazırlanan bu yönergeye göre gerçekleştirilmiştir. Balıkesir Kent Konseyinin Yönergesinin 5.maddesinde belirlenen kuruluş amacı, Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 6.maddesinde belirtilen kent konseylerinin kuruluş amacına uygun ve paralel olarak belirlenmiştir. Söz konusu Balıkesir Kent Konseyi Yönergesinin 5.maddesine göre Kent Konseyinin kuruluş amacı; “Balıkesir’de kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, Merkezi yönetimin, Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin, Balıkesir’deki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortak bir yönetim çerçevesinde bulunduğu bir platformun oluşturulması, Balıkesir kentinin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetişim ve yerinden yönetim ilkelerinin benimsenmesini sağlamaktır.” şeklinde belirlenmiştir.

Öte yandan Kent Konseyi, Balıkesir Kent Konseyi Yönergesinin 6. madde 1.fıkrasında belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşmaktadır. Buna göre Konsey:

- Balıkesir Valisi veya temsilcisi,
- Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanı veya temsilcisi,
- Sayısı 10’u geçmemek üzere Vali tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri,
- Büyükşehir Belediyesini temsilen Belediye Başkanı tarafından belirlenecek 3 temsilci,
- İlçe Kent Konseyi Başkanları ve Meclis Başkanları,
- Her ilçeden, muhtarları temsil edecek varsa muhtarlar derneği başkanı yoksa muhtarların kendi aralarından belirleyeceği bir temsilci,
- Belediye Meclisinde bulunan siyasi partilerin birer temsilcileri,
- Şehirde yer alan Üniversite Rektörlüklerinin belirleyeceği ikişer temsilci,
- Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baronun, kamu yararına faaliyet gösteren dernek ve vakıfların birer temsilcisi,
- Balıkesir Kent konseyinde kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcilerinden oluşur.

Balıkesir Kent Konseyi Yönergesinin 7.maddesinde konseyin görevleri Kent Konseyleri Yönetmeliğinde 6.maddede sayılan görevlere paralel bir şekilde hazırlanmış ve belirlenmiştir. Bu görevlerin yanında ilave görev olarak şöyle bir görev yönergeye eklenmiştir: “Yereldeki ve ulusaldaki diğer kent konseyleri, kurum ve kuruluşlar ile birlikte kentin geleceği ve günlük yaşamı ile ilgili iş birlikleri geliştirmektir.”

Yine Yönergenin 10.maddesine göre kent konseyi aşağıdaki organlardan oluşur:

- ✓ Genel Kurul,
- ✓ Yürütme Kurulu,
- ✓ Kent Konseyi Başkanı,
- ✓ Genel Sekreter,
- ✓ Meclisler ve Çalışma Grupları,
- ✓ Danışma Kurulları.

Genel Kurul, kent konseyinin en yetkili organıdır ve 5’inci maddede sayılan üyelerden oluşur. Yılda en az ocak ve eylül aylarında olmak üzere 2 kere, üye sayısının salt çoğunluğu ile toplanır. Dolayısıyla Genel Kurulca oluşturulan görüşler, Belediye Meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra belediye tarafından Yürütme Kuruluna bildirilir (Balıkesir Kent Konseyi Yönergesi/md.11).

Yürütme Kurulu, Genel Kurul tarafından birinci dönem için iki, ikinci dönem için üç yıl görev yapmak üzere seçilen, Kadın ve Gençlik Meclis Başkanlarının da yer aldığı en az yedi kişiden oluşur. Yürütme kuruluna Kent Konseyi Başkanı, bulunmaması halinde Yürütme Kurulunun en yaşlı üyesi başkanlık eder (Md.12).

Kent Konseyi Başkanı Genel Kurul tarafından seçilir. Kent Konseyi Başkanının görev süresi, Yürütme Kurulunun görev süresiyle paralel olmak üzere ilk dönem için iki yıl, ikinci dönem için üç yıldır (Md.13).

Yönergenin 14.maddesine göre Kent Konseyi, görev alanına giren konularda meclisler ve çalışma grupları (Kadın, Gençlik, Engelliler vb.) oluşturabilir.

Yine Yönergenin 15.maddesine göre Kent Konseyi, görev alanına giren aşağıdaki alanlarda Danışma Kurulları oluşturabilir:

- İlçe Kent Konseyleri Danışma ve Koordinasyon Kurulu,
- Şehir, Çevre ve Planlama Danışma Kurulu,

- c) Tarım ve Hayvancılık Danışma Kurulu,
- d) Kalkınma AR-GE, Bilim ve Teknoloji Danışma Kurulu,
- e) Kültür, Sanat, Turizm Danışma Kurulu,
- f) Halk Sağlığı Danışma Kurulu.

Danışma kurullarına Üniversitelerden en az 1 yıllığına 3 üye ile STK ve kamu kurumlarından uzman üyeler Yürütme Kurulu tarafından seçilir. Danışma Kurullarının her biri en az 5 kişiden oluşur ve Kent Konseyi Başkanının yazılı daveti üzerine yılda en az üç defa toplanır, faaliyet alanlarıyla ilgili konularda tavsiye niteliğinde görüş ve önerilerini Kent Konseyi Başkanına yazılı olarak bildirir.

Son olarak Kent Konseyi Genel Sekreteri ise, Belediye Başkanı tarafından önerilen üç aday arasından Yürütme Kurulu tarafından seçilir. Genel Sekreter Kent Konseyi görevlerinin yerine getirilmesini koordine eder ve meclisler, çalışma grupları ve benzeri yapılar arasındaki çalışma uyumunu ve koordinasyonu sağlar. Yaptığı görevler açısından Kent Konseyi Başkanına ve Yürütme Kuruluna karşı sorumluluk taşır (Md.16).

Balıkesir kent konseyinin faaliyetleri

Balıkesir Kent Konseyinin faaliyetlerinin neler olduğu ve bunların Balıkesir ilinde oluşturulan yerel politikalara etkisi olup olmadığını anlayabilmek için hem Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin web sayfası hem de Balıkesir Kent Konseyinin web sayfası incelenmiştir. Dolayısıyla Balıkesir Kent Konseyinin araştırılan bu faaliyetleri konseyin 2020-2024 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu etkinlikleri kapsamaktadır. Söz konusu inceleme Balıkesir Kent Konseyinin web sayfasından 10 Nisan 2024 ve 20 Mayıs 2024 tarih aralığında yapılmış olup çok farklı alanlarda etkinlikler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. İncelemenin bu tarih aralığında yapılmasının sebebi çalışmanın sempozyuma katılım için hazırlanıyor olması ve katılım tarihinin mayıs ayı sonunda bitiyor olmasıdır.

Balıkesir Kent Konseyi yerel politikalara katılımı artırmak ve politikaları etkilemek amacı ile yapmış olduğu çalışmalara istinaden aldığı kararlardan sadece yedi adet tavsiye kararının Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin web sayfasında yayınlanmış olan meclis kararları arasında yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bu kararların konuları şehirde yaşam kalitesini artırmaya, şehrin tarihi yapısının korunması ve güzelleştirilmesine yönelik olduğu söylenebilir. Bu tavsiye kararlarının tarih ve sayıları, konuları ve büyükşehir meclisinin kabul tarihleri şöyledir (balikesirkentkonseyi.org, 24.04.2024):

- ✓ Kent Konseyi Yürütme Kurulunun 10.12.2022 tarihli toplantısında Tarihi Gar Binası ile ilgili aldığı 2022/72 sayılı tavsiye kararı. Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.03.2023 tarihli ve 2023-202 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Konseyin “İl Genelinde Düzensiz Tabela Uygulamasının İyileştirilmesi” konulu 02.10.2020 tarihli ve 2020/75 sayılı tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 24.12.2020 tarihli ve 2020-1127 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Balıkesir’de 41 yıl ve üzerinde mesleğini icra etmiş Balıkesir’e değer katmış şahsiyetler ile özel hukuk ve kamu tüzel kişilerine 24.12.2022 tarih ve 2022-19 sayılı “Şehir Hizmet Berati” verilmesi hakkındaki tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 23.02.2023 tarihli ve 2023-141 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Balıkesir Olgunlaşma Enstitüsü Kurulmasına ilişkin 02.02.2022 tarih ve 2022/13 sayılı tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.04.2022 tarihli ve 2022-409 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Balıkesir’de tescilli, tarihi çeşmelerin restorasyonu ve kullanıma açılması konusundaki 16.05.2020 tarih ve 2020/25 sayılı tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 28.07.2020 tarihli ve 2020-431 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Boş arsa, Bina bahçeleri ve Terkedilmiş yapılar bakım yönetmeliği hakkında 16.05.2020 tarihli ve 2020/24 sayılı tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 28.07.2020 tarihli ve 2020-430 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- ✓ Konseyin 10.12.2022 tarih ve 2022/71 sayılı “Anafartalar Caddesi Tabela Düzenlemesi” konulu tavsiye kararı Balıkesir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.03.2023 tarihli ve 2023-201 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Öte yandan Balıkesir Kent Konseyi, katılımcılık anlayışıyla kuruluşundan bugüne şehirde gerçekleştirdiği örnek çalışmaları, “Şehir Yönetim” programı kapsamında düzenlenen tanıtım standında sergilediğini görmekteyiz. “Şehir Birleştirir” mottosuyla hareket eden Kent Konseyi, şehrin daha

yaşanabilir ve kapsayıcı bir yer olması için çeşitli bileşenleriyle birlikte gerçekleştirdiği çalışmalarını ve tavsiye kararlarını ziyaretçilerle paylaşmaktadır. Kent Konseyi'nin katılımcılık ve iş birliği anlayışıyla düzenlediği toplantılar, seminerler ve çalıştaylar ile kentte yaşayanlar fikirlerini ve önerilerini paylaşma imkanı yakalayabilmektedir. Ayrıca, çevre ve yeşil alanların korunması ve artırılması amacıyla gerçekleştirilen projeler ile kültürel etkinliklere destek verilmesi, sosyal yardım ve dayanışma faaliyetleri gibi çalışmalar da tanıtım standında öne çıkan konular arasında görülmektedir (balikesirkentkonseyi.org, 24.04.2024).

Kent Konseyinin web sayfasını incelemeye devam ettiğimizde konseyin yaptığı faaliyetler arasında 11 adet tamamlanan proje olduğu görülmektedir. Bu projelerin neler olduğu aşağıda isimleri ile özet olarak açıklanmaktadır (balikesirkentkonseyi.org, 24.04.2024):

a. Tasarımla Balıkesir'i anlat: Bu isim altında gerçekleştirilen en önemli faaliyet Balıkesir'in tarihi ve kültürel mirasını tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak amacı ile Balıkesir Kent Konseyi ve Balıkesir Büyükşehir Belediyesi iş birliğiyle Tasarımla Balıkesir'i Anlat Balıkesir Temalı ürün tasarım yarışması düzenlemesi olmuştur. Yarışmanın temel amacı Balıkesir'in tarihini, kültürünü, mimari yapısını, sanatsal yönünü, şehir kimliğini yansıtan, sürdürülebilir insan, toplum ve çevreye duyarlı ürünler üretilmesini sağlamaktır. Yarışmada alanında uzman seçici kurul üyelerinin değerlendirmesinin ardından dereceye giren eserler ödüllendirilmiştir.

b. Sanatın on hali: Yine Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, Balıkesir Kent Konseyi işbirliği ile "Sanatın On Hali" Geleneksel Türk Sanatları Yarışmaları düzenlenmiştir. Bu yarışmanın amacı da Güney Marmara'daki önemli yerleşim birimlerini birbirine bağlayan ulaşım ağında bulunan Balıkesir; Karesi Beyliğinin merkezi ve Osmanlı Devletine katılan ilk şehirlerden birisi olması hasebiyle, küreselleşmenin karşısında kültürel çeşitliliğin asıllarını koruyarak arşive kazandırmak bunu gelecek nesillere aktarmak, Türk örf ve adetlerini asıllarına uygun olarak devam ettirerek ürünlerin ulusal ve uluslar arası platformda tanıtımı ile şehir ekonomisi ve istihdamına katkıda bulunmak ve yerel ürünleri marka haline getirmektir.

Fotoğraf 1: Geleneksel el sanatlarının tekrar topluma kazandırılmasına bir örnek

Kaynak: (balikesirkentkonseyi.org, 24.04.2024)

c. Puşide projesi: Bu proje ile şehrin kültürel, tarihi ve dini değerlerine sahip çıkılması amaçlanarak Zağnos Paşa Türbesi, Karesi Türbesi ve Fatma Sultan Türbelerinin sanduka örtüleri yenilenmiştir. Puşide Projesi'nin hayata geçmesinde Balıkesir Valiliği, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, Bursa Olgunlaşma Enstitüsü, Altıeylül Belediyesi, Karesi Belediyesi'nin işbirliği ve katkıları olmuştur. Bu proje ile aynı zamanda şehrin tanıtımı, inanç turizminin gelişmesi, bölge ekonomisinin canlanmasına katkı sağlanması ve kadın istihdamının artırılması da hedeflenmiştir.

d.Kasnak kardeşliği: Bu proje ise Balıkesir Kent Konseyi, Büyükşehir Belediyesi ve TEV paydaşlığında gerçekleştirilmiş ve başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Proje kapsamında gerçekleştirilen etkinliklerden elde edilen gelirlerle; Balıkesirli başarılı ve ihtiyaç sahibi üniversiteli kız öğrencilere 4 yıl boyunca burs verilmesi planlanmıştır. 2021 yılında başlatılan proje ile , müzayede ve tiyatro gösteriminden elde edilen gelirlerin de eklenmesiyle hedefine ulaştı. Dolayısıyla projenin amacına ulaşabilmesi için Fatma Nur Şıldak ile Mehtap Yılmaz’ın himayelerinde Balıkesir Meslek Edindirme Kurslarında (BALMEK) planlanan atölyelerde gönüllü kursiyer kadınların el emeklerinin satılmasından elde edilen gelirlerle; müzayede ve hemen ardından ünlü oyuncu Ayça Bingöl’ün sahnelediği “Ben Anadolu” adlı tiyatro gösteriminden elde edilen gelirler, TEV bünyesinde açılan ‘Kasnak Kardeşliği Burs Fonu’na aktarılmış ve böylece projenin başarılı Balıkesirli kız öğrencilere burs verme hedefine ulaşılmıştır.

e.Gençlik meclisi ontalks: Balıkesirin bütün ilçelerindeki gençlerin bu proje kapsamında kaliteli ve yaşanabilir bir kent yönetiminde aktif rol alması, yaşadıkları sorunlara ilişkin politikalar ve çözüm önerileri geliştirmeleri için çalışmalar yapması amaçlanmıştır. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, Balıkesir Kent Konseyi Gençlik Meclisi ve ilgili kurumlar işbirliğinde OnTalks Projesi başlatılmış olup bu çerçevede OnTalks 1. Kariyer ve Girişimcilik Zirvesi, Bandırma Kişisel Gelişim Zirvesi, Teknoloji ve İnovasyon Zirvesi “Herkes İçin Yapay Zekâ” zirveleri yüzlerce gencin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla On Talks programına gençlerin ilgisi çok yüksek olmuş ve 3250 katılımcı genç başvuru yapmıştır. Uzman akademisyen ve girişimcilerin konuşmacı olarak yer aldığı zirvelerde gençlere kişisel, toplumsal, bilimsel, kültürel, sanatsal, spor, girişimcilik, metaverse, arge, teknoloji gibi birçok alanda kendilerini geliştirme olanakları tanınmıştır.

f.Kadrajda Balıkesir: Proje kapsamında Balıkesir şehrine ilişkin kültürel, tarihi, doğal zenginliklerin tanıtılması, günlük yaşamı anlatan ve kadınların toplumsal hayatta üstlendiği farklı kimliklere dikkat çekilmesi amaçlanarak Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, Balıkesir Kent Konseyi ve ilgili kurumların işbirliğinde çeşitli yarışmalar düzenlenmiştir. Bu bağlamda Şehir ve Kadın Temalı Fotoğraf Yarışması, Balıkesir Fotoğrafçılar Maratonu, Pandemi de Neler Çektik, Bandırma Foto Safari yarışmaları gerçekleştirilmiş olup başarılı eserler seçici kurul tarafından değerlendirmiş ve ödüle layık görülmüştür.

g.Fikir atölyesi: Balıkesir Kent Konseyi Şehir, Çevre ve Planlama Çalışma Grubu ile Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencileri “Kent İçin Fikir Atölyesi” proje çalışması kapsamında atölye çalışmalarını hayata geçirmişlerdir. Projenin temel amacı gençlere yurttaşlık farkındalığı kazandırarak yerel yönetim faaliyetlerine aktif katılımlarını sağlamaktır. Dolayısıyla atölye çalışmalarında Prof. Dr. Berrin AKGÜN, Yüksek Mimar Osman Zeki ŞAHİN ve Balıkesir Kent Konseyi Başkanı Mürsel SABANCI öncülüğü ve katkısıyla odak grup çalışmalarında kent için fikirler üretilerek birbirinden farklı başlıklar oluşturularak sonuç raporu hazırlanmıştır. Başlıklardan bazı örnekler şöyledir: *Dost Bankları, Askıda Kitap Parkı, Mobil Fikir Atölyesi, Kentsel Tasarım Projesi.*

h.Can dostlarımızın yanındayız: Proje kapsamında İlçe Kent Konseyleri koordinasyon ve işbirliği ile şehrin 20 ilçesinde pandemi döneminden bugüne özellikle kış aylarında kar yağışı ve don olayının görüldüğü zamanlarda yiyecek bulmakta zorluk çeken hayvanlara mama dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Balıkesir Kent Konseyi ve Balıkesir Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde 20 ilçede sokak hayvanları için mama desteği sağlayarak ilgili paydaşlara tavsiye kararları sunan ilçe kent konseyleri bu sevimli dostlarla buluşarak hayvan sevgisine dikkat çekmişlerdir.

j.Birlikte başaracağız: Pandemide maske ve dezenfektan dağıtımını içeren bu proje kapsamında, Balıkesir Kent Konseyi, Burhaniye Kent Konseyi, Dursunbey Kent Konseyi, Edremit Kent Konseyi, Gömeç Kent Konseyi, Gönen Kent Konseyi, Havran Kent Konseyi, Karesi Kent Konseyi, Sındırgı Kent Konseyi ve Susurluk Kent Konseyi ile işbirliği yapmış ve salgınla mücadelede şehrin tamamına destek çalışmaları başlatmıştır. Bu anlamda Balıkesir ve ilçelerinde yer alan kent konseyleri aracılığı ile ihtiyaç sahibi vatandaşlara 111 bin cerrahi maske, 84 litre el dezenfektanı ve bin 553 aileye gıda kolisi yardımıyla bulunulmuştur.

k.İmkânı olan bıraksın, ihtiyacı olan alsın: Bu projede Balıkesir Kent Konseyi, semt pazarlarında ihtiyaç sahipleri için “İmkânı Olan Bıraksın, İhtiyacı Olan Alsın” projesini başlatarak. “Gün Dayanışma Günüdür” sloganıyla hayata geçirdiği projeye yardımseverlerin bıraktığı; ekmek, sebze ve meyve gibi gıda ürünlerini ihtiyaç sahipleri ile buluşturmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ile Balıkesir Sebze ve Meyveciler Esnaf Odası’nın da destekleriyle semt pazarlarında ihtiyaç sahipleri için “İmkânı Olan Bıraksın, İhtiyacı Olan Alsın” yazılı stantlar koyuldu. Özellikle pandemi sürecinde işini kaybeden ya da işyerlerini açamayan ihtiyaç sahibi vatandaşlar bu standlara bırakılan ürünleri almaları hedeflenmiştir.

1. Balıkesir arkeoloji buluşmaları: “Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları”, “Mysia ve Çevre Kültürleri” , “Kültür Varlıkları ve Sürdürülebilirlik” Sempozyumu 1, 2 ve 3’üncüsü, Büyükşehir Belediyesi’nin destekleriyle Balıkesir Kent Konseyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Balıkesir’de, 4 büyük kazı alanında çalışmalar yapılmış olup “Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları” M.Ö.8000’li yıllara yeniden yolculuk yapılan programlarda, M.S. 235 yılında basılan Antandros sikkesi 1785 yıl sonra yeniden sembolik olarak basıldı. 3 gün süren “Mysia ve Çevre Kültürleri” programında 13 farklı oturum oluşturulmuş olup, şehirde devam eden çalışma ve araştırmaların daha ileriye götürülmesine, Balıkesir’in arkeoloji alanında çıkacak olan sonuçların, şehir hafızası için çok önemli olacağına dikkat çekilmiştir.

Sonuç ve öneriler

Kent Konseylerinin kurulmasında 1992’de gerçekleşen Rio Konferansının bir çıktısı olan Gündem 21 belgesinin etkili olduğu söylenebilir. Zira Gündem 21 Birleşmiş Milletler Rio Konferansı’nda kabul edilen beş belgeden biridir (Görmez, 2015: 65) ve bu konferans sonucunda ortaya çıkan Gündem 21 ile 1996 yılında İstanbul’da gerçekleşen Habitat II Konferansı kent konseylerinin kuruluş zeminini hazırlayan en önemli gelişmelerdir. “Gündem 21” belgesinin tanınması ve yaygınlaşmasında daha çok Habitat II Konferansı’nın rolü olmuştur. Bu gelişmelerin sonrasında 1997 yılında ülkemizde Yerel Gündem 21 (YG-21)’lerin teşvik edilmesi, geliştirilmesi ve uygulanması amacıyla BM’nin desteğiyle projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Geçici nitelikli olan bu projeler 2000 yılından sonra ise sürekli bir programa dönüşmesiyle ortaya çıkan uygulamalardan biri de yerel düzeyde demokrasiyi teşvik etmek için oluşturulmuş kent konseyleridir (Şahyar Akdemir, 2020: 41).

Ortaya çıkışı yukarıda özetlenen gelişmelere dayanan kent konseyleri, yasal olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 76.maddesine dayanarak ve 2006 yılında İç İşleri Bakanlığının çıkardığı Kent Konseyleri Yönetmeliği ile resmen kurulmuştur. Kuruluşlarından bu yana kentlerde değişik faaliyetleri hayata geçiren ve yerel politikaların oluşturulmasında katılımcılığı artıran ve yönetim uygulamasını da gerçekleştiren önemli bir uygulama olmuşlardır. Bu anlamda kent konseyleri yerellik konusunda yereli önemseyen, sürdürülebilir kalkınmayı ve yönetimi hayata geçiren en önemli mekanizmalar olmuşlardır. Nitekim sürdürülebilir kalkınma kent konseylerinin en fazla önem verdiği kavramlardan birisidir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için en temel ilke ise yönetişimdir. Çünkü bu ilke toplumların demokrasiye ve demokratik bir sisteme geçebilmesi için vazgeçilmez bir yönetim şekli haline gelmiştir (Aksu, 2018: 89).

Balıkesir Kent Konseyi kuruluşunu 2019 yılında çıkardığı Kent Konseyi Yönergesi ile tamamlamış ve faaliyetlerine başlamıştır. Konseyin faaliyetleri konusunda Balıkesir Kent Konseyi web sayfasına baktığımızda, konseyin kuruluşundan bu yana birçok alanda katılımcılık, yönetim, sosyal belediye ve demokrasiye katkı sağlayacak faaliyetler yaptığı görülmektedir. Özellikle, gerçekleştirilen projeler kısmını incelediğimizde şu ana kadar çeşitli isimler altında yukarıda içerikleri özet olarak anlatılan 11 adet proje etkinliği hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda "Şehir Birleştirir" mottosuyla işe koyulan Balıkesir Kent Konseyi, şehrin daha yaşanabilir ve kapsayıcı bir yer olması için farklı paydaşlarla birlikte gerçekleştirdiği çalışmaları ve tavsiye kararlarını Balıkesir halkı ile paylaşmaktadır. Kent Konseyi’nin katılımcılık ve iş birliği anlayışıyla düzenlediği toplantılar, seminerler ve çalıştaylar ile kentte yaşayanlar fikirlerini ve önerilerini sunmak ve anlatmak olanağı bulabilmektedirler.

Katılımın artırılması ve yerel politikaları etkileme konusunda kent konseylerinin istenilen etki ve fonksiyonelliğe eriştiği tam olarak söylenemese de bu konuda gerçekleştirilen bazı iyi örneklerin olduğu

söylenbilir. Nitekim Balıkesir Kent Konseyi her ne kadar kentte katılımı artırmak, kent kültürünü geliştirmek, kültürel dokunun ve çevrenin korunmasına ilişkin bir dizi faaliyet ve etkinlik geliştirmiş olsa da konseyin tavsiye kararlarının meclis kararlarında çok az sayıda yer alması konseyin yerel politikalarda az etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu iyi örnekler arasında Bursa Nilüfer Kent Konseyinde alınan kararlarla kurulmuş olan Mahalle Komiteleri uygulaması ile katılımcı yerel politika oluşturulmaya geçilmiş ve bir dizi faaliyet gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Nilüfer Belediyesi 5 yıllık stratejik planının 2012-2014 dönemi revizyon planı için Mahalle Komiteleri'nden öneriler almış ve 2015-2019 stratejik planı da Mahalle Komiteleri'nin önerileri doğrultusunda oluşturulmuştur (Acar ve İpekten, 2016: 154). Yine Acar ve İpekten'in (2016: 154-155) aynı çalışmasında belirttiklerine göre, Nilüfer Belediyesi Müdürlükleri mahalleler ile ilgili yapılacak program ve çalışmalarda (stratejik plan oluşturma, imar planlaması, asfalt tretuvar program, park bahçe imalatı vb. işlerde) mahalle komitesinin görüş, öneri ve onayını almaktadır. Yapılacak iş ve çalışmaların önemine göre ya mahallenin bir bölümüne ya da geneline çağrıda bulunarak halk toplantısı yapılır. Toplantıdan çıkan karar mahalle komitesi kararı olarak kabul edilir. Bu toplantıda bir karara varılamazsa yine halkın kararı ile bu konuda referandum yapılmaktadır. Bu konu ile ilgili çalışmada uygulanan örneklerden detaylı bahsedilmektedir. Örneğin, Yolçatı Mahallesi'nin İmar Planı, Üçevler Mahallesi'nin Park Alanının Dini Tesis Alanına Dönüştürülmesi projeleri mahalle komitesi toplantılarında halkın katılımı ve görüşleri alınarak oybirliği ile kabul edilerek uygulamaya geçirilmiş proje örnekleridir. Bu örneklerden yola çıkarak kent konseyleri belediye kararlarına halkın daha çok katılımını sağlayacak katılım mekanizması ve projeler hazırlamaları durumunda yerel politikalara halkın katılımının artacağı önerilebilir. Bunu destekleyen başka bir çalışma Gümüşhane Kent Konseyi'nin faaliyetlerine yönelik yapılmış ve çalışmadan çıkan sonuçlara göre konsey kararları ve önerileri belediye meclisine sunulmakta ve bunların önemli bir bölümü de meclis tarafından değerlendirilmektedir (Doğan ve Kalkışım, 2015: 134).

Kent konseylerinin daha verimli ve etkin olabilmesi amacıyla bilhassa konseylere ilişkin yasal düzenlemeler güncellenerek kent konseylerinin sahip olduğu hak ve yükümlülükler daha iyi bir hale getirilmelidir. Kent konseylerinde vatandaşların aktif katılımları dikkate alınarak bu katılımları teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır. Birçok şehirde kent konseylerinin varlığından bile haberdar olmayan insanlara konseyleri tanıtıcı ve konseylere katılımı özendirici eğitimler verilmelidir (Küçükyılmaz, 2022: 25-26). Çünkü demokrasinin iyileşmesi ve yükselmesi için vatandaşların katılım bilincinin artması önemlidir.

Bu kapsamda Kent konseylerinin kent yönetimindeki etkinliğini ve yerel politikaların oluşumunda katılımı artırmak için aşağıda verilen önerilerin göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir (Gürbüz vd., 2024: 15):

- ✓ Katılımın artması bakımından daha fazla yerel sivil toplum kuruluşu, uzmanlar, iş sahipleri, kanaat önderleri ve vatandaşlar kent konseylerine katılmaya teşvik edilmeli ve düzenli toplantı ve seminerler yapılmalıdır,
- ✓ Belediye ve kent konseyleri açık iletişim politikaları benimsemeli,
- ✓ Kent konseyleri, kent yönetimi için belirli hedefler ve stratejiler belirlemeli ve bunlar belediyenin stratejik planında yer almasına olanak tanınmalıdır,
- ✓ Kent konseylerine daha fazla kaynak ve finansal destek sağlamak için yerel ve ulusal düzeyde bağışlar ile ulusal ve uluslararası hibe programlarından yararlanma kapasiteleri güçlendirilmelidir,
- ✓ Kent konseyleri kararlarını, proje ve faaliyetleri ile ilgili kullanılan bütçe miktarını, izleme ve değerlendirme sonuçlarını açık bir şekilde paylaşmalıdır,
- ✓ Çevrimiçi anketler, sosyal medya, web siteleri gibi araçlar kullanılarak toplumsal katılım artırılmalıdır,
- ✓ Yerel medya ile iyi ilişkiler kurulmalı ve kent konseylerinin çalışmalarını tanıtmak için medya stratejileri geliştirilmelidir.

Öte yandan bir başka çalışmadan elde ettiğimiz bilgilere dayalı olarak kent konseylerinin daha etkin çalışmalarını sağlayacak olan bazı öneriler de şöyledir (Özdemir, 2011: 46-50)

- ✓ Kent konseyi üyeleri son derece ilgili ve istekli kişiler olmalı ve aynı zamanda kent konseyi bünyesinde oluşturulmuş çalışma grupları ve meclislerde de aktif rol almalıdır.

- ✓ Konsey üyelerinin siyasi kimliği olmamalı ve kent konseylerinde görev alanların, kesinlikle kent konseyi oluşumu konusunda belirli bir eğitim sürecinden geçirilmesi gerekmektedir,
- ✓ Bunun yanında kent konseyi toplantılarında görüşülen konuların mahalli halkın istek ve taleplerini içermesi ve çözümlerinin halk tarafından üretilmesi gerekmektedir, aksine bu konular atanmış memurlara bırakılmamalıdır.

Sonuç olarak gerek literatürdeki kent konseylerine ilişkin yapılan araştırma bilgileri gerekse Türkiye çapında gerçekleşen uygulamaları dikkate alındığında kent konseylerinin yerel politikaların oluşumunda ve hizmetlerin gerçekleşmesinde etkin olamamaları konusunda birçok sorunları olduğu söylenebilir. Bu sorunların aşılabilmesi için yukarıda maddeler halinde saydığımız öneri çarelerini özetlediğimizde, öncelikle kent konseyleri mevzuatı hem kanun bazında hem de yönetmelik düzeyinde yeniden düzenlenmeli ve konseylerin kararlarının bağlayıcı hale getirilmesi gereklidir. Kent konseyleri tavsiye kararı alıp böylece bu kararın istenirse belediye meclisinde değerlendirilir anlayışı değiştirilmelidir. Öte yandan kent konseylerinde atanmış memur üyeler yerine daha fazla halktan, sivil toplum örgütlerinden ve meslek kuruluşlarından üyeler alınarak konseyin yapısının daha katılımcı hale getirilerek normal vatandaşların da yaşadığı kentin yönetiminde ve kararlarında söz sahibi olmasına fırsat tanınmalıdır. Bu şekilde oluşturulacak bir yapıda vatandaşın hem demokrasiye olan inancı ve güveni artabilir hem de vatandaş kendisinin katılarak alınmış olan kararlara uymasında zorlanmayacağı söylenebilir. Belediye, medya ve kent konseyi üçlüsünün iletişimi güçlendirilmeli ve bu şekilde kent konseylerinin yapısı ve çalışma şekilleri hakkında halk bilgilendirilmedir. Bu şekilde yapılacak tanıtım ve bilgilendirmeler vatandaşın demokrasi ve katılım bilinci artarak kent konseylerinin faaliyetlerine daha fazla halk katılımı sağlanabilir.

Kaynakça

- 5393 sayılı Belediye Kanunu, 23.04.2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf> adresinden erişildi.
- Acar, S ve İpekten, M. (2016). Kent ve katılım: bir katılım aracı olarak mahalle komiteleri ve 21.yüzyılda mahalleli olmak. *Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (Editörler: Gül Atanur ve Mürvet Yaman),149-164, Revizyon Matbacılık.
- Agenda 21, 25.09.2024 tarihinde <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21>, adresinden erişildi.
- Aksu, H. (2018). *Kent konseylerinin yerel demokrasiye katkısı büyükşehir kent konseyleri örneği*. [Yüksek lisans tezi], Harran Üniversitesi.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 25.09.2024 tarihinde https://balikesir.bel.tr/Dosyalar/DosyaListe/AF_btr_DosyaListeDetay_file_Dosya_66ae81e9-0c7f-459b-9bdc-b6c92ff0736f/balikesir-bulteni2-ekim-aralik-c429f554-d8da-495c-8416-e3857a88d4c3-compressed.pdf.pdf ağ adresinden erişildi.
- balikesirkentkonseyi.org 24.04.2024 tarihinde <https://www.balikesirkentkonseyi.org/foto/tavsiye-kararlarimiz.html>, ağ adresinden erişildi.
- balikesirkentkonseyi.org 28.04.2024 tarihinde <https://www.balikesirkentkonseyi.org/proje/sanatin-on-hali.html>, ağ adresinden erişildi.
- Çetinkaya, Ö ve Korlu, R.K. (2012). Yerel demokrasinin sağlanmasında katılımcılık süreci ve kent konseylerinin rolü. *Maliye Dergisi*, 163, 95-117.
- Çukurçayır, M. (2012). *Siyasal katılma ve yerel demokrasi: küreselleşme sürecinde yurttaş, yönetim, siyaset*. Çizgi Kitabevi.
- Çukurçayır, M. A., Eroğlu, H. T ve Sağır, H. (2015). Yerel yönetim, katılım ve kent konseyleri. *Yerel Politikalar Dergisi* (1), 1-20.
- Demir, K. A. ve Yavaş, H. (2015). Kent konseyleri ile yerinden yönetilen katılımcı kent yönetimleri: yerel yönetim kapsamında bir değerlendirme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 4 (7), 49-62.
- Demir, O. (2008). *Yerel siyasette katılımcılık ve kalkınma (Türkiye’de yerel gündem 21 örneği)*. [Yüksek lisans tezi], Sakarya Üniversitesi.
- Doğan, K. C. ve Kalkışım, H. M. (2015). Türkiye’de yerel siyasete katılım açısından kent konseyleri: Gümüşhane kent konseyi örneği. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(2), 118-136.

- Emrealp, S. (2005). *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*. İstanbul: IULA-EMME Yayını.
- Eryılmaz, B. (2019). *Kamu Yönetimi 1(Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar)*. Umuttepe Yayınları.
- Genç, F. N. (2012). Yönetişim, yönetime katılım ve farklı katılım türleri. *Yönetişim ve yönetim ekseninde kamu yönetimi içinde* (Ed: Fatma Neval Genç), 47-86, Ekin Yayınevi.
- Görmez, K ve Altınışık, H. (2011). Yerel demokrasi ve kent konseyleri. *Kent konseyleri sempozyumu bildiri kitabı*, 30-50, 6-7 Mayıs 2011, Bursa.
- Görmez, K. (2015). *Çevre Sorunları*. Nobel Yayınları.
- Haberler.com, 28.04.2024. tarihinde <https://www.haberler.com/guncel/balikesir-kent-konseyi-kuruldu-12659400-haberi/> ağ adresinden erişildi.
- Karanuh, Z. D. (2018). *Yerel yönetimlerde katılım ve kent konseyleri*. [Yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi.
- Kaypak, Ş. (2011). Katılımcı yönetim mekanizması olarak kent konseyleri. *Kent konseyleri sempozyumu bildiri kitabı*, 133-157, 6-7 Mayıs 2011, Bursa.
- Kestellioğlu, G. (2011). Yerel demokrasi ve kent konseyleri: Kahramanmaraş örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 121-140.
- Kıngdom, J. (1999). *Government and Politics in Britain (an Introduction)*. Blackwell Publishers Ltd. 108 Cowley Road, Oxford OX 4 1J-F, UK.
- Küçükyılmaz, Y.O. (2022). Kent konseyleri bağlamında kentlerde yerellik algısı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi- Stratejik Araştırma Merkezi Protokol Dergisi*, 3(1), 18-27.
- Mecek, M. (2018). Siyasette kadın adayların temsil oranı: 2009 – 2017 Türkiye mahalli seçimleri üzerinden demografik bir inceleme. *Kent yönetiminde yeni yaklaşımlar ve etkin belediyeçilik uygulamaları içinde* (Ed. Mehmet MECEK, Bekir Parlak, Emin Atasoy), 1586-1603, Nobel Yayınları.
- Mecek, M. ve Yılmaz, V. (2023). Türkiye’de kent konseylerinin idari yapısının incelenmesi: Büyükşehir kent meclisleri örneği. *Business Journal 2nd International Paris Social Sciences Congress*, December 21-24, Paris.
- Ökmen, Mustafa (2013), Yerel yönetim faktörü olarak kentsel aktörler. *Yönetişim Türk Kamu Yönetimine Yansımaları içinde* (Ed. Fatma Neval Genç), 207-242, Çizgi Kitabevi.
- Özdemir, A. T. (2011). Mahalli idarelerde halk katılımı bağlamında kent konseyleri. *Sayıştay Dergisi* (83), 31-56.
- Rakodi, C. (2003). Politics and performance: the implications of emerging governance arrangements for urban management approaches and information systems. *Habitat International* 27, 523-547.
- Şahyar Akdemir, D. (2020). Yerel demokrasi, katılım ve Türkiye kent konseyleri platformu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 35-54.
- Tekin, S. (2019). Yerel kamu hizmetlerine gönüllü katılım: Denizli kent konseyi örneği. [Yüksek lisans tezi], Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Uçar, A ve Negiz, N. (2016). Yerelde kamu politikalarının oluşumunda yönetim ve katılımcılık: ısparta incelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 789-819.
- Uçar, A. (2014). Yerel politikaların oluşumu ve yerel hizmet sunumunda yönetim faktörü olarak katılımcılığın ve hesap verebilirliğin yeri ve önemi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1) 119-137.
- WORLD BANK (1989), Sub-saharan Africa: from crisis to sustainable development (Washington D.C.:World Bank).
- Zeren, H. E. (2013). Yönetişim ekseninde türkiye’de sivil toplum kuruluşları. *Yönetişim Türk Kamu Yönetimine Yansımaları içinde* (Ed. Fatma Neval Genç), 143-167, Çizgi Kitabevi.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, yöntem olarak herhangi bir nitel veya nicel araştırma metoduna dayanmadığı ve daha çok literatür taraması ve içerik analizi kullanılarak oluşturulduğu için etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

II.Dünya Savaşı yıllarında İngiliz deniz kuvvetleri istihbarat birimi tarafından yayınlanan Türkiye ile ilgili coğrafya el kitabına göre Balıkesir* Balıkesir according to the geographical handbook on Turkey published by the British naval intelligence unit during World War II

Gönderim Tarihi / Received: 10.07.2024

Mehmet KARAYAMAN¹

Kabul Tarihi / Accepted: 14.11.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1514262](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1514262)

ÖZ: Birden çok ülkeyi kapsayan savaş stratejilerini uygulamak, askeri üstünlüğün yanında istihbarat üstünlüğünü de ele geçirmek isteyen İngiltere, I.Dünya Savaşı sırasında Deniz Kuvvetleri İstihbarat Birimi bünyesinde, "A Handbook of Turkey", "A Handbook of Bulgaria" vb. başlıklı kitaplar yayınlamıştır. Kitapların gördüğü ilgi ve elde edilen başarı, II.Dünya Savaşı sırasında da benzer bir çalışmanın yapılmasına neden olmuştur. 1939 yılında, Cambridge ve Oxford Üniversitesi bünyelerinde özel coğrafya bölümleri oluşturulmuştur. Alanında uzman kişiler tarafından kaleme alınan metinler sonunda, 31 ülkeyi/bölgeyi ilgilendiren 58 cilt eser yayınlanmıştır. Çalışmamızda, İngiliz Deniz İstihbarat Birimi tarafından II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile ilgili olarak yayınlanan iki ciltlik eser esas alınmıştır. 1942 ve 1943 yıllarında yayınlanan "Geographical Handbook Series Turkey" adlı kitabın I. cildinde; fiziksel ve jeolojik yapı, kıyılar, bölgesel topografya, iklim, bitki örtüsü ve fauna, II. cildinde; nüfus dağılımı, limanlar, madencilik, tarım, sulama, ticaret ve iletişim hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızda, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile ilgili yayınlanan kitapta, Balıkesir bölgesine ait olan bilgiler incelenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile ilgili olarak yayınlanan kitaptaki bilgiler de dikkate alınarak, Balıkesir merkez ve kazalarının coğrafi durumu, ulaşım imkanları, maden yatakları, limanların, kara ve demiryollarının durumu, ithalat ve ihracat oranları, nüfus yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Elde edilecek bilgilerle, II.Dünya Savaşı yıllarında Balıkesir bölgesinin sosyal ve ekonomik durumu İngiliz Deniz İstihbarat Birimi tarafından hazırlanan kaynaklara göre yorumlanmaya çalışılarak, bölge tarihine yönelik yapılacak araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Deniz İstihbarat Birimi, Geographical Handbook Series, II. Dünya Savaşı, Balıkesir

ABSTRACT: During World War I, the United Kingdom, which wanted to implement war strategies covering more than one country and gain intelligence superiority and military superiority, published books titled "A Handbook of Turkey", "A Handbook of Bulgaria", etc. within the Naval Intelligence Unit. The interest and success of the books led to a similar study during World War II. In 1939, special geography departments were established at Cambridge and Oxford Universities. As a result of the texts written by experts in the field, 58 volumes of works concerning 31 countries/regions were published. Our study is based on the two-volume work published by the British Naval Intelligence Unit on Turkey during World War II. Volume I of the "Geographical Handbook Series Turkey", published in 1942 and 1943, provides information on the physical and geological structure, coasts, regional topography, climate, flora and fauna, and Volume II provides information on population distribution, ports, mining, agriculture, irrigation, trade, and communication. Our study analyses the information on the Balıkesir region in the book on Turkey during World War II. Considering the information in the book published on Turkey during World War I, the geographical situation, transportation facilities, mineral deposits, ports, road and railways, import and export rates, the population structure of Balıkesir centre, and its accidents were tried to be given. With the information to be obtained, it is aimed to interpret the social and economic situation of the Balıkesir region during World War II according to the source prepared by the Naval Intelligence Unit and to contribute to the research to be conducted on the history of the area.

Keywords: British Naval Intelligence Unit, Geographical Handbook Series, World War II, Balıkesir

* Makale, 6 Haziran 2024 tarihinde düzenlenen II. Balıkesir Kongresinde sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmesi ile oluşturulmuştur.

¹ Prof. Dr., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/Tarih Bölümü,
mkarayaman@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9730-5000>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

To implement war strategies covering more than one country and region, intelligence superiority must be ensured, in addition to military supremacy. The intelligence obtained plays a significant role in the success of the military tactics and the efficient use of the available military equipment and personnel. This situation has made specialisation in intelligence activities inevitable, and each country has tried to collect information not only on military issues but also on history, geography, economy, vegetation, and natural resources.

The United Kingdom established a geography department within the Naval Intelligence Unit to collect the information it would need during World War I. As a result of the studies that started in 1915, information on the geographical characteristics, harbours, land and railway transport, mineral resources, vegetation, economic status, population structure, etc., of the countries identified were published in the form of 27 handbooks and Geography Notes under titles such as "A Handbook of Turkey", "A Handbook of Bulgaria", etc. The information concerning Turkey was published in four volumes. The books, initially made available only to military personnel, were later available to the public.

The interest and success of the books prepared during World War I brought up the idea of carrying out a similar study during World War II. In 1939, Rear Admiral John Godfrey, appointed British Director of Naval Intelligence, held discussions with Cambridge and Oxford Universities. As a result of these discussions, "Section 5: Geographical Handbooks" unit (NID5) under the direction of Professor Kenneth Mason and "Section 6: Topographical" unit (NID6) under the direction of Captain Bassett, Captain Law, and Mr. Wells were established within the "Naval Intelligence Division (NID)". The texts written by the specialists assigned to these units were published in a separate volume for each country or region. In this way, 58 volumes of works concerning 31 countries/regions were published, and works labelled as confidential were not shared with the public. The works, written to compile the information needed for solving military problems and operations to be carried out, to ensure that officers have detailed knowledge about the countries they will visit, and to provide material for the training of military personnel, have been made available to the public since 1955.

Our study is based on a two-volume work published by the British Naval Intelligence Unit on Turkey during World War II. Volume I of the "Geographical Handbook Series Turkey", published by the unit at Oxford University in 1942 and 1943, is 471 pages and contains 82 drawings, 11 folding maps, five folding plans, and 138 photographs. Volume II, published in March 1943, is 634 pages with 34 illustrations, 138 pictures, and ten folding maps. Volume I of the book contains information on the physical and geological structure, coasts, regional topography, climate, flora and fauna, diseases and pests, history, people and their lifestyles, administration, defence, law, education, and health. In contrast, Volume II contains information on population distribution, ports, mining, agriculture, irrigation, forestry, animal husbandry and fisheries, banking, industry, trade, and communication.

Methodology

This study analyses the information on the Balıkesir region in the book on Turkey during World War II. Balıkesir region was discussed in detail in the books due to its geographical location, transport facilities, and mineral deposits. In the book, the accident centres are discussed individually after giving general information on the general structure, geographical and climatic characteristics, transportation, infrastructure, and communication facilities of the Balıkesir region. Particular emphasis is placed on the city centre of Balıkesir, and information is given on its population structure, transportation facilities, barracks, hospital, electricity factory, historical monuments, airstrip, flour mills, wood cutting

workshops, tanneries, textile factories, iron workshops, mines, and import-export products. Similar information is provided for the accident centres of Balıkesir, which had an important position in terms of transportation due to its geographical location or port. The information on Ayvalık, Edremit, Susurluk, Bandırma, Burhaniye, Ilica (Akçay) and Erdek starts with the latitude-longitude of the accident centre. It continues with its historical development, production opportunities, population status, banks, public buildings, plains and granaries, geographical features, mineral deposits, vegetation, climatic characteristics, and communication opportunities. The most emphasised subject in Balıkesir and the accident centres are transportation facilities, which are critical in the event of a possible war. Detailed information on highways, railways, and ports is given, including the road routes, the number of bridges and viaducts, and the warehouses and workshops at railway stations.

After transport, the most emphasised subjects are agricultural production and mineral deposits. The boracite mine, which has a strategic value and is mined near Bandırma, was particularly emphasised. It is stated that the mine was operated by the British company Borax Consolidated Ltd., which became a worldwide cartel after 1887. Tables, maps, photographs, and drawings support the information in the book.

Findings and discussion

In our study, taking into account the information in the book published on Turkey during World War I, we have tried to give information about the geographical situation, transportation facilities, mineral deposits, the status of ports, land and railways, import and export rates, and population structure of the centre and provinces of Balıkesir. Although the books were written focusing on the orientalist perspective of the British and the issues that would be needed during military operations, they contain critical information as they are fed from many sources, especially official data. Although the maps and information in the books are outdated, they contain detailed information on the country's economic situation and the Balıkesir region in the 1940s, production relations, rural life, transport infrastructure, commercial potential, the status of mines, population, etc.

Results and recommendations

This situation allows us to comment on the historical development of the region and its current situation. With the information provided, the social and economic situation of the Balıkesir region during World War II has been tried to be interpreted, and it is aimed to contribute to the research to be conducted on the history of the area.

Giriş

Birden çok ülkeyi kapsayan savaş stratejilerini uygulamak, askeri üstünlüğün yanında istihbarat üstünlüğünü de ele geçirmek isteyen İngiltere, I.Dünya Savaşı sırasında Deniz Kuvvetleri İstihbarat Birimi bünyesinde, “*A Handbook of Turkey*”, “*A Handbook of Bulgaria*” vb. başlığı altında I. Dünya Savaşı sırasında bir dizi el kitabı ve coğrafi not kaleme almıştır. Deniz İstihbarat Başkanı Yüzbaşı William Reginald Blinker Hall tarafından kurulan coğrafya bölümü, Temmuz 1915'ten sonra çalışmaya başlamış ve dört yıl görev yapmıştır. Çalışmalar sonunda, ülkelerin karayolları, demiryolları ve diğer ulaşım biçimlerine özellikle vurgu yapan 27 el kitabı ile sayfa sayısı birkaç sayfadan 300 sayfaya kadar değişen *Coğrafya Notları* hazırlanmıştır. Kaleme alınan çalışmalar, standart bir içerik ve sayfa hacmine sahip olmayıp, çalışmalarda bazen ülkelerin kültürel ve coğrafi yapıları, bazen de iklim ve ulaşım özellikleri öne çıkartılmıştır. Çalışmaların amacı, askeri ve politik sorunların çözülmesi için gerekli olan bilimsel verileri bir araya getirmek ve bunları ordunun kullanımına sunmak, askeri operasyonlar için doğru ve güncel bilgileri derlemektir. 1921 yılında satışa sunulan eserlerin tam koleksiyonu, Kraliyet Coğrafya Derneği kütüphanesinde saklanmaktadır (Clout ve Gosme, 2003: 154-155).

Türkiye'yi ilgilendiren kitaplar dört cilt halinde yayınlanmıştır. 1919 yılında yayınlanan ilk cildin önsözünde *A Handbook of Asia Minor* başlıklı eserlerin dört cilt olarak yayınlandığı, I. ciltte genel bilgiler verildiği, II. ciltte Anadolu yarımadasının batı kısımlarının ele alındığı, Dalaman Çayından Anadolu Demiryolu rotasını takip ederek Afyon'dan İzmit'e kadar olan güzergah hakkında bilgi verildiği; III. ciltte İstanbul'dan başlayan, Eskişehir ve Kayseri'ye kadarki ovaları içine alan ve Mersin'deki Lamas (Limonlu) Çaya kadar uzanan bir sahanın incelendiği; IV. ciltin iki ayrı bölümden oluştuğu, birinci kısımda Karadeniz ile Kayseri arasındaki bölge, ikinci bölümde ise İskenderun Körfezi, Kilikya, Toroslar ve Kuzey Suriye hakkında bilgi verildiği ifade edilmiştir (*A handbook of Asia Minor*, 1919:5). Kitapların kapaklarının en üstünde “*Gizli*” ibaresiyle birlikte kitaptaki bilgileri paylaşanların, resmi sırları ifşa etme suçundan ceza alacakları, kitabın hükümetin malı olduğu, subayların kullanımına yönelik olarak hazırlandığı, gerekli görüldüğünde astsubay rütbesindeki kişilere de bu bilgilere erişim izni verilebileceği ifade edilmiştir (*A handbook of Asia Minor*, 1919:2). Başta, sadece askeri personelin kullanımına sunulan kitaplar, daha sonra kamuya açık hale getirilmiştir.

Literatür taraması

1942-1943 yıllarına ait kitaplar

I. Dünya Savaşı yıllarında basılan el kitaplarında elde edilen başarı, İngiliz Deniz İstihbarat Birimini yeni bir el kitabı hazırlama konusunda cesaretlendirmiştir. Birinci seride yayınlanan kitaplardaki bilgilerin, harita ve fotoğrafların güncelliğini kaybetmesi, kitapların sınırlı sayıda ülkeyi içermesi, daha geniş bir coğrafyayı kapsayan yeni kitaplara ihtiyaç duyulması üzerine yeni bir el kitabı serisinin hazırlanması için harekete geçilmiştir.

1939 yılında İngiliz Deniz İstihbarat Direktörlüğüne atanan Tuğamiral John Godfrey, Cambridge ve Oxford Üniversitelerindeki yetkileri ziyaret ederek, yeni bir el kitabı serisi hazırlamalarını istemiştir. Hazineden yeterli destek görmediği için hayata geçirilemeyen proje için bir yıl sonra tekrar harekete geçen Godfrey, Oxford'daki Coğrafya Okulu'ndan Profesör Kenneth Mason ile temas kurarak, isteğini yenilemiştir. Godfrey, Aralık 1940'da Cambridge Üniversitesini de ziyaret ederek, eserlerin hazırlanması hususunda her iki kurumla birer işbirliği protokolü imzalanmasını sağlamıştır.

Yapılan görüşmeler sonunda “*Naval Intelligence Division (NID)*” bünyesinde Profesör Kenneth Mason yönetiminde “*Section 5: Geographical Handbooks*” birimi (NID5) ve Yüzbaşı Bassett, Kaptan Law ve Mr. Wells'in idaresinde “*Section 6: Topographical*” (NID6) birimi oluşturulmuştur. Birimlerin bütçesi, 15 Ocak 1941 tarihinde hazine tarafından onaylanmış ve üniversite bünyesinde görev yapan coğrafyacılar, Oxford'daki Coğrafya Okulu'nda ve Cambridge'deki Lensfield Road'daki Scott Polar Araştırma Enstitüsü'nde çalışmaya başlamışlardır (Clout ve Gosme, 2003: 155-156). Oxford ekibini Profesör Kenneth Mason, Cambridge ekibini de Bay Wordie yönetmiş, Dr. Darby de genel yayın yönetmeni olarak görev yapmıştır. İki farklı üniversitede kaleme alınacak metinlerde ortak bir metot ve dil kullanılmasını sağlamak amacıyla Komutan Slade görevlendirilmiştir. Bu projede görev alan coğrafyacıların bazıları tam kadrolu bazıları da kısmi zamanlı olarak çalışmış, kaleme alınan metindeki kelime sayısına göre yazarlara para ödenmiştir.

Kitapların önsözlerinde, çalışma sırasında daha önce basılan el kitaplarından büyük oranda ilham alındığı ancak yeni eserlerin ilk serideki kitapların gözden geçirilmesi ya da yeniden düzenlenmesinden ibaret olmadığı, amaçlarının öncelikle denizcilik faaliyetleri için gerekli olan coğrafi bilgileri bir araya getirmek, komutanların sadece savaşta değil, barış zamanında da ziyaret edecekleri ülkeler hakkında kapsamlı bilgilere sahip olmalarını sağlayarak, ziyaretlerin daha verimli geçmesini sağlamak, kara ve deniz subaylarına verilecek dersler için materyal oluşturmak olduğu ifade edilmiştir.

Her ülke için ayrı ayrı hazırlanan el kitaplarında ülkelerin coğrafi özellikleri, tarihi, yönetim biçimi, şehirleşme durumu, ekonomisi, nüfus yapısı, doğal kaynakları, bitki örtüsü, ulaşım ve iletişim durumu vb. konular hakkında bilgi verilmiş, aktarılan bilgiler harita, fotoğraf, çizim ve tablolarla desteklenmiştir. Uzman kişiler tarafından kaleme alınan metinler, ilgili bakanlık personeli tarafından okunarak denetlenmiş, her cilde bir editör atanarak baskıya geçilmiştir.

Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde oluşturulan birimler tarafından, en büyüğü 700'den fazla sayfa içeren, 31 adet ülkeyi/bölgeyi kapsayan 58 cilt kitap hazırlanmıştır. Oxford Üniversitesindeki merkez tarafından 28 ciltten oluşan 17 el kitabı, Cambridge Üniversitesindeki merkez tarafından 30 ciltten oluşan 14 el kitabı hazırlanmıştır (Gosme, 2000:25). Oxford ve Cambridge Üniversiteleri tarafından yayınlanan kitapların baskısı 1941 yılında başlamış, 1946 yılına kadar tamamlanmıştır. Kitapların kapaklarında B.R. kısaltmasından sonra 493 ile 549 arasında değişen bir sayı, “*Geographical Handbook Series*” ifadesinden sonra ülkenin ismi, varsa cilt numarası, basım tarihi ve sayfanın en altında “*Naval Intelligence Division*” ifadesi yer almıştır. Sonraki sayfada “*Gizli*” ibaresiyle birlikte eserin resmi amaçla hazırlandığı, basına ve halka açık olmadığı belirtilmiştir. Bu yasak, 1955 yılında kaldırılmış ve “*Bu cilt, 1939/45 savaşı sırasında resmi amaçlar için üretildi ve basıldı*”, ifadesi eklenmiştir.

El kitabı hazırlanan ülkeler/bölgeler şunlardır; Almanya, Arnavutluk, Batı Arabistan ve Kızıldeniz, Belçika, Belçika Kongo'su, Cezayir, Çin, Danimarka, Doğu Hint Adaları, Ekvator Afrika'sı, Fas, Filistin ve Ürdün, Fransa, Fransız Batı Afrika'sı, Hint-Çin'i, Hollanda, Irak ve Basra Körfezi, İspanya ve Portekiz, İtalya, İzlanda, Korsika, Lüksemburg, Norveç, Oniki Ada, Pasifik Adaları, Suriye, Tunus, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan (Clout ve Gosme, 2003: 164-165).

Türkiye ile ilgili coğrafya el kitabı

II. Dünya Savaşı sürecinde İngiltere'nin en büyük korkularından biri, savaşın Ortadoğu'ya sıçrayıp İngiliz savaş makinesini besleyen kolonilere giden yolu kapayacağı düşüncesi idi. Bu nedenle İngiliz istihbaratı, savaşın bölgeye sıçraması durumunda bölge halkları üzerinden ayaklanma ve sabotaj gibi örtülü faaliyetlerle istilacı güçlerin ilerlemesini durdurmayı amaçlayan bir dizi plan hazırlamıştır. Türkiye coğrafyasında örtülü ve açık istihbarat operasyonlarını planlayabilmek için Türkiye ile ilgili bilgilerin derlenmesine büyük önem verilmiştir (Bezci, 2017: 26). Özellikle Kasım 1940'ta İngiliz ve Türk istihbarat servisleri arasında yapılan bir anlaşmayla İstanbul'da çok özel bir statüde kurulan Küçük Büro (Anglo-Turkish Security Bureau) ile birlikte İngiliz askeri istihbaratı Türkiye'ye özel bir önem göstermeye başlamıştır. Ayrıca İngiltere'nin savaş zamanındaki örtülü savaş birimi SOE (Özel Operasyonlar Birimi) ile Türk İstihbarat Örgütü Milli Emniyet Hizmetleri (MAH) arasında, olası bir işgale karşı ayaklanma ve cephe gerisi sabotaj üniteleri oluşturmak için yapılan çalışmalar, Türkiye üzerine istihbarat üretme ihtiyacını daha da kuvvetlendirmiştir (Bezci, 2017: 27-28).

Türkiye ile ilgili kitap, iki cilt halinde basılmıştır. Oxford Üniversitesindeki birim tarafından hazırlanan ve Nisan 1942 tarihinde basılan Türkiye kitabının I. Cildi, 471 sayfa olup içerisinde 82 çizim, 11 katlanan harita, 5 katlanan plan, 138 fotoğraf bulunmaktadır. Mart 1943'de basılan II. cilt, 634 sayfa olup içerisinde 34 çizim, 138 fotoğraf, 10 katlanan harita bulunmaktadır.

Her iki cildin de önsözü aynı olup, II. cildin önsözüne ilave olarak, J.H. Godfrey'in yerine Deniz İstihbarat Direktörlüğüne atanan E.G.N. Rushbrooke'ın kısa bir açıklaması eklenmiştir.

I.ciltte; 1.bölüm giriş, 2.bölüm fiziksel ve jeolojik yapı, 3.bölüm kıyılar, 4.bölüm bölgesel topografya, 5.bölüm iklim, 6.bölüm bitki örtüsü ve fauna, 7.bölüm hastalıklar ve zararlılar, 8.bölüm tarih, 9.bölüm insanlar ve yaşam tarzları, 10.bölüm yönetim, savunma, hukuk, eğitim ve sağlık konularına ayrılmıştır. II. ciltteki bölümler, bir önce ciltten devam etmekte olup 11.bölüm nüfus dağılımı, 12.bölüm limanlar, 13.bölüm madencilik, 14.bölüm tarım, sulama, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık, 15.bölüm bankacılık, endüstri ve ticaret, 16.bölüm iletişim bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitaplarda elde edilen bilgilerin kaynağı belirtilmemiş, dipnot veya metin içinde herhangi bir eser kaynak olarak gösterilmemiştir. I.cildin 441.sayfasında kitabı hazırlayanlar ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre I.ciltte; M. J. Bulman (School Of Geography, Oxford University), B. M. Blackwood (Department Of Anthropology, Oxford University.), Prof. P. A. Buxton (London School Of Hygiene And Tropical Medicine), Dr. J. V. Harrison (Department Of Geology, Oxford University), F. A. Lawson, (Merton College, Oxford), M. Marshall (School Of Geography, Oxford University), Prof. K. Mason (School Of Geography, Oxford University), Prof. J. L. Myres, (New College, Oxford), Dr. W. Turrill (Royal Botanic Gardens, Kew) ve Dr. Norman White (Indian Medical Service), II.Ciltte; M.J. Custance (Cambridge University), Miss H.F. Pickard (Cambridge University), Prof. K. Mason (School Of Geography, Oxford University), Prof. J. L. Myres (New College, Oxford.), M. Marshall'ın (School Of Geography, Oxford University) görev aldığı, ayrıca N.R. Murphy (Principal of Hertford University), Dr. J.V. Harrison (Department of Geology, Oxford University), Yüzbaşı H.A.J. Parsons (Royal Corps of Signals) gibi kişilerinin de katkı sağladığı ifade edilmiştir. Şekiller ve haritaların, Oxford Üniversitesi çizim ofisinde görev yapan K. W. Hartland'ın yönetiminde hazırlandığı, II. Ciltte yer alan 68. ve 69. levhalarda gösterilen Türk halıları ve köprülerin M. Potter tarafından çizildiği belirtilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey Vol. I, 1942:442-443; Geographical handbook series: Turkey Vol. II, 1943: 603*).

Eserin hazırlanmasında kullanılan 2 Türkiye haritasının, Ankara'da bulunan Harita Genel Müdürlüğünden alındığı, istatistiklerin büyük oranda Kingsway-London'da bulunan Meteoroloji Ofisinden temin edildiği, Kraliyet İşaret Kolordusundan, Savaş Dairesi, Ekonomik Savaş Bakanlığı, Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Kraliyet Coğrafya Derneğinden ve Bay W. D. W. Matthews'tan bazı teknik bilgiler elde edildiği ve aşağıdaki kaynaklardan yararlanıldığı ifade edilmiştir;

Admiralty handbooks (Turkey in Europe, Asia Minor, Mesopotamia, 1917-19)

Admiralty handbooks (climate of the Eastern Mediterranean).

Blanchard, R., *Asie occidentale* (Geographie Universelle, vol. VIII, 1929).

Chaput, E., *Voyages d'etudes geologiques et geomorphogeniques en Turquie* (1936) Clerget, M., *La Turquie: Passe et present* (1938).

Harris, G. M., *Local government in many lands* (1933).

Lynch, H. F. B., *Armenia: travels and studies* (1901).

Parker, J. And Smith, C., *Modern Turkey* (1940).

Philippon, A., *Kleinasien* (1918).

Weickmann, *Zum klima der Türkei* (1922).

Yöntem

Çalışmamızda, II.Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile ilgili yayınlanan kitapta, Balıkesir bölgesine ait olan bilgiler incelenmiştir.

Balıkesir ile ilgili bilgiler

Balıkesir bölgesi gerek sahip olduğu coğrafi konumu gerekse ulaşım imkanları ve maden yatakları nedeniyle kitapta ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Balıkesir şehir merkezi ve bazı önemli ilçeler hakkında bilgi verilen eserde, zaman zaman ticaret, madenler, ulaşım ve iletişim vb. konularla ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. Olası bir savaş durumunda en önemli sorunların başında gelen ulaşım konusuna geniş yer ayrılmış, kazanın ulaşım imkanları, güzergâh durumu, köprü ve tüneller, kara, demiryolu ve deniz taşımacılığı hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Balıkesir'in coğrafi yapısı ve ulaşımı

Coğrafya el kitabında, Balıkesir bölgesinin coğrafi yapısı ve ulaşım imkanları hakkında şu bilgiler verilmiştir;

“*Gemlik Körfezinin batısına doğru dağlar daha yüksek ve denize daha yakın. Bunların güneyinde Marmara bölgesinin kıyasal çukuru var. Batıya gidildiğinde Bursa ovası ve Gönen nehri Apolyont ve Manyas Gölleri bulunuyor. Eşkel Koyunda bir liman var. Küçük bir dalgakıran boşaltım yapmaya imkan veriyor. Kısa bir yol Mudanya yoluna gidiyor. Batıya doğru bataklık olan Simav deltası veya Susurluk Nehri var. Nehir, kıvrımlı bir şekilde Manyas ve Apolyont Gölleri arasındaki çukurdan dağları dar bir şekilde kesiyor. Karacabey'e kadar, kışın 5 fite (1 fit=30,48 cm) kadar olan gemiler seyrişefer yapabilir. 13 mil (1 mil = 1,609 km) kadar yol yapılabilir. Ama yazın gemiler ancak Vavara'ya kadar gidebiliyor nehrin ağzından 5 mil uzaklıkta. Delta, Yeniköy'ün batısına kadar uzanıyor, burada alçakta güzel ama açık bir liman var. Yeniköy ve Bandırma arasında 18 mil batıda Karadağ'ın dik yamaçları var. Bunlar denize doğru gidiyor ve sahili kayalık ve sarp yapıyor. Bu hat üzerinde her yer liman olarak kullanılabilir” (Geographical handbook series: Turkey Vol. I, 1942:55).*

Kütahya-Balıkesir Arası Demiryolu: Kütahya ile Balıkesir arasında demiryolu ulaşımının olduğu, Kütahya'nın Eskişehir-Afyon arasındaki Anadolu demiryolunun Alayunt'a giden bir hattının son durağı olduğu, Balıkesir ile Kütahya arasında açılan yeni hat sayesinde değerli bir maden ve tarım bölgesinin demiryoluna ulaştığı, bu hat sayesinde aynı zamanda Manisa-Bandırma demiryolu arasında demiryolu hattı ile bağlantı kurulduğu ve bunun Ege ve Marmara sahillerinin savunmasına hizmet ettiği ifade edilmiştir (Geographical handbook series: Turkey Vol. II, 1943: 250).

Balıkesir-Bandırma: Balıkesir ile Bandırma arasındaki demiryolu hattının Balıkesir Ovasından geçerek, Hatap Vadisi üzerinden Susurluk'a doğru uzandığı, daha sonra 5 mil ileride Apolyont ve Manyas Göllerinin yer aldığı çukur bir vadiye ulaştığı, demiryolu hattının karayoluna yakın bir güzergâh takip ettiği, hat boyunca pek çok menfez ve küçük köprü bulunduğu ifade edilmiştir (Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 324-325). Demiryolu hattı ile ilgili olarak aşağıdaki bilgiler verilmiştir.

Tablo 1: Manisa-Balıkesir-Bandırma demiryolu hattının Balıkesir sınırları içindeki istasyonları

	Savaştepe (Giresun)	Karacalar	Soğucak	Çukurhüseyin	Balıkesir	Yeniköy	Ömerköy	Susurluk	Aksakal	Sığırcı	Bandırma
Manisa'ya Uzaklığı (km.)	119,9	127,7	141,6	157,8	174,6	196,7	207,2	220,1	247,7	262,6	275,1
Rakım (metre)	259	306	241	156	131	233	106	38	71	27	1
Tren Hangarı ve 20 Metre Çapında Manevra Alanı					x						x
9.000 Galon Kapasiteli Su Deposu	x	x	x	x	x	x		x	x	x	18.000 galon
Su Pompası	x		x	x	x	x		x		x	x
Gıda Deposu	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kantar	x		x	x	x	x		x	x		x
Yükleme Platformu	x		x	x		x	x	x	x	x	x
Geçiş Döngüsü	x	X (295 m.)	x	x	x	x	x	x	x	x	
Makas	X (629 m.)		X (627 m.)	x (609 m.)		X (668 m.)	x	X (633 m.)	X (612 m.)	X (618 m.)	
Köprü ve Tünel	122,5 km'de Girder Köprüsü	131. ve 133. km.'de 410 m. ve 136 m. Uzunluğunda İki Tünel	44.km.'de 140 m. Uzunluğunda, 147.km.'de 200 m. Uzunluğunda ve 147,5. km.'de Tünel	157,8. km.'de 2x20 m. köprü			211.km.'de Hatap Köprüsü, 115 m. Uzunluğunda Tünel				
Viyadük		128,5 km.'de 4x30 m.+10 m 129.5 km.'de 6x30 m.	147.5 km. 6x30 m								

(Kaynak: Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 326-327)

Balıkesir-Bandırma arasındaki karayolu bağlantısının olduğu, tamamı sağlam vaziyette ve 14 tona kadar yük taşıma kapasitesine sahip köprüler bulunduğu, her mevsim kullanıma uygun olduğu, genelde düz bir hatta üzerinde ilerlediği sadece Balıkesir yakınlarında 800 fit yüksekliği aştığı, Susurluk yakınlarında Yahyaköy Köprüsünden geçtiği, yolun Manyas Gölünün doğu tarafından devam ederek Simav Nehrine dökülen Karadere üzerinde 1937 yılında inşa edilmiş olan 98 uzunluğunda olduğu ve 6 beton ayağı bulunan bir köprüden devam ettiği, yolun Göbel yakınlarında bulunan ve Simav vadisine uzanan tepelerden geçtiği, Göbel’de, Mustafakemalpaşa’dan gelen yol ile birleştiği, burada 1938 yılında inşa edilen ve her bir ayağı 79,98 ve 79 fit ölçülerinde üç beton ayağı bulunan bir köprü olduğu belirtilmiştir. Yolun Bandırma’dan sonra Erdek ve Gönen’e giden iki yol olduğu, biri Edincik’ten diğeri Kapıdağ kanalından (günümüzde Düzler olarak bilinen mevki) geçen bu yollar sayesinde yakın limanlarla irtibat kurmanın mümkün olduğu ifade edilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey Vol, II, 1943: 421*).

Karacabey-Göbel: Karacabey yolunun, Bandırma-Bursa anayolundan ayrılarak bataklık gibi olan ovanın Manyas ve Apolyont Gölleri arasından geçerek Mustafakemalpaşa’ya gittiği, burada Kirmasti Nehrinin bulunduğu, yolun ovanın güney ucunu takip ederek Simav Nehrinin bir kolu üzerinden batıya doğru geçtiği Göbel yakınlarında Balıkesir-Bandırma arasındaki demiryolu ve karayolu ile birleştiği, Türkiye tarafından hazırlanan haritalarda işlek bir karayolu olarak gösterilen hattın, büyük ihtimalle arabalarla ve sadece kuru havada geçilebilecek durumda olduğu belirtilmiştir(*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 419-420*).

Simav-Karacabey karayolu üzerinde bulunan, ahşaptan yapılan ve betonla güçlendirilmesi 1940 yılında tamamlanan Hanifedere köprüsünün, 45 yard (1 yard=0,9144 metre) uzunluğunda, 42, 50 ve 41 fit açıklıkların bulunan üç ayağı bulunduğu, köprü üzerinde yolun 16 fit genişliğe ulaştığı ifade edilmiştir(*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 422*).

Resim 1:Hanifedere köprüsü

Kaynak: (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 419.*)

Edremit-İzmir: Edremit ile İzmir arasında bulunan yolunun stratejik bir önemi olduğu, yolun Edremit’in doğusundan Havran Nehri ovasına doğru güneybatı yönünde ilerlediği, pek çok taş ve beton köprü vasıtasıyla akıntıların üzerinden geçtiği, Burhaniye yakınlarında 1937 yılında tamamlanmış olan 82 yard uzunluğunda ve 7 köprü ayağı bulunan bir köprüyü geçtiği, Edremit Körfezinin güney sahilini takip ederek ilerlediği, Bağlar Burnu ve Boz Burunlardan geçerek tekrar sahil hattına döndüğü Mosko Adalarının karşısında Ayvalık küçük limanına ulaştığı, Ayvalık’tan sonra güneydoğuya dönerek sahilden 4 mil içeriden Altınova ovasından Dikili’ye ulaştığı belirtilmiştir(*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 423*).

Balıkesir-Çanakkale: Eserde, Balıkesir-Çanakkale arasındaki yolun bölgedeki en önemli ve bakımlı yollardan biri olduğu, yolun bazı yerlerinde iki-üç şeritli geçişe müsait olduğu, tüm eski köprülerin yerine modern köprüler yapıldığı, düzenli olarak yapılan otobüs seferi ile 7 saatte Balıkesir’e veya Çanakkale’ye gitmenin mümkün olduğu, Çanakkale’den itibaren yolun, yayla kenarı boyunca Koca Nehrin ağzını takip ederek yaylayı geçip Çan’daki Kan (Kocabaş) Nehrine ulaştığı, bu bölümde, büyük köprülerin yanı sıra, tamamı taş veya betondan yapılmış on köprü bulunduğu, yolun Yenice’ye doğru

devam ederek, Gönen Çayını geçip Balya'ya ulaştığı, burada güneye dönerek Ilica-Balıkesir yolunu Balıkesir'in 21 mil batısında Kocaafşar vadisinde karşıladığı, Çan ile Balıkesir arasındaki bölümde biri büyük olmak üzere, taş ve betondan yapılmış yetmiş köprü bulunduğu, bunlardan 43'ünün Çan ve Balıkesir arasında bulunduğu ve büyük oranda taştan yapıldığı, ayrıca yolun eğimli olduğu yerlerde, yolun su basmasını önlemek için köprülerden ziyade büyük menfezler inşa edildiği belirtilmiştir(*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943:416-417*).

Ulaşım imkanları hakkında bilgiler verildikten sonra her kaza hakkında ayrı ayrı değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmelerde kazaların sosyal ve ekonomik yapıları, nüfus durumu, coğrafi durumu, sanayi ve tarım ürünleri üzerinde durulmuştur.

Balıkesir kaza merkezi: (Antik Dönemdeki adı: Hadrianotherae), 39° 39' Kuzey, 27° 53' doğu enlem ve boylamında bulunan şehrin denizden 430 fit yüksekte olduğu, 1935'te nüfusu 26.700 olan şehrin önemli bir demiryolu ve karayolu merkezi olduğu, tren istasyonu bulunan kazanın Bandırma, İzmir ve Eskişehir ile demiryolu, Edremit, Çanakkale, Karabiga, Bandırma, Kepsut, Sındırgı ve Soğucak'a karayolu bağlantısı olduğu, kışla, hastane, İtalyanlar tarafından işletilen orta ölçekli bir elektrik istasyonu, Ziraat, İş ve Osmanlı Bankası şubeleri ile 6 adet otel, çoğu 1896 yılında meydana gelen depremden sonra inşa edilmiş birkaç cami ile Selçuklular döneminde inşa edilmiş olan büyük bir kapalı çarşısı bulunduğu belirtilmiştir. Kuzey-güney 12.5 mil, doğu-batı 9.5 mil genişliğinde verimli bir ovanın batı köşesinde kurulan şehrin kuzeyinden ovaya doğru akan, yazın kuruyan, Susurluk çayının doğusuna dökülen bir ırmak bulunduğu, meyve bahçeleri ile üzüm bağlarının yoğun olduğu, hububat, tütün, afyon ve pamuk üretiminin yaygın olduğu, un değirmenleri, tahta kesme atölyeleri, tabakhaneler, tekstil fabrikaları, demir atölyeleri ile 1.000 tonluk bir tahıl ambarı bulunduğu, kurşun, çinko, arsenik, demir ve gümüş madenlerinin çıkartıldığı, şehrin içme suyu ihtiyacının kuyulardan ve şehrin 12.5 mil kuzeydoğusundan şehre getirilen kaynaktan karşılandığı ancak yazın içme suyu sıkıntısı çekildiği, şehrin 7 mil güneydoğuda Bostanlı'da hava pisti olduğu ifade edilmiştir(*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 195, 526-527*).

İngiliz Donanma İstihbarat Birim tarafından 1919 yılında hazırlanan kitapta, Balıkesir'in nüfusu hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Tablo 2: Balıkesir kazası 1912-1914 yıllarına ait nüfus istatistiği

Kaza	Yıl	Türk	Rum	Ermeni	Bulgar	Diğer Milletlerden	Toplam
Balıkesir	1912	103.624	16.184	2.574			122.382
	1914	156.092	2.655	2.966		31	161.744
Ayvalık	1912	89	46.130				46.219
	1914	454	31.035				31.894
Kemer	1912	12.549	7.239	9			19.797
Edremit	1912	27.393	13.033			32	40.458
	1914	30.846	9.699	41		40	40.626
Erdek	1912	5.418	54.700	952		1.083	62.153
	1914	15.232	31.035	1.094		305	47.666
Gönen	1912	25.601	2.850	44			28.495

	1914	34.979	2.251	53		340	37.623
Bandırma	1912	36.976	9.610	3.879	1.635	915	53.015
	1914	41.146	11.507	4.189		2.583	59.425
Bigadiç	1912	12.771	-	29			12.800
Sındırgı	1912	22.430	1.200	8			23.638
	1914	27.095	1.130	20		2	28.247
Balya	1914	33.680	3.266	298		3.650	40.894
Burhaniye	1914	20.280	4.514	43		14	24.851
Toplam	1912	246.851	150.946	7.495	1.635	2.030	408.957
	1914	359.804	97.497	8.704		6.965	472.970

(Kaynak: *A handbook of Asia Minor, 1919:294, 307.*)

Balıkesir ve kazalarına ait nüfus verilerinin kaynağı belirtilmemiş olmakla birlikte ifade edilen rakamların döneme ait salnamelerindeki bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir. Örneğin, Hüdavendigâr Vilayet Salnamelerindeki bilgilere göre Türk-Müslüman nüfusun az olduğu Ayvalık kazasının 1890 yılında toplam nüfusu 20.630 olup, Müslüman nüfus sayısı 170 idi. 1907 yılına gelindiğinde toplam nüfus 23.309'a yükselmiş, Müslüman nüfus ise 89'a düşmüştür. (Mutaf, 2003:74)

İngiliz Donanma İstihbarat Birim tarafından hazırlanan kitapta, Balıkesir'in ticari durumu hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir;

Tablo 3: 1943 yılı itibariyle Balıkesir'e bağlı kazaların ithalat ve ihracat durumu (pound hesabıyla)

	Yıl	Ayvalık	Bandırma	Burhaniye	Erdek	Ilıca (Akçay)	Marmara
İthalat	1936	45.465	8.857	4		131.009	
	1937	40.554	229			150.555	
	1938	49.547	41.916			94.136	
	1939	26.337	44.596			35.321	
	1940	40.815	28.201			11.381	
İhracat	1936	108.820	1.076.987	19.361	11.244	709.273	20.027
	1937	212.162	1.103.131	17.861	604	1.387.376	30.206
	1938	261.635	1.572.476	27.978	1.929	699.223	51.939
	1939	765.954	7.010.150	3.695	59.321	848.318	59.321
	1940	128.416	2.007.989	20.346	20.346	116.176	27.566

(Kaynak: *Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943:599-600.*)

Yukarıdaki tablodan yola çıkarak ithalatta 45.000 pound civarında bir rakamı yakalayan Ayvalık'ın öne çıktığı, ancak savaş yıllarında Bandırma'dan yapılan ithalatın Ayvalık'tan yapılan ithalat rakamlarına yaklaştığı, ihracatta ise bir milyon poundun üzerinde bir rakama ulaşan Bandırma'nın açık ara önde olduğunu söylemek mümkündür.

Ayvalık: (Aivali; Yunancada: Kydoniai; Antik Dönemde: Cisthene). 39° 19' kuzey, 26°43' doğu enlem ve boylamında bulunan şehir merkezinin nüfusu 1910 yılında 21.000 civarında iken 1943 yılında 13.100 civarına düştüğü, orta ölçekli bir elektrik istasyonu ile İş, Ziraat ve Osmanlı Bankalarının birer şubesi olduğu, oldukça geniş bir ön cepheye sahip 5-6 kulaç (1 kulaç=1,8288 metre) derinliğinde bir limanı olduğu, gemilerden yüklerin limandan yaklaşık 50-100 yard uzakta tombazlarla boşaltıldığı, limanın günlük kapasitesinin iki ton olduğu, kötü bir karayolu kuzeydoğudan Edremit, Burhaniye'ye, güneydoğudan bir başka yol ile Dikili, Bergama ve İzmir'e bağlantısı olduğu, İzmir, Midilli, İstanbul, Limni, Dedeağaç ve Selanik'e de vapurla gitmenin mümkün olduğu belirtilerek şunlar ifade edilmiştir:

“Mekan: Kasaba, Ayvalık körfezinin doğu tarafında yer alıyor. Mosko Adaları tarafından korunuyor. Batıya doğru olan yarımada fundalıkla kaplı. Birkaç çam ve bataklık var. Güneydoğu'ya doğru verimli ve tarım yapılan bir düzlük var. Doğu ve kuzeydoğuya doğru olan tepelerde birçok zeytin ağacı var. Havası güzel. Kasaba, eskiden Midilli Adası zenginlerinin uğrak yeriymiş. Su, iki sağlam kaynaktan ve kuyulardan geliyor. İaşesi bol.

Ticaret: Kasaba, 1781 yılında ayrıcalıklı Rum yerleşimi olarak tekrar kurulmuş ama 1821 yangınında yok olmuş. 1850'de tekrar inşa edilmiş ve 1922'de boşaltılmış. Birkaç zeytinyağı atölyesi var. Bunlarda Anadolu'nun en iyi zeytinyağı üretiliyor. Sabun fabrikaları, tabaklama atölyesi, damıtma tesisleri, un değirmeni, tuz madeni, granit ocağı bulunuyor. Yerel tahıl ve odun kaliteli. Birçok balıkçı teknesi var. Kaşar peyniri yerel olarak üretiliyor. Temel ihracat ürünleri besin. Özellikle İzmir ve İstanbul'a balık gönderiliyor. Meyve, meşe palamudu, tütün, deri. İthal ettiği ürünler işlenmemiş deri, şeker ve buğday” (Geographical Handbook Series: Turkey Vol. II, 1943: 75).

1919 yılında basılan coğrafya el kitabında Ayvalık'ın ithalat ve ihracat durumu hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir;

Tablo 4: 1907 yılında Ayvalık'tan ihraç edilen ürünler

Ürün	Ton	Kıymeti (Pound)
Yağlar	6.780	207.400
Un	3.970	79.000
Sabun	1.895	60.320
Tabaklanmış deri	349	48.872
Meşe Palamudu	1.140	10.144
Küspe	2.980	4.776
Nohut	225	4.365
Şarap ve içecekler	132	3.860
Kuru Üzüm	74	570
Toplam		419.307

(Kaynak: A handbook of Asia Minor, 1919:323.)

Tablo 5: 1911 yılında Ayvalık'tan ihracat yapılan ülkeler

Ülke	Kıymeti (Pound)
Bulgaristan	32.508
Romanya	20.113
Fransa	17.500
Mısır	2.100
İngiltere	1.950
Yunanistan	526
Rusya	30
Diğer ülkeler	3.000
Toplam	77.727

(Kaynak: *A handbook of Asia Minor, 1919: 323.*)

Bandırma:(Banderma, Panderma, Antik Dönem: Panormus), 40° 21' kuzey, 27° 58' doğu enlem ve boylamında bulunan şehrin denizden 125 fit yüksekte olduğu, şehir merkezinde 13.300 kişinin yaşadığı, 1874 yangınından sonra önkısmı eğimli geniş caddelerle ve Haydar Çavuş Camisi'nin etrafında geniş bir meydan ile şehrin tekrar inşa edildiği, eski Hristiyan Mahallesi'nin kuzeydoğuda bulunan yükseklikte yer aldığı, Ziraat ve Osmanlı Bankalarının birer şubesi olduğu, 4 otel, kışla, meteoroloji istasyonu, orta ölçekte elektrik istasyonu bulunduğu, Marmara denizinin kuzeydoğusuna doğru açılan ve kuzeybatıdan Erdek yarımadası ile korunan bir limanı olduğu, limanın İstanbul ile Batı Anadolu arasındaki deniz trafiği için önemli bir istasyon olduğu, içme suyunun bol ancak biraz tuzlu olduğu, kaliteli içme suyunun Erdek yarımadasındaki Magrurdağ'dan boru ile getirildiğini, şehrin batısında 650 tonluk bir su deposu olduğu, tren istasyonu girişinde küçük bir tünel olduğu, kuzeydoğuya doğru uzanan 900 m uzunluğunda küçük bir uzatma hattı bulunduğu, hattın son 500 metresinin çift hat olduğu, ahşap ve taş iskele hizmet ettiği, bir tamir atölyesi bulunduğu, tren istasyonunda içme suyu bulunduğu belirtilerek şunlar ifade edilmiştir;

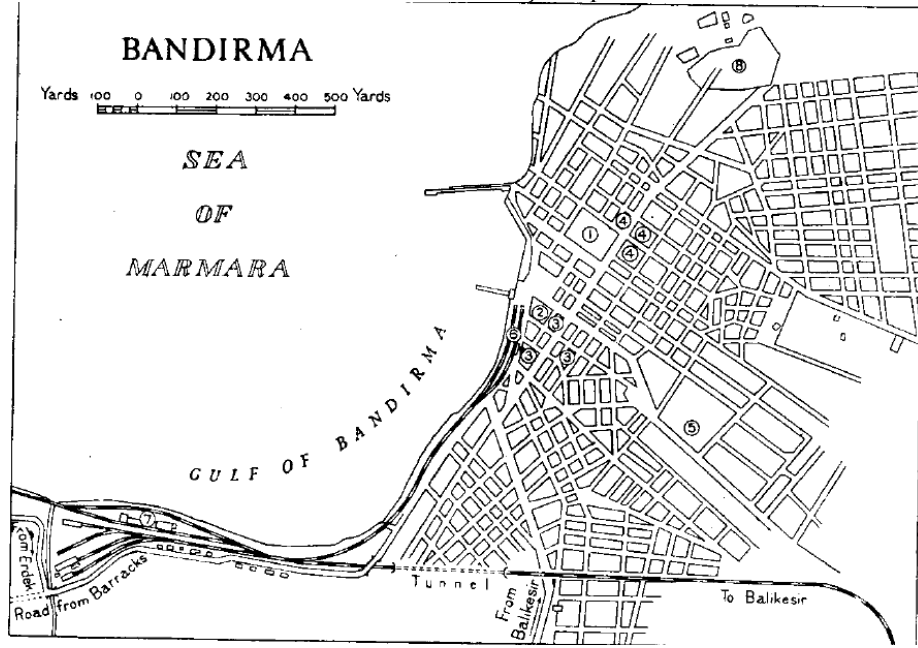
“Ticaret: Etrafı eskiden üzüm bağları, meyve bahçeleri ve bahçelerle çevrili, verimli ve zengindi. Rumların ve Ermenilerin gönderilmesi nüfusunu ve faaliyetlerini azalttı. Yine de hala hububat, keten, kuru meyve, zeytinyağı, fasulye, balık, yumurta, kümes hayvanı, bal ve Balıkesir bölgesinden sığır/büyükbaş hayvan (1936'da 49.263 baş) ihraç ediyor. Bunların yanında Susurluk yakınlarında boraks madeni çıkıyor. 40 mil güneye doğru taş ocakları, çimento fabrikası, cam fabrikası, orta ölçekli elektrik istasyonu var. Devlete ait bir şeker fabrikası inşa edilmesi planlanıyor. Yakacak ve kereste Kapıdağ'dan, Manyas Gölü'nün güneyindeki tepelerden ve Mustafakemalpaşa'dan elde ediliyor. Yazın, daha çok Kapıdağ kanalı taraflarında sıtma görülebiliyor.

Liman: Gemilerin demirleme yeri doğu tarafından kasabanın üzerine doğru olan tepeler tarafından korunuyor ama kuzeydoğudan gelen ağır rüzgarlara açık ve biraz da akım var. Liman, ön cephesi kuzey ucunda 7-10 kulaç derinliğinde uzunluğu 820 fit olan bir dalgakıranla ekipmansız olarak oluşturulmuş. Garla demiryolu bağlantısını sağlayan 300 fit uzunluğunda bir taş iskele var. Daha güneyde 50 fit kadar ahşaptan indirme bölgesi var. Ama yükleme ve boşaltma işleri daha çok tombazlarla yapılıyor. Sağ açılı uzatma şeklinde 650 fit uzunluğunda yeni bir iskele inşa ediliyor. Denize doğru 27 fit gidecek. Nisan 1942'de tamamlanması bekleniyor. Kasabanın batısına doğru 328 fit uzunluğunda fakat sadece 3 fit denize doğru bir iskele bulunuyor. Yanında demiryolu var. Depo ve mağazalar kasabanın deniz

cephesine doğru inşa edilmiş. Bu demiryolu iskelesinin geniş bir hangarı bulunuyor. Vasıfsız işçi ve liman işçileri bolca bulunuyor. Marangoz ve taşocağı işçisi bulunabilir.

Ulaşım: Bir devlet demiryolu Bandırma'yı Balıkesir yoluyla İzmir ve güneye, Kütahya Eskişehir, Ankara ve Konya ile bağliyor. Kısa bir tünel yoluyla demiryolu kasabanın güneybatı kıyısında gara ulaşıyor. Tâli hatlar, motor hangarları, tamir atölyeleri, iskele, kömür deposu var. Deniz tarafında tek bir hat var. Kötü bir motorlu taşıt yolu Bandırma'yı Karacabey, Bursa, Mudanya ve Mustafakemalpaşa'ya bağlıyor. Daha iyi durumdaki bir yol güney-güneydoğuya Susurluk, Balıkesir ve güneye bağlıyor. Manyas Gölünün iki tarafından da yol ilerliyor. İki kısa yol Erdek'in kuzeydoğusuna ve Edincik'in doğusuna gidiyor. Bu yol sadece kuru havalarda kullanılacak Gönen, Balya, Biga, Çanakkale, Bayramiç ve Edremit'e giden yolla birleşiyor. Ama çok az kullanılıyor. Uzun demiryolu rotasına bir alternatif olarak normal zamanlarda İstanbul'a her gün vapur gidiyor" (Geographical Handbook Series: Turkey Vol. II, 1943: 56-57, 3270).

Resim 2: Bandırma şehir planı

1-Hükümet Konağı, 2-Cami, 3-Hotel, 4-Kışlalar, 5-Garaj, 6-Tren İstasyonu, 7-Tahıl Siloları, 8-Mezarlık (Kaynak: Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 57.)

1943 yılında basılan coğrafya el kitabının II. cildinin diğer yerlerinde Bandırma'da, Marmara bölgesindeki en önemli Yunan kolonilerinden olan Antik Kizikos şehrinin bulunduğu, Kapıdağ'ın 2.620 fit yükseklikte olduğu, bütün yarımada'yı dolaşan bir karayolu olduğu, Kapıdağ ile Bandırma arasında bağlantıyı sağlayan bir mil genişliğinde bataklık bir kanal bulunduğu ifade edilmiştir (Geographical handbook series: Turkey, Vol. I, 1942:59,125).

1919 yılında basılan coğrafya el kitabında Bandırma'nın ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bandırma'dan İstanbul, Odesa ve Mısır'a zeytinyağı, Balıkesir üzerinden afyon ve pamuk, Balat üzerinden mazı ihraç edildiği, ihraç edilen tütünün kalitesinin düşük olduğu, İstanbul'a önemli sayıda koyun ve sığır ihraç edildiği ifade edilerek ithalat ve ihracat durumu hakkında aşağıdaki bilgiler verilmiştir;

Tablo 6: Bandırma Limanından yapılan ihracatın yıllara ve ürünlere göre dağılımı

Ürün	Ton/Yıl	Ülke
Borasit	16.000 ton (1913)	İngiltere
Buğday	6.000 ton (1901)	İtalya ve Oniki Ada
Fasulye	10.000 ton (1901)	İngiltere, Almanya, Fransa
Mısır	22.000 ton (1901)	İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya
Yulaf	6.000-9.000 ton (1901)	Fransa ve İtalya
Arpa	1.000 ton (1901)	İngiltere
Susam	500-700 ton (1901)	(İstanbul yerel tüccarlar)
Keten Tohumu	15.000 çuval (1901)	İngiltere
İpek	120 ton (1913)	Milan, Lyon, Marsilya
Yumurta	3.000.000 adet	Fransa, Avusturya
Yün	50.000-60.000 okcs (?)	Almanya, İngiltere

(Kaynak: *A handbook of Asia Minor, 1919: 322*).

Gerek 1919 yılında basılan coğrafya el kitabında gerekse 1943 yılında basılan kitapta Bandırma yakınlarında çıkartılan borasit madeni hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Borasit madeni 1815 yılında keşfedilmiş, 1865 yılından itibaren işletilmeye başlanmıştır. 1887 yılında ise, daha sonra dünya çapında bir kartel haline gelen İngiliz Borax Consolidated Ltd. isimli şirket tarafından işletilmeye başlanmıştır (Korkmaz, 2006 : 64).

1919 yılında basılan kitapta pandermitin, borax ve kalsiyum tetraborate karışımından meydana gelen bir maden olduğu, Susurluk Çayı üzerinde bulunan Sultançayır'da çıkartıldığı, Bandırma limanından ihraç edildiği ve bu nedenle pandermite adını aldığı, ilk yıllarda 200 ton pandermite üretildiği, işletmenin 1903 yılında Amerikalı bir şirketin eline geçmesi ile birlikte üretimin yıllık 6.000 tona çıktığı ifade edilmiştir (*A handbook of Asia Minor, 1919:139*). 1943 yılında basılan II. ciltte ise pandermite/borasit madeni üretiminde Türkiye'nin ABD ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer aldığı, sadece Susurluk'un 40 mil güneyindeki Sultançayır'da çıkartıldığı, madenin Borax Consolidated Ltd. Şirketi tarafından işletildiği, 1938 yılında 4.000 ton, 1939 yılında 15.200 ton üretim yapıldığı, Almanya'nın talebi azaldığı için 1942 yılında maden üretiminin durma noktasına geldiği belirtilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 129*).

Burhaniye (Kemer): 39° 30' kuzey, 26° 59' doğu enlem ve boylamında, Edremit Körfezinin güney ucuna yakın Yaylacık Dağının kuzeybatısına doğru akan Karasu Nehrinin sağ tarafında bulunan şehrin nüfusunun 5.600 olduğu, Ziraat Bankasının bir şubesi ile küçük bir elektrik istasyonu bulunduğu, doğuya doğru uzanan ve 7 mil uzunluğundaki ovada tarım yapıldığı, yerel ürünlerin dışında özellikle zeytin, zeytinyağı ve meşe palamudu ihraç edildiği, bir kısmı kayalık olan küçük bir limanı olduğu, körfezin girişinde gemilerin yüklerini indirebildiği, kuzeydoğuda Edremit'e ve güneybatıda Ayvalık'a üzerinden Bergama ve Dikili'ye giden ve kötü durumda bir karayolu bulunduğu ifade edilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 77*).

Edremit: (Antik Dönem: Adramyttium). 39° 35' kuzey, 27° 02' doğu enlem ve boylamında bulunan, Kaz Dağlarının boynuzları arasında yer alan ve kuzeyden korunaklı bir yerde bulunan şehrin milattan önce 6. yüzyılda Lidya'lı Alyattes'in oğlu Adramytus tarafından kurulduğu, daha sonra Atinalılar tarafından kolonize edildiği, Pergamon kralları döneminde tanınırlığının arttığı ve Roma döneminde kasaba durumuna geldiği, Aziz Paul Caeserea'nın burada bulunan gemilerinden biriyle denize açıldığı, 1943 yılında şehir nüfusunun 12.550 olduğu, orta ölçekte elektrik istasyonu, kereste atölyesi bulunduğu, evlerin çoğunlukla ahşaptan yapıldığı ve etraflarında zeytin ağaçları ile üzüm bağları bulunduğu, başlıca ihracat ürününün bölgeye has üretilen zeytinyağı olduğu, şarap, bal, mum, meşe palamudu, incir, susam, tütün ve sabun üretildiği, içme suyunun bol olduğu, halkın sağlıklı olduğu ancak körfez girişinde bataklık bulunduğu, şehrin 5.5 mil kadar doğusunda nehrinin sağ kıyısında Ilıca Limanı bulunduğu, Ilıca ve Palamut arasındaki dar bir maden hattı, doğuya doğru Balıkesir'e giden karayolu ile Edremit'in iki mil doğusundan geçen ana sahil yolu üzerinden Burhaniye, Ayvalık ve İzmir'e ulaşan karayolu bağlantısı olduğu ifade edilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 546*).

Resim 3: Edremit körfezi haritası

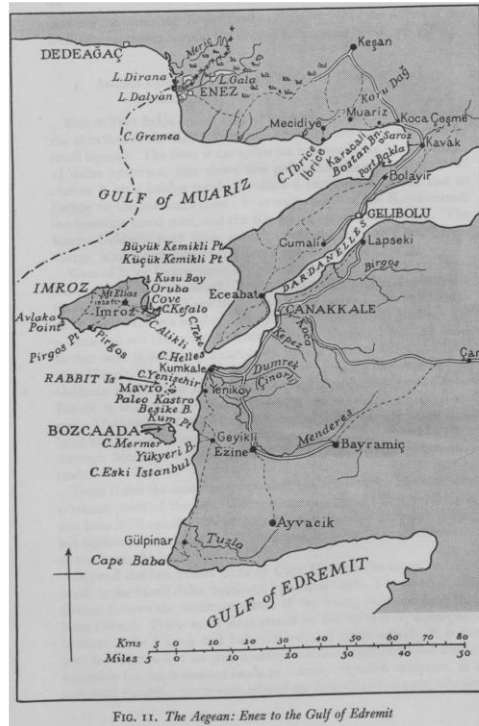

FIG. 11. The Aegean: Enez to the Gulf of Edremit

(**Kaynak:** *Geographical handbook series: Turkey, Vol. I, 1942:68.*)

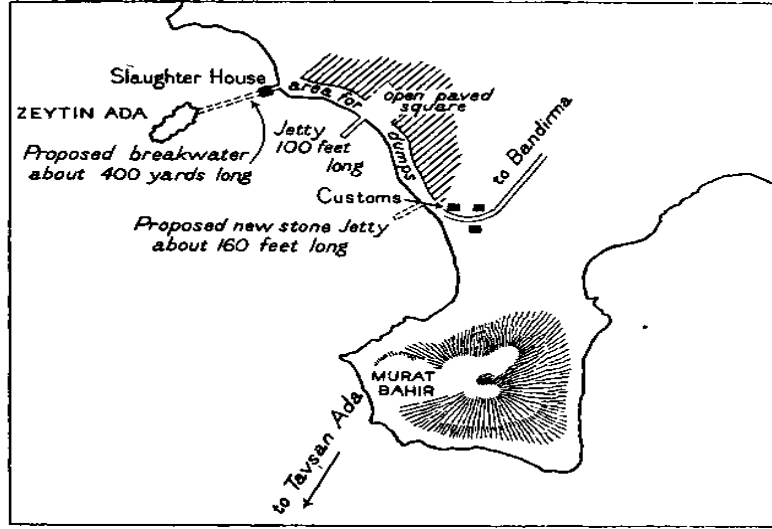
Ilıca: (Akçay) 39° 35' kuzey, 26° 52' doğu enlem ve boylamında bulunan, Karaburun'un 2.7 mil kuzeydoğusuna doğru ve Edremit Körfezinin başına doğru küçük bir limanı bulunan şehirde sıcak su kaynakları ile hamamların bulunduğu, iki fabrikaya sahip olduğu, 40 mil kuzeydoğudaki Balya'dan kurşun ve çinko ihraç edildiği, Balya'daki madenlerinin taşınması için inşa edilmiş olan ve Edremit'in 10 mil doğusundaki Palamut'a kadar uzanan dar bir demiryolu hattının mevcut olduğu, Edremit'in doğusuna doğru bir araba yolu bulunduğu, batıdan kuzeye doğru kıyı boyunca 15 millik Küçükkuyu'ya kadar bir karayolu olduğu, yolun Ayvacık, Ezine ve Çanakkale'ye kadar uzandığı ifade edilerek limanı hakkında şunlar ifade edilmiştir;

“Limn: Ilıca koyu güzel bir limana sahip, 9 kulaçlık. Kıyıdan 0-5 mil uzaklığında çamur var. Batıdan kuzeye ve kuzeydoğu kadar yüksek tepeler tarafından korunuyor. Küçük bir iskele, kurşun cevherinin ihracı için kullanılıyor. Ilıca'nın iki mil doğusunda Akçay'da 10 fit derinliğinde bir iskele bulunuyor. Edremit'e gelen mallar için iniş noktası olarak kullanılıyor. Akçay sahilinin 0,5 mil açığında bir gemi demirleme yeri bulunuyor. 7-17 kulaçlık. Çamur var. Kuzeybatıdan doğu ve güney yönünde korunaklı” (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: 81*).

Erdek: (Artaki, Antik Dönem: Artace). 40° 24' kuzey, 27° 47' doğu enlem ve boylamında bulunan şehrin Marmara Denizinin güneyinde Kapıdağ yarımadasının güneybatı yamaçlarında kurulduğu, Erdek Körfezinin kuzey kıyılarına üstten bakan korunaklı bir balıkçı kasabası olduğu, birkaç cami ve 1.200 ev olduğu, Kapıdağ yöneticisinin oturduğu yer olmasına rağmen sokakların kötü ve kirli olduğu, ekim ve hasat zamanı dışında, liman işçileri ve taşocağı işçileri hariç vasıfsız işgücü bulmanın mümkün olduğu, Kasabanın güney ve kuzeyindeki şelale ve akıntılardan şehre içme suyu temin edildiği, su sıkıntısı olmadığı, başta üzüm, özel bir çeşit beyaz şarap ve taze balık olmak üzere pek çok ürünün İstanbul'a ihraç edildiği, şehirde deniz üssü bulunduğu, kışın kuzey ve kuzeydoğudan sert rüzgarların etkili olduğu, güney ve batı rüzgarlarınının kışın yağmur getirebildiği, yazın ise rutubetli ve kapalı havaya neden olduğu, önemli bir ticaret merkezi olan Bandırma'ya ve Edincik üzerinden Gönen'e karayolu ile bağlı olduğu ifade edilerek limanı hakkında şu bilgiler verilmiştir;

“Limn: Erdek Körfezi büyük bir limana sahip. Güneybatı hariç her açıdan korunaklı. Körfez, güneydeki dağlık burun tarafından oluşturulmuş. Burada harabe halindeki Seyitgazi Kalesi bulunuyor. Murat Bahir, Tavşan Adası ve Zeytin Adası arasında 10 kulaçlık bir liman var. Bunu, anakara ile 400 yard uzunluğunda bir dalgakıran aracılığıyla birleştirme projesi var. Küçük ama korunaklı bir liman, güney-güneybatıya bakıyor. 100 fit uzunluğundaki dalgakıran tarafından korunuyor. Kasabanın taşla döşenmiş meydanında denize dönük tarafta 100 fit uzunluğunda küçük ahşaptan bir mendirek var. Derinliği 17 fit. 1941-1942 kışında büyük hasar görmüş. Daha büyük bir mendirek için iki proje var. Kaldırmak için araç yok ama açık ön cephe, depolamayı kolaylaştırıyor. Erdek'in güneydoğusunda Edincik İskelesi var. Körfezin karşıt ucunda. Küçük bir iskele ve karaya doğru uzanan ucunda bir kare şeklinde bir bina var” (Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943:61-62).

Resim 4: Genel hatlarıyla Erdek haritası (ölçeksiz)

(Kaynak: Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943:61.)

Resim 5: Erdek körfezinden bir görünüm

(Kaynak: *Geographical handbook series: Turkey, Vol. I, 1942: 57.*)

Kitapta, Erdek'e komşu adalar hakkında da bilgiler verilmiştir. Kapıdağ yarımadasının batıya doğru olan kısmında, dört adadan oluşan Paşalimanı Adaları bulunduğu, Paşalimanı Adasının Kapıdağ Yarımadasından bir mil genişliğinde Rhoda kanalıyla ayrıldığı, kuzeybatıda bütün rüzgarlara karşı korunaklı bir iskelesi olduğu, bütün koylarında demirleme imkanı olduğu, adaların 3 mil daha kuzeyinde Marmara Adası yer aldığı, bunların hepsinin Kapıdağ'ın kırılmış ve suyun altına girmemiş parçaları olduğu, Avşa Adasının neredeyse Paşalimanı Adası ile aynı büyüklükte olduğu, tarım yapılan arazinin az olduğu, kıyıları kayalık olduğu için iskele kurulamadığı, Avşa'nın bir mil kadar kuzeybatısında Ekinlik Adasının bulunduğu, kıyılarının kayalık ve limansız olduğu, Paşalimanı Adalarını oluşturan Koyun Adasının, 4 adadan en küçüğü olduğu, Paşalimanı koyunun kuzeybatısında bulunduğu etrafının taşlık olduğu, Marmara Adasının, deniz üzerindeki en büyük ada olduğu ve Marmara Denizine adını verdiği, ünlü mermer ve taş ocaklarından bazılarının hala işletildiği, adanın kuzey tarafının çorak ve beyaz mermerden oluştuğu, güney yarısının granit kayalardan ve yüksek vadilerden oluştuğu, tarım arazisinin çok az olduğu, kıyılarda falezler ve sarp kayalıklar bulunduğu tek korunaklı limanın, adanın kuzeydoğusundaki Pulat koyunda olduğu ifade edilmiştir.

Resim 6: Marmara adasından bir görünüm

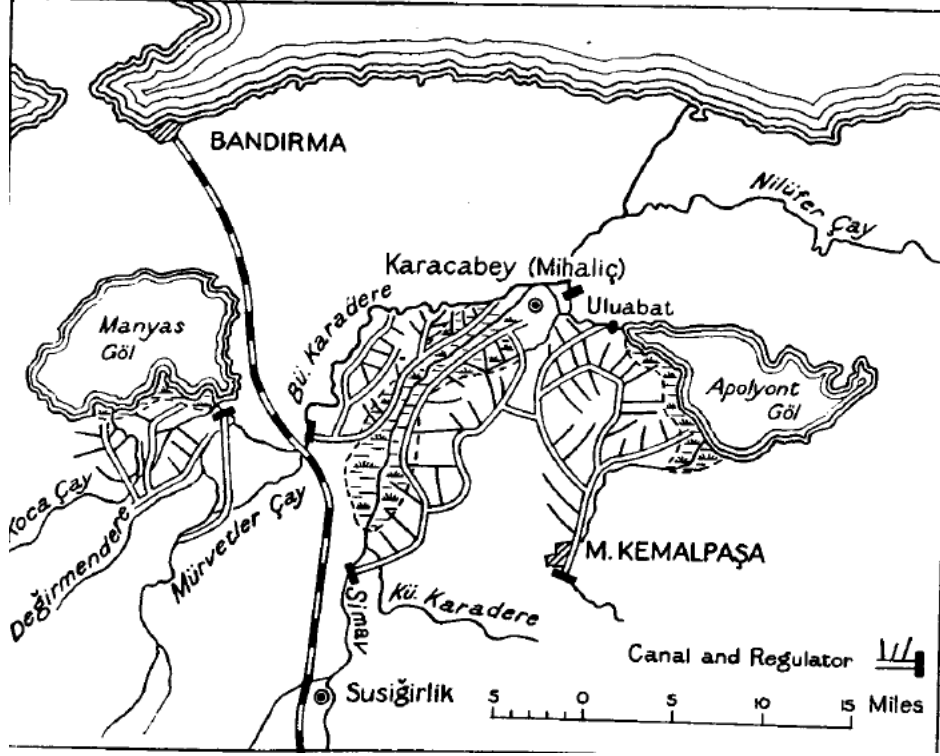

(Kaynak: *Geographical handbook series: Turkey, Vol. I, 1942: 55.*)

Kitapta, Gönen ile ilgili çok az bilgi verilmiştir. Maldere Burun'un batısında sularını Çanakkale dağlık burunlarından toplayan Gönen Nehrinin küçük bir delta oluşturduğu, bu deltanın Tahir Ovası'na kadar genişlediği, sahilde tepeler, denize dik gelen uçurum ve falezlerin bulunduğu, iç bölgede Kocabaş

Ovası'nın yer aldığı, sahile yakın kısımlarında kumlu plajların arkasında lagünlerin bulunduğu, Kocabaş ovasının ötesinde 660 fit yüksekliğinde falezlerin olduğu, yakınında Karabiga koyu ve koyun batısında kurulan Karabiga Köyü bulunduğu, koyda 210 fit uzunluğunda bir dalgakıran ve limanı mevcut olduğu, ticaret yoğunluğunun düşük olduğu, limanın daha çok ihracat için kullanıldığı, sakin havalarda gemilerin kumlu sahile yanaşabildiği, Karabiga'nın karayolu ile Biga'ya sahil yoluyla da Edincik'e bağlandığı belirtilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. I, 1942:59*).

Resim 7: Apolyont-Manyas gölü bölgesinde sulama sistemi

(Kaynak: *Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943: s.154.*)

Susurluk: 39° 54' kuzey, 28° 10' doğu enlem ve boylamında bulunan şehrin, Simav Nehrinin batı kıyısında ve Manyas ile Apolyont Göllerinin bulunduğu ovaya nehrin açıldığı yerde kurulduğu, deniz seviyesinden 125 fit yüksekte olduğu, 1935 yılı itibariyle şehir merkezinde 5.550 kişinin yaşadığı, kazada bir çok han bulunduğu, canlı bir ticaret hayatı olduğu, buğday ticaretinin merkezi olduğu, Bandırma-Balıkesir demiryolu hattında yer alan şehirde bir tren istasyonu bulunduğu, güneybatıda Balıkesir'e, kuzeyde Bandırma'ya ve doğuda bir hatla Mustafakemalpaşa'dan Karacabey ve Bursa'ya doğru uzanan bir karayoluna sahip olduğu belirtilmiştir (*Geographical handbook series: Turkey, Vol. II, 1943:585-586*).

Sonuç ve öneriler

İngiltere'nin I. ve II. Dünya Savaşı yıllarında hazırladığı coğrafya el kitapları, sadece İngiliz ordusunun çıkarlarına hizmet etmemiş, savaş sonrasında kamuoyu ile paylaşılan kitaplar sayesinde pek çok akademi bilgi, bilim dünyasının kullanımına sunulmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında yazılan coğrafya el kitaplarının bir devamı şeklinde II. Dünya Savaşı sırasında hazırlanan kitaplar, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde alanında uzman akademisyenler tarafından kaleme alınmış, etkin bir denetim mekanizmasından geçirilerek basılmıştır. Kitaplar, her ne kadar İngilizlerin oryantalist bakış açısına ve askeri harekât sırasında ihtiyaç duyulacak konulara odaklanarak kaleme alınmışsa da, başta resmi veriler olmak üzere pek çok kaynaktan beslendiği için, son derece önemli bilgiler içermektedir. Kitaplarda yer alan ve büyük bir ciddiyetle çizilen haritalar, eklenen çizim ve fotoğraflar da, başka kaynaklarda bulunmayan görsel bir zenginlik katmaktadır.

Türkiye’yi konu edinen kitaplar, askeri stratejiyi coğrafya bilgileri ile birleştirmeyi amaçlayan, olası bir askeri harekatta subayların ihtiyaç duyacağı bilgileri, ordunun ihtiyaç duyacağı malzeme, gıda ve ulaşım imkanlarını önceleyen bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalamış olması, olası bir Alman saldırısında İngiltere ile birlikte hareket etme zorunluluğu, İngilizlerin Türkiye üzerine özellikle de Trakya ve Ege bölgesine odaklanmasına neden olmuştur. Gerek kendi istihbarat kaynaklarını gerekse “müttefikleri olan Türkiye’nin” resmi kaynaklarını kullanarak çok ayrıntılı metinler ve haritalar meydana getirmişlerdir.

Gerek coğrafi konumu gerekse de sahip olduğu limanları, kara ve demir yolları nedeniyle önemli bir konumda olan Balıkesir bölgesi, kitaplarda geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bölgenin coğrafi yapısı, bitki örtüsü, iklim özellikleri hakkında genel bir bilgi verildikten sonra başta Balıkesir kaza merkezi olmak üzere önemli şehir ve kasabaları hakkında detaylı bilgiler aktarılmıştır. Özellikle kazaların ulaşım, üretim, ticaret, maden üretimi, limanların durumu hakkında detaylı bilgileriler verilerek, şehir planları, köprü ve yolları gösteren görseller eklenmiştir.

Her ne kadar kitaplarda yer alan harita ve bilgiler güncelliğini kaybetmiş olsa da, 1940’lı yıllarda ülkenin ve Balıkesir bölgesinin ekonomik durumu, üretim ilişkileri, kır yaşantısı, ulaşım altyapısı, ticari potansiyeli, madenlerin durumu, nüfus miktarı vb. pek çok konuya ilişkin önemli bilgiler aktarmakta, bu bilgileri önceki bilgilerle ve günümüzdeki verilerle kıyaslama imkanı vermektedir. Bu neden Balıkesir bölgesine yönelik yerel tarih araştırmalarında coğrafya el kitaplarının daha fazla kullanılması, hem başka kaynaklardaki bilgilerin doğrulanmasını hem de yeni bakış açıları getirilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bezci, E. B. (2017). Biri bizi gözetlemiş: II.Dünya Savaşı Türkiye’inde İngiliz istihbaratı, *Toplumsal Tarih*, Sayı:277.
- Clout, H. ve Gosme, C. (2003). The Naval intelligence handbooks: a monument in geographical writing, *Progress in Human Geography*, 27/2.
- Gosme, C. (2000). The Naval intelligence geographical handbook series (Great-Britain, 1941-46): a description and a call for comments, *Cybergeog: European Journal Of Geography [Enligne]*, document 137, link: <http://journals.openedition.org/cybergeog/4460>, erişim tarihi: 3 Haziran 2023.
- Korkmaz, S. (2006). *Birinci Dünya Savaşı yıllarında Balıkesir’de sosyal hayat*. [Yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Mutaf, A. (2003). *Salnâmelere göre Karesi (1847-1922)*, Balıkesir, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- Naval Intelligence Division (1942). *Geographical handbook series: Turkey*, Vol. I, The University Press, Oxford.
- Naval Intelligence Division (1943). *Geographical handbook series: Turkey*, Vol. II, H.M. Stationary Office at The University Press, Oxford.
- Naval Staff Intelligence Department (1919). *A handbook of Asia Minor*, Volume I, General, London.

Etik kurul onayı

Çalışma anket, mülakat, gözlem, deney, görüşme vb. teknikleri kullanarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektirmediğinden bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Balıkesir muhacir esas kayıt defterine göre Bulgaristan Türklerinin göçü ve Gönen iskânı (1950-1951)*

Migration of Bulgarian Turks and resettlement in Gönen according to the Balıkesir immigrant main registration ledger (1950-1951)

Gönderim Tarihi / Received: 10.07.2024

Ferruh KAYALAN¹

Kabul Tarihi / Accepted: 26.07.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1513613](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1513613)

ÖZ: Gönen, tarih boyunca pek çok göç olayına tanıklık etmiştir. Gönen'i etkileyen göç olaylarından en önemlisi 1821'de başlayan Yunan isyanı esnasında yaşanan göçtür. Gönen'i etkisi altına alan göç olaylarından bir diğeri de 1853 yılında Kafkasya'dan gelen muhacirler üzerinden gerçekleşmiştir. Kafkaslar özelinde diğeri bir göç ise 1863-1864 kışında meydana gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Balkanlardan gelen binlerce Türk muhacir, tüm Osmanlı kazalarında olduğu gibi Gönen'i de bir demografik değişim içine sokmuştur. Daha sonra 1912-1913 Balkan Savaşları ve sebep olduğu göçler, Gönen'i de etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde de Gönen, tıpkı kendisi gibi bir kaza olan Ayvalık'ta meydana gelen Rum göçlerinin neden olduğu nüfus hareketlerine sahne olmuştur. Kuşkusuz sonuçları itibariyle Gönen'in yaşadığı en önemli göç olaylarından biri de yirminci yüzyıla damgasını vuran 1950-1951 Bulgaristan Türkleri göçüdür. Bu kapsamda 1950-1951 Bulgaristan Türkleri göçünün ayrıntılı tüm verilerini içeriğinde sunan muhacir esas kayıt defterleri dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, 1950-1951 Bulgaristan Türkleri göçü ve Gönen iskânının; sosyal, ekonomik ve demografik etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan ve ancak özel izinler çerçevesinde kullanıma açılan Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri incelenmiş ve defterin içerdiği bilgilere ulaşılmıştır. Defter, doküman analizi tekniği ile analiz edilmiş ve elde edilen istatistiki bilgiler tablolar şeklinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gönen, Bulgaristan Türkleri, Göç

ABSTRACT: Gönen has witnessed many migration events throughout history. The most important of the migration events affecting Gönen is the migration during the Greek revolt that started in 1821. Another of the migration events that affected Gönen was realized through the immigrants coming from the Caucasus in 1853. Another migration from the Caucasus occurred in the winter of 1863-1864. As a result of the Ottoman-Russian War of 1877-1878, thousands of Turkish immigrants from the Balkans caused a demographic change in Gönen, as in all Ottoman provinces. Later, the Balkan Wars of 1912-1913 and the migrations it caused also affected Gönen. During the First World War Period, Gönen witnessed population movements caused by the Greek migrations in Ayvalık, which was an accident just like itself. Undoubtedly, one of the most important migration events experienced by Gönen in terms of its consequences is the 1950-1951 Bulgarian Turks migration, which left its mark on the twentieth century. In this context, the immigrant main register ledgers, which contains all detailed data on the 1950-1951 migration of Bulgarian Turks is noteworthy. The aim of this study is to reveal the social, economic and demographic effects of the 1950-1951 Bulgarian Turks migration and Gönen settlement. For this purpose, the Balıkesir Immigrant Main Registration Ledger, which is located in the Prime Ministry Republican Archives and made available only under special permissions, was analysed and information was obtained from the ledger. The ledger was analyzed with the document analysis technique and the statistical information obtained was presented in the form of tables.

Keywords: Gönen, Bulgarian Turks, Migration

* Bu makale, 6 Haziran 2024 tarihinde gerçekleştirilen II. Balıkesir Sempozyumu'nda sunulan "Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defterine Göre Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Gönen İskânı (1950-1951)" adlı bildirin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Tarih Bölümü / Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, ferruh.kayalan@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0544-0454>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Many academic studies were identified in the literature review on the subject. However, the following works were utilized in the organization and writing of the article. The most important of these is Huey Louis Kostanick's "Turkish Resettlement of Bulgarian Turks 1950-1953", which he published in 1957, based on his interviews and discussions with officials at the Ankara office of the Directorate of Land and Settlement, where the Immigrant Main Registration Ledgers were kept in 1953. Although the work provides detailed information on how many immigrants were resettled in which province in Turkey, it does not provide information on the districts of the provinces. Again, Filiz Çolak's "Migration Movement of Bulgarian Turks to Turkey (1950-1951)", published in 2013, deals with the subject in a wide scope. Mehmet Pınar's 2014 article "1950-1951 Migration from Bulgaria to Turkey and the Democrat Party's Immigration Policy" also provides information about the political environment of the period. The article titled "The Last Migration Movement of Bulgarian Turks" published by Ali Tanoğlu in 2011 is another work we used in our study. Another recent study that examines the migration in the light of statistical data is the article titled "Turkish Migration from Bulgaria to Turkey in 1950-1951" written by Esra Sarıkoyuncu Değerli and Hasan Karakuzu in 2016. These are the main works related to the subject in the literature, and it has been observed that there is no specific study on Gönen. However, there is a study indirectly related to the subject. This study is an article titled "1950-1951 Migration of Bulgarian Turks and Balıkesir (Resettlement of Bulgarian Turks in Balıkesir)" written by Ferruh Kayalan in 2023. In the article, Kayalan discusses the effects of the aforementioned migration on Balıkesir city center based on statistical data. As a matter of fact, the aforementioned study facilitated access to information on Gönen.

Methodology

In this study, which deals with the migration of Bulgarian Turks in 1950-1951 and their settlement in Gönen, Turkey-Bulgaria relations in the period when the migration occurred were examined from research and review works. After that, statistical information on social, economic and demographic information about Gönen was obtained from the Balıkesir Immigrant Main Registration Ledger of the Prime Ministry Republican Archives. Then, this statistical information was analysed using document analysis techniques and tables were produced for Gönen. Thus, the effects of migration on Gönen were tried to be evaluated.

Findings and discussion

The migration of Bulgarian Turks, which took place in 1950-1951 and brought about many changes in social, economic and demographic areas in Turkey, is one of the important issues that are still being discussed today in terms of its consequences. The migration in question has not yet been adequately addressed in all its aspects in terms of the changes it has brought about and its consequences. Today, the phenomenon of migration, which affects the whole world and is increasingly becoming an agenda every day, turns attention to the history of migration. In this context, it is attention the Basic Immigrant Registration Ledger, which contain all the detailed data on the Bulgarian Turks migration of 1950-1951. The findings obtained from these registers reveal how Gönen, which is our study area, was affected by the migration event. The findings obtained from the ledgers provide important information in analyzing the social, economic and demographic changes caused by migration in Gönen. In line with this information, the changes brought about by the 1950-1951 Bulgarian Turks Migration in Gönen and the results of these changes constitute the subject of discussion of the study.

Results and recommendations

In this study, statistical information about Gönen was obtained from the Balıkesir Immigrant Main Registration Ledger, which is the main source on the 1950-1951 Bulgarian Turks Migration. Only some statistical data of Gönen center and villages connected to the center were revealed from the ledger. In this framework, the number of immigrants coming from Bulgaria, the neighborhoods and villages where the immigrants were settled, and the professions of the immigrants were examined in detail.

From the aforementioned ledger, we come across two figures about the number of immigrants coming from Bulgaria. Although 241 families were recorded in the ledger, only 231 families reached the number of persons. As a result of this situation, the concrete number of people reached from the ledger is 888 people in total, 455 of whom are men and 433 of whom are women, over 231 families. The distribution of this number by neighborhoods and villages shows that a total of 45 people, including 13 families, were settled in the central neighborhoods of Gönen, and 843 people, including 218 families, were settled in the villages connected to the center. However, when a calculation is made over 241 families recorded in the ledger, the number of people is approximately 928 people on average, considering an average of 4 people per family. When the populations of the neighborhoods and villages are calculated based on the 928 figure, it is concluded that the population of the neighborhoods and villages is 65 people in the neighborhoods and 863 people in the villages, considering an average of 4 people per family. However, if the number of immigrants which is calculated as 241 families totaling approximately 928 people, is subjected to a ratio based on the total number of 9,195 İmmigrant coming to Balıkesir, it is seen that the rate of İmmigrants migrating to Gönen corresponds to 10% of the total number of immigrants coming to Balıkesir. Another measure of population is the male-female ratio. When the male-female ratio of the immigrants is calculated based on the concrete value of 888, the male ratio corresponds to 51% and the female ratio to 49%.

The ledger also provides information on the neighborhoods and villages where the immigrants were settled. In this context, a classification was made as neighborhoods connected to the center and villages connected to the center in Gönen. Firstly, it was observed that 45 people, including 13 families, 20 men and 25 women, were resettled in the neighborhoods connected to the center of Gönen. Among the neighborhoods, Reşadiye Neighborhood ranked first in terms of the number of immigrants resettled. When the villages connected to the center of Gönen are considered in the same way; 218 families, 435 men and 408 women, totaling 843 people were settled in the villages. The village with the highest number of immigrants was recorded as Ulukir village.

It was also possible to examine the data on the occupations of the immigrants. In this context, the majority of the immigrants were farmers. As a matter of fact, the ledger reveals that 623 people out of 888 were farmers. Based on this information, the proportion of farmers among the 888 migrants is 70%. Apart from farming, a total of 35 people were found to have crafts in 12 occupational groups. These are one cook, one gardener, three barbers, two blacksmiths, two joiners, two carpenters, four shoemakers, one jeweler, two carpenters, one tailor, one bricklayer and six tobacconists. Other occupations in various fields include teacher, student, janitor, imam, grocer, shepherd, driver, artisan, housewife and farmer.

Giriş

Gönen, Balıkesir vilayetine bağlı bir ilçe olarak Balıkesir'in tarihi süreçte yaşamış olduğu birçok olaydan etkilenmiştir. Nitekim Gönen, tarih boyunca birçok savaşa ve göçe tanıklık etmiştir. Gönen'in bahsedilen savaşlara ve göçlere konu olmasının nedenlerinden en önemlisi onun coğrafi konumudur. Gönen, Marmara Denizi boyunca kuzeyden güneye uzanan bir geçiş güzergâhında olup, Batı Anadolu'nun denizlere açılan mühim bir yerindedir. Bu özellik, Gönen'i stratejik bir öneme sahip kılmıştır. Tarih boyunca çeşitli büyük devletlerin kontrolünde olan bu yerleşim yeri, bölgedeki güç dengelerinin korunması açısından her dönem önemini korumuştur (Küpeli, 2019: 231-232).

Gönen, Marmara Denizi'ne doğru kuzey-güney doğrultusunda uzanan Balıkesir vilayetinin bir ilçesidir. Tarihi süreç içinde Gönen, Balıkesir'in yaşamış olduğu gelişmelerden etkilenmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 1123-1125). Nitekim çeşitli milletleri bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti zamanında Balıkesir'e bağlı bir yerleşim birimi olan Gönen, çeşitli milletlerden mürekkep kozmopolit bir yapı arz etmiştir. Zira pek çok göç ile Balkanlardan gelerek uzun yıllardır başta Ayvalık olmak üzere, onun hinterlandındaki Gönen'de yaşayan Rumlar, bu bölgelerde özgürce yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak, 1821'deki Yunan isyanının etkisiyle, Ayvalık gibi Gönen'de de yaşayan birçok Rum, isyana destek verdiği gerekçesiyle zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir (Arıkan, 1988: 588-593). Bahsi geçen göç, genelde Balıkesir, özeldde Gönen tarihinde meydana gelmiş ilk göçlerden biridir. Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yenilgisi ile sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imza altına alınan antlaşmalar kapsamında Balkanlar üzerinden geri dönen Türk muhacirler ile birlikte Gönen de diğer tüm Osmanlı şehirleri ve kazaları gibi demografik bir değişim yaşamıştır (Halaçoğlu, 2002: 890). Sonrasında, 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin beklenmedik yenilgisi ve Rumeli'nin kaybı sonucunda on binlerce Türk muhacirin, diğer Anadolu şehirlerine gerçekleştirdikleri gibi Balıkesir'e de göç etmesi Gönen'de de bir göçü meydana getirmiştir (Tekdemir, 2018:35). Birinci Dünya Savaşı da gelişmeleri itibariyle Gönen'e bir göçe neden olmuştur. Nitekim Ayvalık'tan binlerce Rum'un kaçması bu dönemde yaşanmıştır. Savaş sonucunda, diğer müttefikleri ile beraber Osmanlı Devleti de savaşı kaybedince, bu durum 1918 yılı itibariyle yeniden bir göçü meydana getirmiş ve on binlerce Rum, savaş öncesi yurtlarına tekrar göç etmişlerdir (İlgürel, 1999: 28). Böylece Yunanlılar, Rum nüfusunun da kendilerine vermiş olduğu güvenle 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ı ele geçirmişlerdir. Bundan sonra, bir grup yerli ahalî Bergama, Burhaniye ve Edremit'ten iç bölgelere uzanan bir istikamette Gönen'i de içine alan bir doğrultuda göç etmişlerdir. Bahsi geçen göç, 1922 Eylülüne kadar sürmüştür (Yıldırım, 2020: 35-37).

Gönen, savaştan hemen sonra başlayan Milli Mücadele yıllarında Türk-Yunan savaşlarında kritik bir bölge hususiyeti arz etmiştir. Milli Mücadelede başarılı olduktan sonra akdedilen Lozan Antlaşması hükümleri doğrultusunda Türk ve Yunan makamları arasında 1 Mayıs 1923'ten sonra nüfus mübadelesi hükümleri icra edilmeye başlanmıştır (Meray, 1993: 82). Böylelikle, Gönen, Balkan coğrafyasından gelen binlerce Türkün yerleşim yeri haline gelmiştir (İpek, 2000: 43). Bahsi geçen mübadele sonucunda 1923'ten başlayıp 1935'e değin devam eden göçler, Gönen'in demografisinde de bazı değişimlere neden olmuştur (Kayalan, 2022: 278). Ayrıca Türkiye, göç konusunda Bulgaristan ile de bir prensibe varmıştır. Bu kapsamda 18 Ekim 1925'te akdedilen Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi kapsamında Bulgaristan'da ikamet eden Türkler, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar zaman zaman Türkiye'ye göçlerini gerçekleştirmişlerdir. Bahsi geçen göç hareketi, savaşın yaşandığı 1940'lı yıllarda Bulgaristan'da meydana gelen iş gücü ihtiyacıyla seyrekleşmiştir. Ancak, 1950 yılında Bulgarların Türkiye'ye yönelik göç politikasında bir değişime giderek ani bir Türk göçüne sebep olması, Türkiye'yi zora sokmuştur. Bu göç, Balıkesir ve bu vilayetin bir ilçesi olan Gönen'de de bir demografik değişimi meydana getirmiştir (Sander, 1969:73; Toğrol, 1989: 72).

Çalışmanın amacı, 1950-1951 Bulgaristan Türkleri göçü ve Gönen iskânının; sosyal, ekonomik ve demografik etkilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu sayede, konu hakkında bilgi eksikliği giderilmek hedeflenmiştir. Bahsi geçen hedef kapsamında, çalışma; Osmanlıdan Cumhuriyete Bulgaristan Türkleri, Cumhuriyet Dönemi'nde Bulgaristan Türkü Göçü (1950-1951) ve Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'ne göre Bulgaristan Türkü Göçü ve Gönen İskânı başlıkları kapsamında incelenmiştir. Bu amaç ve hedef doğrultusunda, Devlet Arşivleri'nde yer alan ve ancak özel izinler çerçevesinde kullanıma

açılan Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri incelenmiş ve defterin içerdiği bilgilere ulaşılmıştır. Defter, doküman analizi tekniği ile analiz edilmiş ve elde edilen istatistiki bilgiler tablolar şeklinde sunulmuştur.

Osmanlıdan Cumhuriyete Bulgaristan Türkleri

Orta Avrupa'ya açılan önemli bir coğrafya olan Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin uyguladığı siyaset bölgenin Türkleşmesini gerçekleştirmiştir. Özellikle Bulgaristan için bu süreç, I. Murad'ın burayı fethetme girişimleri ile başlamıştır. Bundan sonra Yıldırım Beyazıt Dönemi'nde Bulgaristan Krallığı'na son verilmesiyle süreç devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin geleneksel politikaları gereği, Balkanlar ve Bulgaristan gibi yeni fethedilmiş topraklar, Anadolu'dan göç ettirilen binlerce Türkmen tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır (Halaçoğlu, 1992: 397-398).

Bölgedeki Slavlar ve Ortodoks Bulgarlar, Osmanlı yönetiminin etkisi altında Türkleşme sürecini hoş karşılamamışlardır. Bu hoşnutsuzluk, 1440'larda bir isyanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Fakat Osmanlı'nın siyasi, askeri ve sosyo-kültürel açıdan güçlü olduğu dönemlerde isyanlar önemsiz kalmışlardır (Todorov, 1979: 51-53). Ancak Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması'nda (1683) netice elde edememesi ve ardından 1699 yılına değin devam eden Osmanlı-Avusturya savaşları sonucunda, Türklerin Avrupa'dan ricat etmeye başlamasıyla, Balkanlar olmak üzere burada yaşayan Bulgarlar bir krize sebep olmuşlardır. Bu kriz, Fransız İhtilali (1789) sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik fikirlerinin yayılmasıyla daha da derinleşmiş ve Balkanlar genelinde olduğu gibi Bulgaristan'da da Türklere karşı düşmanlık artmıştır. Bu durum, 1806-1812 yılları arasında bölgeden yaklaşık 200.000 Türk'ün göç etmek zorunda kalmasına neden olmuştur (Ağanoğlu, 2001: 32).

Fransız İhtilali'nin meydana getirdiği fikirler ve bunların yansımaları git gide artarken bir de boğazlara egemen olma ve sıcak denizlere ulaşma hedefini gerçekleştirmeyi amaçlayan Ruslar, Osmanlı Devleti'ni tehdit etmeye başlamışlardır. Bu tehdit, 1853-1856 yıllarında meydana gelen Kırım Harbi'ne yol açmış ve sonuçta Avrupa devletlerinin yardımıyla Osmanlı Devleti savaşı kazanmıştır (Akbulut, 2014: 5-13). Ancak bu mağlubiyetten sonra Ruslar, Balkanlarda yaşayan Slav milletlerin birliğini güçlendirmek için "*Panslavizm*" politikasını benimsemişlerdir. Bu politika, Bulgarlar dâhil diğer Balkan ulusları arasında Slav birliği fikrini yayarak Bulgar milliyetçiliğini güçlendirmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti için ileride daha büyük sorunların temellerini atmıştır. Zira 1877-1878'te meydana gelen savaşta Osmanlıların yenilmesi ve sonrasında imzalanan antlaşmalar ile Bulgarlar özerk bir yönetime kavuştular (Gölen, 2017: 212; Karakoç ve Durak, 2020: 410). Böylece bölgeden Anadolu'ya bini aşkın pek çok Türk gelmiştir (Abacı, 2008, s. 64). Türklerin Anadolu'ya ricatları Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar sürmüştür. Rusya'nın destek ve kışkırtmalarıyla Bulgarlar, Osmanlı ile savaşarak topraklarını genişletmek istediler. Sonuçta Birinci Balkan Savaşı (1912) patlak vermiş ve Bulgarlar aldıkları topraklarla Balkan Devletleri arasında toprak bakımından birinci sıraya yükselmişlerdir. Ancak Bulgarların bu kazanımı, Balkanların diğer devletlerini huzursuz etmiştir. Bu durum, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'nın savaşa gidecek faaliyetlerini artırmış ve 1913 yılında bu devletler İkinci Balkan Savaşı'nı başlatmışlardır. Neticede Bulgarlar gerçekleşen İkinci Balkan Savaşı'nda toprak kaybı yaşayarak küçülmeye gitmişlerdir (Uçarol, 2006: 430, 442). Savaş sonunda imzalanan antlaşmalarla karşılıklı olarak nüfus değiş tokuşuna gidilmiştir. Bu değişim sonucunda, Bulgaristan'da Türk nüfusu azalırken Bulgar nüfusu artmıştır (Hakov, 2002: 631).

Yukarıda görüldüğü üzere, politikalarını Ruslara göre belirleyen Bulgarlar, bu sefer 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda stratejik bir değişikliğe giderek Rusların devletleri üzerindeki nüfuzunu kırmak istemişlerdir. Nitekim ülkelerini Rusların nüfuzundan kurtarmak isteyen Bulgarlar, bu dönemde Osmanlı Devleti ile yakınlaşmışlardır (Kurat, 1987: 356). Fakat savaş sonunda Bulgarlar da tıpkı diğer müttefikleri gibi yenilgiden kurtulamamış ve mağlup olmuşlardır (Karal, 1999: 557). Bulgaristan ağır bir antlaşma ile savaştan çekilirken Türkiye'de ise Milli Mücadele Dönemi başlamıştır. Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması sonrasında Lozan Konferansı toplanmıştır. Lozan Konferansı neticesinde uzun süredir devam eden birçok mesele çözülmüştür. Nitekim Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan ile yaptığı anlaşmalarla bu ülkelerle yaşadığı Trakya sınırı meselesini çözmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1984: 7-8). Bu meselesinin çözümü ile beraber Türk-Bulgar ilişkileri Çiftçi Partisi'nin iktidarı döneminde olumlu bir seyir takip etmiştir. Nitekim Çiftçi Partisi'nin iktidarında Bulgaristan'daki Türkler daha önceki iktidarlara kıyaslandığında rahat bir konumda

olmuşlardır. Ancak 9 Haziran 1923'te meydana gelen bir darbe neticesinde Çiftçi Partisi tasfiye edilmiş ve iktidar faşistlerin eline geçmiştir (Armaoğlu, 2019: 145-146).

Faşist yönetimin iktidara gelmesiyle birlikte, Bulgaristan'daki Türkler yeniden baskı altına alınmıştır. Özellikle 1923'teki darbenin ardından, Kral Boris Dönemi'nde yönetime geçen hükümetlerin "*Bulgaristan Bulgarlarıdır*" söylevi ve bu söylevin yol açtığı politikalar, Bulgaristan'da Türkleri zor durumda bırakmıştır. Nitekim Bulgaristan Türkleri için siyasi, sosyal ve ekonomik şartlar giderek kötüleşmiştir. Bu nedenle Türkler, Bulgaristan'dan anayurtları Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göçü düzenli bir hale getirebilmek amacıyla, iki devlet arasında 18 Ekim 1925 Sözleşmesi imza altına alınmıştır (Şimşir, 1986: 377). Böylece göç süreci daha sistematik bir hal almıştır. Nitekim 1923 ile 1933 yılları arasında yılda ortalama 10.000 Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Fakat bir süre sonra Bulgaristan'da yaşanan siyasetteki değişimler göçü daha da artırmıştır. 1930'larda Bulgaristan'da iktidarını güçlendiren diktatörlük, Türklere yönelik baskılarını artırmıştır. Artan zulüm ve 1934'teki darbe, göçü daha da hızlandırmıştır. Böylece Türkiye'ye her yıl yaklaşık 20.000 göçmen gelmiştir (Öksüz, 2010: 177-179). Meydana gelen bu göç dalgasına karşı Türkiye yasal düzenlemelerle tedbirler almıştır. Nitekim bu tedbirler kapsamında Türkiye 14 Haziran 1934'te 2510 Sayılı Kanunu yürürlüğe koymuştur. Bahse konu olan kanun göçmenlere askerlik muafiyeti, vergi muafiyeti, gümrük muafiyeti ve iskân yardımı gibi imkânlar sağlarken bunların Türk kökenli olmalarına dikkat edilmiştir (Resmi Gazete, 2510 Sayılı İskân Kanunu, 1934: 4004-4010).

Göçler bu şekilde gerçekleşirken, Türkiye ile Bulgaristan ilişkileri sancılı bir süreç yaşamıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte Türkiye'nin antirevizyonist kampta, Bulgaristan'ın ise revizyonist kampta konuşlanması iki ülke arasında bir gerginliğe sebebiyet vermiştir. Nitekim bahsi geçen gerginliğin sona ermesi ve ihdas edilen Balkan Paktı'na Bulgaristan'ın da katılımının sağlanması için 20-24 Eylül 1933'te Başbakan İsmet İnönü Sofya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ama bu ziyarette istenilen netice alınamamıştır. Buna rağmen 21 Aralık 1933'te Türk-Bulgar Ticaret Antlaşması akdedilmiştir. Bundan başka İkinci Dünya Savaşı'nda iki ülke 17 Şubat 1941 tarihli bir saldırmazlık bildirisine imza atmışlardır. Söz konusu bildiri, savaş döneminde Türkiye ile Bulgaristan arasında bir çatışmanın meydana gelmemesi açısından önemli olmuştur (Sarıkoyuncu ve Karakuzu, 2016: 315).

Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri için İkinci Dünya Savaşı zorlu bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Zira Savaşın sonunda Bulgaristan, Sovyet işgaline maruz kalmıştır. İşgalden sonra 9 Eylül 1944'te yönetimi ele geçiren Komünist Vatan Cephesi Partisi, kendisine karşı muhalif olan tüm grupları ortadan kaldırırken, Bulgaristan Türkleri de bu politikadan olumsuz etkilenmiştir. Zira Komünist iktidar, vergileri artırmış ve Türk köylülerin ürettiklerinin büyük bir kısmını hükümete vermeleri konusunda Türklere baskı uygulamıştır. Ayrıca, yeni rejim Türk çocuklarının "*Truduvak*" adı verilen askeri işçi taburlarına alınması ve bu taburlarda çalıştırılması gibi yaptırımları da tatbik etmiştir. Bununla birlikte Komünist Bulgar Hükümeti'nin 1946'da toplu tutuklamalar yapması, Türkler için son derece sıkıntılı bir dönemi başlatmıştır. Ayrıca Türk okullarının kamulaştırılması ve Türklerin sahip olduğu tarla ve arazilerin kooperatiflere devredilmesi de Türkleri büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Bütün bu baskılar sonucunda Bulgaristan Türkleri, 1947-1948 yılları arasında son çare olarak Türkiye'ye göç etmek için Türk mercilerle temas kurmaya başlamıştır (Şimşir, 1986: 212).

Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç girişimleri çeşitli olaylar nedeniyle duraksamıştır. Özellikle savaş sonrası meydana gelen çift kutuplu dünyada, Türkiye ve Bulgaristan farklı kutuplarda yer almışlardır. Sovyet Rusya'nın tehditleriyle karşı karşıya kalan Türkiye, Batı bloğunda yer almaya başlarken, Bulgaristan ise Komünist iktidar nedeniyle Doğu bloğunda yer almıştır (Gürün, 1983: 75-85). Bu gelişme, Türk-Bulgar ilişkilerinde kritik olaylara sebebiyet vermiştir. Nitekim 1948 yılında Bulgar kökenli teröristlerin iki Türk uçağına ve ardından Filibe Türk Konsolosluğu'na saldırımları, Türkiye'nin sert tepkisine neden olmuştur. Türkiye, bu olaylar üzerine Bulgar Ataşesini sınır dışı etmiştir. Buna karşılık Bulgaristan da benzer şekilde hareket ederek Türk Ataşesini ülkelerinden göndermişlerdir (Komisyon, 2004: 138-139). Bundan başka Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda Batı dünyasının menfaatlerine uygun olarak Kore'ye asker göndermesi, Bulgarların öfkelenmesine neden olmuştur. Bu öfke nedeniyle Bulgaristan, Türkiye'yi cezalandırmak istemiştir. Böylece Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı'nda yasakladığı Türk göçünü tekrar serbest bırakmıştır. Bulgaristan'ın bundan

amacı, en kısa sürede 250.000 Türk'ü Türkiye'ye göç ettirmek ve böylece Türkiye'nin ekonomik olarak sıkıntıya düşmesine sebep olmaktır (Kurat, 1975: 288).

Cumhuriyet döneminde Bulgaristan Türkü göçü (1950-1951)

İkinci Dünya Savaşı devamında ve savaşın sonra Bulgaristan, Türklerin Türkiye'ye göçünü engellemiştir. Nitekim 1940-1950 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 21.353 Türk göç etmiştir. Bu göç sürecinde yıllık yaklaşık 2.100 kişinin Türkiye'ye göç ettiği ifade edilebilir. Yukarıda da bilgisi verildiği gibi savaş döneminde Bulgaristan'da artan iş gücü ihtiyacı Türk göçünü azaltan güçlü bir etken olmuştur (Çolak, 2013: 117-118). Bu durum, 1950-1951 yıllarında gerçekleşecek olan Bulgaristan Türkleri göçüne kadar Bulgaristan'da mevcut Türk nüfusunu artırmıştır (Şimşir, 1986: 215-217). Türkler açısından süreç bu vaziyette devam ederken, Türkiye ise birçok alanda bir dönüşüm yaşamaktaydı. Bu değişimin liderliğini 1950'de iktidarı seçimler yoluyla kazanan Demokrat Parti yapmıştır. DP, Batı Dünyası ile yakınlaşmak istemiş ve bu doğrultuda 1950 yılında Kore'ye asker göndermiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olması Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikalarına karşı güvenli bir alan meydana getirmiştir (Eroğul, 2014: 105-106). Türkiye, dış politikada bu politikaları tatbik ederken iç siyasette ise bir takım önemli adımlar atmıştır. Nitekim Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde çok partili siyasal sistemin yükselen bir duyarlılıkla kabul edildiği Batı dünyası ile uyum sağlamak istemiştir. Bu nedenle DP, ekonomik durumun ve halkın refahının önemli bir gösterge olduğundan hareketle politikalarını bu bilinçle geliştirmiş ve iktidara gelmiştir (Pektaş, 2012: 53-54).

DP'nin iktidara geldiği dönemde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin uyguladığı Devletçilik ilkesine karşı Liberal ekonomik ilkeleri benimsediği görülmektedir. Bu, ülkede Liberal bir ekonomik sistemin benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. DP, toplumsal sınıfların en önemlisi olan köylülerin yaşadığı bir ülkede tarım sektöründe önemli değişiklikler yapmayı hedeflemiştir. Tarımdaki dönüşüm ihtiyacı, eski ve ilkel tarım tekniklerinin kullanılmasıyla açıklanabilir (Şeyhanlıoğlu, 2011:265-267). Tarımdaki dönüşüm süreci, 1950 yılında başlayan Marshall Yardımı'nın etkisiyle kısmen hayata geçirilmiştir. İlk olarak, çiftçilere düşük faizli krediler verilerek ekonomik durumlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Yardımların artmasıyla birlikte, traktörlerin kullanımı da büyük bir oranda yükseliş göstermiştir. Nitekim 1948 ile 1952 yıllarında dört yıllık dönemde mevcut traktör adeti 1.750'den 28.250'ye yükselerek 30.000 adedi aşmıştır (Zürcher, 1995:326). DP, 1950'lerin ilk yıllarında Liberal fikre dayalı ekonomik bir model oluşturarak ferdi girişimciliği teşvik etmiş ve yabancı sermayeyi desteklemiştir. Bütün bu çalışmalarla, ülkesinin kalkınması yolunda önemli adımlar atan DP, tam da bu sırada ülkeyi hem içerde hem dışarda zora sokacak bir göç hareketi ile yüzleşmiştir (Tanoğlu, 2011: 129-130).

Türkiye'nin, 1950'de Kore'ye asker göndermesi, Sovyet Birliği'nin etkisi altında olan Bulgaristan'da Türkiye'ye yönelik zorlayıcı politikaların tatbikine yol açmıştır. Nitekim Bulgaristan, 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'yi zor durumda bırakma niyetiyle hareket etmiş ve yaklaşık 10 yıldır göçleri sınırlandırılan 250.000 kadar Bulgaristan Türkünü üç aylık bir sürede Türkiye'ye gönderme kararı aldığı bir nota ile bildirmiştir (Şimşir, 1986: 223). Türkiye de bir nota ile Bulgaristan'ın vermiş olduğu notayı gecikmeden cevaplandırmıştır. Bu cevap ile Türkiye ile Bulgaristan arasında diplomatik düzeyde bir yazışma süreci başlamıştır. Türkiye, vermiş olduğu notalarda Türkiye'nin, Bulgaristan Türkleri ile etnik bakımdan aynı soydan olduklarını ve Türkiye'nin bu göç dalgalarını zaten süreç içinde kabul ettiğini vurgulamakla beraber, Bulgaristan'ın mevcut uygulamasının aralarında imza edilen göç antlaşmalarına aykırı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye, 250.000 göçmenin üç ay içinde ülkeye alınmasının çok sıkıntı yaratacağını, bu sebeple de göçün zamana yayılmasını talep etmiştir. (Toparlak, 2018: 33). Bununla birlikte Türkiye, sınırda biriken ve mağdur durumda olan soydaşlarına kapılarını açmış, zor da olsa Bulgaristan Türklerini mağdur etmemiştir. Ancak, Bulgaristan'ın, Türk göçmenlerin yanı sıra Türk olmayan Çingeneleri de içeren bir göç politikası izlemesi, 10 Ağustos 1950'de başlayan göçü zora sokmuştur. Türkiye, Bulgaristan nezdinde yaptığı tüm girişimlere rağmen karşılık alamamıştır. Böylece Türkiye, 7 Ekim 1950'de sınır kapılarını geçici olarak kapatmıştır (Özgür, 2007: 55).

Türkiye'nin almış olduğu bu karara karşı Bulgaristan, Sofya'daki Türk elçiliğine sınırın tekrar açılması için telgraflar göndermiştir. Türkiye konuyu Birleşmiş Milletlere dava etmek istemiştir. Bu durum,

Bulgar Hükümetinin isteklerinden vaz geçmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, Türkiye 2 Aralık 1950'de sınırı tekrar açama kararı almıştır (Pınar, 2014: 72). Ancak, Bulgaristan sahte vize sahibi, vizesiz ve Çingene gibi kişilerin yeniden göç konvoylarına katılmasını sağlayarak daha önce alınan kararları görmezden gelmiştir. Bu durum üzerine Türkiye, haziran ayından ekim ayına kadar Bulgar Hükümeti'ne konunun ciddiyetine ilişkin notalar göndermiş, ancak Bulgar Hükümeti bu taleplere yanıt vermemiştir. Sonuç olarak sınırdan geçişler 8 Kasım 1951 tarihinde bir kez daha yasaklanmıştır (Şimşir, 1986: 226).

Balıkesir muhacir esas kayıt defterine göre Bulgaristan Türkü göçü ve Gönen iskânı

Yukarıda bahsedilen tarihî süreçte, Bulgaristan'ın 10 Ağustos 1950'de vermiş olduğu nota neticesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç başlamıştır. Göçmenlerin büyük bir kısmı Edirne üzerinden Türkiye'ye giriş yapmış ve buradan çeşitli Anadolu illerine ve ilçelerine yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme sürecinde, göçmenlerin sosyo-ekonomik durumları titizlikle göz önünde bulundurulmuş ve önceki yaşadıkları koşullar dikkate alınmıştır. Zira Bulgaristan'da dağlık bölgelerde yaşayanlar genellikle benzer bölgelere, ovalarda yaşayanlar ise aynı nitelikteki bölgelere yerleştirilmiştir. Ayrıca, yerleştirme stratejisi olarak yeni topluluklar oluşturmak yerine var olan topluluklar arasında uyumu teşvik etmeye dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda göçmenler, toplam 63 vilayet içinden 44 vilayet ve bu vilayetlere bağlı ilçelere yerleştirilmiştir (Kostanick, 1957: 49). Bu ilçelerden biri de Balıkesir vilayetine bağlı Gönen ilçesidir.

Toprak ve İskân Müdürlüğü, Balıkesir ve çevresine yerleşen göçmenlere ait bütün bilgileri ihdas ettiği Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'ne kaydetmiştir. Çalışma kapsamında, Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'nden Gönen şehir merkezi ve bağlı köylere ait veriler ele alınmıştır (BCA, Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, Gönen, 1950-1951: 1-68). Bununla birlikte bahse konu olan göçün Gönen'deki etkilerini daha iyi anlayabilmek için Gönen'in bağlı olduğu Balıkesir vilayeti hakkında genel bilgileri değerlendirmekte fayda vardır. Buradan hareketle söz konusu göç kapsamında Balıkesir'e 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin sayısı Prof. Dr. Huey Louis Kostanick'in "*Turkish Resettlement of Refugees from Bulgaria 1950-1951*" adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Kostanick'e göre, Balıkesir vilayetine yerleşen göçmen ailelerin sayısı 2.146'dır. Bunların 1.548'i çiftçi, 598'i ise zanaatkârdır. Toplamda ise 9.195 kişi göç etmiştir. Göçmenlerin 2.396'ı zanaatkâr 6.799'u ise çiftçi ailelerden oluşmaktadır (Kostanick, 1957: 123). Kayalan'a göre sadece Balıkesir merkeze yerleştirilen göçmen sayısı yaklaşık 1.816 kişidir (Kayalan, 2023: 452).

Kostanick'in elde ettiği söz konusu veriler, Balıkesir vilayetinin tümüne ait verilerdir. Bu verilerden merkez ilçe ve merkez ilçeye bağlı diğer ilçelere ait bilgilere ise Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'nden ulaşılmaktadır. Elde ettiğimiz Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'nden Tablo 1-3-4-5 çerçevesinde Gönen ilçesine ait 1950-1951 Bulgaristan Türkleri hakkında kapsamlı istatistiki bilgilere ulaşılmıştır. Defterden giriş bölümünde Gönen'e yerleştirilen toplam aile sayısının 241 olarak kaydedildiği görülmüştür. Fakat defter detaylıca incelendiğinde toplam 231 ailenin kaydının gerçekleştirildiği geriye kalan 10 ailenin ise bilgilerinin kaydının yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle Gönen merkeze ve köylere yerleştirilen göçmenlerin defterde tespit edilen 231 rakamı üzerinden yola çıkarak hesaplanmıştır. Bu bilgi dikkate alındığında, Gönen şehir merkezi ve merkeze bağlı köylere yerleştirilen kayıtlı göçmen sayısı Gönen şehir merkezinde 20'si erkek, 25'i kadın olmak üzere toplam 45 kişi; merkeze bağlı köylerde ise 435'i erkek, 408'i kadın olmak üzere toplam 843 kişidir. Gönen şehir merkezi ve merkeze bağlı köylerin toplam göçmen sayısı ise 455'i erkek ve 433'ü kadın olmak üzere 888 kişidir (BCA, Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, Gönen, 1950-1951: 1-68). Ancak yukarıda bahsedildiği üzere bu rakam, 231 aile dikkate alınarak elde edilen rakamdır. Bununla beraber defterde kaydı yapılmayan fakat defterin girişinde kaydedilen 241 aile üzerinden toplam göçmen sayısı hesaplandığında; ortalama bir aile dört kişi olarak düşünüldüğünde, Gönen şehir merkezi ve merkeze bağlı köylere yerleştirilen göçmen sayısı yaklaşık olarak 928 kişiyi bulmaktadır. Yaklaşık toplam göçmen sayısı bu olmakla beraber, somut bilgilerden hareketle yapılacak istatistiki çıkarımlar ifade ettiğimiz gibi 231 aile üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu cümleden hareketle, 231 aile üzerinden elde edilen veriler değerlendirildiğinde, Gönen merkez ve merkeze bağlı köylerde erkekler kadınlardan nüfus olarak daha fazladır. Zira 455'i erkek, 433'ü kadın olmak üzere toplam 888 kişi üzerinden yüzdelik bir okuma yapıldığında; erkekler % 51 kadınlar ise % 49'a karşılık gelmektedir. Bununla birlikte 241 aile

olmak üzere yaklaşık 928 muhacir sayısını Balıkesir'e gelen toplam 9.195 muhacir sayısı üzerinden bir oranlamaya tabi tutulacak olursa, Gönen'e göç eden muhacirlerin oranının, Balıkesir'e gelen toplam muhacirler arasında % 10'a karşılık geldiği görülmektedir.

Tablo 1: Balıkesir muhacir esas kayıt defterine göre Gönen merkez ve merkeze bağlı köylere iskân edilen nüfus

Kişi Sayısı	Aile	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Gönen Merkez Mahalle		Gönen Merkeze Bağlı Köyler	
					Aile Sayısı	Kişi Sayısı	Aile Sayısı	Kişi Sayısı
Somut Kişi Sayısı	231	455	433	888	13	45	218	843
Ortalama Kişi sayısı	241	475	453	928	18	65	223	863

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, İskân esas Kayıt Defteri, Tahsis Defteri, İl Balıkesir, İlçe Gönen, V 10, Kod 271, Defter No: 91, 1953)

Yapılan bu hesaplamaları beş senede bir yapılan nüfus sayımları üzerinden değerlendirmek Gönen'de gerçekleşen 1951-1952 Bulgaristan Türkü göçünü daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Bu tespitten hareketle konu, 1950 ve 1955 nüfus sayımları sonuçları üzerinden ele alındığında; 1950'de Gönen'in merkez nüfusu 9.983 kişi iken, merkeze bağlı köylerin nüfusu 42.717 kişidir. Buna göre, Gönen'in toplam nüfusu 52.700 kişidir (TCBİGM, 1961:12). Göçten hemen önce Gönen'in nüfusu bu şekilde gerçekleşmiştir. Bununla beraber 1950-1951 göçünden hemen sonra yapılan 1955 nüfus sayımına bakıldığında; Gönen şehir merkezi nüfusu 1950'deki sayıma göre 402 kişi azalarak 9.581 kişiye, merkeze bağlı köylerde ise 936 kişi artarak 43.653 kişiye yükselmiştir. Böylece toplam Gönen nüfusu 1950'ye göre 534 kişi artarak 53.234 kişi olarak ortaya çıkmıştır (TCBİGM, 1961: 21).

Tablo 2: 1950 ve 1955 Nüfus sayımlarına göre Gönen merkez ve merkeze bağlı köylerde nüfus durumu

Yıllar	Merkez	Merkeze Bağlı Köylerde
1950	9.983	42.717
Artış /Azalış	-402	+936
1955	9.581	43.653

1950-1955 nüfus sayımları kapsamında elde edilen Gönen merkez ve merkeze bağlı köylerin nüfus değişimlerini 1950-1951 Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'ne göre bazı noktalarda kıyaslamak mümkündür. Bu çerçevede Gönen merkez nüfusundan ziyade Gönen merkeze bağlı köy nüfusu, incelmeye tabi tuttuğumuz muhacir esas kayıt defteri sonuçlarıyla kısmen bağdaşmaktadır. Zira bahsedildiği üzere Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'nde Gönen'e gelen toplam 241 Muhacir aile üzerinden elde edilen sonuca göre yaklaşık 928 kişinin göç ettiği ve 863 kişinin köylere yerleştiği sonucuna varılmıştır. Bu rakamın, 1955 nüfus sayımı sonuçlarında Gönen merkeze bağlı köylerde meydana gelen 936 kişilik artışla hemen hemen uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla beraber 1955 yılı itibariyle 863 muhacirin Gönen merkeze bağlı köylerdeki toplam 43.653 nüfus içindeki yüzdelik oranı yaklaşık % 2'dir.

Tablo 3: Göçmenlerin Gönen şehir merkezinde iskân edildiği mahalleler (1950-1951)

Mahalle	Aile Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Geldikleri yıl	İskân Şekli	Meslek	Arsa M2	Tarla Dekar
1 Altay Mahallesi	1	2	3	5	1951	Serbest	Kuyumcu	Ev	-
2 Gündoğdu Mahallesi	2	2	2	4	1951	Serbest	Kunduracı Terzi	Ev	-
3 Reşadiye Mahallesi	6	9	10	19	1950	Serbest	Çiftçi (2) Terzi(1) Aşçı (1)	900	

							Tuğlacı (1) Demirci (1)	
	3	7	9	16	1951	Serbest	Bakkal (1) Talebe (1) Marangoz(1) Kunduracı(1)	900
4	Rüstem Mahallesi	1	1	1	1951	Serbest		Ev
Toplam		13	20	25	45		12	1800

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, İskân esas Kayıt Defteri, Tahsis Defteri, İl Balıkesir, İlçe Gönen, V 10, Kod 271, Defter No: 91, 1953)

Tablo 3'ten konu ele alındığında, Gönen şehir merkezine ait verileri değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede, 1950-1951 yıllarında Gönen'de toplam 4 mahalle bulunmaktadır. Bunlar Altay Mahallesi, Gündoğdu Mahallesi, Reşadiye Mahallesi ve Rüstem Mahallesi'dir. Söz konusu Bulgaristan Türkleri bu dört mahalleye yerleştirilmiştir. Mahallelere ilişkin istatistiki veriler değerlendirildiğinde; 1950-1951 yıllarında olmak üzere her iki yılda toplam 13 aile yerleşirken bu ailelerin toplam mevcudu 20'si erkek, 25'i kadın olmak üzere 45 kişidir. Nüfus itibarıyla göçmenlerin en çok yerleştirildiği mahalle Reşadiye Mahallesi'dir. Söz konusu tabloya göre Reşadiye Mahallesi'ne 1950-1951 yıllarında toplam 9 aile yerleştirilmiş olmakla beraber, toplam göçmen sayısı 35 kişidir. Bunların 16'sı erkek, 19'u kadındır. En fazla göçmenin yerleştirildiği yıl ise 1951 yılıdır. Meslekler itibarıyla tablo değerlendirildiğinde ise Reşadiye Mahallesi en fazla göçmenin yerleştirildiği mahalle olmasından dolayı en fazla meslek erbabının yerleştirildiği mahalle olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda Reşadiye Mahallesi, 9 farklı meslek kolunun iskânına uygun görülmüştür. Bunlar çiftçi, terzi, aşçı, tuğlacı, demirci, bakkal, talebe, marangoz ve kunduracıdır. Gönen şehir merkezinde ikinci en fazla göçü alan mahalleye baktığımızda; iki aile iskân edilmesine rağmen Gündoğdu Mahallesi toplam nüfus olarak Altay Mahallesi'nden daha geride kalmıştır. Nitekim Altay Mahallesi toplam 1 ailenin iskânına konu olmasına rağmen toplam nüfus 2'si erkek, 3 kadın olmak üzere 5 kişiden mürekkeptir. Böylece nüfus sayısı itibarıyla Altay Mahallesi ikinci sırada yer almıştır. Burada tercih edilen meslek kolu ise kuyumculuk olmuştur. Bu okumadan hareketle nüfus sayısı bakımından üçüncü mahalle 2 aile olmak üzere 2'si erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 4 kişi ile Gündoğdu Mahallesi'dir. Burada ise kunduracı ve terzi olmak üzere iki meslek erbabı tercih edilmiştir. Yine nüfus bakımından değerlendirildiğinde 1 kadın olmak üzere toplam 1 nüfusa sahip Rüstem Mahallesi, tek aile yerleşimi ile dördüncü sırada yer almıştır. Adı geçen mahallede meslek grubu ise ev kadınlığı olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: Göçmenlerin Gönen'de iskân edildiği köyler (1950-1951)

Köy	Aile Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam	Geldikleri Yıl	İskân Şekli	Meslek	Arsa M2	Tarla Dekar
1 Akçapınar (Hamidiye)	2	3	4	7	1951	Serbest	Çiftçi		20
2 Alaaddin	2	4	7	11	1951	Serbest	Çiftçi	1200	50
3 Armutlu	1	1	1	2	1951	Serbest	Çiftçi		12
4 Asmalidere	2	6	4	10	1951	Serbest	Bahçıvan/ Çiftçi	1200	35
5 Ayvacık	1	2	3	5	1951	Serbest	Çiftçi	800	50
6 Babayaka	3	6	5	11	1950	Serbest	Çiftçi	2000	140
	4	4	3	7	1951	Serbest	Çiftçi	1600	68
7 Babaoğludur									
8 Bakırlı	4	7	4	11	1950	Serbest	Çiftçi	2000	64
9 Balcı	1	1	1	2	1951	Serbest	Çiftçi	670	21
10 Bayramiç	12	28	24	52	1951	Serbest	Çiftçi	3200	173
11 Bostancı	5	6	10	16	1950	Serbest	Çiftçi	3000	66
	9	23	14	37	1951	Serbest	Çiftçi	6800	134
12 Büyüksoğuklar	1	2	3	5	1951	Serbest	Çiftçi	413	45
13 Çalıoba	10	19	21	40	1950	Serbest	Çiftçi Tütüncü(6) Berber (1) Demirci (1) Kunduracı (1)	1020	35
14 Çınarlı	1	3	2	5	1951	Serbest	Çiftçi	750	40

15	Çınarpınar	2	3	2	5	1951	Serbest	Çiftçi	60	37
16	Dereköy	2	7	4	11	1950	Serbest	Çiftçi	1000	49
		5	12	9	21	1951	Serbest	Çiftçi	2000	65
17	Gebeçınar	3	5	8	13	1951	Serbest	Çiftçi	3400	83
18	Gelgeç	1	2	1	3	1950	Serbest	Çoban	1000	16
19	Gökçesu (Osmanpazarı)	1	1	2	3	1950	Serbest	Çiftçi	600	8
		2	5	3	8	1951	Serbest	Çiftçi	600	25
20	Gündoğan	3	4	5	9	1950	Serbest	Çiftçi	1000	36
		3	5	8	13	1951	Serbest	Çiftçi	1800	32
21	Hacimenteş	3	5	4	9	1951	Serbest	Çiftçi	3000	77
22	Hacivelioba	5	12	12	24	1951	Serbest	Çiftçi	4000	88
23	Havutça	7	16	20	36	1950	Serbest	Çiftçi	3200	221
		3	9	7	16	1951	Serbest	Çiftçi/ Şoför (1)	1100	119
24	Kalfaköy	3	5	4	9	1951	Serbest	Çiftçi	3200	86
25	Kaplan Çiftliği	1	4	2	6	1951	Serbest	Çiftçi	1000	48
26	Karacalar Çiftliği	3	6	3	9	1951	Serbest	Çiftçi	500	64
27	Karağaç Alanı	11	19	24	43	1951	Serbest	Çiftçi /Dülger	3300	176
								(1)Doğramacı (1) Terzi (1) Berber(1)		
28	Karalar Çiftliği	4	9	8	17	1951	Serbest	Çiftçi/ Kunduracı(1)	1000	136
29	Kavak	3	6	7	13	1951	Serbest	Çiftçi/ Terzi (1)	3000	120
30	Keçeler	3	7	6	13	1951	Serbest	Çiftçi	1000	75
31	Kınıklar	5	8	9	17	1951	Serbest	Çiftçi/Öğretmen	4380	128
								(1)		
32	Killik	1	2	2	4	1950	Serbest	Çiftçi	600	28
		1	2	5	7	1951	Serbest	Çiftçi	600	49
33	Kocapınar	7	13	11	24	1951	Serbest	Çiftçi	4100	179
34	Korudeşirmen	1	8	4	12	1951	Serbest	Çiftçi	1000	60
35	Körpeağaç	3	5	4	9	1950	Serbest	Çiftçi /İmam(1)	800	45
		8	17	14	31	1951	Serbest	Hademe (1) Talebe(1)	3200	159
36	Köteyli	3	5	3	8	1951	Serbest	Çiftçi	2800	54
37	Kumköy	2	6	3	9	1951	Serbest	Çiftçi	1500	86
38	Munamak	2	6	4	10	1950	Serbest	Çiftçi	450	21
		1	3	1	4	1951	Serbest	Çiftçi		
39	Muratlar	2	3	4	7	1950	Serbest	Çiftçi	2200	178
		7	12	13	25	1951	Serbest/	Marangoz(1)		
40	Paşacıftlık	3	6	5	11	1951	Serbest	Çiftçi	3000	27
41	Pehlivanhoca	1	2	1	3	1951	Serbest	Çiftçi	1000	40
42	Saraçlar	2	4	3	7	1950	Serbest	ÇiftçiÇiftçi/	350	17
		4	10	10	20	1951	Serbest	Doğramacı(1)	2550	94
43	Sarıköy	8	13	17	30	1950	Serbest	Çiftçi	6400	300
		4	8	6	14	1951	Serbest	Çiftçi/Esnaf(1)	1600	86
44	Sebepküyü	1	1		1	1950	Serbest			
		1	3	2	5	1951	Serbest			
45	Tozakçı	2	4	6	10	1950	Serbest	Çiftçi	1000	40
46	Turplu	3	7	4	11	1951	Serbest	Çiftçi	1500	55
47	Ulukir	8	14	17	31	1950	Serbest	Çiftçi /Çiftçi	6000	195
		12	16	15	31	1951	Serbest	İmam	8000	234
Toplam		218	435	408	843				113.030	4600

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, İskân esas Kayıt Defteri, Tahsis Defteri, İl Balıkesir, İlçe Gönen, V 10, Kod 271, Defter No: 91, 1953: 1-68)

Tablo 4'ten Gönen ilçe merkezine bağlı köyler hakkında istatistiki veriler değerlendirildiğinde; 1950-1951 yıllarında olmak üzere her iki yılda toplam 218 aile yerleşirken, bu ailelerin toplam mevcudu 435'i erkek, 408'i kadın olmak üzere toplam 843 kişidir. Bahsi geçen göç döneminde 1951 yılında Gönen'de toplam 87 köy olduğu kaydedilmiştir (TCBİUM, 1951: 97-98). İskân kapsamında mevcut 87 köyden 47'si göçmenler için uygun görülmüştür. Bunlar, Akçapınar (Hamidiye), Alaaddin, Armutlu, Asmalidere, Ayvacık, Babayaka, Babaoğludur, Bakırlı, Balcı, Bayramiç, Bostancı, Büyüksöğükları,

Çalıoba, Çınarlı, Çınarpınar, Dereköy, Gebeçınar, Gelgeç, Gökçesu (Osmanpaazarı), Gündoğan, Hacımenceş, Hacıvelioba, Havutça, Kalfaköy, Kaplan Çiftliği, Karacalar Çiftliği, Karağaç Alanı, Karalar Çiftliği, Kavak, Keçeler, Kınıklar, Killik, Kocapınar, Korudeğirmen, Körpeağaç, Köteyli, Kumköy, Munamak, Muratlar, Paşaçiftlik, Pehlivanhoca, Saraçlar, Sarıköy, Sebepliköyü, Tozakçı, Turplu ve Ulukir köyleridir. Yukarıda da ifade edildiği üzere yurt genelinde Bulgaristan Türklerinin göçü toplam iki yıl olmak üzere 1950-1951 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu bilgiden hareketle Gönen'de 1950-1951 yıllarında iki yıl boyunca göç alan köyler 14 adettir. Bunlar, Babayaka, Bostancı, Dereköy, Gökçesu (Osmanpaazarı), Gündoğan, Havutça, Killik, Körpeağaç, Munamak, Muratlar, Saraçlar, Sarıköy, Sebepliköy ve Ulukir köyleridir. Sadece tek yıl göç alan köyler ise 33 adettir. İki yıl boyunca göç alan köylerden en fazla göç alan köy Ulukir köyüdür. Nitekim Ulukir köyüne 20 aile olmak üzere 30'u erkek, 32'si kadın toplam 62 kişi yerleştirilmiştir. Ulukir'den sonra en fazla göç alan ikinci köy Bostancı köyüdür. Bu köye toplam 14 aile olmak üzere 29 erkek, 24'ü kadın toplam 53 kişi iskân edilmiştir. Sadece 1951 yılında göç almasına rağmen hesaplamalarda üçüncü en çok göç alan köy ise Bayramiç köyüdür. Bayramiç'e 12 aile olmak üzere 28 erkek, 24 kadın toplam 52 kişi iskân edilmiştir. Aynı şekilde tek yıl göç iskânına tabi olmasına rağmen beşinci sırada en fazla göç alan köy 11 aile olmak üzere 19 erkek, 24 kadın olmak üzere toplam 43 kişi ile Karağaç Alanı köyüdür. İki yıl üst üste göç alan ve en çok göç alan ve dördüncü sırada olan köy ise 12 aile olmak üzere 21 erkek, 23 kadın olmak üzere toplam 44 kişi ile Sarıköy köyüdür.

En az iskânın yapıldığı köylere baktığımızda; birinci sırada, her iki köyde de 1 aile olmak üzere 1 erkek, 1 kadın olmak üzere toplam 2'şer göçmene sahip Armutlu ve Balcı; ikinci sırada, her iki köyde de 1 aile olmak üzere 2'si erkek, 1'i kadın olmak üzere toplam 3'er göçmene sahip Gelgeç ve Pehlivanhoca; üçüncü sırada, 2 aile olmak üzere 3 erkek, 2 kadın olmak üzere toplam 5 göçmene sahip Çınarpınar, 1 aile olmak üzere 3'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 5 göçmene sahip olan Çınarlı köyü, 1 aile olmak üzere 2'si erkek, 3 kadın olmak üzere toplam 5 göçmene sahip olan Ayvacık, 1 aile olmak üzere 2'si erkek, 3'ü kadın olmak üzere toplam 5 göçmene sahip Büyüksoğuklar, 1 aile olmak üzere 3'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 5 göçmene sahip Çınarlı köyü, 2 aile olmak üzere 3'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam yine 5 göçmene sahip Çınarpınar köyü; dördüncü sırada, 1 aile olmak üzere 4'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 6 göçmene sahip Kaplançiftliği, 2 aile olmak üzere 4'ü erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 6 göçmene sahip Sebepliköy köyü; beşinci sırada, iki aile olmak üzere 3'ü erkek, 4'ü kadın toplam 7 göçmene sahip Akçapınar köyü olarak ortaya çıkmıştır. Babaoğludur köyü yapılan incelemede belgede gözükmesine rağmen hiç iskân yapılmamıştır.

İskân yapılan köylerde kişilere yapılan arsa ve tarla yardımına bakıldığında; toplam 113.030 m² arsa ve 4.600 hektar tarla verildiği görülmektedir. Bu kapsamda en fazla arsanın 14.000 m² olmak üzere Ulukir köyüne verildiği görülmektedir. Ulukir'den sonra 8.000 m² ile Sarıköy ikinci sırada gelmektedir. Büyüksoğuklar köyü 6.800 m² ile üçüncü sıradadır. Dördüncü sırada 4.380 m² ile Kınıklar, beşinci sırada ise 4.300 m² ile Havutça gelmektedir. Diğer taraftan yapılan tarla yardımına bakıldığında; yine birinci sırayı Ulukir köyü almıştır. Ulukir köyüne toplam 429 hektar tarla verilmiştir. Ulukir köyünden sonra en fazla tarla verilen köy yine arsa yardımında olduğu gibi Sarıköy gelmektedir. Bu köye toplam 386 hektar tarla yardımı yapılmıştır. Havutça köyü yukarıda da görüldüğü üzere yapılan arsa yardımında beşinci sırayı işgal eder iken tarla yardımında aynı köy 340 hektar ile üçüncü sırayı almıştır. Muratlar köyü 234 hektar ile dördüncü sırada, Babakaya köyü ise 208 hektar ile beşinci sırada yer almıştır. En az arsa ve tarla yapılan köylere bakıldığında; arsa olarak birinci sırada 60 m² ile Çınarpınar köyü gelmektedir. Onu ikinci sırada 450 m² ile Munamak köyü takip etmiştir. Üçüncü sırada 500 m² Karacalar Çiftliği köyü gelmiştir. Dördüncü sırada 670 m² ile Balcı köyüdür. Çınarlı köyü 750 m² ile beşinci sırada yer almıştır. Tarla sıralamasına bakıldığında; birinci sırada, 12 hektar tarla ile Armutlu köyü gelmiştir. İkinci sırada 16 hektar tarla ile Gelgeç köyü yer almıştır. Akçapınar köyü, 20 hektar tarla ile üçüncü sıradadır. Dördüncü sırada 21 hektar tarla ile Balcı ve Munamak köyleri, beşinci sırada 27 hektar ile Paşaçiftlik köyleri kaydedilmiştir. Akçapınar ve Armutlu köyleri göçmenlerine hiç arsa verilmezken Babaoğludur ve Sebepli köylerine ne arsa ne de tarla verilmiştir.

Köyler, mesleki kol bakımından değerlendirildiğinde, tüm köylerde çiftçilik zanaatına sahip göçmenler yerleştirildiği görülmektedir. Bununla beraber çiftçilik ile beraber toplam 12 köy olmak üzere diğer mesleklerden de göçmenlerin yerleştirildiği tespit edilebilmektedir. Nitekim Asmalidere köyüne 1 adet

bahçıvan, Çalıoba köyüne 6 adet tütüncü, 1 adet berber, 1 adet demirci, 1 adet kunduracı tayin edilmiştir. Havutça köyünde 1 adet şoför yerleştirildiği dikkati çekmektedir. Karaağaç Alanı köyüne 1 adet dülgere, 1 adet doğramacı, 1 adet terzi ve 1 adet berber tayin edilmiştir. Körpeağaç köyüne 1'er adet hademe ve talebe, Kınıklar köyüne 1 adet öğretmen, Kavak köyüne 1 adet terzi, Karalar Çiftliği köyüne 1 adet kunduracı yerleştirilmiştir. Muratlar köyüne 1 adet marangoz, Sarıköy'e 1 adet esnaf, Saraçlar köyüne 1 adet doğramacı, Ulukir köyüne 1 adet çiftçi imam istihdam edilmiştir.

Tablo 5: 1950-1951 yıllarında Gönen'e yerleştirilen göçmenlerin meslek grupları

	Meslek	Sayı		Meslek	Sayı
1	Aşçı	1	12	Ev Kadını	231
2	Bahçıvan	1	13	Hademe	1
3	Bakkal	1	14	Kunduracı	4
4	Berber	3	15	Kuyumcu	1
5	Çiftçi	219	16	Marangoz	2
6	Çiftçi İmam	2	17	Öğretmen	1
7	Çoban	1	18	Şoför	1
8	Demirci	2	19	Talebe	2
9	Doğramacı	2	20	Terzi	1
10	Dülgere	1	21	Tuğlacı	1
11	Esnaf	1	22	Tütüncü	6

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri, İskân esas Kayıt Defteri, Tahsis Defteri, İl Balıkesir, İlçe Gönen, V 10, Kod 271, Defter No: 91, 1953)

Tablo 5'e göre meslek gruplarına baktığımızda; çiftçilik dışında toplam 22 meslekte toplam 35 kişinin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Defterde meslek grupları kaydedilirken meslek gruplarına ait bilgiler kimi zaman aile reisleri yani babalar üzerinden kimi zaman da tek tek kişiler üzerinden tespit edilmiştir. Ayrıca annelerin meslekleri de ev kadınlığı olarak tanımlanmıştır. Bu bilgiden hareketle toplam 231 aileden aile reisleri olan babaların mesleklerinin 198'i çiftçi olduğu (İki kişinin talebe olduğu dolayısıyla ev reisi olmadığı dikkate alınmalıdır), annelerin ise 230'nun (Sebepli köyünde ev hanımı yoktur) ev kadının olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere defterde bir ailenin iştiğal ettiği meslek, kimi zaman hem aile reisleri üzerinden hem de tek tek belirtilmiştir. Bununla beraber yine belirtildiği üzere toplam 22 farklı meslekte toplam 35 kişinin çiftçilik dışında farklı meslekler iştiğal ettiği düşünüldüğünde; toplam 888 nüfusun 230'nun ev kadını olduğu bilindiğine göre geri kalan 623 kişi ise çiftçidir. Bu verilerden bahisle toplam 888 göçmen içinde çiftçilerin oranı % 70'tir. Çiftçilik dışında diğer meslek gruplarına baktığımızda; 22 farklı meslekte toplam 35 kişinin varlığı mevcuttur. Bunlar, bir adet aşçı, bir adet bahçıvan, bir adet bakkal, üç adet berber, iki adet çiftçi imam, bir adet çoban, iki adet demirci, iki adet doğramacı, iki adet dülgere, bir adet esnaf, bir adet hademe, dört adet kunduracı, bir adet kuyumcu, iki adet marangoz, bir adet öğretmen, bir adet şoför, iki adet talebe, bir adet terzi, bir adet tuğlacı ve altı adet tütüncü olduğu görülmektedir. Ev kadınlığı ve çiftçilik dışında en fazla meslek grubu 6 kişi ile Tütüncü, 4 kişi ile Kunduracı ve 3 kişi ile berberliktir.

Sonuç

Çalışmada elde edilen istatistiki bilgiler, 1950-1951 Bulgaristan Türkleri Göçü konusunda ana kaynak olan Balıkesir Muhacir Esas Kayıt Defteri'nden elde edilmiştir. Defterden sadece Gönen merkez ve merkeze bağlı köylerin bazı istatistiki verileri ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede Bulgaristan'dan gelen muhacir sayısı, göçmenlerin yerleştirildikleri mahalle ve köyler ile buralarda tercih edilen meslekler ve göçmenlerin icra ettikleri meslek kolları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden hareketle ilk olarak, Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısını değerlendirdiğimizde; bahsi geçen defterden Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısı hakkında iki rakam karşımıza çıkmaktadır. Nitekim defterde 241 aile kaydedildiği görülmekle beraber ancak 231 ailenin kişi sayısına ulaşılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak defterden ulaşılan, somut kişi sayısı, 231 aile

üzerinden 455'i erkek, 433'ü kadın olmak üzere toplam 888 kişidir. Bu rakamın mahalle ve köylere dağılımı 13 aile olmak üzere toplam 45 kişisi Gönen merkez mahallelerinde, 218 aile olmak üzere 843 kişisi ise merkeze bağlı köylerde iskân edilmiştir. Bununla birlikte defterde kaydedilen 241 aile üzerinden bir hesaplama yapıldığında, her aile ortalama 4 kişi düşünüldüğünde, kişi sayısı ortalama 928 kişiyi bulmaktadır. Bu rakam üzerinden mahalle ve köy nüfusları hesap edildiğinde; mahallelerde 65 kişi, köylerde ise 863 kişi olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte 928 muhacir sayısı, Balıkesir'e gelen toplam 9.195 muhacir üzerinden bir oranlamaya tabi tutulacak olursa, Gönen'e göç eden muhacirlerin oranın Balıkesir'e gelen toplam muhacirler arasında % 10'a karşılık geldiği görülmüştür. Nüfus konusunda diğer bir ölçüt ise erkek-kadın oranıdır. Göçmenlerin erkek-kadın oranı somut değer olan 888 rakamı üzerinden hesaplandığında, erkeklerin oranı % 51 kadınların oranı ise % 49'a karşılık gelmektedir.

Diğer bir karşılaştırma ise elde edilen istatistiki bilgilerin, nüfus sayımları ile kıyaslanmasıdır. Bu çerçevede, Gönen merkez ve merkeze bağlı köylere yerleştirilen ve yukarıda bahsedildiği üzere ortalama rakam olan 928 göçmen sayısı 1950 ve 1955 Türkiye geneli nüfus sayımları üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirmeye göre, 1950-1955 nüfus sayımlarında 1950'de Gönen'in nüfusu, merkezde 9.983 kişi, merkeze bağlı köylerde ise 42.717 kişi olarak kaydedilmiştir. 1955 yılında yapılan sayımda Gönen merkez nüfusu, önceki sayıma kıyasla 402 kişi azalarak 9.581 kişiye düşmüş, merkeze bağlı köylerde ise 936 kişi artarak 43.653 kişiye yükselmiştir. Bu sonuçlar, yukarıda bahsedilen ortalama 928 rakamı üzerinden değerlendirildiğinde; 863 kişi olarak hesap edilen köy nüfusunun, 1955 nüfus sayımları sonuçları (köy nüfusu 936 kişi) ile kısmen bağdaştığı görülmüştür. Bununla beraber 1955 yılı itibarıyla 863 göçmenin Gönen merkeze bağlı köylerdeki toplam 43.653 nüfus içindeki yüzdelik oranı ise yaklaşık % 2 olarak tespit edilmiştir.

Defterden göçmenlerin yerleştirildikleri mahalle ve köylerin bilgisine de ulaşılmıştır. Bu kapsamda Gönen'de, merkeze bağlı mahalleler ve merkeze bağlı köyler şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. İlk olarak Gönen merkeze bağlı mahallelerde, 13 aile olmak üzere 20'si erkek, 25'i kadın toplam 45 kişinin iskân ettiği görülmüştür. Mahallerden Reşadiye Mahallesi en fazla göçmenin iskân edildiği mahalledir. Nitekim Reşadiye Mahallesi'ne 1950-1951 yıllarında 9 aile olmak üzere, toplam 35 kişi yerleştirilmiştir. Ayrıca Reşadiye Mahallesi iki yıl üst üste göç alan tek mahalle olarak dikkat çekmiştir. Meslekler itibarıyla en fazla meslek kolunu barındıran mahalle de Reşadiye mahallesidir. Nitekim mahalleye iki adet çiftçi, bir adet terzi, bir adet aşçı, bir adet tuğlacı, bir adet demirci, bir adet bakkal, bir adet talebe, bir adet marangoz ve bir adet kunduracı istihdam edilmiştir. Bu da göçmenler iskân ettirilirken Gönen şehir merkezinin özellikle de Reşadiye mahallesinin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarının hesaba katıldığı izlenimini vermektedir. Meslekler itibarıyla diğer dikkat çeken mahalle ise Altay mahallesidir. Zira Gönen'de bir tek kuyumcu mesleğinde bir göçmen bu mahalleye yerleştirilmiştir.

Gönen merkeze bağlı köyler de aynı şekilde ele alındığında; köylere 218 aile olmak üzere 435'i erkek, 408'si kadın toplam 843 kişi iskân edilmiştir. Köylerden göçmen miktarının en fazla olduğu köy, Ulukir köyü olarak kaydedilmiştir. Nitekim Ulukir köyüne 20 aile olmak üzere 30'u erkek, 32'si kadın toplam 62 kişi yerleştirilmiştir. Fakat Ulukir köyü meslek kolları çeşitliliği açısından en fakir köy olarak görülmüştür. Zira adı geçen köyde tek bir meslek kolu istihdam edilmiştir. Bu da çiftçilik olmuştur. Hatta bu köyde imamın da aynı zamanda çiftçilik mesleğini icra ettiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber tek geçim kaynağı çiftçilik olan Ulukir köyü, verilen tarla bakımından defterde birinci sıradadır. Nitekim bu köye toplam 429 hektar (429.000 m²) tarla verilmiştir. Buradan anlaşılan, genelde çiftçilik mesleğinde olan kesime onların ihtiyaçları bağlamında gerekli yardımların yapılmasına dikkat edilmiştir. Birden çok meslek kolunun istihdam edildiği köyler de vardır. Bunlardan en dikkat çekenleri Çalıoba ve Karaağaç Alanı köyleridir. Bu köylerden Çalıoba köyüne 6 adet tütüncü, 1 adet berber, 1 adet demirci, 1 adet kunduracı; Karaağaç Alanı köyüne ise 1 adet dülger, 1 adet doğramacı, 1 adet terzi ve 1 adet berber istihdam edilmiştir.

Defterden Göçmenlerin mesleklerine ait verileri de incelemek mümkün olmuştur. Bu kapsamda Göçmenlerin çoğunluğu çiftçidir. Zira defterden 888 kişiden 623 kişi çiftçi mesleğinde olarak kaydedilmiştir. Böylece, toplam 888 göçmen içinde çiftçilerin oranı % 70'tir. Çiftçilik dışında toplam 35 kişinin 12 meslek grubunda zanaat sahibi oldukları tespit edilmiştir. Bunlar bir adet aşçı, bir adet

bahçıvan, üç adet berber, iki adet demirci, iki adet doğramacı, bir adet dülgere, dört adet kunduracı, kuyumcu, iki adet marangoz, bir adet terzi, bir adet tuğlacı ve altı adet tütüncüdür. Çeşitli alanlarda farklı meslekler ise öğretmenlik, talebelik, hademelik, imamlık, bakkallık, çobanlık, şoförlük, esnafılık, ev kadını ve çiftçiliktir.

Kaynakça

- Abacı, Z., D. (2008). Balkan Savaşları'na kadar Kırım ve Kafkasya'dan yapılan göçler. Osmanlı Devleti'nin yaptığı düzenleme ve uygulamaların kriz yönetimi açısından değerlendirilmesi. Zeynep Dörtok Abacı (Ed.). *Bursa'nın zenginliği göçmenler içinde* (ss. 59-72). Osmangazi Belediyesi.
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların makûs talihi: göç*. Kum Saati Yayınları.
- Akbulut, İ. (2014). 160. yıldönümünde Kırım savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 106 (208), 333-350.
- Arıkan, Z. (1988). 1821 Ayvalık isyanı. *Belleten*, 52 (203), 571-600.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*. Kronik Yayınları.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu Dergisi*, 2013 (XIV), 113-145.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*. Yordam Kitap.
- Gürün, K. (1983). *Dış ilişkiler ve Türk politikası (1939'dan günümüze kadar)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gölen, Z. (2017). Tanzimat dönemi Bosna Hersek isyanlarının nedenleri, Osman Köse (Ed.). *Osmanlı'dan günümüze eşkıyalık içinde* (ss. 199-215). (2. Bs.). İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hakov, C. (2002). Bulgaristan Türklerinin göçmenlik serüveni. *Türkler* (c. 20, s. 371-376). Yeni Türkiye Yayınları.
- Halaçoğlu Y. (1992). Bulgaristan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (c. 6, s. 396-399). TDV Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (2002). Balkanlar'dan Anadolu'ya yönelik göçler. *Türkler* (c. 13, s. 887-895). Yeni Türkiye Yayınları.
- İlgürel, M. (1999). *Milli Mücadelede Balıkesir kongreleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- İpek, N. (2000). *Mübadele ve Samsun*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı tarihi. IX. Cilt, ikinci meşrutiyet ve birinci dünya savaşı (1908- 1918)*. TTK Basımevi.
- Kasarıcı, R. (1996). Türkiye'de nüfus gelişimi. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (5), 247-266.
- Kayalan, F. (2022). 1935 Nüfus sayımına göre Balıkesir vilayetinin demografik yapısı ve özellikleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (47), 259-282.
- Kayalan, F. (2023). 1950-1951 Bulgaristan Türklerinin göçü ve Balıkesir (Bulgaristan Türklerinin Balıkesir'de iskânı). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 443-472. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1216232>
- Karakoç, E. ve Durak, G. (2020). Amerikan basınında Doğu Rumeli olayları (1878-1888). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 401-421. <https://doi.org/10.30903/Balkan.841139>
- Komisyon (1982), Balıkesir. *Yurt Ansiklopedisi* (c.1, s. 1102-1240) Anadolu Yayınları.
- Komisyon, (2004). *Tarihte Türk-Bulgar ilişkileri*. Genelkurmay Basımevi.
- Kostanick, H. L. (1957). *Turkish resettlement of Bulgarian Turks 1950-1953*. University of California Press Berkeley and Los Angeles.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya tarihi, başlangıçtan 1917' ye kadar*. TTK Basımevi.
- Kurat, Y. T. (1975). Elli yıllık cumhuriyetin dış politikası 1923-1973. *Belleten*, 39 (154), 265-308.
- Küpeli, Ö. (2000). 1882-1922 yılları arasında Gönen kazası. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 231-255.
- Lozan barış konferansı tutanaklar-belgeler ikinci takım, C. II*, (1993). (S. L. Meray, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Öksüz, H. (2010). İkili ilişkiler çerçevesinde Balkan ülkelerinden Türkiye'ye göçler ve göç sonrası iskân meselesi (1923-1938). *Atatürk Dergisi*, 3 (1), 169-188.
- Özgür, U. (2007). *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 yıllarında Türkiye'ye göçleri*. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.

- Pektaş, Ş. (2012). *Menderes'li yıllar Demokrat Parti döneminde işçi hareketleri*. Fırat Yayınevi.
- Pınar, M. (2014). 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler ve Demokrat Parti'nin göçmen politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30 (89), 61-94.
- 2510 sayılı iskân kanunu (1934). Resmi Gazete (21 Haziran 1934, sayı 2733).
- Sarıkoçuncu D. E. ve Karakuzu H. (2016). 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 313-342.
- Sander, O. (1969). *Balkan gelişmeleri ve Türkiye (1945-1946)*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şeyhanlioğlu, H. (2011). *Türk Siyasal muhafazakârlığın kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Kadim Yayınları.
- Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*. Bilgi Yayınevi.
- Tekdemir, Aziz (2018). Osmanlı Devleti' nin Balkan savaşları sırasında askerî nakliyatı ve karşılaşılan problemler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118 (232), 33-52.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1984). *Lozan Barış Antlaşması. Lozan'da imzalanan sözleşmeler senetler barış antlaşmasına ekli mektuplar ve Montrö boğazlar sözleşmesi*. Dışişleri Bakanlığı İcra Sekreterliği.
- Tanoğlu, A. (2011). Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14 (1-4), 129-161.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan tarihi*. Öncü Kitabevi.
- Toparlak, B. (2018). *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 göçü ve Trakya'da iskânları*. (Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (TCBİGM). (1961). *22 Ekim 1950 genel nüfus sayımı Türkiye nüfusu*. Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, (TCBİGM). (1961). *23 Ekim 1955 genel nüfus sayımı*. Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM). (1951). *22 Ekim 1950 umumi nüfus sayımı, vilayet, kaza, nahiye ve köyler itibariyle nüfus*. Neşriyat Basım.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), (1953). Balıkesir muhacir esas kayıt defteri, iskân esas kayıt defteri, tahsis defteri, il Balıkesir, ilçe Gönen, v 10, kod 271, defter no: 91. ss. 1-68, 1951-1952. (bu belgelerin kullanımı izne tabidir, online kullanıma kapalıdır).
- Toğrol, B.(1989). *112 yıllık göç (1878-1989)*. Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Yıldırım, H. (2020). *Mütareke döneminde göç ve iskân (1918-1923)*. TTK Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Etik kurul onayı

Bu araştırma; anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve bu yüzden de kullanım izni gerektiren çalışmalardan biri değildir. Bu sebep ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile çıkar çatışması söz konusu değildir

Balıkesir senatörlerinden Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosu'ndaki etkinlikleri* Activities of Hasan Ali Türker, one of the senators from Balıkesir, in the Senate of the Republic

Gönderim Tarihi / Received: 07.07.2024

Eminalp MALKOÇ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1512007](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1512007)

ÖZ: Faaliyet gösterdiği süre boyunca Cumhuriyet Senatosu'nda (1961-1980) Balıkesir'i on üç senatör temsil etmiştir. Bir kısmı Balıkesir doğumlu olan bu senatörler arasında Cumhuriyet Senatosu'nda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve dönem hükümetlerinde önemli görevler üstlenmiş olanlar bulunmaktadır. Hasan Ali Türker (1916-1967) de Balıkesir doğumludur; aynı zamanda Cumhuriyet Senatosu'nda en yoğun faaliyet gösteren Balıkesir senatörüdür. Söz alarak, demeç ve söylevlerle, görüşme önergesi, önerge ve teklif sunarak, yazılı sorularla doğrudan ya da dolaylı toplam 62 etkinlik içinde bulunmuştur. Bu etkinlik sayısı, Cumhuriyet Senatosu düzleminde yadsınamayacak bir çalışma performansını ifade etmektedir. Bu araştırma, Balıkesir (doğumlu) senatörlerinden Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosu'ndaki etkinlik ve faaliyetlerine odaklanarak, çalışmalarını bir çerçeve içinde incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece onun etkinlikleri üzerinden ülke ve bölge düzeyinde katkılarının somutlaştırılması/ön plana çıkartılması planlanmaktadır. Ayrıca etkinlik ve çalışmaları, Senato'da çizdiği siyasi profil, sergilediği politik tutum ya da çalışmalara ne ölçüde katıldığı, devamlılığı gibi özellik ve davranışları hakkında da fikir vermektedir. Çalışma, başta Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi olmak üzere resmi yayınlarla araştırma eserleri (bildiri, makale, kitap vs) ve ulaşılabilen diğer kaynaklardan hareketle hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Türker, Balıkesir senatörleri, Cumhuriyet Senatosu, Siyasi şahsiyetler

ABSTRACT: Thirteen senators represented Balıkesir in the Senate of the Republic (1961-1980) during the period when it continued its institutional existence. Among these senators, some of whom were born in Balıkesir, there are those who held important positions in the Senate of the Republic, the Turkish Grand National Assembly and the governments of the period. Hasan Ali Türker (1916-1967) was the most active among the Balıkesir-born senators in the Republic Senate. He was active by taking the floor, making statements and speeches, presenting motions for discussion, motions and proposals, and asking written questions. He was directly or indirectly involved in a total of 62 events. This number of events represents an undeniable work performance at the level of the Senate of the Republic. This study aims to examine the works of Hasan Ali Türker, one of the senators (born in Balıkesir), within a framework by focusing on his activities in the Senate of the Republic. Thus, it is planned to concretize/highlight his contributions at the country and regional level through his activities. It will also give an idea about his characteristics and behaviors such as his activities and works, the political profile he drew in the Senate, the political attitude he exhibited or the extent to which he participated in the studies, and his continuity. The study was prepared based on official publications, especially the Republic Senate Minutes Journal, research works (reports, articles, books, etc.) and other accessible sources.

Keywords: Hasan Ali Turker, Balıkesir senators, Republic Senate, Political figures

* Bu çalışmanın kısa özeti, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce düzenlenen 6 Haziran 2024 tarihli II. Balıkesir Sempozyumu'nda sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, malkocem@itu.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-5840-6922>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

A two-chamber parliamentary structure was valid in Turkey from the preparation and entry into force of the 1961 Constitution until 12 September 1980. Besides the National Assembly, the Senate of the Republic operated during this period. Thirteen senators represented Balıkesir during the working process of the Senate. Balıkesir senators who took office in different periods were Mehmet Enver Aka, Hamdi Oğuzbeyli, Kadri Öztaş, Hasan Ali Türker, Mehmet Güler, Nejat Sarlıcalı, Nuri Demirel, Cemalettin İnkaya, Hikmet Aslanoğlu, Raif Eriş, İbrahim Sıtkı Yırcalı, Cemal Örgen and Mithat Şükrü Çavdaroğlu. Among them, Hasan Ali Türker, Mehmet Güler, Cemalettin İnkaya, Raif Eriş, İbrahim Sıtkı Yırcalı, Cemal Örgen and Mithat Şükrü Çavdaroğlu, all of whom were members of the Justice Party, were also born in Balıkesir. Balıkesir (born) senators were involved in many studies and activities as Senators, apart from some special duties in the Senate, such as the Chairman of the Senate Financial and Economic Affairs Commission, and the Chairman of the Foreign Affairs Tourism and Promotion Commission. It can be argued that Hasan Ali Türker has a different position due to his intense activities and work among the senators born in Balıkesir and his involvement in 62 events.

The main source of this review, which focuses on Hasan Ali Türker's work in the Senate of the Republic, is naturally the Republican Senate Minutes Journal. It should also be noted that the official website of the Turkish Grand National Assembly is an important resource. The official website of the Turkish Grand National Assembly helps obtain serious data, especially through the statistics it publishes. Due to the nature of the subject of review, the Official Gazette is among the main sources. On the other hand, periodicals such as *Yarım Ay* and *Milliyet*, which contain various direct or indirect information/data about Türker, as well as research works dealing with the Senate and Senators, also have strong source potential. Research works that can be listed in this context: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1961-1964/1966-1980)*, C.1/2, TBMM Vakfı Yayınları No:16/20, Ankara 1998-1999; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002; Yusuf Tekin-Sabri Çiftçi, *1877'den Günümüze Türkiye'de Parlamento, 22. Dönem TBMM'nde Parlamento ve Parlamenter Rol Algısı*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007; *T.B.M.M Albümü 1920-2010*, C. 4 (1960-1983), 2. bs., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No:1, Ankara 2010; Eminalp Malkoç, "Kocaeli Üyelerinin Cumhuriyet Senatosu'ndaki Çalışmaları", *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI (8-10 Mart 2019 Kocaeli)-Bildiriler*, C.3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2020, s.1197-1214; Eminalp Malkoç, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Muğla'dan Bir Kadın Siyasetçiyi Hatırlamak: Mualla Akarca ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki Faaliyetleri", *Cumhuriyet'in 100. Yılında Düünden Bugüne Muğla Ulusal Sempozyumu I (22-24 Şubat 2024 Muğla)*, Muğla 2024, s.446-468.

Methodology

In the first stage of the study, which prioritizes literature review, the function/position of the Senate of the Republic in political life in Turkey is determined. Balıkesir members were undoubtedly influential in the work of the Senate. In fact, when Balıkesir members are approached collectively, it is seen that they have undertaken various responsibilities, from the presidency of the Republic Senate to the chairmanship and membership of the commission. Among the Balıkesir members, Hasan Ali Türker has an impressive number of activities and is the most active name among the senators of Balıkesir origin.

In the research, after evaluating Hasan Ali Türker's life, his activities in the Senate, where the influence of his profession was also felt, are discussed. After Türker's legislative proposals are listed, all Senate work is presented in a table. Among these, his activities that will enable him to be defined from perspectives such as his human profile, social aspect, purpose of his work, political identity, etc. are examined in detail.

Findings and discussion

It is very difficult to say that sufficient studies have been produced on the Republican Senate and especially senators in Turkey. As a matter of fact, there is no academic study on the life or works of

Balıkesir Senator Hasan Ali Türker. However, the Senate and its members played the role of controller of the National Assembly, which consists of deputies, for a period of 20 years in the recent history of Turkey. Every Turkish citizen over the age of thirty can be elected and enter the National Assembly as a member of parliament. However, only the ones who were over the age of forty and had a higher education and who had no obstacle to being elected as a member of parliament could be elected as a member of the Senate of the Republic. In other words, it would not be wrong to think that senators are -for the most part- better equipped than deputies. Moreover, when the minutes are watched, it can be easily understood that they produced feasible and serious solutions to the problems. Despite this existing potential, the failure to prevent the violent developments in Turkey over time and the failure to achieve the expected development in the country undoubtedly becomes a matter of discussion that needs to be considered.

On the other hand, it can be said that Hasan Ali Türker was a politician who suggested/advocated methods for the development of the country, under the influence of his profession and the conditions of the period. It can be easily understood that he thought to mobilize the dynamics of the country, could produce politics at a non-partisan level, and most importantly, fought sincerely on the side of the people and to eliminate grievances. The presentation of such a political figure to the public as an example is an important finding in terms of recent Turkish history.

Results and recommendations

There are few academic studies on the Senate of the Republic of Turkey and its characteristics. The work in the overshadowed Republican Senate and the political profiles and activities of the senators are important for understanding the present. On the other hand, it should not be ignored that studies on the Senate and senators reveal a number of questions about the reasons for what is happening today.

Considering that some of the issues that Türker fought against in the Senate still exist today, it helps understand how they were perceived during his time and how they were given meaning or interpreted in those days. Additionally, whether they have been resolved or not; they have formed a very strong idea about where events came from and how they came to be, or about the failure to achieve expected results.

Since no meaningful study has been produced about Balıkesir Senator Hasan Ali Türker, a study on Türker's Senate activities fills a serious gap in addition to its originality. Moreover, Türker has always been in search of solutions both throughout Türkiye and in his constituency Balıkesir and its surroundings. He voiced different problems and monitored practices that affected public opinion.

Giriş

27 Mayıs'ın ardından hazırlanan ve 9 Temmuz 1961 tarihinde 334 numaralı Kanun ile kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Genel Esaslar çerçevesinde “Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez” (md. 5) vurgusunu yapmış; Cumhuriyetin Temel Kuruluşu kısmının Yasama bölümünde “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur” (md. 63) tanımlamasına gitmiştir. Millet Meclisi, genel seçimleri kazanan partili ya da bağımsız 450 milletvekiliyle şekillenirken Cumhuriyet Senatosu için üç farklı üyeliği içeren bir yapı öngörülmüştür. Bu üç üyelik yani seçilmiş senatörler, kontenjan senatörleri ve tabii senatörler; genel oyla seçilen 150 üye, cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve görevi sona eren MBK üyeleri ile eski cumhurbaşkanlarından (Tabii Senatörlük) oluşturulmuştu.

Milletvekilleri 4, genel oyla ya da cumhurbaşkanı kontenjanından gelen senatörler 6 yıl için seçilmekteydi. Anayasa'ya göre ilk iki gruptaki senatörlerden üçte biri, her iki yılda bir yenilenecekti. Millet Meclisi seçimlerinde nispi temsil sistemi; Cumhuriyet Senatosu'nun 150 üyesinin seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

Otuz yaşını dolduran (Türkçe okuyup yazma bilen, askerlik hizmetini yerine getirmiş, yasaklı durumda bulunmayan ve yüz kızartıcı suç işlememiş...) her Türk milletvekili seçilebilmektedir. Senatör seçilebilmek için ise “Kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmı[a]yan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir” maddesini (md. 73) karşılamak gerekiyordu (RG, 20 Temmuz 1961: 4641,4645; Turan, 2002: 59-65; Malkoç, 2020: 1197).

Hükümete güvenoyu verip vermeme ve gensoru hakkı yalnızca Millet Meclisi'ne aittir. Ancak Meclis Soruşturması kararı, Millet Meclisi ile Senato'nun ortak toplantılarında alınabilecekti. Dolayısıyla güven oylaması, gensoru ve bütçe kanununun görüşülüp onaylanması çizgisinde hükümeti denetleme misyonu açısından Millet Meclisi; Millet Meclisi'nde görüşülüp kabul edilen yasa ve anayasa değişikliği metinlerini onaylaması bakımından Cumhuriyet Senatosu ön plana çıkmaktaydı (RG, 20 Temmuz 1961: 4645-4654; Tekin-Çiftçi, 2007: 45-46; Malkoç, 2024: 446-447).

İkili meclis yapısının geçerli olduğu 1961-1980 yılları arasında daha çok koalisyon hükümetleri görev almışlardı. Bu süreçte yasama organının parçası olarak görev üstlenen Cumhuriyet Senatosu 1980'de tarihsel misyonunu tamamlamıştır (Malkoç, 2020: 1198; Malkoç, 2024: 447). Bu süreçte Balıkesir'i 13 senatör temsil etmiştir. Bu çalışma, -genel hatlarıyla Cumhuriyet Senatosu hakkındaki araştırmalardan ya da biyografi incelemelerinden farklı olarak- doğrudan Balıkesir senatörlerinden Hasan Ali Türker'in Senato çatısı altındaki faaliyetlerine odaklanmaktadır.

Cumhuriyet Senatosu Balıkesir üyeliği

Cumhuriyet Senatosu'nda Balıkesir üyeliklerini Mehmet Enver Aka (AP-Adalet Partisi: 15 Ekim 1961-2 Haziran 1968), Hamdi Oğuzbeyoğlu-Süfyan Hamdi Kaan Oğuzbeyoğlu (AP: 15 Ekim 1961-7 Haziran 1964), Kadri Öztaş (AP: 15 Ekim 1961-7 Haziran 1964), Hasan Ali Türker (AP: 15 Ekim 1961-1 Aralık 1967), Mehmet Güler (AP: 7 Haziran 1964-14 Ekim 1973), Nejat Sarlıcalı (CHP-Cumhuriyet Halk Partisi: 7 Haziran 1964-12 Eylül 1980), Nuri Demirel (AP: 2 Haziran 1968-14 Ekim 1973), Cemalettin İnkaya (AP: 2 Haziran 1968-12 Ekim 1975), Hikmet Aslanoğlu (AP: 14 Ekim 1973-14 Ekim 1979), Raif Eriş (AP: 14 Ekim 1973-14 Ekim 1979), İbrahim Sıtkı Yırcalı (AP: 12 Ekim 1975-12 Eylül 1980), Cemal Örgen (AP: 14 Ekim 1979-12 Eylül 1980) ve Mithat Şükrü Çavdaroğlu (AP: 14 Ekim 1979-12 Eylül 1980) üstlenmişlerdi.

Balıkesir senatörlerinin önerge, söz alarak, sözlü veya yazılı soru gibi kategoriler açısından doğrudan ya da dolaylı içinde buldukları etkinlik sayıları, Aka 13; Oğuzbeyoğlu (Dilekçe Komisyonu üyeliği dışında etkinliği bulunmamaktadır); Öztaş 6; Türker 62; Güler 15; Sarlıcalı 148; Demirel 10; İnkaya 39; Aslanoğlu 53; Eriş 31; Yırcalı 10; Örgen 1 ve Çavdaroğlu 1 olarak sıralanabilir (tbmm.gov.tr., 24.06.2024).

150 kişilik seçilmiş senatörler kategorisine dahil bu isimlerden AP'li Mehmet Enver Aka, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığını 1963-1965 yılları arasında yürütmüştür. En yoğun faaliyet sergileyen senatör ise CHP'den Nejat Sarlıcalı olmuştur. İçlerinde en uzun süre Balıkesir senatörü kimliğini, 16 yıla yine Sarlıcalı taşımıştır (1964-1980). Zaten 1980'e kadar Sarlıcalı, Balıkesir senatörleri arasındaki tek CHP'li isim olmuştur.

AP'li Balıkesir senatörlerinden Hasan Ali Türker, Mehmet Güler, Cemalettin İnkaya, Raif Eriş, İbrahim Sıtkı Yırcalı, Cemal Örgen ve Mithat Şükrü Çavdaroğlu Balıkesir doğumludur. Balıkesir senatörleri, Cumhuriyet Senatosu'ndaki etkinlik ve çalışmaları yanında hükümette bakanlık gibi çeşitli görevler de almışlardır.

Mehmet Güler, Senato Mali ve İktisadi İşler Komisyonu başkanlığında bulunmuştur. Sıtkı Yırcalı, milletvekilliğinin ardından Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Turizm ve Tanıtma Komisyonu Başkanı olarak görev yapmış, ayrıca TBMM Başkanvekilliği ve sonra da çeşitli bakanlıkları (Gümrük ve Tekel ve İşletmeler Bakanı, Ekonomi ve Ticaret Vekili, Sanayi Bakanı, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı) üstlenmiştir. Çavdaroğlu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı Katip Üyeliği ile Millet Meclisi Başkanlık Divanı Katip Üyeliğini üstlenmiş, Türker ise Türk Japon Parlamenterler Grubu Başkanlığını yürütmüştür (TBMM Albümü, 2010: 1692-1775; Çoker1, 1998: 127-536; Çoker2, 1999: 139-648).

Kısa hayat hikayesi / Hasan Ali Türker

1916 (10 Temmuz 1332)'da Balıkesir-Savaştepe ilçesi Pınarlı (Eğerci) köyünde doğdu. Âli Efendi ve Ayşe Hanım'ın oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Savaştepe ve Balıkesir'de tamamlamış; 1935'te Balıkesir Lisesinden mezuniyetle Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Veteriner Fakültesine devam etmiştir (TBMM Albümü, 2010: 1707; Çoker1, 1998: 132). Buradaki öğrenciliği sırasında dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Zira Niyazi Acun, *Yarım Ay* gazetesinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünü ziyaretini haberleştirmiş; Veterinerlik fakültesi öğrencilerinden Hasan Ali Türker'in kendisiyle ilgilendiğini ve gezdirdiğini yani mihmandarlık yaptığını kaydetmişti (Acun, 1 Nisan 1938: 16-24). Türker, 10 Ekim 1939'da Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Veteriner Fakültesinden mezun olacaktı (TBMM Albümü, 2010: 1707; Çoker1, 1998: 132). Bazı efemera örnekleri (basın kartı gibi), aynı dönemde günlük yayımlanan *Türk Dili* gazetesinin yazarı/muharriri olduğunu göstermektedir (24 Haziran 2024 tarihinde erişim sağlanan Mazideki Balıkesir adlı Facebook sayfası örnek olarak verilebilir).

1 Kasım 1939'da askerlik hizmeti kapsamında Askerî Veteriner Tatbikat Okuluna giren Türker, 25 Kasım 1941'de terhis edildi. 25 Ocak 1942'de Kocaeli İl Veteriner Müdürlüğü'nde stajyer Veteriner Hekim olarak görevlendirilmiş ve Aralık 1942'de asil olarak atanmış, 21 Temmuz 1943'de Balıkesir Veterinerliğine getirilmiştir (TBMM Albümü, 2010: 1707; Çoker1, 1998: 132). Türker'in 1950 sonunda kaleme aldığı *Yeni İstanbul*'da çıkan makalesinden 1943'te bir süre Sivrihisar'da görevlendirildiği (Türker, 12 Aralık 1950: 6), 3 Temmuz 1948'de Konya Veteriner Hekimi ve 18 Haziran 1951'de Samsun Veteriner Hekimi ve Müdürü olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır (TBMM Albümü, 2010: 1707; Çoker1, 1998: 132). 1950 yılında "Köy Davamız" başlığı altında *Yeni İstanbul*'da çeşitli yazıları yayımlanmıştır (Türker, 20 Temmuz 1950, s.3; Türker, 12 Aralık 1950: 6). Öte yandan 1 Ocak 1952 tarihini taşıyan bir efemera örneğinde (basın kartında) Konya'daki *Yeni Meram Günlük Demokrat Gazete*'nin yazarlarından olduğu görülmektedir (agahmuzayede.com, 24.06.2024).

Meslektaş ve akademisyen Prof. Dr. Hazım Gökçen'in anlatımına göre Samsun'dan sonra Ankara'da görevlendirilen Hasan Ali Türker, oradan da Tarım Bakanlığı tarafından mesleki gelişim ve bilgi amacıyla ABD'ye gönderilmiştir (hazimgokcen.net, 24.6.2024). 1 Temmuz 1957'de Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü Şube Müdürlüğüne atanan Türker, 8 Eylül 1960'da Kayseri Bölgesi Salgın Hastalıklar Uzmanı olmuştur. İki dönem Veteriner Hekimleri Derneği Başkanlığı ve Türk Veteriner Hekimler Derneği Merkez Konseyi Üyeliği/Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir (TBMM Albümü, 2010: 1707; Çoker1, 1998: 132-133).

Türker, 1954 yılında Demokrat Parti (DP)'den milletvekili adaylığı ile siyasete adım atmış (Çoker1, 1998: 133); 1961 seçimlerinde AP'nin Balıkesir senato adayları arasında yer almıştır (Milliyet, 14 Eylül 1961: 5). Kesin seçim sonuçları doğrultusunda TBMM I. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de

gerçekleştirilen genel seçimde AP'nin Cumhuriyet Senatosu Balıkesir üyeliğine seçilmiştir (Milliyet, 17 Ekim 1961: 1; Milliyet, 18 Ekim 1961: 5; Çoker1, 1998: 133). Cumhuriyet Senatosu'nun üçte bir yenileme sürecinde kahvehane söyleşilerinden görülebileceği gibi toplumsal tabana inerek çalışmalarını sürdüren Türker, seçimi kazanacağı beklenen isimlerdendir (Milliyet, 24 Mayıs 1964: 7; Milliyet, 26 Mayıs 1964: 7). 7 Haziran 1964 tarihli üçte bir yenileme seçiminin kesin sonuçları bu beklentiyi karşılar mahiyettedir. Türker, vefat tarihine kadar senatörlüğünü sürdürmüştür (Milliyet, 9 Haziran 1964: 1; Milliyet, 8 Haziran 1964:1; Çoker1, 1998: 133).

1965'in son günlerinde, 19 Aralık'ta Türkiye Ziraatçılar Cemiyeti tarafından basın toplantısı düzenlenerek ümitlerin toprak reformuna bağlanmaması gerektiği seslendirilmiştir. Veteriner Hekimleri Derneği Başkanı Türker de hayvancılığın ihmalinin her yıl Türkiye'ye 10 milyara; kötü taşıma koşullarının da yılda 67 milyon liralık etin heba olmasına yol açtığını belirtmiştir. Kuşkusuz böyle veriler, onun siyasi tutumu hakkında fikir veren örneklerdir (Milliyet, 20 Aralık 1965: 3).

Siyasi tutumu ve çizgisi hakkında Gökçen'in ifadeleri de yol gösterici ipuçları içermektedir. Gökçen'in anlatımıyla senatörlüğü sırasında Hayvancılık Kongresine gelmeyip otel açılış törenine katılan Parti Genel Başkanını eleştirmiştir. Bu yüzden Cumhurbaşkanı'na gönderilen Bakanlar Kurulu listesinde Tarım Bakanı olarak yer alırken adı listeden çıkarılmıştı. Yine Gökçen'in aktarımıyla -ve Senato'daki çalışmalarından da rahatlıkla izlenebileceği üzere- hayvancılığın, Türkiye'nin kalkınması ve sanayileşmesinde önemli konuma sahip olduğunu savunmuştur. Ek olarak hayvansal ürünlerde üretim ve tüketim dengesinin sağlanmasının halkın sağlıklı beslenmesine olumlu katkısını sürekli vurgulamış; hayvancılıktaki verim artışının iyi düzenlenmiş sosyal politika ile desteklenmesi halinde ulusal refahın artacağına inanmıştır.

Gökçen mesleki perspektifiyle Senato'daki -tutanakların da büyük ölçüde doğruladığı- etkinliklerden birkaç örnek vermişti:

“Senato Üyesi olarak verdiği bir yasa teklifi ile Veteriner Hekimlerine maaşlarına ilave olarak 1000 TL tazminat ödenmesini sağladı. Böylece ilçede Veteriner Hekimi Kaymakamdan, ilde Veteriner Müdürü Validen daha fazla maaş alır duruma geldi... 1963 yılında çıkarılan Tübitak Yasasının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında verdiği bir önerenin kabul edilmesi ile taslakta yer almayan Veterinerlik ve Hayvancılık Grubunun Tübitak bünyesinde kurulmasını sağlamasıdır.... Senato Üyeliği sırasında Kars'ta ve İzmir'de Veteriner Fakültesi kurulması için yasa teklifi vermiştir. Samsun'da bir Aygır Deposunun, Ankara'da da Şap Enstitüsünün kurulması konusunda çok büyük çabaları olmuştur” (hazim gokcen.net, 24.6.2024).

Senato'da Malî ve İktisadî İşler Komisyonu üyeliğinde bulunan ve Fransızca bilen Türker, 3 Mart 1966'da Avrupa Konseyi İstisari Meclisinin Berlin'deki sağlık konusunda uzman parlamenterler toplantısına katılmıştır. Genel Kurul'da değişik konularda konuşmalar yapan Balıkesir üyesi, 1 Aralık 1967'de Ankara'da vefat etti ve Cebeci'de Asrî Mezarlıkta toprağa verildi.

1941'de evlenen ve iki çocuk sahibi olan (Çoker1, 1998: 133) Hasan Ali Türker'in makaleleri dışındaki başlıca eserleri şöyle sıralanabilir:

Hayvan Sağlık Bilgisi, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1944 (Farklı baskıları ilerleyen yıllarda yapılmıştır).
Beş Yıllık Kalkınma Planı Kanun Tasarısı Senatoda Görüşülürken Türk Veteriner Hekimleri Derneği Başkanı Balıkesir Senatörü Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosunda Yaptığı Konuşma, Türk Veteriner Hekimleri Derneği, Ankara 1963.

Köy Kalkınması, Türk Veteriner Hekimleri Derneği, Ankara 1964.

Türklerde Atçılık Dün Bugün, Türkiye Jokey Klubü Yayınları, Ankara 1971 (Kitabın yazarı olarak Veteriner Hekim Hasan Ali Türker gösterilmektedir. Ayrıca “Türk Atçılık ve Yarışçılığı hakkında Sayın Türker'in anılarını kapsayan bu eserin atçı ve yarış sever topluma yararlı olacağı kanısında olduğumuzu arz eder, Merhumu rahmetle anarız. Türkiye Jokey Klubü” notu düşülmüştü).

Türker'in Senato'daki faaliyetleri

Hasan Ali Türker (1916-1967), Balıkesir doğumlu senatörler arasında Cumhuriyet Senatosu'nda en yoğun etkinlik sergileyendi. Söz alarak, demeç ve söylevlerle, görüşme önergesi, önerge ve teklif sunarak, yazılı sorularla doğrudan ya da dolaylı toplam 62 etkinlik içinde bulunmuştu. Bu etkinlik sayısı, Cumhuriyet Senatosu düzleminde yadsınamayacak bir çalışma performansını ifade etmektedir.

Senatörlüğüne denk düşen dönemin hükümetleri ise İnönü koalisyon hükümetleri (1961-1962 Bağımsızlar ve AP; 1962-1963 YTP/Yeni Türkiye Partisi, CKMP/Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Bağımsızlar; 1963-1965 Bağımsızlar ile azınlık hükümeti), Suat Hayri Ürgüplü koalisyon hükümeti (1965-Bağımsızlar, AP, YTP, CKMP, MP/Millet Partisi) ve Demirel hükümetleri (1965-1971) olarak sıralanabilir.

Yasa teklifleri

1. Hayvan sağlık zabıtası kanun teklifi-Eylül 1963.
2. Yem maddeleri Kanunu hakkında-Aralık 1963.
3. Hayvan sağlık zabıtası kanun teklifi-Nisan 1966.
4. Tarım Bakanlığı'nda çalışan veteriner hekimlere ödenek verilmesine dair-Ocak 1967.
5. Karma yemlerin imal ve satışını düzenleyen kanun teklifi-Nisan 1967.
6. Tarım Bakanlığı'nda çalışan hayvan sağlığı memurlarına ödenek verilmesine dair-Temmuz 1967.
7. Tarım Bakanlığında veteriner hekimlere ödenek verilmesine dair 883 sayılı Kanunun 1. maddesinin tadili hakkında-Temmuz 1967 (tbmm.gov.tr, 24.06.2024).

Senato görüşmeleri / çalışmaları

Balıkesir üyesi Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosu'nda doğrudan ya da dolaylı dahil olduğu çalışma ve etkinlikler kuşkusuz onun toplumsal gelişmelere/sorunlara nasıl yaklaştığı, politik tutum ve vizyonu hakkında bariz bir çerçeve ortaya çıkarmaktadır. Üstelik bazı çalışma ve etkinliklerin sadece başlıkları bile gerek etkinlik süreci gerekse onun yaklaşımı hakkında doğrudan fikir vermektedir. Bununla birlikte genel görüşmeler, bütçe görüşmeleri, yasa teklifleri ya da benzeri, diğerlerine göre daha öncelikli kabul edilebilecek çalışma düzlemlerindeki etkinlik, konuşma ve açıklamaları onun vizyon, tutum ve düşünce yapısına yönelik daha somut/kesin bir tabloya ulaşmayı sağlamaktadır.

Tablo 1: Hasan Ali Türker'in Cumhuriyet Senatosu'ndaki faaliyetleri

1962	1. Doğu illerindeki kıtlık durumunu incelemek üzere seçilen Komisyonun raporu hakkında konuşması. 2. DİE'nin görev, yetki ve kuruluşu hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu münasebetiyle konuşması.
1963	1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı hakkında. 2. Tarım Bakanlığı 1963 yılı Bütçe kanunu tasarısı münasebetiyle. 3. Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve eklemelere yönelik 4598 sayılı Kanunun 4. maddesinin tadili hakkında. 4. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, özel idare ve belediyeler teşkilâtında çalışan sağlık memuru, hemşire ve ebelerin maaş intibak dereceleri hakkında kanun teklifine yönelik. 5. Kış ve yağmurların husule getirdiği tahribat ve zarar görenlere yardım yapılması hakkındaki demeç. 6. Ege ve Atatürk üniversitelerine bağlı bir Veteriner Fakültesi açılmasına dair. 7. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkındaki kanun tasarısına dair. 8. Maden Kanununun bazı maddelerinin düzenlenmesine dair. 9. Manyas'taki şap hastalığı hakkında sorusu.

1964	1. Vakıflar Genel Müdürlüğü yıllık bütçesi münasebetiyle. 2. Ticaret Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle. 3. Kaymakam bulunmayan ilçelere dair sorusu. 4. Ziraat yüksek mühendisi ve veteriner hekim bulunmayan ilçelere dair sorusu. 5. Sıhhi köylü meskenlerine dair sorusu 6. 4753 sayılı Kanun gereğince dağıtılan arazi miktarına dair sorusu 7. Toplum ve köy kalkınmasında izlenecek politika hakkında bir genel görüşme açılması önergesi. 8. İzmir Valiliğince, Esnaf Kefalet Kooperatifleri İstişari Kongresi toplantılarına müsaade edilmemesinin anlaşılacağı ve bunun açıklanmasına dair demeç. 9. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı madde ve fıkralarının yeniden düzenlenmesine dair. 10. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilâtında çalışan, özel konumdaki yer ve hizmetlerde görevlendirilen sağlık personeline dair kanun tasarısı. 11. Ziraat işçilerinin ücret ve sosyal yardıma muhtaç oldukları ve Hükümetin acil tedbirler alması gerektiğine dair demeci. 12. Ertuğrul Bucağından geçen tarihî şosenin ikmaline dair soru önergesi.
1965	1. Zeytinyağı fiyatlarına dair Başbakana yazılı sorusu. 2. Ticaret Bakanlığı Bütçesi 3. Tarım Bakanlığı Bütçesi 4. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi 5. Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi 6. TBMM Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu raporu hakkında 7. «Rehabilitasyon» tesislerine verilecek döner sermaye hakkındaki 209 sayılı Kanuna maddeler eklenmesine dair. 8. Silahlı Kuvvetlerde görevli muvazzaf tabip, diş tabibi ve eczacılara tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısına dair. 9. Orman Kanununa geçici madde eklenmesi tasarısı hakkında 10. Halk Bankası ve Halk Sandıkları hakkındaki Kanunun 6854 sayılı Kanunla değiştirilen bazı madde ve fıkralarının (1. md ve 2. md-a) değiştirilmesi hakkındaki Kanuna yönelik.
1966	1. Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi 2. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Bütçesi 3. Ticaret Bakanlığı Bütçesi 4. Tarım Bakanlığı Bütçesi 5. Ulaştırma Bakanlığı Bütçesi 6. Türk Silahlı Kuvvetleri Personel kanunu tasarısı hakkında.
1967	1. Kuyugediği mevkiinde seller dolayısıyla meydana çıkan linyit kömürü yataklarına dair soru önergesi 2. Orman içi artıklarından faydalanmak üzere Dursunbey’de kontralit fabrikası kurulmasına dair soru önergesi 3. Emekli Sandığı Kanununun 32. maddesine 6842 sayılı Kanunla eklenen (g) fıkrasının değiştirilmesine dair kanun tasarısı 4. Tarım Bakanlığı teşkilâtında çalışan veteriner hekimlere ödenek verilmesine dair kanun tasarısı münasebetiyle 5. İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı münasebetiyle 6. Hacettepe Üniversitesi kurulması tasarısı hakkında. 7. 444 sayılı Kanunun 1. ve 2. maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifinin Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe ve Plân komisyonlarından seçilecek Geçici Komisyonda görüşülmesine dair. 8. Vakıflar Genel Müdürlüğü görev ve kuruluşu hakkındaki Kanun ile Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Ortaklığı Kanununun bazı maddelerinin ve Ereğli kömür havzasındaki ocakların Devletçe işletilmesi hakkındaki 3867 sayılı Kanunun düzenlenmesi, Tasarruf bonoları kanun tasarısının kurulan Geçici Komisyonda görüşülmesi hakkında.

Kaynak: (tbmm.gov.tr, 24.06.2024)

1962

Hasan Ali Türker, sene başında Doğu illerindeki kıtlık durumunu araştırarak beş kişilik Senato heyetine 106 oyla üye olarak seçilmiştir (CSTD, 11.1.1962: 322,330). Hazırladıkları rapora yönelik Genel Kurul’daki görüşmeler sırasında bizzat değerlendirmelerde bulunmuş; Doğu’daki kıtlık sorunu karşısında asıl çözümü köylüyü gerçek ve tam anlamıyla verimli, çalışır konuma getirmekte görmüştür. Ona göre “Kaderi sadece tabiatın müsaid olduğu verimlere bağladığımız müddetçe her sene yardıma muhtaç bölgemiz çıkacaktır”. Ayrıca hayvancılıkta 70 milyon üstünde hayvan sayısını Türkiye için az bulmadığını; bununla birlikte sektörlere olumlu etkisini artırmak gerektiğini seslendirmiştir. Onun

analizinde hayvancılığın en önemli engeli salgın hayvan hastalıklarıydı ki Türkiye’de başlıca 33 hayvan hastalığının tehdit durumunda bulunduğunu belirtmişti (CSTD, 28.2.1962: 99-101). Türker, büyük resmin görülmesini yani bütün ülke sorunlarını gözetmeyi savunuyordu ki ona göre yalnız Doğu illeri için değil, bütün memleketi ilgilendiren tedbirlere başvurmak zorunluydu (CSTD, 28.2.1962: 99,101; CSTD, 1.3.1962: 116-117).

Aynı yıl içinde Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) yapılandırılması sürecinde ekonomik açıdan doğrudan hayvancılığın metinlerde yer almamasını eleştirmiştir. Mualla Akarca da hassasiyetle hayvancılığın önemine binaen ifade edilenlere katıldığını söylemekle beraber tarım kelimesinin bilimsel açıdan zootekni yani hayvancılığı kapsadığını aktarmıştır. Hayvancılık ifadesinin kullanılmasının detaylandırmayı içerecek şekilde çeşitli sorunlar yaratacağını anlatmıştır (CSTD, 3.5.1962: 614-615; Malkoç, 2024: 456)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı görüşmelerinde bazı ürünlerin üretim hacimlerini dış dünya ile karşılaştırarak Türkiye’nin yonca dışında düşük üretim seviyelerinde bulunduğunu belirlemiştir. Hayvancılıkta geri kalındığının, mera kalmadığının ve nüfus başına et oranının düşüklüğünün altını çizmiştir. Başlıca sorunlar olarak hayvan hastalıklarını, ıslah ve üretim meselelerini, hayvan ve mahsullerinin değer fiyatıyla pazarlanamamasını hatırlatmıştır (CSTD, 9.11.1962: 195-216).

Görüşmeler sırasında çizdiği genel tablodan hareketle hayvancılığın ve geliştirilmesinin ön plana alınması beklentisini ortaya koymuş ve önergeler sunarak konu hakkında aktif çaba sergilemiştir. Bu bağlamda gereken yatırım ayrılmadığı için planın geri verilmesi ve tarım sektörüne asgari %20’nin üstünde pay ayırarak şekilde planın düzenlenmesini içeren önergeler sunmuştur. Onun ülkenin %70’inin köylü olduğu ve bir sanayi düzeninin mevcut olmadığı temel yaklaşımı “Gerek verim itibariyle, gerekse sanayi sahasına intikal ettirmek suretiyle bilhassa bizde, küçük sanayi bakımından geniş köy toplumunun kalkınması bakımından ziraatle ilgili sanatlar üzerinde mutlaka durulması lüzumunu geniş ölçüde ele almak icabediyor” cümlelerinde anlamını buluyordu. Tarım Bakanı Mehmet İzmen’in konuşması ve hesabı dolaylı kalemle birlikte planda tarımın payını %20’ye yakın seviyeye çıkarıyordu. Bu ve benzer yaklaşımların da etkisiyle önergeleri kabul edilmeyecekti (CSTD, 10.11.1962: 252-298). Buna karşılık Tarım Bakanlığı’nın 1963 Bütçe görüşmeleri sırasında Bakan İzmen’e “beş yıllık plânda hayvancılık yatırımı olarak 80 milyon lira gösteriliyordu. Bir tenkis yapılarak bu 65 milyona ve ikinci bir tenkis yaparak da 20 milyona indirildi. Bununla memleketin hayvancılık projesi gerçekleştirilebilecek midir?” sorusunu yöneltmişti (CSTD, 5.2.1963: 420).

1963

Hasan Ali Türker, Tarım Bakanlığı bütçe görüşmelerinde AP Senato Grubu adına görüş bildirmiş; ülke topraklarının asırlarca işlenmiş ve aşınmış olduğunu vurgulamıştır. Gübrenmemiş, sulanmamış ve gerekli teknik yöntemlerin yeterince kullanılmamasına bağlı olarak topraktan verim elde edilemediğini değerlendirmiştir.

1945 tarihli 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun zirai reform gerçekleştirmekten çok uzak olduğunu, köy çocuklarının eğitilmesi gereğini seslendirmiş; sulama sorunu ve haşereyle mücadele üzerinde durmuştur. Ormancılığın zayıfladığını kaydetmiş; ormancılık sorunlarını sıralamış; ağaçlandırmanın önemini belirtmiştir. Plânlı ve programlı hayvancılığın milli gelirin artmasında güçlü faktör olacağını savunmuştur. Daha önce Senato’daki değerlendirmelerini tekrarlayarak hastalık, yem, mera sorunlarını; hayvancılık bütçe payının artırılması gerektiğini ve Tarım Bakanlığının kurumsal yapısının reforme edilmesi zorunluluğunu ısrarla dile getirmiştir (CSTD, 5.2.1963: 378-420).

“Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında 4598 sayılı Kanunun 4. maddesinin tadili hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu raporu münasebetiyle” Senato’da yaşanan tartışmalarda kanunun düşük kadrolu memurlara haklarını vermeyi amaçlayan yani kadrosuzluk nedeniyle terfi alamayan memurların sorunlarını çözen bir düzenleme olduğunu bir maaş artışı, ekleme ya da başka bir niteliği olmadığını belirtmiştir.

Personel Kanunu hakkında da düşüncelerini aktarırken genel hatlarıyla memur haklarıyla maaşlarının iyileştirilmesi yönünde görüş bildirmiştir (CSTD, 14.2.1963: 64-65). Nitekim aynı gün “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez ve taşra teşkilât ve müesseseleriyle özel idare ve belediyeler teşkilâtında çalışan sağlık memuru, hemşire ve ebelerin maaş intibak dereceleri hakkında” Senato’da değerlendirilen düzenlemeyle ilgili “aynı personelin iki mektep mezunları arasındaki farkı ortadan kaldırmaktır. Halbuki hayvan sağlık memurları arasında böyle bir fark yoktur. Aynı mektepten mezun olmuş insanlardır” sözleriyle yanlış bir algıyı düzeltmeye çalışmıştır. Hayvan sağlık memurlarının da kadrosuzluk yüzünden terfi edemediklerini bu yüzden Senato’ya bir kanun geleceğini hatırlatmıştır. Nihayet sağlık ve hayvan sağlığı alanında çalışanlar lehine düzeltmeler istemiştir (CSTD, 14.2.1963: 76).

Ege ve Atatürk üniversitelerinde veterinerlik fakültesi açılmasına yönelik sözlü sorusunu 18 Haziran’da cevaplandırılan Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem, bu üniversitelerde veterinerlik fakültesinin açılmasına olumlu yaklaştığını, Ege Üniversitesi Senatosu’nun buna öncelik vermemesi nedeniyle Atatürk Üniversitesinde daha önce açılmasının muhtemel olduğunu anlatmıştır. Türker ise konuşmasında Türkiye’de bir veteriner hekime 75.000 hayvanın muayene, kontrol ve tedavisinin düştüğünü söyleyerek yeni veteriner fakülteleri açılmasının zorunluluğunu kanıtlamıştır (CSTD, 18.6.1963: 597-599; CSTD, 20.8.1963: 828).

1964

Ticaret Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde, bakanlığın ülke ekonomisi üzerinde büyük rolü olduğuna inandığını belirterek söz almıştı. Öncelikle var olan zihniyet ve çalışmayla Ticaret Bakanlığı’nın Türkiye’nin “istediği gerçeklere” karşılık veremeyeceğini ileri sürmüştür. Zeytinyağı ve canlı hayvan ihracının hangi şartlarda gerçekleştirildiğini incelemiştir. Üreticinin yeterince kar sağlayamadığını vurgulayarak zeytinyağı kazancında mevcut soru işaretlerini sıralamıştır. Ayrıca canlı hayvandan zarar edildiğini ve tatlı su balıkçılığının perişan durumda bulunduğunu aktarmıştır. Doğu’da kaçakçılığa karşı Açık Pazar çözümünü önermiştir. Ziraat Bankasının hayvancılık açısından kredi potansiyelini ve dağıtılan kredileri verimlilik açısından sorgulamıştır (CSTD, 6.2.1964: 612-635).

Tarım Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında söz alarak bakanlığın kadro ve gelir açısından problemleri olduğunu, bunun verimsizliğe yol açtığını belirtmiştir. Söylemleriyle 75 milyon hayvanla 850 veterinerin ilgilendiğini hatırlatarak tek veteriner fakültesi yanında yetersiz veteriner hekim yetiştirilmesine yoğunlaşmıştır. Küçük kuzu kesiminin zararları ve bütçelerde hayvancılığa ayrılan payın yükseltilmesi hakkında uyarılarda bulunmuştur (CSTD, 7.2.1964: 768-769).

Türker, 27 Şubat’ta üç yazılı soru önergesi vererek Kaymakam, ziraat yüksek mühendisi, veteriner hekim, Hükümet tabibi bulunmayan ilçeleri, sırasıyla İçişleri, Tarım, Sağlık ve Sosyal Bakanlıklarından sormuştur. Tarım Bakanlığının 6 Mart tarihli yazısı, 14 sayfalık uzun bir liste halinde Senato gündemine 10 Mart günü gelmiş ve 6 ilçede ziraat yüksek mühendisi bulunduğu 564 ilçede bulunmadığı; 254 ilçede veteriner hekim bulunurken 316 ilçede olmadığı bildirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Bakanlığı cevabını 17 Mart’ta vermiş; hiç tabip bulunmayan 58 ilçeyle tabip bulunup Hükümet tabibi bulunmayan 68 ilçeyi listelemiştir. İçişleri Bakanlığının herhangi bir karşılığı olmamıştır (CSTD, 27.2.1964: 102; CSTD, 10.3.1964: 204-217; CSTD, 17.3.1964: 484-525).

Bu üç yazılı soru önergesi ardından 5 Mart’ta kaç köyde ve ne miktarda sıhhi köylü meskenlerinin yapıldığını sormuştu. Bir ay kadar sonra, 9 Nisan’da İmar ve İskan Bakanlığınca “1963 yılı sonuna kadar 2 123 köyde 29 091 köylü meskeni yaptırıldı” cevabı verilmiştir (CSTD, 5.3.1964: 122; CSTD, 9.4.1964: 772). Ardından 4753 sayılı Kanun gereğince dağıtılan arazi sayısına/miktarına yönelik yazılı soru önergesi gelmişti. 7 Mart tarihini taşıyan önergeye bakanlık 31 Mart tarihli yazıyla karşılık vermiştir. Yasanın 5.459 köyde uygulandığı ve 360.761 yerli ailenin kanun hükümlerine uygun 18.078.240 dönüm araziyle topraklandırıldığı; 1950-1963 yılları arasında köylerin tüzel kişilikleri adına 20.651.549 dönüm orta malı mera tahsis olunduğu belirtilmiştir (CSTD, 11.3.1964: 222; CSTD, 2.4.1964: 680-681).

Şubat sonlarından itibaren verdiği soru önergeleri adeta hazırlık niteliğindedi. Nitekim bunların ardından dokuz senatörle birlikte 40.000'in üstünde köy ve taşrada 20 milyondan fazla nüfus bulunduğu; köyden şehirlere göç gerçeğinden de hareketle toplum ve köy kalkınmasında izlenecek politika hakkında genel görüşme açılmasını istemişlerdi ki Köy İşleri Bakanı Lebit Yurdoğlu talebi olumlu karşılamıştır. Bu kapsamda köylerin adeta anatomisi incelenecekti. Nitekim bizzat Türker'in sözleriyle "Köylerimizin: %29'u yamaçlarda, %23,4'ü eteklerde, %18,7'si ovalarda, %15,8'i sırtlarda, %10,7'si vadilerde kurulmuştur... %14,4'ü orman içindedir. %20,4'ü orman kenarındadır. %58,8'i orman dışındadır... %65,8'i yani 11,4 milyon köylü su kenarlarından uzaktır. %1,7'si deniz kenarındadır. %1,6'sı göl kenarındadır. %30,9'u ırmak, çay, nehir ve dere kenarındadır... %71,9'u topludur. %17,9'u tam dağımaktır. %11,6'sı az dağımaktır." Köylerin yol bilgileri, evlerle ev çatılarının/damlarının yapı malzemeleri, okul, kooperatif, tarım aracı mevcutlarının yanında köylerin geçim kaynaklarını da sıralamıştır. Ziraata mühendisi, sağlık personeli, eğitimci kadroların istatistikleri ihmal edilmemiştir.

Türker, köy kalkınmasında başvurulabilecek öğelerle aşılması öngörülen sorunları sıralamış, nihayet 4 Kasım 1963'te açılacağı ilan edilen Birinci Köy Kalkınma Kongresinin neden yapılmadığını sormuştu. Senatörlerin konuşmaları ardından Köy İşleri Bakanı Lebit Yurdoğlu, yapıcı ve yol gösterici eleştirilerden, katkılardan dolayı teşekkür etmiş; bazı değerlendirmeleri doğru ve olumlu karşılarken kendi görüşü doğrultusunda bir kısmını cevaplandırmıştır. Bakanlığın mevzuatı ve kuruluşundan sonraki çalışmaları hakkında bilgi aktarmıştır. Yöntem olarak "köy kalkınması yukardan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya bir kalkınmadır. Köyün kendi meselelerini çöze, çöze yukarıya doğru kalkınması. O halde benim Bakanlığım yukardan aşağıya değil aşağıdan yukarıya meseleleri getiren, ihtiyaçlara cevap veren ve köyün ihtiyaçlarını Hükümet içinde gören, takibeden [takip eden] çözümler arı[a]yan bir Bakanlıktır" dedikten sonra bunu planlama, planlı kalkınmayla bağdaştırmanın yolunu bulmaları gerektiğini dile getirmiştir (CSTD, 24.3.1964: 557-559; CSTD, 2.4.1964: 672-678; CSTD, 9.4.1964: 748-772; CSTD, 10.4.1964: 781-794).

Yıl ortalarında Gelir Vergisi Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesi, çeşitli hükümlerin eklenmesi tartışılırken kırsaldaki bir takım vergilerle hayvancılığa getirilen vergilerin fazla ve yararsız, uygulamasını da ağır bulduğunu açıklamıştır (CSTD, 12.5.1964: 627).

Hemen aynı dönemde "hususiyet arz eden yer ve hizmetlerde görevlendirilen" sağlık personeline yönelik yasal düzenlemeyi desteklerken veterinerliğin insan sağlığı açısından önemini, "... hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar vardır ki bunlar vaktiyle mücadelesi yapıp, önlenmezse ne kadar gayret edilirse edilsin, bunu doktorlar önli[e]yemezler. Meselâ bank. Eğer hayvanlar üzerinde tedavisi yapıp önlenmezse insanlarda bunun tedavisi çok zordur." vurgusuyla hatırlatmıştı (CSTD, 14.5.1964: 711-712). Yaz ortasında ise ziraat işçilerinden muhtaç olanlara yardım edilmesi talebinde bulunmuştur (CSTD, 15.7.1964: 474).

1965

Sene başında Ticaret Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde söz alarak Su Ürünleri Müdürlüğü'nün ne gibi çalışmalar yaptığını sormuştu. Aynı konuşmada Et ve Balık Kurumuna yapılan Genel Müdür atamasını eleştirmiş, kurumun verimsiz çalıştığını ve işlevsizleştiğini ileri sürmüştür (CSTD, 30.1.1965: 672-673).

O günlerde Tarım Bakanlığı bütçesi Senato gündemine alındığında ise AP Senato Grubu adına görüş ve beklentilerini paylaşmıştır. Odaklandığı konulardan biri, Tarım Bakanlığında Bakanlar Kurulu kararıyla Teşkilat Proje Grubu kurulduğu ve açıklanmayan gizli rapor hazırlandığı yönündeydi. Bakanlığın yeniden örgütlenmesi/organizasyon oluşturması gereğini de belirtmiştir. Bakanlık teknik personeli ile bütçesinin yetersizliği yanında Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nün bakanlıktan ayırılmasını eleştirmiştir. Öte yandan önceki yıllarda ortaya koyduğu eleştiri ve değerlendirmelerini yinelemekten geri durmamıştır.

Orman sorununu hemen her yönüyle işlerken yerli koyunların bir kısmının (5.000 adet) merinosa çevrilmesini önermiştir. Türker'e göre bu dönüşüm ülkenin yünlü dokuma üretimine ciddi katkı sunacaktı. Topraksız köylünün toprak sahibi yapılmasından yana olduklarını; bunu da zirai reformun bir unsuru anladıklarını açıklamıştır (CSTD, 31.1.1965: 806-852). Mayıs ayında artık Ürgüplü hükümeti

kurulduğunda yeniden Tarım Bakanlığı Bütçesi hakkında ama bu kez söz alarak aslında ilk konuşmasına yakın kısa bir açıklama yapacaktı (CSTD, 10.5.1965: 499-500).

Yine AP Grubu adına Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Atatürk Orman Çiftliği, Yem Sanayii Türk Anonim Şirketi, Kauçuk Sanayii Türk Anonim Şirketi, Kuzu Yetiştirme ve Ticareti Limited Şirketi, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi üzerinden İktisadi Devlet Teşekküllerine (İDT: KİT) yönelik Karma Komisyonun raporu hakkında görüş bildirmiştir.

Zirai Donatım Kurumu'nun önemini işlemiş; bütçe ve teknolojisinin; çiftçiye yardımlarının artırılmasını istemiştir. Atatürk Orman Çiftliği'nin akademik-bilimsel açıdan desteklenmesini önermiştir.

Yem Sanayii Türk Anonim Şirketinin bilimsel araştırma merkezlerine sahip olması gereğine ve yem maddeleri kanununun hazırlanmasına işaret etmiştir. Kauçuk konusunda yanlış planlamaları örnekleyen Türker, erken kuzu kesimiyle zararlarını da tekrarlamıştır. Şeker üretiminde alan kısıtlamasının kaldırılarak fabrikaların tam kapasite çalışmaları ve şeker vergisinin biraz düşürülmesi üzerinde durmuştur (CSTD, 8.6.1965: 436-440).

“Bilhassa tıp grubu [grubu] içinde, bizi kendimizi tıptan ayrı tutmayız ve bütün dünya da tutmamıştır, tıbbın babası veteriner hekimliktir” diyen Türker, yaz aylarında Silahlı Kuvvetlerin sağlık çalışanlarıyla eczacılara tazminat verilmesi hakkındaki yasa tasarısına destek istemiştir (CSTD, 1.7.1965: 591-592). Orman Kanunu'na ekleme konusunda “Ormanla kültür arazisi bugün Türkiye’de ayrılmamış durumdadır. Binaenaleyh bu kanunla beraber kültür arazisinin bilhassa tespitinde kolaylık göstermek ve bunun için öncelikle orman bölgesinden başlanmasını temenni etmekteyim” diyecekti (CSTD, 15.7.1965: 534). Halk Bankası-Halk Sandıklarına yönelik yasa tasarısı değerlendirilirken bankanın küçük esnafa katkısından hareketle olumlu yaklaşılmasını beklemiştir (CSTD, 16.7.1965: 601).

1966

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesi münasebetiyle söz almış; İran ve bazı Arap ülkelerinde özellikle İran’da eltor tipi hızlı yayılan kolera salgını olduğunu; Bakandan, kolera için Doğu, Güney-Doğu, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük şehirlerde alınan tedbirler ve aşı üretimi olanağı veya tedavi yöntemleri hazırlıkları hakkında bilgi istemiştir. Balıkesir bölgesindeki sağlık merkezi ve personel yetersizliğini üzerinde durmuş; bu bağlamda Balıkesir merkezinde Hükümet tabibinin olmadığını tırnak içine almıştır (CSTD, 5.2.1966: 620).

Ticaret Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde de söz istemişti. Ziraat Bankasının kredilerinin kontrolsüzlüğünü gündeme taşımıştır. Köylünün kredi sorunlarının çözülmesi gereğini vurgulamıştır. Sınır bölgelerinde kaçakçılık ve özellikle hayvan kaçakçılığı üzerinde durmuş; önlemek için yeniden Açık Pazar yöntemini önermiştir (CSTD, 5.2.1966: 583-584).

Tarım Bakanlığı bütçesi tartışılırken “Dâva belli, bu memleketin açlık ve tokluk dâvası, geçim dâvası, ilerleme dâvası, ziraat, sanayi münakaşasından ziyade, ziraatı inkişaf ettirip badema sanayie geçip veyaahut [veyahut] ziraat kaynakları ile memleketin kalkınmasını sağlamak dâvası” sözleriyle yaklaşımını ortaya koymuştur. Çiftçi Mallarını Koruma Kanununun çıkarılmasında fayda gördüğünü, Şap Enstitüsü’nün güçlendirilmesiyle Türkiye’nin şaptan temizlenmesine gayret edilmesini istemiştir. Hayvan ıslahındaki başarının çiftçiye aktarılamadığını da kaydetmiştir (CSTD, 6.2.1966: 63-65).

Ulaştırma Bakanlığı bütçesinin görüşmelerinde et fiyatları üstünde durmuş; Ankara ve İstanbul’a canlı hayvan nakliyatının üreticiye kazanç olarak dönmediğini ileri sürmüştür. Mağduriyetleri bağlamında tazminat alamayan Demiryolu çalışanlarını ve turizm açısından gelişen Balıkesir’in ulaşım sorunlarını da (demiryolu, kara ve deniz ulaşımı) gündeme getirmiştir (CSTD, 7.2.1966: 120-122).

Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarısında özel haklardan/hükümlerden veterinerlerin de yararlanmasını istemiştir (CSTD, 4.3.1966: 733-734).

1967

Yıl ortalarında Tarım Bakanlığında çalışan veteriner hekimlere ödenek verilmesine dair kanun tasarısı için destek isteyen Türker (CSTD, 15.6.1967: 484), İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Plânı'nı hayvancılık, hayvan hastalıklarının yol açtığı zararlar, süt üretimi, yem konusu, meraların ıslahı ekseninde değerlendirmiş; bunların ayrı birimler yerine bir merkezde toplanarak koordinasyonu güçlü bir çalışmayla aşama sağlanabileceğini savunmuştur (CSTD, 20.6.1967: 245-249).

Yıl içinde önemli bir çabayı, Hacettepe Üniversitesinin kurulmasını destekleyerek sergileyecekti (CSTD, 4.7.1967: 157).

Sonuç ve öneriler

Türkiye'de Cumhuriyet Senatosu ve özellikle senatörler ile faaliyetlerine yönelik yeterli düzeyde çalışma üretildiğini söylemek güçtür. Oysa gölgede kalan Cumhuriyet Senatosu'ndaki çalışmalarla senatörlerin siyasi profil ve faaliyetlerinin, sonraki dönem ya da dönemlerin (dolayısıyla bugünün de) anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından önemli unsurlar/faktörler arasında yer aldığı rahatlıkla değerlendirilebilir. Öte yandan Senato ve senatörler üzerinde yapılan çalışmaların, ilerleyen yıllarda yaşananların (ya da yaşanacakların) nedenlerine ilişkin birtakım soruları da açığa çıkaracağı göz ardı edilmemelidir. Üstelik Senato'nun Millet Meclisi'ne göre üniversite mezunu yani bir ölçüde daha donanımlı siyasi profillerden oluştuğu ve sorunlara uygulanabilir, ciddi çözümler ürettikleri -tutanaklara bakıldığında rahatlıkla anlaşılıyor- gözetilirse mevcut bu potansiyele rağmen zaman içinde Türkiye'de yaşanan kamplaşma ile şiddet içeren gelişmelerin engellenememesi ve ülkede beklenen kalkınmanın sağlanamaması şüphesiz üzerinde durulması ve tartışılması gereken bir konudur.

Hasan Ali Türker ise mesleğinin etkisiyle dönemin şartlarında ülkenin kalkınmasını savunan, bunun için yöntem öneren, ülkenin mevcut dinamiklerini harekete geçirmeyi düşünen bir siyasi figür örneğidir. Türker, söz alarak, demeç ya da söylevlerle veya sözlü-yazılı sorularıyla Senato'daki etkinliklerini sergilemiştir. Bunların yanında yasa teklifleri vermiş; veteriner hekim kimliğiyle öncü ve kalıcı girişimlerin altına imza atmıştı. Senato'da veterinerlik mesleği, sağlık sorunları ve sağlık personeli, tarım ve hayvancılığın kalkınmada rolü üzerinde durmuş; özellikle mağduriyetleri seslendirerek mağdurları savunmuştu. Bu bağlamda mesleki açıdan veteriner hekim ve hayvan sağlığı çalışanlarıyla sınırlı kalmamış; memurlardan işçilere kadar mağduriyetleri seslendirmeye, şartlarının iyileştirilmesine öncelik vermişti. Halka dokunmayı başarabilen siyasetçilerden/senatörlerdendi. Zaten Türker'in meslek ve politika yaşamında sosyal faaliyetleri ile tanındığı anlaşılmaktadır ki bunun şaşırtıcı olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Ülke-bölge sorunlarına yönelik çözüm arayışında olmuş; çözümlerinde de (her türlü) mağduriyetlere öncelik vermişti. Yolların durumu ya da zeytinyağı fiyatları gibi taşranın sorunlarıyla ilgilenmiş; halka dokunan uygulamaları talep ve takip etmişti. İzmir valisinin uygulamalarından Balıkesir'in turizm ve ulaşım sorunlarına kadar farklı bölgesinin sorunlarını Senato'da dile getirmişti. Balıkesir'in sorunlarını inşa edilen otelin işletmeye açılmaması örneğinde (CSTD, 3.2.1964: 245) olduğu gibi yer yer detaylandırmıştı.

Türker'in Senato'da mücadele ettiği bazı konuların (başta tarım ve bu kapsamda hayvan yetiştiriciliği gibi konularda/sorunlarda), çalışmalarının (hatta Senato'daki çeşitli çalışmaların) bugün de varlığını sürdürdüklerini ya da gündeme geldiklerini düşünürsek, bunların o yıllarda nasıl algılandığını; o günlerde nasıl anlamlandırıldığını veya yorumlandığını anlamak günümüz Türkiye'sinin analizi açısından veri durumundadır. Çünkü böyle konu, sorun ya da olayların nereden kaynaklandığı, nasıl geliştiği/şekillendiği veya çözümlenip çözülmediği gibi farklı perspektiflerden fikir ve örnek oluşturmaktadırlar. Hatta beklenen sonuçlara neden ulaşamadığını da anlamakta yol gösterici olmaktadır.

Hasan Ali Türker özelinde bir takım siyasi özellikler değerlendirilebilir. Dönemin şartlarında ve mesleğinin de etkisiyle ülke kalkınması için yöntem öneren/savunan, ülke dinamiklerini harekete geçirme çabası ve bu yolda düşünmesi kuşkusuz dikkate değerdir. Türker, partilerüstü seviyede siyaset üretebilen isimlerdendi. Her şeyden önemlisi halkın yanında ve mağduriyetlerinin ortadan kaldırılması

için samimiyetle mücadele ettiği anlaşılabilir. Böyle özellikler gösteren daha önce hakkında anlamlı akademik çalışma yapılmamış bir siyasi figürün kamuoyuna sunulması -belki de örnek gösterilmesi- yakın dönem Türkiye tarihi açısından önemli bir bulgudur.

Kaynakça

- Acun, N. (1 Nisan 1938). Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünü ziyaret. *Yarım Ay*, 76, 16-24.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)*, C.1, B.21, 11.1.1962.
- CSTD*. (28.2.1962). C.3, B.41.
- CSTD*. (1.3.1962). C.3, B.42.
- CSTD*. (3.5.1962). C.3, B.58.
- CSTD*. (9.11.1962). C.6, B.6.
- CSTD*. (10.11.1962). C.6, B.7.
- CSTD*. (5.2.1963). C.9, B.40.
- CSTD*. (14.2.1963). C.10, B.44.
- CSTD*. (18.6.1963). C.11, B.76.
- CSTD*. (20.8.1963). C.13, B.99.
- CSTD*. (3.2.1964). C.18, B.36.
- CSTD*. (6.2.1964). C.18, B.39.
- CSTD*. (7.2.1964). C.18, B.40.
- CSTD*. (27.2.1964). C.19, B.47.
- CSTD*. (5.3.1964). C.19, B.48.
- CSTD*. (10.3.1964). C.19, B.49.
- CSTD*. (11.3.1964). C.19, B.50.
- CSTD*. (17.3.1964). C.19, B.53.
- CSTD*. (24.3.1964). C.19, B.54.
- CSTD*. (2.4.1964). C.19, B.57.
- CSTD*. (9.4.1964). C.19, B.60.
- CSTD*. (10.4.1964). C.19, B.61.
- CSTD*. (12.5.1964). C.20, B.71.
- CSTD*. (14.5.1964). C.20, B.73.
- CSTD*. (15.7.1964). C.21, B.87.
- CSTD*. (30.1.1965). C.24, B.34.
- CSTD*. (31.1.1965). C.24, B.35.
- CSTD*. (10.5.1965). C.27, B.81.
- CSTD*. (8.6.1965). C.28, B.93.
- CSTD*. (1.7.1965). C.29, B.108.
- CSTD*. (15.7.1965). C.29, B.118.
- CSTD*. (16.7.1965). C.28, B.119.
- CSTD*. (5.2.1966). C.32, B.42.
- CSTD*. (6.2.1966). C.33, B.43.
- CSTD*. (7.2.1966). C.33, B.44.
- CSTD*. (4.3.1966). C.34, B.55.
- CSTD*. (15.6.1967). C.40, B.69.
- CSTD*. (20.6.1967). C.41, B.74.
- CSTD*. (4.7.1967). C.42, B.80.
- Çoker, F. (1998). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri, C.1 (1961-1964)*, TBMM Vakfı Yayınları.
- Çoker, F. (1999). *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin özgeçmişleri, C.2 (1966-1980)*, TBMM Vakfı Yayınları.
- Gökçen, H. (3 Ocak 2017). İdealist Bir Veteriner Hekimi ve Siyasetçi, Hasan Ali Türker. 24.06.2024 tarihinde <https://www.hazimgokcen.net/meslek-buyukleri/idealist-bir-veteriner-hekimi-ve-siyasetci-hasan-ali-turker/> ağ adresinden erişildi.

- Konya Yeni Meram Gazetesi kimlik kartı.* (1951). 24.06.2024 tarihinde <https://www.agahmuzayede.com/urun/4865064/konya-yeni-meram-gazetesinde-muharrir-olan-veteriner-hekim-hasan-ali-turker-in-b> ağ adresinden erişildi.
- Türk Dili Yevmi Gazete kimlik kartı.* (1939). *Mazideki Balıkesir.* 24.06.2024 tarihinde https://www.facebook.com/sadirvanlarsehri/photos/a.10160417045869572/10156450216099572/?_rdr ağ adresinden erişildi.
- Seçim bölgelerine göre tutanaklarda istatistik.* (ty). 24.06.2024 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.iller_detay2?p_il=BALIKES%DDR&v_detay=uye ağ adresinden erişildi.
- Hasan Ali Türker'in parlamento istatistikleri.* (ty). 24.06.2024 tarihinde https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=HASAN%20AL%DD%20T%DCRKER&v_sb=&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= ağ adresinden erişildi.
- Malkoç, E. (2020). Kocaeli üyelerinin Cumhuriyet Senatosu'ndaki çalışmaları. H. Selvi, İ. Şirin, B. Çelik, R. Narin (Ed.). *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu: Bildiriler 3* (1197-1214). Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Malkoç, E. (2024). Cumhuriyet'in 100. yılında Muğla'dan bir kadın siyasetçiyi hatırlamak: Mualla Akarca ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki faaliyetleri. A. Karaca, G. Mammadova (Ed.). *Cumhuriyet'in 100. Yılında Düünden Bugüne Muğla Ulusal Sempozyumu I* (446-468). Muğla Büyükşehir Belediyesi.
- Milliyet.* (24 Mayıs 1964).
- Milliyet.* (26 Mayıs 1964).
- Milliyet.* (9 Haziran 1964).
- Milliyet.* (8 Haziran 1964).
- Milliyet.* (14 Eylül 1961).
- Milliyet.* (17 Ekim 1961).
- Milliyet.* (18 Ekim 1961).
- Milliyet.* (20 Aralık 1965).
- Resmi Gazete-RG.* (20 Temmuz 1961).
- T.B.M.M Albümü 1920-2010, C. 4-1960-1983.* (2010). TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Tekin, Y. ve Çiftçi, S. (2007). *1877'den günümüze Türkiye 'de parlamento.* Siyasal Kitabevi.
- Turan, Ş. (2002). *Türk Devrim Tarihi 5.* Bilgi Yayınevi.
- Türker, H.A. (12 Aralık 1950). Köy Davamız-Nadir Köyü Okulu. *Yeni İstanbul.* 6.
- Türker, H.A. (20 Temmuz 1950). Köy Davamız-Hortu Köyü. *Yeni İstanbul,* 3.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, temel tarih araştırma belgeleriyle açık kaynaklar ve özellikle TBMM'nin açık arşivi ve veritabanı kullanılarak hazırlanmıştır. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen; insan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı; insanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar; hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar ve kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar kapsamında bulunmaması nedeniyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Bu makale bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Kepsud Nahiyesi Vakıfları* Foundations of Kepsud Nahiye from the XVIth to the XIXth century

Gönderim Tarihi / Received: 29.06.2024

Serkan SARI¹

Kabul Tarihi / Accepted: 31.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1506264](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1506264)

ÖZ: Türk-İslam medeniyetinin kimliğini oluşturan müesseselerden birisi olarak vakıf müessesesi ve işleyişi Osmanlı toplum yapısının şekillenmesinde önem arz etmektedir. İslam kültürünün geliştirdiği yardımlaşma ve dayanışma duygusunun, sistemli ve devamlılık arz eder bir şekilde müesseseleştirilerek uzun yıllarca İslam toplumunun ihtiyaçları bu müesseseler tarafından karşılanmıştır. İslam tarihi içerisinde vakıf müessesesinin en işlevli ve sistemli olarak geliştirildiği dönem Osmanlı Dönemi olmuştur demek mümkündür. Osmanlı devlet yapısı içerisinde vakıf müessesesinin işleyişi ve devamlılığı özellikle dikkat edilen ve özen gösterilen bir husus olarak dikkati çekmektedir. Vakıfların oluşturulması, sınırlandırılması, hangi şartlarla işleyeceği, faydalanacak hedef kitle ve vakfın nasıl idare olunacağı kayıt altına alınarak hem işleyişle ilgili problemlerin önüne geçilmiş hem de uzun soluklu olmaları sağlanmıştır. Çalışma, Osmanlı'nın klasik döneminden XIX. Yüzyıla kadar Kepsud Nahiyesinde bulunan vakıflarla ilgili olacaktır. Çalışmanın temelini Osmanlı arşiv kaynakları oluşturacaktır. Kayıtlar incelendiğinde bahsedilen zaman aralığı temel alınmış olmakla birlikte, kayıtlarda daha önceki dönemlerin izleri de görülecektir. Arşiv belgeleri tetkik edildiğinde Kepsud Nahiyesinde ulaşılan vakıflar, Medine-i Münevvere vakıfları, selatin vakıfları ve amme vakıfları olarak gruplandırılmış ve bahsedilen vakıflarla ilgili tahliller yapılmıştır. Çalışmanın temel kaynakları olarak Osmanlı arşiv kaynakları temel alınmış ve bahsedilen belgelerde Kepsud Nahiyesi vakıfları ile ilgili bilgiler ortaya çıkartılarak tetkik ve tahlil edilmiştir. Bahsedilen vakıflarla ilgili belgelerde bulunan bilgilerden hareketle Osmanlı dönemi Kepsud Nahiyesinin toplumsal yapısı, iktisadi ve idari yapısı ile alakalı yorumlamalara gitmek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Kepsut, Balıkesir, Nahiye

ABSTRACT: As one of the institutions that constitute the identity of Turkish-Islamic civilization, the foundation institution and its functioning are important in shaping the Ottoman social structure. The sense of cooperation and solidarity developed by Islamic culture was institutionalized in a systematic and continuous manner and the needs of the Islamic society were met by these institutions for many years. It is possible to say that the Ottoman period was the period in which the foundation institution was developed in the most functional and systematic way in Islamic history. The study will be about the foundations in Kepsud Nahiye from the classical period of the Ottoman Empire until the 19th century. The basis of the study will be Ottoman archival resources. When the records are examined, although the mentioned time period is taken as a basis, traces of earlier periods will also be seen in the records. When the archival documents are examined, the foundations found in Kepsud Nahiye are grouped as Medina-i Munevvere foundations, sultanete foundations and public foundations and analyzes are made about the mentioned foundations. The primary sources for this study are Ottoman archival documents, and information regarding the foundations of Kepsut Nahiye has been revealed, examined, and analyzed based on the mentioned documents. It will be possible to interpret the social, economic, and administrative structure of Kepsut Nahiye during the Ottoman period based on the information found in the documents related to these foundations.

Keywords: Foundation, Kepsut, Balıkesir, Nahiye.

* Bu çalışma 6 Haziran 2024 tarihinde Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen II. Balıkesir Sempozyumu'nda sunulmuştur.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü. serkan.sari@balikesir.edu.tr,

<https://orcid.org/0000-0002-4919-6337>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Foundations draw attention as an institution that emerged with the sense of cooperation of Islamic society and is encountered systematically throughout the Islamic geography. As in the entire Islamic world, foundations have played an important role in Turkish Islamic culture and have even become the identity of this culture. It is possible to see foundations that have provided services in various areas from providing public services to construction works to the construction and maintenance of structures such as inns, bazaars and bazaars used for commercial purposes within social life, from health services to the protection of wildlife. The Ottomans, who took over the foundation tradition before them and continued it, brought the functioning of foundations to the peak during their period. In our history, especially in Anatolia, the Ottomans, who took over the foundations established before them, continued these foundations by developing them. It is possible to come across foundations that have lasted longer than the states in Anatolia. When all these developments are examined, it would not be wrong to define the Ottoman culture as a foundation culture.

Methodology

The subject of the study is the 16th and 19th centuries. The Nahiya of Kepsud has been forming foundations for centuries. The mentioned region is important because it was included in the Ottoman administration in the early period and is one of the areas where classical Ottoman institutions can be best observed. Nahiya of Kepsud, which was registered under the Hudavendigar Liva in the classical period, is a geography where agricultural activities and rural social structure were more effective. In the period studied, it is seen that foundations have an important place in Nahiya of Kepsud as in the whole of the Ottoman Empire. In the study, foundations that continued to operate in Kepsud and its vicinity were examined and it was seen that Kepsud foundations were important in terms of providing resources to foundations in other cities. The operation and continuity of the foundation institution within the Ottoman state structure was accepted as a matter of particular attention and care. By recording the establishment, limitation of foundations, the conditions under which they will operate, the target audience that will benefit and how the foundation will be managed, both problems related to operation were prevented and their long-term nature was ensured. The records of the foundations operated according to the conditions in their foundation charters have survived to the present day, and it has become possible to understand the unique functioning of the foundation institution.

Findings and discussion

The Tahrir Registers kept during the Ottoman Period contain information about both social life and the functioning of institutions in the provinces. These registers also contain the most reliable information about the period due to their economic and military characteristics. It is possible to see the foundation books kept separately, as well as the information about the Ottoman foundations added to the end of the records of a region in the Tahrir registers. In this study, the registers related to the foundations in the Nahiya of Kepsud were examined in these Tahrir Registers. It is seen that the records related to the foundations in this region, which was Ottoman territory from the early periods, go back to the reign of Murad I. It is seen in the sources that the foundations in the Nahiya of Kepsud are discussed in three sections as sultan foundations, Medine-i Münevvere foundations, and public foundations. It is understood that income was provided to the Emir Sultan Foundation in Bursa as a sultan foundation in the sources. In the study, villages were seen whose incomes were recorded in the foundations of Medina-i Münevvere. The term Haremeyn-i Şerifeyn refers to the cities of Mecca and Medina. In the early periods of Islam, there was no need for external aid to the Haremeyn, but after the capital was moved, this aid became regular in the Umayyad and Abbasid periods.

Results and recommendations

It is seen that aid was provided to the Haremeyn region during the states established in the historical process, such as the Tulunids, Ikhshidis, Fatimids and Seljuks established in Egypt. Among the foundations whose activities we come across in all the geographies dominated by the Ottoman Empire, the Haremeyn-i Şerifeyn Foundations attract attention. Similarly, income was recorded in the foundations of Medina-i Münevvere in the Nahiya of Kepsud. Another foundation seen in the district is public foundations. Foundations established by private individuals other than the Sultan Foundations

were collected under the name of Public Foundations and recorded in the books. Foundations that built and operated institutions such as mosques, mescids, madrasahs, and hospitals for the benefit of both the rich and the poor among Ottoman subjects provided public services. The records mention why the foundations were established, who used them, why they were used, and the badges and certificates given in this regard. When the data on these foundations are examined, it is seen that badges were given to public foundations during the reigns of different sultans. It is also possible to obtain information about the social structure of the sub-district in the relevant period from these documents.

Giriş

Milletimizin tarihinde ve içtimai hayatında vakıfların önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Tarihimizde insani duygularla çok sayıda vakıf kurulmuş ve hayırlara vesile olarak toplum hayatımızı şekillendirmiştir. Bugün kamu hizmetleri olarak görebileceğimiz hususlarla ilgili olarak sosyal yardımlaşma, ilmi, dini ve medeni hayatımızla ilgili birçok husus vakıflar tarafından tanzim edilerek geliştirilmiş aynı zamanda da finanse edilmiştir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde vakıflar aracılığıyla şehircilik ve mimari açıdan üstün sanat eserleri ortaya çıkmıştır ve bugün hala Anadolu'nun her yerinde bütün ihtişamı ile ayakta durmaya devam etmektedir. Osmanlı medeniyetini bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak çok da yanlış olmayacaktır.

Osmanlı toplumunda her alanda hizmetlerin ifa edilebilmesi için vakıfların oluşturulduğu görülmektedir. Oluşturulan vakıflar yalnızca belirli hizmetlerin ifasında değil gerekli yatırımların gerçekleşmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Vakıf müessesinin Osmanlı iktisadi hayatında oynadığı önemli rollerden birisi olarak sağladığı yatırımları ifade edebiliriz. Yatırım alanında vazgeçilmez hayati fonksiyonunun yanında insani bakımdan da önemli fonksiyonlar icra ettiğini söylememiz mümkündür (Genç 2014: 16).

Osmanlı Devleti'nde tahrir yapılan bölgelerde bulunan vakıflar, ilgili birimin yazıldığı yerin son kısmına ya da ayrıca hazırlanan evkaf defterlerine kaydedilirdi. Bu defterlere; vakfın şekli, vakıftaki görevliler, vakfa bağlanan mallar gibi hususlar kaydedilirdi. Vakfa ait defterlerde, genellikle vakfın bir yıllık mali dönem içerisinde sahip olduğu gelir kaynakları ve elde edilen gelirleri bulunmaktadır. Böylece vakfın mali durumunu takip etmek mümkün olmaktadır (Koçak 2019: 75).

Tarihi süreç içerisinde görülen Vakıf kurumunun ve vakıf tesislerin en önemli özelliklerinden birisi de sürekliliği olmuştur. Vakıfların sürekliliğini sağlamak için kuruluş aşamasında vakfa ait mal varlıkları sağlanmıştır. Bu mal varlıklarının analizi Osmanlı dönemi yerleşim bölgelerinin dönüşümü, arazi kullanım ve işletme sistemlerine dair iktisadi durumu doğru anlama ve tahlil etme hususunda önemli veriler içermektedir. Bilhassa Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait vakıflarının en büyük gelir üniteleri zirai üretim mekanizmalarının temelini oluşturan köylerdi. Köylerde vakfa tahsis edilen gelir kaynaklarının oldukça farklılık arz ettiği görülmektedir. Kaynaklarda bir köyün tüm zirai tarım alanları, dağları, tepeleri, nehirleri, gölleri, ırmakları, bağları, bahçeleriyle birlikte vakfedildiği örneklere rastlamak mümkündür. Vakfa tahsis edilen gelirler içerisinde köylerde bulunan pirinç ve buğday değirmenleri ve tuzlalar gibi küçük işletmelerle birlikte köylerde yaşayan gayrimüslim tebaanın yanı sıra vakıf çiftlikleri ile doğrudan vakıf müessesesinde çalışan köle ve cariyeler de vakfa dâhil edilmiştir. Vakıfların imaret mutfağına yiyecek temini için zirai ürünler ve yetiştirilen hayvanlardan da vakıfların akarları içerisinde görmek mümkündür (Çam ve Pantık 2022: 8).

Osmanlı Devleti'nde, vakıfların toplumda yürütülmesi gerekli hizmet alanlarına yönelik faaliyetlerinin icra ve ifasında önemli görülmüştür. Devletin işçilik ilkesinin bir gerekliliği olarak, sosyal hizmet alanlarında faaliyet sürdüren vakıfların problem yaşamasının sonuçları itibarıyla, toplumun huzur ve düzeni için problem doğurması ihtimali her zaman dikkat edilen bir husus olmuştur. Bahsedilen hizmetleri ifa eden ve bu hizmetlerin devamlılığını sağlayan vakıfların bağımsız birimler olarak organize olduğu ve idare tarafından da desteklendiği görülmektedir (Genç 2014: 10).

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla Kepsud nahiyesi vakıfları

Çalışılan dönemde Osmanlı genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesi'nde de vakıfların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Hem Kepsud ve havalisinde işlerliğini devam ettiren vakıflar olduğu gibi hem de başka şehirlerde bulunan vakıflara kaynak sağlaması açısından Kepsud vakıfları önem arz etmektedir. Kepsud Nahiyesi'nde bulunan vakıf araziler genellikle Sultan Vakıfları, Amme Vakıfları ve Medine-i Münevvere Vakıfları olarak üç ana kategoride karşımıza çıkmaktadır. Sultan Vakıfları haricinde kalan özel şahıslarla kurulmuş vakıflar Amme Vakıfları adı altında toplanmış ve defterlere kaydedilmiştir.

Hüdavendigâr Livasına tabi kaydedilen Kepsud Nahiyesi daha çok zirai faaliyetlerin ve kırsal toplum yapısının etkin olduğu bir coğrafyadır. Dönemin mimarisi içerisinde şehirlerin kimliklerini ortaya çıkaran ve şehir merkezinin çoğunluğunu oluşturan külliyelerin kendi içlerine baktığımızda ekonomik açıdan gözle görülür bir farklılık içerisindeydi. Vakfiyeler başlığı adı altında hedeflerine ulaşmak

amacıyla kırdan kent merkezlerine ve kentten de bu oluşumlara giden bir kaynak akışını düzenliyordu. Vakıflar; ibadet etme, eğitim, barınma, sağlık konuları gibi birçok kavramı ele alan bir müessese olarak görülüyordu. Bahsedilen vakıflar için daha çok en büyük gelir ünitelerini zirai üretim mekanizmalarının çekirdeği olan köyler oluşturmaktaydı. Köylerde vakfa tahsis edilen kaynaklar oldukça farklılık arz etmiştir (Çam ve Pantık 2022: XI).

Selatin vakıfları

Osmanlı döneminde padişahlar ve sadrazamlar başta olmak üzere büyük devlet adamlarının vakıflar tesis etmeleri bir gelenek haline gelmişti (Yediyıldız 2003: 158-164). Osmanlı'da sanayileşmenin olmadığı iktisadi yapı içerisinde vakıfların bilhassa da padişah ve vezirlerin tesis ettirdikleri vakıfların üretimde finansman sağlanması hususunda önemli rol oynadıkları söylenebilir. Bu dönemin ekonomik yapısı itibarıyla verimliliğin ve dolayısıyla üretim kapasitesinin düşük olması, üretimin devamlılığı açısından zorunlu olan yatırımların üreticiler tarafından yapılabilmesini pek mümkün kılmamaktadır. Köylerde toprakların ziraate açılabilmesi için bataklıkların ıslahı, orman alanlarının açılması, sulama kanallarının yapımı gibi zirai faaliyetleri geliştirecek yatırımların köylüler tarafından finanse edilmesi neredeyse imkânsız görülmektedir. Benzer bir durumda esnaf ve tüccar taifelerinin gerekli imalathaneleri ve çarşıları gibi büyük yatırım isteyen işleri finanse etmeleri de mümkün görünmemektedir. Bahsedilen yatırımların neredeyse tamamı vakıflar aracılığıyla yapılmıştır (Genç 2014: 28).

Kepsud Nahiyesi ile ilgili kayıtlar incelendiğinde Selatin Vakıfları başlığı altında Karacalar adlı yörük taifesinin gelirlerinin bir kısmının bu selatin vakıflarına kaydedildiği görülmektedir. Bu vakıflar genellikle sultanlar veya sultanların özel bağış ve müsaadeleriyle bazı büyük devlet adamları tarafından kurulmuş bulunmaktadır. Özellikle hayatlarını sürdürebilmeleri için lüzumlu olan gelir kaynaklarının birçoğunun devlete ait toprakların sultanlar tarafından devamlı olarak bir tesise tahsis veya böyle bir tahsiste kullanılmak şartıyla bir şahsa bağış olarak temlik suretiyle temin edilirdi (Barkan 1988: 122).

Tahrir defterlerinde padişah hası olarak kaydedilen yörük taifesi haneleri itibarıyla büyük bir aşiret olarak dikkati çekmektedir. Defterlerde birkaç nahiyeye dağılmış şekilde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Defterlerde Kepsud Nahiyesinde kaydedilen Karacalar Yörüklerinin gelirlerinin bir kısmının Selatin Vakıflarına ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlarda bahsedilen yörük cemaatinin Kepsud'ta mütemekkin olan hanelerinden 46 hanesi ve 10 mücerred neferi ve bahsedilen hanelerden kaynaklı 552 akçalık hasılı Emir Sultan Vakfı'na kaydedilmiştir. Emir Sultan Vakfı, defterde Selatin Vakfı başlığı altında verilmiş ve "Vakf-ı Hazreti Emir Kaddes-Allahü'l-aziz'e" ait olarak yazılmıştır. Defterlerde Karacalar Yörüklerinin gelirleri padişah hası olarak kaydedilmiştir. Gelirlerin bahsedilen kısmı Selatin Vakfına ayrılmıştır (TD 166: 179).

Kepsud Nahiyesi'nde Kalburcu Köyü'nden 4 nefer Selçuk Hatun evkafına kayıt olunmuştur. Bahsedilen neferler Mahmud veled-i Şaban Fakı ve oğlu Murad ile Musa veled-i Hızır ve oğlu Hızır'dır. Sultan Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun Vakfı Bursa'da Köseler Mahallesinde bulunmaktadır (TD 531: 44).

Medine-i Münevvere vakıfları

Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyaların tamamında faaliyetlerine rastladığımız vakıflar içerisinde Haremeyn-i Şerifeyn Vakıfları dikkati çekmektedir. Haremeyn-i Şerifeyn tabiri ile Mekke ve Medine şehirleri kastedilmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde Haremeyn'e dışardan bir yardım gelmesi gereği olmamış ancak başkentini taşınması sonrasında Emevi ve Abbasi dönemlerinde bu yardımlar düzenli hale gelmiştir. Haremeyn bölgesine tarihi süreç içerisinde kurulan devletlerden Mısır'da kurulan Tolunoğulları, İhşidîler, Fatımiler ve Selçuklular dönemlerinde yardım edildiği görülmektedir (Taşkın 2021: 714).

Bahsedilen yardım geleneğinin bir başka örneğini de Osmanlı döneminde görmek mümkündür. Kepsud Nahiyesi içerisinde de bazı köylerin gelirlerinden belirli bir kısmının Medine-i Münevvere Vakıflarına yazıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen vakıf defterinde Kepsud Nahiyesinin Medine-i Münevvere

vakıflarına yazılan haneler tabloda gösterilmiştir. Hasıllar diğer nahiyelerle birlikte kaydedildiği için verilememiştir (TD 1033: 2-3).

Tablo 11: Medine-i Münevvere vakıflarına kaydedilen haneler (TD 1033)

KÖY	ADI	HANE	SAYFA
BALAT	Emirşah v. Hızır	-	2
	Mehmed v. O	Mücerred	2
	Seferşah v. Hızır	-	2
	Turgut v. Mustafa	-	2
	Yamak v. O	Mücerred	2
BEĞ	Ziyneddin v. Hüseyin fakı	-	2
	Mustafa v. O	-	2
	İlyas v. Mehmed	-	2
	Mustafa v. O	-	2
	Mehmed birader-i O	-	2
	Hızır v. Mustafa	-	2
	Durmuş v. O	-	2
	Turali birader-i O	-	2
	Aziz v. Mustafa	-	2
	Yusuf birader-i O	-	2
	Ali v. Mustafa	-	2
	Hamza birader-i O	-	2
	Kurd v. İlyas	-	2
	Musa v. İbrahim	-	2
	Seferşah v. O	-	2
Ahmed birader-i O	-	2	
ALABARDA	Durmuş v. Ali	-	2
	Musa birader-i O	-	2
	Mustafa birader-i O	-	2
	Maden birader-i O	-	2
	Şaban birader-i O	-	2
	Turgut birader-i O	-	2
TOKUZ OBASI	Yusuf v. Hüdaverdi	Nim	2
	Seydi Arab abık-ı Mahmud	Nim	2
SEKİ	Durmuş v. İsmail	-	2
	Mustafa v. O	Mücerred	2
	Ahmed v. İsmail	-	2
	Hasan birader-i O	Mücerred	2
AYVA BÜKÜ KARYESİ	Hasan v. Balaban	-	2
	Mustafa v. O	Mücerred	2
	Yusuf birader-i O	Mücerred	2
	Musa birader-i O	Mücerred	2
TÜRKMAN	Mustafa v. Ahmed	Nim	2
	Ece v. O	Mücerred	2
	İbrahim birader-i O	Mücerred	2
	İlyas v. Mehmed	Nim	2
	Ali birader-i O	Mücerred	2

	Mustafa birader-i O	Mücerred	2
OTAŞLAR	Mahmud Fakı v. Hacı Hüseyin	-	2
	İsmail v. O	Mücerred	2
	İlyas birader-i O	Mücerred	2
	Hasan v. Hamza	-	2
İSA ALANI	Hamza v. Durmuş	-	3
	Osman v. O	Mücerred	3
	Şaban v. Barak	Mücerred	3
	Mustafa v. Hızır	-	3
	Sadullah v. Süleyman	-	3
	Eymür v. O	Mücerred	3
ILICA	Sultan	-	3
	Hızır fakı v. Nasuh	-	3
	Yusuf v. O	-	3
YENİCE VİRAN	Süleyman v. Mustafa	-	3
SARNIÇ	Nasuh v. Barak	-	3
	Sefer v. O	Mücerred	3
	Hızır birader-i O	Mücerred	3
	Şahkulu v. Barak	-	3
	Hasan v. Barak	-	3
	Şehsuvar v. O	Mücerred	3
	Hüseyin v. Barak	-	3
	Mustafa v. O	Mücerred	3

Amme vakıfları

Sultan Vakıfları haricinde kalan özel şahıslarca kurulmuş vakıflar Amme Vakıfları adı altında toplanmış ve defterlere kaydedilmiştir. Osmanlı teb'ası içinde hem zengin hem de fakirlerin faydalanması için yapılan cami, mescid medrese, şifahane gibi müesseseleri yaptıran ve işleten vakıflar amme hizmeti ifa etmişlerdir. Kayıtlarda vakıfların niçin kurulduğu kimler tarafından ne için tasarruf edildiği ve hususla ilgili verilen nişan ve beratlardan bahsedilmektedir.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Kepsud Nahiyesinde bulunan Amme Vakıfları için gelirleri ayrılmış mezra ve köyler görülmektedir. Kayıtlarda Çiftlik köyünde bulunan Oruç Beğ mezrasının 200 akçalık hasılı Amme Vakıflarına kaydedilmiştir (TD 166: 179). Kayıtlar incelendiğinde Çeltik köyünde bulunan ve Oruç Beğ mezrası olarak adlandırılan yerde faal olarak bulunan bir çiftlik, vakfiyet üzere tasarruf olunmuştur. Bahse konu olan çiftliğin köhne defterde Şeyh Oruç Beğ nesli tarafından tasarruf olunur diye kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda bahsedilen çiftliğin sonradan Yusuf Fakı'ya verildiği görülmektedir. Bu hususla ilgili Yusuf Fakı'nın elinde "*merhum Sultan Mehmed ve Sultan i'zze nasra nişan-ı şerifeleri var deyü*" şeklinde bir kayıt defterde görülmektedir. Kayıtlardan köhne defterde vakfın tasarrufu hususunda el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Defter-i Atik'ten ise Çelebi Hatib Mevlana Tayyib Fakı'ya verilmesi için Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han'dan nişan-ı şerifleri olduğu anlaşılmaktadır (TD 1136: 2a).

Nahiyede, gelirleri amme vakıflarına bırakılan mezralardan birisi de Şeyh Mansur çiftliği olarak bilinen mezradır. Çiftliğin vakfa ayrılan hasılı 250 akça olarak kaydedilmiş olup bu tutar mezranın gelirinin tamamı değildir (TD 166: 179). Vakfa kaydedilen Şeyh Mansur çiftliği ile ilgili olarak kayıtlar incelendiğinde, defter-i atik'te "libasçı" demekle maaruf olan Şeyh Mansur çiftliğinin bir çiftlik vakıf yeri olduğu kaydedilmiştir. Defterde verilen bilgilerden çiftliğin libasçı olarak da tanımlandığı anlaşılmaktadır. Kayıtlarda bahsedilen çiftliğin vakfiyet üzere tasarruf olduğu ve bu hususla ilgili "*Bayezid Beğ Hüdavidigar'dan ve sultandan*" nişanları var denilmektedir. Sonradan defter-i köhne, mezkur Şeyh Mansur'un oğlu İskender Fakı tasarruf edermiş ve elinde Sultan Murad'ın nişanı var diye

kayıt olunmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere Bayezid Beğ Hüdavendigar'dan kasıt Yıldırım Bayezid olmalıdır. Daha sonrasında ise Emir ve Nasuh ve bahsedilen Şeyh Mansur oğlu İskender birlikte mutasarrıf olmuşlardır. Hususla ilgili ellerinde Sultan Selim'den name vardır ayrıca mukarrer bir namede merhum sultan Bayezid Hüdavendigar'dan kalma nişanları var diye kayıt olunmuştur. Sonrasında ise bahsedilen çiftlik mensuh olunmuş ve timara emir olunmuştur. Defterin tutulduğu dönemde İskender Fakı oğullarından Emir Fakı ve Nasuh kaide üzerine mutasarrıftırlar. Hususla ilgili ellerinde Sultan Selim'in nişan-ı şeriflerinin olduğu Defter-i Atik'ten anlaşılmaktadır. Bahsedilen çiftliğin vakfa kaydedilen hasılı 250 akçadır (TD 1136: 2b).

Kepsut Nahiyesinde bulunan vakıf arazileri ile ilgili defterler incelendiğinde hem Kepsut'ta bulunan hem de havalisindeki cami ve mescitlerin ihtiyaçlarının finanse edildiği anlaşılmaktadır. Kepsut nahiyesine tabii köylerden Beğ köyünde Ali Beğ adlı birisi bir cami inşa ettirmiştir. Kayıtlardan bahsedilen dönemde bu camide Mevlana İzzettin Hüseyin hitabet ettiği, hususla ilgili padişaktan nişan-ı şerifi olduğu anlaşılmaktadır (TD 1136: 2b). Benzer bir şekil de Balat Köyü'nde, Akçasaz sipahisi Sinan, pazar yerinde bir mescit yaptırmış ve padişahın icazeti ile tapu resmilerinde bulunan tımar yerinin gelirini bu camiye bağışlamıştır (TD 1136: 2b). Burada vakıf olarak bağışlanan Sipahi Sinan'ın tımandan kaynaklı kendi geliri olup tımar arazisinin vakfedilmediğini belirtmek gerekmektedir.

Vakıf kayıtları içerisinde vakfedilen bağlarla da karşılaşmaktayız. Kepsut'ta Yakub Beğ ile Has Beğ ve Devlet ile Nefise hanımlar cami-i şerifin başına ve hasırına mallarını vakfetmişlerdir. Yakub Beğ dört kıta başını, Has Beğ bir dönüm başını bahsedilen camiye vakfetmiştir. Devlet ve Nefise hanımlar da evlerini mescide vakfetmişlerdir lakin mezkur hanelerin yerine bağ dikilip iki resim olmuştur (TD 1136: 3a).

Kepsut Nahiyesinde karşılaşılan vakıflar içerisinde vakfiyelerde bazı şartlar koşulduğu da görülmektedir. Ali Çelebi vakfı için 3500 akça kayıt olunmuş ve şart olarak “11 akça cami üzerine muamele olunur, hatip ve imam olanlar 1 cüz kıraat ederler ve 50 akçası da müteveliye “ harcanması hususu belirtilmiştir (TD 1136: 3a). Mihriban Hatun vakfı için 500 akça kaydedilmiş ve şart olarak da 11 akçesi cami üzerine muamele olunması ve her cuma günü bir aşır okunması belirtilmiştir (TD 1136: 3a). Bir başka vakıf örneği olarak, Bayram Oğlu Hamza, cami şerifin rakabesi için 400 akça vakf etmiş ve bahsedilen meblağın getirisinin de rakabeye sarf olunmasını kayıt ettirmiştir (TD 1136: 3a).

Kepsut'ta görülen vakıf kayıtları içerisinde değirmen, ding ve hamam gibi gelir getiren imalathane ve işletmelerin de vakfa konu oldukları görülmektedir. Kepsut'ta Hızır Beğ bin İlyas adlı mütekaid sipahi Sarnıç Köyü içerisindeki bir mülk değirmeni ve bir mülk dingini vakf etmiş ve gelirinin babası İlyas Beğ'in yaptırdığı camiye sarf olunmasını şart koşmuştur (TD 1136: 3a). Tahılın işlenerek kabuğunun ayrıldığı ve bulgur dövmek için kullanılan taş dibek için ding kavramı kullanılmıştır. Dink el veya su gücüyle çalışan dövme aletinin adı olarak kabul edilebilir. 1883 senesinde İzmit'te kurulan fes işleme atölyesinin adına da dinkhane denilmiştir (Pakalın, 1946: 452). Konuyla ilgili bir başka vakıf örneği de bir mülk hamamın vakfı ile ilgilidir. “Kepsut'ta Sinan Beğ'in bir mülk hamamı vardır ve kardeşi Mustafa tasarruf idermiş. Sonradan Dergah-ı Ali çavuşlarından Sinan Çavuş mutasarrıf olmuştur.” Bahsedilen hamamın hasılı 55 akçadır (TD 1136: 3a).

Kalyoncu Oğlu Nasuh adlı kişi, Kepsut'ta bulunan dereden Müslümanların huzurla geçmesi için 1000 akça vakf etmiş ayrıca 500 akça daha vakf ederek Kepsut'taki cami şerifin temizlenmesi için harcanmasını istemiştir. Bu işin sorumlusu olarak kim müezzin olursa o görevli kabul edilmiş ve kim hatip olursa zikrolan meblağa nazır ola diye şart koşulmuştur (TD 1136: 3a).

Kepsut Nahiyesinde bulunan bir zaviye ile ilgili vakıf kaydı da dikkati çekmektedir. Kepsut'ta merhum Mesut Dede zaviyesinde ayende ve ravendeye hizmet için Derviş Ali şeyh kayıt olunmuş ve bu zatın meşayihinden olduğuna Hacı ve Seydi Ali adlı kişiler şahitlik etmişler (TD 1136: 3a).

Bahsedilen tarihte Burhan Şeyh Köyünden, 17 nefer Amme Vakıflarına kaydedilmiş, köyün gelirlerinden 880 akçası vakfa yazılmıştır (TD 166: 179). Bu gelir köyün gelirinin tamamı olmayıp vakfa kaydedilen kısımdan oluşmaktadır. Vakıf olarak kaydedilen Burhan Şeyh köyü ile ilgili defterlerde geçen kayıtlar incelendiğinde Burhan Şeyh oğlu İsmail tarafından tasarruf edildiğini ve vakfiyet üzere

Halil Beğ defterinde mestur olduğunu görmekteyiz. Daha sonrasında Şeyh İsmail evladından Yusuf Şeyh'in tasarruf ettiğini ve bu hususta Sultan Murad Hüdavendigâr'dan ve Selim Han'dan nişanları olduğu defter-i köhne'de belirtilmiştir. Bahsedilen Yusuf'un vefat etmesi üzerine oğlu İsmail'e verilmiştir. Fakat bahsedilen İsmail'in mecnun olması üzerine amcasının tasarrufuna verilmiştir. Bu duruma yani amcasının "ayende ve ravendeye" hizmet ettiğine ileri gelenler şahadet etmişlerdir. Söz konusu şahitlik sonrasında İsmail'in mecnun olduğu kaydedilerek tımara emir olunmuştur. Lakin İsmail mutasarrıf olmaya devam edecektir. Son durumda elinde nişan-ı şerifi olan Abdurrahman'a İsmail'in amcası Bali'den alınıp verilmiştir diye Defter-i Atik'e kaydedilmiştir. Tabloda verilen şahıslar "ayende ve ravendeye" hizmet ederler diye kayıt olunmuştur. Köyün 880 akçalık hasılı vakfa yazılmıştır (TD 1136: 2b). Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Şeyh Burhan neslinden oğlu Yusuf ve sonra da torunu İsmail tarafından vakıf tasarruf edilmiştir. İsmail'in mecnun olması hususu tasavvufta görülen cezbeli hallere girmesi ile alakalı bir durum mu yoksa akıl sağlığını kaybetmesi ile ortaya çıkan bir mecnunluk durumu mudur tam olarak anlaşılmamakla beraber, bu durumun ortaya çıkması ile vakıf arazisinin tımara verilmesi kararlaştırılmıştır. Ahalinin şahitliği sonrası vakfın tasarrufu Abdurrahman Dede'ye verilmiştir.

Tablo 2: Burhan Şeyh köyü vakıf haneleri (TD 1136)

ADI		BABA ADI	HANE	SAYFA
Şeyh Cafer Dede	veled-i	Şeyh Burhan	-	2a
Abdurrahman Dede	v.	Şeyh Burhan	-	2a
Mehmed	v.	Mustafa	İmam	2a
Ali	v.	O	-	2a
Mustafa	birader-i	O	Mücerred	2a
Halil	v.	Mahmud	Mücerred	2a
Hacı Bayram	v.	Hamza	-	2a
Hamza	v.	O	-	2a
Emir	v.	Hızır	Mücerred	2a
Yusuf	v.	Hamza	-	2a
Halil	v.	Hüseyin	-	2a
Mustafa	v.	O	Mücerred	2a
Hamza	v.	Bayezid	-	2a
Hasan	v.	O	mücerred	2a
Mehmed	birader-i	O	Mücerred	2a
Ali	v.	Nasuh	Mücerred	2a
Mehmed	birader-i	O	Mücerred	2a
Receb	v.	Mehmed	-	2a
Mehmed	v.	Hüseyin	-	2a
Halil	v.	Mehmed	Mücerred	2a
Maden	v.	Nasuh	Mücerred	2a
Nasuh	v.	Yusuf	Mücerred	2a
Abdi	v.	Süleyman	-	2a
Hacı Bayram	v.	Mustafa	Mücerred	2a
Mustafa	v.	Yusuf	-	2b
Mustafa	v.	Yusuf	-	2b
Ali	v.	Kemal	-	2b
Ahmed	v.	Kemal	-	2b

Sonuç

Klasik Dönem Osmanlı idari taksimatı içerisinde Hüdavendigar Livasına tabi olarak kabul edilen Kepsud Nahiyesi vakıfları itibarıyla önemli bir idari birim olarak dikkati çekmektedir. Vakıf sistemi zaman içerisinde vakıf kültürünü doğurmuş ve bu kültür, Türk kültürünün önemli bir parçası olarak dikkati çekmektedir. Vakıf geleneği İslam'ın emrettiği yardımlaşma geleneğinin sistemli bir hale gelmesi ile kalıcı eserler veren bir sistem olarak Müslüman toplumların genelinde görülen bir yapı haline gelmiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde vakıf geleneği belki de en zirve dönemini yaşamıştır. Hem Osmanlı öncesinde kurulan ve devam ettirilen hem de Osmanlı döneminde kurulan vakıflar toplumun ihtiyaçlarını karşılama hususunda her alana yayılmış ve gelişerek devam etmiştir. Bu durumla Osmanlı medeniyetini bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak abartı olmayacaktır. Toplumun her kesiminden kimselerin imkânları doğrultusunda katkılarıyla ortaya çıkan vakıflar asırlar boyunca devam etmiş ve bazen devletler değişse de vakıflar aynı şartlarla varlığını devam ettirmişlerdir. Osmanlı coğrafyasının genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesinde de vakıfların işlevlerini devam ettirdiği hem Kepsud dâhilinde hem de Bursa ve Medine-i Münevvere gibi Osmanlı'nın önemli beldelerindeki vakıflara gelir sağlayan uygulamaların var olduğunu görmek mümkün olmuştur.

Çalışma zaman olarak klasik dönemden XIX. Yüzyıla kadar olan zaman kesitini temel alarak yapılmıştır. Ancak ilgili dönemde faaliyetlerini devam ettiren vakıflar incelendiğinde Sultan Murat döneminden kalma berat ve nişanlar olduğu görülmüştür. Arşiv kaynaklarında geçen anlatılar tahlil edildiğinde bazı vakıfların daha öncesinden de var olduğu anlaşılmaktadır. Klasik dönem merkezli çalışma bahsedilen verilerin analizi ile kuruluş döneminde bölgedeki vakıflar ve icraatları ile ilgili bilgiler de sunmuştur.

Kepsud Nahiyesi'nde bulunan vakıflarla ilgili padişahların verdiği nişanlar da kayıtlara geçmiştir. Nahiyede Bulunan Şeyh Mansur çiftliği gelirleri vakıf olarak kaydedilmiştir. İlgili vakıfla ilgili defter-i köhnede ve cedidde kaydedilen nişanlar dikkati çekmektedir. Vakıfla ilgili nişanlardan bahsederken ilk olarak Bayezid Bey Hüdavendigar'dan nişanları olduğu ve yine Sultan Murad nişanı olduğu belirtilmiştir. İlgili vakıf defteri köhneden sonra mensuh olup tımara yazılmış lakin Defter-i Cedid'de dönemin sultanı Kanuni'den ve merhum sultan Bayezid Hüdavendigar'dan kalma nişanları olduğu için vakıf olarak kaydedilmiştir. Burada Hüdavendigar unvanının kullanımı dikkati çekmektedir. Daha çok Sultan Murad için kullanılması yaygın olmakla birlikte diğer padişahlar tarafından da bu unvanın kullanıldığı bilinmektedir. Ancak ilgili belgede karşımıza çıkan Bayezid Beg Hüdavendigar şeklinde kullanım sık karşılaşılan bir durum olmadığı için ilgi çekmektedir.

Nahiyede kaydedilen vakıflarla ilgili olarak vakfiyelerde görülen şartlar dikkati çekmektedir. Vakıfların bazılarında şart olarak vakfedenin veya vefat eden geçmişleri için aşır veya cüz kıraat edilmesi istenilmiştir. Bu gelenek bugünde bölgede devam etmektedir. Toplumlar için unutulmamak önemli görülmüş ve farklı kültürlerde vefat eden ataları için bir takım kalıcı eserler bırakarak adını yaşatma geleneği Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Vakıflarda da çeşme, cami, yol gibi mimari unsurların yanında kuran okutarak da atalarının adını yaşatma ve amel defterini açık tutma geleneği dikkati çekmektedir.

Çalışmada bahsedilen amme vakıflarının yanında Medine-i münevvere vakıflarına kaydedilen köyler görmek mümkündür. Nahiyede bazı köylerin gelirlerinin belirli bir kısmı ile reayasının bazıları bu vakıflara kaydedilmiştir. Arşiv kaynaklarında Medine-i Münevvere Vakıfları başlığı altında kaydedilen köyler ve bu köylerde bu vakfa yazılan reayanın listesi tabloda verilmiştir.

Nahiyede görülen vakıflar içerisinde selatin vakıflarına kaydedilen gelirler de dikkati çekmektedir. Nahiyede mütemekkin olarak kaydedilen Karacalu Yörüklerinin reayasının ve gelirinin bir kısmı Bursa'da Emir Sultan vakfına kaydedilmiş ve selatin vakfı başlığı altına kaydedilmiştir. Ayrıca Sultan Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun vakfı Bursa'da Köseler Mahallesinde bulunan vakfı için Nahiyenin Kalburcu Köyünden gelir kaydedildiği ve dört neferinde bu vakfa reaya yazıldığı görülmektedir.

Çalışılan dönemde Osmanlı Coğrafyasının genelinde olduğu gibi Kepsud Nahiyesi'nde de vakıflar bulunmakta ve imkanları doğrultusunda toplumun değişik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca selatin vakıflarına ve Medine-i münevvere vakıflarına da gelirleri kaydedilen köyler bulunmaktadır.

Kaynakça

- Barkan, Ö. L. (1943). *XV. ve XVI. asırlarda Osman İmparatorluğu'nda ziraî ekonominin hukuki ve mali esasları, I, Kanunlar*. Fey Vakfı Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, C. I*. TTK Yayınları.
- Çam, M. ve Pantık, R. (2022). Bursa Selatin Vakıfları. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Genç, M. (2014). Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sisteminde vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2014, Sayı: 42, 1-18.
- Genç, M. (2014). Vakıf ve iktisat. *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İnalçık, H. (1959). Osmanlılarda raiyyet rüsumu. *Belleten*, XXIII, 575-609.
- Koçak, Z. (2019). XVI. yüzyıl tapu tahrir defterlerine göre Bitlis camileri ve mescitleri. *Vakıflar Dergisi*, Haziran 2019, Sayı: 51, 73-98.
- Öz, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda köylülerin vergi yükü ve geçim durumu hakkında bir araştırma. *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman Studies*, XVII, 77-90.
- Sevim, S. (1999). XIV.-XVI. Yüzyıllarda Balıkesir bölgesinde idari yapılanma. *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 1-2 Haziran 1998, Balıkesir, 1999, s. 505-527.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri, Tapu Tahrir Defteri, No: 44, 111, 166, 176, 531, 1033, 1136, MAD 1289.
- Tanoğlu, A. (1954). İskân coğrafyası, esas fikirler, problemler, Metod. *TM, XI*, İstanbul, 1-3.
- Taşkın, O. (2021). XIX. yüzyıl başında haremeyn vakıfları ve bir yıllık gelir gideri. *Asia Minor Studies*, 9(1), 2021, ss. 713-734.
- Yıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Etik kurul onayı

Bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Netflix'te yer alan gastronomi temalı içeriklerin ayrıntılı incelemesi* Detailed review of gastronomy themed content on Netflix

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 19.09.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1478253](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1478253)

Elif ASLAN¹

Özkan DEMİR^{**2}

Alper KURNAZ³

ÖZ: Bu çalışmada Netflix'in gastronomi temalı içerikleri üzerine odaklanılarak, belirli bir bölgeye, ülkeye veya şehre odaklanan programların özetleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, çalışmanın verileri doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Çalışmada Netflix arama motoru sekmesine 'Gastronomy', 'Cuisine' ve 'Culinary' anahtar sözcükleri girilerek yapılan tarama sonucunda 13-25 Şubat 2024 tarihleri arasında listelenen film, dizi, belgesel ve program sonuçları çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışma sonucunda Netflix'te yer alan yemek ile ilişkili 42 yapımın genellikle yemek ve seyahat kategorisinde olduğunu belirlenmiştir. Yapımların 2'si tek bölümken, diğerleri dizi şeklinde olup, 2 veya daha fazla bölümdür. Yapımların 16'sı Amerika Birleşik Devletleri yapımı olup, 8'i Güney Kore yapımı, 5'i ise Britanya yapımıdır. Mutfak temalı yapımlarda en çok değinilen ülkelerin Güney Kore, Meksika, Amerika ve İtalya olduğu belirlenmiştir. Ayrıca incelenen yapımlarda en çok vurgulanan ülke mutfağının Meksika mutfağı olduğu, Çin, İtalya, Amerika, Hindistan ve Fransız mutfağı yemeklerinin de yapımlarda önemli bir yer tuttuğu belirlenmiştir. Yapımlarda en çok öne çıkan gastronomi ürünleri ise balık, tavuk, deniz ürünleri, pirinç/pilav, domuz ve ekmeğdir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Netflix, Dijital yayıncılık

ABSTRACT: Within the scope of this study, Netflix's gastronomy-themed content was focused on, and the summaries of programs focusing on a specific region, country or city were examined and analyzed in detail. Qualitative research method was preferred in the study and the data of the study were obtained through document analysis. In the study, as a result of the search made by entering the keywords 'Gastronomy', 'Cuisine' and 'Culinary' in the Netflix search engine tab, the results of films, series, documentaries and programs listed between 13-25 February 2024 were included in the study. As a result of the study, it was determined that 42 food-related productions on Netflix were generally in the food and travel category. While 2 of the productions are single episodes, the others are in the form of a series and consist of 2 or more episodes. 16 of the productions are made in the United States, 8 are made in South Korea and 5 are made in Britain. It has been determined that the countries most mentioned in culinary-themed productions are South Korea, Mexico, America and Italy. In addition, it was found that the country's cuisine most emphasized in the productions examined was Mexican cuisine, and that Chinese, Italian, American, Indian and French cuisine also had an important place in the productions. The gastronomy products that stand out most in the productions are fish, chicken, seafood, rice/pilaf, pork and bread.

Keywords: Gastronomy, Netflix, Digital publishing

* Bu çalışma 18-20 Nisan 2024 tarihlerinde gerçekleştirilen IV. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi'nde sunulmuştur.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, elif.aslan@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3860-3304>

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

² Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ozkan.demir@yahoo.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7994-2564>

³Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, alperkurnaz@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5288-0706>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Digital broadcasting represents the transition from traditional media methods to digital platforms. With this transition, audio and visual content becomes accessible to a wide audience thanks to internet technology. Global platforms such as Netflix aim to reach a wide audience by presenting their content in accordance with regional cultures. With the digitalization of television broadcasting, online platforms leave traditional TV behind and offer viewers personalized content options. Platforms such as Netflix allow users to watch the content they want whenever they wish and to reach a wide audience. Cooking shows are also an important part of media and are as popular on digital platforms as they are on TV. Platforms like Netflix offer viewers a global taste tour with content that offers the opportunity to discover world-renowned chefs and the cuisine of different cultures.

Gastro media presents narratives that globalize food culture in various formats. Content published in many formats such as television programs, competition formats, films, documentaries, newspapers, books, magazines, radio programs, new media and digital platforms conveys world culture while reproducing local elements. TV cooking programs in particular reach a wide audience and offer an entertaining educational environment guided by chefs. While these programs also guide viewers on healthy eating, they also gain commercial importance. Global platforms, especially Netflix, offer viewers a global culinary tour with a variety of food content and the opportunity to discover the cuisine of different cultures.

Methodology

The universe of the study consists of gastronomy-themed content on Netflix. In order to form the sample of the study, a search was made on the Netflix search engine with the keywords 'Gastronomy', 'Cuisine' and 'Culinary'. The results of the films, series, documentaries and programs obtained between 13-25 February 2024 were examined (hereinafter referred to as productions). During the review process, the general and episode summaries of each production were reviewed to determine which regions, countries, cities or products they were associated with. Productions that did not mention a specific region, country or city in their synopses were excluded. In the evaluation phase, the summaries of programs that mentioned a region, country or city were examined and analyzed in detail. In addition, attention was paid to the links in the similar programs button of each program and these programs were included in the study. During the summary review, it was found that some programs contained more than one season or had similar programs filmed in different regions, and therefore each season and regional production was included in the study separately. With this comprehensive method, a broad analysis of gastronomy-themed content on the Netflix platform was carried out.

Findings and discussion

A total of 42 productions, the majority of which were food and travel themed (86%) were analyzed in this study. The other genres were drama series (7%), comedy series (5%) and romantic drama series (2%). The shows with the longest seasons and episodes were "The Origins of Flavor" (3 seasons totaling 40 episodes), "Chef's Table" (6 seasons totaling 30 episodes) and "The Big Family Cooking Showdown" (2 seasons totaling 26 episodes). US productions dominate (16 in total), with Korea in second place with 8 productions and the UK in third place with 5 productions. Mexico, Canada and other countries are also partially represented, reflecting the diversity of productions. South Korea is the most frequently mentioned country in culinary-themed productions, while Mexico and the United States also have significant shares. The most emphasized cuisines in culinary-themed productions are Mexican cuisine, Chinese cuisine, Italian cuisine, American cuisine, Indian cuisine and French cuisine. Among gastronomy products, fish, chicken, seafood, rice/pasta, pork and bread stand out.

Results and recommendations

The rapid evolution of new communication technologies is transforming the structure of media content and audience preferences. This change not only affects the way digital platforms present content, but also plays an important role in interacting with audiences and producing original content. In particular, the audience of cooking shows prefers programs to learn new cooking techniques and to be entertained.

The results of the study show that food and travel-oriented television programs are more common than series format productions. Such programs reflect viewers' desire to learn about recipes and cooking methods. In particular, the travel-themed nature of online gastronomy programs was found to have a positive impact on viewers' travel decisions. The effect of media on travel preferences is expressed as the contribution of communication channels to travel behaviors.

Another important result of the study is that the majority of the analyzed productions are US productions. This reflects the fact that international digital platforms generally offer content specific to Western culture and that these platforms are US-centered. It was determined that South Korea was the most frequently mentioned country in culinary-themed productions, indicating an increased interest in Far Eastern cuisine. In addition, the prominence of animal sources in the protein group in the productions is interpreted as reflecting the eating habits of certain country cuisines. Based on the results of the study, some recommendations were made. For example, digital platforms can offer educational content to viewers who want to improve their culinary skills and thus enrich the culinary culture. In addition, it is suggested that more Turkish-made culinary themed content should be featured on international platforms. This can contribute to the international recognition of Turkish cuisine and the sharing of Turkish culture with a wide audience.

Giriş

Günümüzde, yeni teknolojilerle birlikte televizyon izleme alışkanlıkları büyük değişikliklere uğramıştır. İzleyiciler artık mobil cihazlar üzerinden internete bağlanarak çevrim içi içeriklere erişmekte ve pasif izleyicilik yerine etkileşimli deneyimlere yönelmektedir. Teknolojinin ilerlemesi, izleyicilerin sadece izlemekle kalmayıp aynı zamanda etkileşimde bulunabileceği aktif bir rol üstlenmelerine olanak tanımıştır. İnternetin evrimi, yayıncılık anlayışını temelden değiştirmiş ve izleyicilere etkileşim, mekansızlık ve zamansızlık gibi avantajlar sunmuştur.

Bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması, televizyon deneyimini ve yayıncılarla olan ilişkiyi temelde değiştirmektedir. Bu değişimle birlikte, televizyon yayınıyla ilgili güç, gelişmekte olan daha değişik bir endüstriye doğru ilerlerken, TV endüstrisi bilgisayarlar ve internet kullanımıyla ilgili ağlara ve içeriğe yönelmektedir. Bu dönüşüm sonucunda, yeni medyanın içeriği ile mevcut medyanın içeriği arasında önemli bir çakışma ortaya çıkmaktadır. Bu durumda yeni medya sisteminin mevcuttaki medyayı tamamıyla ikame etmesi durumu söz konusu olabilmektedir (Özel, 2020). İnternet üzerindeki video program akışlarıyla gelişen çevrim içi TV, kişilerin her an istedikleri programları/yapımları istedikleri zaman ve yerde izleyebilmelerine olanak tanımıştır. Kullanıcıların istedikleri zaman istedikleri yerde ve istedikleri program/yapımları izlemeleri onlara daha fazla kontrol sağlarken daha fazla katılma talebini de beraberinde getirmiştir. Çevrim içi TV program/platformları, kullanıcıların programların ötesinde veri tabanını benimseme ilkesine dayanmaktadır (Gilbert, 2019).

Netflix, sunduğu özgün ve kaliteli içerikler ile tüketiciler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Literatürde Netflix üzerine yapılan çeşitli çalışmalar, kullanıcıların platformu tercih etme nedenlerini ve izleme alışkanlıklarını ortaya koymaktadır. Er (2022), kullanıcıların dijital platformları, televizyon kanallarında bulunmayan içerikler nedeniyle tercih ettiklerini belirtmiştir. Yılmaz ve Erdem (2022), Netflix'in sadece zaman geçirmek için değil, faydalı ve kaliteli içerikler sunduğu için tercih edildiğini belirtmiştir. Nas (2024), Netflix'in kolay erişim ve sağladığı konforun en önemli tercih sebepleri olduğunu vurgulamıştır. Akova (2020) ise, Netflix'in coğrafi stratejileri ve orijinal içerik üretimine verdiği önemle popülerliğini artırdığını ifade etmiştir. Başer ve Akıncı (2020), kullanıcıların abonelik kararlarında kişiselleştirme ve kullanıcı deneyiminin önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Katmer ve Sevindi (2020), gençlerin geleneksel televizyondan uzaklaşmasına neden olan faktörleri inceleyerek, Netflix'in bu süreçte nasıl farklılaştığını tespit etmişlerdir. Ateşalp ve Başlar (2020), aşırı izleme (binge-watching) ile ilgili çalışmalarında, kullanıcıların bu alışkanlığın olumsuz etkilerine rağmen, odaklanarak izleme ve sosyalleşme gibi nedenlerle aşırı izlemeyi tercih ettiklerini göstermiştir.

Literatürde Netflix'teki dizi ve filmlerin içerikleri üzerine çeşitli incelemeler yapılmış olmakla birlikte (Candan, 2020; Sarı ve Türker, 2021; Başlar, 2021; Öner ve Seyfeli, 2022), gastronomi temalı içeriklerin ele alınmadığı görülmektedir. Faka Netflix platformunda gastronomi temalı birçok içerik yer almakta ve bu içerikler yemek pişirme şovları, belgeseller ve yemek kültürü üzerine programlar gibi çeşitli formatlarda sunulmaktadır. Yemek pişirme şovları genellikle ünlü şeflerin tarif paylaşımlarını veya yemek yarışmalarını içermekte, belgeseller ise şefler, restoranlar, yöresel ürünler ve yerel halk üzerine odaklanarak derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmanın özgünlüğü, Netflix'teki gastronomi temalı içeriklerin çeşitliliğini vurgulayarak, bu içeriklerin izleyicilere dünya mutfaklarını, gastronomi ürünlerini ve yöresel mutfakları keşfetme fırsatı sunduğunu ortaya koymasındadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak, gastronomi temalı içeriklerin incelenmesi, gastronomi dünyasına olan ilgiyi nasıl şekillendirdiğini analiz ederek, literatürdeki boşluğu doldurmaktadır.

Literatür taraması

Dijital yayıncılık ve Netflix

"Dijital yayıncılık" terimi, geleneksel yayıncılıkta kullanılan analog yöntemlerden dijital yöntemlere geçişi ifade eder. Bu geçiş, ses ve görüntü unsurlarının bilgisayar ve internet teknolojileri aracılığıyla çeşitli iletişim araçlarına aktarılmasını sağlar. Sesin iletiminde, fiber optikler ve uydu yayıncılığı gibi konvansiyonel yöntemlerden dijital yöntemlere geçişle birlikte uygulanan dijital yayıncılık süreci, özellikle televizyon yayıncılığında 1980'li yıllarda etkisini göstermeye başlamış olup günümüze kadar da bu gelişmeyi devam ettirmiştir. Bu dönüşümle birlikte, dijital yayıncılık platformları da kurulmuştur (Sarı ve Sancaklı, 2020).

Gelişen iletişim teknolojileri ve dijital çağ, dünya genelinde yaşayan insanlara aynı anda farklı içeriklere erişim imkânı sunarak, kültürel sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu dönüşüm, üretilen içeriklerin küresel çapta dağıtılmasına ve farklı milletlerden insanlara ulaştırılmasına olanak tanımaktadır. Netflix ve netflix benzeri platformlar, farklı kitlelerinin ilgisini çekmek ve söz konusu ilgiyi izleme alışkanlığına dönüştürmek adına içeriklerini bölgesel kültürleri yansıtacak şekilde tanıtma stratejileri benimsemektedir. Bu tanıtımlar, yapımların yerel değerlere uygunluğunu vurgulayarak, izleyicilerin dikkatini çekmeyi ve ilgilerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu sayede, farklı coğrafyalarda yaşayan izleyiciler, kendilerini içerikle daha fazla özdeşleştirebilecekleri ve içeriğin kültürel çeşitlilikle zenginleştiği bir deneyim yaşayabilecekleri bir ortam bulmaktadır. Bu strateji, global markaların geniş kitlelere hitap edebilmeleri ve kültürel çeşitliliği destekleyerek izleyici kitlesini genişletebilmeleri açısından önem taşımaktadır.

Televizyon yayıncılığının dijitalleşmesiyle birlikte, farklı platformlar ortaya çıkmış ve Netflix gibi çevrim içi yayın servisleri, izleyicilere geniş bir içerik yelpazesi sunarak geleneksel televizyonu geride bırakmıştır (Karaduman ve Acıyan, 2019). Son on yılda, yerli ve yabancı dijital platformların, özellikle Netflix, Amazon Prime, BluTV, Exxen gibi öne çıkanları, internet tabanlı film ve dizi izleme alışkanlıklarının hızla yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu platformlar, izleyicilerin televizyon izleme davranışlarını kökten değiştirmekte ve eski alışkanlıkların yerine kişisel tercih ve ihtiyaçlara dayalı içerik seçenekleri sunmaktadır. İnternet tabanlı platformlar, izleyicilere esneklik ve özgürlük sağlayarak, kendi istekleri doğrultusunda program seçme imkânı sunmaktadır. Bu durum, geleneksel televizyon izleme alışkanlıklarından sapmış ve izleyicilere belirli bir yayın akışına bağlı kalmaktan kurtulma fırsatı vermiştir. Artık izleyiciler, istedikleri zaman istedikleri içeriği izleme özgürlüğüne sahiptir. Bu değişim, bireylerin kendilerine uygun içerikleri seçme ve kişisel izleme alışkanlıklarını oluşturma konusunda daha fazla kontrol sahibi olmalarını sağlamıştır (Gümüş, 2021).

1997 yılında internet üzerinden filmleri kiralama hizmeti vermek için ABD’de kurulan Netflix, bu amaç doğrultusunda bir yıl sonra internet sitesini kurmuştur. Ertesi yıl ise Netflix tek aylık fiyatla DVD kiralama olanağı sağlayan bir abonelik sistemi başlatmıştır (Aydın, 2023: 726). Netflix 2012 yılında çeşitli yapımların abonelik sistemiyle izlenebildiği bir sitem başlatmış, bu sistemle internete bağlanabilen bütün cihazlardan izlenebilen program, film, dizi ve diğer türdeki yapımlar yayınlamaya başlamıştır (Ersin, 2023: 42). Netflix, 190’den fazla ülkede 270 milyon ücretli üyeye, çok çeşitli türdeki dillerde TV dizileri, filmler ve oyunlar sunan dünyanın önde gelen eğlence hizmetlerinden biridir. Üyeler istedikleri kadar, istedikleri zaman, istedikleri yerde izleyebilir, durdurabilir, izlemeye devam edebilir ve planlarını istedikleri zaman değiştirebilir (Netflix, 2024). 2016 yılında Türkiyede medya sektörüne girmiş olan Netflix’i Puhu TV, Amazon Prime, BluTV, Mubi, Exxen, Gain, Disney Plus gibi yabancı ve yerli çeşitli yeni dijital platformlar izlemiştir (Ersin, 2023: 42).

Netflix kullanıcılarının büyük bir çoğunluğu bilgisayar, akıllı televizyon ve akıllı telefon gibi çeşitli cihazlar aracılığıyla içeriklere erişim sağlamaktadır (Sarı ve Türker, 2021). Netflix’in çalışma prensibi üyelik sistemine dayanmaktadır. Üyeler, Netflix’in geniş içeriğinde bulunan dizileri ve filmleri izlemek için üyeliklerine göre belirlenen özelliklere erişim sağlarlar. Şirketin üç farklı üyelik paketi bulunmaktadır: Temel, Standart ve Özel. Her paketin farklı bir fiyat kategorisi vardır ve izleyicilere hızlı ve daha yüksek kalitede izleme potansiyeli sunmaktadır. Kullanıcılar, ücretsiz bir abonelik imkanına sahip olan pilot dönem olarak adlandırılan ilk aydan önce üyelik paketlerini seçebilirler. Şirket ayrıca, paket iptali yapma olanağı sunarak kullanıcıların istedikleri zaman aboneliklerini değiştirmelerine izin vermektedir. Netflix, aynı zamanda birçok cihazda kullanılabilen bir platformdur, bu da kullanıcıların içeriklere daha kolay ulaşabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, platformun kendi yapımlarını "Netflix Originals" olarak adlandırdığı özel içerikleri bulunmaktadır. Netflix’in ana ekranı, izleyicilerin veri bilgilerine göre içerik alternatiflerini otomatik bir şekilde öneren algoritmik önerileri kullanmaktadır. Her program seçimi, kullanıcı tarafından paylaşılan verilerin toplanması ve işlenmesine dayanmaktadır. Bu programlara verilen puanlar, izleme geçmişi gibi meta veri noktalarının filtrelenmesine ve manuel kodlama sistemine dayalı karmaşık hesaplamaların sonucudur. Bu durum, Netflix’i platformunu büyük veri politikası ve filtre balonları gibi veri tespiti konularındaki güncel tartışmaların ortasına koymaktadır (Boyd ve Crawford, 2012).

Medyada gastronomi programları

Gastro medya, televizyondaki programları, yarışma programları, film, belgesel ve gazetelerde çıkan haberler, yemek kitapları, değişik dergilerde yapılan ilgili röportaj ve haberler, radyoda sunulan yemek ve kültür programları, yeni medya ve elektronik yayınlar, ilgili video ve bloglar, yemek fotoğrafları, restoran değerlendirmeleri, sosyal medya grupları gibi birçok formatta yemek kültürünü küreselleştiren anlatılar üretmektedir (Kanık, 2016). Bu yapımların ve platformların içeriği, dünya kültürünü tanıtırken aynı zamanda yerel unsurları farklı formatlarda yaratıcı bir şekilde yeniden üretilmesine olanak sağlamaktadır. Şefliğin değer kazanmasıyla birlikte, şeflerin/yöneticilerin yaptıkları yemekleri tüketmenin sanatsal bir etkinlik gibi algılanması, televizyonda izlenen yemek programlarını da daha değerli kılmaktadır.

Yemek, eğlence programlarında medyatik bir temaya dönüşmüş ve televizyon ekranlarında daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir yer bulmuştur (De Solier, 2005). Yemek temalı programlar, televizyonda yayınlandıkları ülkelerin sınırlarını aşarak başka ülkelerde de izleyici kitlesi bulmuş ve yerel değerlerle bütünleşerek farklı kültürlerden etkilenmiş programlar haline gelmiştir. Uluslararası yayın pazarına giren bu kanallar ve programlar, ülkeler arasında yayılarak yeni yerel yemek kanallarının ortaya çıkmasına ve var olan yemek programlarının evrilmeye başlamasına neden olmaktadır.

TV yemek programları, seyircilere eğlenceli bir zaman geçirme imkanının yanı sıra programlara konu olan yiyecek veya içeceklerin hazırlanması, pişirilmesi, sunumu ve bu süreçlere ilişkin teknik ve pratik tavsiyelerin öğrenilebileceği bir eğitim ortamı sunmaktadır. Ayrıca TV yemek programları mesleki eğitim ve motivasyon üzerinde önemli katkılar sağlamaktadır (Görkem ve Ertopcu, 2019). Abbots'a (2015) göre, TV yemek programlarını sunan ünlü şefler, izleyicilere yeni lezzetler, pişirme yöntemleri ve yeni teknolojik araç gereçler gibi mutfakla ilgili yenilikleri tanıtmada rehber olarak kabul edilmektedir.

Yemek programları, Türk mutfağına ve uluslararası mutfaklara ait yemeklerin orijinal lezzetlerini yaşatmada kültürel etkiler sağlamaktadır. Ayrıca, TV yemek programlarının izleyicilere sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenme konularında rehberlik edebilmektedir. Henderson (2011) tarafından belirtildiği gibi, ünlü şefler son yıllarda dünya genelinde tanınmış figürler olarak tüketimi yönlendirmesi açısından ticari bir öneme sahiptirler. TV yemek programları, ünlü şeflerin bilgi ve beceri birikimlerini paylaştıkları ve seyircilere rol model oldukları alanlar olarak öne çıkar (Boyle ve Kelly, 2010). Bununla birlikte, Pope vd. (2015), TV yemek programlarının sağlıksız beslenme alışkanlıklarına dair potansiyel hatalarının izleyiciler üzerinde ciddi etkilere neden olabileceğine dikkat çekmektedir. Şefler, maddi bedel ödeyerek restoranlarda yemek yiyenlerle birlikte, televizyon ekranlarında sırlarını paylaşarak seyirciyi eğlendirir ve güzel vakit geçirmelerini sağlar (Kanık, 2016).

Amerika'da, sadece yemekle ilgili yapımları gösteren Food Network ve Cooking Channel kanalları 100 milyon evi aşkın bir kitleye ulaşmaktadır. Bununla birlikte, birçok ülkede yemek içerikli yapımların ve programların sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. Fransa'da Cuisine TV, Avustralya'da Lifestyle Food, Food Channel ve İngiltere'de Food Network UK gibi sadece yemek programları gösteren kanallar, bu artışa örnek teşkil edebilir (Matwick, 2015). Ayrıca, küresel yemek temalı programların içeriklerinde yaygın olarak kullanılan yemek yapma sürecini izlemenin açlık hissini giderecek olmanın verdiği haz ve eğlenceli bir şekilde öğrenmenin sağladığı fayda ilişkisi, Türkiye'deki yemek programlarında da benzer bir şekilde işlenmektedir.

Günümüzde yemek programları, yemek temalı diziler ve filmler sadece televizyonlarda değil, aynı zamanda dijital platformlarda da popülerlik kazanmıştır. Bu tür içeriklere yer veren platformlardan biri de Netflix'tir. Örneğin, "Chef's Table" adlı belgesel dizisi, dünya çapında ünlü şefleri ve onların gastronomik hikayelerini ele alarak izleyicilere farklı kültürlerin mutfağını keşfetme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, "Nailed It!" gibi eğlenceli yemek yarışmaları da Netflix üzerinden geniş bir izleyici kitlesiyle buluşmaktadır. Bu platformlar, yemekle ilgili çeşitli içerikleriyle izleyicilere global bir lezzet turu vaat ederek yemek kültürüne dair farklı perspektifleri sunmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, Netflix'te yer alan gastronomi temalı yayınları incelemek amacıyla doküman analizi yöntemini kullanmıştır. Araştırılan olayla ilgili bilgileri içeren yazılı belgelerin analiz edilmesini içeren doküman analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2008), basılı ve elektronik materyaller olmak üzere bütün belgeleri incelemek ve değerlendirmek üzere kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020). Bu yöntem, veri toplama ve analiz etme aşamalarını bir arada barındırır; yalnızca yazılı temsilleri değil, aynı zamanda grafik, harita, şema, fotoğraf gibi çeşitli kaynakları da içerir (Özkan, 2021; Sak vd., 2021; Smulowitz, 2017). Doküman analizi, verilerin içeriğine odaklanarak tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar elde etmeyi amaçlar. Günümüzde, çevrim içi kaynaklar da bu analizde veri olarak kullanılabilir (Bryman, 2012; Merriam, 2009). Merriam (2009), doküman analizini şu dört aşamada tanımlamıştır: (1) Uygun dokümanların belirlenmesi, (2) dokümanların orijinalliğinin kontrolü, (3) kodlama ve kataloglama için sistematik bir yöntem geliştirilmesi ve (4) veri analizi ve içerik analizi yapılması. Çalışmada bu aşamalar takip edilerek, konuyla ilgili detaylı betimlemeler ve kodlamalar gerçekleştirilmiş, elde edilen nitel ve nicel veriler doğrultusunda çıkarımlar yapılmıştır (Arıkan, 2013).

Çalışmanın evreni, Netflix'te yer alan gastronomi temalı içeriklerden oluşmaktadır. İlk aşamada, örnekleme oluşturmak için Netflix'in arama motoruna 'Gastronomy', 'Cuisine' ve 'Culinary' anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır. 13-25 Şubat 2024 tarihleri arasında elde edilen film, dizi, belgesel ve programlar incelenmiştir; bu içeriklere çalışmada "yapım" olarak atıfta bulunulacaktır. Araştırma hali hazırdaki veriler üzerinden yürütüldüğü için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Araştırmada her bir yapımın genel ve bölüm özetleri gözden geçirilmiş ve bu yapımların hangi bölgeler, ülkeler, şehirler veya gastronomi ürünleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu süreçte, özetlerinde belirgin bir bölge, ülke, şehir veya gastronomi ürünü geçmeyen yapımlar çalışma kapsamından çıkarılmıştır.

Araştırmada bölge, ülke veya şehir ile ilgili bilgileri içeren programların özetleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Ayrıca her bir programın benzer programlar sekmesindeki bağlantıları da göz önünde bulundurulmuş ve bu programlar çalışmaya dahil edilmiştir. Özet incelemesi sırasında, bazı programların birden fazla sezon içerdiği veya farklı bölgelerde çekilmiş benzer programlara sahip olduğu tespit edilmiş olup her sezon ve bölgedeki yapım ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu kapsamlı yöntemle, Netflix platformundaki gastronomi temalı içeriklerin geniş bir analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırmada Netflix arama motoruna 'Gastronomy', 'Cuisine' ve 'Culinary' anahtar kelimeler yazılarak toplam 42 yapıma ulaşılmıştır. Bunların büyük çoğunluğu sırasıyla yemek ve seyahat temalı yapımlardır (%86). Bir yapım aynı zamanda farklı temaları barındırabilmekte olup, bu araştırmada yapımların türü başlığı altında yazılan ilk tema dikkate alınmıştır. Araştırmaya dahil edilen 42 yapımın 2'si birer bölüm olup, 40'ı ise 2 ve daha fazla bölüm şeklindedir. Aynı zamanda incelenen yapımların 9'unun birden fazla sezona veya cilde sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Netflix'te yer alan mutfak temalı yapımlar

No	İncelenen yapımlar	Türü	Sezon-bölüm sayısı
1.	Afro Amerika Mutfağı ABD'yi Nasıl Dönüştürdü	Yemek ve seyahat	2 Sezon toplam 8 bölüm
2.	Street Food Asia	Yemek ve seyahat	9 Bölüm
3.	Street Food Latin Amerika	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
4.	Street Food ABD	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
5.	Kore Mutfak Kültüründe Pirinç	Yemek ve seyahat	2 Bölüm
6.	Kore Mutfak Kültüründe Kimchi	Yemek ve seyahat	2 Bölüm
7.	Kore Mutfak Kültüründe Çorbalar	Yemek ve seyahat	2 Bölüm
8.	Korean Pork Belly Rhapsody	Yemek ve seyahat	2 Bölüm
9.	Jjajangmyeon Rhapsody	Yemek ve seyahat	2 Bölüm
10.	Chefs Table Fransa	Yemek ve seyahat	4 Bölüm
11.	Chefs Table Pizza	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
12.	Chefs Table BBQ	Yemek ve seyahat	4 Bölüm
13.	Chefs Table	Yemek ve seyahat	6 Cilt toplam 30 bölüm

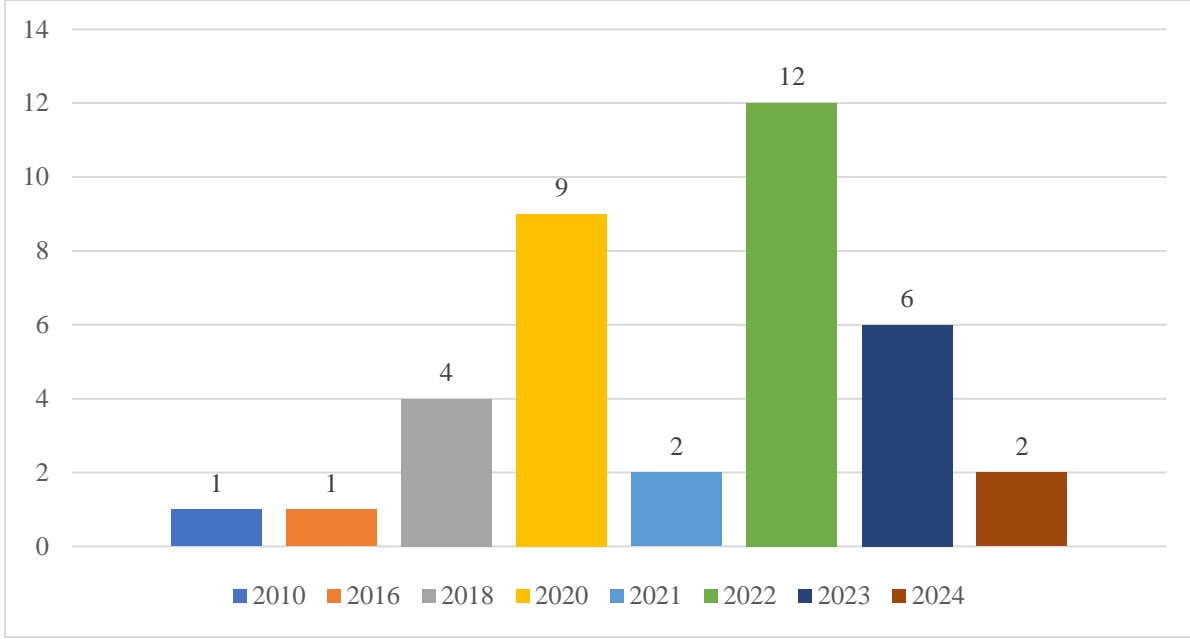
14.	Restaurant On The Edge	Yemek ve seyahat	2 Sezon toplam 15 bölüm
15.	The Final Table	Yemek ve seyahat	10 Bölüm
16.	Wok Of Love	Komedi dizisi	10 Bölüm
17.	Lezzetin Kökenleri	Yemek ve seyahat	3 Sezon toplam 40 bölüm
18.	The Chef Show	Yemek ve seyahat	2 Sezon toplam 25 bölüm
19.	Midnight Diner Tokyo Stories	Drama Dizisi	3 Sezon toplam 20 bölüm
20.	Nadias Time To Eat	Yemek ve seyahat	7 Bölüm
21.	Olsada Yesek Meksika	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
22.	Demir Şef Efsaneler Yarışıyor	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
23.	Demir Şef Efsaneler Brezilya	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
24.	Demir Şef Efsaneler Meksika	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
25.	Asya Geceleri, Yemek, Müzik ve Tutku	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
26.	Pasta	Komedi dizisi	20 Bölüm
27.	Million Pound Menu	Yemek ve seyahat	2 Sezon toplam 24 bölüm
28.	Dinner Time Time Live With David	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
29.	Lezzetin Bedeli	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
30.	From Scratch	Drama dizisi	8 Bölüm
31.	Çıtır Çıtır Kızartmalar	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
32.	Beş Yıldızlı Bir Şef	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
33.	Cooked With Cannabis	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
34.	Nailed It Fransa	Yemek ve seyahat	6 Bölüm
35.	Şefin Yerini Doldurmak	Romantik drama dizisi	8 Bölüm
36.	Restaurant On The Edge (2 Sezon)	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
37.	Açlık	Drama dizisi	1 Bölüm
38.	İki Mutfağın Hikayesi	Yemek ve seyahat	1 Bölüm
39.	Taco Günlükleri Sınırın Ötesinde	Yemek ve seyahat	3 Sezon toplam 21 bölüm
40.	The Big Family Cooking Showdown	Yemek ve seyahat	2 Sezon toplam 26 bölüm
41.	Nadia Bakes	Yemek ve seyahat	8 Bölüm
42.	Çok Kolay Pişiriyoruz	Yemek ve seyahat	8 Bölüm

En uzun sezon ve bölümlere sahip olan yapımların ilk üç sırasında yer alanlar sırasıyla şunlardır: "Lezzetin Kökenleri", 3 sezon ve toplam 40 bölüm süren bir yemek ve seyahat temalı televizyon programıdır. Program, izleyicilere Çin mutfağına ve kültürüne odaklanarak yemek keşfi deneyimi sunar. Her bölümde, sunucular farklı bölgeleri ziyaret eder ve o bölgenin yöresel yemeklerini tanıtır. Program, izleyicilere o bölgenin tarihi, kültürel mirası ve yemek pişirme gelenekleri hakkında bilgi verirken, aynı zamanda o bölgeye özgü yemek tariflerini öğretir.

"Chef's Table", 6 sezon ve toplam 30 bölüm süren bir televizyon programıdır. Dünyanın dört bir yanından önde gelen şeflerin hikayelerini ve yaratıcı mutfaklarını ele alır. Her bölümde farklı bir şefin yaşamı, kariyeri, mutfak felsefesi ve tarifleri incelenir. Dizi, gıda tutkunları için ilham verici ve bilgilendirici bir içerik sunar. Her bölüm, izleyicilere farklı kültürlerden ve mutfaklardan birçok farklı lezzeti keşfetme fırsatı sağlar.

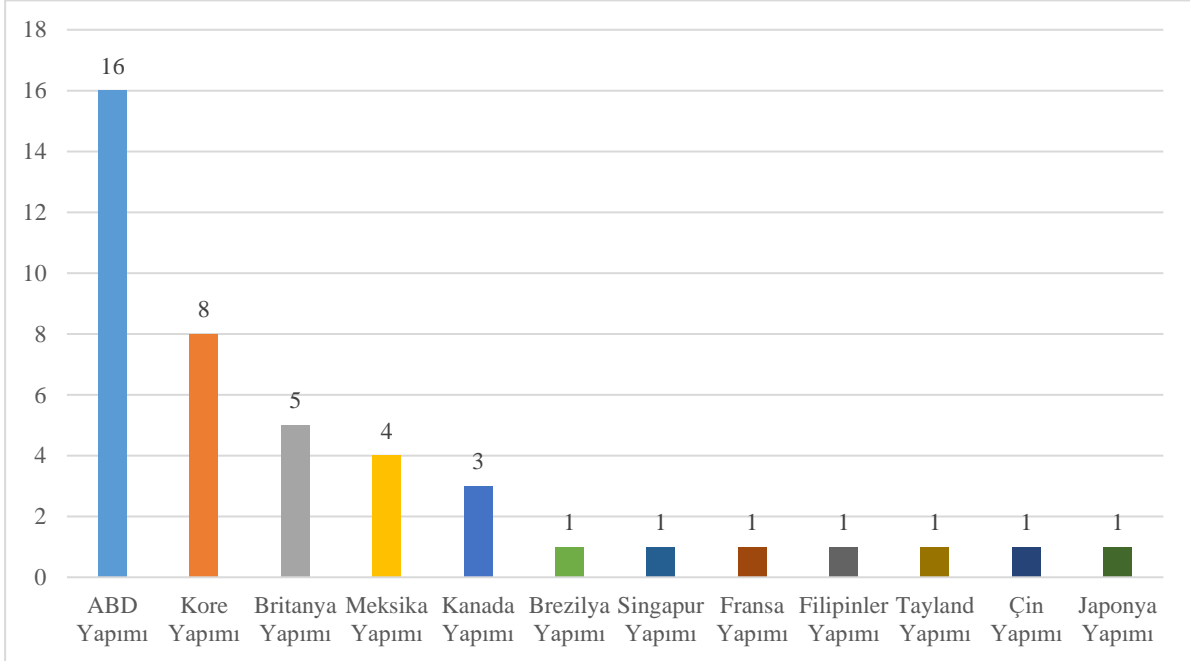
"The Big Family Cooking Showdown", 2 sezon ve toplam 26 bölüm süren bir İngiliz yemek yarışması televizyon programıdır. BBC Two kanalında yayınlanmıştır. Programda aileler, farklı yemek yarışmalarında rekabet ederler. Yarışma genellikle üç aşamadan oluşur: ön elemeler, ana yarışma ve final. Her aile, belirli bir tema veya tarife dayalı olarak çeşitli yemekler hazırlar. Yarışmacılar genellikle evde yapılan geleneksel yemekleri, aile tariflerini veya kendi yaratıcı yemeklerini sunarlar. Yarışma jürisi, yemeklerin lezzeti, sunumu ve yaratıcılığına göre puan verir. Her hafta en düşük puan alan ekip elenir. Finalde, kalan ekipler birbirleriyle karşılaşır ve birinci olmak için rekabet ederler.

Şekil 1: İncelenen yapımların yayın yılı

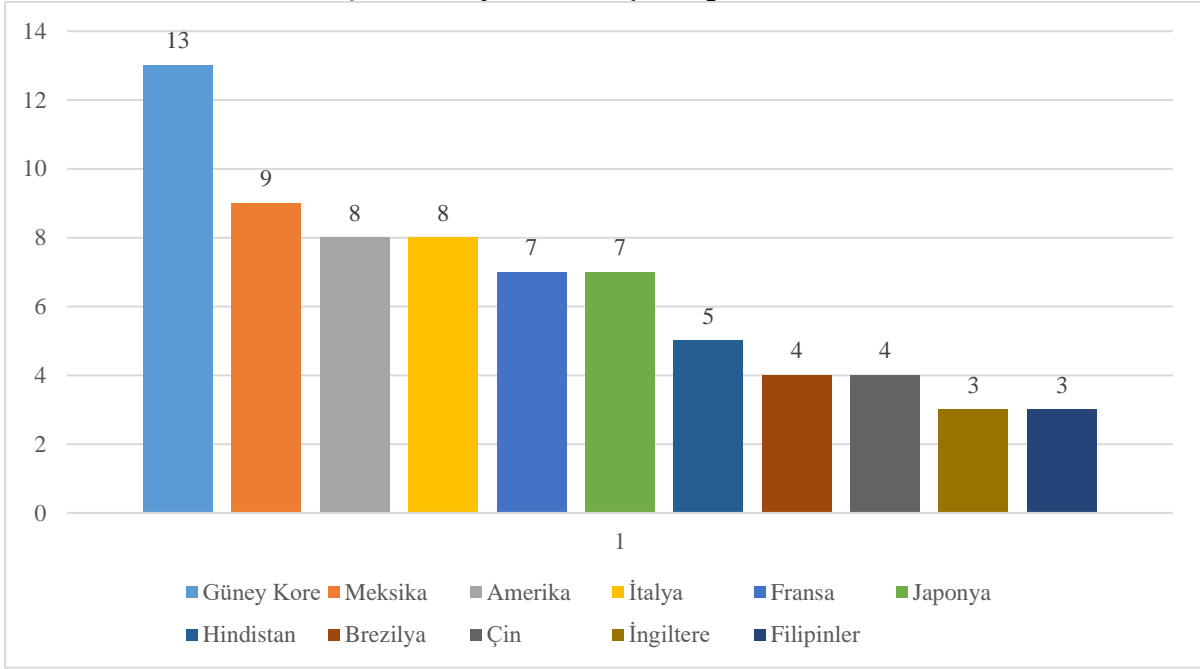
Şekil 1'de araştırma kapsamında incelenen yapımların yapım yılları gösterilmektedir. Buna göre incelenen 42 yapımın 12'si 2022 yılında, 9'u 2020 yılında, 6'sı 2023 yılında, 4'ü ise 2018 yılında yayınlanmıştır. Ayrıca 2 yapım 2021 yılında 1'er yapım ise 2010 ve 2016 yılında yayınlanmıştır. Bu araştırma verilerinin toplandığı 13- 25 Şubat 2024 tarihinde 2024 yılında yayınlanmış 2 yapım bulunmaktadır.

Şekil 2: Yapım sahibi ülkeler

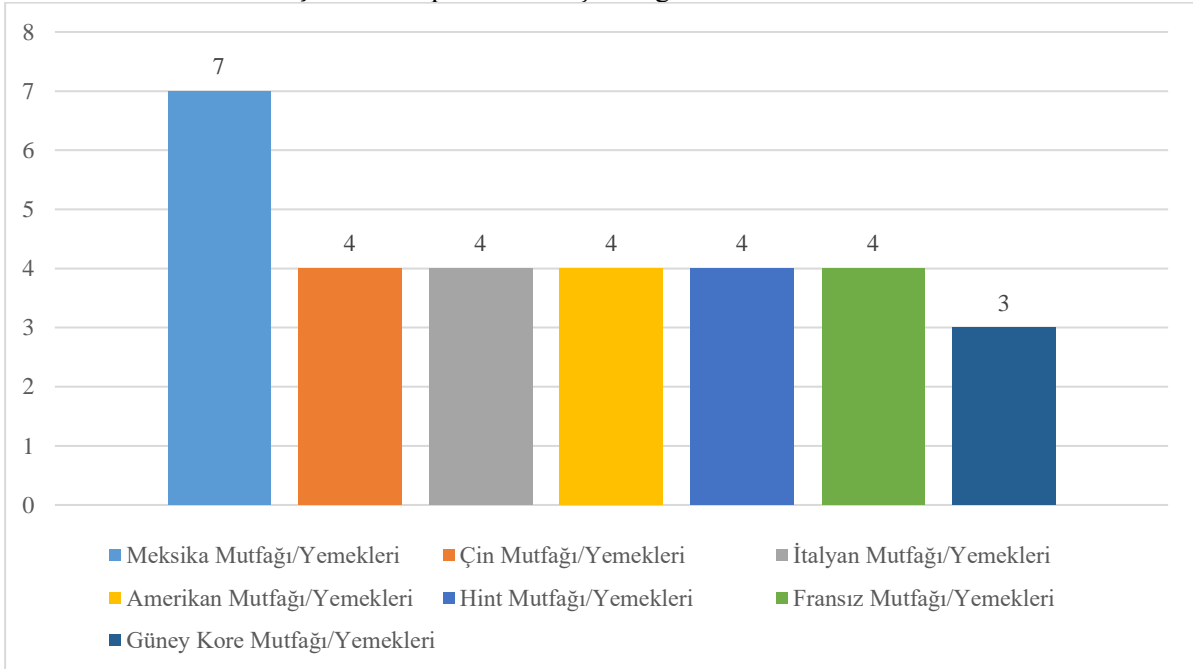
Çalışmanın bulgularına göre, incelenen yapımların çoğunluğu ABD yapımıdır ve toplamda 16 adet bulunmaktadır (Şekil 2). Kore, 8 yapımla ikinci sırada yer alırken, Britanya ise 5 adet yapımla üçüncü sırada bulunmaktadır. Meksika 4, Kanada 3 yapımla temsil edilirken, diğer ülkeler ise 1'er yapımla temsil edilmektedir. Bulgulara göre, ABD'nin mutfak ve gastronomi temalı yapımlara önemli bir katkısı olduğu, Kore'nin de dikkate değer bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu dağılım, yapım sahibi ülkelerin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bir yapımda ortak çalışan ülkeler ayrı ayrı yapım sahibi ülkeler olarak kabul edilmiştir.

Şekil 3: Yapımlarda en çok değinilen ülkeler

Şekil 3’de görüldüğü üzere mutfak ve gastronomi temalı yapımlarda en çok değinilen ülke Güney Kore’dir. Meksika ikinci sırada yer alırken, Amerika ve İtalya ise üçüncü sıradadır. Bu verilere göre Güney Kore, mutfak temalı yapımlarda en fazla sayıda projeye sahipken, Meksika ve Amerika da önemli birer paya sahiptir. Bazı yapımlarda birden fazla ülkeye değinilmiştir.

Şekil 4: Yapımlarda en çok değinilen ülke mutfakları

Çalışma bulgularına göre, mutfak ve gastronomi temalı yapımlarda en çok vurgulanan ülke mutfağı Meksika mutfağı/yemekleridir. Ayrıca, Çin, İtalya, Amerika, Hindistan ve Fransız mutfak/ yemekleri de yapımlarda önemli bir yer tutmaktadır. Yapımlarda en çok vurgulanan ülke mutfaklarından bir diğeri de Güney Kore mutfağı/yemekleridir.

Şekil 5: Yapımlarda en çok değinilen gastronomi ürünleri

Çalışma bulgularına göre, mutfak ve gastronomi temalı yapımlarda gastronomi ürünleri arasında en çok öne çıkanlar ürünler balık, tavuk, deniz ürünleri, pirinç/pilav, domuz ve ekmektir. Bu sıralama, genel olarak bu yapımlarda daha fazla vurgu yapılan ve ön plana çıkan mutfak ürünlerini yansıtmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Yeni iletişim teknolojileri, medya ortamlarını değiştirerek yapımların içeriğini etkilemekte ve izleyicilerin tercihlerinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu dijital platformların sadece içerik sunma şeklini değil, aynı zamanda seyircilerle etkileşimde bulunma ve özgün üretimler gerçekleştirme konusunda da önemli bir etki yaratmaktadır. İzleyiciler genellikle yemek programlarını yeni pişirme fikirleri edinmek ve eğlenmek için izlemektedirler (Villani vd., 2015). Araştırmanın sonuçlarına göre, yemek ve seyahat temalı programların dizi programlarından daha yaygın olduğunu ortaya konmuştur. Bu programların izleyicileri, yemek tarifleri ve pişirme yöntemleri hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla bu programları izlediğini düşündürmektedir. Araştırma sonuçları, gastronomi, yemek ve seyahat odaklı yapımların izleyiciler arasında popülerliğinin yüksek olduğunu düşündürmektedir.

Çevrim içi gastronomi programlarının seyahat temalı olması aynı zamanda izleyicilerin seyahat kararları üzerinde olumlu bir etkisinin olacağını göstermektedir; nitekim Aydın, Duğan ve Gürbüz (2017) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bu tür programları izleyen bireylerin seyahat kararlarında olumlu bir eğilim olduğunu gözlemlemiştir. Ayrıca, program izleme sıklığının artmasıyla bu olumlu etkinin daha da güçlendiği belirlenmiştir. Genel olarak, medyanın seyahat tercihleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu ve iletişim kanallarının, özellikle televizyon, DVD ve internet aracılığıyla seyahat davranışlarına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Beeton, 2005). Çalışmanın sonucundan hareketle yemek programlarının seyahat davranışına etki ettiği dolayısıyla gastronomi turizmine olumlu etki edeceği düşünülmektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucuna göre yapımların çoğunluğu ABD yapımıdır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan uluslararası dijital platform Netflix'in ABD merkezli olması, benzer şekilde faaliyet gösteren diğer yapımların da genellikle ABD ve Batı merkezli olması, bu platformlarda sunulan içeriklerin büyük ölçüde Batı kültürüne özgü unsurlar taşımasına yol açmaktadır. Aynı zamanda mutfak temalı yapımlarda en çok değinilen ülke Güney Kore olmuştur. Bu ülkeyi Meksika, Amerika ve İtalya takip etmiştir. Bu sonuç Uzak Doğu mutfağına olan ilginin artması şeklinde de yorumlanabilir. Çalışmada özellikle protein grubu hayvansal kaynakların ön plana çıkması da bu ülke mutfaklarının protein bazlı beslendikleri şeklinde yorumlanabilir. Balık, tavuk, deniz ürünleri, pirinç/pilav, domuz ve ekmek en çok tekrar eden gastronomi ürünleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca peynir, yöresel lezzet, sandviç, çikolata, et, pizza,

sokak yemekleri ve tavuk gibi gastronomi ürünlerinin de sıklıkla tekrar ettiği belirlenmiştir. Genel olarak protein içeren ürünlerin yapımlarda daha fazla kullanılması genel kabul gören bir durum olsa da farklı beslenme biçimlerine uygun ürünlerde yapımlarda yer almıştır.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda bazı önerilere aşağıda yer verilmiştir;

- Netflix gibi dijital platformlar, mutfak becerilerini geliştirmek isteyen izleyicilere eğitici içerikler sunarak önemli bir eğitim aracı olabilir. Bu tür içeriklerin çeşitlendirilerek artırılması, mutfak kültürünü zenginleştirebilir ve izleyicilere yeni deneyimler kazandırabilir.
- Günümüzde dijital platformların popülaritesi arttıkça, bölgesel gastronomi destinasyonlarının tanıtımı için bu platformlar önemli bir araç haline gelmiştir. Ülkeler, kendi mutfağına özgü içerikler üreterek tanıtımlarını güçlendirebilir ve uluslararası izleyici kitlesine ulaşabilir.
- Özellikle protein bazlı mutfak ürünleri, son dönemlerde artan bir ilgiyle karşılanmaktadır. Ancak alternatif beslenme tarzlarına olan ilginin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Fonksiyonel beslenme, çığ beslenme ve ketojenik beslenme gibi yeni eğilimler, izleyicilerin ilgisini çekebilir ve onlara farklı beslenme seçenekleri sunabilir.
- Netflixte Türk yapımı mutfak temalı içeriğin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin uluslararası dijital platformlardaki mutfak temalı içeriklerdeki varlığını artırması ve mutfak kültürünü daha etkin bir şekilde tanıtmaya gerektiği açıktır. Bu Türk mutfağına uluslararası alanda daha fazla tanınırlık kazanmasına ve Türk kültürünün daha geniş bir izleyici kitlesiyle paylaşılmasına aracılık edebilir.

Bu bilgiler ışığında, Netflix gibi dijital platformlar için çeşitli gastronomi temalı programlar üretilebilir. Bu programlar, izleyicilere mutfak becerilerini geliştirme fırsatı sunarken aynı zamanda farklı kültürleri keşfetme imkanı da sağlayabilir.

Kaynakça

- Abbots, E. J. (2015). The intimacies of industry. *Food, Culture & Society*, 18(2), 223-243. <https://doi.org/10.2752/175174415X14180391604323>
- Akova, S. (2020). Kültürlerarası iletişim bağlamında ötekileştirme olgusunun dijital taşıyıcılığına dair Netflix dijital televizyonu üzerinden bir bakış:13 Commandments (13 Emir) dizisi üzerinden gösterge bilimsel analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 26, 4481-4516. <https://doi.org/10.26466/opus.680136>
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Nobel Yayıncılık.
- Ateşalp, S.T. ve Başlar, G. (2020). İnternette dizi izleme pratiklerinin dönüşümü: Aşırı izleme (bingewatching) üzerine bir araştırma. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 32, 109-136. <https://doi.org/10.16878/gsuilet.560832>
- Aydın, B. O., Duğan, Ö. ve Gürbüz, S. (2017). Gastronomi TV programı kaynaklı turizm: Gaziantep örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 33-48.
- Aydın, D. (2023). Yerel kültürün küreselleşmesi hala mümkün mü?: Netflix Türkiye ve egemen kültür üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11 (1), 715-743. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.1189664>
- Başer, E. ve Akıncı, S. (2020). Kullanıcı deneyimi ve kişiselleştirme bağlamında bir dijital platform incelemesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(2), 866-897. <https://doi.org/10.18094/josc.688523>
- Başlar, G. (2021). Yerel içeriğin küresel dolaşımı bağlamında Netflix: "Hakan: Muhafız" izleyici yorumlarının analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, s. 415-435. <https://doi.org/10.31123/akil.989340>
- Beeton, S. (2005). *Film-induced tourism*. Channel View Publications.
- Boyd, D. ve Crawford, K. (2012). Critical questions for big data. *Information, Communication and Society*, 15(5), 662-679. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.678878>
- Boyle, R. ve Kelly, L. (2010). The celebrity entrepreneur on television: profile, politics and power. *Celebrity Studies*, 1(3), 334-350. <https://doi.org/10.1080/19392397.2010.511135>
- Bryman, A. (2012). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Candan, G. (2020). Glokalizasyon bağlamında Netflix reklamları: Göstergebilimsel bir analiz. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 45-60.

- De Solier, I. (2005). TV dinners: culinary television, education and distinction. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 19(4), 465-481. <https://doi.org/10.1080/10304310500322727>
- Demir, Y. ve Kızılırmak, İ. (2019). İzleyicilerin televizyon yemek programları ve ünlü şeflerle ilgili inanç ve tutumlarını değerlendirmeye yönelik bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1852-1866. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.452>
- Er, H. E. (2022). Dijital platformların izleyici alışkanlıkları üzerindeki etkisi: Netflix örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 117-142. <https://doi.org/10.34086/rteusbe.1114260>
- Ersin, N. (2023). Türkiye’de Netflix Dizilerini Aşırı İzleme [Binge-Watching] Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (61), 41-64. <https://doi.org/10.47998/ikad.1130445>
- Gilbert, A. (2019). Push, pull, rerun: television reruns and streaming media. *Television & New Media*, 20(7), 686-701. <https://doi.org/10.1177/1527476419842418>
- Görkem, O. ve Ertopcu, İ. (2019). TV yemek programlarının gastronomi eğitime yansımaları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1501-1513.
- Gümüş, B. (2021). Maraton izleyiciliğinden aşırı izlemeye: Netflix’in izleme alışkanlıklarına etkisi. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (37), 147-169. <https://doi.org/10.17829/turcom.862011>
- Henderson, J. C. (2011). Celebrity chefs: expanding empires. *British Food Journal*, 113(5), 613-624. <http://dx.doi.org/10.1108/00070701111131728>
- Kanık, İ. (2016). Küreselleşme sürecinde kültürel malzeme örneği olarak yemek kanalları ve programları. *Folklor/Edebiyat*, 22(86), 237-258.
- Karaduman, S. ve Acıyan, E. P. (2019). Netflix’in ilk Türk dizisi “Hakan Muhafız” üzerine bir alımlama analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 669-688. <https://doi.org/10.31123/akil.620457>
- Katmer, G. ve Sevindi, M.İ. (2020). Türkiye’de netflix’in serialler açısından genç geleneksel televizyon izleyici kullanım pratiklerine yansımaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 57-72. <https://dergipark.org.tr/pub/medeniyetsanat/issue/55869/760492>
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Matwick, K. ve Matwick, K. (2015). Inquiry in television cooking shows. *Discourse & Communication*, 9(3), 313–330. <https://doi.org/10.1177/1750481315576629>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Nas, T. (2024). *Netflix bağlamında dijital platformlar, kültür endüstrisi ve izleme deneyimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Netflix, (2024). Netflix Yatırımcılar, <https://ir.netflix.net/ir-overview/profile/default.aspx> (Erişim Tarihi: 14.07.2024).
- Öner, Y. ve Seyfeli, C. (2022). Hristiyan Avrupa’nın cadılarında sinemanın masumlarına dönüşüm (Netflix filmleri örneği). *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi (Journal of Oriental Scientific Research)*, 14(2), 478-497. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1114993>
- Özel, S. (2020). Talebe bağlı video servisleri çağında Netflix etkisi. *İnsan & İnsan*, 7(26), 115-138. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.786938>
- Özkan, U. B. (2021). Doküman inceleme yönteminde anahtar kavramlar. U. B. Özkan (Ed.), *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi* içinde (ss. 1- 8) Pegem Akademi.
- Pope, L., Latimer, L. ve Wansink, B. (2015). Viewers vs. Doers: the relationship between watching food television and BMI. *Appetite*, 90, 131–135. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.02.035>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sarı, Ü. ve Sancaklı, P. (2020). Küyerelleşmenin dijital platformların içerik tanıtımına etkisi: Netflix örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 243-260. <http://10.17680/erciyesiletisim.647463>
- Sarı, Ü. ve Türker, H. (2021). Dijital platform kullanıcılarının izleme alışkanlıklarına yönelik bir araştırma: Netflix örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 59-80. <https://doi.org/10.18037/ausbd.902558>
- Smulowitz, S. (2017). Document analysis. *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*, 1-8. <https://doi.org/10.1002/9781118901731.iecrm0071>

Villani, A. M., Egan, T., Keogh, J. B. ve Clifton, P. M. (2015). Attitudes and beliefs of Australian adults on reality television cooking programmes and celebrity chefs. Is there cause for concern? Descriptive analysis presented from a consumer survey. *Appetite*, 91, 7-12.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.appet.2015.03.021>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

Yılmaz, E. S. ve Erdem, A. (2022). Dijital platform üyeliklerinin devamlılığına etki eden faktörler: Netflix örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(17), 47-67.
<https://doi.org/10.25204/iktisad.970186>

Etik kurul onayı

Araştırma hali hazırdaki veriler üzerinden yürütüldüğü için etik kurul izni gerektirmemektedir.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Araştırma yazarları çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Jeopark ve jeoturizm konulu çalışmaların bibliyometrik analizi*

Bibliometric analysis of studies on geoparks and geotourism

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 31.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1477702](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1477702)

Melike GÜL**1

Bilge VİLLİ²

ÖZ: Kitle turizminin olumsuz etkilerinin hissedilmesiyle birlikte günümüz insanında çevre bilinci ve doğal, kültürel değerler üzerinde farkındalık anlayışı artarak alternatif turizm türlerine ilgi oluşmuştur. Bu kapsamda ortaya çıkan jeoturizm faaliyetleri, sürdürülebilir turizm anlayışı ile gerçekleşen kırsal turizm ve ekoturizm gibi turizm çeşitlerinin bir uzantısı olarak görülmektedir. Jeoturizm alternatif turizm türleri arasında oldukça talep alan bir turizm çeşidi olmaya başlamıştır. Çalışmanın amacı dünyada jeoturizme yönelik yapılmış olan araştırmaların eğilimlerinin bibliyometrik olarak incelenmesidir. Bu amaçla, 2003 ile 2024 yılları arasında yapılmış olan jeoturizm ile ilgili çalışmalar “jeopark” ve “jeoturizm” anahtar kelimeleri kullanılarak Scopus veri tabanında taranmıştır. Veri toplama işlemlerinde; araştırmanın başlığı, yayınlandığı yıl, yayınlayan derginin ismi, yazar adları ve atıf sayısı gibi bilgilerden yararlanılmıştır. Metin verilerinin analizinde VOSviewer yazılımı kullanılarak doğruluk ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda yıllar itibarıyla “jeopark” ve “jeoturizm” konusuna yönelik yapılan araştırmaların nitelik ve niceliğinde, atıf sayısında nasıl bir değişim olduğu ve araştırmaların hangi ülke ve kurumlarda daha ağırlıklı yayınlandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın jeoturizm konusunda geleceğe yönelik eğilimleri ve farklı bakış açılarını ortaya çıkararak bundan sonra yapılacak çalışmalara rehberlik edeceği öngörülmektedir. Literatür incelendiğinde “jeopark” ve “jeoturizm” alanında yapılan araştırmalara yönelik herhangi bir bibliyometrik analiz çalışmasının olmadığı, bu nedenle bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeoturizm, Jeopark, Jeomiras, Bibliyometrik analiz

ABSTRACT: With the increasing awareness of the negative impacts of mass tourism on the environment, contemporary individuals have developed a greater appreciation for environmental consciousness and natural and cultural values. This has led to a growing interest in alternative forms of tourism. In this context, geotourism activities have emerged as an extension of tourism types such as rural tourism and ecotourism, which are carried out with a sustainable tourism approach. Geotourism has started to become a highly demanded form of tourism among alternative tourism types. The aim of the study is to investigate the trends of research conducted on geotourism worldwide through bibliometric analysis. To achieve this goal, research articles related to geotourism conducted between 2003 and 2024 were scanned in the Scopus database using the keywords “geopark” and “geotourism”. In data collection processes, information such as the title of the research, publication year, name of the publishing journal, author names, and citation count were utilized. The accuracy and reliability of the textual data analysis were attempted to be ensured using the VOSviewer software. The study aims to determine changes in the quality and quantity of research conducted on the topics of “geopark” and “geotourism” over the years, as well as the citation counts, and to identify the countries and institutions where the research is predominantly published. It is anticipated that the study will reveal future trends and different perspectives regarding geotourism, thus guiding future research efforts. Upon reviewing the literature, it has been observed that there is a lack of bibliometric analysis studies on research conducted in the fields of “geopark” and “geotourism”. Therefore, it is believed that this study will fill this gap in the field.

Keywords: Geopark, Geotourism, Geoheritage, Bibliometric analysis

* Bu çalışma IV. Ulusal / I. Uluslararası Balıkesir Turizm Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Sındırgı Meslek Yüksekokulu, melikegul@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9046-4161>

² Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Sındırgı Meslek Yüksekokulu, bilgevilli@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1175-2043>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Geotourism is a type of tourism that requires interdisciplinary integration in the tourism industry in order to interpret and protect cultural and non-biological assests that are geologically protected. Geoparks are nationally protected areas where geosites of the same or different types are found collectively and include a geological heritage area that is not smaller than pedestrian walking distance, has special importance, is rare or has aesthetic appeal. It aims to transfer values to future generations and to learn the history of the world thorough geotourism. Geoparks are one of the new concepts used in nature conservation and were activated with the establishment of the European Geoparks Network in 2000 and gained an integrated structure. There are 213 geoparks from 48 countries in the UNESCO Global Geopark Network by 2023. Turkey's first and only UNESCO Geopark is Kula-Salihli UNESCO Global Geopark located in Manisa. In Turkey, organizational activities regarding the protection of geological heritage were initiated in 1997 by the student community of Ankara University called JEMIRKO. The fact that geotourism is associated with many types of tourism increases its role in the development of countries. Thanks to the geopark and geotourism approach, the natural resources, environmental characteristics and heritage areas of the countries are protected, and sustainable development goals can be achieved thorough new models in rural area management. Considering Turkey's rich geoheritage values, it is an undeniable fact that the contribution of geotourism to the country's tourism will increase day by day.

Methodology

In this study, quantitative research method was used, and the study was designed in the survey model. In the study, bibliometric analysis of publications on Geotourism and Geopark was conducted. The VOSviewer program, which allows in-depth analysis of data sets, was used due to its functionality and powerful features and because it offers mapping, visualization, and multidimensional analysis. Scopus database, which has advanced search indicators, was used for advanced data analysis. On 02.04.2024, the words "Geotourism" and "Geopark" were searched in the title-abstract-keywords section of the Scopus database. Data accessed from the Scopus database were transferred to the VOSviewer program and bibliographic maps were created. By performing network visualization on these maps, according to the citation status of the publications, the most cited authors and their relationships, the most cited country, the most cited institution, the most cited source, the most used keywords and the bibliographic matches of authors and works were determined.

Findings and discussion

Looking at the last 5 years, it can be seen that there were 19 publications in 2024, 55 publications in 2023, 60 publications in 2022, 63 publications in 2021 and 34 publications in 2020. When the number of publications is examined by Country/Region in the Scopus database, Poland ranks first with 50 publications, Indonesia ranks second with 44 publications, China ranks third with 39 publications, Portugal ranks fourth with 38 publications and Spain ranks fifth with 37 publications. According to the findings of the study, the most cited authors were Carlos Costa (351 citations), Celeste Coelho (351 citations) and Dimitry A. Ruban (335 citations). The authors who produced the most works were Dmitry A. Ruban (16 works), Piotr Migon (8works) and Wojciech Zglobicki (7 works). In addition, it has been found that the authors who are most cited and produce the most works are not the most connected authors. China University of Geosciences-China (6 works), Benha University-Egypt (6 works) and Southern Federal University-Russia (4 works) are represented by works. The institutions of the most cited studies were Aveiro University-Portugal (877 citations), NC State University-USA (187 citations) and Murdoch University-Australia (187 citations). In the citation analysis of the sources, "Geoheritage", "International Journal of Tourism Research" and "Geosciences (Switzerland)" Journals stand out clearly. By analysing the most used keywords in publications about Geotourism and Geopark, the following expressions were found: Geotourism with 321 repetitions, geopark with 127 repetitions, geoheritage (geomiras) with 97 repetitions, geodiversity with 84 repetitions and Unesco with 80 repetitions.

Results and recommendations

This study includes bibliometric analysis of publications on Geotourism and Geoparks. When the words “Geotourism” and “Geopark” were searched in the title-abstarct-keywords section of the Scopus database, 521 studies were found between 2003-2024. Of these publications, 391 are journal articles, 61 are papers, 31 are compilation articles, 30 are book chapters, 3 are books, 3 are book reviews and 1 is editorial content. With 63 publications, 2021 is the year with the highest number of publications compared to other years. When the countries with the most publications are examined; Poland ranks first with 50 publications, Indonesia ranks second with 44 publications and China ranks third with 39 publications. Most publications are in English (469), Polish (18) and Portuguese (11). By making network visualization on maps, according to the citation status of the publications, the most cited authors and their relationships, the most cited country, the most cited institution, the most cited source, the most used keywords, and the bibliographic matches of authors and works were identified. The authors who published the most were Ruban (16 publications), Nemeth (9) and Migon (9); the universities with the most studies were Southern Federal University (14 publications), School of the Earth Sciences and Resources (13 publications) and University of Wroclaw (12 publications). When the citation analyses of the institutions were examined, it was determined that the most citations were made to the University of Aveiro. When the citation analysis of the sources is conducted, the most cited source is the “Geoheritage” Journal.

China is the country with the most UNESCO Global Geoparks in the world (47 pieces). China ranks third in the number of publications. It is suggested that increasing the number of publications on geotourism and geoparks in Turkey will contribute to the increase in the number of geoparks in each city. The only UNESCO registered geopark in Turkey is Kula-Salihli Geopark. Ida Madra Geopark, which is important for Balıkesir to be remembered as a geotourism city, has been determined as a candidate geopark in 2021. It is recommended to increase the number of UNESCO registered geoparks and even to have one in every city. It is aimed that this study will contribute to scientists who will conduct research on Geotourism and Geopark issues. Data collection tools are limited to the Scopus database. For future studies, it is recommended to focus on publications between certain dates and to include other databases other than Scopus in the research.

Giriş

Günümüzde küreselleşmenin yaşanması, teknolojinin gelişmesi, eğitim ve gelir düzeyinin yükselmesiyle birlikte insanların beklentileri çeşitlenerek artmakta ve her geçen gün daha yeni turizm türleri ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllardır insanoğlunun ilgi odağı olan doğa turizmi kentsel yaşam koşullarının yoruculuğu ve karmaşıklığı nedeniyle tercih edilmektedir. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi neticesinde serbest zamanı artış gösteren insanlar merak ve araştırma güdülerinin de etkisiyle doğaya yönelmekte, inceleyici geziler gerçekleştirmeyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda doğal ortamların oluşumunu yakından inceleme imkânı sunan jeolojik miras alanları günümüz insanı için yeni ve ilgi çekici bir turizm türü ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla jeomiras ve bu mirasın ortaya çıkardığı jeoparklar, jeopark alanlarını gezmek görmek ve incelemek amacıyla gerçekleştirilen turların neticesinde ortaya çıkan jeoturizm kavramları günümüz alternatif turizm türleri arasında araştırılması gereken önemli konulardır.

Bu çalışmanın amacı, dünyada 2003-2024 yılları arasında jeopark ve jeoturizm ile ilgili yapılmış olan çalışmaların eğilimlerinin bibliyometrik olarak belirlenmesidir. Çalışma, hangi ülkelerde jeopark ve jeoturizm konusunda daha fazla çalışma yapıldığını, bu çalışmaların hangi dergilerde en fazla yayınlanıp atıf aldığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Literatür incelendiğinde jeoturizmin yeni bir turizm çeşidi olmasından dolayı bu alandaki çalışmaların son on yıldır artış göstermeye başladığı, bu konu ile ilgili kapsamlı bir bibliyometrik analizin henüz yapılmamış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın alandaki boşluğu dolduracağı ve bundan sonraki çalışmalar için yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

Literatür taraması

Jeopark ve jeoturizm kavramlarının doğuşu ve tanımlanması

Jeo-sit temelli bir faaliyet olarak kabul edilen jeoturizm kavramı (Hose, 2011: 344), 1980'li yıllarda ortaya çıkarak 2000'li yılların başlarında gelişmeye başlamış olup dünya çapında yayılması oldukça hızlı gerçekleşmiştir (Dong vd., 2014: 40). Jeoturizm, bir doğal alanın yapısının korunmasının ötesinde doğal, peyzaj ve beşerî değerlerin tümünün korunması ile ilgilenmektedir (Diker vd., 2016: 336). Heggie (2009: 257) jeoturizmi “bölgenin coğrafi karakterini, çevresini, kültürünü ve kültürel mirasını koruyan, diğer yandan yerel halkı göz ardı etmeyen bir turizm tipi” olarak tanımlamaktadır. Gümüş (2008: 5) “doğal ortamlara, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları görmek ve tanımak için yapılan ziyaretleri” jeoturizm olarak ifade etmektedir. Bir başka tanımda ise jeoturizm; “jeolojik anlamda sit özelliğinde olan, kültürel ve biyolojik olmayan varlıkların yorumlanması ve korunması amacıyla turizm endüstrisindeki disiplinler arası entegrasyonu gerektiren turizm” olarak belirtilmiştir (Bahram, 2019: 17). Vural (2019: 253) jeoturizmi, turistlerin tatil alternatiflerini özel ilgi alanlarını dikkate alarak tercih ettikleri bir turizm formu şeklinde tanımlanan “özel ilgi turizmi” içerisinde değerlendirmenin doğru olacağını savunmaktadır. Doğal ve kültürel değerleri jeoturizm odakları ile bütünleştiren turizm faaliyetleri yeni bir ekoturizm yaklaşımı olarak görülmektedir (Yıldırım ve Koçan, 2008: 138). Pralong (2006: 21) de jeoturizmin ekoturizmin parçası olduğunu savunarak doğal kaynak temelli bir turizm ürünü olduğunu ifade etmektedir. Jeoturizm, 1980'lerin sonlarında İngiltere’de maden ve taş ocaklarının ıslah programlarında artan kayıpların okul, üniversite ve müze jeologları tarafından fark edilmesi neticesinde gelişim göstermeye başlamıştır (Gülduran ve Saltık, 2021: 29).

Jeoturizmin gelişmesi ile önem kazanan bir başka kavram ise “jeoparklar” olmuştur (Gray, 2008: 288). Jeoparklar; jeolojik ve doğal güzelliklerin korunması, gelecek nesillere aktarılması ve jeo turizm yolu ile dünyanın geçmişinin öğrenilmesi amacını taşımaktadır (Diker vd., 2016: 337). Jeopark kavramı; “aynı veya farklı türden jeositlerin topluca bulunduğu ve yaya gezme mesafesinden küçük olmayan, özel öneme sahip, ender bulunan veya estetik yönden çekiciliği olan jeolojik miras alanını içeren ve ulusal olarak korunan alanlar” olarak tanımlanmaktadır (Gülduran ve Saltık, 2021: 27). Jeopark kavramı içerisinde “jeosit, jeomiras” gibi kavramları da barındırmaktadır. Dölek ve Şaroğlu (2017: 2), jeositleri “güncel veya eski herhangi bir jeolojik süreci, olayı veya özelliği ifade eden, kaya, mineral, fosil topluluğu, yapı, istif, yer şekli veya arazi parçası” olarak tanımlarken; bu yer şekli veya arazi parçasının tarihsel ve/veya arkeolojik özellik gösterdiğinde “kültürel jeosit”; jeosit veya kültürel jeosit özelliği taşıyan alanlar yok olma tehdidi altında olduğunda ise “jeolojik miras” olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Jeositler, geçmişin sessiz ve taşlaşmış belgeleri olarak kabul edilirken jeomiras, jeolojik

olayların ardından uzun zaman geçtiğinde bile anlaşılmasını sağlamaktadır (Gülduran ve Saltık, 2021: 27).

Jeoparklar, doğa korumada kullanılan yeni kavramlardan birisidir ve 2000 yılında Avrupa Jeoparklar Ağı'nın kurulmasıyla harekete geçmiş olup entegre bir yapı kazanmıştır (Diker vd., 2016: 337). Avrupa'daki doğal park modeline uyan jeoparkların millî parklardan daha farklı koruma işlevleri bulunmaktadır. Dolayısıyla jeoparkların eğitim, doğayı, jeolojik mirasları ve sosyo-kültürel yapıyı koruma, yerel toplumlar açısından sürdürülebilir kalkınmayı sağlama gibi hem doğal hem de kültürel koruma hedefleri mevcuttur (Gürsay ve Güneş, 2014: 205). UNESCO küresel jeopark ağında 2023 yılı itibarıyla 48 ülkeden 213 jeopark bulunmaktadır. Türkiye'nin ilk ve tek UNESCO jeoparkı Manisa'da bulunan Kula-Salihli UNESCO Küresel jeoparkıdır (UNESCO, 2023).

Jeoturizm anlayışının kökeni Amerika'da 120 yıl önce Büyük Kanyon'un ulusal park ilan edilmesine dayanmakta olup, Avrupa'da 1991 yılında Fransa'da yayınlanan Digne Deklarasyonu ile "jeomiras" terimi üretilmiştir (Koçan, 2011: 48). Türkiye'de, jeolojik mirası korumaya ilişkin örgütlenme faaliyetleri 1997 yılında Ankara Üniversitesi'nin JEMİRKO adlı öğrenci topluluğu tarafından başlatılmıştır. Faaliyetleri geliştirmek amacıyla Türkiye Jeolojik Mirasını Araştırma ve Koruma Grubu kurulması gündeme gelmiştir. Kültür Bakanlığı'nın da desteğiyle 2000 yılında JEMİRKO, Jeolojik Mirası Koruma Derneği halini almıştır (Gülduran ve Saltık, 2021: 29).

Jeopark ve jeoturizmin ülkelerin kalkınmasında önemi

Jeoturizm turizm endüstrisi altında ekonomik kalkınmayı sağlamakta, yaşam kalitesini arttırmakta ve insan sağlığına da katkı vermektedir (Vural ve Külekçi, 2021: 3). Jeoturizm sürdürülebilir ekoturizm faaliyetleri çerçevesinde yerel halk için yeni iş fırsatları yaratması yönünden iyi bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Jeopark ve jeoturizm yaklaşımı sayesinde ülkelerin doğal kaynakları, çevresel özellikleri ve miras alanları korunmakta, kırsal alan yönetimlerinde gerçekleştirilen yeni modeller aracılığıyla sürdürülebilir kalkınma hedefleri gerçekleştirilebilmektedir (Koçan, 2012: 73). Jeoturizmin birçok turizm çeşidi ile ilişkili olması ülkelerin kalkınmasındaki rolünü arttırmaktadır. Newsome vd., (2012: 20) jeoturizm ile ekoturizm arasında çok güçlü, jeoturizm ile kültür turizmi ile arasında güçlü ve jeoturizm ile macera turizmi arasında ise orta düzeyde bir ilişki bulunduğunu savunmaktadırlar. Dowling (2013: 66) ise jeoturizmin "jeolojik temelli olması, sürdürülebilir olması, eğitici olması, yerel halka faydalı olması ve turist memnuniyeti oluşturması" gibi beş önemli ilkesi olduğunu ifade ederek jeoturizmin ülke kalkınmasındaki önemini vurgulamaktadır. Şener vd. (2023: 79) jeoparklar ve jeomiras olarak ele alınan unsurların bulunduğu bölgeye birçok fayda sağladığını belirtirken Lazaar ve Aloia (2014: 8) en önemli faydaların yerel ekonomiyi iyileştirmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve bilimsel bilgiler ile yerel halkı bilgilendirmek olduğunu ifade etmektedir. Milli parklara kıyasla daha hassas ve karmaşık bir yapıda olan jeoparkların (Hartling ve Meier, 2010: 29); eğitim, doğayı ve jeolojik mirasları koruma, sosyo-kültürel yapıyı koruma, yerel toplumlar açısından sürdürülebilir kalkınmayı sağlama ve bilimsel araştırma konuları gibi hem kültürel hem de doğal koruma hedefleri bulunmaktadır (Gürsay ve Güneş, 2014: 205).

Jeolojik mirasın korunması yerel yönetimlerce yerel gelirleri artırıcı, ekonomi büyümeyi ve istihdamı geliştirici bir uygulama olarak kabul gördüğünden dolayı jeolojik kaynakları ve jeolojik çevreyi korumanın kurulan jeoparklar ile mümkün olduğu fark edilmiş ve bölge nüfusunu koruyup geliştirmenin de buna bağlı olduğu anlayışı geliştirilmiştir. Jeoparklar yöresel kalkınma işlevini jeoturizm yoluyla gerçekleştirmektedirler (Koçan, 2012: 72). Türkiye'nin sahip olduğu zengin jeomiras değerleri dikkate alındığında, jeoturizmin ülke turizmine olan katkısının her geçen gün artacağı inkâr edilemez bir gerçektir. Bunun yanı sıra jeoparkların kaynak değerlerinin zarar görmemesi adına jeoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nicel (kantitatif) araştırma yöntemi kullanılmış olup, çalışma tarama modelinde tasarlanmıştır. Tarama modeli, belirli bir konu ile ilgili derinlemesine bilgi edinebilmek için yapılan ayrıntılı araştırmaları içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmada jeoturizm ve jeopark konularındaki yayınların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometrik analizde konu ile alakalı

çalışmaların yazar, yıl, atıf, kurum, ülke, dergi, birlikte yazarlık ve yazarların kullandıkları ortak kelimelerin ortaya koyulması ile yeni bir bakış açısı sağlanmaktadır. Ayrıca araştırma yapılan disiplinlerin ileriye yönelik eğilimlerini tahmin etme gibi avantajlar da sağlamaktadır. Literatür incelendiğinde farklı bibliyometrik analiz araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise işlevsellik ve güçlü özellikleri açısından dolayı VOSviewer programı kullanılmıştır. VOSviewer, haritalama, görselleştirme ve çok boyutlu analiz olanağı sunmasından dolayı veri setlerinin derinlemesine analizine imkân sağlamaktadır. Ayrıca VOSviewer programı Scopus, Web of Science, Dimensions ve PubMed gibi veri tabanları Semantic Scholar, WikiData, OpenAlex, Crossref ve OpenCitations verilerinden ağlar oluşturabilmektedir (VOSviewer, 2022).

Mevcut çalışmada Scopus veri tabanı kullanılmıştır. Çünkü Scopus veri tabanında ileri düzey veri analizlerine uygun gelişmiş arama göstergeleri bulunmaktadır. Ayrıca yayın etiği bakımından güvenilir ve nitelikli çalışmaları kapsamakta ve sosyal bilimler alanında geniş bir veri koleksiyonuna erişimi de sağlamaktadır. 02.04.2024 tarihinde, Scopus veri tabanının başlık-özet-anahtar kelimeleri kısmında “Geotourism” ve “Geopark” kelimeleri arandığında 2003-2024 yılları arasında 521 çalışmaya ulaşılmıştır. Son 5 yıla bakıldığında 2024’te 19 yayın, 2023’te 55 yayın, 2022’de 60 yayın, 2021’de 63 yayın, 2020’de ise 34 yayın yapıldığı görülmektedir. 2021 yılı 63 yayın sayısı ile diğer yıllara oranla en fazla yayın yapılan yıldır. Scopus veri tabanından erişilen döküman türleri ve sayıları Tablo 1’de yer almaktadır. Scopus veri tabanından erişilen veriler VOSviewer programına aktarılmış, bibliyografik haritalar oluşturulmuş ve bu haritalarda ağ görselleştirmesi (network visualization) yapılmıştır. Çalışmaların atıf durumuna göre en çok atıf alan yazar ve yazarların ilişkileri, en çok atıf alan ülke, en çok atıf alan kurum, en çok atıf alan kaynak, en çok kullanılan anahtar kelimeler, yazar ve eserlerin bibliyografik eşleşmeleri belirlenmiştir. Bu görseller bulgular kısmında yer almaktadır.

Tablo 1: Jeoturizm (geotourism) ve jeopark (geopark) konulu doküman türüne göre yayın sayısı

Döküman Türü	Döküman Sayısı
Dergi Makalesi	391
Kongre Bildirisi	61
Derleme Makale	31
Kitap Bölümü	30
Kitap	4
Kitap İncelemesi	3
Editoryal İçerik	1
Toplam	521

Kaynak: (Scopus, 2024)

Scopus veri tabanında jeoturizm (geotourism) ve jeopark (geopark) konusunda Ülke/Bölgeye göre yayın sayıları yer almakta ve Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2’ye göre Polonya 50 yayın sayısı ile birinci sırada, Endonezya 44 yayın ile ikinci, Çin ise 39 yayın ile üçüncü, Portekiz 38 yayın ile dördüncü ve İspanya 37 yayın ile beşinci sıradadır.

Tablo 2: Jeoturizm (geotourism) ve jeopark (geopark) konulu ülke/bölgeye göre yayın sayısı

Ülke/Bölge	Yayın Sayısı	Ülke/Bölge	Yayın Sayısı
Polonya	50	Bilinmeyen	3
Endonezya	44	Slovenya	3
Çin	39	Romanya	3
Portekiz	38	Peru	3
İspanya	37	Kolombiya	3
Almanya	28	Bulgaristan	3
Brezilya	26	Vietnam	2
Rusya	23	Uruguay	2
İtalya	23	Tayvan	2
Malezya	22	Hollanda	2
Hindistan	19	Moritanya	2
İngiltere	17	Libya	2
Mısır	16	Küba	2
Avustralya	15	Hrvatistan	2
Slovakya	14	Şili	2

Fas	14	Azerbaycan	2
Macaristan	14	Tunus	1
Fransa	14	İsveç	1
Çek Cumhuriyeti	13	Güney Afrika	1
Ekvator	12	Samoa	1
İran	11	Filistin	1
Yunanistan	11	Pakistan	1
Tayland	10	Umman	1
Yeni Zelandya	10	Moğolistan	1
Türkiye	9	Madagaskar	1
Sırbistan	8	Kazakistan	1
Japonya	8	Ürdün	1
Amerika	7	İsrail	1
İsviçre	7	İrlanda	1
Suudi Arabistan	7	Irak	1
Avusturya	7	Gürcistan	1
Güney Kore	6	Fiji	1
Meksika	5	Etiyopya	1
Hong Kong	5	Danimarka	1
İzlanda	4	Belçika	1
Kanada	4	Ermenistan	1
Kamerun	4	Arjantin	1

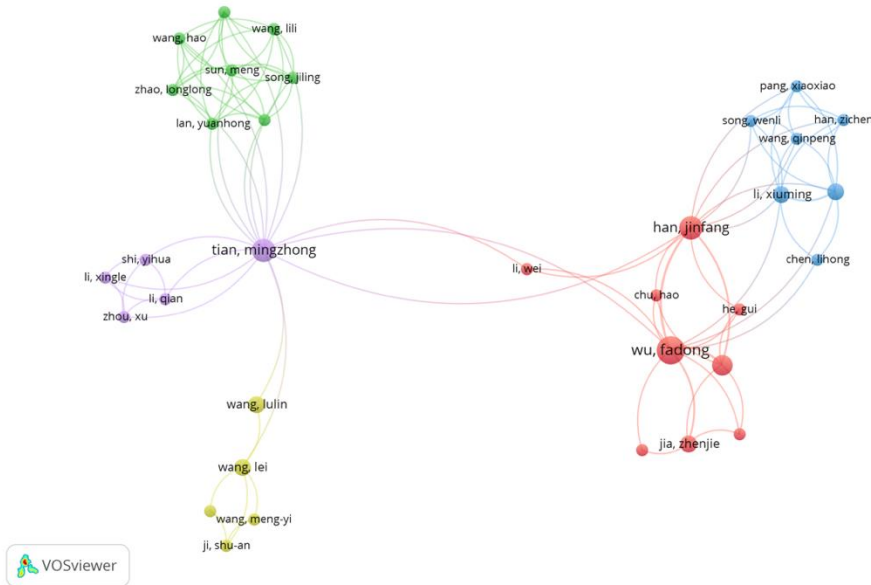
Kaynak: (Scopus, 2024)

Bulgular ve tartışma

Ortak yazarlık analizi

Ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı olan ve iş birliği yapan yazarları belirlemek için en az bir yayın ve en az bir atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Aralarında en yüksek bağlantı bulunan isimler arasında yapılan analize göre 5 kümede birleşen 34 yazar, 102 bağlantı ve 109 bağlantı gücüne sahiptir. En çok atıf alan yazarlar Carlos Costa (351 atıf), Celeste Coelho (351 atıf) ve Dmitry A. Ruban (335 atıf) olmuştur. En çok eser üreten yazarlar ise Dmitry A. Ruban (16 eser), Piotr Migon (8 eser) ve Wojciech Zglobicki (7 eser) olmuştur. Ayrıca en fazla atıf alan ve en fazla çalışma üreten yazarların en bağlantılı yazarlar olmadığı görülmektedir.

Şekil 1: Yazarlar arasındaki iş birliğini gösteren ortak yazar bağları

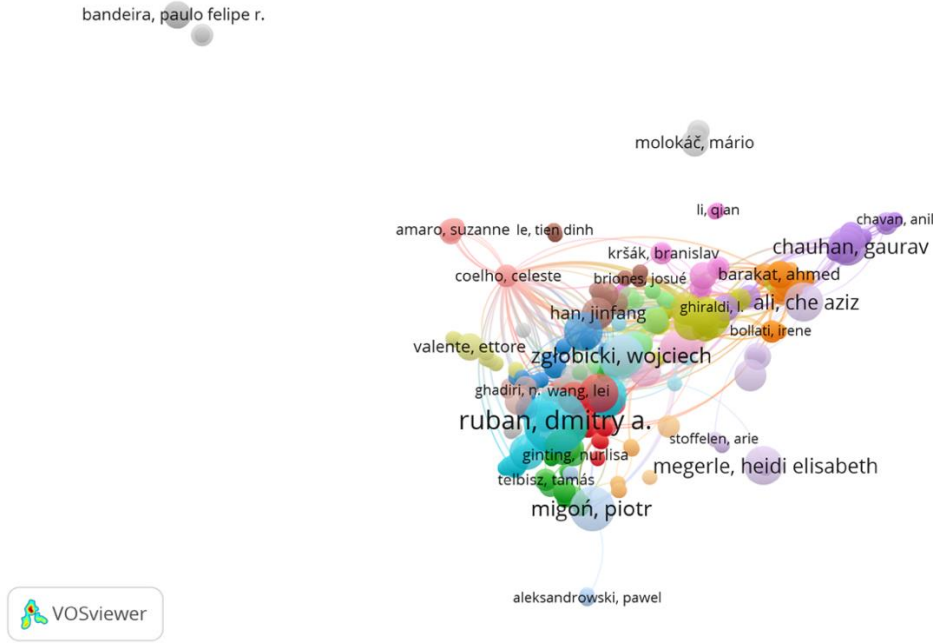

Yazarların atıf analizi

Atıf ve yazar ilişkisini gösteren ağları belirlemek için en az bir yayın ve en az bir atıf kriteri seçilerek yazar atıf analizine ilişkin ağ haritası oluşturulmuştur. Birbiriyle bağlantıları görülen 632 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 22 küme, 5026 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 5665 olarak

belirlenmiştir. En çok atıf alan yazarlar Carlos Costa (351 atıf), Celeste Coelho (351 atıf) ve Dmitry A. Ruban (335 atıf) olmuştur.

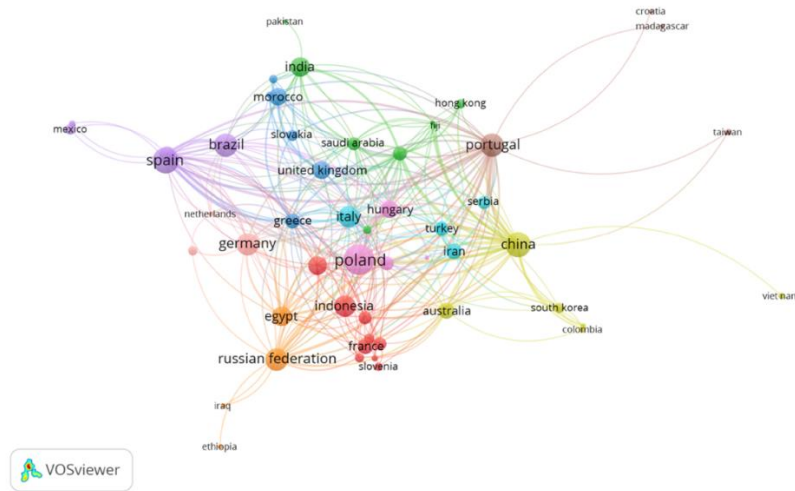
Şekil 2: Yazarların atıf bağları

Ülkelere göre atıf analizi

Çalışmaların yapıldığı ülkelere göre aldıkları atıflara ait ağ haritasını oluşturmak için bir ülke tarafından en az bir çalışma yayınlanması ve bir atıf alınması kriterine kapsamında aralarında ilişki olan 54 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. 10 küme, 304 bağlantı ve 598 toplam bağlantı gücü belirlenmiştir. En çok atıf alan ülkeler Portekiz (654 atıf), Çin (455 atıf) ve İngiltere (436 atıf) olmuştur. Çalışma sayısı bakımından ise sıralama Polonya (41 yayın), İspanya (29 yayın) ve Çin (27 yayın) şeklindedir

Şekil 3: Ülkelerin atıf bağları

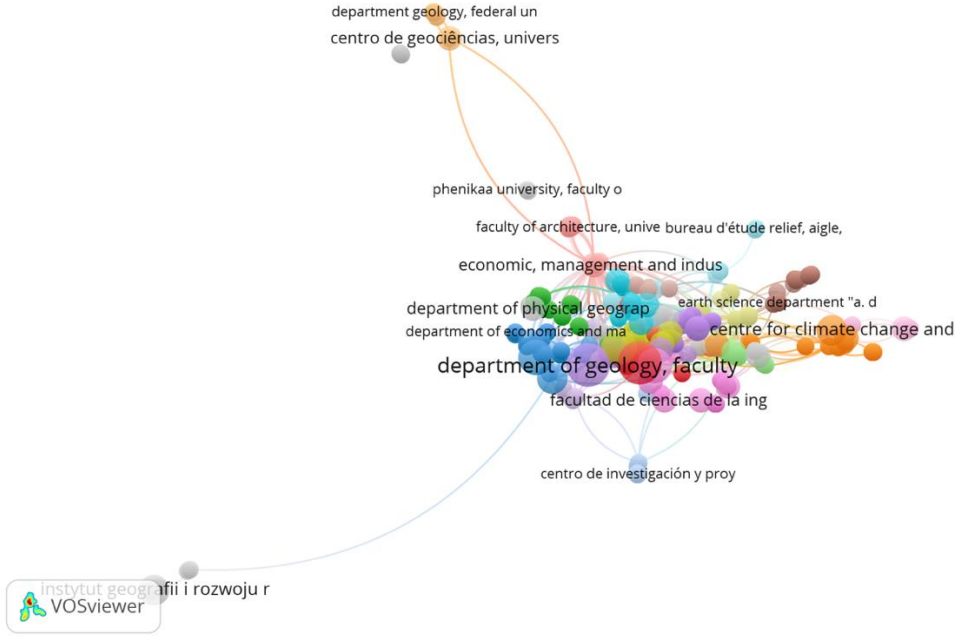

Kurumlara göre atıf analizi

Kurum ve atıf ilişkisini gösteren ağ haritasını oluşturmak için bir kurum tarafından en az bir eser yayınlanması ve bir atıf alınması kriterine göre aralarında ilişki olan 520 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. China University of Geosciences-Çin (6 eser), Benha University-Mısır (6 eser) Southern

Federal University-Rusya (4 eser) eserle temsil edilmektedir. En fazla atıf alan çalışmaların adres kurumları Aveiro University-Portekiz (877 atıf), NC State University-ABD (187 atıf) ve Murdoch University-Avustralya (187 atıf) olmuştur. Toplamda 26 küme, 2847 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 2970 olarak tespit edilmiştir.

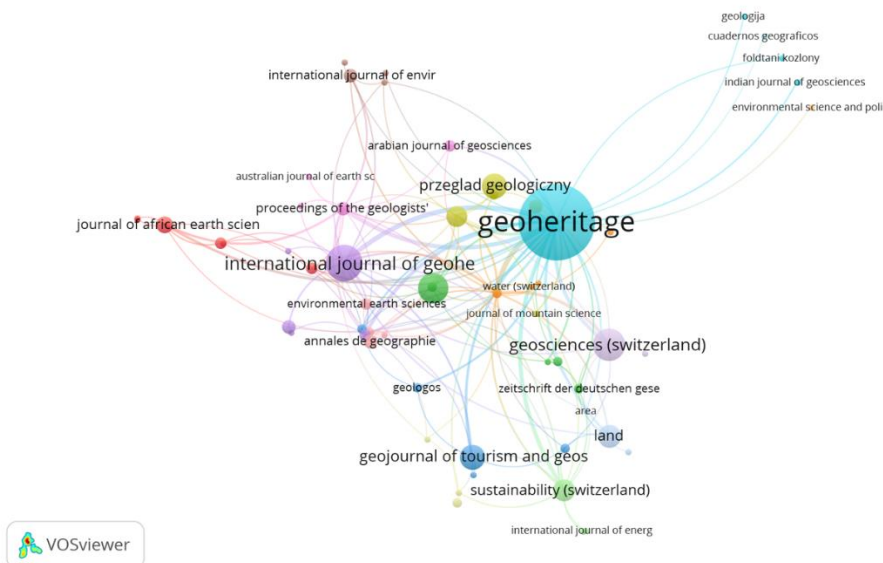
Şekil 4: Kurumların atıf bağları

Kaynakların atıf analizi

Atıf ve kaynak ilişkisini gösteren ağ haritası oluşturmak üzere bir kaynakta en az bir çalışma yayınlanması ve bir atıf alınması kriterine göre aralarında ilişki olan 59 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. 16 küme, 146 bağlantı ve 334 toplam bağlantı gücü belirlenmiştir. “Geoheritage”, “International Journal of Tourism Research” ve “Geosciences (Switzerland)” dergisi belirgin olarak ön plana çıkmaktadır.

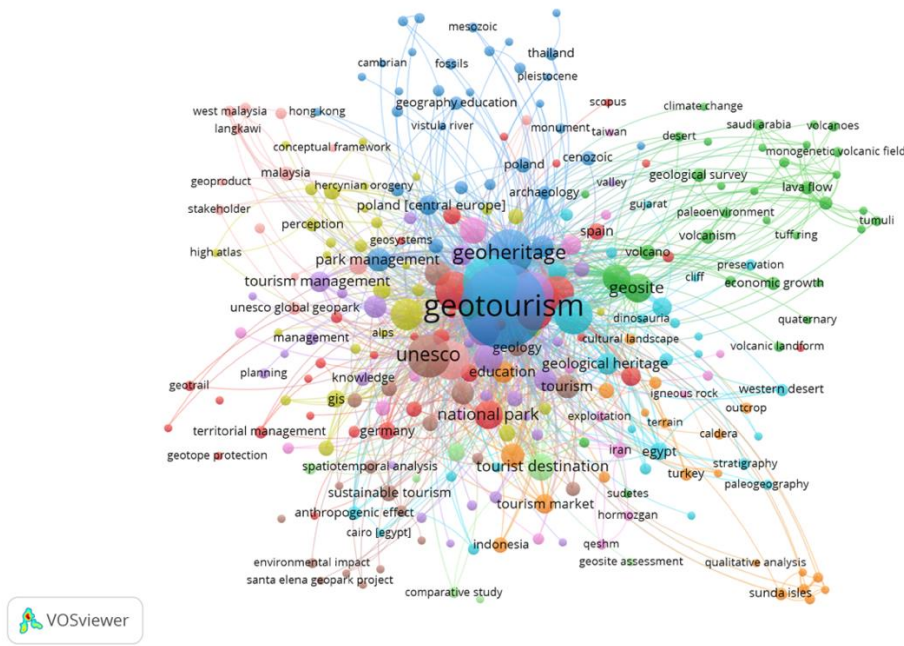
Şekil 5: Kaynakların atıf bağları

Anahtar sözcüklerin analizi

Jeoturizm ve jeoparkla alakalı çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar sözcükler incelendiğinde 321 tekrar ile geotourism (jeoturizm), 127 tekrar ile geopark (jeopark), 97 tekrar ile geoheritage (jeomiras), 84 tekrar ile geodiversity (jeoçeşitlilik) ve 80 tekrar ile Unesco ifadeleri dikkat çekmektedir. Toplam bağlantı gücüne göre en güçlü kelimeler; geotourism, geopark ve geoheritage olmuştur. En az üç kez görülen ve aralarında ilişki olan 272 gözlem birimiyle yapılan analiz sonucunda toplam 11 küme, 5965 bağlantı ve 11527 toplam bağlantı gücü belirlenmiştir.

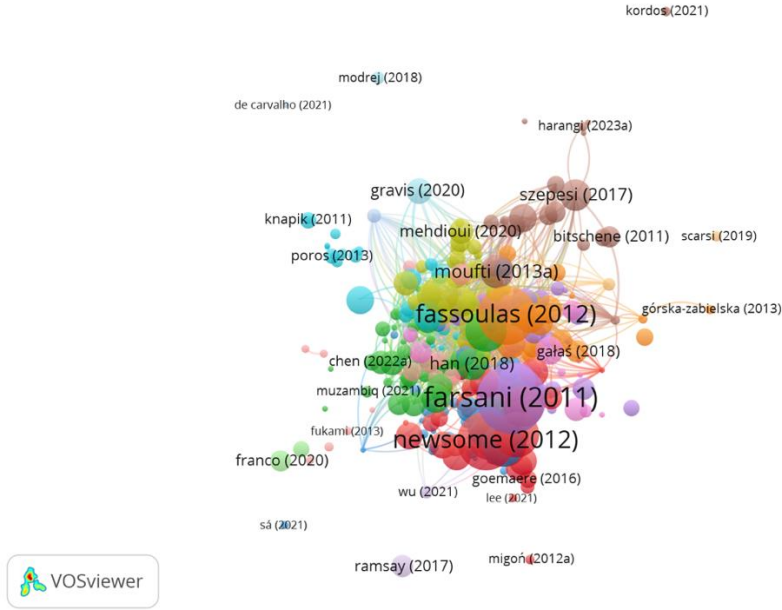
Şekil 6: En sık kullanılan anahtar sözcük bağlantıları

Eserlerin bibliyografik eşleşme analizi

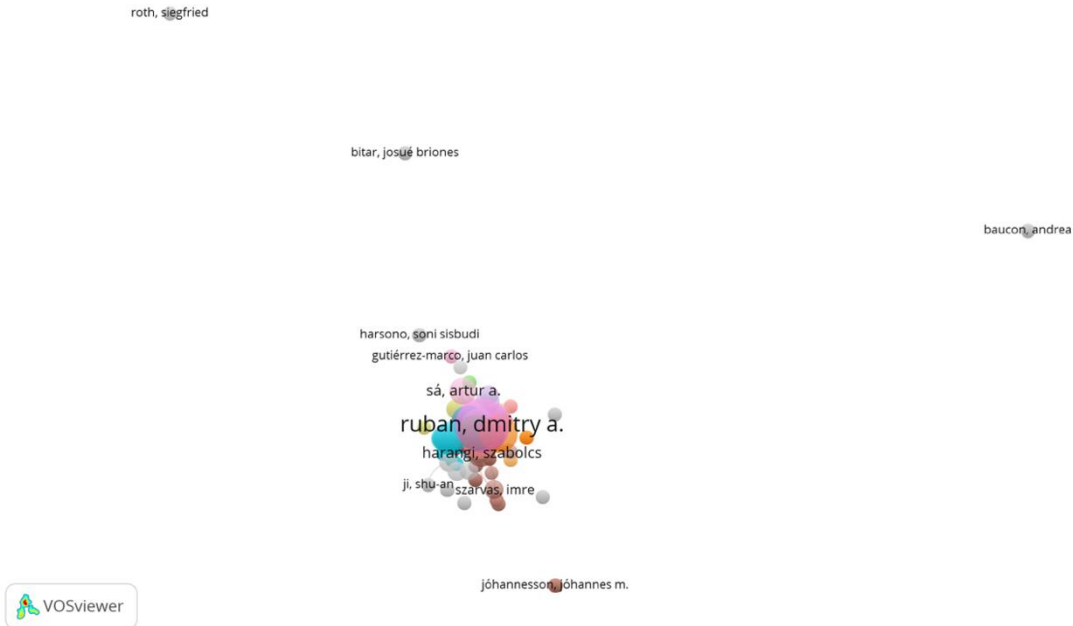
Bibliyografik eşleşme, birbirinden bağımsız iki kaynak tarafından alıntılanmış ortak bir çalışmaya atıf yapılmasını ifade etmektedir (Dirik vd., 2023). En az bir atıf almış olma kriterine göre seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 321 birim çalışmayla yapılan analiz sonucuna göre 16 küme, 17242 bağlantı ve 34860 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. Bibliyografik eşleşmesi en fazla olan yayınlar 263 alıntı ile Farsani (2011), 187 alıntı ile Newsome (2012) ve 181 alıntı ile Fassoulas (2012) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu çalışmalar ise Herrera-Franco (2021), Khalaf (2022a) ve Mehdioui (2022)' ye aittir.

Şekil 7: Eserlerin bibliyografik eşleşme bağları

Yazarların bibliyografik olarak eşleşme analizi

En az bir çalışma yayımlanmış ve bir atıf almış olma kriterine göre seçilen ve aralarında bağlantı bulunan 1001 birim ile yapılan analize göre 28 küme, 189144 bağlantı ve 747263 toplam bağlantı gücü bulunmuştur. Bibliyografik olarak en fazla eşleşmeye sahip olan yazarlar 335 alıntı ile Dmitry A. Ruban (30314 bağlantı gücü), 211 alıntı ile Paul Carrion-Mero (17681 bağlantı gücü) ve 196 alıntı ile Gricalda Herrera-Franco (16939 bağlantı gücü) olmuştur.

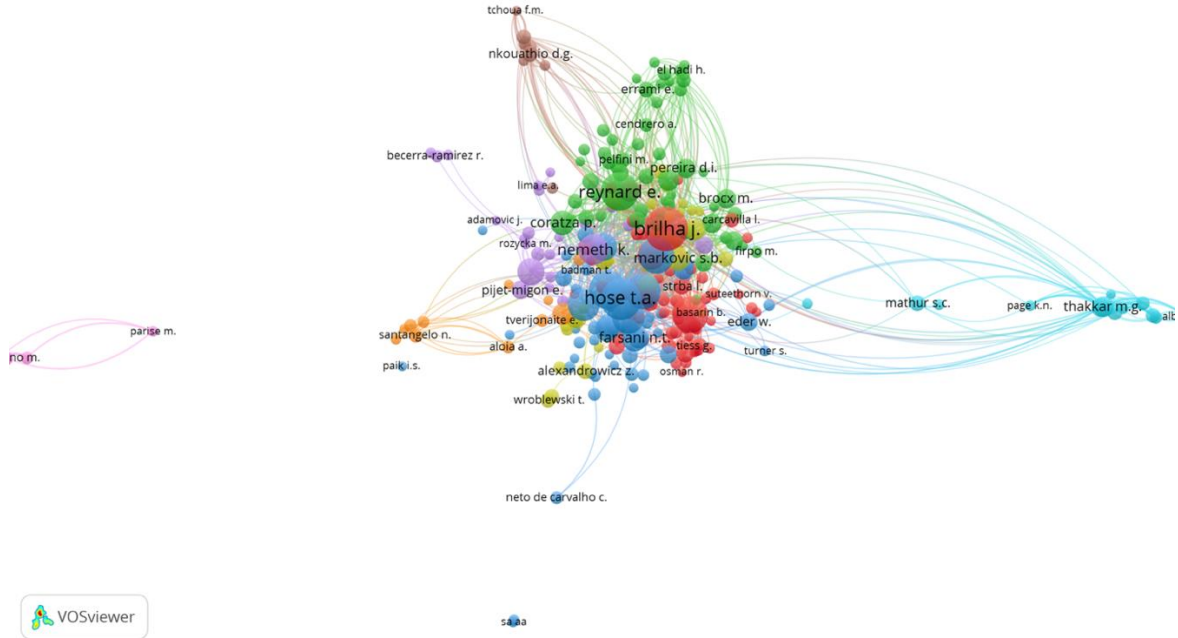
Şekil 8: Yazarların bibliyografik eşleşme bağları

Yazarların ortak atıf analizi

Bir çalışmada atıf yapılan farklı kaynaklar co-citation (ortak atıf) olarak isimlendirilmektedir. Atıf sayısı minimum 20 seçilerek 264 birime göre yapılan analizde toplamda 9 küme, 24494 bağlantı ve 426073 toplam bağlantı gücü belirlenmiştir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar Brilha (442 atıf), Reynard (321 atıf) ve Ruban (294 atıf) olarak tespit edilmiştir.

Şekil 9: Ortak atıf yapılan yazarlar arası bağlar

Sonuç ve öneriler

Bu çalışma, Jeoturizm ve jeopark konularındaki yayınların bibliyometrik analizini içermektedir. Bu çalışma derinlemesine bilgiye ulaşma amacıyla nicel (kantitatif) araştırma yöntemi ile yapılmıştır. 02.04.2024 tarihinde, Scopus veri tabanında başlık-özet-anahtar kelimeler bölümüne “Geotourism” ve “Geopark” kelimeleri tarandığında 2003-2024 yılları arasında yapılmış 521 yayına erişilmiştir. Bu yayınların 391’i dergi makalesi, 61’i bildiri, 31’i derleme makale, 30’u kitap bölümü, 4’ü kitap, 3’ü kitap incelemesi ve 1’i editoryal içeriktir. 521 yayının yıllara göre dağılımına bakıldığında; 2024’te 19 yayın, 2023’te 55 yayın, 2022’de 60 yayın, 2021’de 63 yayın, 2020’de ise 34 yayın yapıldığı görülmektedir. 2021 yılı 63 yayın ile diğer yıllara oranla en fazla yayın yapılan yıldır. En çok yayın yapan ülkeler incelendiğinde; 50 yayın ile Polonya’nın birinci sırada, 44 yayın ile Endonezya’nın ikinci sırada ve 39 yayın ile Çin üçüncü sıradadır. Yayınların çoğu İngilizce (469), Lehçe (18) ve Portekizce (11) dillerindedir. En fazla yayın yapan yazarlar Ruban (16 yayın), Németh (9) ve Migoń (9) olurken; en fazla çalışma yapan üniversiteler ise Southern Federal University (14 yayın), School of the Earth Sciences and Resources (13 yayın) ve University of Wroclaw (12 yayın) olmuştur.

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en çok atıf alan ve en çok eser üreten yazarların en bağlantılı yazarlar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazarların atıf analizine göre ise, en çok atıf alan yazarlar Carlos Costa (351 atıf), Celeste Coelho (351 atıf) ve Dmitry A. Ruban (335 atıf) olmuştur. Yayınların menşei ülkelerine göre aldıkları atıflar incelendiğinde en fazla atıf alan ülkeler Portekiz (654 atıf), Çin (455 atıf) ve İngiltere (436 atıf) olurken; eser sayısı olarak incelendiğinde ise sıralamanın Polonya (41 yayın), İspanya (29 yayın) ve Çin (27 yayın) olduğu görülmektedir. Kurumların atıf analizleri incelendiğinde en fazla atıfın Aveiro Üniversitesi’ne yapıldığı belirlenmiştir. Kaynakların atıf analizleri incelendiğinde ise en fazla atıf alan kaynak “Geoheritage” dergisidir. Jeoturizm ve jeoparkla alakalı

çalışmalarda en çok kullanılan anahtar sözcükler ise geotourism (321 tekrar), geopark (127 tekrar) ve geoheritage (97 tekrar) olmuştur.

Dünyada Jeoparkların ve jeoturizmin önemi her geçen gün anlaşılmakta ve bu alanda yapılan akademik çalışmaların sayısı artarken, kentlerin ve ülkelerin sahip olduğu küresel jeoparkların sayısında da artış görülmektedir. Türkiye de son yıllarda bu alana daha fazla önem göstermeye başlamış ve jeoturizme açılacak alanlar üzerinde gerekli çalışmaları gerçekleştirme girişimlerine yönelmiştir. Bu bağlamda Unesco tescilli jeopark sayısının artırılması en çok arzu edilen ve üstünde çalışılan konular olmaktadır. Çin toplam kırk yedi adet olmak üzere dünyada en fazla Unesco küresel jeoparkına sahip ülkedir. Yapılan akademik yayın sayılarında da Çin üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye’de Jeopark sayısının ve farkındalığının artırılabilmesi için Jeoturizm ve Jeoparklar konusundaki yayın sayısının artırılması önerilmektedir. Böylelikle bireylerde jeoturizm konusunda farkındalık yaratılacak ve gerek akademik, bilimsel alanda gerekse uygulama alanında başarılı sonuçlar elde edilebilecektir. Türkiye’de Unesco tescilli tek jeopark Kula-Salihli Jeoparkı’dır. Bu bağlamda Türkiye’de Unesco tescilli jeopark sayısının artırılması hatta her kentte bir jeopark bulunması önerilmektedir. Böylelikle jeoparklar, yer aldıkları kentin bir jeoturizm kenti olarak anılmasına katkı sağlayacaklardır. 2021’de aday jeopark olarak belirlenen İda Madra Jeoparkı yer aldığı Balıkesir’in bir jeoturizm kenti olarak anılmasında önemli rol oynamıştır. Bunların dışında jeoturizm kenti olmaya aday yerlerin tanıtımı da oldukça önemlidir. Bu konuya yönelik olarak ise dijital hatta fiziksel unsurların da içerisine dahil edildiği dijital pazarlama araçlarının kullanılması, kentlerin ve jeoparkların kendisine ait tanıtıcı yönde web sitelerinin bulunması, bu web sitelerinin hazırlanmasında ve bütün tanıtıcı yayınlarda jeosit görsellerinden yararlanılması ve jeoparkların yer aldığı kentlerde gezi rotalarının “jeorota” ismiyle bireylere sunulması önerilmektedir. Yapılan akademik çalışmalarının konularının da özellikle herhangi bir yerin jeoturizm kapasitesinin belirlenmesine yönelik olduğu görülmektedir. Çalışmalarda bunun dışında jeosit oluşumların özelliklerinin incelenmesi, jeofarkındalık oluşturulma sürecine yönelik konuların ele alınması, jeoturizmin diğer turizm türleri ile ilişkilerinin araştırılması gibi konular üzerinde yoğunlaşılması da önerilmektedir. Bu çalışmada veri toplama araçları Scopus veri tabanı ile sınırlandırılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için belirli tarihler arasındaki yayınlara odaklanılması ve Scopus haricindeki diğer veri tabanlarının araştırmaya dâhil edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Bahram, S. N. (2009). *Fundamentals of geotourism: with emphasis on Iran*. Tehran-Iran: Samt Organization Publishing.
- Diker, O., Deniz, T. ve Çetinkaya, A. (2016). Jeoturizm kapsamında Safranbolu’da coğrafi kaynakların değerlendirilmesi ve Safranbolu jeoturizm potansiyelinin belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 334-348.
- Dirik, D., Eryılmaz, İ., & Erhan, T. (2023). Post-truth kavramı üzerine yapılan çalışmaların voviewer ile bibliyometrik analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(2), 164-188.
- Dong, H., Song, Y., Chen, T., Zhao, J., Yu, L. (2014). Geoconservation and geotourism in Luochuan Loess National Geopark, China. *Quaternary International* 334-335: 40-51.
- Dowling, R. K. (2013). Global geotourism – An emerging form of sustainable tourism. *Czech Journal of Tourism*, 2(2), 59-79.
- Dölek, İ. ve Şaroğlu, F. (2017). Muş ili ve yakın çevresinde jeoturizm açısından değerlendirilebilecek jeositler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 1-16.
- Gray, M. (2008). Geodiversity: developing the paradigm. *Proceedings of the Geologists' Association*, 119(3-4), 287-298.
- Gülduran, Ç.A. ve Saltık, İ.A. (2021). Yatağan jeoparkı’nın (Gökbel Vadisi-Marsyas) jeoturizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 8(1), 25-47.
- Gümüş, E. (2008). Yeni bir doğa koruma kavramı: UNESCO jeoparklar çerçevesinde Çamlıdere (Ankara) fosil ormanı fizibilite çalışması [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Gürsay, M. S., ve Güneş, S. G. (2014). Jeoturizm ve sürdürülebilirlik: Kızılcahamam–Çamlıdere jeoparkı örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 203-215.

- Hartling, W. J. ve Meier, I. (2010). Economic effects of geotourism in Geopark Terra vita: Northern Germany. *The George Wright Forum*, 27(1), 29-39.
- Heggie, W. T. (2009). Geotourism and volcanoes: Heath hazards facing tourists at volcanic and geothermal destinastions. *Travel Medicine and Infectious Disease*, 7, 257-261.
- Hose, T.A. (2011). The English origins of geotourism (as a vehicle for geoconservation) and their relevance to current studies. *Acta Geographica Slovenica*, 51 (3), 343-359.
- UNESCO. (2023). *List of UNESCO global geoparks and regional networks*. 15 Nisan 2024 tarihinde <https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks#full-list-of-unesco-global-geoparks> adresinden erişildi.
- Koçan, N. (2011). Jeo turizm planlaması ve peyzaj mimarlığı açısından bir değerlendirme: Kızılcahamam-Çamlıdere Jeoparkı. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48(1), 47-53.
- Koçan, N. (2012). Eko turizm ve sürdürülebilir kalkınma: Kızılcahamam-Çamlıdere (Ankara) jeopark ve jeoturizm projesi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 3(2), 69-82.
- Lazaari, M., Aloia, A., (2014). Jeoparks, Geoheritage and Geotourism: Opportunities and tools in sustainable development of the territory. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, Special Issue, 1(13), 8-9.
- Newsome, D., Dowling R. and Leung, Y.F. (2012). The nature and management of geotourism: A case study of two established geotourism destinations. *Tourism Management Perspectives*, 2(3), 19-27.
- Pralong, J. P. (2006). Geotourism: A new form of tourism utilising natural landscapes and based on imagination and emotion. *Tourism Review*, 61(3), 20-25.
- Şener, B., Çeşmeci, N. ve Kılıçhan, N. (2023). Türkiye'deki jeoparkların çevrimiçi tanıtım faaliyetlerine yönelik bir değerlendirme. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 4(2), 77-89.
- VOSviewer. (2022). *Vosviewer7Özellikler [çevrimiçi]*. 10 Nisan 2024 tarihinde <https://www.vosviewer.com/> adresinden erişildi.
- Vural, A. (2019). Zenginleştirilmiş jeoturizm güzergahlarına dair farkındalık oluşturulması: eski Gümüşhane-dörtkonak güzergahı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(EkSayı), 250-274.
- Vural, A. ve Külekçi, G. (2021). Zenginleştirilmiş jeoturizm güzergahı: Gümüşhane-Bahçecik Köyü. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences International Indexed and Refereed*, 8(19), 1-23.
- Yıldırım, A.ve Şimşek, H., (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, T. ve Koçan, N. (2008). Nevşehir Acıgöl Kalderası Kaleciteme ve Acıgöl mağaralarının jeoturizm kapsamında değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 135-143.

Etik kurul onayı

Çalışmanın anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri gibi teknikleri içermemesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederiz.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Küreselleşme sürecinde turizmde kriz türlerine ilişkin çalışmaların bibliyometrik analizi*

Bibliometric analysis of studies on types of crisis in tourism in the process of globalisation

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 31.10.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1478229](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1478229)

F. Füsün İSTANBULLU DİNÇER¹

Mithat Zeki DİNÇER²

Seda ÖZDEMİR AKGÜL³

Ayşe CABİ BİLGE^{4**}

ÖZ: Bu çalışmada turizmde kriz türleri ile ilgili yapılan araştırmaların yıllara göre ve ülkelere göre dağılımları incelenerek çalışmaların genel perspektifinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada turizm alanında krizlere yönelik yapılan çalışmaların ağırlığını ve yönelimini incelemek amacıyla bibliyometrik analizden yararlanılmıştır. Scopus veri tabanı kullanılarak "kriz" ve "turizm" terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde savaş, pandemi, gıda-hammadde sorunu, terör, çevre sorunları, enerji sorunu, iklim değişikliği, göç, afet terimleriyle ayrı ayrı taranmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde pandemiden sonra pandemi ile ilgili çalışmalarla birlikte gıda-hammadde sorunu, iklim değişikliği, çevre sorunları, afet konulu çalışmalar da artış göstermiştir. Ülkelere göre yapılan çalışma sayılarına bakıldığında ilk sıralarda çoğunlukla ABD ve İngiltere'nin yer aldığı görülmektedir. Turizmde kriz türleri ile yapılan çalışmaların ortak anahtar kelimelerinin analizinde en fazla Covid ve Pandemi kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Kriz yönetimi, afet yönetimi, risk yönetimi, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma terimleri de sık geçen kelimeler arasında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kriz, Turizmde kriz türleri, Bibliyometrik analiz

ABSTRACT: In this study, it is aimed to reveal the general perspective of the studies by analysing the distribution of studies on crisis types in tourism according to years and countries. In the study, bibliometric analysis was used to examine the weight and trends of studies on crises in the field of tourism. Using the Scopus database, the terms "crisis" and "tourism" were searched separately with the terms war, pandemic, food challenge, terrorism, environmental problems, energy challenge, climate change, migration, disaster in titles, abstracts and keywords. According to the results obtained, when the studies are evaluated in general, there has been an increase in studies on food challenge, climate change, environmental problems and disasters after the pandemic. When the number of studies conducted according to countries is examined, it is seen that the USA and the UK are mostly in the first place. In the analysis of the common keywords of the studies on crisis types in tourism, it is seen that the words Covid and Pandemic are used the most. The terms crisis management, disaster management, risk management, climate change, sustainable development are also among the frequently used words.

Keywords: Crisis, Bibliometric analysis, Globalisation, Types of crisis in tourism

* Bu çalışma, yazarlar tarafından 18-20 Nisan 2024 tarihlerinde IV. Ulusal / I. Uluslararası Balıkesir Turizm Kongresinde özet bildirisi olarak sunulmuştur.

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi/İktisat Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, istanbul@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2338-2462>

² Prof. Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi/İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/Turizm İşletmeciliği Pr., mithat.dincer@nisantasi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4928-8303>

³ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi/Turizm Fakültesi/ Turizm İşletmeciliği Bölümü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, sedaozdemir8@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4482-4119>

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu/Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü/Turizm ve Otel İşletmeciliği Pr., cabi@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1380-0501>

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Humanity has been living on the continents of the world for billions of years and there have been various discoveries and developments throughout history. However, with the advancement of technology and the process of globalization, nature and other living beings have been ignored and inequalities have increased. Globalization is a process that increases the exchange of information and products, but sometimes it can lead to unwanted problems. Recently, events such as Covid-19 have turned into international crises and affected sectors such as tourism. With globalization, the influence of multinational companies in global governance has increased. However, these processes have also brought along some problems. Many global problems such as population growth, migration, terrorism, environmental problems, etc. will continue to be important problems today and in the future. Problems that may lead to these crises have a significant impact on tourism.

Crises are events that are unexpected, occur suddenly and usually within a limited timeframe. According to the World Tourism Organization, a crisis in the tourism industry is defined as an unexpected event that reduces the confidence of tourists and interferes with the normal operations of tourism businesses. According to the literature, the types of crises are diverse and vary in their causes, dimensions, political, economic, environmental and sectoral factors. There are various types of crises such as economic, political, natural disaster, ecological, biological, social, political violence, management and technological crises.

Crises in tourism can cause significant damage to tourism businesses. Therefore, the types of crises should be identified and effective solutions should be provided. Crises usually affect the tourism sector due to the characteristics of touristic products. For sustainable development, crises should be recognized and a long-term multifaceted approach should be adopted. The success of tourism is associated with the preservation of natural, historical and cultural wealth and the involvement of local communities. Therefore, sustainability is of great importance for tourism. One type of crisis can cause another; for example, political crises can trigger wars and economic crises. Technological developments, such as the internet, can lead to new crises, such as cyber-attacks. Managing crises requires a good crisis management team and planning is important.

Methodology

The study conducts a bibliometric analysis to review and evaluate the scope, trends, and distribution of academic research on various crises in tourism, particularly considering the context of globalization. In this study, studies containing the words "tourism" as the first search word, "crisis" as the second search word, and "war", "pandemic", "energy challenge", "climate change", "terrorism", "food challenge", "disaster", "migration", "environment" as the third search word, respectively, were scanned in the Scopus database and the data obtained from Scopus were examined using the Scopus Analyze Results section. The article utilizes bibliometric analysis to review and evaluate scholarly research.

Through this method, the study was able to derive insights into how the focus of research on crises in tourism has evolved and which areas have garnered the most attention. It also identified which countries are leading in crisis-related tourism research that reflects global concerns and priorities within the field.

Findings and discussion

The findings indicate a surge in studies related to food challenges, climate change, environmental issues, and disasters following the pandemic. The most research output comes from the USA and the UK, followed by China, India, Spain, and Australia. Common keywords across these studies include "Covid," "Pandemic," "crisis management", "disaster management," "risk management," "climate change," and "sustainable development," suggesting a focus on management and sustainability in crisis-related research. Less attention has been paid to perceived risk, vulnerability, and resilience.

The study also reflects on globalization as a complex process with both positive and negative consequences, highlighting that global crises, including events like the Covid-19 pandemic and political conflicts, can significantly impact industries like tourism.

Results and recommendations

The study examined the types of crises that may affect the tourism sector and used the Scopus database to search for publications on war, epidemics, energy crisis, climate change, terrorism, food and commodity crises, disasters, migration and environmental problems. According to the findings, there has been an increase in war-focused studies after 2021, especially with the impact of international conflicts such as the Russia-Ukraine war. On environmental issues, there has been an increase in momentum after 2009, but a rapid increase has been observed from 2019 onwards. Studies on the pandemic have shown that there has been a significant increase after 2019 due to the impact of Covid-19. There has been an increase in climate change studies after 2016, especially after the signing of the Paris Agreement. A similar trend has been observed in studies focused on food challenges and disasters. Along with the pandemic, researchers have also addressed other types of crises; and studies on environmental problems, food and raw material problems, climate change and disasters have been increased.

When the number of studies conducted on a country basis has been analyzed, it is seen that the USA and the UK lead the way. It is believed that these two countries have a stronger research infrastructure and therefore more studies are conducted. However, countries such as China, India, Spain and Australia are also reported to have intensive research activities on crisis types.

"Covid" and "Pandemic" stand out among the most frequently used keywords in the studies. It is also stated that topics such as crisis management, disaster management, risk management, climate change and sustainable development are frequently mentioned. It is recommended that future studies focus more on issues such as perceived risk, vulnerability and resilience.

Giriş

Milyarlarca yıldır insanoğlu dünyanın kıtalarında yaşamaktadır. Tarihsel süreçte dünyanın her tarafı keşfedilmiş ve ele geçirilmiştir. Tarım, sanayi, uzay devrimleri gerçekleştirilmiş, icatlar yapılmıştır. İnsanoğlu doğanın üzerinde hakimiyet kurarken ve teknolojinin getirdiği olanaklardan yararlanırken; doğayı, doğal kaynakları ve diğer canlıları görmezden gelmiştir. Bu gelişim sürecinde; sömürgecilik anlayışıyla canlıların yaşam hakkı da yok olma devresine girmiş eşitsizlikler ile adaletsizlikler artmıştır. İktisadi dengelerde bile doğal kaynakların yerini teknoloji almıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birçok yenilik hayatımıza girmiş ve üretim ile tüketim çılgınlığı başlamıştır.

Küreselleşme bilginin, üretilen tüm ürün ve hizmetlerin alışverişinden doğan uluslararası olumlu bir uyum/bütünleşme sürecidir. Bazı durumlarda bu süreç ekonomik, sosyal ve toplumsal bakımdan istenmeyen sorunları da yaratabilmektedir. Küresel riskler, problemler ileri boyutlarda krizlere de neden olabilmektedir. Kriz bir karmaşadır ve toplumların üzerinde ekonomik, siyasi, kültürel, ideolojik bir baskı oluşturmaktadır. Yakın zamanda yaşanan Covid-19 salgın hastalığı; Rusya-Ukrayna savaşı; İsrail-Hamas Örgütü saldırıları, doğal afetler gibi durumlar başlangıçta bölgesel olarak yaşanmış sorunlar olarak görülse de ilerleyen süreçlerde öngörülemeyen boyutlarda uluslararası krize dönüşerek birçok ülkeyi ve endüstriyi etkilemiştir. Turizm endüstrisi de bunlardan biridir. Turizm çok yönlü yapısı, insan odaklı olması ve ekonomik anlamda küresel bir öneme sahip oluşu nedeniyle küresel krizlerin merkezindedir. Dolayısıyla -turizm için küreselleşme konusu- yaşanabilecek tüm krizlerin tahmin edilebilmesi ve tedbirlerin alınarak geçmişten emanet alınan tüm mirasların gelecek nesillere aktarılacak sürdürülebilir olması açısından önemli olmaktadır.

21.yüzyıla gelindiğinde; uzay veya internet çağı olarak değerlendirilen yeni bir dünya düzenine geçilmiştir. Teknolojik, politik, ekonomik faktörlerin etkisiyle küreselleşme denilen her açıdan toplumların ve insanların birbirine yaklaşması anlamına gelen süreç tüm yaşantımızın içine girmiştir. 1950'li-1960'lı yıllarda üçüncü evresine giren küreselleşmeyle birlikte; ticaretin, üretimin, tüketicinin ve finansmanın bütünleşmesi sonucunda, küresel yönetimi çok uluslu şirketler ele geçirmiştir. Sanal evrenler insanın da küreselleşmesine neden olmuştur. Hız ve erişim olmak üzere iki önemli faktöre sahip bu elektronik/dijital küreselleşme evreni toplumsal/insani yozlaşmayı, taklitçiliği de beraberinde getirmiştir. Bu da demektir ki insanın sorunu gelişmişliğin getirdiği küresel bir sorundur. Günümüz dünyasının bu durumu gelecekteki sorunların da habercisidir.

Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir: Aşırı Nüfus Artışı ve Demografik Sorunlar, Kadın ve Çocuk Sorunları, Göç, Irkçılık, Mikro Milliyetçilik, Etnisite, Ayrımcılık ve Eşitsizlik, Terörizm, Şiddet, Çatışma, Açlık, Yoksulluk, Sefalet, Madde Bağımlılığı ve Uyuşturucu Ticareti, Silahlanma / Nükleer Silahlar, Savaşlar, Siber Saldırıları, Enerji Sorunu, Eğitim Sorunları, İşsizlik, Sağlık Sorunları, Küresel Yönetim Sorunları, Hızlı Kentleşme, Mega Kentler ve Konut/Barınma Sorunu, Doğal Kaynakların Tahribi/Bozulması, Ormansızlaşma ve Su Sorunu, Tarımsal Alanlar ve Çölleşme Sorunları, Doğal Afetler ve Depremlerin Çoğalmasa, Çevre Kirliliği, Kültürel Mirasın ve Bio-çeşitliliğin Korunamaması, İnsan Hakları, Demokrasi, Yönetişim, Adalet Eksikliği, İklim Değişikliği ve Küresel Isınma, Gıda, Hammadde Krizi, Ulaşım, Trafik Sorunları. Tarih boyunca sayılan bu sorunlar hep vardı ve mücadele edilebilmişti. Ancak sorunların çeşitliliğini ve büyüklüğünü dünya hatta evren kaldıramaz duruma gelmiştir. Bu da sürdürülebilirlik kavramının ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bir yanda teknoloji, diğer yanda da doğa/insan vardır. Ancak sınır tanımayan bilim ve akıl yoluyla bu sorunlar da çözülecek ve yaşamın sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

Dünya turizm barometresinin Ocak 2024 verilerine göre 2023 yılında dünya çapında tahmini 1286 milyon uluslararası turist kaydedilmiş ve turizmden toplam ihracat geliri olarak 1.6 trilyon ABD doları elde edilmiştir. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı 2023 Ocak-Aralık dönemi sınır istatistikleri verilerine göre de ülkemize toplam 56.693.837 ziyaretçi gelmiş bunun 49.209.180 kişisini yabancı ziyaretçi (1.534.554 kişisi günübirlikçidir) oluşturmuş ve turizm geliri 54.315.542 ABD doları olmuştur. Bu sonuçlar yakın zamanda üst üste yaşanan ve halen etkilerinin devam ettiği büyük küresel krizlere (Covid 19 salgın hastalığı, savaşlar, doğal afetler, yüksek enflasyon gibi) rağmen elde edilmiştir.

Literatür taraması

Kriz istenmeyen, beklenmeyen ve sıra dışı bir olay olup kısıtlı bir zaman diliminde gerçekleşen bir durumdur (Akova vd., 2015: 253). Glaesser (2006: 14) benzer şekilde krizi beklenmeyen olağanüstü ve sınırlı bir zamanda gerçekleşen istenmeyen bir süreç olarak ifade etmiştir. Dünya Turizm Örgütü turizm endüstrisindeki krizi; “beklenmedik anlarda ortaya çıkan, turistlerin destinasyona olan güvenini azaltan ve turizm işletmelerinin olağan faaliyetlerini engelleyen olaylar bütünü” olarak tanımlamaktadır. Kriz türleri ile ilgili literatürlere göre krizin; oluş nedeni ve boyutu, siyasi ve ekonomik durum, çevresel faktörler, sektörün bağlı olduğu örgüt yapısı gibi durumlara göre çeşitlendiği görülmektedir. Bazı kriz türlerinin hissedilmeleri haftalar aylar sürerken bazıları aniden ortaya çıkmış, bazıları bulunduğu sektörü etkilerken bazıları tüm sektörleri etkilemiş hatta tüm dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle kriz türlerinin belirlenmesi etkili tepkinin verilmesi açısından önemlidir.

Genel olarak bakıldığında yaşanan krizleri, çevresel ve örgütsel etmenler çerçevesinde aşağıdaki başlıklar altında sıralamak mümkündür (Akova vd., 2015: 255):

- Ekonomik krizler (yüksek enflasyon, devalüasyon, ihracat ve ithalat arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan cari açık ve yüksek borçlar, hükümetlerin para politikaları, merkez bankası rezervleri, dış faktörler vb. nedenlere bağlı krizdir)
- Siyasal krizler (siyasal iktidar değişikliklerinden doğan otorite kaybı, seçim süreci kaosu, iç politik sorunlar, küresel gerginlikler ve savaşlar gibi durumlar)
- Doğal afetlere dayanan krizler (deprem, volkanik patlamalar, sel, tsunami, hortum, kasırga vb. durumlar)
- Ekolojik krizler (çölleşme, küresel ısınma, asit yağmurları, zehirli atıklar, hormonlu bitkisel üretim, su kaynakları kirliliği, çarpık kentleşme tahribatları, flora ve fauna tahribatı vb.)
- Biyolojik krizler (insan, evcil hayvan ve faydalanılan bitkilerde ölüm veya zarar meydana getirmek için mikroorganizmaların veya toksinlerin kasten kullanılması)
- Sosyal krizler (tüm krizlerin özellikle ekonomik ve siyasi krizlerin bir sonucudur)
- Siyasal şiddete dayalı krizler (terörizm)
- Yönetim kaynaklı krizler (işletmelerin iç yönetimleriyle alakalı krizlerdir)
- Teknolojik krizler (sistemsel krizler, siber saldırılar)

Kuşkusuz yukarıda sıralanan kriz türlerinin hepsi turizm alanlarında boyutları farklı olsa da görülmektedir. Yaşanan krizler ne türde, ya da hangi boyutta olursa olsun, turistik ürünün özelliklerinden dolayı turizm işletmelerine önemli zararlar verebilmektedir (Aydın Tükeltürk ve Boz, 2013: 436; Breitsohl ve Garrod, 2016). Sürdürülebilir gelişimler için bu karmaşanın/zararların farkında olmak ve uzun zamanlı çok yönlü bir yaklaşıma sahip olmak gerekmektedir. Bu anlamda turizmin başarısı büyük oranda turizmin itici gücünü oluşturan doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin korunması ve geliştirilmesine, yerel halkın ve işletmelerin mümkün olan en fazla payı almasına bağlıdır (Boz, 2019: 147). Sürdürülebilirlik olgusu, turizm içinde taşıdığından daha fazla bir önem arz etmektedir; çünkü turizmin var olması için ‘çevre’ nin varlığı şarttır (Bahar ve Kozak, 2012: 87).

Bir kriz çeşidi başka bir kriz çeşidinin oluşmasına da neden olabilmektedir. Örneğin; siyasi kriz olarak nitelendirilen savaşlar beraberinde ekonomik krizleri, mülteci sorunlarını, göçleri, yoksulluğu, açlığı, doğal kaynakların-kültürel mirasların yok olmasını, su sorunu vb. birçok olumsuzlukları doğurabilmektedir. İleri teknolojinin bir yeniliği olan internet, insanlığın faydasına kullanıldığı gibi kötü amaçla (siber saldırı) bilinçli olarak yapılan ve hedef alınan devletleri-kurumları zor durumlara düşüren yeni krizleri ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle krizleri kategorize etmek zordur. Yaşanan krizlerden ders alınabilmesi, mümkünse krizlerin başlamadan bertaraf edilmesi veya krizlerin yaşanması kaçınılmaz ise olumsuz etkilerinin azaltılması için iyi bir kriz yönetimi ve ekibinin bulunması önem arz etmektedir (Aksu ve Ehtiyar, 2007: 296). Kriz yönetiminde ilk aşama ise krize karşı planlama yapmaktır. Planlamada krizden fazla etkilenmeyecek şekilde ya da kolay çözüm üretecek şekilde hareket edilmeli, “En kötü plan plansızlıktan iyidir!” şeklindeki yönetim bilimi sloganından yola çıkılarak kriz yönetilmelidir (Vergiliel Tüz, 2014: 182).

Çalışmanın bu kısmında krizler içerisinde yer alan Covid 19 ve benzeri varyantlarının etkisi, savaşlar, uluslararası göç olgusu, küresel çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, enerji sorunu, hammadde sorunu konularına yer verilmiştir.

Covid 19 ve benzeri varyantlarının etkisi

İnsanlığın tarihi süreci içinde; depremler, yangınlar, kuraklık, aşırı yağışlar ve su baskınları, salgın hastalıklar gibi büyük çaplı doğal afetler bireylerin ölümü ile sonuçlanmıştır. Doğal afetlerin geçmişi insanoğlunun varoluş tarihi kadar eskidir. 21. Yüzyılda daha önce görülen SARS, EBOLA, MERS gibi salgınlar daha yerel ölçekte olduğunda dünyayı çok fazla etkilememiştir. Dünya’da yaşanan bulaşıcı hastalıklar, doğal afetler, ekonomik krizler, terör eylemleri ve toplumsal olaylar gibi farklı kriz türlerine karşı turizm sektörü duyarlıdır (Rossello vd., 2017; Tse vd., 2020). Bu farklı salgın hastalıklar turizm sektörü açısından ekonomik ve destinasyon imajı noktasında olumsuz etkiye sahiptir. 2003 yılında Sars virüsünün ortaya çıkmasıyla başta Çin, Hong Kong, Tayvan ve Singapur olmak üzere 27 ülkede zorunlu seyahatler hariç uluslararası seyahatler yasaklanmıştır (Kuo vd., 2008: 918; Gössling vd., 2020). 2019 tarihinin son çeyreğinde ise; ilk kez, Çin’in Wuhan şehrinde beliren Covid-19 tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Covid-19’u 2020’de pandemi olarak nitelendirmiştir. Bu küresel salgın sağlık, ekonomi, eğitim, sosyal, kültürel alanları etkilemiştir. Sosyal mesafe ve sosyal izolasyon kavramları tüketicilerin alışkanlıklarını değiştirmiştir. Uzun bir süre Covid-19 varyantları küresel risk olarak devam etmiştir ve kısmi de olsa hala devam etmektedir. İlk aşamadaki ağır tehdit aşılmış olsa da bitmemiştir. Yayılım gücü yüksek olan bu virüsün tüm dünyaya dağılması sonucunda insanların ve toplumların hem fiziksel hem de psikolojik/sosyolojik sağlıkları bozulmuştur. Tıbbi sorunlar dışında; pandemi ekonomik ve sosyal bir kriz olarak küresel bir problem haline gelmiştir. 2020 ve 2021 yıllarındaki yaklaşık 16, 6 milyon ölüm olayının Covid-19 ile ilişkili olduğu Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenmiştir (Dünya, 2022). Bu bulaşıcı hastalıkların ortak özelliği turizm hareketliliği noktasında önemli etkiye sahip olmasıdır (Law, 2006).

COVID-19 ve varyantları daha önceki pandemilerden farklıdır (Tunalı, 2020: 26):

- Küresel bir pandemidir,
- Düşük ve orta gelirli ülkelerde yoğunlaşmamaktadır,
- Dünya’da faiz oranlarının oldukça düşük olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır,
- Dünya’nın ekonomik açıdan oldukça yüksek düzeyde entegre olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır,
- Arz zincirleri üzerinde yayılma etkilerine yol açmaktadır,
- Hem arz hem de talep üzerinde yıkıcı etkilere neden olmaktadır.
- Dünya farklı bir döneme girmiştir ve iklim/çevre değişikliği, kentleşme, göç gibi etkenler yeni salgınların riskini arttırmaktadır.

Covid-19 ile yaşamın normale döndüğü yeni dönemde; çeşitli makro trendler ortaya çıkmıştır. Bu trendler analiz edildiğinde; şu sonuçlara ulaşılmaktadır (KPMG Türkiye, 2020: 3):

- Politik alanda, dünya dengeleri değişmektedir.
- Ekonomik düzende kaotik yapılar ortaya çıkmaktadır.
- Sosyal yaklaşımlar ve seçimlerde dönüşüm yaşanmaktadır.
- Dijitalleşme hızlanmaktadır.
- Salgın krizi yasal organizasyonları beraberinde getirmektedir.
- Çevre ve iklim krizi yaşamı daha çok etkilemeye başlamıştır.

Rusya-Ukrayna savaşı

COVID-19 küresel salgınının ekonomik ve sosyal etkileri bitmeden, dünyada Rusya-Ukrayna savaşı ortaya çıkmıştır. 2014’te Rusya’nın Kırım’ı topraklarına katmasından sonra; Rusya Ukrayna savaşı 24 Şubat 2022’de başlamıştır. Savaşın nedenlerine göz atıldığında; Rusya ile NATO üyesi olan Batılı ülkelerin politik ve ekonomik alanlarını genişletmek istemeleridir. Çünkü, enerji kaynakları açısından zengin olan ve yüzyıllardır güvenlik koridoru özelliği taşıyan Karadeniz jeo-stratejik bir öneme sahiptir. Küresel aktörlerin Kafkasya ve Hazar Havzası’nı denetimleri altında tutmak istemeleri ve NATO’nun sınırlarını genişletme tutumunu sürdürmesi bu bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Ukrayna’nın NATO’ya girmek istemesi, Rusya tarafından kabul edilmemiştir. “Ukrayna’nın Rusya ve Avrupa arasında yer alması, verimli tarım arazisinin olması, Rus doğal gazı ve petrolünün boru hatları vasıtasıyla minimum maliyette Avrupa’ya taşınmasında ana transit ülke olması, Rusya’nın %90 oranında Ukrayna boru hattını kullanması, Sovyet savaş endüstrisinin %30’una sahip olması ve Karadeniz’e kıyısı olması nedeniyle Rusya’nın ilgi alanına girmektedir. Rusya hem enerji kaynaklarını korumak hem de ABD ve

AB'nin bu bölgede etkin politika üretmek istemesi nedeniyle bu bölgeyi kontrol altına almak istemekte ve buna ilişkin politikalar geliştirmektedir" (Ece, 2022: 1397).

Savaşın ilan edilmesi sonucunda; Batılı gelişmiş ülkeler siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel yaptırımları uygulamaya başlamışlardır. Can kaybının dışında; savaşın ekonomik ve psikolojik etkileri hem bu iki ülkede hem de tüm dünyada yüksek olmuştur. Kentlerin, çevrenin, doğal kaynakların, kültürel mirasın tahribatıyla karşılaşmıştır. Küresel güvenlik, ulaşım koridorları, uluslararası ticaret, özellikle tarım ve enerji sektörleri olumsuz etkilenmiştir. Savaşların turizm endüstrisi üzerinde de önemli olumsuz etkileri olmakta, bu da gelirlerin ve turist varışlarının azalmasına yol açmaktadır (Reddy vd., 2020; Selvanathan, 2007).

Savaşın etkilerini şu şekilde ele alabiliriz (Özcan, 2022: 17):

- Brent Petrolünün değerinin yükselmesi dünyada maliyet enflasyonuna sebep olmuştur.
- Küresel ham petrol fiyatlarının artışıyla yolculuklar pahalı hale gelmiştir.
- Limanların çalışmaması ve deniz ticaretinin aksaması gıda ve petrol taşımalarını engellemiş; tedarik ve lojistik sektörlerini zarara sokmuştur.
- Güvenlik açısından Ukrayna hava alanlarının uçuşlara kapanması küresel hava ulaşımına özellikle de turizme darbe vurmuştur.
- Rusya'nın uluslararası ödeme sisteminden uzaklaştırılması uluslararası ticareti ve turizmi kısıtlamıştır.
- Ekonomik yaptırımların merkez ve çevre ülkelere yansımaları, Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeyi iktisadi yönden zora sokmuştur.
- Gıda sorununa çözüm bulmak amacıyla; Türkiye'nin öncülüğünde Tahıl Koridoru Anlaşması imzalanmış ve sonuçta tahılların uluslararası fiyatlarının düştüğü görülmüştür (Ece, 2022: 1406).
- Rusya'ya karşı Batılı ülkeler yaptırım uygulamaya başlamışlardır. Bu nedenle de Rusya'dan temin edilen enerji alımını azaltmak için, AB yeni enerji kaynakları arama sürecine girmiştir (Ece, 2022: 1406).
- Rusya-Ukrayna savaşının başlamasıyla, AB'nin savunma ve güvenlik politikalarının yeniden gözden geçirildiği, NATO ile ilişkilerin arttırıldığı, Avrupa'nın yeşil enerjiye yönelik çalışmalara ağırlık verdiği görülmektedir (Çelik, 2022: 531).
- Ukrayna'dan milyonlarca kişinin başka ülkelere sığınması önemli bir göç sorunudur. Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre; Temmuz 2022 tarihinde mülteci sayısı 8,5 milyonun üzerine çıkmıştır (Bağış, 2022: 10).
- Savaş sonucunda; Rusya'ya uygulanan yaptırımların 8000' den daha fazla bir sayıya ulaşması Rusya'yı dünyada en fazla yaptırım uygulanan ülkesi haline getirmiştir (Aslanlı, 2022: 18).

Küresel ticaret savaşları

Günümüzde doğa ve bütün olarak gezegenimiz yok olmaya doğru evrilmiştir. Dünya siyasetinin kutuplaşmasına ve kaynakların yeniden paylaşılmaya çalışılmasına küreselleşme olgusu neden olmaktadır. Savaşlar sadece fiziksel şekilde değil; ticaret anlaşmazlıkları ve müdahaleleri yoluyla da ortaya çıkmaktadır. Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde yapılan düzenlemelerin geçmişine kısaca göz atıldığında; karşımıza küresel temelde Dünya Ticaret Örgütü, bölgesel temelde ise bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri çıkmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün ticaretin serbestleşmesi konusunda yaptığı düzenlemelerin yeni Pazar açılımlarına yönelik ihtiyaçları giderememesinden dolayı; ülkeler aralarında ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları yapma yolunu aramaya başlamışlardır. Uluslararası ticaretin genişlemesi açısından önem arz eden Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA); ülkelerin birbirleriyle imzaladıkları ikili anlaşmalardır. Bu anlaşmaya dahil olan ülkelerin uluslararası rekabet gücü artmakta ve anlaşmanın dışında kalan ülkeler ise STA'nın sağladığı avantajlardan uzak kalmaktadır. STA'yı imzalayan ülkeler arasında tarife ve kotalar kalkmakta iken; anlaşmayı imzalamayan ülkelere karşı farklı vergi ve tarife mekanizması yürütülmektedir.

Günümüzde yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları gündeme gelmiştir. “Yeni nesil serbest ticaret anlaşması hizmet sektörünü kapsadığından; muhasebe, mühendislik telekomünikasyon, ulaştırma, inşaat, mali ve finansal danışmanlık hizmetleri alanında çalışan şirketlere yeni pazara erişim sağlamaktadır. Yeni nesil serbest ticaret anlaşmasının ileri aşamalarında, yatırım ve fikri mülkiyet haklarının korunmasını içeren hükümler de konmaktadır” (Tunç, 2021).

Mega-bölgesel Serbest Ticaret Anlaşmaları üç tanedir (Kıncal, 2018: 168):

1. TTIP (Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı / Transatlantic Trade and Investment Partnership)
2. TPP (Trans-Pasifik Ortaklığı/ Trans-Pacific Partnership) (yeni adı: CPTPP) / (Trans-Pasifik Ortaklığı İçin Kapsamlı ve Aşamalı Anlaşma / The Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership)
3. RCEP (Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Anlaşması / Regional Comprehensive Economic Partnership)

Bu anlaşmalardan birincisi; AB ile ABD arasında ticareti güçlendirmek amacıyla imzalanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Partnership - TTIP) olarak adlandırılan anlaşmadır. Söz konusu anlaşmanın müzakerelerine 2013 yılında başlanmıştır. TTIP’in hedefinin ABD ile AB arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmak olduğunu söylemek mümkündür (Sandalcılar ve Palyoş, 2017: 33). Bu anlaşmanın iki önemli noktası bulunmaktadır: Öncelikle bu anlaşma serbest ticaret alanı oluşturulması hususunda atılmış en ciddi girişim olarak göze çarpmaktadır. İkinci önemli husus ise böyle bir anlaşma yoluyla ABD ve AB’nin daha önce ülkeler arası ticarete hiç değinmedikleri konularda derinlemesine düzenleme ve kurallar ortaya koyarak dünya ticaretinde söz sahibi olma girişiminde bulunmasıdır (Sandalcılar ve Palyoş, 2017; 36).

21. yüzyılın ikinci mega-bölgesel anlaşması Trans-Pasifik Ortaklığı İçin Kapsamlı ve Aşamalı Anlaşmasıdır (CPTPP). 2018 yılında Şili’nin başkenti Santiago’da bu anlaşmayı imzalayan ülkeler Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Japonya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam ve Peru’dur.

21. yüzyılın küresel ticari politikalarının geleceğini şekillendirecek en önemli üçüncü anlaşma Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Anlaşmasıdır (RCEP) ve 2020 tarihinde imzalanmış, 1 Ocak 2022’de yürürlüğe girmiştir. Asya-Pasifik Bölgesini kapsayan bu anlaşmayı imzalayan ülkeler Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam, Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda’dır.

Küresel alanda hizmet ticaretini daha da liberalleştirmek için oluşturulan Hizmetlerin Ticareti Anlaşması (The Trade in Services – TISA); Dünya Ticaret Örgütüne bağlı ülkelerin aralarında gerçekleştirdikleri müzakerelerden meydana gelmektedir. Dünya Ticaret Örgütünün yürüttüğü Doha müzakerelerindeki engellerden sonra; hizmetlerin gelişimindeki tıkanmaları önlemek, uluslararası pazarlara giriş- çıkış işlemlerini ve ilkeleri sağlamlaştırmak amacıyla çoklu antlaşma müzakereleri başlamıştır. “DTÖ Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’nın (GATS) V. maddesi çerçevesinde; sadece tarafları arasında geçerli bir serbest ticaret anlaşması olarak yürürlüğe konulması öngörülen “Hizmet Ticareti Anlaşmasının (Trade in Services Agreement-TISA) uygun koşullar oluştuğunda, çok taraflı ticaret sistemine taşınması ve DTÖ uygulama mekanizmasının bir parçası haline getirilmesi hedeflenmiştir” (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021).

2012 yılında yapılan müzakereler sonucunda oluşan TISA’nın hedefleri aşağıdaki gibidir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021):

- Anlaşma günümüz ticaret ortamında karşılaşılan sorunlara çözüm getirmeli ve hizmet sunumunu etkileyen farklı alanlarda yeni kurallar içermelidir.
- Geniş kapsamlı ve herhangi bir hizmet sunum biçimini göz ardı etmeyecek, iddialı bir anlaşma olmalıdır.
- Pazara girişte olabildiğince mevcut piyasa açıklık seviyesi taahhüt altına alınmalı ve yeni pazar olanakları yaratılmalıdır.

- Hizmet sunumunda, aksine istisnalar taahhüt listesinde gösterilmediği müddetçe, yerli-yabancı ayrımı yapılmamalıdır.
- Anlaşma yeni üyelerin katılımına açık olmalı ve uygun şartlarda DTÖ bünyesine taşınarak çok taraflılaştırılmalıdır.

Tüm bu gelişmeler küresel ticaretin boyutlarını yeniden çizmek anlamına gelmektedir. Özellikle ABD ile Çin arasındaki çatışmalar kaosu daha da arttıracaktır. Bu savaşlar devam ettiği sürece küresel ekonominin büyüme hızı ve ticaret hacmi azalacak; gelirler düşecek, istihdam daralacak, yatırımlar negatif ivme gösterecektir.

Süper güçlerin siber savaşları

II. Dünya Savaşı sonrasında; dünya çok küçülmüş ve bir tarafta ABD, diğer tarafta Sovyetler Birliği yer almıştır. ABD'nin Avrupa ile birleşerek kurdukları NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ile S.S.C.B. ve diğer sosyalist ülkelerin arasında Varşova Paktı meydana gelmiştir. ABD ile S.S.C.B. arasındaki bu soğuk savaş döneminde silah sanayilerine büyük yatırımlar yapılmış; nükleer, kimyasal ve konvansiyonel silahlar geliştirilmiştir. Her iki ülke de defalarca karşı karşıya gelmiştir. Tarihsel süreçte; 1990'lı yılların başlarında "Yeniden yapılanma ve açıklık" politikaları ile S.S.C.B. yıkılmış ve dünya yeni bir düzene geçmiştir. Günümüzde ise; yeni kutuplar oluşmaya başlamıştır.

Yeni küresel güçlerin ortaya çıktığı 21. Yüzyılda geleneksel savaşların yanında; siber savaşlar devreye girmiştir. Siber savaşlar teknolojiye dayanmaktadır. Casusluk, manipülasyon, propaganda, sahtekarlık gibi etkenler bu savaşların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu süreçte kullanılan yöntemler (Tozlumikrofon.com, 2022):

- Propaganda siteleri açmak,
- Karşı tarafın gizli bilgilerini ifşa etmek,
- Karşı tarafın sitelerini işleme hale getirmek,
- Karşı tarafın iletişim kanallarını takip etmek ya da engellemek,
- Şehirlerin veya stratejik önemdeki askeri ve sivil altyapı sistemlerini çökertmek gibi saldırgan eylemleri kapsamaktadır.

Sistemlerdeki verilerin toplanması, çalınması şeklinde gerçekleştirilen siber saldırılar ışık hızıyla uzaya yayılmıştır. Sonuçta; ülkeler "siber uzay aracılığıyla düşmanlarını caydırmak için siber yeteneklerini güçlendirmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Böylece, mevcut ve gelecekteki siber ekosistemin iki ana başlık altında tartışılması önem arz etmektedir: "Teknik/teknolojik" ve "yasal ve kurumsal" boyut." Çünkü, "siber saldırıların sınırları yoktur; dünyanın herhangi bir yerinden fırlatılabilir ve sadece saniyeler içinde dünyanın en uzak ucuna yönlendirilebilir" (Seren, 2020).

Uluslararası göç olgusu

Uluslararası nüfus hareketleri ve dünyanın her tarafında yaşanan krizlerden dolayı giderek artan göç olayları küresel düzenin en önemli sorunlarıdır. Küreselleşme farklı bölgelerdeki toplumları birbirine bağlamaya devam ettikçe, göç çağdaş yaşamın belirleyici bir özelliği olarak ortaya çıkmış ve küresel, ulusal ve yerel düzeylerdeki etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasını gerektirmiştir (McAdam, 2019). Göçü tetikleyen faktörler, ekonomik eşitsizlikler, siyasi istikrarsızlık ve çevresel zorluklar da dahil olmak üzere, bireylerin ve ailelerin sınır ötesine yer değiştirme kararlarını toplu olarak şekillendiren çok çeşitli etkileri kapsamaktadır (Castelli, 2018). Ülkeler bu sorunu tek başlarına çözememektedirler. Göç olgusunun temelinde ekonomik, çevresel, sosyal, siyasi, demografik yapı, doğal afet, iç karışıklık, iklim değişikliği, savaş, kalifiye eleman eksikliği gibi nedenler yatmaktadır. İnsanlık tarihinde çok değişik sebeplerle bireysel veya kitlesel göç olaylarına rastlanmaktadır.

Ülkeler için bir krize dönüşebilen göç olgusu (Gozzini, 2006), yalnızca sayılarla ilgili bir mesele olmaktan ziyade, bu dinamik sürecin ortaya çıkardığı zorlukları ele alırken hükümetler tarafından benimsenen politika ve yaklaşımların bir yansımasıdır. Göç kalıpları değişen jeopolitik manzaralara, ekonomik koşullara ve sosyal ağlara yanıt olarak değiştikçe, etkili ve insani politika yanıtlarına duyulan ihtiyaç giderek daha acil hale gelmekte ve yönetişimin göçmenlerin deneyimlerini ve sonuçlarını şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır (The Lancet Public Health, 2018).

Uzmanların saptamasına göre; göçler genellikle gelişmemiş ülkelere zengin gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. İç göç, ülke sınırları arasında çeşitli merkezler arasında yer değiştirme eylemi olarak tanımlanırken, dış göç ya da uluslararası göç, toplulukların ülke sınırlarını aşarak farklı ülkelere göç etmeleridir (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016). Küresel göçe neden olan iki temel faktör bulunmaktadır: “İtici faktörler ve çekici faktörler. İtici faktörler zorunlu göç eden insanları göç etmeye iten nedenleri açıklar. Çekici faktörler ise göç alan bölgelerin mültecilere neden kendisine çektiği ile ilgilidir” (Çinar, Mart 2018). 21.yüzyıl göçleri itici nedenlerden kaynaklanmaktadır ve Doğu-Batı kökenli göç hareketlerinin Batı- Doğu eksenine doğru evrildiği gözlenmektedir.

Ekonomik kaynaklı küresel göçler 200 yıldan beri gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiğinden; günümüzde ekonomik sorunlarla birlikte güvenlik sorunu da ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan da “bu kapsamda ucuz ve kalifiye işgücü ihtiyacını karşılamak üzere teşvik edici düzenli göç politikaları geliştirilmekte buna karşılık insani sebeplerle göç edenlerin mümkün olduğunca kabul edilmemesine yönelik olarak engelleyici birçok tedbirler alınmaktadır” (Orsam, 2012: 10). Dünyanın dolayısıyla ülkelerin göç politikaları yeniden irdelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır; çünkü göç alan ülkelerde nüfus büyük oranda artar; nüfus artışıyla birlikte çarpık yapılaşma/kentleşme, altyapı yetersizliği, sağlık, eğitim, doğal afet sorunları başlar. Göç veren ülkelerde ise nüfusun azalmasıyla işgücü kaybı meydana gelir.

Castles ve Miller, göç eğilimlerinin dört temel nedeni olduğunu söylemektedir (Akkoyunlu Ertan ve Ertan, 2017):

- Göçün küreselleşmesi: Son dönemde giderek daha fazla ülke uluslararası göç yönelimlerinden etkilenmektedir. Göç alan ülkeler, farklı toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasi geçmişe sahip göçmen sorunlarıyla yüzleşmektedirler.
- Göçün hızlanması: Uluslararası göç hareketleri artmaktadır.
- Göçün farklılaşması: Emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşime yönelik göçler, göçleri çeşitlendirmektedir.
- Göçün kadınlaşması: Göçmenlerin önemli bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır.

Son 50 yıl içinde uluslararası göçmen sayısı artış göstermiştir. Uluslararası Göç Örgütü tarafından hazırlanan 2020 Dünya Göç Raporunda; uluslararası göçmen sayısının 281 milyona ulaştığı ve bunun da dünya nüfusunun %3,6’sına denk geldiği belirtilmektedir (IOM/ /UN Migration, 2022). “Yasadışı göçü önlemek, göçün niteliği ve kullandığı yöntemler açısından zor olsa da özellikle sığınmacı/mülteci göçü ile insanların kendi ülkeleri içinde yerinden edilmelerini önlemek insan odaklı politikalarla mümkün olabilir” (Yılmaz, 2014; 1698-1699).

Küresel çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma

Sanayi devriminden sonraki yıllarda ekonomik büyüme refahı arttırırken, doğal kaynakların kısıtlılığı ve çevre sorunları da birlikte gelişmiştir. Gelişmiş ülkelerin hızlı bir biçimde sanayileşmeleri siyasi sınırları aşarak doğanın çevrenin, canlıların sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur. İklim değişikliği, erozyon ve asit yağmurları, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı, tarım arazilerinin özelliklerini kaybetmesi, yanlış gübre ve ilaç kullanımı, ozon tabakasının delinmesi, çevre kirliliği, çarpık yapılaşma gibi sorunlar canlı varlıkların güvenliğini ve sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

İklim değişikliği: İklim değişikliği ve çevre sorunları günümüzde öncelikli küresel varoluşumuzu tehdit eden en önemli konu haline gelmiştir (Rowan ve Casey, 2021). İklim değişikliği ile ekonomik, sosyal ve doğal birçok boyutta kriz yer almaktadır (Hall, 2018). Endüstri devriminden bu yana karbondioksit emisyonları geçmişteki diğer sera gazı emisyonlarıyla da birleşince küresel iklim değişikliğine yol açmıştır (Fouquet ve Hippe, 2022). İklim değişikliği çerçevesinde hem küresel ısınmadan ve hem de küresel soğumadan söz etmek gerekmektedir. Aşırı sıcaklık ve aşırı soğukluk doğal afetlere ve çevrenin değişmesine neden olmaktadır. “Hükümetler arası iklim değişikliği raporuna göre; küresel ısınma oranının 2100 yılına kadar 1,4°C – 5,8°C arasında artış göstereceği ve iklim değişikliği sonucunda deniz seviyesinin ortalama 9 cm- 88 cm arasında yükseleceği tahmin edilmektedir” (IENSTITU, 2020).

Fosil yakıt kullanımı ve sera gazı salınımının artması (Justus ve Fletcher, 2006: 2), hızlı ve çarpık şehirleşmenin artması (Dolman ve Verhagen, 2003: 3), yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmaması (Bradshaw, 2010: 276) iklim değişikliğinin önemli nedenleri arasında görülmektedir. İklimsel değişiklikler dünyanın her yerinde ciddi sonuçlara neden olmakta ve dünya ısısı artmaktadır. Bunun sonucunda ülkelerde yangınlar gerçekleşmektedir (Parekh, 2018: 5). Bu sorunları çözmek için; enerji verimliliğini ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmak ve ormansızlaştırmayı önlemek önemlidir. Küresel ısınma ile ilgili ortaya çıkan sıkıntılar aşağıdaki gibidir (İSU, 2022):

- Kuraklık
- Hidrolojik döngünün değişmesi,
- Su kaynaklarının hacminde ve kalitesinde azalma,
- Temiz su kaynaklarının denize karışması ve su sorunu,
- Deniz seviyesinin yükselmesi, kar ve buzulların erimesi,
- Aşırı buharlaşma, meteorolojik felaketlerde artış, yağış miktarı ve rejiminde değişiklikler,
- Yangınlar gibi sorunlar,
- Tarım ve orman ürünlerinde azalış,
- Su kaynaklarının azalmasıyla enerji darboğazının yaşanması,
- Turizm ve rekreasyon olanaklarının sınırlanması ile pek çok sektörün olumsuz etkilenmesi,
- Sahil kenarlarındaki yerleşim alanlarının risk altında olması,
- Göçlerin artarak sosyal ve ekonomik zorluklara neden olması,
- İnsan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle sağlık maliyetlerinin artması

İklim değişikliğinin ekonomik, sosyal ve politik sorunlarını çözmek için; konunun yeni bir modelle ele alınması zorunludur. “Küresel iklim değişikliği sorununun sadece klasik sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile değil, “çevresel adalet”, “iklim adaleti” gibi yeni politik ekoloji kavramlarını içeren sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin küresel bir düzlem içerisinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir” (Altıok, Fırat ve Soyu, 2015; 621).

Tablo 1: Mevcut, yeşil ve ekolojik ekonomi modellerinin temel özellikleri

	Mevcut Ekonomik Model	Yeşil Ekonomi Modeli	Ekolojik Ekonomi Modeli
Birincil Politika Hedefi	Daha fazla: Klasik anlamda GSYİH ile ölçülen ekonomik büyüme. Varsayımları büyümenin eninde sonunda diğer bütün sorunlara deva olacağına dayanır. Daha çok her zaman daha iyidir.	Daha fazla ama daha düşük bir çevresel etki ile: karbon salımı ve diğer materyal ve enerji etkisiyle bağlaştığı kesilmiş bir GSYİH büyümesi.	Daha iyi: Odak noktasında sadece büyüme değil gerçek anlamında sürdürülebilir insan refahının iyileştirilmesi anlamına gelen 'Kalkınma' var. Büyümenin çok önemli olumsuz yan etkilerinin olduğunun kabulü
Gelişmenin Temel Ölçütü	GSYİH	Hala GSYİH, fakat doğal sermaye üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak	Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi, Gerçek İlerleme Göstergesi (GİG) ya da gerçek refahın diğer iyileştirilmiş gösterge.
Ölçek/Taşıma Kapasitesi/ Çevrenin Rolü	Mesele edilmiyor, piyasaların her tür kaynak sınırının yeni teknolojilerle üstesinden geleceğini ve her zaman ikame kaynak bulunabileceğine inanılıyor.	Dikkate alınmıyor, fakat bağlaşımın kesilmesiyle çözülebileceği düşünülüyor.	Ekolojik sürdürülebilirliğin temel belirleyicilerinden biri olarak görülüyor. Doğal sermaye ve ekosistem hizmetlerinin sonsuz bir şekilde ikame edilemez olduğu ve gerçek sınırların olduğu düşünülüyor.
Bölüşüm/ Yoksulluk	Bahsi geçse de politikacılara havale ediliyor: 'Yükselen' suyun bütün gemileri yukarı kaldıracığı varsayılıyor.	Önemli bir sorun olarak addediliyor. Ekonomiyi yeşillendirmenin yoksulluğu da azaltacağı düşünülüyor. Tarımın iyileşmesi ve yeni yeşil işler sayesinde.	Temel endişelerinden biri. Yaşam kalitesini ve sosyal sermayeyi doğrudan etkiliyor ve ekonomik büyüme yoksulluğu genellikle artırıyor: Hızla yükselen sular sadece yatları yukarı kaldırırken yalpalayan küçük kayıkları alabora eder.
Ekonomik Verimlilik ve	Temel mesele ama sadece piyasa ürünleri ve hizmetlerine	Doğal sermayenin de verimli kullanılması gerektiği ve piyasa kararlarına dâhil	Temel mesele ama hem piyasa mallarını hem de piyasa dışı mal ve hizmetlerle onların etkilerini

Kaynak Paylaşımı	(GSYİH) ve piyasa kurumlarına dair.	edilmesi gerektiği düşünülüyor.	İçeriyor. Gerçek verimlilik ve kaynakların doğru dağılımı için doğal ve sosyal sermayenin değerine vurgu yapılması gerekir.
Mülkiyet Hakları	Özel mülke ve klasik piyasalara vurgu var.	Piyananın ötesinde araçlara gereksinim duyulduğu kabul ediliyor.	Sistemin doğasına ve ölçeğine uygun şekilde bir özel mülkiyet rejimi ve hakların sorumluluklarla ilişkilendirilmesi arasında bir denge kurulması gerektiğine vurgu. Ortak mülkiyet kurumlarına daha büyük bir rol biçiyor.
Hükümetin Rolü	Hükümet müdahalesinin minimize edilmesi ve özel ve piyasa kurumlarıyla ikame edilmesi.	Doğal sermaye dışsallıklarının içerilmesi için hükümet müdahalesinin gerektiği kabul ediliyor.	Hükümet merkezi rol oynuyor. Hatta hakem, kolaylaştırıcı ve brokerlik gibi ortak varlık kurumlarının sahip olması gereken yeni fonksiyonlarla birlikte.
Yönetim Prensipleri	'Bırakınız yapsınlar' piyasa kapitalizmi.	Hükümete ihtiyaç duyulduğunun kabulü.	Sürdürülebilir yönetişime dair Lizbon prensipleri

Kaynak: (Altıok, Fırat ve Soy, 2015: 625-626)

Sonuçta, acilen eylem planlarını hayata geçirmek, inovatif ve doğru yatırımlar yapmak, çevre dostu yeni nesil teknolojiler kullanmak gerekmektedir.

Gıda-Hammadde sorunu: Küresel nüfusunun büyük bölümü gıda krizi, açlık ve yetersiz beslenmeyle karşı karşıyadır. Covid 19 krizinden sonra gıda sektörü daha fazla sorun olmaya başlamıştır. Nüfus ve talebin artışı, hammadde maliyetlerinin yükselmesi, satın alma gücündeki düşüş, çevre kirliliği, yanlış tarım uygulamaları, ekilebilir arazilerin azalması, ulaşım-lojistik-tedarik konularında görülen fiyat artışı, kentleşme, küresel savaşlar, iklim değişikliği vs. gıda/yem/gübre üretim kapasitesini, sağlığını, güvenliğini zora sokmaktadır. Kişi başına düşen tarım arazisi ve su kıt kaynak haline gelmektedir. Dahası, bu çok yönlü kriz iklim değişikliğinin etkileriyle daha da kötüleşmekte ve bu durum sadece tarımsal üretimi tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda istikrarı korumak ve haneler arasında daha fazla ekonomik eşitsizliği önlemek için ulusları gıdaya erişim stratejilerini yeniden düşünmeye zorlamaktadır (Özsoy, 2023). Bu zorluklar ışığında, gıda sistemlerini dönüştürmenin, kaynakların daha iyi yönetilmesini, sürdürülebilir teknolojilere yatırım yapılmasını ve gıda güvenliğini gelecekteki şoklara karşı korumak için daha güçlü düzenleyici çerçevelerin oluşturulmasını içeren kapsamlı bir yaklaşım içermesi gerektiği giderek daha fazla kabul görmektedir (Caron vd., 2018). Bu bağlamda, tedarik zincirlerinde süregelen aksaklıklar ve dalgalı piyasa koşulları, özellikle gıdaya erişim ve bulunabilirlik konusundaki endişeleri yoğunlaştıran son küresel olaylar ışığında, gıda üretim direncini artıran ve gıda dağıtım mekanizmalarının etkinliğini güçlendiren yenilikçi çözümlere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir (Lal ve Stewart, 2010).

Gıda israfının artmasıyla birlikte; su, enerji, zaman kaybı da ortaya çıkmaktadır. Gıda ve diğer unsurların israfı, başta ekonomi ve çevre olmak üzere birçok alanı da yakından ilgilendirmektedir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), "dünyada üretilen toplam gıda miktarının %25-33'ünün israf edildiğini ve ekonomik değerinin toplam 990 milyar dolara karşılık geldiğini bildirmektedir" (Tekiner vd., 2021). Temiz su kaynaklarının ve uygun tarım arazilerinin korunarak kullanılması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, gıda ve tarım sektörlerinin Endüstri 5.0 ilkelerine uyum süreci sağlanmadığı takdirde, bunun da bir sorun olduğunu unutmamak gerekir.

Fiyatların artması, enflasyon baskısı, geniş ölçekli savaşlar tarım ve sanayi sektörleri için gerekli hammaddelerin temin edilmesini engellemektedir. Günümüzde hammadde temininin küresel güçler tarafından önemli bir silah olarak kullanıldığı uzmanlar tarafından belirtilmektedir. Hammaddeler üzerinde güç savaşlarının yaşandığı bu yeni ekonomik düzende; kritik kaynakların coğrafi açıdan yoğunlaşması ve rekabetin artmasıyla birlikte, bu durumun 21. Yüzyıl jeopolitiğine şekil vereceği ifade edilmektedir (Anadolu Ajansı, 2022).

Enerji sorunları: İnsanoğlu yaşamını sürdürürken, çevresinde bulunan hammadde ve enerjiyi kullanmaktadır. Enerji, ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlamada yararlandıkları en önemli unsurdur. Teknoloji ve iletişim alanındaki yenilikler, uluslararası sermaye açısından sınırların kalkması sonucunda; enerji kullanımının miktar ve hızı artmıştır. Günümüzde, üretimin geçmişe oranla daha enerji yoğun yapıyor olması, enerji verimliliği konusunu sadece politikacıların değil aynı zamanda firmaların da gündemine taşımıştır. Enerji konusundaki kıtlık sorunu ise diğer yenilenemez doğal kaynaklara ilişkin kıtlık ve yeterlilik korkusunu da beraberinde getirmiştir (Başol, Durman ve Önder, 2007).

Günümüzde enerji tasarrufu sağlayarak verimlilik elde edilmesi önemli hale gelmiştir. Bunun için de enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve çevre kirliliğinin engellenmesi gerekmektedir. Enerjiye olan bağımlılık, enerji güvenliği ve teknolojinin enerji üzerindeki etkisi gibi konular tartışılmaktadır. Geleneksel enerji kaynaklarının tükenebilirliği ve karbon salınımından dolayı atmosfere zarar vermesi alternatif enerji üretimini gündeme getirmiştir. “Yenilenemeyen enerjilerin, yenilenebilir enerji kaynakları ile 2030-2050 yıllarına kadar %50’lik bir kısmının ikame edilebilmesi planları konusunda, merkezi ve yerel yönetimlerden ve sivil toplum kuruluşlarından destek sağlanması gerekmektedir” (Çukurçayır ve Sağır, 2008).

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Komisyonu tarafından enerji kaynaklarının tüketimi, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi yeşil teknoloji konularında farklı stratejilerin kullanımına dikkat çekmiştir (Borysiak vd., 2020). Dijital çözümler, yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonunu kolaylaştırma ve enerji tüketimini azaltmada önemli bir unsurdur (Niu vd., 2022; Dekeyrel ve Fessler, 2023). Yeşil dijital teknolojiler ile enerji kullanımını azaltmanın sürdürülebilirliğe katkı sağladığı düşünülmektedir (Townsend ve Coroama, 2018; Borysiak vd., 2020).

21. yüzyıl; krizlerin ve kaosların arttığı, doğal kaynak kullanımı ile risk yönetiminin ön plana çıktığı bir çağdır. Küresel çevre sorunlarını çözmek sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasına ve döngüsel ekonomiye bağlıdır. 2015 yılında kabul edilen ve ekonomik, sosyal, çevresel olmak üzere 3 önemli unsuru bulunan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündeminde 17 hedef 169 alt hedef bulunmaktadır. Amaç; açlığın, yoksulluğun, eşitsizliğin, adaletsizliğin giderilmesi ve iklim değişikliği ile mücadele etmektir. Ekonomi ve ekoloji arasında dengenin kurulması zorunludur. Bu nedenle döngüsel ekonomi uygulanmaya çalışılmaktadır. Döngüsel ekonomi, kaynakları ekonomi içinde mümkün olduğunca uzun süre tutarken fiziksel kaynakların katma ve içsel değerini koruyan ve hammadde tüketimini, atığı ve değer zinciri risklerini en aza indirmek amacıyla kullanım ömrünün sonunda değeri yakalayan bir piyasa ekonomisidir (Türkiye Döngüsel Ekonomi Platformu, 2022) ve 7 unsuru bulunmaktadır:

1. Gelecek İçin Tasarlamak,
2. Dijital Teknolojileri Kullanmak,
3. Mevcut Ürünleri Korumak ve Sürelerini Uzatmak,
4. Yenilenebilir Kaynakları Öncelendirmek,
5. Atıkları Kaynak Olarak Kullanmak,
6. İş Modelini Gözden Geçirmek,
7. Ortak Değer Yaratmak İçin İş birliği Yapmak

Yöntem

Çalışmada turizm alanında krizlere yönelik yapılan çalışmaların ağırlığını ve yönelimini incelemek amacıyla bibliyometrik analizden yararlanılmıştır. Bibliyometrik analiz bilimsel belgelerin analiz türleri ve alt birimleriyle incelenip görselleştirildiği analiz türüdür (Akın ve Kurutkan, 2021: 72). Bibliyometrik analiz, belirli bir konu alanının veya belirli bir derginin değerini değerlendirmenin etkili bir yolu (Shang vd., 2015) olmasının yanı sıra belirli bir araştırma yönünün evrimi hakkında bilgi vermekte ve -araştırmacılar için zaman tasarrufu sağlamaktadır (He vd., 2017; Iqbal vd., 2019).

Bu çalışmada uluslararası scopus veri tabanında yayınlanan, “turizm” ve “kriz” kelimeleri ile birlikte “savaş”, “pandemi”, “enerji sorunu”, “iklim değişikliği”, “terörizm”, “gıda/ham madde sorunu”, “afet”, “göç” ve “çevre sorunları” kelimelerini içeren çalışmalar taranarak Scopus “Analyze Results” bölümü

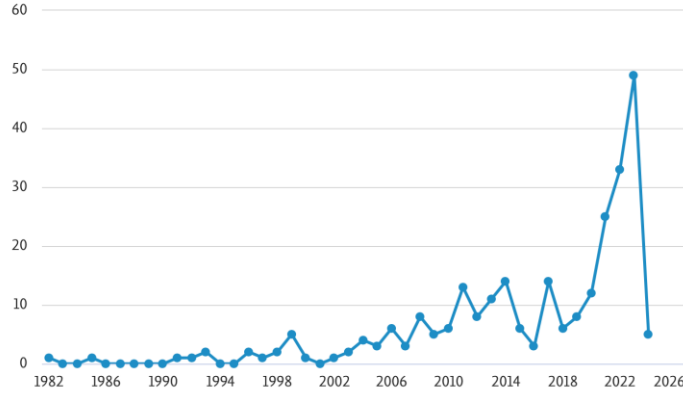
kullanılarak elde edilen veriler incelenmiştir. Bazı kriz türlerinin turizm alanında incelenmesi sayıca nispeten az olduğundan yapılan taramada tarih sınırlaması yapılmamış belirlenen terimlere yönelik çalışmaların tüm zamanlardaki genel perspektifini incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda tarama 08.03.2024 tarihinde yapılmıştır. Çalışma 08.03.2024 yılına kadar olan araştırmaları kapsamaktadır. Ayrıca çalışmalardaki anahtar kelimelere ait veriler analiz edilmiştir. Tüm kriz türlerindeki ortak anahtar kelimeler çıkarılarak oluşturulan kelime bulutu ile çalışmaların yönelimi incelenmiştir. Çalışmaların yıllara göre dağılımı ve ülkelere göre dağılımı verilerin alındığı dünya çapında bir veri tabanı olan Scopus veri tabanından sağlanmıştır. Çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, klinik ve deneysel çalışmalar gibi etik kurul kararı gerektiren veri toplama tekniği ile veriler elde edilmediği ve yöntemde de bibliyometrik analiz kullanıldığı için çalışma, etik kurul iznine ihtiyaç duyulmayan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bulgular ve tartışma

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

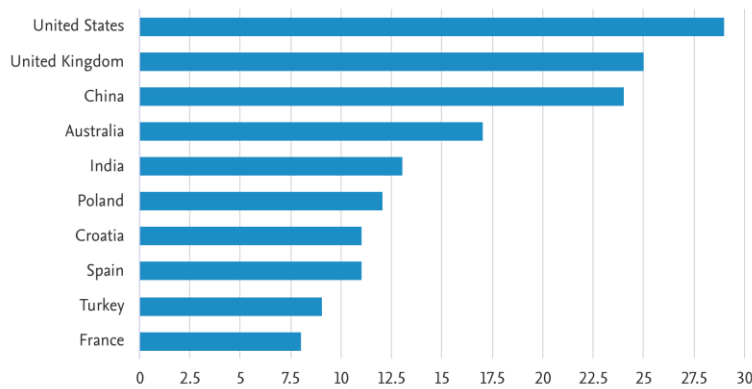
Turizmde kriz türü olarak savaş konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 1: Turizmde kriz türü olarak savaş konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “savaş” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 262 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında 2021 sonrası bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu artışın Rusya – Ukrayna savaşından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Şekil 2: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak savaş konulu çalışma sayıları

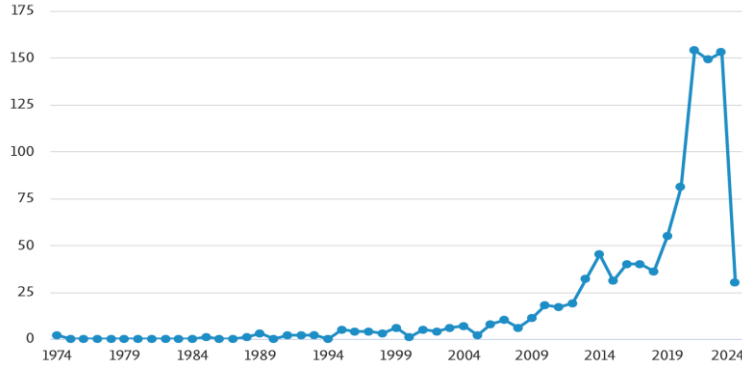

Ülkelere göre bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin “turizm”, “kriz” ve “savaş” terimleri ile ilgili daha fazla çalışması bulunmaktadır. En çok çalışma yapılan ülkeler sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin, Avustralya, Hindistan, Polonya, Hırvatistan, İspanya, Türkiye ve Fransa'dır. Türkiye'de de zaman zaman bazı ülkelerle yaşanan gerginlikler ya da başka ülkelerde yaşanan savaşlar nedeniyle turizm sektörü etkilenmektedir. Türkiye özelinde yapılan çalışma sayılarına bakıldığında

Rusya Ukrayna savaşının başlama yılı olan 2022 yılı sonrasında artış olduğu dolayısıyla bu durumun yapılan çalışmalara yansıtıldığı görülmektedir.

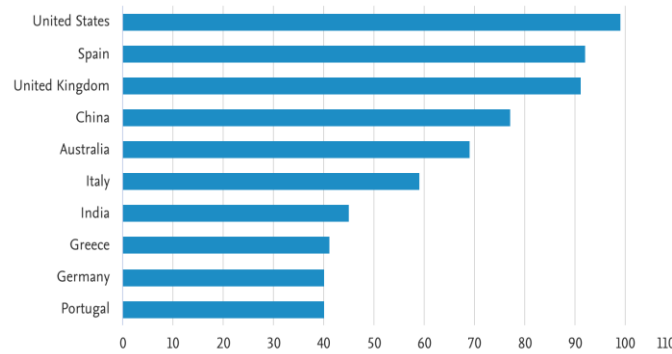
Turizmde kriz türü olarak çevre sorunları konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 3: Turizmde kriz türü olarak çevre sorunları konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Küresel çevre sorunları Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “çevre sorunları” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış toplamda 995 çalışmaya ulaşılmıştır. Çevre ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2009 yılı sonrası bir ivme kazandığı, 2019 yılından itibaren ise hızlı bir artış olduğu görülmektedir. Artışın pandemi sonrası süreçte olması araştırmacıların çevre tahribatının azaltılmasına yönelik çalışmalara daha fazla odaklandığı düşünülmektedir.

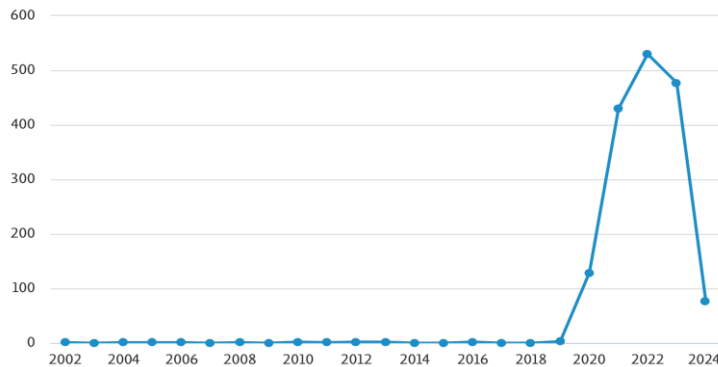
Şekil 4: Ünelere göre turizmde kriz türü olarak çevre sorunları konulu çalışma sayıları

Ünelere göre çalışmaların dağılımına bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya'nın “turizm”, “kriz” ve “çevre sorunları” terimleri ile ilgili daha fazla çalışması bulunmaktadır. En çok çalışma yapılan ülkeler sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, İngiltere, Çin, Avustralya, İtalya, Hindistan, Yunanistan, Almanya ve Portekiz'dir.

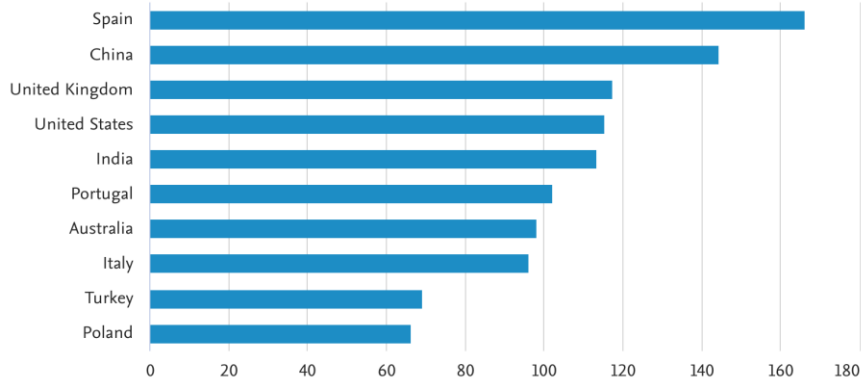
Turizmde kriz türü olarak pandemi konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 5: Turizmde kriz türü olarak pandemi konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “pandemi” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 1.659 çalışmaya ulaşılmıştır. Yıllara göre dağılımlar incelendiğinde akademik araştırma ve çalışmaların 2019 yılında başladığı ve özellikle 2020 yılı ve sonrasında bir artış olduğu gözlenmiştir. Ayrıca “turizm”, “kriz” ve “pandemi” konuları doğrultusunda yapılan araştırmaların 2022 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir.

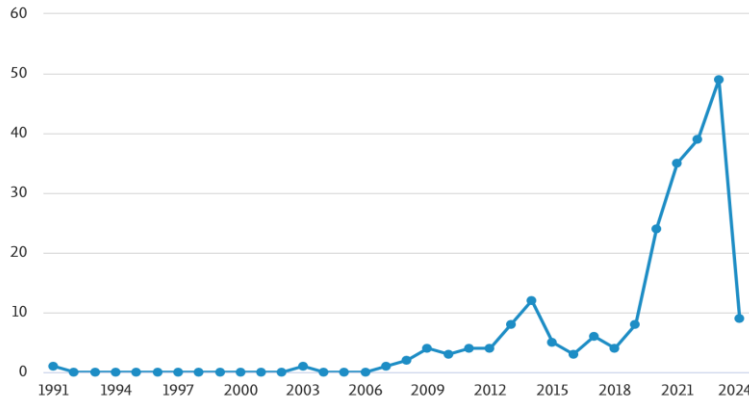
Şekil 6: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak pandemi konulu çalışma sayıları

Ülkelere göre bakıldığında ise “turizm”, “kriz” ve “pandemi” terimleri ile ilgili en fazla çalışmayı İspanya’nın gerçekleştirdiği görülmektedir. İspanya’yı sırasıyla; Çin, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Portekiz, Avustralya, İtalya, Türkiye ve Polonya takip etmektedir. Turizm sektörü yapısal özellikleri nedeniyle bu krizden küresel boyutlarda oldukça fazla etkilenmiştir. Bu durum uluslararası turizm yazınına da yansımıştır. Covid-19 ve turizm konulu araştırmaların yoğunlaşması ve artmasıyla, krizin çeşitli yönleriyle ele alınıp incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca söz konusu ülkeler pandemi öncesinde uluslararası turizmde gösterdikleri yüksek turizm etkinliği nedeniyle, yaşanan bu krizden etkilenme potansiyelleri oldukça yüksek olan ülkelerdir. Bu durumun belirtilen bu ülkelerde yapılan “turizm, pandemi ve kriz” konulu akademik araştırma ve çalışmalara da yansıdığı düşünülmektedir.

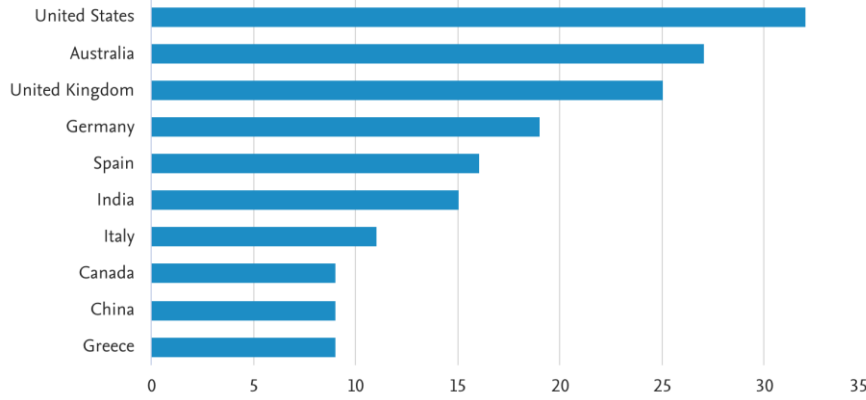
Turizmde kriz türü olarak iklim değişikliği konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 7: Turizmde kriz türü olarak iklim değişikliği konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “iklim değişikliği” ve “kriz” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 222 çalışmaya ulaşılmıştır. Yıllara göre dağılımlar incelendiğinde bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların 2016 yılı itibariyle artış göstermeye başladığı ve 2023 yılında en üst seviyeye ulaştığı görülmüştür.

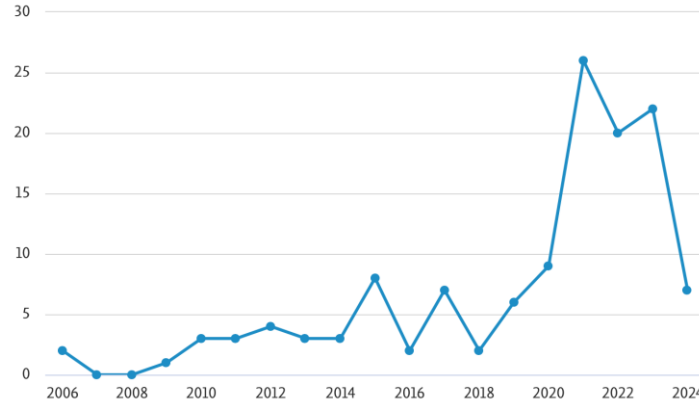
Şekil 8: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak iklim değişikliği konulu çalışma sayıları

İlgili arama terimleri doğrultusunda en fazla çalışmanın Amerika Birleşik Devletleri tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu alanda çalışma üreten ve gerçekleştiren diğer ülkeler sırasıyla; Avustralya, Birleşik Krallık, Almanya, İspanya, Hindistan, İtalya, Kanada, Çin ve Yunanistan'dır.

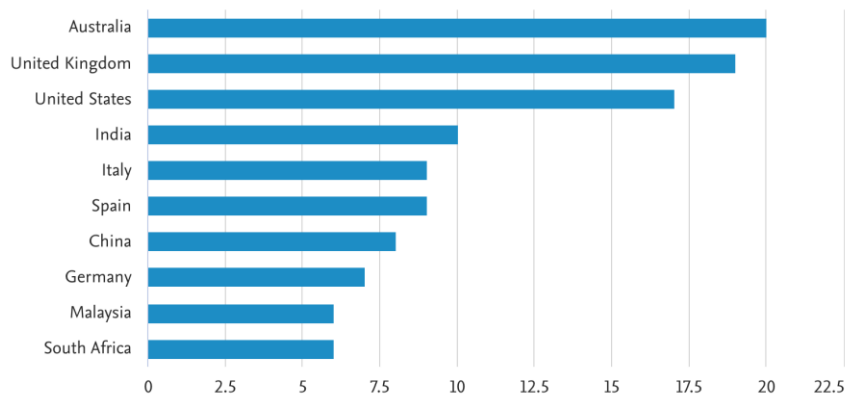
Turizmde kriz türü olarak gıda/ham madde sorunu konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 9: Turizmde kriz türü olarak gıda/ham madde sorunu konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “gıda/ham madde sorunu” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 128 çalışmaya ulaşılmıştır. Yıllara göre dağılımlar incelendiğinde bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların 2018 yılından sonra artış göstermeye başladığı ve en fazla çalışmanın 2021 yılında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. 2021 yılı ile kıyaslandığında 2022 ve 2023 yıllarında azalma olduğu tespit edilmiştir.

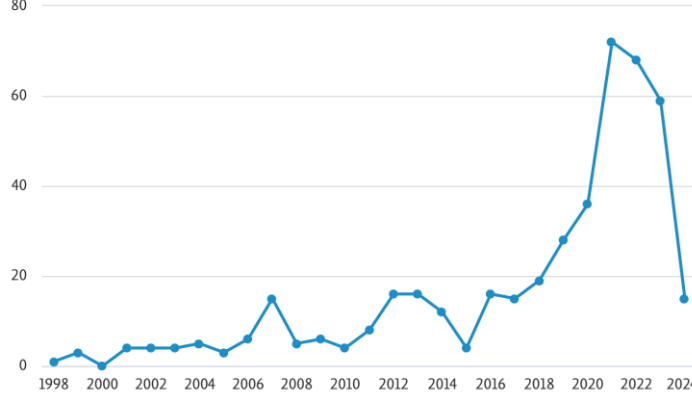
Şekil 10: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak gıda/ham madde sorunu konulu çalışma sayıları

İlgili arama terimleri doğrultusunda en fazla çalışmanın Avustralya tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu alanda çalışma üreten ve gerçekleştiren diğer ülkeler sırasıyla; Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, İtalya, İspanya, Çin, Almanya, Malezya ve Güney Afrika'dır.

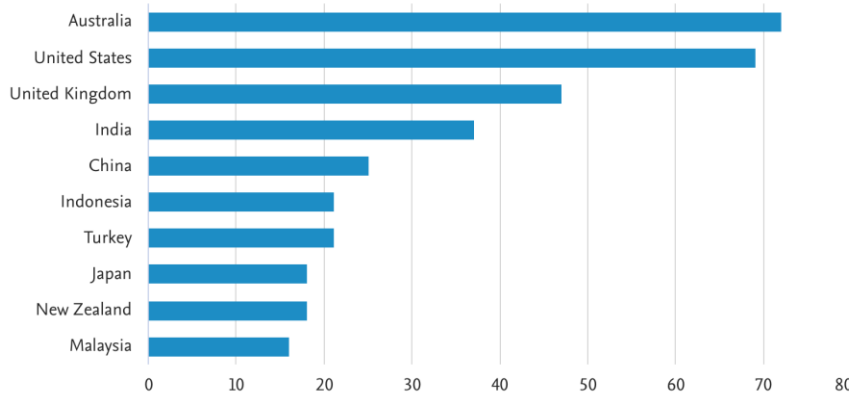
Turizmde kriz türü olarak afet konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 11: Turizmde kriz türü olarak afet konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “afet” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 444 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların 2015 yılı itibariyle artış gösterdiği, 2019 yılında ivme kazandığı ve 2021 yılında en üst seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir.

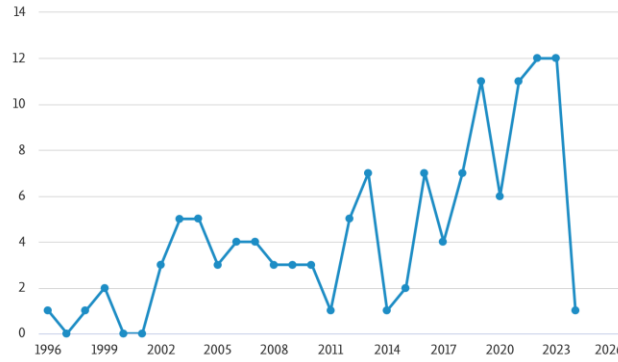
Şekil 12: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak afet konulu çalışma sayıları

İlgili arama terimleri doğrultusunda en fazla çalışmanın Avustralya tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu alanda çalışma üreten ve gerçekleştiren diğer ülkeler sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Hindistan, Çin, Endonezya, Türkiye, Japonya, Yeni Zelanda, Malezya'dır. Belirtilen bu ülkelerin yaşamış oldukları çeşitli krizlerin “afet” çalışmalarına yoğunlaşmalarına neden olduğu düşünülmektedir. Örneğin Türkiye’de 06 Şubat 2023 tarihinde 11 ilde aynı anda hissedilen, yıkımı ve devamında iyileşme sürecinin zor olduğu bir deprem afeti yaşanmıştır. Ayrıca bilim insanlarına göre yakın zamanda bölge-şehir belirtecek ölçüde net olan ve büyük ölçüde gerçekleşeceği söylenen bir deprem olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle bu alandaki araştırmalara oldukça önem verilmektedir.

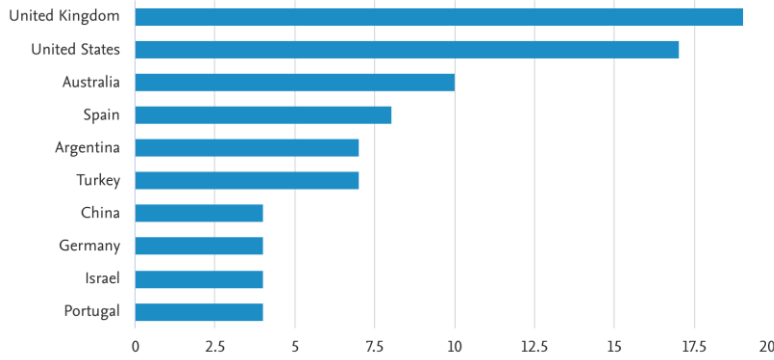
Turizmde kriz türü olarak terörizm konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 13: Turizmde kriz türü olarak terörizm konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “terörizm” terimleri başlık, özet ve anahtar kelimelerde taranmış ve toplamda 124 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmaların yıllara göre inişli çıkışlı bir yapıda olduğu ve en fazla çalışmanın gerçekleştirildiği yıl ise 2022 ve 2023 yılları olduğu görülmüştür.

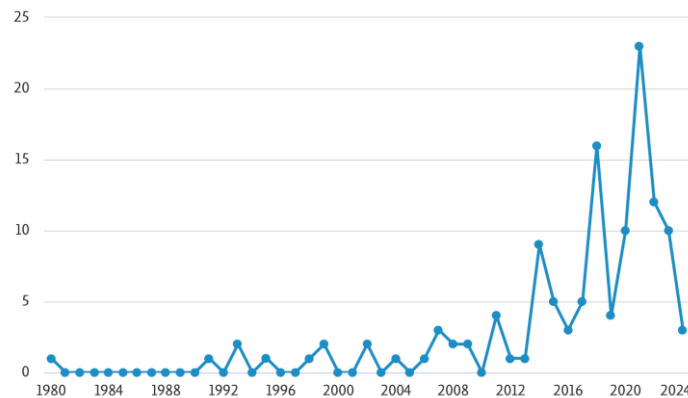
Şekil 14: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak terörizm konulu çalışma sayıları

İlgili arama terimleri doğrultusunda en fazla çalışmanın Birleşik Krallık tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu alanda çalışma üreten ve gerçekleştiren diğer ülkeler sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İspanya, Arjantin, Türkiye, Çin, Almanya, İsrail, Portekiz’dir. Türkiye terörizmle 1980’li yıllardan bu yana mücadele etmektedir. Bu nedenle küresel problemler doğrultusunda “terörizm” anahtar kelimesinin taranması ile ulaşılan çalışma sayılarında Türkiye’nin diğer problemlere kıyasla daha fazla akademik çalışma yaptığı tespit edilmiştir.

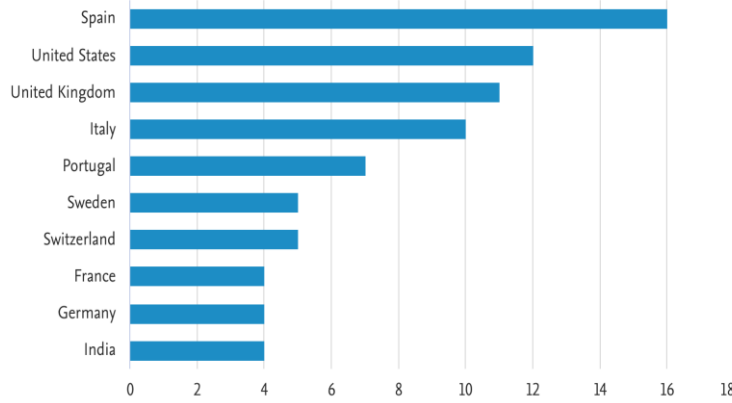
Turizmde kriz türü olarak göç konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 15: Turizmde kriz türü olarak göç konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “göç”, terimleri başlık, özet ve anahtar kelimeler adı altında taranmış ve toplamda 125 çalışmaya ulaşılmıştır. Küresel sorunlar kapsamında göç artışları ön plana çıkmaktadır. Çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında göç çalışmalarını 2013 yılından itibaren düzenli artış azalışların olduğu en fazla sayının ise 2021 yılında yapıldığı görülmektedir.

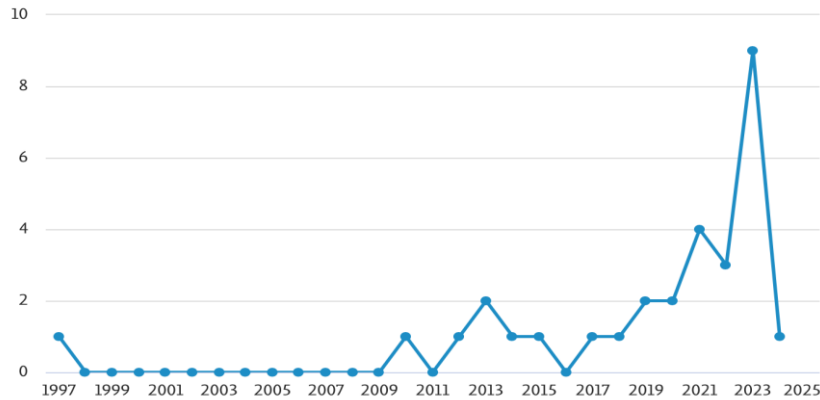
Şekil 16: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak göç konulu çalışma sayıları

Ülkelere göre çalışmaların dağılımına bakıldığında İspanya'nın ilgili arama terimleri ile ilgili daha fazla çalışması bulunduğu görülmektedir. Bu terimle ilgili çalışma yapılan ülkeler sırasıyla, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İtalya, Portekiz, İsveç, İsviçre, Fransa, Almanya ve Hindistan'dır. Göç çalışmaları ile ilgili İspanya'nın diğer çalışma konularına göre benzer çalışma yapan ülkelere göre daha yüksek oranda yer aldığı görülmektedir. Çalışma yapılan ülkelere bakıldığında daha çok gelişmiş ülkelerin yer aldığı görülmektedir.

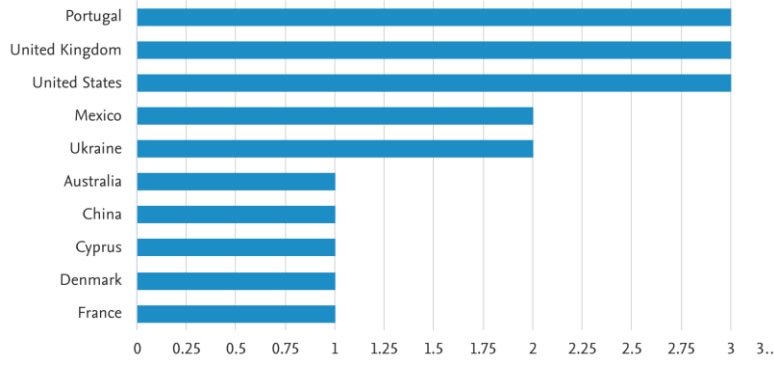
Turizmde kriz türü olarak enerji sorunu konulu çalışmalara ait bulgular

Şekil 17: Turizmde kriz türü olarak enerji sorunu konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı

Scopus veri tabanında “turizm”, “kriz” ve “enerji sorunu” terimleri ile başlık, özet ve anahtar kelimeler adı altında taranan toplamda 30 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında enerji sorunu ile ilgili çalışmalara 1997-2009 yıllarında yer verilmediği, 2010 yılından itibaren artış ve azalışların olduğu en çok çalışmanın 2023 yılında yapıldığı görülmektedir.

Şekil 18: Ülkelere göre turizmde kriz türü olarak enerji sorunu konulu çalışma sayıları

Ülkelere göre çalışmaların dağılımına bakıldığında İspanya'nın ilgili arama terimleri ile ilgili daha fazla çalışması bulunduğu görülmektedir. Bu terimle ilgili çalışma yapılan ülkeler sırasıyla Portekiz, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Ukrayna, Avusturalya, Çin, Kıbrıs, Danimarka, Fransa'dır.

Tablo 2. Konu başlıklarının ülkeler genel sıralamaları

Savaş	N	%	Çevre	N	%	Pandemi	N	%	İklim Değişikliği	N	%			
United States	29	11,07	United States	99	9,95	Spain	166	10	United States	32	14,41			
United Kingdom	25	9,54	Spain	92	9,25	China	144	8,68	Australia	27	12,16			
China	24	9,16	United Kingdom	91	9,15	United Kingdom	117	7,05	United Kingdom	25	11,26			
Australia	17	6,49	China	77	7,74	United States	115	6,93	Germany	19	8,56			
India	13	4,96	Australia	69	6,93	India	113	6,81	Spain	16	7,21			
Poland	12	4,58	Italy	59	5,93	Portugal	102	6,15	India	15	6,76			
Croatia	11	4,2	India	45	4,52	Australia	98	5,91	Italy	11	4,95			
Toplam	262	100	Toplam	995	100	Toplam	1659	100	Toplam	222	100			
Türkiye 9. sırada			Türkiye 19. sırada			Türkiye 9. sırada			Türkiye 23. sırada					
Gıda ve Hammade Sorunu	128	%	Afet	444	%	Terörizm	124	%	Göç	125	%	Enerji Sorunu	30	%
Australia	20	14,84	Australia	72	16,22	United Kingdom	19	15,32	Spain	16	12,8	Portugal	3	10,00
United Kingdom	19	13,28	United States	69	15,54	United States	17	13,71	United States	12	9,6	United Kingdom	3	10,00
United States	17	7,81	United Kingdom	47	10,59	Australia	10	8,06	United Kingdom	11	8,8	United States	3	10,00
India	10	7,03	India	37	8,33	Spain	8	6,45	Italy	10	8	Mexico	2	6,67
Italy	9	7,03	China	25	5,63	Argentina	7	5,65	Portugal	7	5,6	Ukraine	2	6,67
Spain	9	7,03	Indonesia	21	4,73	Turkey	7	5,65	Sweden	5	4	Australia	1	3,33
China	8	6,25	Turkey	21	4,73	China	4	3,23	Switzerland	5	4	China	1	3,33
Toplam	128	100	Toplam	444	100	Toplam	124	100	Toplam	125	100	Toplam	30	100
Türkiye sıralamada yer almamakta.			Türkiye 7. sırada			Türkiye 6. sırada			Türkiye 29. sırada			Türkiye sıralamada yer almamakta.		

değişikliği konulu çalışmalarda 2016 yılından sonra artış göstermeye başlamıştır. 2015 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen COP- 21 (21. Taraflar Konferansı) konferansında 2020 yılı sonrası için yenilenen iklim değişikliği Paris Anlaşması kabul edilmiş olup, 2016 yılında New Yorkta imza töreninde bu anlaşma 175 ülke tarafından imzalanıp yürürlüğe girmiştir (Anonim, 2017). Paris anlaşması sonrasında bu çalışmalara yönelik artışın olduğu görülmektedir. Gıda-hammadde sorunu ile ilgili yapılan çalışmalarda pandemiden kaynaklı gıda krizinin gündeme gelmesiyle 2018 yılı sonrasında bir artış olduğu gözlenmiştir. Afet konulu çalışmalarda 2015 yılında artış gösterdiği 2019 sonrasında ise hızlı bir ivme kazandığı görülmüştür. Bu durum araştırmacıların Covid-19 salgınıyla beraber insanlığı tehdit eden diğer kriz türlerine de araştırmaya başladığını göstermektedir. Terörizm konulu çalışmalarda yıllara göre değişken olduğu görülmüştür. Tüm dünya ülkeleri ve turizm sektörü için en önemli tehdit unsurlarından biri olan terörizm şiddete dayalı siyasi bir kriz olarak nitelendirilmektedir. Turizm insan odaklı olması, duyarlılığı ve hassasiyeti gibi kırılabilir yapısal özellikleri nedeniyle terör eylemlerinden çok yönlü boyutlarda ve olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle ulaşılan çalışmaların yıllara göre dağılımları incelendiğinde bir dalgalanmanın var olduğu görülmektedir. İlgili yıllarda yaşanan çeşitli terörizm olayları o yıl içerisindeki akademik çalışmaların sayısının artmasına neden olmuştur. Diğer kriz türlerine göre daha az çalışma sayısına sahip türlerden biri olan göç konusunda yapılan çalışmalarda 2013 yılı sonrası artışlar olduğu görülmektedir. Kriz türleri içerisinde en az çalışma sayısına sahip olan enerji sorunu ile ilgili yapılan çalışmalarda 2022-2023 yılları arasında bir sıçrama olduğu görülmektedir. Son yıllarda dikkat çeken ikiz dönüşüm kapsamında değerlendirilen enerjinin verimli kullanılmasına yönelik çalışmaların artması bu sonucu doğrulamaktadır.

Çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde pandemiden sonra hem pandemi ile ilgili çalışmalar artmış olup hem de insanlığı etkileyen ve tehdit eden gıda-hammadde sorunu, iklim değişikliği, çevre sorunları, afet konuları da araştırmacılar tarafından daha fazla ele alınmaya başlanmıştır. Elde edilen bu sonuç doğrultusunda turizm açısından bir kriz türü olarak görülen pandemi çalışmalarının, araştırmacıların diğer kriz türlerini ele almasında itici rol oynadığı düşünülmektedir.

Ülkelere göre yapılan çalışma sayılarına bakıldığında ilk sıralarda çoğunlukla ABD ve İngiltere'nin yer aldığı görülmektedir. Bu iki ülkeyi Çin, Hindistan, İspanya ve Avustralya takip etmektedir. ABD ve İngiltere'nin araştırmacı alt yapısı daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Çin, Hindistan, İspanya ve Avustralya'nın Scientific Journal Rankings (SJR, 2024) verilerine göre bilimsel araştırma sayısında ilk 11 ülke içerisinde yer almaktadır. Bu durum bu ülkelerin kriz türleriyle ilgili daha fazla çalışma yaptıklarını doğrulayabilir.

Çalışmalarda kullanılan ortak anahtar kelimeler çıkarılarak oluşturulan kelime bulutuna bakıldığında en fazla Covid ve Pandemi kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Covid-19 pandemisinin diğer kriz türlerindeki çalışmaları da etkilediği anlaşılmaktadır. Kriz yönetimi, afet yönetimi, risk yönetimi, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma terimleri de sık geçen kelimeler arasında bulunmaktadır. Bu durum çalışmaların daha çok krizle ilgili yönetim konularına ve son yıllarda daha güncel olan sürdürülebilirlik ile ilgili konulara odaklandığını göstermektedir. Algılanan risk, güvenlik açığı, dirençlilik/dayanıklılık konularına daha az yer verildiği görülmektedir. Gelecek çalışmalarda araştırmacılar tarafından bu konulara yer verilmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Akın, S. ve Kurutkan, M. (2021). Hasta memnuniyeti kavramının bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(1), 71-84.
- Akkoyunlu Ertan, K. ve Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 1(2), 7-39.
- Akova, O., Kızılırmak, İ. ve Tanrıverdi, H. (Ed.). (2015). *Turizm işletmeciliği temel kavramlar ve uygulamalar*. Detay Yayıncılık.
- Aksu, A. ve Ehtiyar, V. R. (Ed.). (2007). *Turizm işletmelerinde çağdaş yönetim teknikleri*. Detay Yayıncılık.
- Altıok, S. ve Fırat, E. ve Soyu, E. (2015). Küresel iklim değişikliği sorununun çözümü için yeni bir sürdürülebilir kalkınma anlayışı. S. Sarı, A. H. Gencer İ. Sözen (Ed.), *International Conference on Eurasian Economies* (620-627). Eurasian Economists Association.

- Anadolu Ajansı. (29.03.2022). *Dünya hammadde savaşlarına gidiyor*. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunya-hammadde-savaslarinagidiyor> adresinden erişildi.
- Aslanlı, K. (2022). Yaptırım kısılcacında Rusya ekonomisi: Ukrayna-Rusya savaşı ve Türkiye ekonomisi. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULİSA) Enstitüsü Aylık Politika Notu Yayını*, 12(15), 18-23.
- Aydın Tükeltürk, Ş. ve Boz, M. (2013). *Turizmde güncel konu ve eğilimler*. Detay Yayıncılık.
- Bağış, B. (2022). *Rusya-Ukrayna savaşının küresel ekonomiye ve türkiye'ye etkileri*. (1. Baskı). SETA Yayınları.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2012). *Turizm ve rekabet*. Detay Yayıncılık.
- Başol, K. ve Durman, M. ve Önder, H. (2007). *Doğal kaynakların ve çevrenin ekonomik analizi*. Alfa Aktüel.
- Borysiak, O., Brych, V., ve Brych, B.. (2020). Digital marketing components of providing information about energy service companies in the conditions of green energy development. M. Bezpatochnyi (Ed.), *New trends in the economic systems management in the context of modern global challenges* içinde (ss. 231-240). VUZF Publishing House.
- Boz, M. (2019). *Sürdürülebilir pazarlama bakış açısıyla turizm endüstrisi*. Ekin Yayınevi.
- Bradshaw M. J. (2010). Global energy dilemmas: a geographical perspective. *Geographical Journal*, 176(4). 275- 290. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4959.2010.00375.x>
- Breitsohl, J. ve Garrod, B. (2016). Assessing tourists' cognitive, emotional and behavioural reactions to an unethical destination incident. *Tourism Management*. 54. 209–220. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.11.004>
- Caron, P., Ferrero y de Loma-Osorio, G., Nabarro, D., Hainzelin, E., Guillou, M., Andersen, I., vd. (2018). Food systems for sustainable development: proposals for a profound four-part transformation. *Agronomy for sustainable development*, 38(41). 1-12. <https://doi.org/10.1007/s13593-018-0519-1>
- Castelli, F. (2018). Drivers of migration: why do people move?. *Oxford University Press*. 25(1). <https://doi.org/10.1093/jtm/tay040>
- Çelik, S. (2022). Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: AB entegrasyonu için yeni dönem. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 521-533.
- Çınar, Y. K. (2018). *Küresel göç sorunları ve birleşmiş milletler*. [Yüksek lisans tezi], İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Çukurçayır, M. A. ve Sağır, H. (2008). Enerji sorunu, çevre ve alternatif enerji kaynakları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 257-278.
- Dekeyrel, S., ve Fessler, M. (2024). Digitalisation: an enabler for the clean energy transition. *Journal of Energy ve Natural Resources Law*, 42(2), 185-209. doi.org/10.1080/02646811.2023.2254103
- Dolman, A. J. ve Verhagen, A. (2003). Land use and global environmental change. A. J. Dolman, A. Verhagen, C. A. Rovers (Ed.) *Global environmental change and land use* içinde (ss. 3-13). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Dünya. (5 Mayıs 2022). *DSÖ: 2 yılda yaklaşık 15 milyon can kaybı COVID-19 ile bağlantılı*. 1 Ekim 2023 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/dso-2-yilda-yaklasik-15-milyon-can-kaybi-covid-19-ile-baglantili-haberi-657002> adresinden erişildi.
- Ece, N.J. (2022). Rusya-Ukrayna savaşı'nın dış ticaret ve küresel güvenliğe etkisi: Montrö boğazlar sözleşmesinin savaşın genişlemesinin önlenmesine katkısı. *Kent Akademisi Dergisi*, 15(3). 1391-1412. <https://doi.org/10.35674/kent.1132664>.
- Fouquet, R. ve Hippe, R. (2022). Twin transitions of decarbonisation and digitalisation: A historical perspective on energy and information in European economies. *Energy Research ve Social Science*, 91, 102736. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102736>
- Glaesser, D. (2006). *Crisis management in the tourism industry*. Burlington: Elsevier.
- Gozzini, G. (2006). The global system of international migrations, 1900 and 2000: a comparative approach. *Journal of Global History*, 1(3), 321-341. <https://doi.org/10.1017/S1740022806003020>
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20 <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Hall, C.M. (2018). Climate change and marketing: Stranded research or a sustainable development? *Journal of Public Affairs*, 18(4), 1-7. <https://doi.org/10.1002/pa.1893>

- IENSTITU. (08.02.2020). *Küresel ısınma ve iklim değişikliği*. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.iienstutu.com/blog/kuresel-isinma-ve-iklim-degisikligi> adresinden erişildi.
- IOM/UN Migration (International Organization For Migration). (2022). *World Migration Report 2022*. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive> adresinden erişildi.
- Iqbal, W., Qadir, J., Tyson, G., Mian, A. N., Hassan, S. U., ve Crowcroft, J. (2019). A bibliometric analysis of publications in computer networking research. *Scientometrics*, 119, 1121-1155. <https://doi.org/10.1007/s11192-019-03086-z>
- İSU (Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü). (2022). *Küresel Isınma*. 10 Ekim Tarihinde www.isu.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=335 adresinden erişildi.
- Justus, J. R. ve Fletcher, S. R. (2006). Global climate change. Horace M.K. (Ed.) *Global Climate Change Revisited* içinde (83-102) Nova Science Publishers.
- Kıncal, A. (2018). *Müzakere edilen transatlantik ticaret ve yatırım ortaklığı (TTYO) anlaşmasının Türkiye'nin ticaretine olası etkileri*. [Yüksek Lisans Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.
- KPMG Türkiye. (2020). Covid 19 gündemi / Yeni gerçeklikte makro trendler. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/07/covid-19-gundemi.pdf>
- Kuo, H. I., Chen, C. C., Tseng, W. C., Ju, L. F., ve Huang, B. W. (2008). Assessing impacts of SARS and Avian Flu on international tourism demand to Asia. *Tourism Management*, 29(5), 917-928.
- Lal, R. ve Stewart, B.A. (Ed.). (2010). *Food Security and Soil Quality* (1st ed.). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/EBK1439800577>
- Law, R. (2006). The perceived impact of risks on travel decisions. *International Journal of Tourism Research*, 8(4), 289–300. <https://doi.org/10.1002/jtr.576>
- McAdam, J. (2019). Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. *International Legal Materials*, 58(1), 160-194. <https://doi:10.1017/ilm.2019.6>
- Niu Y, Lin X, Luo H, Zhang J ve Lian Y (2022) Effects of digitalization on energy efficiency: Evidence from Zhejiang province in China. *Front. Energy Res.* 10:847339. 1-20. <https://doi:10.3389/fenrg.2022.847339>
- Orsam. (Haziran 2012). *Küresel göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi*. (Rapor No: ORSAM: 22) Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_123_tr.pdf
- Özcan, C. C. (Ağustos 2022). Ukrayna-Rusya savaşının Türkiye turizmüne etkileri: Güncel bir değerlendirme. *Ukrayna-Rusya savaşı ve Türkiye ekonomisi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar (ULİSA) Enstitüsü Aylık Politika Notu Yayını*, 12(15). 13-17.
- Özsoy, T. (2023). Enabling circularity for food safety: the rooftop farming model. *International Journal of Agriculture, Environment and Food Sciences*, 7(2), 260-274. <https://doi.org/10.31015/jaefs.2023.2.3>
- Reddy, M. V., Boyd, S. W., ve Nica, M. (2020). Towards a post-conflict tourism recovery framework. *Annals of tourism research*, 84, 102940. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102940>
- Rossello, J., Santana-Gallego, M. ve Awan, W. (2017). Infectious disease risk and international tourism demand. *Health Policy and Planning*, 32(4), 538–548. <https://doi.org/10.1093/heapol/czw177>
- Rowan, N. J. ve Casey, O. (2021), Empower Eco multiactor HUB: A triple helix 'academia-industry-authority' approach to creating and sharing potentially disruptive tools for addressing novel and emerging new Green Deal opportunities under a United Nations Sustainable Development Goals framework. *Current Opinion in Environmental Science ve Health*, 21(100254), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.coesh.2021.100254>
- Sandalcılar, A. R. ve Palyoş, E. (2017). Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 35-46.
- Sayın, Y. ve Usanmaz, A. ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (31). 1-13.
- Selvanathan, S. (2007). The effect of war and other factors on Sri Lankan tourism. *Applied Economics Letters*. 14(1), 35–38. <https://doi.org/10.1080/13504850500425576>
- Seren, M. (23 Aralık 2020). Büyük Güçlerin Siber Savaşı. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/buyuk-guclerin-siber-savasi/2086047>

- Shang, G. Z., Saladin, B., Fry, T., ve Donohue, J. (2015). Twenty-six years of operations management research (1985–2010): Authorship patterns and research constituents in eleven top rated journals. *International Journal of Production Research*, 53 (20), 6161–6197. <https://doi.org/10.1080/00207543.2015.1037935>
- SJR (Mart 2024). *Country rankings*. 20 Mart 2024 tarihinde <https://www.scimagojr.com/countryrank.php> adresinden erişildi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (4 Şubat 2021). *Hizmet Ticareti Antlaşması (TISA) Müzakereleri*. 1 Ekim 2023 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/hizmet-ticareti-anlasmalari/hizmet-ticareti-anlasmasi-tisa-muzakereleri> adresinden erişildi.
- Tekiner, İ. H. ve Mercan, N. N. ve Kahraman, A. ve Özel, M. (2021). Dünya ve Türkiye’de gıda israfı ve kaybına genel bir bakış. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 3(2). 123-128. <https://doi.org/10.47769/izufbed.884219>
- The Lancet Public Health (2018). No public health without migrant health. *The Lancet. Public health*, 3(6), e259. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(18\)30101-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(18)30101-4)
- Townsend, J. H., ve Coroama, V. C. (2018). Digital acceleration of sustainability transition: The paradox of push impacts. *Sustainability*, 10(8), 2816. <https://doi.org/10.3390/su10082816>
- Tozlumikrofon.com. (2022). *Siber Savaş Nedir? Özellikleri Nelerdir?*, 5 Ekim 2022 tarihinde <https://www.tozlumikrofon.com/siber-savas-nedir-ozellikleri-nelerdir> adresinden erişildi.
- Tse, Y. K., Chung, S., ve Pawar, K. S. (2020). Risk perception and decision making in the supply chain: theory and practice. *Industrial Management & Data Systems*, 118(7), 1322–1326. <https://doi.org/10.1108/IMDS-08-2018-605>
- Tunalı, Ç. B. (2020). Covid-19 pandemisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (Ed.) *Covid-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri* içinde (ss. 25-34). İstanbul Üniversitesi Yayınevi
- Tunç, H. (8 Ocak 2021). Yeni nesil STA’lar ve küresel ticaret. *Dünya Gazetesi*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yeni-nesil-stalar-ve-kuresel-ticaret/606251>
- Türkiye Döngüsel Ekonomi Platformu. (2022). *1-Döngüsel Ekonomi Nedir?* 10 Ekim 2023 tarihinde https://donguselekonmiplatformu.com/knowledge-hub/article_1-what-is-the-definition-of-a-circular-economy_11.html?page=3 adresinden erişildi.
- Vergiliel Tüz, M. (2014). *Kriz Yönetimi Uygulama İçin Temel Adımlar* (5.Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*. 9(2). 1685-1704.

Etik kurul onayı

Çalışmada online veri tabanı taraması yapılması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Turizm ve yerel yönetim konulu akademik yayınların bibliyometrik analizi* Bibliometric analysis of academic publications on tourism and local government

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 19.09.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1477034](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1477034)

Emrah KARA¹

Taner DALGIN**²

Hüseyin ÇEKEN³

Bilgin GÜNER⁴

ÖZ: Turizm sektörünün gelişimine yön veren birçok paydaş bulunmaktadır. Bu paydaşlardan biri hatta en önemlisi de yerel yönetimlerdir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, turizm ve yerel yönetim konularının birlikte yer aldığı akademik çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi ile inceleyerek mevcut durumu ve güncel eğilimleri belirlemektir. Bu kapsamda 23 Ağustos 2023 tarihinde Web of Science veri tabanında yıl sınırlaması yapılmadan “tourism” and “local government*” anahtar kelimelerinin birlikte geçtiği akademik çalışmalar taranmıştır. Doküman türü ve dil konusunda filtreleme yapıldıktan sonra 1994 ile 2023 yılları arasında 870 çalışma değerlendirmeye dahil edilmiştir. Elde edilen veriler VOSviewer programı ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre; turizm ve yerel yönetim ilişkisini inceleyen akademik çalışmaların sayısında giderek artış eğilimi olduğu, en çok çalışmanın 2021 yılında yapıldığı ve bu konudaki en çok atfın ise 2022 yılında verildiği tespit edilmiştir. Turizm ve yerel yönetim konusunda yapılan çalışmalar en çok “Konaklama Boş Zaman Spor Turizm” alanında yayımlanırken, en fazla yayın yapılan kaynak “Sustainability” dergisi olmuştur. Turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik en çok kullanılan anahtar kelimenin “turizm” olduğu saptanmıştır. En çok iş birliği yapan yazar “Xu, Honggang” dır. En fazla iş birliği yapan ülke ise “Çin” olmuştur. “Doğan Gürsoy” en çok atıf alan yazar olarak ön plana çıkmaktadır. “Tourism Management” dergisinin en fazla atıf alan kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma turizm ve yerel yönetim konusuna odaklanan ilk bibliyometrik analiz olup, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Yerel yönetim, Bibliyometrik analiz, Web of science, VOSviewer

ABSTRACT: There are many stakeholders that direct the development of the tourism sector. One of these stakeholders, and even the most important one, is local governments. In this context the purpose of this study is to determine the current situation and current trends by examining academic studies that include tourism and local government issues together with the bibliometric analysis method. In this context, academic studies in which the keywords “tourism” and “local government*” were used together were searched in the Web of Science database on August 23, 2023, without year limitation. After filtering on document type and language, 870 studies were included in the evaluation between 1994 and 2023. The obtained data were analyzed with the VOSviewer program. According to the findings; It has been determined that there is an increasing trend in the number of academic studies examining the relationship between tourism and local government, the most studies were done in 2021 and the most citations on this subject were given in 2022. While the studies on tourism and local government were mostly published in the field of “Accommodation, Leisure, Sports and Tourism”, the most published source was “Sustainability” journal. It has been determined that the most used keyword for tourism and local government is "tourism". The most collaborating author is “Xu, Honggang”. The country that cooperated the most was “China”. “Doğan Gürsoy” stands out as the most cited author. It has been revealed that “Tourism Management” journal is the most cited source. This study is the first bibliometric analysis focusing on tourism and local government and it is thought to contribute to the literature.

Keywords: Tourism, Local government, Bibliometric analysis, Web of science, VOSviewer.

* Bu çalışma, IV. Ulusal/ I. Uluslararası Balıkesir Turizm Kongresi’nde sunulan özet metin bildirinin genişletilmiş halidir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, emrahkara4852@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3363-8399>

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Muğla Meslek Yüksekokulu/Seyahat Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, tanerdalgın@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7645-1989>

³ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, hceken@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6614-3018>

⁴ Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Milas Meslek Yüksekokulu/ Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, bilginguner@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2918-6200>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The role and function of stakeholders in the development of the tourism sector is of great importance. Important stakeholders that direct the development of the tourism sector include tourism enterprises, local governments, local people, non-governmental organizations and universities (Healey, 1998). Local governments are seen as one of the most important stakeholders, especially in the development of the tourism sector in a particular region. There are various cultures, socio-economic structures and political orders in different geographies of the world. For this reason, the roles and duties of local governments in the tourism sector can be perceived and implemented in different ways. When the literature is examined, it is seen that local governments are effective in: advertising and promotion, marketing and branding of tourist destinations (Şener and Oktay, 2021; Köseadağ, 2022) Although the number of academic studies on tourism and local government is increasing day by day, it is not known what direction the research trends on this subject are. Data such as the distribution of publications over time, the most cited studies, research topics and methodologies play an important role in determining the focus of future research (Zupic and Čater, 2015). In this context, the aim of this research is to analyze academic studies on tourism and local government in the Web of Science database using the bibliometric analysis method.

Methodology

In this research, in which the descriptive research model was adopted, bibliometric analysis was carried out. The research focuses on the bibliometric analysis of articles related to tourism and local government. Thus, it is aimed to determine the current situation and trends regarding the relevant subject. The population of the research consists of publications containing the keywords "tourism" and "local government*" in the WoS database. Research data were collected on August 23, 2023. A search was carried out by typing the keywords "tourism" and "local government*" in the topic tab of the VoS database and 1200 publications were reached. Then, it was aimed to analyze the articles by filtering the document type, and as a result, the number of publications decreased to 948. In addition, they were filtered by selecting the English option in the language category and finally, 870 articles were analyzed. In this context, the sample of this research consists of 870 English articles obtained as a result of scanning and filtering with the keywords "tourism" and "local government*" published in the WoS database. Data obtained from the WoS database were analyzed using the VOSviewer program. Analyses on the relevant subject were carried out within the framework of various parameters. These are publication years, publication areas and sources, publication and citation distribution by years, most used keywords, most collaborating authors, countries, most cited authors and resources.

Findings and discussion

According to the findings obtained in the research, it is seen that the first study on tourism and local government was published in 1994 and a total of 870 studies have been conducted to date. It was revealed that the most publications were made in 2021, with 131 studies. When we look at the distribution of the most published areas and sources on tourism and local government, it is seen that the most publications are made in the field of "Accommodation Leisure Sports Tourism" with 289 publications on tourism and local government. "Sustainability" magazine stands out as the source with the most publications in this field, with 60 publications. Considering all published studies on tourism and local government, it was found that a total of 12208 citations were made. Moreover, when examined in terms of statistical indicators, it can be seen that there has been an increasing trend in both the number of publications and the number of citations in recent years. It is seen that the authors who collaborate in studies on tourism and local government are in the form of 4 clusters. "Xu, Honggang" located in the largest ring in the blue cluster, "Bao, Jigang" located in the largest ring in the red cluster, "Ruhanen, Lisa" located in the largest ring in the yellow cluster and "Min, Qingwen" are the authors with the strongest connections and most collaborations on this subject. In the network map of the most cooperating countries, "China" stands out as the most cooperating country. On the other hand, "USA", "Australia", "England", "Spain", "Italy", "South Korea", "Malaysia", "Indonesia" have the strongest connections and the most cooperation in tourism and local government. The most cited author in studies

on tourism and local government is "Doğan Gürsoy", who has 541 citations with 4 documents and is in the largest yellow ring.

Results and recommendations

Based on the findings, it is estimated that this research will contribute to researchers who are considering studying tourism and local government, which sources they should scan in the literature on this subject, which authors' publications they should read, and related concepts they can deal with.

Giriş

Günümüzde 1 milyardan fazla insanın katıldığı turizm sektörü dünya GSYH'nin 2023 yılı itibariyle %9,1'ini oluşturan (9.9 trilyon dolar), 330 milyon kişiye istihdam sağlayıp her 10 kişiden 1'inin çalıştığı, 1,7 trilyon dolar ihracat gelirinin elde edildiği ve doğrudan 54 sektörü, dolaylı olarak da 185 sektörü etkileyen çok büyük bir sektördür. (Çeken, 2016; Bahar ve İlal, 2020; UNWTO, 2024; WTTC, 2024). Turizm sektörü, dünyada kimyasal madde ve akaryakıt sektöründen sonra en fazla ihracat değerine sahip olmakla birlikte son 60 yıldır en hızlı gelişim gösteren sektörlerin başında gelmektedir (Liu ve Song, 2018). Buradan hareketle, turizm sektörünün küresel ekonomide çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir.

Turizm sektörünün gelişiminde paydaşların rolü ve işlevi büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, turizm sektörünün gelişimine yön veren birçok paydaş bulunmaktadır. Bu paydaşlar; turizm işletmeleri, yerel yönetimler, yerel halk, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vb. taraflardan oluşmaktadır (Healey, 1998). Semerciöz, Dönmez ve Dursun (2008) tarafından yapılan çalışmada, turizm sektöründeki en önemli on paydaşın ilk sırada Belediyeler olmakla birlikte Valilikler, İl Özel İdareleri, seyahat acentaları, üniversiteler, bölge müdürlükleri, ticaret odaları, oteller, STK'lar ve konaklama endüstrisinde yer alan diğer aktörler olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, turistik destinasyonlarda ve turizm sektöründe yerel yönetimlerin en önemli paydaşlardan biri hatta en önemlisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yerel yönetimler; seçimle göreve gelen, belirli bir coğrafi alan içerisinde yerel kamu hizmetlerini yürütmekle sorumlu ve merkezi yönetimin belirli düzeyde etkisi ve denetimi altında olan organlar şeklinde tanımlanabilir. 1982 Anayasası'na göre yerel yönetim birimleri il özel idaresi, belediyeler ve köylerden oluşmaktadır (Bilgiç, 1998). Bütün yerel yönetimlerin ortak noktası buldukları yerleşim yeri veya temsil ettikleri yöre ile ilgili ve aldıkları her karar ile gerçekleştirdikleri eylemlerin o yere özgü olduğu gerçeğidir (Dede ve Güremen, 2010).

Yerel yönetimler, yerel halkın yaşam kalitesini artırmak ve yerel kaynakları etkin bir şekilde yönetmek konularında doğal liderlik rolü üstlenmektedir. Öte yandan yasal düzenlemelerle birlikte, yerel yönetimlerin yetki ve mali kaynakları artırılmış ve bu sayede mahalli idarelerin hizmetleri halkın günlük yaşamında daha etkin olacak şekilde geliştirilmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerin kamu yönetimindeki önemini artıracak, kullanılan kaynaklar ve sunulan hizmetler aracılığıyla bireylerin hayatındaki önemi daha da yükseltecektir (Kapera, 2018; 2021 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, 2022).

Temelde bir tüketim olayı olan turizm mutlaka bir mekânda/doğal çevrede gerçekleşmektedir. Bu durum da turizm sektörünün yerel yönetimlerle ilişkisini kaçınılmaz hale getirmektedir. Dünya'nın farklı coğrafyalarında çeşitli kültürler, sosyo-ekonomik yapılar ve politik düzenler mevcuttur. Bu nedenle, yerel yönetimlerin turizm sektöründeki rolleri ve görevleri farklı şekillerde algılanabilir ve uygulanabilir. Buna rağmen, yerel yönetimlerin bazı rollerinin dünya genelinde ortak olması muhtemeldir (Dede ve Güremen, 2010).

Literatür incelendiğinde yerel yönetimlerin: turistik destinasyonların reklam ve tanıtımı, pazarlaması ve markalaşmasında (Şener ve Oktay, 2021; Köseadağ, 2022), turizm planlaması ve politikaları oluşturulmasında (Dredge, 2001; Zahra, 2010), doğal çevre ile tarihi değerlerin korunması, sürdürülebilir turizm uygulamalarının teşvik edilmesi ve yerel kültürel mirasın korunmasında (Godfrey, 1998; Ruhanen, 2013; Basmacı, 2017), altyapı hizmetlerinin sağlanması ve geliştirilmesinde (Sarı Gök ve Ünüvar, 2019), sosyal ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesinde (Azaklı ve Özgür, 2004), istihdam imkânı yaratılmasında (Hudson ve Townsend, 1992) önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda yerel yönetimler ile turizm sektörü arasında güçlü bir bağ olduğu ifade edilebilir.

Turizm ve yerel yönetim konulu akademik çalışmaların sayısı her geçen gün artmasına rağmen bu konudaki araştırma eğilimlerinin ne yönde olduğu bilinmemektedir. Bu bağlamda, ilgili alandaki akademik araştırmaların mevcut durumunu ve güncel eğilimleri tespit etmek için bibliyometrik analiz

önemli bir araçtır. Bibliyometrik analiz, belirli bir konu veya disiplinindeki araştırma trendlerini belirlemek için kullanılmaktadır. Yayınların zaman içindeki dağılımı, en çok atıf alan ya da atıf yapan çalışmalar, araştırma konuları ve metodolojileri gibi veriler, gelecekteki araştırmaların odak noktalarını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, Web of Science veri tabanında turizm ve yerel yönetim konularının birlikte yer aldığı akademik çalışmaları bibliyometrik analiz yöntemi ile analiz etmektir. Ayrıca bu araştırmanın turizmde yerel yönetim konusuna yönelik çalışmaların yönünü göstermesi, gelecekteki çalışmalara yol gösterici nitelikte olması ve literatüre katkı sağlaması öngörülmektedir.

Literatür taraması

Turizm alanında bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılan araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda, ilgili literatürde yapılmış sayısız çalışma yer almaktadır. Örneğin, Qiu, Kong, Wang, Zhang, Park ve Bu (2023) WoS'da yer alan turizm ve iklim değişikliği ile ilişkili araştırmaları incelemiştir. Guan ve Huang (2023), WoS ve Scopus'da 1996'dan 2021'e kadar kırsal turizm deneyimi konusunda yapılmış 589 çalışmayı bibliyometrik analizle değerlendirmiştir. Fauzi (2023), turizm ve konaklama alanında bilgi yönetimi konulu çalışmaları analiz etmiştir. Soh, Puah ve Arip (2023), 2010 ile 2020 arasında Scopus veri tabanında yayınlanan turizmde sürdürülebilir rekabet edebilirlik araştırmasına ilişkin çalışmaları incelemiştir. Mensah, Azila-Gbettor ve Wireko-Gyebi, (2023), 1986 ile 2020 yılları arasında Scopus veri tabanında yer alan konaklama ve turizm staj araştırmaları ile ilgili 167 makaleyi VOSviewer yazılımı ile değerlendirmiştir. Toker ve Emir (2023), turizmde güvenlik ve emniyet konularını ele alan Scopus veri tabanındaki 597 çalışmayı analiz etmiştir. Madeira, Rodrigues ve Gomez-Suarez (2023), WoS'da yayınlanan sürdürülebilirlik ve akıllı turizm konuları ile ilgili araştırmaları incelemiştir. Tham ve Chin (2023), Doğu Asya'da toplum temelli turizm konusunda yapılmış Scopus veri tabanında yer alan 401 makaleyi analiz etmiştir. Li, Liu, Zhou ve Li (2023), turizm ve konaklama endüstrisinde Covid-19'un mevcut durumu ve geleceği ile ilgili SSCI'de 2020-2021 yıllarında konaklama, eğlence ve turizm dergilerinde yayınlanan 326 makaleyi incelemiştir. Ercan, (2023), akıllı turizm destinasyonu ile ilgili WoS'da yayınlanan makaleleri incelemeyi amaçlamıştır. Morais, Cunha ve Mendonça (2022), turizm ve sanal gerçeklik konusunda Scopus veri tabanında 1995 ile Şubat 2022 arasında yayınlanan 784 çalışmayı değerlendirmiştir. Duan, Cao, Wang ve Yin (2022), 1990 ve 2020 yılları arasında WoS'da yayınlanan kıyı ve deniz turizmi konusunda yapılmış araştırmaları incelemiştir. Zeng, Li, Nuttapong, Sun ve Mao (2022), ekonomik kalkınma ve dağ turizmine yönelik 2010-2020 arasında WoS veri tabanında yer alan makaleleri analiz etmiştir. Long, Lu, Chang, Zhu ve Chen (2022), turizmin çevresel taşıma kapasitesiyle ilgili 297 makaleyi bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirmiştir.

Alternatif turizm türlerine de yönelik literatürde bibliyometrik analiz kullanılarak yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. İnanç turizmi (Das, Kondasani ve Deb, 2023); kültürel miras turizmi (Zhang, Liang, Su, Chen ve Wei (2023); şarap turizmi (Marco-Lajara, Martínez-Falcó, Millan- Tudela ve Sánchez-García, 2023); macera turizmi (Deb, Kondasani ve Das, 2023); dental turizm (Dehariya, 2023); karanlık turizm (Öğretmenoğlu, Mavric ve Dinçer, 2022); wellness turizmi (Suban, 2022); medikal turizm (Campra, Riva, Oricchio ve Brescia, 2022); erişilebilir turizm (Qiao, Ding, Zhang ve Yan, 2022); helal turizm (Hidayat, Rafiki ve Nasution, 2021); tarım turizmi (Rauniyar, Awasthi, Kapoor ve Mishra, 2021); miras turizmi (Bhowmik, 2021); golf turizmi (Şen ve Akel, 2021) ve ekoturizm (Liu ve Li, 2020) ile ilgili son yıllarda yapılmış bibliyometrik çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra turizm ve hizmet robotları (Tekeli, Tekeli ve Kemer, 2022); turizm ve engellilik (Singh, Sibi, Yost ve Mann, 2021); turizm ve festival (Akgöl ve Ayazlar, 2021); kadın ve turizm (Elmas ve Boyacıoğlu, 2021) ile turizm ve suç (Alp ve Çevik Ünlü, 2019) gibi farklı temalara odaklanan çalışmalar da yer almaktadır. Bu bağlamda, turizm ve yerel yönetim konusu ile ilgili literatürde bir boşluk olduğu ifade edilebilir.

Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, veri toplama aracına ve veri analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda, araştırma süreci detaylı olarak açıklanmıştır.

Araştırma modeli

Betimsel araştırma modelinin benimsendiği bu çalışmada bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, turizm ve yerel yönetim ile ilgili makalelerin bibliyometrik açıdan incelenmesini konu edinmektedir. Böylelikle, ilgili konuya yönelik mevcut durum ve eğilimlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini WoS veri tabanında yer alan “tourism” and “local government*” (tekil ve çoğul kullanımların hepsini dahil etmek için * işareti) anahtar kelimelerini içeren yayınlar oluşturmaktadır. Araştırma verileri 23 Ağustos 2023 tarihinde toplanmıştır. WoS veri tabanının konu sekmesine “tourism” and “local government*” anahtar kelimeleri yazılarak bir tarama gerçekleştirilmiş ve 1200 adet yayına ulaşılmıştır. Daha sonra belge türünde filtreleme yapılarak makalelerin analiz edilmesi amaçlanmış ve bunun sonucunda da yayın sayısı 948’e inmiştir. Ayrıca dil kategorisinde de İngilizce seçeneği işaretlenerek bir filtreleme yapılmış ve son olarak analize tabi tutulan 870 makaleye ulaşılmıştır. Yıl ile ilgili herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Bu bağlamda bu araştırmanın örneklemini WoS veri tabanında yayınlanan “tourism” and “local government*” anahtar kelimeleri ile tarama ve filtreleme sonucunda elde edilen 870 İngilizce makale oluşturmaktadır.

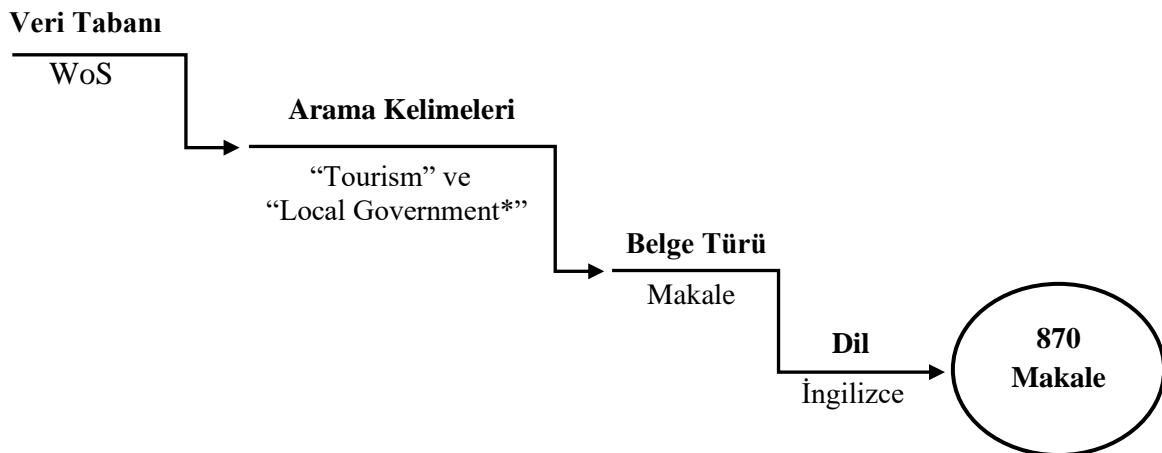
Veri toplama araçları

Günümüzde Web of Science, Scopus, Google Scholar, PubMed vb. bibliyometrik araştırmalar yapmayı sağlayan birçok veri tabanı bulunmaktadır (Chen, 2017). Bu araştırmanın verileri Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilmiştir. WoS veri tabanı sosyal bilimler alanında yayınlanmış çok sayıda dokümanı barındırması, zengin içerikler sunması ve en eski veri tabanı olması nedeniyle avantaj sağlamaktadır (Boyle ve Sherman, 2006). Buna ek olarak, etki faktörü yüksek dergilerin büyük bir çoğunluğunun WoS veri tabanında yer alması, en prestijli atıf indekslerinin taranması pek çok nitelikli yayına ulaşma fırsatı sunmaktadır (Goodman ve Deis, 2005). Bu bilgiler, WoS veri tabanının tercih edilmesinde gerekçe olarak gösterilebilir.

Verilerin analizi

WoS veri tabanından elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir. VOSviewer programı bibliyometrik ağları ilişkilendiren şekil ve renkler yardımıyla görsel bir haritalama yapan programdır (Van Eck ve Waltman, 2017). Bu bağlamda, ilgili konuya ilişkin analizler çeşitli parametreler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bunlar; yayın yılları, yayın yapılan alanlar ve kaynaklar, yıllara göre yayın ve atıf dağılımı, en fazla kullanılan anahtar kelimeler, en fazla iş birliği yapan yazarlar, ülkeler, en fazla atıf yapılan yazarlar ve kaynaklardır. Bu bağlamda, Şekil 1 üzerinde tarama gerçekleştirilirken izlenen veri toplama süreci gösterilmektedir.

Şekil 1: Veri toplama süreci

Etik

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalar kapsamında yer almaktadır.

Bulgular

Araştırmada öncelikle WoS veri tabanından elde edilen bulgulara yer verilmiş daha sonra VOSviewer programı ile ulaşılan bulgular görseller aracılığıyla sunulmuştur. Turizm ve yerel yönetim konusuna ilişkin ilk bulgu, günümüze kadar yapılmış olan çalışmaların yıllara göre nasıl dağıldığını incelemeye yöneliktir. Bu bağlamda, turizm ve yerel yönetim konularını birlikte ele alan ve WoS veri tabanında yer alan çalışmaların yıllara göre dağılımı aşağıda Tablo 1 üzerinde görülmektedir.

Tablo 1: Yayınların yıllara göre dağılımı (1994-2023**)

Yıl	Yayın Sayısı	Yıl	Yayın sayısı
2023**	66	2008	16
2022	111	2007	8
2021	131	2006	11
2020	88	2005	2
2019	75	2004	6
2018	64	2003	10
2017	46	2002	2
2016	35	2001	1
2015	30	2000	2
2014	35	1999	3
2013	31	1998	1
2012	25	1997	2
2011	22	1996	2
2010	25	1995	2
2009	17	1994	1

Not: ** 23.08.2023'e kadar yapılan çalışmaları kapsamaktadır.

Kaynak: (WoS, 2023)

Tablo 1 değerlendirildiğinde turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik ilk çalışmanın 1994 yılında yayımlandığı ve günümüze kadar toplamda 870 çalışmanın yapıldığı görülmektedir. 131 çalışma ile en çok 2021 yılında yayın yapıldığı ortaya çıkmıştır. 1994 ile 2009 yılları arasında yayınlarda ciddi bir artış yaşanmadığı 2010 yılından itibaren ise yayınlarda kayda değer bir artış yaşandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, son yıllarda yapılan çalışma sayısındaki artışla ilişkili olarak araştırmacıların ve akademik çevrelerin bu konuya ilgi göstermeye başladıkları sonucuna ulaşılabılır.

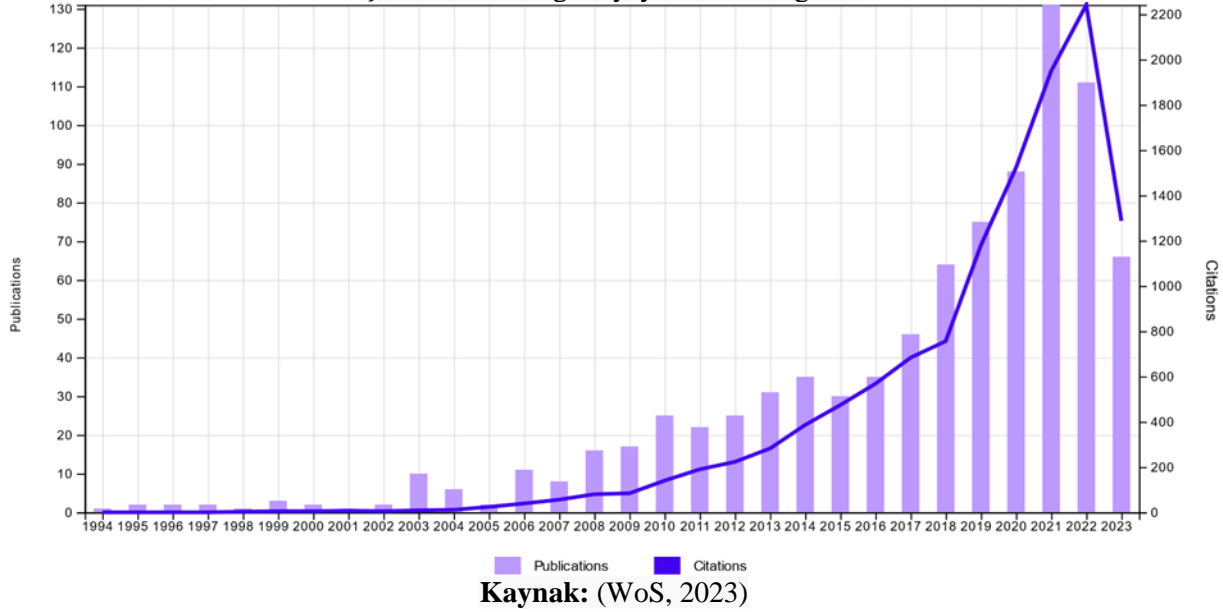
Tablo 2: Web of Science 'da yayın alanlarının ve kaynaklarının dağılımı

Yayın Alanları	Yayın Sayısı	Yayın Kaynakları	Yayın Sayısı
Konaklama Boş Zaman Spor Turizm	289	Sustainability	60
Çevre Çalışmaları	146	Journal of Sustainable Tourism	23
Çevre Bilimleri	136	Tourism Manamagent	20
Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	99	Asia Pasific Journal of Tourism Research	16
Yönetim	67	International Journal of Tourism Cities	12
Coğrafya	66	Ocean Coastal Manamagent	12
Ekonomi	54	Current Issues in Tourism	11
Kentsel Çalışmalar	39	Journal of Tourism and Cultural Change	10
Bölgesel Kentsel Planlama	38	Land Use Policy	10
Sosyal Bilimler Disiplinler arası	26	Tourism Economics	9

Kaynak: (WoS, 2023)

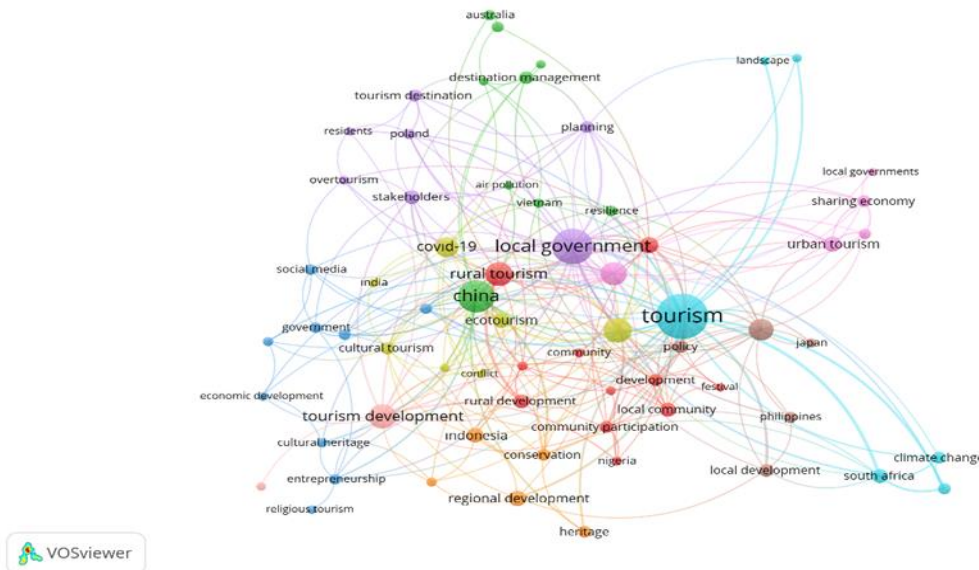
Tablo 2’de turizm ve yerel yönetim konusunda en çok yayın yapılan ilk on alan ve kaynağın dağılımına yer verilmiştir. Bu veriler doğrultusunda turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik 289 yayın ile en çok “Konaklama Boş Zaman Spor Turizm” alanında bulunmaktadır. “Sustainability” dergisi ise 60 yayın ile bu alanda en fazla yayın yapılan kaynak olarak dikkat çekmektedir. Diğer yandan hem yayın alanları hem de yayın kaynakları incelendiğinde turizm ve yerel yönetim konusunun disiplinler arası bir konu olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Yıllara göre yayın ve atıf dağılımı

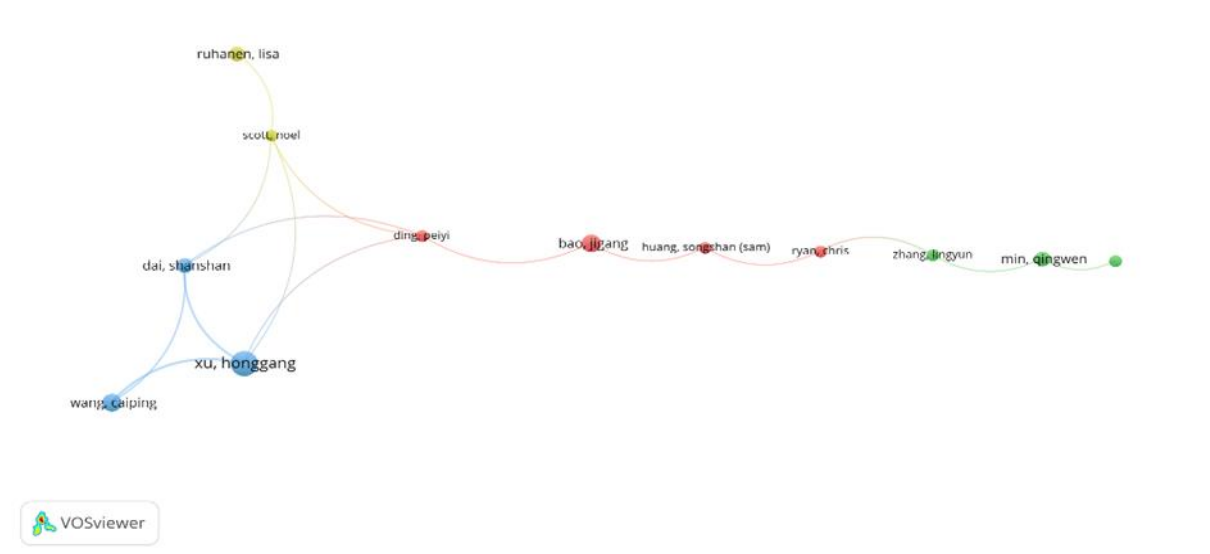
Şekil 2’de 1994 ile 2023 yılları arasında turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik yapılan çalışmaların yayın ve atıf dağılımını gösteren grafik sunulmuştur. WoS veri tabanı üzerinden ulaşılan bilgiler ışığında, turizm ve yerel yönetim konusundaki ilk çalışmanın 1994 yılında yayınlandığı ve bu konudaki ilk atfın 1998 yılında verildiği belirlenmiştir. Grafığe göre, en çok yayının 2021 yılında en çok atfın ise 2022 yılında tespit edilmiştir. Diğer yandan, turizm ve yerel yönetim konusu üzerine yayınlanmış tüm çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda toplam 12208 atıf yapıldığı saptanmıştır. Ayrıca, istatistiksel göstergeler açısından incelendiğinde son yıllarda gerek yayın sayısında gerekse de atıf sayısında artış eğilimi olduğu görülmektedir.

Şekil 3: Anahtar kelime ağı

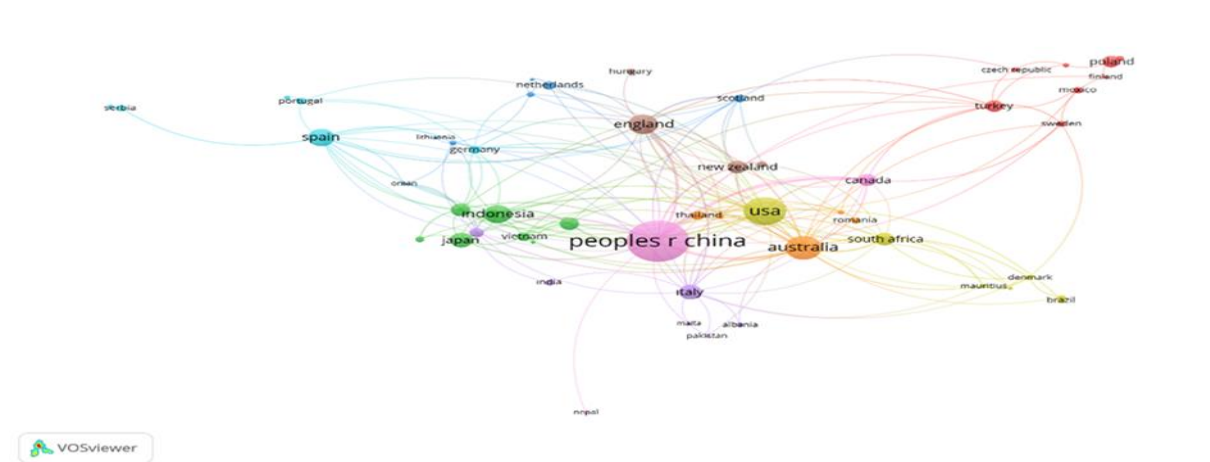
Şekil 3’de turizm ve yerel yönetim üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin ağ haritası gösterilmiştir. Kelime ağının oluşturulmasında karmaşık bağlantıları basitleştirmek için bir anahtar kelimenin en az 5 kez tekrar etmiş olma şartı konmuştur. Bu şart konulmadan önce en az bir kez tekrar eden anahtar kelimeler toplamda 2892 düğüm iken, en az 5 kez tekrar eden anahtar kelimelerle oluşan düğümlerin sayısı 66’dır. Bu bağlamda, en çok kullanılan anahtar kelimeler değişmemektedir. Turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar kelime 91 kez ile “turizm” dir ve Şekil 2’de de en büyük açık mavi halkada yer almaktadır. En fazla kullanılan diğer anahtar kelimeler incelendiğinde ise “yerel yönetim”, “Çin”, “sürdürülebilir kalkınma”, “turizm gelişimi”, “kırsal turizm”, “sürdürülebilir turizm”, “yönetim”, “Güney Afrika”, “planlama”, “sürdürülebilirlik”, “koruma”, “Covid-19”, “ekoturizm”, “paydaşlar” ve “kırsal kalkınma” kelimelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 4: En fazla iş birliği yapan yazarlara yönelik ağ haritası

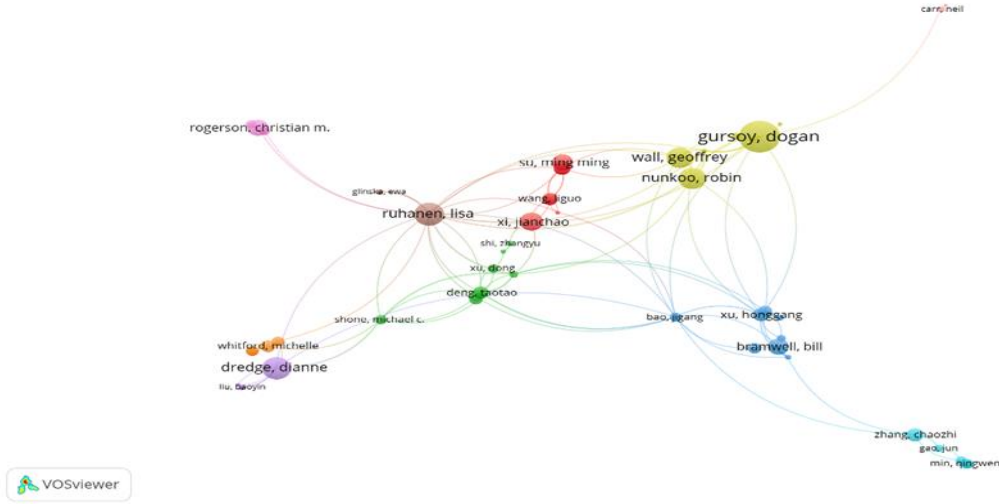
En fazla iş birliği yapan yazarlara yönelik ağ haritası Şekil 4 üzerinde sunulmuştur. Ağ haritası oluşturulurken doküman sayısı ve atıf sayısı en az 2 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda iş birliği yapan yazarların 4 küme şeklinde olduğu görülmektedir. Mavi küme içindeki en büyük halkada yer alan “Xu, Honggang”, kırmızı küme içinde en büyük halkada yer alan “Bao, Jigang”, sarı küme içinde en büyük halkada yer alan “Ruhanen, Lisa” ve yeşil kümedeki en büyük halkada yer alan “Min, Qingwen” bu konu ile ilgili en güçlü bağlantılara sahip ve en fazla iş birliği yapan yazarlar olduğu saptanmıştır. Buna göre, ağ haritası genel olarak incelendiğinde ise en büyük halka içinde bulunan “Xu, Honggang” en fazla iş birliği yapan yazar olarak tespit edilmiştir.

Şekil 5: En fazla iş birliği yapan ülkelere yönelik ağ haritası

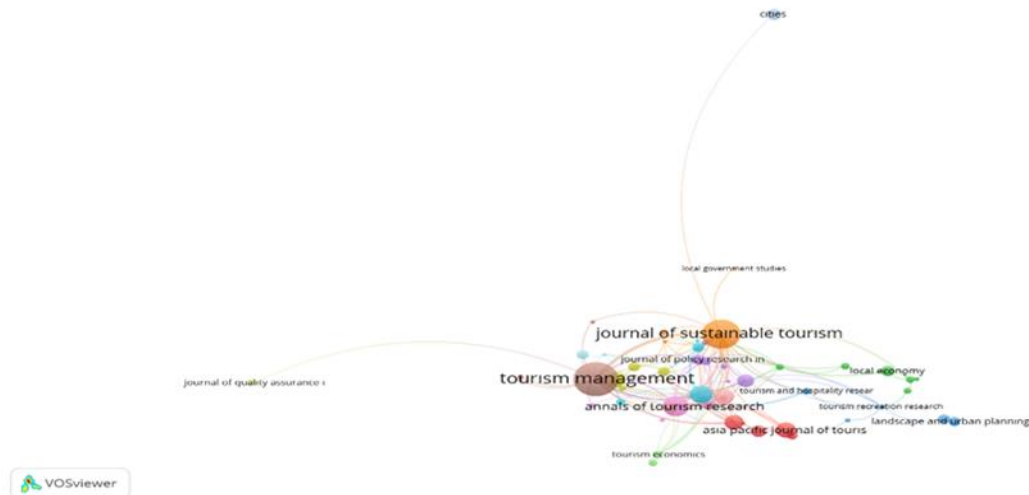
En fazla iş birliği yapan ülkelere yönelik ağ haritasının oluşumunda doküman ve atıf sayısı en az 2 olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, en çok iş birliği yapan ülkelere yönelik ağ haritası Şekil 5 üzerinde görselleştirilmiştir. Nitekim turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda iş birliği yapan ülkelerin 9 küme halinde olduğu görülmektedir. Ağ haritasına genel olarak bakıldığında ise pembe renkle görselleştirilen ve en büyük halka içinde bulunan “Çin” en çok iş birliği yapan ülke olarak dikkat çekmektedir. Diğer yandan, “ABD”, “Avusturalya”, “İngiltere”, “İspanya”, “İtalya”, “Güney Kore”, “Malezya”, “Endonezya”, “Japonya”, “Tayvan”, “Yeni Zelanda”, “Güney Afrika”, “Kanada”, “Polonya” ve “Türkiye” turizm ve yerel yönetim konusunda en güçlü bağlantılara sahip ve en fazla iş birliği yapan diğer ülkelerdir.

Şekil 6: En fazla atıf alan yazarlara yönelik ağ haritası

En fazla atıf alan yazarlara ilişkin elde edilen ağ haritası Şekil 6’da verilmiştir. En fazla atıf alan yazarlara yönelik ağ haritası oluşturulurken doküman sayısı ve atıf sayısı en az 2 olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda en fazla atıf alan yazar 4 doküman ile 541 atıf alan ve en büyük sarı halkada bulunan “Doğan Gürsoy”dur. Ayrıca “Ruhanen, Lisa”, “Dredge, Dianne”, “Nunkoo, Robin”, “Wall, Geoffrey”, “Van Melik, Rianne”, “Xi, Jianchao”, “Bramwell, Bill”, “Su, Ming Ming” ve “Rogerson, Jayne M.” turizm ve yerel yönetim konusunda önemli derecede atıf alan diğer yazarlardır. Dolayısıyla, bu konu ile ilgili gelecek süreçte çalışma yapacak olan araştırmacılar bu yazarların çalışmalarına ulaşarak konunun daha iyi anlaşılması ve yeni çalışmalar için fikir sunması açısından önem arz edeceği düşünülmektedir.

Şekil 7: En fazla atıf alan kaynaklara yönelik ağ haritası

En fazla atıf alan kaynaklara yönelik ağ haritasının oluşumunda doküman sayısı ve atıf sayısı en az 2 olarak seçilmiştir. Böylece, en fazla atıf alan kaynaklara ilişkin ağ haritası Şekil 7 üzerinde görselleştirilmiştir. Bu bağlamda, turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda en çok atıf alan kaynak 20 doküman ile 1693 atıf alan ve en büyük kahverengi halka içinde yer alan “Tourism Management” dergisidir. Ayrıca en fazla atıf alan ikinci kaynak 23 doküman ile 1186 atıf alan “Journal of Sustainable Tourism”, üçüncü kaynak ise 7 doküman ve 541 atıf ile “Annals of Tourism Research” dergisidir. Araştırmacılar, bu konu ile ilgili gelecekte çalışma yapacak ise bu kaynakları dikkate alabilirler.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Bu araştırmada turizm ve yerel yönetim konularının birlikte ele alındığı akademik çalışmalar bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ile turizm alanında yerel yönetimler ile ilgili yapılan çalışmaların genel çerçevesinin sunulması, gelecekte yapılacak çalışmalar için yol gösterici bir içerik oluşturulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, 23 Ağustos 2023 tarihinde WoS veri tabanında “tourism” and “local government*” (tekil ve çoğul kullanımların hepsini dahil etmek için * işareti) anahtar kelimeleri kullanılarak bir tarama yapılmıştır. Daha sonra belge türü ve dil kategorisinde filtreleme yapılarak İngilizce makalelerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Böylece, analize tabi tutulan 870 makaleye ulaşılmıştır.

Turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik ilk çalışmanın 1994 yılında yayınlandığı ve en çok çalışmanın ise 2021 yılında 131 çalışma ile yapıldığı tespit edilmiştir. 2010 yılından itibaren yayınlarda kayda değer bir artış yaşandığı, 2021 yılında ise önemli bir sıçrama meydana geldiği görülmektedir. Bu noktada, son yıllarda çalışma sayısının artmasına paralel olarak konunun akademik çevrelerde ilgi gördüğü ve araştırmacılar tarafından üzerinde durulduğu söylenebilir.

Bulgular sonucunda turizm ve yerel yönetim konulu çalışmaların en çok “Konaklama Boş Zaman Spor Turizm” kategorisinde yayınlandığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu araştırma konusunun “Çevre Bilimleri”, “Yönetim”, “Coğrafya”, “Ekonomi” ve “Kentsel Çalışmalar” gibi kategorilerde de yayımlandığı görülmektedir. Mevcut çalışmaların diğer bilim dalları ile ilişkilendirilerek disiplinler arası şekilde yürütülmesi gerek çalışmaların kapsamını genişletmekte gerek turizmin multidisipliner yönünü ortaya çıkartmaktadır. Diğer yandan, “Sustainability” dergisi 60 yayın ile bu alanda en fazla yayın yapılan kaynak olarak belirlenmiştir.

Turizm ve yerel yönetim konusundaki ilk atfın 1998 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle 2018 yılından sonra atıf sayısında ciddi bir artış yaşanmış ve 2022 yılına gelindiğinde en fazla atıf sayısına ulaşılmıştır. Nitekim turizm ve yerel yönetim konusunda yapılmış bütün çalışmalar göz önüne alındığında toplam 12208 atıf yapıldığı belirlenmiştir. Yaklaşık çeyrek yüzyıllık bir zaman dilimi içerisinde 12208 atıf yapılmış olması, konuya araştırmacıların ve akademik çevrelerin önem verdiklerini göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan önemli bulgulardan bir tanesi de turizm ve yerel yönetim konusunda yapılan çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeleri belirlemeye yöneliktir. Bu bağlamda, 91 kez ile “turizm” en çok kullanılan anahtar kelime olmuştur. Ayrıca, odak noktasını oluşturan diğer kelimelerden “kırsal turizm” ve “ekoturizm” in ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlardan araştırmacıların daha çok alternatif turizm ağırlıklı çalıştığı söylenebilir. Diğer yandan, “Xu, Honggang” bu konu ile ilgili en güçlü bağlantıya sahip ve en fazla iş birliği yapan yazar olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, “Çin” en çok iş birliği yapan ülke olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle, Türk yazarların ilgili konuyu ulusal düzeyde daha fazla çalışması ile en fazla iş birliği yapan ülke ve yazar olarak Türkiye ve Türk yazarlar ön plana çıkabilir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise atıf analizleri ile ilgilidir. Bu kapsamda, turizm ve yerel yönetim konusunda yapılmış çalışmalarda en fazla atıf alan yazarın “Doğan Gürsoy” olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim, bu konu ile ilgili gelecek süreçte çalışma yapacak olan araştırmacılar en fazla atıf alan yazarların çalışmalarına ulaşip konunun daha iyi kavranması ve yeni çalışmalar için fikir sunması açısından önem arz edeceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalarda en çok atıf alan kaynağın “Tourism Management” dergisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca

“Journal of Sustainable Tourism” ile “Annals of Tourism Research” dergileri önemli derecede atf alan kaynaklardır. Yukarıdaki belirtildiği üzere en fazla yayın “Sustainability” dergisinde yapılmış olmakla birlikte en fazla atfın bu dergiden yapılmamış olmasının, atf yapılan dergilerin etki faktörü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulardan hareketle bu araştırmanın turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik çalışma yapmayı düşünen araştırmacılar için, bu konu ile ilgili literatürde hangi kaynakları taramaları gerektiği, hangi yazarların yayınlarını okumaları gerektiği ve ele alabilecekleri ilişkili kavramlar konusunda katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Turizm kavramı ile farklı değişkenlerin ele alındığı birçok bibliyometrik araştırma literatürde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çeşitli alanlarda da bu konu ile ilgili literatürde çalışma bulunmaktadır. Ancak, yapılan araştırmalar sonucu literatürde turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik herhangi bir bibliyometrik analize rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma turizm ve yerel yönetim konusunda ilk bibliyometrik analiz olma özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte, turizm literatüründe yerel yönetim konusuna yönelik bibliyometrik analize rastlanmadığı için diğer çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile karşılaştırma yapılamamıştır. Bu nedenle gerek ulusal gerekse de uluslararası literatürde konuya yönelik bilimsel çalışmaların sayısı arttıkça bibliyometrik analizlerle sonuçlar tartışılarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

Bu araştırma ile turizm ve yerel yönetim konulu çalışmalar farklı parametreler çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu konu ile ilgili mevcut durum ve bugüne kadarki gelişim süreci gün yüzüne çıkarılmıştır. Nitekim bu noktada ifade edilmesi gereken birtakım sınırlılıklar da mevcuttur. Araştırma verilerinin sadece WoS veri tabanından elde edilmesi ve bu verilerin 23.08.2023 tarihine kadar olan çalışmaları kapsamı en önemli sınırlılıktır. Konu kapsamında ilgili akademik yayınlara ulaşmak için kullanılan “tourism” and “local government*” (tekil ve çoğul kullanımların hepsini dahil etmek için * işareti) anahtar kelimeleri araştırmanın bir başka sınırlılığıdır. Ayrıca, doküman türü açısından sadece makalelerin seçilmesi ve dil kategorisinde de İngilizce seçeneğinin tercih edilmesi bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Gelecek çalışmalarda farklı yerel yönetim birimleri (Belediye, Valilik, Kent Konseyi, vb.) üzerinden analizler gerçekleştirilebilir. Özellikle yerel yönetimlerin önderi olan belediyelerin turizmle ilişkisi bibliyometrik bir çalışma ile araştırılabilir. Bunun yanı sıra destinasyon yönetimi ve yerel yönetimler arasındaki ilişki değerlendirilebilir. Diğer yandan, turizm ve yerel yönetim konusuna yönelik gelecekte çalışma yapacak olan araştırmacılar SCOPUS, Google Scholar, YÖK tez gibi farklı veri tabanlarını inceleyebilir. Farklı veri tabanları üzerinde yapılacak olan incelemeler araştırma çerçevesinin genişletilmesine ve karşılaştırma yapılabilmesine imkân tanıyabilir. Araştırma verilerinin sadece İngilizce makalelerden elde edildiğini dikkate aldığımızda, WoS veri tabanında bulunan bildiriler, kitap bölümleri vb. diğer tüm dillerdeki yayınlarında dahil edildiği araştırmalar gerçekleştirilebilir. Verilerin görselleştirilmesinde VOSviewer programı kullanılmıştır. Bu anlamda SciMAT ve CiteSpace gibi çeşitli görselleştirme programları kullanılarak farklı şekiller, diyagramlar ve kümelerden oluşan haritalar elde edilebilir.

Sonuç olarak bu araştırmanın, ilgili alanda araştırma yapacak olan akademik çevrelere ya da araştırmacılara değerli bilgiler sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma turizm ve yerel yönetim konularına odaklanan akademik çevreler için bir yol haritası niteliğindedir. Bunun yanı sıra, bu araştırmanın literatürdeki önemli bir boşluğun kapatılmasına katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Kaynakça

- Akgöl, Y. & Ayazlar, G. (2021). Turizm ve festival ilişkisine yönelik araştırmaların bibliyometrik haritalandırılması (1975-2020). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1369-1387.
- Azıklı, S. & Özgür, H. (2004). Belediyelerin turizme yönelik ve turizmi etkileyen hizmetleri. Yüksel, A. ve Hançer, M. (Ed.), *Turizm ilkeler ve yönetim içinde* (ss.121-142). Turhan Kitabevi.
- Bahar, O. & İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.
- Basmacı, D. (2017). Kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin rolü: Beyoğlu belediyesi örneği. *AURUM Journal of Engineering Systems and Architecture*, 1(2), 77-90.

- Bhowmik, P. (2021). Heritage tourism: A bibliometric review. *Anatolia*, 32(3), 387-403.
- Bilgiç, V. K. (1998). *Yerel yönetimler*. Yüzyıl Yayınları.
- Boyle, F. & Sherman, D. (2006). Scopus: The product and its development. *The Serials Librarian*, 49(3), 147-153.
- Campra, M., Riva, P., Oricchio, G., ve Brescia, V. (2022). Bibliometric analysis of medical tourism. *Health Services Management Research*, 35(3), 172-188.
- Chen, C. (2017). Science mapping: A systematic review of the literature. *Journal of Data and Information Science*, 2(2), 1-40.
- Çeken, H. (2016). *Turizm ekonomisi*. Detay Yayıncılık.
- Das, A., Kondasani, R. K. R., & Deb, R. (2023). Religious tourism: A bibliometric and network analysis. *Tourism Review*. 1-13.
- Deb, R., Kondasani, R. K. R., & Das, A. (2023). Adventure tourism: Current state and future research direction. *Tourism Review*. 1-16.
- Dede, O. & Güremen, L. (2010). Yerel yönetimlerin turizm sektörü içindeki önemi, rolleri ve görevleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(4), 77- 91.
- Dehariya, M. (2023). Bibliometric analysis of dental tourism: A global perspective. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*. 11(2), 286-295.
- Dredge, D. (2001). Local government tourism planning and policy-making in New South Wales: Institutional development and historical legacies. *Current Issues in Tourism*, 4(2-4), 355-380.
- Duan, P., Cao, Y., Wang, Y., & Yin, P. (2022). Bibliometric analysis of coastal and marine tourism research from 1990 to 2020. *Journal of Coastal Research*, 38(1), 229-240.
- Elmas, Ç. & Boyacıoğlu, E. Z. (2021). 'Kadın ve turizm' konulu çalışmaların görsel haritalama tekniğine göre bibliyometrik analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1051-1069.
- Ercan, F. (2023). Smart tourism destination: A bibliometric review. *European Journal of Tourism Research*, 34, 3409-3409.
- Fauzi, M. A. (2023). A bibliometric review on knowledge management in tourism and hospitality: Past, present and future trends. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(6), 2178-2201.
- Godfrey, K. B. (1998). Attitudes towards 'sustainable tourism' in the UK: A view from local government. *Tourism Management*, 19(3), 213-224.
- Goodman, D. & Deis, L. (2005). Web of science (2004 version) and scopus. *The Charleston Advisor*, 6(3), 5-21.
- Guan, H. & Huang, T. (2023). Rural tourism experience research: A bibliometric visualization review (1996-2021). *Tourism Review*, 78(3), 761-777.
- Healey, P. (1998). Collaborative planning in a stakeholder society, *The Town Planning Review*, 69, 1-21.
- Hidayat, S. E., Rafiki, A. & Nasution, M. D. T. P. (2021). Bibliometric analysis and review of halal tourism. *Signifikan: Journal Ilmu Ekonomi*, 10(2), 177-194.
- Hudson, R. & Townsend, A. (1992). Tourism employment and policy choices for local government. Johnson, P. and Thomas, B. (Ed.), *Perspectives on Tourism Policy* in (pp. 49-68). Mansell Publishing.
- Kapera, I. (2018). Sustainable tourism development efforts by local governments in Poland. *Sustainable Cities and Society*, 40, 581-588.
- Kösedag, E. (2022). Yerel yönetimlerin turizm politikaları üzerine bir değerlendirme: Doğubayazıt belediyesi örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 481-502.
- Li, H., Liu, X., Zhou, H. & Li, Z. (2023). Research progress and future agenda of covid-19 in tourism and hospitality: A timely bibliometric review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(7), 2289-2321.
- Liu, H., & Song, H. (2018). New evidence of dynamic links between tourism and economic growth based on mixed-frequency granger causality tests. *Journal of Travel Research*, 57(7), 899-907.
- Liu, S. & Li, W. Y. (2020). Ecotourism research progress: A bibliometric analysis during 1990–2016. *Sage Open*, 10(2), 1-12.

- Long, C., Lu, S., Chang, J., Zhu, J. & Chen, L. (2022). Tourism environmental carrying capacity review, hotspot, issue, and prospect. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(24), 1-19.
- Madeira, C., Rodrigues, P., & Gomez-Suarez, M. (2023). A bibliometric and content analysis of sustainability and smart tourism. *Urban Science*, 7(2), 1-24.
- Marco-Lajara, B., Martínez-Falcó, J., Millan-Tudela, L. A. & Sánchez-García, E. (2023). Analysis of the structure of scientific knowledge on wine tourism: A bibliometric analysis. *Heliyon*, 9, 1-15.
- Mensah, C., Azila-Gbetor, E. M. & Wireko-Gyebi, S. (2023). Mapping hospitality and tourism internship research: A bibliometric and integrative review. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 1-33.
- Morais, E. P. Cunha, C. R. & Mendonça, V. (2022). Tourism and virtual reality: a bibliometric analysis of scientific production from the scopus database. 17th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI), Madrid.
- Ogretmenoglu, M., Mavric, B. & Dinçer, F. I. (2022). Using a bibliometric approach to shed light on dark tourism. *Podium*, 11(2), 328-352.
- Qiao, G., Ding, L., Zhang, L. & Yan, H. (2022). Accessible tourism: A bibliometric review (2008–2020). *Tourism Review*, 77(3), 713-730.
- Qiu, X., Kong, H., Wang, K., Zhang, N., Park, S. & Bu, N. (2023). Past, present, and future of tourism and climate change research: Bibliometric analysis based on VOSviewer and SciMAT. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 28(1), 36-55.
- Rauniyar, S., Awasthi, M. K., Kapoor, S., & Mishra, A. K. (2021). Agritourism: Structured literature review and bibliometric analysis. *Tourism Recreation Research*, 46(1), 52-70.
- Ruhanen, L. (2013). Local government: Facilitator or inhibitor of sustainable tourism development, *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), 80-98.
- Sarı Gök, H. & Ünüvar, Ş. (2019). Destinasyon yönetiminde toplum temelli turizm: Burdur ve Isparta yöresinde bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1055-1073.
- Semerciöz, F., Dönmez, D. & Dursun, M. (2008). Relationships between destination management organizations and destination stakeholders a research in regions of Marmara, Aegean and Mediterranean in Turkey, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-101.
- Singh, R., Sibi, P. S., Yost, E. & Mann, D. S. (2021). Tourism and disability: A bibliometric review. *Tourism Recreation Research*, 1-17.
- Soh, A. N., Puah, C. H., & Arip, M. A. (2023). A bibliometric analysis on tourism sustainable competitiveness research. *Sustainability*, 15(2), 1-14.
- Suban, S. A. (2022). Wellness tourism: A bibliometric analysis during 1998–2021. *International Journal of Spa and Wellness*, 5(3), 250-270.
- Şen, Ö. & Akel, G. (2021). Where does golf tourism go? Yesterday, today, tomorrow. *Journal of Yasar University*, 16(62), 524-547.
- Şener, Y. & Oktay, K. (2021). Yerel yönetimlerin turizm politikaları üzerine bir inceleme: Bolu örneği. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 11(1), 4-28.
- Tekeli, M., Tekeli, E. K., & Kemer, E. (2022). Turizm ve hizmet robotları: görsel haritalama tekniği ile bibliyometrik bir analiz. *Journal of New Tourism Trends*, 3(1), 22-38.
- Tham, A. & Chin, S. W. L. (2023). Community-based tourism in East Asia: A bibliometric research note. *Tourism and Hospitality Research*, 23(3), 459-467.
- Toker, A. & Emir, O. (2023). Safety and security research in tourism: A bibliometric mapping. *European Journal of Tourism Research*, 34, 3402-3402.
- UNWTO. (2024). *Dünya Turizm Barometresi ve İstatiksel Eki*. 9 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.eunwto.org/doi/abs/10.18111/wtobarometereng.2024.22.1.2?role=tab&journalCode=wtobarometereng>, adresinden erişildi.
- Van Eck, N. J. & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using citnet explorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111(2), 1053-1070.
- Web of Science. (2023). 23 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search>, adresinden erişildi.
- World Travel & Tourism Council. (2024). *Ekonomik Etki Araştırması*. 9 Temmuz 2024 tarihinde <https://wttc.org/research/economic-impact>, adresinden erişildi.

- Zahra, A. L. (2010). A historical analysis of tourism policy implementation by local government. *Journal of Tourism History*, 2(2), 83-98.
- Zeng, L., Li, R. Y. M., Nuttapong, J., Sun, J. & Mao, Y. (2022). Economic development and mountain tourism research from 2010 to 2020: bibliometric analysis and science mapping approach. *Sustainability*, 14(1), 1-27.
- Zhang, S., Liang, J., Su, X., Chen, Y. & Wei, Q. (2023). Research on global cultural heritage tourism based on bibliometric analysis. *Heritage Science*, 11(1), 1-19.
- Zupic, I. & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.
- 2021 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, (2022). 15 Temmuz 2023 tarihinde <https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/2021-yili-mahalli-idareler-genel-faaliyet-raporu-haber272313>, adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Web of Science (WoS), çevrimiçi abone olarak tüm kullanıcıların erişim sağlayabileceği ve bilimsel araştırmaların yayınlandığı bir veri tabanıdır. Nitekim bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar kapsamında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Dünya mirası Cumalıkızık'ta yaşayan yerel halkın turiste karşı tutumu* Residents' attitude towards tourists in the world heritage site Cumalıkızık

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 14.11.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1478217](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1478217)

Bedriye Çilem SOYLU**¹

Musa OFLAZ²

Ömer Ceyhun APAK³

ÖZ: Turizm endüstrisinin gelişimi dinamik bir süreçtir ve bu süreçte yerel halkın turistlere karşı tutumları, destinasyonların turizm gelişiminde önemli bir role sahiptir. Turizm faaliyetlerinin olumlu ekonomik etkileri ile olası çevresel ve sosyo-kültürel etkileri arasındaki denge, yerel halkın tutum ve katılımıyla şekillenebilmektedir. Dolayısıyla yerel halkın turistlere yönelik tutum ve davranışları, turizmin başarısını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle, yerel halkın turizm gelişim sürecine aktif olarak dahil edilmesi ve görüşlerinin alınması gelecekteki turizm planlaması için önemlidir. Bu çalışmada Cumalıkızık'ta yaşayan yerel halkın turistlere karşı tutumlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak fenomenoloji deseni benimsenmiştir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış form aracılığıyla görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede Cumalıkızık köyünde yaşayan 12 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların izni doğrultusunda görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtları daha sonra içerik analizi için yazıya geçirilmiş ve her bir araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Sonraki aşamada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler iki kategori altında temalar oluşturularak kodlanmıştır. Araştırma bulgularına göre yerel halk genel olarak turizm faaliyetlerine ve turiste karşı olumlu bir tutum içerisinde. Turizmin olumlu etkileri arasında ekonomik etkiler, olumsuz etkileri arasında ise çevre kirliliği ve kültürel yozlaşma ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Yerel halk, Tutum, Turizmin etkileri, Cumalıkızık

ABSTRACT: The development of the tourism industry is a dynamic process and the attitudes of local people towards tourists play an important role in the tourism development of destinations. The balance between the positive economic impacts of tourism activities and their potential environmental and socio-cultural impacts can be shaped by the attitudes and participation of local people. Therefore, the attitudes and behaviors of local people towards tourists can directly affect the success of tourism. Therefore, it is essential for future tourism planning that local people are actively involved in the tourism development process and their views are sought. This study aims to reveal the attitudes of local people living in Cumalıkızık towards tourists. Phenomenology design was adopted as a qualitative research method in the study. In the study, interview technique was used as a data collection technique through a semi-structured form. Within this framework, face-to-face interviews were conducted with 12 people living in Cumalıkızık village. The interviews were audio recorded with the permission of the participants. The audio recordings were then transcribed for content analysis and checked by each researcher. In the next stage, the data obtained were subjected to content analysis. The data obtained were coded by creating themes under two categories. According to the research findings, local people generally have a positive attitude towards tourism activities and tourists. Among the positive effects of tourism, economics is the most prominent, while environmental pollution and cultural degeneration are the most prominent negative effects.

Keywords: Tourism, Local residents, Attitude, Tourism impacts, Cumalıkızık

* Bu çalışma IV. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Dr., bedriyecilemsoylu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8294-1036>

²Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Rekreasyon Yönetimi, musaoflaz@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8132-1081>

³Öğr. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu/Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri, ceyhun.apak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1409-6707>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In the first phase of tourism in the destination, economic benefits are important for the local residents. However, as the process progresses, it is inevitable that the local residents exhibit negative attitudes due to the negativities experienced as a result of wrong planning. Especially socio-cultural and environmental negativities are among the main reasons for negative attitudes (Okuyucu and Somuncu, 2012: 38). It is stated by researchers that local residents support for tourism contributes to the success of tourism destinations and plays a decisive role in the sustainability of the destination (Gürsoy & Rutherford, 2004; Ward and Berno, 2011). In fact, it is argued that the main condition for the sustainability of any tourism destination is the local community (Ribeiro et al., 2017). In this context, many studies have been conducted to reveal the support of local residents for tourism. Most of the studies on this subject have been conducted to find out the perspectives of local residents on tourism. In other words, positive or negative perspectives of tourism in terms of economic, social, cultural and environmental aspects have been determined (Akova, 2006; Canizares et al., 2014; Karakaş and Şengün, 2017; Aykaç and Tekeli, 2021; Linderová et al., 2021; Çavuşoğlu and Güler, 2022; Blackie et al., 2023). However, it is seen that the attitudes of the residents towards tourists are not taken into account. Few studies have investigated the attitudes of local people towards tourism and tourists (Martín et al., 2018; Shen et al., 2022).

This study aims to reveal the attitudes of local residents living in Cumalıkızık towards tourists. Cumalıkızık (Bursa), which is located close to the city settlement, has become a popular tourist attraction center that attracts the attention of visitors in recent years with its natural, historical and cultural heritage features. Cumalıkızık was included in the UNESCO World Heritage Tentative List in 2000. In 2014, it was registered as a World Heritage Site together with Bursa province (UNESCO, 2023).

In general terms, tourism is important for the development of a region. However, tourism activities have economic, social, cultural and environmental impacts on destinations. These impacts can be positive or negative. The best way to learn about positive or negative impacts can be achieved by taking the views of stakeholders in tourism. Therefore, taking the opinions of the residents of the region can give an idea about the stage of the destination according to Doxey's Irridex Model.

Methodology

Qualitative research method was utilized in the study and content analysis technique was used. Content analysis is a technique that aims to identify and compare the characteristics of documents, interview transcripts or records. The purpose of content analysis is to systematically describe the content of the participants' views. Content analysis helps the researcher become familiar with the collected data and facilitates the use of the data for further analysis (Altunışık et al., 2012). Within the framework of qualitative approach, interview technique was used as data collection technique and semi-structured interview form was utilized. First of all, draft questions were created in line with the related literature review and expert opinions were consulted. After the necessary corrections were made, an interview form consisting of two sections was prepared. The first part includes questions about the demographic information of the participants, while the second part includes 12 open-ended questions created in line with the purpose of the research. The study group of the research consists of 12 people living in Cumalıkızık village.

Findings and discussion

According to the findings of the research, it is seen that the local residents are generally satisfied with tourism activities. In particular, it is understood that tourism is an important source of income for local residents. Most of the participants stated that the awareness of their village increased with tourism and they were able to market their local products. Thus, it is understood that tourism makes a great economic contribution to the village community. Participants mostly expressed negative opinions about the question? whether tourists harm the environment. Therefore, it is understood that tourists visiting Cumalıkızık village are not sensitive to the environment. On the other hand, with the increasing number of tourists, not only environmental pollution but also traffic density, accidents and parking problems may arise, especially on narrow and small village roads. However, according to the opinions of most of the participants, these problems are not experienced much in the village. Nevertheless, these problems,

which are rarely experienced, should be taken into consideration. In addition, almost all participants think that tourism has a positive impact on the transportation facilities of the village. However, some participants stated that there are narrow passages and problems on the roads. However, the majority stated that transportation means have increased with the arrival of tourists and that domestic tourists can visit the village comfortably. It is also stated that with the increase in the number of tourists, attention is paid to road works and this situation brings profit to the village. Regarding the changes in the prices of goods and services with the arrival of tourists, some participants stated that the presence of tourists benefited farmers and craftsmen economically and that this change did not affect the local residents much. There are different opinions about the impact of tourists on the culture of local residents. Some participants think that tourists do not cause deterioration in the culture of the village and that there is cultural exchange. Participants have different opinions about the changes experienced with the arrival of tourists to the village. Some participants stated that tourism had positive effects on the village. In terms of socialization, it was stated that tourism provided more free time for the villagers and increased social interaction. Furthermore, the increase in economic gains has led to an increase in the quality of life of the villagers and technological developments. Infrastructure and superstructure arrangements have improved the decoration and appearance of village houses with the impact of tourism. However, some participants believe that tourism has caused cultural degeneration in the village, with negative effects such as weakening neighbourhood relations and increasing feelings of insecurity. Changes in village culture can also lead to a loss of local values. In conclusion, it is seen that the views of local residents towards tourism development are generally positive.

Results and recommendations

Protection and awareness-raising measures should be taken to ensure that tourism activities do not damage natural and cultural heritage. It is also important to improve infrastructure and services. Especially in village areas, tourists should be provided with an environment where they can stay comfortably and safely and benefit from food and beverages and other services. It is also important to increase tourism diversity in the village. Developing different types of tourism can increase the tourism potential of the village and reduce the impact of seasonal fluctuations. Finally, a balanced approach needs to be adopted. Tourism activities should be regularly monitored and controlled so that any negative impacts on the village can be identified and prevented in advance. Regular measurements and assessments allow the impacts of tourism activities on the local population to be monitored and necessary measures to be taken, so that an environmentally sound and sustainable tourism development can be achieved.

Giriş

Tarihi yerler, anıtlar, siteler, ören yerleri, külliyeler, camiler, kiliseler gibi birçok somut kültür varlıkları kültürel mirası oluşturmaktadır. UNESCO bahsi geçen bu varlıkları 1972 yılından itibaren “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile somut kültürel miras olarak kabul etmekte ve korunarak gelecek nesillere aktarılması için çalışmalar yapmaktadır (Gürpınar, 2001; Doğaner, 2003: 2). Son yıllarda kültürel mirasa ilginin artması müzelerin, fuarların, festivallerin ve tarihsel yerlerin önemini artırmaktadır. Geçmişte yaşamış olan medeniyetlere ilişkin yaşam tarzları, gelenek ve görenekler, festivaller, çeşitli eğlence türleri gibi özellikler turizmin önemli ürünleri haline dönüşmüştür. Dolayısıyla her geçen gün bu kültürel özelliklere turistlerin ilgisi artmaktadır (Çetin, 2010).

Kültürel mirasın korunması ve değerlerin gelecek nesillere aktarılması birçok turizm paydaşını ilgilendirmektedir. Ancak bunların başında turistler ve yerel halk gelmektedir (İşçi, Güzel ve Ataberk, 2018). Destinasyonda turizmin ilk evresinde yerel halk için ekonomik faydalar önem arz etmektedir. Ancak süreç ilerledikçe yanlış planlamalar neticesinde yaşanan olumsuzluklar ile yerel halkın olumsuz tutum sergilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle sosyo-kültürel ve çevresel anlamda olumsuzluklar olumsuz tutumların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır (Okuyucu ve Somuncu, 2012: 38). Turizm ile ilgili planlamalara yerel halkın dâhil edilmesiyle ekonomik faydalar elde edilmekle kalmamakta, bununla birlikte olumsuz sosyal ve çevresel etkiler en az seviyeye düşmektedir (Kervankıran, 2014). Özellikle kültürel miras, gelenek ve görenekler ile birçok farklı değerlerin nesilden nesle aktarılmasında yerel halk hayati öneme sahiptir. Bu yüzden yerel halkın kendine has kültürel varlıklarından gurur duyması, kaynakların korunarak geliştirilmesi için turizme katılım sağlaması ve fikirlerinin alınması önemlidir (Uslu ve Kiper, 2006).

Yerel halkın turizme destek vermesi turizm destinasyonlarının başarılı olmasında katkı sağladığı ve destinasyonun sürdürülebilirliğinde belirleyici rol oynadığı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Gürsoy ve Rutherford, 2004; Ward ve Berno, 2011). Hatta herhangi bir turizm destinasyonunun sürdürülebilirliği için temel koşulun yerel halk olduğu savunulmaktadır (Ribeiro vd., 2017). Bu bağlamda bölge sakinlerinin turizme desteğinin ortaya çıkarılması adına birçok çalışma yürütülmüştür. Bu konudaki çalışmaların birçoğu yerel halkın turizme bakış açılarını belirlemek olmuştur. Yani turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel olmak üzere olumlu ya da olumsuz bakış açıları belirlenmiştir (Akova, 2006; Cañizares vd., 2014; Karakaş ve Şengün, 2017; Aykaç ve Tekeli, 2021; Linderová vd., 2021; Çavuşoğlu ve Güler, 2022; Blackie vd., 2023). Destinasyonlar özelinde yerel halkın turizme ve turistlere karşı tutumları daha önce birçok çalışmada incelenmiş olsa da (Davis, 1988; Dal ve Baysan, 2007; Ambroz, 2008; Muresan, 2016; Ayazlar, 2017; Filiz ve Yılmaz, 2017; Karakaş ve Şengün, 2017; Martín vd., 2018; Buzlukçu ve Avcıkurt, 2021; Linderová vd., 2021; Aykaç ve Tekeli, 2021; Shen vd., 2022) korunan alanlar ve dünya miras listesinde yer alan destinasyonlarda yaşayan yerel halkın turizme ya da turistlere yönelik tutumlarının incelenmesi söz konusu destinasyonların geleceğine yönelik kararların verilebilmesi adına önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Cumalıkızık'ta yaşayan yerel halkın turistlere karşı tutumlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Şehir yerleşimine yakın bir noktada yer alan Cumalıkızık (Bursa) sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel miras özellikleri ile son yıllarda ziyaretçilerin ilgisini çeken popüler bir turistik çekim merkezi haline dönüşmüştür (Batman vd., 2017). Cumalıkızık 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası geçici listesine girmiştir. 2014 yılında ise Bursa ili ile birlikte Dünya Mirası olarak tescillenmiştir (UNESCO, 2023). Bu çerçevede küçük yerleşim yerlerinde turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle oluşabilecek rahatsızlıklar göz önünde bulundurulduğunda araştırmaların gerçekleştirilmesi elzem hale gelmektedir. Dolayısıyla kırsal bölgelerde turizmden doğrudan etkilenen bir paydaş olan bölge sakinlerinin görüşlerinin alınması farklı bakış açılarının ortaya çıkarılmasını sağlayabilir. Bununla birlikte turizm planlamasında verilecek kararlarda yol gösterici olabilir. Bu yüzden bu çalışmada yerel halkın turistlere yönelik tutumları araştırılmıştır.

Literatür taraması

Dünya miras listesi

UNESCO 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihlerinde Paris'te gerçekleştirilen toplantıda “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” imzalayarak insanlığın ortak mirası olan kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmaya çalışmalarını başlatmıştır. Bu sözleşme ile doğal kültürel varlıkları

tanıtma, evrensel miras değerlerine sahip çıkma bilinci oluşturma ve bozulan ya da yok olan değerlerin yaşatılması amaçlanmıştır. Uluslararası önemi olan ve bu sebeple korunması gereken anıtlara, sit alanlarına ve doğal oluşumlara UNESCO tarafından “Dünya Mirası” statüsü verilmektedir. 1972’de belirtilen sözleşmeyi kabul eden üye ülkelerin başvuru yapmasıyla Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) üyeleri tarafından başvuruların değerlendirilmektedir. Gerekli şartlar yerine getirildiğinde olumlu sonuçlanması durumunda “Dünya Mirası” statüsü elde edilmektedir (Akyol vd., 2019; Eraslan, 2020; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023).

2023 yılı itibariye UNESCO Dünya Miras Listesi’nde kayıtlı 1199 doğal ve kültürel varlık olduğu bilinmektedir. Bu varlıkların 933’ü kültürel, 227’si doğal ve 39 tanesi ise doğal ve kültürel olmak üzere karma varlıktır (UNESCO, 2023). Her yıl gerçekleştirilen toplantı neticesinde bu sayı artmaktadır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde Türkiye 1983 yılından bugüne kadar UNESCO Dünya Miras Listesi’nde 21 adet doğal, kültürel ve karma varlık ile yer almaktadır. Bu varlıklar şöyledir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023): İstanbul’un Tarihi Alanları, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas), Hattuşa-Hitit Başkenti (Çorum), Nemrut Dağı (Adıyaman), Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla), Safranbolu Şehri (Karabük), Troya Arkeolojik Alanı (Çanakkale), Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne), Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya), Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir), Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa), Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır), Efes (İzmir), Ani Arkeolojik Alanı (Kars), Afrodisias (Aydın), Göbeklitepe (Şanlıurfa), Arslantepe Höyüğü (Malatya), Gordion (Ankara) ve Anadolu’nun Orta Çağ Dönemi Ahşap Hipostil Camileri kültürel varlık olarak yer almaktadır. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) ile Pamukkale-Hierapolis (Denizli) ise hem doğal hem de kültürel yani karma olarak Dünya Miras Listesi’nde yer almaktadır.

Cumalıkızık Köyü, Dünya Miras Komitesinin 38. dönem toplantısında 2014 yılında Dünya Miras Listesi’ne kültürel kategoride alınmış olup yaşadığı dönemin izlerini günümüze taşıyan, tarihi dokusunu koruyan, gelenek ve göreneklere yaşam biçimleriyle günümüze aktaran bir destinasyondur (Pekerşen vd., 2019: 355). Cumalıkızık, Osmanlı’nın ilk dönemlerin bir vakıf köyü olarak kurulmuştur. Osmanlı’nın erken dönem mimarisini günümüze kadar ulaştırmayı başaran nadir yerlerden bir tanesidir. Bu durum Cumalıkızık’ın Osmanlı döneminde bir vakıf köyü olmasıyla bağdaştırılmaktadır. Özellikle 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine alınmasından sonra bölge yerli veya yabancı birçok turistin ilgisini çeker hale gelmiştir ve gün geçtikçe ziyaretçi sayısı artmaktadır. Filmlerin çekildiği ve Etnografya Müzesi’nin yer aldığı bölgede küçük çaplı pansiyonların, butik otellerin, restoran ve kahvaltı mekanlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla gününbirlik ziyaretlerin gerçekleştiği söylenebilir (Taş ve Taş, 2009).

Yerel halkın turizm/turiste karşı tutumu

Turizm destinasyonlarında turizmin gelişmeye başlamasıyla birlikte destinasyonda yer alan bir paydaş olarak yerel halkın davranışlarında değişkenlikler meydana gelmektedir. Bu durum birçok farklı modeller ile açıklanabilmektedir. Ancak bu modellerin en başında Doxey’in Rahatsızlık Modeli yer almaktadır. Bu modelde turizme yönelik tutum dört evreden (coşku, ilgisizlik, rahatsızlık ve düşmanlık) oluşmaktadır (Pavlic ve Portolan, 2015). Evrelere yönelik bazı özellikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Doxey’in rahatsızlık modeli

Rahatsızlık Aşaması	Özellikler
Coşku	Turist sayısı azdır. Yerel halk turistleri iyi bir şekilde ağırlar. Yerel halk turizmin gelişmesinden heyecan duyar. Eksik geliştirme planı vardır. Yerel halk için yeni fırsatlar bulunmaktadır.
İlgisizlik	Turist sayısı artmaktadır. Turistler ve bölge sakinleri arasındaki ilişki resmileşmektedir. Turistler yerel halk için önemsizleşmektedir. Destinasyon için sadece turizmden kâr elde etme algısı vardır.
Rahatsızlık	Turist sayısı çok fazladır. Tesisleri genişletmeden turist sayısını karşılamak imkânsızdır.

	Sektör doyum noktasına yaklaşmıştır. Turist odaklı hizmetler halâ devam etmektedir. Suç olayları ortaya çıkabilmektedir.
Düşmanlık	Turist sayısı aşırı derecededir (aşırı turizm) Turist düşmanlığı ortaya çıkmaktadır. Destinasyonda turizmin olumsuz etkileri algılanmaktadır. Turistler her türlü kötülüğün habercisi olarak görülmektedir. Destinasyon özgünlüğü kaybolmaya başlar.

Kaynak: Pavlic ve Portolan, 2015; Szromek vd., 2020

İlk aşamada turist sayısı azdır ve yerel halk turizmi memnuniyetle karşılanmaktadır. Yeni gelişen turizm bölgesini ziyaret eden turistler sağladığı ekonomik gelir sayesinde bölge sakinlerinin turizme/turistlere olumlu bakmasına yol açmaktadır. Bu aşama “çoşku” olarak adlandırılmaktadır. İkinci aşama olan ilgisizlikte turistler artmaktadır. Bu nedenle yerel halk ile turistler arasındaki ilişki resmileşmektedir. Bu aşamada turizm işletmeleri çoğalmaktadır. Ancak destinasyonda turizme yönelik eleştirilerin başladığını söylemek mümkündür. Böylece ilk aşamadaki coşku ortadan kalkarken ilgisizlik ortaya çıkmaktadır. Rahatsızlık aşamasında destinasyona gelen turistlerin artmasıyla birlikte kaynaklara yönelik rekabet de artmaktadır. Bu aşamada taşıma kapasitesi aşılmış durumdadır ve arz talebi karşılayamaz hale dönüşmüştür (Pavlic ve Portolan, 2015). Bu bağlamda bölge sakinleri destinasyondaki turizm konusunda endişe duymaya başlamaktadır. Son aşama olan düşmanlık evresinde ise ev sahibi toplumda meydana gelen her şeyin sorumlusu turistler olarak görülmektedir. İlk aşamalarda ekonomik kaygılar ön plana çıkarken son aşamada sosyal ve çevresel açıdan gerçekleşen değişiklikler rahatsız edici olabilmektedir. Yerel toplumun turizm ve turist bakımından doyunluk noktasında olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla turistlere karşı düşmanca tavırlar sergilenebilmektedir (Roney, 2018; Szromek vd., 2020; Linderová vd., 2021).

Genel anlamda değerlendirildiğinde turizm bir bölgenin gelişimi için önemlidir. Bununla birlikte turizm faaliyetleri ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel anlamda destinasyonlar üzerinde etkilidir. Bu etkiler olumlu şekilde olabilirken olumsuz şekilde de etkisi bulunabilmektedir. Olumlu ya da olumsuz etkileri öğrenebilmenin en iyi yolu turizmde paydaş olan kesimlerin görüşlerinin alınmasıyla sağlanabilmektedir. Dolayısıyla bölge sakinlerinin görüşlerinin alınması destinasyonun Doxey’in Rahatsızlık Modeli’ne göre hangi aşamada olduğuna dair fikir verebilir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı Cumalıkızık’ta yaşayan yerel halkın turiste karşı tutumunun belirlenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenoloji deseninden faydalanılmıştır. Fenomenoloji deseninde araştırmanın temel odağı, belirli bir olgudur. Felsefe ve psikolojiye dayanan fenomenoloji deseni ile araştırmacı, bir olgu hakkında kişilerin yaşadıkları ortak deneyimleri çözümlenmeye çalışır. Az sayıda kişinin deneyimlerinin incelenmesiyle elde edilen veriler sayesinde, araştırmacı amaçladığı öze ulaşmış olur (Creswell, 2013). Bu çalışmada fenomen turizmin Cumalıkızık köyü üzerindeki etkileri olup, bu fenomeni deneyimleyen kişiler ise yerel halktır.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak görüşme tekniği kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Öncelikle ilgili alan yazın taraması doğrultusunda taslak sorular oluşturulmuş ve turizm alanında üç akademisyenin görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri neticesinde gerekli düzeltmeler yapılmış ve iki bölümden oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sorular yer alırken, ikinci bölümde 12 açık uçlu soru yer almaktadır. Görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir:

- Yerel halk turizm etkinliklerinden gelir elde etmekte midir?
- Turistin ilgisini daha çok ne çekiyor? Örneğin yöresel ürünlerinize rağbet var mı?
- Turistler köyün gelişmesine katkıda bulunmakta mıdır?
- Turizm faaliyetleri çevre kirliliğine neden olur mu?
- Turistler yerel kültürün (köy kültürü) bozulmasında veya kültür alışverişini arttırmada etkili midir?
- Mal ve hizmetlerin fiyatları turistlerin gelişinden dolayı artış gösterdi mi?
- Yerel halkın evlerinin bir bölümünü açarak turistleri ağırlamaya yönelik görüşleriniz nelerdir?
- Cumalıkızık köyüne hangi (yerli veya yabancı) turist gelmelidir. Neden?

- Turistin gelmesiyle birlikte köyünüzde neler değişmiştir?
- Turistlerin gelmesiyle köyünüzde trafik, kaza, park sonu gibi konularda artış oldu mu?
- Sizin açınızdan turistlerle iletişim kurmak ve sohbet etmek kolay mıdır?
- Turistlerin köyünüze ilgisinin artması ile ulaşım imkânları nasıl değişiklik göstermiştir?

Çalışmada amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, sınırlı kaynakların en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla bilgi açısından zengin vakaların seçilmesi için nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir tekniktir. Bu yöntem, araştırma konusu hakkında bilgi sahibi ve deneyimli bireylerin veya grupların tanımlanmasını ve seçilmesini gerektirmektedir. Amaçlı örneklemede araştırma, çalışma grubundan yeni ve farklı veri elde edilemediği ana kadar sürdürülür ve bu noktada doygunluğa ulaşılmış kabul edilir (Yağar ve Dökme, 2018). Veri doygunluğu, görüşmelerden ve/veya gözlemlerden yeni bir bilgi elde edilmediğinde ortaya çıkmaktadır (Gill, 2020). Bu kapsamda Cumalıkızık köyünde yaşayan 12 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Verilerin tekrar edilmesi ve toplanan verilerin niteliksel olarak kaliteli olması ilkesi (Kozak, 2017) göz önünde bulundurularak bu sayının yeterli olduğu düşünülmüştür. Görüşme yapılan kişilerin uzun yıllardır Cumalıkızık köyünde yaşıyor olması ya da turizm faaliyetleri ile ilgili olmasına dikkat edilmiştir.

Görüşmeler için Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu tarafından 12.02.2024 tarih ve 2024/46 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Sonrasında 30.02.2024-20.03.2024 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilmiş ve katılımcıların izni doğrultusunda ses kayıtları alınmıştır. Ses kayıtları daha sonra içerik analizi için yazıya geçirilmiş ve her bir araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, belgelerin, mülakat dökümlerinin veya kayıtlarının özelliklerini belirleme ve karşılaştırma amacı taşıyan bir tekniktir. Bu analiz yöntemi, katılımcıların görüşlerinin içeriklerini sistematik bir şekilde tanımlamayı amaçlamaktadır. Araştırmacı, içerik analizi ile toplanan verilere aşına olur ve verilerin ileri analizler için kullanılmasını kolaylaştırmaktadır (Altunışık vd., 2012). İçerik analizinin aşamaları; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu kapsamda elde edilen veriler “yerel halk açısından turizmin algılanan etkileri” ve “yerel halkın turistlerle ilgili görüşleri ve iletişim şekilleri” olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler altında yöneltilen sorulara göre temalar oluşturulmuş ve katılımcıların yanıtlarına göre kodlar oluşturulmuştur. Kodların sıklıkları verilmiş ve en sık tekrar eden kelimeler için kelime bulutu oluşturulmuştur.

Bulgular ve tartışma

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine, elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. İçerik analizi sonucu veriler iki kategoride incelenmiştir. Bu kategoriler yerel halk açısından turizmin algılanan etkileri ve yerel halkın turistlerle ilgili görüşleri ve iletişim şekilleridir. Bu kategoriler altında temalara ve kodlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Doğum Yeri	Cumalıkızık'ta ikamet süresi
K1	Erkek	78	Çiftçi	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	78
K2	Kadın	37	Esnaf	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	37
K3	Erkek	49	Çiftçi	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	49
K4	Kadın	41	Esnaf	Ortaöğretim	Evli	Bursa/Yenişehir	3
K5	Erkek	28	Esnaf	Ortaöğretim	Bekâr	Muş	3
K6	Kadın	71	Emekli	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	71
K7	Kadın	48	Esnaf	İlköğretim	Evli	Artvin	10
K8	Erkek	71	Çiftçi	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	71
K9	Kadın	32	Memur	Ön lisans	Evli	Bursa/Keles	3
K10	Erkek	41	Esnaf	İlköğretim	Evli	Cumalıkızık	41
K11	Kadın	44	Esnaf	Lisans	Evli	Cumalıkızık	44
K12	Erkek	36	Memur	Ortaöğretim	Evli	İzmir	14

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Bu bilgilere göre katılımcıların 6’sı kadın, 6’sı erkektir. Katılımcıların 3’ü çiftçi, 1’i emekli, 6’sı esnaf ve 2’si memurdur. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 7’sinin ilköğretim, 3’ünün ortaöğretim, 1’inin ön lisans ve 1’inin ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların 11’i evli, 1’i bekârdır. Katılımcıların 7’sinin doğum yeri Cumalıkızık’tır. Katılımcıların 3’ü 3 yıl, 2’si 10 ve üzeri, 7’si de doğduğundan beri Cumalıkızık’ta ikamet ettiğini belirtmiştir.

Tablo 3: Yerel halk açısından turizmin algılanan etkileri

Tema	Kodlar	Sıklık
Turizmin yerel halka ekonomik katkısı	Evet	11
	Hayır	1
Turizmin köyün gelişimine katkısı	Bölgenin tanınırlığı	7
	Yöresel ürünlerin satışı	3
Turizm faaliyetlerinin fiziksel çevre üzerindeki etkisi	Olumsuz	8
	Olumlu	4
Turizmin trafik, kaza, park sorunlarına etkisi	Yaşanıyor	2
	Yaşanmıyor	7
	Nadiren	4
Turizmin ulaşım imkânları üzerindeki etkisi	Olumlu	10
	Kısmen	1
Turizmin mal ve hizmetlerin fiyatlarına etkisi	Fiyatlar arttı	4
	Fiyatlar düştü	2
	Değişim halkı etkilemedi	2
	Artış turist kaynaklı değil	3
Turizmin yerel kültür üzerindeki etkisi	Kültürel etkileşim	7
	Kültürel yozlaşma	5
Turizmle birlikte köyde yaşanan değişimler	Girişimcilik	3
	Sosyalleşme	2
	Ekonomik kazancın artışı	5
	Altyapı ve üst yapı olanakları	3
	Kültürel yozlaşma	5

Tablo 3’te yerel halk açısından turizmin algılanan etkilerine ilişkin temalar ve kodlar verilmiştir. Cumalıkızık’ta gerçekleştirilen turizm etkinliklerinden yerel halkın gelir elde etme durumu sorulduğunda katılımcıların neredeyse tamamı doğrudan veya dolaylı olarak gelir elde ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

“Evet, köylü turizmden çok gelir elde eder. Çoğunlukla kahvaltı yerleri vardır. Onlar çok para kazanır. Biz çiftçiyiz onlar gibi değiliz. Biz de tarladan, bahçeden aldığımız ürünleri esnafa satarız. Onlar da turistlere verir. Böyle gelir elde ediyoruz.” K1

“Gelir elde ediliyor. Ancak bu durumdan hiç memnun değilim. Fiyatlar çok fazla arttı. Esnafın gelir elde etmek uğruna yaptıkları bazı olumsuzluklar var. Her yerde kahvaltı evi, çay bahçesi olmaz. Kültürümüzü bu şekilde koruyamayız. Değerlerimiz yalnızca köyün yeri, taş sokakları ya da taşın evleri değil. İçinde yaşayan halktır. Bunun bilincinde hareket etmemiz lazım.” K3

“Evet, işletme sahiplerinin birçoğu ciddi anlamda gelir elde etmektedir. Ancak bu durum aydan aya değişiklik göstermektedir. Mesela kışın turizmden ziyade başka işlerde çalışmaktadırlar. Yerel halk gözünden bakacak olursak çiftçilerin de gelir elde ettiğini söyleyebilirim.” K10

Turizm faaliyetleri köyün gelişmesine katkıda bulunmakta mıdır? Sorusuna yönelik katılımcıların birçoğu köyün özellikle dizi çekimleri ve UNESCO ile birlikte tanınırlığının arttığını ve böylece turizm

hareketlerinin artış gösterdiğini ifade etmiştir. Turist sayısının artışıyla birlikte yerel halkın da ekonomik ve kültürel açıdan kazanç sağladığı belirtilmiştir.

“Evet, katkıda bulunmaktadır. Ürünlerimizi gelen turistlere pazarlıyoruz. Ekonomik anlamda büyük katkısı oldu.” K2

“UNESCO sayesinde bilinirlik seviyesi çok arttı. Köyün gelişmesine ciddi katkısı olduğunu söyleyebilirim.” K3

“Dizinin çekilmesiyle bilinirlik daha da arttı. İlk başta Bursa'dan turist geliyordu. Şimdilerde çevre illerden ve yolu Bursa'ya düşen birçok kişi ziyaret ediyor. Artık gelişme en üst seviyede. Bundan sonra yapılacak tanıtım köyün gelişmesine ters etki yaratır.” K7

Bazı katılımcılar ise eskiye göre turist harcamalarının azaldığını ve bu durumdan olumsuz etkilendiklerinin belirtmiştir.

“Gelen turist kalitesi her geçen gün düşüyor. Bir esnaf olarak eskiden çok iyi para kazanırdık, şimdilerde dükkânın başını bekliyorum. İnsanlar harcama yapmaya çekiniyor.” K5

“Evet bu noktada turistler köyün gelişimine katkısı bir gerçektir. Onlar olmasaydı şuan ne iş yapardım bilmiyorum. Ama son zamanlarda gelen turist para harcama gelmiyor. Geziyor, fotoğraf çekiyor ve gidiyor.” K12

Turizm faaliyetlerinin çevreye yönelik olumsuz etkileri sorulduğunda bazı katılımcılar turistlerin bu konuda duyarlı olduklarını ifade etseler de katılımcıların birçoğu turistlerin çevre kirliliğine neden olduğunu belirtmiştir. Kimi katılımcılar ise yerli turistlerin yabancı turistlerden daha çok çevre kirliliğine neden olduğunu belirtmişlerdir.

“Yerli turistler pisletiyor. Yapma neden atıyorsun desem benimle tartışacak. Çok fazla tartıştığım oldu. Bazıları özür diliyor, bazıları var ki beni dövecek. Ama sessiz kalırsak köy yaşanmaz hale gelir. Bundan dolayı gelen turistin daha duyarlı olması lazım.” K6

“Gelen turist bizden daha bilinçli. Köyü kirlettiklerini görmedim. Tabi çocuk elinde bir şeyler yiyor, yedikten sonra kabını atacak bir yer bulamıyor, atmak zorunda kalıyor. Ailesi bunu görmüyor. Ne yapalım çocuğu azarlayacak halimiz yok ya. Adı üstünde çocuk. Bazı esnaflar var ki hemen sesini yükseltiyor. Sen büyüklere yap, küçük çocuk anlamıyor belki.” K7

“Yerli turistler yabancı turiste göre daha çevreye duyarlı. İlk başta kendi halkımıza geçmişimizi, çevreye karşı saygımızı öğretmemiz gerekiyor.” K10

Turistlerin gelmesiyle köyünüzde trafik, kaza, park sonu gibi konularda artış oldu mu? Sorusuna yönelik katılımcıların neredeyse tamamı buna ilişkin önlemler alındığı için bir sorun yaşanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

“Vakıf yerleri otoparka çevrilmiştir. Bu sayede araçlar köy girişindeki otoparklarda durmaktadır. Köyün içine araçlarla girmek yasaktır. Her ne kadar trafik artsa da bunun önlemi alınmıştır.” K1

“Bu tip sorunlar yaşamadığımızı belirtmek isterim. Kalabalık oluyor. Ancak bunun önlemleri ilk baştan alınmıştır.” K2

“Hafta sonları kalabalık dönemlerde trafik sorunu oluyor. Park sorunu çok nadir olur. Bunun için önlemler alınmıştır.” K4

“Köyde yaşayan hak hafta sonları merkeze gideceği zaman sorunlar yaşamaktadır. Özellikle yaz aylarında kendi araçlarını kullanan yaşlılar için sorunlara neden olmaktadır.” K6

“Otopark olduğundan böyle sorunlar olmuyor. Sadece köylü evlerine giderken özellikle hafta sonları zorluk yaşıyor.” K12

Turistlerin köyünüze ilgisinin artması ile ulaşım imkânları nasıl değişiklik göstermiştir? Sorusuna yönelik katılımcılar genellikle turist artışıyla birlikte ulaşım imkânlarının yeterli düzeye ulaştığını ifade etmişlerdir.

“Önceleri at arabasıyla taşıma yapılıyordu. Sonraları köyden bir kişi otobüsle taşıma yapmaya başladı. Turistin gelmesiyle belediye otobüs sayısını arttırdı.” K1

“Yollarda sorunlar var. Çok dar geçişlerde problemler yaşanabiliyor. Minibüs ve otobüsler sürekli çalışıyor. Bu anlamda ulaşım araçları yeterlidir.” K2

“Turistlerin gelmesiyle ulaşım araçları artmıştır. Bu yüzden yerli turist rahat bir şekilde köyümüzü ziyaret edebilmektedir. Ayrıca turistlerin gelmesiyle yol çalışmalarına özen gösterilmiştir.” K3

“Kazanç sağlamak için belirli bölgelerde çalışmalar başlatılmıştır. Minibüs ve otobüslerin sadece Cumalıkızık için çalışması gerekir. Başka mahallere araçlar giriyor, turistler bu durumdan şikâyetçi oluyor. Zaman kaybediyorlar.” K4

Mal ve hizmetlerin fiyatları turistlerin gelişinden dolayı artış gösterdi mi? Sorusuna yönelik katılımcıların çoğu turistlerden kaynaklı fiyatlarda bir artış olmadığını, fiyatlarda bir değişim olsa da yerel halkın bundan çok etkilenmediği ya da artışların turist kaynaklı olmadığını ifade edilmiştir.

“Ekonomik olarak hem çiftçiye hem de esnafa faydası olmuştur. Genellikle alışverişlerimizi şehir merkezinden yaptığımızdan dolayı çok etkilenmedik.” K1

“Fiyatlarda değişim olmuştur. Ancak bu değişim köylüyü etkileyecek cinstedir.” K2

“Önceden daha fazla turist gelirdi ve fiyatlar çok yüksekti. Bundan dolayı zorlandığımız zamanlarımız oldu. Son zamanlarda gelen turistin alışveriş yaptığı çok nadirdir. Hal böyle olunca fiyatlarda düşmeye başlamıştır.” K4

Mal ve hizmetlerin fiyatlarının turistlerin gelmesiyle artış gösterdiğini düşünen katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Turistlerin gelmesiyle artışlar yaşanmıştır. Köyde yaşamak emekli birine bile zor gelmeye başlamıştır. Ülke boyunca yaşanan ekonomik dengenin çok etkilediğini düşünüyorum.” K6

“Evet, artış göstermiştir. Köyün turistik açıdan değer kazanmasıyla, köy halkı daha çok kazanmak istemiştir. Hal böyleyken fiyatlar arttı ve hem biz hem de turistler bundan etkilendi.” K9

Turistler yerel kültürün (köy kültürü) bozulmasında veya kültür alışverişini arttırmada etkili midir? sorusuna yönelik bazı katılımcılar kültürlerinin olumsuz yönde etkilenmediğini, kültürlerinin zenginleştiğini ifade ederken, bazıları ise özellikle genç kesimin turistlerden olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmiştir. Bu ifadeler kültürel etkileşim ve kültürel yozlaşma başlıkları altında kodlanmıştır. Kültürel etkileşim yaşandığını düşünen katılımcıların bazılarının ifadesi şu şekildedir:

“Köyün kültüründe bir bozulma olmamıştır. Turistten önceki dönem neyse aynı şekilde devam etmektedir. Kültür alışverişi olduğu düşüncesindeyim.” K1

“Genellikle bozulmamıştır. Gelen turistin bize kazanımları çok fazladır. Kültürümüzü zenginleştirir. Onlardan görmediklerimizi öğreniriz. Bu aslında güzel bir şey. Dost kalmak, onların kültürünü öğrenmek benim hoşuma gidiyor. Tabi bunu bursa da yaşayan turistler için söylemiyorum. Onların kültürü ile bizim kültür aynıdır. Aynı yerde yaşıyoruz ne de olsa. Yabancı turistler için söylüyorum ben.” K5

“Kültürümüzde bozulma olmamıştır. Bizim kültürümüz Orta Asya'dan gelir. O kadar zengin bir kültürümüz var ki ancak gelen kişilerin kültürünü zenginleştiririz.” K10

Turistlerin yerel halkın kültürünü olumsuz yönde etkilediğini düşünen katılımcılardan K3 ve K4'ün ifadeleri ise şu şekildedir:

“Dizi ile başlayan turistik olaylar kültürümüzü bozdu. Gençler şehir merkezlerine gitti. Kültürümüz zenginleşmedi bilakis geriledi. Gelen turistten çok etkileniyoruz.” K3

“Ben bir çiftçi olarak kendi kültürümü korumaya gayret ediyorum. Keşke herkes benim gibi olsa. Çocuklar bundan çok etkileniyor. Onlar gibi giyinmek istiyorlar, onlar gibi konuşmak istiyorlar. Bazen işin ucunu kaçırıp karşı bile çıkıyorlar. Bu anlamda çok şikâyetim var. Ama kültürü zenginleştiriyor mu evet olabilir. Ama aldığı ile kıyaslandığında terazi nerede ona bakmak lazım.” K4

Turistin gelmesiyle birlikte köyde neler değiştiği ile ilgili katılımcılar genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşılırken, artık turizmden gelir elde edilmeye başladığını belirtmişlerdir. Bu durum bazı katılımcılara göre olumsuz sonuçlar doğurmuş, bazı katılımcılara göre köy ve köy halkı için olumlu yönde gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur. Yerel halkın turizm aracılığıyla girişimcilğe yöneldiği, daha çok boş vakit bulup sosyalleşebildiği, ekonomik açıdan kazanç sağladığı, köydeki altyapı ve üstyapı düzenlemelerinin yapıldığı ifade edilmiştir.

“Öncelikle girişimcilik ruhumuzu etkiledi. Önceleri yalnızca tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan köy halkı şimdilerde turizmde gelir elde etmeye başladı. Esnaflığın ne olduğunu, insanlarla iletişimin nasıl olması gerektiğini bize öğretti.” K5

“Köy halkı daha çok esnaflığa yönelmiştir. Çiftçilik ve hayvancılık turizm sektörünün gerisinde kalmıştır. Ben bile önceden çiftçilikle uğraşırken şimdilerden esnaflık yapmaktayım. Daha fazla gelir elde ediyorum, daha çok sosyalleşiyorum. Daha çok boş vaktimin kaldığını düşünüyorum. Burada önemli olan gelen turistten ne aldığın. Bir kısım değişiklikler oldu ancak bu değişikliklerin büyük bir çoğunluğu olumlu şeylerdir. Köy halkı olarak turizmin köyümüzü geliştirdiğini düşünüyorum.” K7

“Öncelikli olarak köyümüzdeki yaşam kalitesi artmıştır. Köy halkı olarak turizmden ekonomik anlamda ciddi katkılar elde ettiğimizi düşünüyorum. Kullandığımız aletler bile değişti. Öncelerden ana baba usulü teçhizatlar kullanırken şimdilerde teknolojiden faydalanmaya başladık. Bu yalnızca çiftçilikle ilgili değil. Birçok alanda bizi geliştirmiştir ki teknoloji takip etme imkânını bize öğreten turizm olmuştur.” K12

“Köy evlerine çeki düzen getirilmiştir. Dekorasyona önem verilmiştir. Güzel görünme yani estetik duygusu ön plana çıkmıştır.” K9

Tüm olumlu etkilerin yanı sıra turistin gelmesiyle birlikte kültürel yozlaşmanın yaşandığını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

“Öncelikle köy kültürü değişti. Komşuluk ilişkileri bitme noktasına geldi. Çevremizde güvensizlik hakim. İşler değişti, herkes geçimini turizmden sağlamaya başladı. Kısacası turizmden elde edilen gelir, değerlerimizi olumsuz etkiledi.” K3

“Önceden hayvancılık, çiftçilik yapardık. Şimdilerde birçoğumuz esnaf oldu. Geriye dönüp baktığımızda kendi çekirdeğinde yaşamaya çalışan köy milletinin artık farklı davranışlar gösterdiğini, komşuluk ilişkilerinin bitme noktasına geldiğini, birçoğunun yapay davrandığını söyleyebilirim. Kültürümüz değişiyor. Tabi bu değişimi sadece turizme bağlamak yanlış olur. Evlatlarımız yalnızca gelen turistten etkilenecek değişmiyor. Gelişen teknoloji, yaşam şartları insanları buna yönlendiriyor. Olumlu olarak alt yapı değişti, çevre düzeni geldi, evlerimiz tarihi alan içerisinde olduğundan sürekli denetim var. Yerel yönetimler ilgi ve alaka gösteriyor.” K8

Tablo 4: Yerel halkın turistlerle ilgili görüşleri ve iletişim şekilleri

Tema	Kodlar	Sıklık
Cumalıkızık'a gelmesi istenilen turist	Yerli	1
	Yabancı	9
	Fark etmiyor	2
Yerel halkın evlerinin bir bölümünü turistlere açılması hakkındaki görüşler	Olumlu	10
	Olumsuz	2
Turistlerin en çok dikkatini çeken özellikler	Yöresel Ürünler	
	Reçel (Ahududu, Böğürtlen, İncir)	6
	Yöresel peynirle yapılan gözleme	2
	El işi ürünler	6
	Tarhana, erişte	3
Turistlerle iletişim şekli	Köyün mimari yapısı	
	Müzeler, sokaklar	4
	Beden dili iletişimi	3
	Çeviri programlarından yararlanma	4
	Kalıp cümleler	3

Tablo 4'te yerel halkın turistlerle ilgili görüşleri ve iletişimlerine ilişkin tema ve kodlar yer almaktadır. Cumalıkızık köyüne hangi (yerli veya yabancı) turist gelmelidir? Neden? Sorusuna yönelik katılımcıların çoğu güler yüzlü, samimi ve ekonomik açıdan daha kazançlı olacağı için daha çok yabancı turistlerin gelmesini tercih etmektedirler. Buna ilişkin ifadeler şu şekildedir:

“Tercihim yabancı turistten yana olur. Harcama konusunda yerli turiste göre daha iyiler, daha yüksek harcamalar yapıyorlar.” K2

“Yabancı turistin gelmesini daha çok isterim, onlar daha çok anlayışlı oluyor. Orta doğudan gelenler değil de Avrupa'dan gelenler çok farklı.” K3

“Benim için ikisi de aynı, ama gezme görme anlamında neden yabancı gelsin. İlk başta yerli turist kendi gelsin görsün sonra yabancı gelsin.” K4

“Sanki yabancı turist daha bilinçli. Neşeli, güler yüzlüler. Bundan dolayı yabancı turistin gelmesini isterim. Ama Arap turistler çok sıkıntılı, sanki her şey onlarınmış gibi davranabiliyorlar. Tabi bu durum hepsi için geçerli değil.” K6

“Yabancı turist derim. Çevreye verilen tahribat konusunda köylülerden bile iyiler.” K9

Yerel halkın evlerinin bir bölümünü açarak turistleri ağırlamaya yönelik görüşleriniz nelerdir? Sorusuna yönelik katılımcıların neredeyse tamamı olumlu görüşlerini bildirmiştir. Olumlu ve olumsuz görüşlerden bazıları şu şekildedir:

“Evim geniş olsa, giriş-çıkışlar ayrı olsa ben de turistlere yer veririm. Gelir sağlamak isterim.” K3

“Memnun değilim. Gelen turist ne olursa olsun bizim gelenek-göreneklerimiz tahrip edebiliyor. Ben kızımın onları örnek almasını istemem.” K4

“Bu duruma olumlu bakan tarafım. Turist sadece para kazandırmıyor, sosyalleşmeye de katkı sağlıyor. Onlar sayesinde görmediğimiz görüyor, bilmediğimizi biliyoruz. Tabi burada ince bir çizgi var. Sen turistten ne almak istiyorsan onu alırsın. Çoğu gelenek-göreneklerimize zarar veriyor diyebilir. Ben buna katılmıyorum. Saygılı, sevgili turistin başımın üzerinde yeri var. Ben ticaret yapmıyorum onları bir misafir olarak görüyorum.” K8

Yerel halka turistlerin ilgisini en çok neyin çektiği ve yöresel ürünlerin tercih edilme durumu sorulduğunda; köye özgü yöresel ürünler ve köyün mimari yapısı olduğu ifade edilmiştir. Köye özgü dikkat çeken yöresel ürünlerin arasında reçel, yöreye özgü peynirle yapılan otlu gözleme, yazma gibi el işi ürünler ve ev yapımı tarhana, erişte ürünlerinin bulunduğu belirtilmiştir. Diğer yandan köyün mimari yapısı ile müze ve caminin dikkat çektiği ifade edilmiştir. Bunlara ilişkin katılımcıların bazılarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Köyümüze özgü incir, ahududu ve böğürtlen gibi reçel çeşitlerimiz bulunmaktadır. Turistlerin beğendiği ilgisini çektiği ürünlerdir. Hatta ahududu şenliklerimiz oluyor. Burada en iyi ahududu yetiştiricilerine ödüller verilmektedir. Bu tür etkinliklerin köyümüze turist çektiğini, bu sayede yöresel ürünlere ilgilerinin arttığını söyleyebilirim.” K2

“Köyde birçok ürün yapılıyor, bunlar arasında birinci sırada reçellerimiz gelmektedir. Sonra mantı, erişte, köy ekmeği, kiraz, çilek ve ahududu çok popüler. Kestane önceden çok tercih edilirdi. Şimdilerde bir köylü olarak eski kestanelerin tadını aramaktayız. Bu da turistlerin ilgisini azaltmıştır. Bununla birlikte turistlerin Cumalıkızık müzesini ziyaret etmektedir.” K3

“Köy kahvaltısı çok ilgilerini çekmektedir. Bir taraftan gözleme kokusu bir taraftan, taze meyveler turistin satın almasını artırıyor. Bir de kahvaltı dilden dile aktarılmış, Bursa'nın her yerinden kahvaltı yapmaya gelmektedirler. İlk defa gelenlerin dikkatini tabi ki köyün sokakları, evleri, halkın güler yüzü çekmektedir. Sonra müzelerimiz var oraya giderler, görmek isterler. Ürün anlamında reçellerimiz meşhurdur. El işi ürünlerimiz vardır. Bunlar da gelenlerin dikkatini çekmektedir.” K10

Bazı katılımcılar yöresel yemekler dışında köyün mimari yapısının da turistler açısından çok dikkat çektiğini belirtmiştir.

“Turistlerin en fazla dikkatini çeken nokta sokaklar, evler ve sergi alanlarıdır. Müzelere de çoğunlukla ilgi göstermektedirler. Köyün nüfusu hafta sonları çok fazla olmaktadır. Ayrıca Bursa'dan kahvaltı

yapmaya gelenler aşırı yoğunluk oluşturuyor. En dikkat çekici nokta kahvaltılarda çeşit çok olmasına rağmen birçok yerde ürünler hazır, marketlerden alıp müşteriye veriyorlar. Bu bana göre çok yanlış. Ancak bazı işletmeler ürünlerinin hepsini kendi hazırlıyor. Köyün kendine has reçel, el işlemesi gibi ürünleri de bulunmaktadır.” K9

Turistlerle iletişim kurma ve sohbet edebilme sorusuna yönelik katılımcılar genellikle teknolojik uygulamalardan faydalandıklarını, bazı kalıp cümleleri ezberlediklerini veya beden dili ile anlaştıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar yabancı dilde işleri gereği belirli kalıp cümleleri ezberlediğini ve bu şekilde anlaştığını belirtmişlerdir. Ancak yine de yabancı dil bilmemelerini bir sorun olarak gördükleri ifade edilebilir.

“Rehber öğrencilerinin gelmesi hem öğrencilerin gelişimini hem de esnaf olan bizler için yararlı olacaktır. Yabancı turistlerle iletişimimiz çok zayıf, ne dediklerini anlamıyoruz, vücut dili ile iletişim sağlıyoruz.” K2

“Teknoloji çok önemli bir kavram. Bir insanın dilini bilmesen bile iletişim kurabileceğin uygulamalar mevcut. Türk misafirler konusunda bir problemin olmadığı söyleyebilirim. Ancak yabancılar konusunda esnaflarımızın iletişimlerini geliştirmelerini o dili bilmeseler dahi çözüm bulabilecekleri uygulamalara yönelmelerini beklerim.” K3

“Turistlerin gelmesiyle temel bazı kelimeler öğrendim. Hiç yoktan memnun olup olmadıklarını anlayabiliyorum. Bu da beni memnun ediyor. Esnaflık yapan arkadaşların da iletişim kurmada zorlandıklarını görüyorum. Bunun için neler yapılabilir. Araştırılması lazım. Orta yaşı geçmiş esnaflarımız çoğunlukta, köy halkı da aynı şekilde. Artık dil öğrenebilmemiz çok zor. Çocuklarımız telefonda bir şeyler yapıp anlaşabiliyor. Bunun gibi eğitimler verilse, esnaflar da öğrense güzel olur.” K6

“Yerli turistle ilgili çok iyi ilişkilerim var. Yabancı turistler içinde iletişim becerilerimi geliştiriyorum. Dil öğreniyorum. Yavaş yavaş onlarla da etkili iletişim kuracağım.” K7

“Gayet güzel iletişimler sağlıyorum, yabancı turistler konusunda da işim gereği cümleler ezberledim bana çok faydası oluyor. Anlaşamadığımız noktada çeviri programı var onu kullanıyorum.” K12

Şekil 1: Kelime bulutu

Şekil 1’de çalışmada elde edilen verilerden oluşturulan kelime bulutu yer almaktadır. En çok tekrar eden kelimelerin turist, yabancı, köy, ürünler, yöresel, esnaf, halkı, çevre, iletişim, trafik, ulaşım fiyatlar, ekonomik olduğu görülmektedir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada Cumalıkızık’ta yaşayan yerel halkın turistlere karşı tutumlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre genel olarak yerel halkın turizm faaliyetlerinden

memnun olduğu görülmektedir. Özellikle turizmin yerel halk için önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak gelir elde ettiği halde turistlerden memnun olmayan birkaç katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcılar gelecekte turistlerin çok fazla gelmesi sebebiyle kültürlerinin bozulabileceği düşüncesindedir. Katılımcıların büyük bir kısmı turizmle birlikte köylerinin bilinirliğinin arttığını ve yöresel ürünlerini pazarlayabildiklerini belirtmişlerdir. Böylelikle ekonomik açıdan turizmin köy halkına büyük bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması, özellikle yüksek sezonlarda, çevresel olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Turizmin çevresel etkileri oldukça önemlidir ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirilmesi gerekmektedir. Katılımcılar tarafından, turistlerin çevreye zarar verip vermediği konusunda çoğunlukla olumsuz görüşler dile getirilmiştir. Dolayısıyla Cumalıkızık köyünü ziyaret eden turistlerin çevreye karşı duyarlı olmadıkları anlaşılmaktadır. Turizmin sürdürülebilir olması için çevresel etkilerin kontrol altında tutulması, yerel halkın katılımıyla planlama süreçlerinin yürütülmesi ve doğal kaynakların korunması büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan artan turist sayısı ile birlikte yalnız çevre kirliliği değil, özellikle dar ve küçük köy yollarında, trafik yoğunluğuna ve buna bağlı olarak kaza, park sorunları ortaya çıkabilmektedir. Ancak katılımcıların çoğunun görüşlerine göre bu konuda köyde söz konusu sorunlar yaşanmamaktadır. Sadece birkaç katılımcı nadiren yaşadığını belirtmiştir. Nadiren de olsa yaşanan bu sorunların dikkate alınması gerekmektedir.

Turizmin köyün ulaşım imkânları üzerinde neredeyse tüm katılımcılar olumlu bir etkisi olduğu görüşündedir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar yollarda yaşanan dar geçişler ve sorunların olduğunu ifade etmektedir. Ancak çoğunluk, turistlerin gelmesiyle ulaşım araçlarının arttığını ve yerli turistlerin köyü rahat bir şekilde ziyaret edebildiğini belirtmiştir. Turistlerin artmasıyla birlikte yol çalışmalarına da özen gösterildiği ve bu durumun köye kazanç sağladığı ifade edilmektedir. Turistlerin gelişiyiyle mal ve hizmet fiyatlarında yaşanan değişikliklere ilişkin bazı katılımcılar, turistlerin varlığının ekonomik açıdan çiftçiye ve esnafa fayda sağladığını ve bu değişimin yerel halkı çok fazla etkilemediğini ifade etmişlerdir. Ancak turistlerin gelmesiyle fiyatlarda artış olduğunu düşünen diğer bir grup katılımcı da bulunmaktadır. Bu katılımcılar, köyün turistik değer kazanmasıyla birlikte yerel halk daha fazla kazanç sağlamak istediği için fiyatların arttığını ve bu durumun hem yerel halkı hem de turistleri etkilediğini belirtmişlerdir.

Turistlerin yerel halkın kültürünü etkilemesi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı katılımcılar, turistlerin köyün kültüründe bir bozulmaya yol açmadığını ve kültür alışverişi olduğunu düşünmektedirler. Bu kişilere göre, turistlerle olan etkileşimler kültürlerini zenginleştirmekte ve yeni şeyler öğrenmelerini sağlamaktadır. Ancak, kültürel yozlaşma olduğunu düşünen diğer katılımcılar ise turizmin yerel kültürü olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler. Bu kişilere göre, turizmle birlikte gelen etkileşimler gençleri şehir merkezlerine çekmekte ve yerel kültürün gerilemesine neden olmaktadır. Ayrıca, bazı katılımcılar çocuklarının turistlerin kültürüne özenerek kendi kültürlerini terk etmeye çalıştığını ve bu durumdan şikâyetçi olduklarını belirtmişlerdir. Turistlerin köye gelişiyiyle birlikte yaşanan değişimler hakkında katılımcıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bazı katılımcılar turizmin köye olumlu etkiler sağladığını belirtmişlerdir. Turizm sayesinde köy halkının esnaflığa yöneldiği ve ekonomik kazanç elde etmeye başladığı ifade edilmiştir. Sosyalleşme açısından, turizmin köy halkına daha fazla boş vakit sağladığı ve sosyal etkileşimi artırdığı ifade edilmiştir. Ekonomik kazançların artması, köy halkının yaşam kalitesinin yükselmesine ve teknolojik gelişmelere olanak sağlamıştır. Altyapı ve üst yapı düzenlemeleri, turizmin etkisiyle köy evlerinin dekorasyonunda ve görünümünde iyileşme sağlamıştır. Ancak bazı katılımcılar turizmin köyde kültürel yozlaşmaya neden olduğunu, komşuluk ilişkilerinin zayıflaması ve güvensizlik hissini artırması gibi olumsuz etkiler yarattığını düşünmektedir. Köy kültürünün değişmesi, yerel değerlerin de zedelenmesine neden olabilmektedir. Sonuç olarak yerel halkın turizm gelişimine yönelik görüşlerinin genel anlamda olumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuç ilgili alan yazında diğer çalışmaların sonuçları ile benzer niteliktedir. Eren ve Aypek'in (2012) çalışmasına göre Cumalıkızık köyünde yerel halk turizmin gelişimine yönelik olumlu bir tutum sergilemektedir. Çalışma, yerel halkın turizmin kültürlerini korumaya ve geliştirmeye katkı sağlayan bir faktör olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, Cumalıkızık Köyü'nde turizmin gelişiminin, turistik işletmelerin ve turistlerin çevreye zarar vermediği algısının hakim olduğu belirtilmektedir. Okuyucu ve Somuncu (2012) Osmaneli'de yaptıkları çalışmada yerel halkın turizmin gelişimine olumlu baktığını ve turizm sektörüyle bütünleşmeye istekli oldukları görülmüştür. Benzer

şekilde, Varnacı Uzun ve Somuncu (2011) Ihlara Vadisi'nde bulunan belde ve köylerdeki yerel halk üzerinde yaptıkları araştırmada, yerel halkın turizmin gelişimine olumlu yaklaştığını ve turizme katılmaya istekli olduklarını ortaya koymuşlardır. Alaeddinoğlu (2008) Sivas'ta gerçekleştirdiği çalışmasına göre yerel halkın turiste ve turizme sıcak baktığı ve geliştirilecek turizm yaklaşımlarına destek olacağı şeklindedir.

Turizmin gelişme evreleri dikkate alındığında Cumalıkızık köyünün turizmin gelişme evrelerine göre başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Bazı katılımcılar turizmin gelişiminden rahatsız olsa da katılımcıların çoğu turizmin gelişiminden memnundur ve olumlu bir tutum içerisindedir. Daha önceki yıllarda Cumalıkızık'ta yürütülen çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Akova (2006) çalışmasında 2001 ve 2003 olmak üzere farklı yıllarda Cumalıkızık'ta yerel halkın turizmin etkilerine ilişkin algılama ve tutumlarını belirlemeye yöneliktir. Çalışma Cumalıkızık yöresinin turizmin gelişme evrelerine göre başlangıç aşamasında olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma sonucunda algılanan etkilerin genellikle olumlu olduğunu görülmektedir. Özellikle turizmin yoğunlaştığı ikinci dönemde, ekonomik faydaların artmasıyla birlikte turizme ilişkin olumlu algılamaların arttığı belirlenmiştir. Ayazlar'ın (2017) çalışmasına göre, Çomakdağ-Kızılağaç köyünde genel olarak yerel halkın kırsal turizme olumlu bir bakış açısına sahiptir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre Çomakdağ-Kızılağaç köyünün turizmin gelişme evrelerine göre henüz başlangıç aşamasında bir kırsal turizm çekim yeri olduğu öne sürülmüştür.

Cumalıkızık köyünde turizm sürdürülebilir gelişimini sağlamak için yerel halkın turizm faaliyetlerine aktif katılımını sağlamak önemlidir. Turizm faaliyetlerinin planlanmasında ve yönetiminde yerel halkın aktif katılımı, onların ihtiyaçlarının ve endişelerinin daha fazla dikkate alınmasını sağlayabilir. Bu sayede turizmin destinasyona olan etkileri daha dengeli ve sürdürülebilir olabilir. Nitekim Çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir turizm gelişimi için yerel halkın algılarının ve tutumlarının düzenli olarak ölçülmesi ve değerlendirilmesi gereklidir (Akova, 2006).

Turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel mirasa zarar vermemesi için koruma ve bilinçlendirme önlemleri alınmalıdır. Ayrıca altyapı ve hizmetlerin geliştirilmesi önemlidir. Özellikle köy alanlarında turistlerin rahat ve güvenli bir şekilde konaklayabilecekleri, yeme-içme ve diğer hizmetlerden faydalanabilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. Köyde turizm çeşitliliğinin artırılması da önemlidir. Farklı turizm türlerinin geliştirilmesi, köyün turizm potansiyelini artırabilir ve mevsimsel dalgalanmaların etkisi bu şekilde azaltılabilir. Son olarak, dengeli bir yaklaşımın benimsenmesi gereklidir. Turizm faaliyetleri düzenli olarak denetlenmeli ve kontrol edilmelidir, böylece köye zarar verebilecek olumsuz etkiler önceden tespit edilip önlenmelidir. Düzenli olarak yapılan ölçümler ve değerlendirmeler, turizm faaliyetlerinin yerel halk üzerindeki etkilerinin izlenmesine ve gerekli önlemlerin alınmasına olanak tanır, böylece çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir turizm gelişimi sağlanabilir.

Kaynakça

- Akova, O. (2006). Yerel halkın turizmin etkilerini algılamalarına ve tutumlarına yönelik bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), 1-34.
- Akyol, G., Çon, S. ve Polat, Z. (2019). Türkiye'nin dünya miras alanları. *Journal of Travel and Tourism Research*, 15(15), 39-68.
- Alaeddinoğlu, F. (2008). Sivas kentinde halkın turiste ve turizme bakışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (7. bs.). Sakarya Yayıncılık.
- Ambroz, M. (2008). Attitudes of local residents towards the development of tourism in Slovenia: The case of the Primorska, Dolenjska, Gorenjska and Ljubljana regions. *Anthropological notebooks*, 14(1), 64-79.
- Ayazlar, R. (2017). Kırsal turizmde yerel halkın tutumu. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(1), 53-69.
- Aykaç, E. ve Tekeli, M. (2021). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumu: Çorum ili örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1874-1895.

- Batman, Z. P., Adıgüzel, E. ve Tüzel, F. (2017). Bursa Cumalıkızık örneği kırsal turizm kullanımları çerçevesinde ulaşım değerlerinin incelenmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 19(2), 30-39.
- Blackie, I. R., Tsholetso, T. ve Keetile, M. (2023). Residents' attitudes, perceptions and the development of positive tourism behaviours amid COVID-19. *Cogent Social Sciences*, 9(1), 1-17.
- Buzlukçu, C., ve Avcıkurt, C. (2021). Yavaş şehirlerde yerel halkın yer kimliği ve topluluğa bağlılıklarının sürdürülebilir turizm tutumlarına etkisi: Seferihisar'da bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 117-138.
- Canizares, S., Tabales, M. ve Garcia, F. (2014). Local residents' attitudes towards the impact of tourism development in Cape Verde. *Tourism & Management Studies*, 10(1), 87-96.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çavuşoğlu, F. ve Güler, M. E. (2022). Yerel halkın turizmin gelişimine yönelik tutumlarının belirlenmesi üzerine Fethiye destinasyonunda bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(3), 2422-2440.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısı. *Milli Folklor*, 22(87), 181-190.
- Dal, N., ve Baysan, S. (2007). Kuşadası'nda kıyı kullanımı ve turizmin mekânsal etkileri konusunda yerel halkın tutumları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16(1-2), 69-85.
- Davis, D., Allen, J., ve Cosenza, R. M. (1988). Segmenting local residents by their attitudes, interests, and opinions toward tourism. *Journal of travel research*, 27(2), 2-8.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye turizm coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Eraslan, Ş. (2020). UNESCO dünya miras alanlarının kriter seçimleri ve tematik bağlantıları üzerine bir analiz: Türkiye örneği. *Journal of Awareness*, 5(3), 309-324.
- Eren, R ve Aypek, N. (2012). Kırsal turizm bölgesinde yerel halkın turizmin gelişimine karşı tutumları: Cumalıkızık köyü örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-47.
- Filiz, A. ve Yılmaz, Ö. D. (2017). Turizm gelişim yaklaşımları kapsamında yerel halkın turizme yönelik algı ve tutumları: Mazı Köyü Türkbükü karşılaştırmalı analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1799-1824.
- Gill, S. L. (2020). Qualitative sampling methods. *Journal of Human Lactation*, 36(4), 579-581.
- Gürpınar, E. (2001). Kültür ve tabiat varlıklarını koruma üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 185-193.
- Gürsoy, D. ve Rutherford, D. G. (2004). Host attitudes toward tourism: An improved structural model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495-516.
- İşçi, C., Güzel, B. ve Ataberk, E. (2018). Mekana ve yerel halka bağlılık, kültürel mirasa yönelik tutumu etkiler mi? *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 583-605.
- Karakaş, A. ve Şengün, H. İ. (2017). Yerel halkın turizm faaliyetlerine yönelik tutumları. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 183-202.
- Kervankıran, İ. (2014). Beypazarı/Ankara örneğinde turizmin ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerine yerel halkın yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 133-153.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (2023). Dünya Miras Listesi. 14.11.2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html> adresinden erişildi.
- Linderová, I., Scholz, P. ve Almeida, N. (2021). Attitudes of local population towards the impacts of tourism development: Evidence from Czechia. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-11.
- Martín, H. S., Sanchez, M. M. G. S. ve Herrero, Á. (2018). Residents' attitudes and behavioural support for tourism in host communities. *Journal of Travel Tourism Marketing*, 35, 231-243.
- Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., vd. (2016). Local residents' attitude toward sustainable rural tourism development. *Sustainability*, 8(1), 100.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2012). Kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanılmasında yerel halkın algı ve tutumlarının belirlenmesi: Osmaneli ilçe merkezi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 4(1), 37-51.
- Pavlic, I. ve Portolan, A. (2015). Irritation index, tourism. J. Jafari ve H. Xiao (Ed.). *Encyclopedia of tourism*. Cham: Springer.

- Pekerşen, Y., Güneş, E. ve Seçuk, B. (2019). Kültürel miras turizmi değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliği kapsamında yerel halkın tutumu: Cumalıkızık örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 350-368.
- Ribeiro, M. A., Pinto, P., Silva, J. A. ve Woosnam, K. M. (2017). Residents' attitudes and the adoption of pro-tourism behaviours: The case of developing island countries. *Tourism Management*, 61, 523-537.
- Roney, S. A. (2018). *Turizm bir sistem analizi*. Detay Yayıncılık.
- Shen, K., Yang, J ve Geng, C. (2022). How residents' attitudes to tourists and tourism affect their pro-tourism behaviours: The moderating role of Chinese traditionality. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-13.
- Szromek, A. R., Kruczek, Z. ve Walas, B. (2020). The attitude of tourist destination residents towardsthe effects of overtourism-Kraków case study. *Sustainability*, 12(1), 1-17.
- Taş, N. ve Taş, M. (2009). Yönetimsel iş birliği: 3. Binyılda yaşayan Osmanlı köyü- Cumalıkızık projesi. *5. Yapı İşletmesi/ Yapım Yönetimi Kongresi*, 23-23 Ekim, Eskişehir.
- UNESCO, (2023). World Heritage List. 15.11.2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/>. Adresinden erişildi.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Anakara örneğinde yerel halkın farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Varnacı Uzun, F. ve Somuncu, M. (2011). Kültürel peyzajın korunması ve turizm ilişkisi bağlamında yerel halkın görüşleri: Ihlara vadisi örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2), 21-36.
- Ward, C. ve Berno, T. (2011). Beyond social exchange theory: Attitudes toward tourists. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1556-1569.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Etik kurul onayı

Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu tarafından 12.02.2024 tarih ve 2024/46 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destinasyon unsurları açısından Bandırma ve yeni bir tur rotası önerisi Bandırma in terms of destination elements and a new tour route proposal

Gönderim Tarihi / Received: 03.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted: 19.09.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1478061](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1478061)

Murat ÜNVER**¹

Seda ŞAHİN²

ÖZ: Turizmin çeşitlendirilmesi ve 12 aya yayılmasına yönelik çalışmalar ve planlamalar çerçevesinde, yeni ziyaret noktalarının ortaya çıkarılması ve mevcut turistik çekiciliklerin yeni rotalara eklenmesi, sektörün önem verdiği konularından biridir. Özellikle *şehir turizmi* kapsamında, kentlerin markalaşması, tarihi ve kültürel değerlerinin ortaya konulması, kent merkezi ve yakın çevresinde bulunan arkeolojik alanların, mimari yapıların, doğal alanların turizme kazandırılması yöre halkına da olumlu katkılar sağlamaktadır. Konuyla ilgili değerlendirilmeler yapılırken, ortaya konulacak yeni rotaların ve ziyaret noktalarının sahip oldukları özelliklerin ön plana çıkarılmasına yönelik süreçler ilgili bakanlıklar, yerel yönetimler, üniversiteler ve diğer paydaşlarla bir araya gelinerek ortak bir akılla yönetilmelidir. Bu çalışmayla, Bandırma'nın sahip olduğu turistik çekicilikler ve mevcut turizm potansiyeli değerlendirilmiş, gerek *şehir turizmi* açısından gerekse önemli bir ziyaret noktası olabilmesi yolunda öneriler ortaya konulmuştur. Her yıl milyonlarca ziyaretçinin farklı destinasyonlara giderken Bandırma'dan sadece transit olarak geçmesi sebebiyle, sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikiminin turizm açısından yeterince değerlendirilemiyor oluşu üzerinde durulmuş ve düzenlenen tur rotası önerileri ile bölgenin aktif olarak turizmin içine nasıl çekileceği gibi sorulara yanıtlar verilmiştir. Ayrıca, alanyazında Bandırma özelinde bu konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışmalara rastlanılması nedeniyle, ortaya konulan bulgu ve önerilerin daha sonra araştırma yapacaklar ve turist rehberleri için bir yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Bandırma, Şehir turizmi, Tur rotası, Turist rehberliği, Turizmde yeni rotalar

ABSTRACT: Within the framework of studies and plans to diversify tourism and spread it over 12 months, revealing new visiting points and adding existing tourist attractions to new routes are considered one of the important issues of the sector. Especially within the scope of city tourism, branding of cities, revealing their historical and cultural values, and bringing in archaeological sites, architectural structures, and natural areas in the city center and its immediate surroundings for tourism also have positive contributions to the local people. While making evaluations on the subject, processes to highlight the features of the new routes and visiting points to be produced should be managed with a common mind by coming together with relevant ministries, local governments, universities, and other stakeholders. With this study, the touristic attractions and current potential of Bandırma were evaluated and suggestions were put forward for both city tourism and becoming an important visiting point. It has been highlighted that Bandırma's unique historical and cultural heritage cannot be adequately utilized in terms of tourism, as millions of visitors pass through Bandırma only as transit on their way to different destinations every year, and answers have been given to questions such as how to actively involve the region in tourism with tour route suggestions. In addition, since there are a limited number of studies on this subject specifically for Bandırma in the literature, it is considered that the findings and suggestions presented will be a guide for those who will conduct research in the future and for tourist guides.

Keywords: Bandırma, City tourism, New routes in tourism, Tour route, Tourist guidance

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü, unvermurat@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-6669-9061>

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü, ssen@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5977-1561>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In this study, the tourist attractions and touristic potential of Bandırma were evaluated on the importance of city tourism in spreading tourism to twelve months and the organization of alternative routes with new destinations to be created. The tourism elements required for the creation of a new destination and the elements that Bandırma have been revealed, and sample tour routes have been prepared. Thus, half-day, full-day, and one-night accommodation tour routes were determined in detail, and the routes to be followed if Bandırma was included in the package tours were presented, supported by maps and tables. Since there are insufficient studies on the subject specific to Bandırma in the literature, it is thought that this study will be the pioneer for comprehensive research to be conducted later.

Methodology

In the literature review, tourism-related studies and plans specifically for Bandırma were examined, and data that would form the basis of this study were collected. In addition, the elements considered within the scope of touristic attractions, transportation networks, city-owned accommodation, food and beverage establishments, and ancillary services were investigated. Thus, secondary data and statistics were introduced.

Findings and discussion

The elements that a destination must have to be a tourist destination are evaluated as attractions, accessibility, facilities, package tours, activities, and auxiliary services. In this study, these elements were examined for Bandırma. As a result, the tourist attractions of Bandırma are listed as Daskyleion Ancient City, Kyzikos Ancient City, Bandırma Museum, Edincik Ottoman Artifacts, Haydar Çavuş Mosque, Old Station Building, Old Pier Building, Bandırma Palace Hotel, Şirinçavuş District Ancient Port, Son Kurşun Monument, Atatürk Statue and Martyrs' Monument, Kırıkpınar Başpehlivanları Statue, Kuş Cenneti National Park, and Kapıdağ Purple Onion, and detailed information about these values is included. Regarding accessibility, easy transportation options to the city by road, sea, and railway are demonstrated with maps. Bandırma is considered to have sufficient facilities in terms of facilities, activities, and auxiliary services. However, it has been determined that there are deficiencies in the package tours and that travel agencies do not prepare package tours including Bandırma.

Due to its geographical location, Bandırma is located in a place where touristically important cities such as Çanakkale, İstanbul, Bursa, Balıkesir, and İzmir can easily be reached. Guests visiting the mentioned cities for touristic purposes pass through Bandırma. However, these tourists cannot experience and see the tourist attractions of the city. In this research, Bandırma is rarely included as an accommodation point in package tours organized by travel agencies, and even in this case, it is a location used only for overnight stays. In addition to easy transportation by railways, ferry, and roads, this study has demonstrated that the existing tourist attractions (Daskyleion and Kyzikos Ancient Cities, Son Kurşun Monument, Kuş Cenneti National Park, Archeology Museum, historical buildings in the city center, Edincik Ottoman Buildings, etc.) are sufficient. It is thought that the importance of Bandırma will increase even more with the future transportation plans and investments in the development of the city. For these reasons, it seems possible for the city to become a tourist destination with proper planning.

Results and recommendations

As a result of this study, it has been determined that Bandırma meets the criteria considered as tourism elements and has sufficient features to be a new tourist destination. However, detailed planning and arrangements on the subject need to be made by coming together with local governments, universities, non-governmental organizations, and other stakeholders. In particular, the issues of city traffic and the inadequacy of food and beverage facilities came to the fore. It has been observed that there are no adequate auxiliary service opportunities in some regions such as ancient cities (Cyzicus and Daskyleion Ancient Cities) and the Son Kurşun Anıtı. In addition, it has been revealed that it is necessary to work on elements such as slogans and landmarks to create a touristic city brand.

Although Bandırma's accommodation facilities are sufficient to meet the current demand, future arrangements should be made in terms of quality and quantity. Alternatively, accommodation facilities in Erdek, Gönen, and Manyas districts, which are approximately 30 km away from Bandırma, can be used. Thus, it is suggested that by adding tourist attractions in neighboring districts to the destination, its contribution to regional tourism will increase.

The urban traffic problem, which is one of the biggest problems in city tourism today, is a situation that needs to be taken seriously for Bandırma. It would be appropriate to take precautions and make plans in order not to exceed the city's carrying capacity in terms of vehicle traffic. In particular, parking tour buses in suitable areas at the city entrances and transporting visitors to the city center with smaller vehicles is considered as a solution to this problem. Alternatively, parking areas in the city center can be arranged to accommodate tour buses. Thus, it is evaluated that tourists can visit the visiting points without disturbing the city residents.

It would be appropriate to bring together travel agencies and tourist guides, which are important representatives of the tourism sector, and to take steps towards making the city a tourist destination through studies and meetings to be held in Bandırma. It is thought that contacting agencies and tourist guides, especially in nearby cities such as İstanbul, Bursa, Çanakkale, Balıkesir, and İzmir, and getting their suggestions and ideas on the subject will speed up the process.

Giriş

Turizm sektörü, dünya çapında hızla gelişen, ülkelere ekonomik, sosyal ve kültürel katkıları sebebiyle faydalar sağlayan ve bu sebeplerle üzerinde önemle durulan bir sektördür (Aktaş vd., 2016). Yakın zamanda tüm sektörlerde olduğu gibi yaşanan 2019-Covid Pandemi sürecinde ciddi düşüşler olsa da, hızlı bir toparlanmayla eski günlerine dönen turizm sektörü hakkında Dünya Turizm Organizasyonu Genel Sekreteri Zurab Pololikashvili (United Nations World Tourism Organization [UNWTO], 2023), 2023 yılı için yaptığı değerlendirmede “Küresel turizm yıl sonuna kadar salgın öncesi seviyelere dönme yolunda. Fark yaratan insanlara ve projelere yatırım yaparak, sektörün herkes için büyüme ve fırsat yaratma potansiyelini ortaya koyabiliriz.” açıklamasını yaparak, turizme yapılacak yeni yatırım ve projelerin önemini vurgulamıştır. Söz konusu projelerden birisi de şehirlerdeki turizmin canlandırılmasına yönelik, yeterli potansiyeli barındıran kentlerde yeni ziyaret noktaları oluşturma konusudur. Bu şekilde, ürünler gibi şehirlerin de *markalanması* ile destinasyonların pazarlanmasında olumlu katkılar sağlayacağı öngörülmektedir (Şen, 2019). Türkiye Turizm Stratejileri (2023: 33) bildirisinde de doğal ve kültürel zenginliklere sahip kentlerimizin markalaştırılması, turistler için bir çekim noktası haline getirilmesi konusu gündeme alınmış ve bu konuda 19 şehrimizi kapsayan bir markalaşma stratejisi öngörülmüştür.

Turizmin çeşitlendirilmesi ve bütün yıla yayılmasına yönelik, Türkiye'nin sahip olduğu birbirinden değerli doğal, tarihi ve kültürel değerler göz önüne alındığında kentlerin markalaşması ve yeni ziyaret noktalarının planlanmasıyla pek çok yerleşim yerinin bu kapsama dahil edilebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda Bandırma özellikle ulaşım seçeneklerinin çokluğu ve kolaylığı açısından dikkat çekmektedir. Transit geçiş güzergahı üzerinde olmasından dolayı gerek deniz yoluyla İstanbul'dan Bandırma bağlantılı Güney Marmara ve Ege Bölgesi'ndeki turistik alanlara -ve ters yönde- hareketler, gerekse Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarından Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'na yönelik -ve ters yönde- hareketler, kentten her yıl milyonlarca ziyaretçinin geçişine imkan sunmaktadır. Örneğin, İstanbul-Bandırma arasında İstanbul Deniz Otobüsleri A.Ş. tarafından gerçekleştirilen hızlı feribot seferlerinde 2022 yılında 310.000 yolcunun üzerinde bir hareketlilik yaşanmıştır (Bandırma Ticaret Odası, 2022). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanı Kaşdemir ise, bölgeyi (Çanakkale) her yıl yaklaşık üç milyon kişinin ziyaret ettiğini ve ziyaretçi hedeflerinin dört milyon kişi olduğunu belirtmektedir (Anadolu Ajansı, 2018). Bandırma'dan transit geçen bu ziyaretçilerin, turistik anlamda kente katkısı sınırlı orandadır. Ayrıca, Bandırma'nın bir ziyaret noktası olarak paket turlarda yer almadığı görülmüştür. Bu çalışmayla, kentin sahip olduğu ziyaretçi potansiyelinin, mevcut turistik çekiciliklerle birleştirilmesiyle, yeni ve tercih edilen bir destinasyon olma yolunda avantaj ve dezavantajları ortaya koyulmuş, turizm arz kaynakları incelenerek tur programlarına dahil edilebilmesi yönünde alternatif tur rotaları önerilmiştir.

Literatür taraması

Bandırma'nın tarihçesi

Balıkesir'in ilçesi olan Bandırma, ilk olarak 1879 yılında Karesi (Balıkesir) Sancağı'na bağlanarak belediye teşkilatı kurulmuştur. 13. yüzyılın başlarında küçük bir balıkçı köyü olan yerleşim, Orhan Gazi döneminde Osmanlıların egemenliğine girmiş (1345), bir dönem Aydıncık'a (Edincik), 16. yüzyılda Galata kazası Kapıdağ Nahiyesi'ne ve 1830 yılında Erdek'e bağlı olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, 2024).

Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda MÖ. 6. bin yılına kadar uzanan yerleşimler keşfedilmiştir. MÖ. 1000 yılının ilk çeyreğinden itibaren ise Frigler, Lidyalılar, Mysialılar, Traklar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Bizanslılar ve nihayet Osmanlılar'a kadar uzanan geniş bir kültürel mozaik içerisinde yerleşim görmüştür. MÖ. 550-334 yılları arasında bölgede egemen Persler'in önemli bir satraplık merkezi (valilik merkezi) olan Manyas Gölü'nün güney ucundaki Daskyleion ve Kapıdağ Yarımadası'nın yine güneyinde yer alan, özellikle MÖ. 3. yüzyıldan itibaren deniz ticaretinde önemli bir liman kenti olarak bilinen Kyzikos, Bandırma çevresindeki önemli antik kentlerdir (Türkiye Kültür Portalı, 2014 ve Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024). Kyzikos'un limanı olan *Panormos* ise bugünkü Bandırma şehir merkezinin yaklaşık iki kilometre kuzeydoğusundaki küçük bir balıkçı köyü olan yerleşimin adı olarak bilinmektedir (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, 2024). Bu isim Helen dilinde *her yanı güvenli* - *güvenli liman* anlamlarına gelmektedir. Haçlı seferlerinden sonra bu bölgede

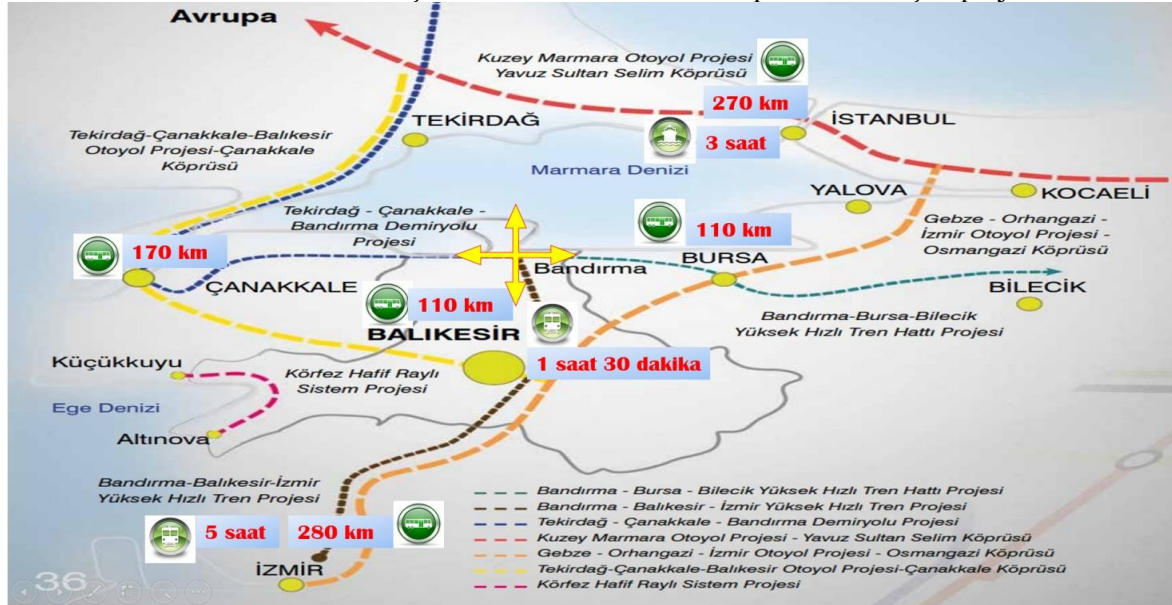
gelişen kasabanın adı farklı kaynaklarda *Panorme*, *Panormes*, *Palorine* ve *Panderma* olarak anılmıştır. Zamanla Bandırma isminin *Panderma* adından türediği düşünülmektedir (Umar, 1993). Aktif bir liman olma özelliğini halen sürdüren kent, özellikle Çanakkale Savaşları ve Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan önemli askeri ve ticari liman olarak kullanılmış, yaklaşık iki yıl süren düşman işgalinden sonra 17 Eylül 1922 tarihinde, Kurtuluş Savaşı'nda son kurşunun atıldığı yer olma özelliğini taşıyarak özgürlüğüne kavuşmuştur (Bandırma Kaymakamlığı, t.y., Çağatay, 2022 ve Tuçbaş, 2022).

Bandırma'nın coğrafi konumu ve ulaşım olanakları

Marmara Bölgesi'nde, Marmara Denizi'nin güney kıyısında bulunan Bandırma'nın, kuzeyinde Erdek ve Kapıdağ Yarımadası, doğusunda Karacabey, güneyinde Manyas ve Kuş Gölü, batısında Gönen yer almaktadır (Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, 2022). Son verilere göre 2023 yılı nüfusu 166.836 kişidir ve 54 mahallesi bulunmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Bandırma, gelişmişlik açısından merkez ilçenin de önünde birinci sırada, Türkiye'deki 922 ilçe arasında ise 30. sırada yer almaktadır. Yine Türkiye genelinde il olma niteliklerine sahip 87 ilçe arasında beşinci sıradadır (Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024).

Sahip olduğu kara, deniz ve tren yolları ile İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale ve İzmir illerine kolay ulaşım olanağına sahip olan kentten yaklaşık olarak kara yoluyla Bursa ve Balıkesir; 110 km, Çanakkale; 170 km, İzmir; 280 km ve İstanbul (Avrupa Yakası); 270 km uzaklıktadır (Google Haritalar, 2024). Ayrıca, tren yoluyla Balıkesir; ortalama bir saat 30 dakika, İzmir ise; ortalama beş saat sürmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları A.Ş. Genel Müdürlüğü, 2024). Deniz yoluyla ise hızlı feribot seferleriyle Bandırma-İstanbul (Yenikapı) arası yaklaşık iki saat 30 dakikadır (İDO İstanbul Deniz otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2024). Halen devam etmekte olan, Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli Hızlı Tren Projesi ile 201 km uzunluğundaki tren yolu hattının, Ankara-İstanbul Yüksek Hızlı Tren hattına bağlanmasıyla Bursa-Ankara ve Bursa-İstanbul arasının iki saat 15 dakikada kat edilmesi planlanmaktadır. Böylece Bandırma'ya da Ankara ve İstanbul'dan yüksek hızlı tren ile çok daha kısa sürede ulaşım mümkün hale gelecektir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir yolları A.Ş. Genel Müdürlüğü, t.y.). Kentte bulunan 6. Ana Jet Üs Komutanlığı'na bağlı askeri havaalanı sivil uçuşlara kapalıdır. Harita 1'de Bandırma'nın çevre illere olan mesafeleri ve planlanan Bandırma-Bursa-Bilecik Yüksek Hızlı Tren Hattı, Bandırma-Balıkesir-İzmir Yüksek Hızlı Tren Hattı ve Tekirdağ-Çanakkale-Bandırma Demiryolu projeleri yer almaktadır.

Harita 1: Bandırma ile çevre iller arası mesafeler ve planlanan ulaşım projeleri

Kaynak: Güney Marmara Kalkınma Ajansı-Balıkesir Turizm Yatırım Rehberi kaynağından faydalanılarak yazarlar tarafından derlenmiştir.

İstanbul Deniz Otobüsleri A.Ş. Bandırma-İstanbul-Bandırma arasında hızlı feribot seferleriyle 1998 yılından beri yolcu taşımacılığı yapmaktadır (İDO İstanbul Deniz otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş., 2024). Hızlı ve güvenli bir ulaşım aracı olarak yaklaşık üç saat ile Marmara Denizi'nin iki yakasını birleştiren seferler Bandırma'yı, Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul'a bağlamaktadır. Tablo 1'de 2022 yılındaki seferlere ait istatistikler yer almaktadır.

Tablo 1: İstanbul Deniz Otobüsleri ile Bandırma-İstanbul arası gerçekleşen yolcu ve sefer sayıları

BANDIRMA-YENİKAPI-KADIKÖY		KADIKÖY-YENİKAPI-BANDIRMA	
Sefer Sayısı	Yolcu Sayısı	Sefer Sayısı	Yolcu Sayısı
654	158.482	652	167.868

Kaynak: İstanbul Deniz Otobüsleri A.Ş. Verileri, Bandırma Ticaret Odası ve 2022 Bandırma Ekonomi Raporu'ndan derlenmiştir.

Tablo 1'de 2022 yılına ait toplam 1306 karşılıklı sefer ile toplam 326.350 yolcu hareketliliği görülmektedir. Söz konusu yolcuların ne kadarının turistik hareketlilik içerisinde olduğunun tespiti mümkün olmasa da uygun şartlar sağlandığında, bir kısmının Bandırma'daki turistik faaliyetlere katılma potansiyeli olduğu düşünülmektedir.

Bandırma'daki konaklama ve yiyecek-içecek işletmeleri

Bandırma'da ikisi *Özel Konaklama Tesisi* statüsünde ve 12'si işletme belgeli olmak üzere toplam 14 konaklama işletmesi bulunmaktadır. İşletmelerin oda ve yatak kapasitesi dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır. Söz konusu işletmelerin büyük bir kısmı şehir merkezinde bulunmaktadır. İşletme belgesine sahip tesislerden iki tanesi iki yıldızlı, sekiz tanesi üç yıldızlı otel statüsündedir. Dört ve beş yıldızlı birer tane otel bulunmaktadır. Buna göre Bandırma toplam 667 oda ve 1311 yatak kapasitesine sahiptir.

Tablo 2: Bandırma'daki bakanlık turizm işletme belgeli konaklama işletmeleri

SIRA NO	TESİS ADI	SINIFI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
1	Grand Asya Otel	★ ★ ★ ★ ★	136	272
2	Otel Eken Prestige	★ ★ ★ ★	93	192
3	Eken Otel	★ ★ ★	78	150
4	Hotel Perama	★ ★ ★	55	110
5	Odaman Otel	★ ★ ★	52	98
6	City Asya Otel	★ ★ ★	35	79
7	Tüm Otel	★ ★ ★	35	64
8	Villa Marina Otel	★ ★ ★	35	60
9	Grand Serenay Otel	★ ★ ★	24	48
10	Tüm Otel Palas	★ ★ ★	24	38
11	Otel Sarenis City	★ ★	35	70
12	Golden Elit Otel	★ ★	13	26
13	Otel Panderma Port	ÖZEL	23	42
14	Bandırma Palas Otel	ÖZEL	29	62
TOPLAM			667	1311

Kaynak: Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020 Yılı İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri Listesi'nden faydalanılmıştır.

Tablo 3'te ise Basit Konaklamalı Turizm İşletme Belgeli İşletmeler yer almaktadır. Toplam 13 işletme, 294 oda ve 597 yatak kapasitelidir. Şehrin çeşitli bölgelerinde bulunan tesislerin büyük çoğunluğu merkeze yakın konumdadır.

Tablo 3: Bandırma'daki basit konaklama turizm işletme belgeli işletmeler

SIRA NO	TESİS ADI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
1	Atlas Apart Pansiyon	21	42
2	Ay Apart	16	32
3	Sahil Otel	48	96
4	Uysal Konaklama	4	8
5	Liman Apart	36	72
6	Özel Sıla Apart	35	79
7	Vera Otel	26	52
8	Saray Konaklama	9	18
9	Beğenir Konaklama	8	16
10	Su Apart Pansiyon	16	32
11	Belinda Apart	44	88
12	Merkez Apart	24	48
13	Otel Göznur	7	14
TOPLAM		294	597

Kaynak: Bandırma Ticaret Odası, 2022 Bandırma Ekonomi Raporu'ndan faydalanılmıştır.

Tablo 2 ve Tablo 3 beraber değerlendirildiğinde Bandırma'da toplamda 27 konaklama tesisinde, 961 oda ve 1908 yatak kapasitesi olduğu görülmektedir.

Tablo 4'te ise Bandırma'da Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerinde 2022 yılına ait *Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış ve Doluluk Oranları* görülmektedir. Tesislere gelen toplam 87.548 ziyaretçiden 82.845'i yerli, 4.703'ü yabancıdır. Toplamda 149.046 gecelik konaklamanın 138.962'sini yerli, 10.084'ünü yabancılar gerçekleştirmiştir. Ortalama kalış süreleri ise yerli ziyaretçilerde 1,68 ve yabancı ziyaretçilerde 2,14 gecedir. 2022 yılı toplam doluluk oranı % 36,55 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Bandırma'daki turizm işletme belgeli konaklama tesislerine ait istatistikler

TESİSE GELİŞ (Kişi)			GECELEME (Gün)			ORTALAMA KALIŞ (Gece)			DOLULUK ORANI (%)		
Yer.	Yab.	Toplam	Yer.	Yab.	Toplam	Yer.	Yab.	Ort.	Yer.	Yab.	Toplam
82.845	4.703	87.548	138.962	10.084	149.046	1,68	2,14	1,70	34,08	2,47	36,55

(Yer.: Yerli, Yab.: Yabancı, Ort.: Ortalama)

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Konaklama İstatistikleri (2022)

Tablo 5'te Bandırma'da Mahalli İdarelerce Belgelendirilen konaklama tesislerinde 2022 yılına ait *Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış ve Doluluk Oranları* görülmektedir. Tesislere gelen toplam 33.855 ziyaretçiden 32.802'si yerli, 1.053'ü yabancıdır. Toplamda 58.772 gecelik konaklamanın 56.850'sini yerli, 1.922'sini yabancılar gerçekleştirmiştir. Ortalama kalış süreleri ise yerli ziyaretçilerde 1,73 ve yabancı ziyaretçilerde 1,83 gecedir. 2022 yılı toplam doluluk oranı % 43,40 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo5: Bandırma'daki mahalli idarelerce belgelendirilen konaklama tesislerine ait istatistikler

TESİSE GELİŞ (Kişi)			GECELEME (Gün)			ORTALAMA KALIŞ (Gece)			DOLULUK ORANI (%)		
Yer.	Yab.	Toplam	Yer.	Yab.	Toplam	Yer.	Yab.	Ort.	Yer.	Yab.	Toplam
32.802	1.053	33.855	56.850	1.922	58.772	1,73	1,83	1,74	41,98	1,42	43,40

(Yer.: Yerli, Yab.: Yabancı, Ort.: Ortalama)

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Konaklama İstatistikleri (2022)

Tablo 4 ve Tablo 5 birlikte incelendiğinde, toplam yerli-yabancı tesise gelişler 121.403 kişi ve toplam yerli-yabancı geceleme 207.818'dir. Doluluk oranları ise Bakanlık belgeli tesislerde (%36,55) Mahalli İdarelerce Belgelendirilen Tesis doluluk oranlarına (%43,40) göre daha düşük gerçekleşmiştir.

Mevcut durumda var olan yiyecek ve içecek tesislerinin bir kısmı turist gruplarına hizmet verecek büyüklüktedir. Ancak genel olarak bu konuda Bandırma'nın önemli eksikleri olduğu görülmüştür. Kalabalık grupların yiyecek-içecek ihtiyaçlarını giderecekleri tesis sayısının yeterli olmadığı düşünülmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020) verilerine göre, Balıkesir il sınırları içerisinde bulunan İşletme Belgeli Lokanta-Eğlence ve Mola Yerleri Listesi'nde bulunan 11 tesisten hiç biri Bandırma'da değildir.

Bandırma'nın tarihi, doğal ve kültürel değerleri

Bu bölümde Bandırma ve yakın çevresinde bulunan tarihi, doğal ve kültürel değerler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu kapsamda, Daskyleion Antik Kenti, Kyzikos Antik Kenti, Edincik Osmanlı Eserleri gibi tarihi değerler, Kuş Cenneti Milli Parkı, Kapıdağ Yarımadası gibi doğal çekicilikler ve Son Kurşun Anıtı, Şehitler Abidesi gibi kültürel öğelere değinilmiştir. Şehir merkezinde bulunan *Eski Gar Binası* ve *Eski İskele Binası* günümüzde ilk yapılaşma amaçlarından farklı olarak kullanılsa da şehrin tarihi dokusu içerisinde yer almaya devam etmektedir.

Daskyleion antik kenti: Balıkesir İli, Bandırma İlçesi, Ergili Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Daskyleion Antik Kenti, Anadolu'nun Pers egemenliği altında olduğu dönemde önemli bir satraplık merkeziydi (Karaöz, 2018: 47). Bandırma'nın 30 km güneyinde, Manyas Kuş Cenneti'nin güneydoğu ucunda yer alan bölgede ilk yerleşimler MÖ. 12. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, t.y.a.). Alman arkeolog Prof. Dr. Kurt Bittel tarafından 1952 yılında bölgede ilk kazı çalışmaları yapılmaya başlanmış, 1954-1960 yılları arasında ise Prof. Dr. Ekrem Akurgal kazılara devam etmiştir. Uzun süre ara verilen araştırmalar 1988 yılında Prof. Dr. Tomris Bakır tarafından yeniden başlatılmış, 2009 yılından itibaren ise Prof. Dr. Kaan İren başkanlığında devam ettirilmektedir (Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.a. ve İlhan vd., 2023). Bu araştırmalar neticesinde, Daskyleion'da MÖ. 8. yüzyıldan itibaren Friglerin Helenistik döneme kadar yaşadıkları kanıtlanmıştır (Bakır, 2018: 34). Kazılarda ortaya çıkarılan Orta Bizans dönemine ait bir Orta Çağ Kalesi, Ahameniş (Pers) dönemine tarihlendirilen ve Zerdüşt Dini ile ilişkilendirilen Kültür Yolu, onarım ve yenileme çalışmalarına devam edilen Üç Odalı Mekan, çeşitli idoller, taş baltalar, Tunç Çağı'na ait mühürler, Greko-Pers kabartmaları ve bullalar³, Lydia ve Frig uygarlıklarına ait mimari kalıntılar çeşitli yerleşim katmanlarını gösteren önemli buluntulardandır (İren ve Kocaman, 2018). Söz konusu eserler Bandırma Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kyzikos antik kenti: Erdek İlçesi'nde bulunan Kyzikos Antik Kenti, Bandırma'dan yaklaşık 13 km, Erdek'ten ise dokuz km mesafededir. Antik Mysia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Kyzikos, Kapıdağ Yarımadası'nın karayla birleştiği mevkiye, güney ucunda yer almaktadır. Bölgede yapılan araştırmalar, ilk yerleşimlerin MÖ. 6 bin yıllarına kadar uzandığını göstermektedir. MÖ. 8. yüzyılda İon Kentlerinden olan Milet'in burada koloni kurması ile gelişmeye başlayan Kyzikos, MS. 5. yüzyıl ve sonrasında meydana gelen büyük depremler sebebiyle eski canlılığını yitirmiş ve zamanla terk edilmiştir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda akropol, kent surları ve kapılar, üç adet liman yapısı, iki adet agora, Anadolu'da sadece üç tane olan amfiteyatrodan biri, antik dünyanın sekizinci harikası olarak adlandırılan Hadrian Tapınağı, altıgen kule, tiyatro, çeşitli dönemlere ait sikkeler, mezar stelleri gibi değerli eserler ortaya çıkarılmıştır. Kaynaklarda şehir ile ilgili incelemeler arkeolojinin öncüsü olarak da bilinen İtalyan Anconalı Cyriacus (1391-1455) zamanına kadar gitmektedir. Düzenli kazı çalışmalarına ise ancak 2006 yılında başlanan şehrin halen küçük bir bölümü gün yüzüne çıkarılabilmektedir (Tunçbaş ve Duman, 2018; Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.a.; Erdek Kaymakamlığı, t.y.). Antik kente ait eserler Bandırma Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bandırma müzesi: Resmi olarak 2003 yılında ziyarete açılan müze, 2010 tarihinden itibaren Bandırma, Erdek, Gönen, Manyas ve Marmara ilçe sınırlarında, ilgili kanun kapsamındaki tüm iş ve işlemlerden sorumlu hale getirilmiştir. Bal peteği planına sahip olan müzenin zemin katındaki iki teşhir salonunda, bodrum katta bulunan iki depoda ve bahçesinde Klasik, Pers, Helenistik, Roma, Bizans ve İslami Dönem eserleri yer almaktadır. Özellikle ilk Türk sualtı kazısına ait Çamaltı Burnu I batığına ait canlandırmalar, Manyas ve Gönen ilçelerinde Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi kapsamında ortaya çıkarılan

³ **Bulla:** Bir nesneye ya da belgeye iliştilirilmiş özel formdaki mühür baskısı.

üç nekropol alanında bulunan eserler ile Daskyleion ve Kyzikos kazılarında ele geçirilen buluntular müzenin önemli koleksiyonları arasında sayılmaktadır (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, t.y.).

Edincik Osmanlı eserleri: 16. yüzyılda gelişmiş bir şehir merkezi ve Bandırma'nın da bağlı olduğu bir kaza durumundaki Edincik (Aydıncık), ticaret yollarının değişimi ve idari düzenlemelerin de etkisiyle eski önemini yitirmiş ve çevresindeki diğer yerleşim yerleri olan Erdek ve Bandırma ilçelerinin gerisinde kalmıştır (Çelik, 2012). Anadolu'da gerçekleşen en erken Türk akınları sırasında zaman zaman Türkler tarafından ele geçirilmesine rağmen, kalıcı olmayan fetihler neticesinde tekrar Bizans denetimine giren şehir, ancak Karesi Beyliği zamanında sürekli bir Türk yerleşimi kimliği kazanmıştır (Sivrioğlu, 2018). 14. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan Edincik, günümüze kadar ulaşan yapılarıyla erken dönem Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır. Kitabesine göre 1382 yılında yapılan ve şehrin en eski camisi olan Ulu Cami, 1398 yılına tarihlenen Emir Sultan Camisi Edincik'in en eski Osmanlı Dönemi yapılarıdır. Bahçesinde bölgede tespit edilen en eski Türk mezarının da bulunduğu Kız Mescidi (Kız Dedesi Mescidi), kitabesi olmamasına rağmen kayıtlarda 1462 yılına rastlanılan Kümbet Camisi, zamanının önemli belgeleri niteliğindeki mezar taşları, tarihi çınar ağacı ve Osmanlı-Türk mimarisini yansıtan klasik ahşap evler önemli değerler arasındadır. Bazı evlerin kapıları ve tokmakları, kurnaları halen orijinal halini korumaktadır. Çeşitli restorasyonlarla bu yapıların ve özellikle evlerin korunması ve turizme kazandırılmasına yönelik çalışmalara daha fazla ağırlık verilmektedir (Hanaylı, 2022; Sivrioğlu, 2018).

Haydar Çavuş Camisi: İstanbul'da Divan-ı Hümayun'da çalışan, Dergah-ı Ali çavuşlarından olan Haydar Çavuş, bir süre Bandırma'da yaşaması sebebiyle burada bir vakıf oluşturmuş ve hayır eserlerinin yapılmasını sağlamıştır. 1591 yılında yaptırdığı vakfiyeye bağlı olarak; şadırvanlı bir cami, çeşme, hamam, beş ev, 15 dükkan Bandırma Liman bölgesine yakın bir alanda inşa edilmiştir (Mutaf, 2018: 219-224). Söz konusu eserlerin yapıldığı bölge bugünkü kent yerleşiminin temelini oluşturmuştur (Çiçek ve Tektaş, 2019: 329). Kare planlı ve tek kubbeli olarak inşa edilen cami, tarih boyunca deprem ve yangınlarla tahrip olmuş, en son olarak Kurtuluş Savaşı sonunda Yunanlıların kaçmaları sırasında yakılmış, *Birinci Ulusal Mimari Dönemi* mimarlarından Mimar Kemaleddin Bey tarafından çizilen plana göre neo-klasik üslupta yeniden inşa edilmiştir (Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, t.y.b.; Atatürk Ansiklopedisi, t.y.).

Eski gar binası: 1910 tarihinde Osmanlı Hükümeti ile bir Fransız şirketi olan *İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu Şirket-i Osmaniyesi* arasında yapılan anlaşma sonucu, Soma-Balıkesir-Bandırma demiryolu hattı inşasına karar verilmiş ve Ekim 1912'de işletmeye açılmıştır (Çağman, 2023, s. 378). Söz konusu tren hattının ilk başlangıç noktası olan Bandırma Gar Binası da o dönemdeki Bandırma Limanı'na yakın bir yerde inşa edilerek, demir yolu-deniz yolu aktarmasının kolaylaştırılması sağlanmıştır. Böylece, demiryolunun işletmeye açılmasından sonra Bandırma'nın ticari önemi bir kat daha artmıştır (Bandırma Ticaret Odası, 2018: 84). 1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları tarafından satın alınan bina, yeni gar binasının yapılmasıyla zamanla işlevsiz kalmış, günümüzde Gar Kafe Restoran olarak şehrin tarihi dokusunu yaşatmaya devam etmek üzere tasarlanmıştır.

Eski iskele binası: Osmanlı Dönemi'nde 19. yüzyıl ortalarında Bandırma'da iskele yapım çalışmalarının başladığı belirtilmektedir (Şimşir, 2018). 1844 yılında Bandırma-İstanbul vapur seferlerinin karşılıklı olarak başlamasıyla, şehrin ticaret yoğunluğunda büyük oranda artış görülmüştür. Günümüzde varlığını devam ettiren Eski İskele Binası 1926 yılında tamamlanmış, 1933-1954 tarihleri arasında *Bandırma Belediye Binası* olarak hizmet vermiştir. Üç katlı bina, geçit şeklindeki orta kısmı, kagir yapısı ve deniz tarafındaki kuleleriyle *Birinci Ulusal Mimari Üslubu*'nun genel özelliklerini yansıtmaktadır. Nispeten simetrik olan cephesi, sivri kemerli pencereleri ve geniş saçaklı üst örgüsü ile Cumhuriyetin erken dönem mimarisine sahip benzer amaçla inşa edilen yapılar arasında, İstanbul dışında bulunan önemli örnekler arasında sayılmaktadır (Kaya ve Tuncer, 2009).

Bandırma Palas Oteli: Yapı ilk olarak 19. yüzyılın başlarında *Duyun-ı Umumi Binası* (Osmanlı dış borçlarını denetleyen kurum) olarak inşa edilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında ciddi hasarlar gördüğünden, 1926 yılında *İdare-i Hususiye* (Özel İdare) tarafından başlatılan tadilat ile *Birinci Ulusal Mimari Üslubu*'na uygun olarak, Mimar Kemaleddin öncülüğünde tasarlanmış ve *Bandırma Palas Otel*

olarak hizmete açılmıştır. Kurşun bir kubbe ve saçaklara sahip olan yapıda, mukarnaslar⁴ ve Osmanlı bitkisel motifleriyle Selçuklu geometrik motifleri birlikte kullanılmıştır. Zaman içerisinde askeri hastane, gar oteli ve lokantası, halk kütüphanesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı gibi pek çok farklı amaçlarla kullanılan bina, Aralık 2018 tarihinden itibaren özel teşebbüs tarafından kiralanarak aslına uygun şekilde yenileme çalışmaları yapılmış ve yine eski adıyla *Bandırma Palas Otel* olarak şehir tarihinde yerini almıştır (Bandırma Palas Hotel, 2018; Bandırma Belediyesi, 2019).

Şirinçavuş Mahallesi antik liman: Bölge halkı tarafından *Taş Liman* olarak adlandırılan ve Bandırma'nın Şirinçavuş Mahallesi'ndeki alanda yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda, antik dönemlerde de kullanılan bir liman yapısı ortaya çıkarılmıştır. Liman çevresinde MS.4. ve MS.6. yüzyıla tarihlendirilen İon sütun başlığı, Korint sütun başlığı, sütun kaidesi, korkuluk payesi gibi taş eserler bulunmuştur (Dumankaya ve Ekmekçi, 2020). Bandırma Müze Müdürlüğü'nün de araştırmaları sonucu bölgede, Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'ne ait yapı kalıntılarında rastlanılmış ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararıyla Şirinçavuş Antik Limanı ve yakın kıyı hattı I. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir (Dumankaya, 2018: 171).

Son Kurşun Anıtı: Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra yurdumuzun düşman kuvvetlerince paylaşımı sırasında Bandırma 2 Temmuz 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İki yıldan fazla süren işgal dönemi 17 Eylül 1922'de Kurtuluş Savaşı'nın son kurşunun burada atılmasıyla son bulmuştur. Bandırma şehrinin kurtuluşunda Halit Paşa komutasındaki Kocaeli Grubu'nun kuvvetleri etkili olmuş, Bandırma şehir merkezindeki güvenlik sağlandıktan sonra kaçan Yunan askerleri takip edilmiş ve Bandırma-Erdek arasındaki *Deliklibayır Mevkii*'nde yoğun çatışmalar yaşanmıştır. *Ayyıldız Tepe* civarında da devam eden çatışmalarda Yarbay Vecihi Bey ve Binbaşı Süleyman Bey de olmak üzere sekizi subay 80 askerimiz şehit düşmüşlerdir. Şehitlerimizin ebedi hatırasını yaşatmak üzere, kurtuluşun 50. yılında aynı tepeye *Son Kurşun Anıtı* inşa edilmesi planlanmış ve 1974 yılında anıtın açılışı yapılmıştır. Yapı 90 metrekarelik bir alanda, 25'er metre yüksekliğe sahip, sekiz adet çatılmış tüfekten oluşmaktadır. Böylece anıt, son şehitlerin verildiği ve son kurşunun atıldığı yerde, zaferin kazanıldığını, vatanın kurtulduğunu, silahların işinin bittiğini ve barış zamanının geldiğini simgelemektedir (Odacı, 2023; Çevik, 2018).

Atatürk Heykeli ve Şehitler Abidesi: 17 Eylül Bandırma'nın Kurtuluş Günü kutlamalarının merkezi sahile yakın konumda olan *Cumhuriyet Meydanı*'dır. Meydanda yer alan *Şehitler Abidesi* ile ilgili bilgiler iki farklı kaynaktan gelmektedir. İlki, Abide'nin 2. Abdülhamit zamanında, tahta çıkışının 25. yılı sebebiyle *Sütun-ı Mefharet* (İftihar Sütunu) adıyla rıhtıma dikildiği ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında yazıları silinerek meydana yerleştirildiği şeklindedir. İkincisi ise, Türk Ocağı tarafından 1927 yılında yaptırıldığıdır. Abide bugünkü yerine gelene kadar üç kere yer değişikliğine uğramıştır. Ön yüzünde Kurtuluş Savaşı'nın son kurşununun atıldığı gün şehit olan 20. Tümen Hücum Tabur Komutanı Şehit Binbaşı Süleyman Bey'in, yan tarafında yine aynı gün şehit olan 61. Alay Komutanı Şehit Yarbay Vecihi Bey'in isimleri yazmaktadır. Abide'nin hemen yanında bulunan Atatürk Heykeli'nin ise 27 Mayıs 1960 tarihinde açılışı yapılmıştır (Odacı, 2023).

Kırkpınar başpehlivanları heykeli: Türkiye'de güreş denildiğinde ilk akla gelen Kırkpınar Yağlı Güreşleri, 14. yüzyılda Rumeli'de doğup günümüze kadar uzanan geçmişiyle dünyanın en eski güreş festivallerinden biridir. (Türkiye Kültür Portalı, t.y.b.). Ayrıca, Kırkpınar Yağlı Güreşleri 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne de eklenmiştir (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, t.y.). 650 yıldan fazla süren bir geleneği günümüze yansıtan ve halen her yıl Edirne'de düzenlenen festivalde amaç, *Başpehlivan* olabilme mücadelesidir. Bu anlamda, Bandırma İlçesi, Ergili Köyü özel bir yere sahiptir. Başka hiç bir yerde benzeri olmayan, aynı aileden üç farklı kuşak Başpehlivanlığı kazanan; dede Kara Ali Acar (1931, 1933, 1934, 1935 yıllarında dört kere), baba Hasan Acar (1957 yılında bir kere) ve torun Sabri Acar (1979, 1985 yıllarında iki kere) bu köyde yaşamışlardır (Yağlı Güreş Birliği, 2020). Onların anısını yaşatmak üzere Bandırma Meydanı'nda, 18 Mayıs 2016 tarihinde, Ocak 2024'de 85 yaşındayken hayatını kaybeden torun Sabri Acar'ın da

⁴Mukarnas: Kademeli çıkıntıları olan basamaklı çatma tavan; kubbe; bir başlık türü; rengârenk alacalı işleme.

katılımıyla Bandırmalı efsane güreşçiler bir heykel grubuyla ölümsüzleştirilmiştir (Bandırma Ticaret Borsası, 2015).

Kuş Cenneti Milli Parkı: Bandırma-Susurluk karayolunun batısında, Bandırma'ya 18 km uzaklıkta, Manyas ilçesinin kuzeyinde bulunan Manyas Gölü ve çevresi, ilk kez İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde görevli Alman Profesör Curt Kosswig ve eşi Leonore Kosswig tarafından 1939 yılında fark edilmiş, zamanla sahanın korunmasına yönelik başvurular ve çalışmalar yapılmış, nihayet 1959 yılında alan Milli Park olarak ilan edilmiştir. Kuş göç yolları üzerinde bulunan ve farklı kuş türlerinin uğrak yeri olan bölge daha sonra genişletilerek 1981 yılında I. Derecede Sit Alanı olarak koruma altına alınmıştır. Daskyleion Antik Kenti'nin de bulunduğu ve önemli düzeyde biyolojik çeşitliliğe sahip park alanı; Kaşıkçıdan balıkçılara, çeltikçiden karabataklara, saz bülbülünden pelikanlara, kuğudan kazlara, ördeklere kadar kuluçka yapan, kışlayan ve göç sırasında uğrayan 239 türden 2-3 milyon kuşa her yıl ev sahipliği yapmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, t.y.c.). Ayrıca, Nesli küresel ölçekte tehlike altında olan *Cobitis* (Bicanestrinia) *puncticulata* adlı iç su balığı dünyada sadece bu alanda yaşamaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı 2. Bölge Müdürlüğü, 2024). Park alanında, bölgedeki habitata ait bilgilerin sunulduğu ve kuş tahnitlerinden⁵ oluşan ilginç bir sergi içeren *Kuş Müzesi* ve 17,5 metre yüksekliğinde *Kuş Gözlem Kulesi* bulunmaktadır. Ziyaretçilere gözetleme için ücretsiz dürbün de verilmektedir. Alanın önemini ve tanınırlığını artırmak üzere 1987 yılından itibaren *Uluslararası Bandırma Kuş Cenneti Festivali* düzenlenmektedir (Ulucutsoy, 2006; Türkiye Kültür Portalı, t.y.c.; Doğa Derneği, t.y.).

Kapıdağ mor soğanı: Kapıdağ Yarımadası'nın vadi tabanının alüvyon yönünden zengin topraklarında yetişen, sulu ve tatlı bir yapıya sahip soğanlar, diğer soğan çeşitlerine oranla daha koyu, mor bir renge sahiptir. Bölgede görülen Karadeniz, Akdeniz ve İç Anadolu iklim tipleri de bu tür soğanların yetişmesinde önemli sebeplerden birisidir. Kansızlığa ve kalbe iyi geldiği belirtilen Kapıdağ Mor Soğanı tanımlanan sınırlı coğrafi alanlarda uzun yıllardır yetiştirilmektedir (Erdek Ticaret Odası, 2023; Anadoludakiler, t.y.).

Potansiyel değerler: Bandırma ve çevresi turizm açısından zengin bir potansiyele sahiptir (Bandırma Ticaret Odası, 2018: 27). Şehir, çevresindeki ilçeler Manyas, Gönen ve Erdek arasında gerek konumu, gerek liman kenti olması ve gerekse sanayisiyle ön plana çıkmaktadır. Turizm açısından değerlendirildiğinde ise bu ilçelerle birlikte geniş bir turistik çeşitliliğe sahiptir. Termal Turizm konusunda Gönen ve Manyas Kaplıcaları, deniz turizmi konusunda Erdek, ekoturizm ve doğa turizmi konusunda Kapıdağ Yarımadası ve Manyas, gastronomi turizmi açısından zeytin ve zeytinyağı ile Erdek ve Edincik, süt ve süt ürünleri özellikle kelle peyniri ile Manyas, Bandırma'ya da önemli değerler katmaktadır (Söylemez, 2018; Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2016).

Bandırma, sadece Kurtuluş Savaşı'nın son kurşununun atıldığı yer değil aynı zamanda, Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin başlangıcı olarak kabul edilen (Atay, 1999), Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a gidişinde de adı geçen bir şehirdir. Bilindiği gibi İstanbul'dan Samsun'a uzanan bu tarihi yolculuk *Bandırma Vapuru* ile yapılmıştır. Türk tarihinde önemli izler bırakan Nusret, Yavuz ve Midilli gemileri gibi *Bandırma Vapuru* da büyük bir manevi değere sahiptir. Vapur 1925 yılında hurda olarak parçalanırsa da 2001 yılında tıpkı yapımı tamamlanarak, 18 Mayıs 2003 tarihinde müze olarak Samsun'da ziyarete açılmıştır (Tarakçı, 2022).

Turistik destinasyonların tercih edilmesinde dizi ve filmler de ziyaretçi davranışlarını ve kararlarını etkilemektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, dizi ve sinema filmlerinin çekildiği yörelere ve şehirlere pozitif imaj kattığını ve yeni destinasyonların oluşumunda etkili olduğunu ortaya koymaktadır. (Özbek ve Güllü, 2021; Koçak, 2019). Bandırma bu kapsamda da önemli bir turistik potansiyele sahiptir. 2022 yılında vizyona giren *Bandırma Füze Kulübü* adlı sinema filmi, 1959 yılında liseli bir grup gencin gerçek öyküsünü beyazperdeye yansıtmaktadır. Türkiye'nin ilk füzesinin yapımına imza atan

⁵ **Tahnit:** Cesedin bozulmasını önlemek için iç organlarının çıkarılarak belirli formlere tabi olarak tütsülenme ve ilaçlanma yapılması.

Bandırmalı gençlerin dramatik öyküsünü anlatan filmin çekimlerinin bir kısmı da Bandırma'da gerçekleşmiş ve şehrin tanıtımına ve imajına olumlu katkılar sağlamıştır (Savunma Sanayi, 2017).

Bandırma turizmine yönelik ilgili araştırmalar

Bandırma'nın sahip olduğu turistik çekicilikler ve mevcut potansiyelinin ortaya koyulduğu bu çalışmada, örnek tur programlarıyla, şehrin bir cazibe merkezi haline gelmesi ve turizmden hak ettiği payı almasına yönelik bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Alanyazında Bandırma'da turizmin geliştirilmesine yönelik çalışmalara özellikle 2018 yılından sonra rastlanılmaktadır. 2022 yılında Burdur'da 22.'si düzenlenen Ulusal Turizm Kongresi de olmak üzere geçmiş kongre bildirimleri incelendiğinde Bandırma konulu bir adet çalışmaya rastlanılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi internet sitesinde *Bandırma* araması yapıldığında çıkan 95 adet tezin içerisinde turizm konulu hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır. *Balıkesir Üniversitesi Mehmet Akif Ersoy Merkez Kütüphanesi* internet sayfasında *Tüm Kaynaklar* sekmesi altında anahtar sözcük olarak *Bandırma* ve disiplin olarak *Sosyal Bilimler-Social Sciences (General)* seçenekleri işaretlenerek yapılan aramada 53 adet çalışmaya ulaşılmış ancak bunların hiçbirisinin Bandırma'da turizm ve turistik çekiciliklerine ilişkin araştırmaları içermediği tespit edilmiştir. Yine aynı sitede anahtar kelimeler olarak *Bandırma (AND) turizm* seçenekleriyle arama yapıldığında 35 sonuca ulaşılmış ve bunlardan sadece bir tanesinin Bandırma turizmiyle ilgili dolaylı bir çalışma olduğu görülmüştür. 2018 yılından beri yayında olan *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* arşivinde bulunan 14 yayın incelendiğinde yine Bandırma'da turizm konulu hiçbir araştırmaya rastlanılmamıştır. Sonuç olarak alanyazında az sayıda bulunabilen ve Bandırma'nın turistik çekiciliklerine vurgu yapan çalışmalara ve değerlendirmelere bu bölümde yer verilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Türkiye Turizm Stratejisi'nde (2007) şehir turizminin geliştirilmesine yönelik planlardan ve içinde Bandırma'nın da yer aldığı *Türkiye Zeytin Koridoru Projesi* ile bölgedeki konaklama kapasitelerinin, termal, kültürel ve ekoturizme yönelik uygulamaların artırılmasından bahsedilmektedir.

1988-2010 yıllarında Daskyleion kazılarını yürüten emekli Profesör Tomris Bakır (2018: 27) akılcı yatırımlarla Bandırma'yı, hem Türkiye'de hem de dünyada sayılı turistik merkezlerden biri haline getirmenin önemini vurgulamıştır.

Bandırma Ticaret Odası'nın *Güney Marmara'nın Parlayan Yıldızı Bandırma* (2018) adlı yayınında, Bandırma'nın turizm açısından zengin bir potansiyele sahip olduğunun altı çizilerek, İstanbul, Bursa ve Çanakkale gibi önemli turizm şehirlerine olan yakınlığının bir avantaj olduğuna değinilmiştir.

Ulusoy vd. (2018), *Bandırma İlçesi'nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi* adlı çalışmasında, Bandırma'nın sahip olduğu turistik zenginliklere dikkat çekerek, konaklamalı ya da konaklamasız tur programlarının düzenlenmesiyle şehrin tanıtımına ve turistik pazarda yer almasına yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Arioğlu ve Atasoy (2019), *Yaşayan Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi: Bandırma İçin Bir Model Önerisi* adlı çalışmalarında, Bandırma'nın gelişmişlik düzeyini coğrafi konumunun avantajını vurgulamışlardır. Ayrıca, tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir bölge olan Bandırma ve çevresinin turizm hareketliliğinin ve tanınırlığının artmasına yönelik olarak yaşayan bir müze kurulmasının öneminden bahsetmişlerdir.

Atasoy ve Xalilov (2019) *Yaşayan Bir Köy Projesi: Balıkesir/Bandırma-Edincik* adlı çalışmalarında, ziyaretçilerin köy yaşamını deneyimlemelerine yönelik bir projeye, Cumalıkızık-Bursa, Şirince-İzmir, Beypazarı-Ankara örneklerinde olduğu gibi Edincik'in de turistik bir destinasyon merkezi haline getirilmesi için önerilerde bulunmuşlar ve başta Bandırma olmak üzere Gönen, Manyas ve Erdek ilçelerinin Balıkesir, Bursa, Çanakkale ve İstanbul gibi illere yakın olmasının avantajından bahsetmişlerdir.

Çiçek ve Tektaş (2019), *Bandırma İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi* adlı çalışmalarında 1983-2019 yılları arasında yayınlanan 237 adet tezi analiz etmişler ve Bandırma'nın

zengin bir tarihi olmasına rağmen bu konuda (arkeoloji, turizm vb.) yapılan çalışmaların çok az olduğu sonucuna varmışlardır.

Mutlu ve Aydın (2019), *Turizm Faaliyetlerinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Bandırma Örneği* adlı çalışmada, Bandırma'nın önemli kültürel etkinliklere, önemli tarihi eserlere ve doğal güzelliklere ev sahipliği yapmasına rağmen yoğun talep görmediğini ve ilçenin ekonomik olarak kalkınmasında turizmin birinci sırada olmadığını belirtmişlerdir.

Öner ve Yaşar (2019), *Kapıdağ Yarımadası'nın Flora Zenginliği ve Potansiyel Doğa Turizmi Açısından Değerlendirilmesi* adlı araştırmalarında bölgenin flora çeşitliliğini inceleyerek, flora turizmine yönelik eğitim gezileri, foto-safari ve çeşitli yürüyüş aktiviteleri ile bölgedeki alternatif turizm olanaklarına dikkat çekmişler ve bölgenin bu anlamda önemli bir değere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

İlban ve Yıldız (2021) *Balıkesir'de İç Turizm Pazarı Analizi ve Pazarı Canlandırmaya Yönelik Alternatif Turizm Olanakları* adlı çalışmalarında, 01 Haziran-25 Ağustos 2021 tarihleri arasında 12 adet seyahat acentasının web sayfalarındaki turları incelemişler ve Balıkesir'de faaliyette bulunan 10 adet seyahat acentası ile görüşmeler yapmışlardır. Sonuç olarak, Bandırma, Erdek ve Avşa Adası Turu olarak bir gece Bandırma konaklamalı bir adet tura rastlanıldığı, mevcut durumda acentaların Bandırma özelinde tur faaliyetlerinde bulunmadığı sonucuna varmışlardır.

Bandırma Ticaret Odası'nın hazırladığı *Bandırma Ekonomi Raporu*'nda (2022), tarihte pek çok medeniyetin yerleşim alanı olan Bandırma'nın doğal, kültürel ve tarihi açıdan sahip olduğu zenginliklere değinilerek, kültür turizmi, kıyı turizmi, ekoturizm, dağ turizmi ve kuş gözlemciliği gibi farklı alanlarda turistik anlamda hizmet verecek potansiyele sahip olduğu belirtilmiştir.

Şubat 2024'te düzenlenen 27. Doğu Akdeniz Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı'nda (EMITT) Bandırma dördüncü defa temsil edilmiş, yerel yönetim ve ilgili paydaşlar tarafından turistik anlamda kentin sahip olduğu değerler öne çıkarılarak, ulusal ve uluslararası platformlarda tanıtımına yönelik çalışmaların devam edeceği belirtilmiştir (Bandırma Belediyesi, 2024).

Bandırma'nın sahip olduğu turistik potansiyel dikkate alındığında, bu konuda yapılan akademik çalışmaların yetersizliği görülmüştür. Bu konuda yapılacak araştırmaların artırılmasının bölge turizmine faydası olacağı düşünülmektedir.

Genel destinasyon unsurları açısından Bandırma

Bir bölgenin turizme kazandırılması için çeşitli ölçütleri karşılaması gerekmektedir. Söz konusu ölçütler Buhalis (2000) tarafından *çekicilikler, ulaşılabilirlik, olanaklar, hazır paketler, aktiviteler ve yardımcı hizmetler* olarak sınıflandırılmaktadır. Genel destinasyon unsurları açısından Bandırma'nın sahip olduğu özellikler bu bölümde değerlendirilmiştir.

Çekicilikler: Çekicilik, bir turistin söz konusu yeri başka bir yere tercih etmesine sebep olan unsur olarak tanımlanabilir (Kocaman, 2012) ve bir destinasyonun ziyaret edilmesinde tek başına en önemli nedeni oluşturur (Cooper vd., 1993, s. 204). Destinasyonların sahip oldukları çekicilikler, turistler üzerinde olumlu etkiler yaratarak ziyaret sebebini oluşturmaktadır (Çiftçi, 2017). Cooper vd. (1993: 204-205) çekicilikleri; doğal (natural) ve insan yapımı (man-made) olarak iki başlık altında toplanmaktadır. *Doğal çekicilikler*, manzara, bitki örtüsü, iklim, ormanlar, vahşi yaşam gibi unsurları kapsarken, *insan yapımı çekicilikler* ise, prensip olarak tarihi ve kültürel ürünlerle tema parkları gibi eğlenceye yönelik yapay olarak yaratılan birçok öğeden oluşan yapıları içerir. Turistler için ana ziyaret sebebi olan çekiciliklerin ön plana çıkarılması ancak doğru planlama ve stratejilerle, markalaşmaya yönelik çalışmalarla mümkündür. Bu anlamda, Bandırma geniş bir yelpazede yer alan turistik çekiciliklere sahiptir. Daskyleion ve Kyzikos Antik Kentleri, Kuş Cenneti Milli Parkı, Son Kurşun Anıtı, Edincik'te bulunan Osmanlı Eserleri, Arkeoloji Müzesi bu değerler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Bandırma'nın yakın çevresinde bulunan Erdek, Manyas ve Gönen ilçelerinin sahip olduğu doğal alanlar, termal kaplıcalar, deniz turizmi olanakları da Bandırma'ya değer katan diğer çekiciliklerdir. Şehir merkezinde bulunan ve Bandırma'nın tarihi kimliğini yansıtan Haydar Çavuş Camisi, Eski İskele Binası, Eski Gar Binası,

Şehitler Anıtı, Kırıkpınar Başpehlivanları Heykeli, Bandırma Palas Oteli de ilgi çekici ziyaret noktaları ve çekiciliklerdendir.

Ulaşılabilirlik: Ulaşılabilirlik, istenilen ürün ve hizmetlere kolayca ulaşabilmek şeklinde tanımlanmaktadır. Turistik destinasyonlara kolayca erişimi sağlayan altyapı olanaklarının varlığı, turistik çekiciliklerin de cazibesini artırmaktadır. Çekiciliği yüksek ancak ulaşılabilirliği düşük (zor) olan destinasyonların pazarlanması da zor olmaktadır. Bu sebeple, ulaşılabilirlik yüksek çekiciliğe sahip turistik merkezlere düşük maliyetle erişebilme olanağını ifade etmektedir. Ayrıca, bir destinasyonun ulaşılabilir olması, sadece ulaşım olanaklarına değil, seyahat süresi olarak da kabul edilebilir zamanda olmasına bağlıdır. Bir turizm ürününün başarıyla pazarlanması için uzaklık olarak *yakın*, zaman olarak *kısa* ve maliyet olarak *ucuz* olması gerekmektedir. Destinasyonların markalaşması açısından da kolay ulaşılabilirlik temel faktörlerden birisidir (İçöz, 2013; Çatakaya, t.y.). Bandırma'nın, tren yolu ile Balıkesir ve İzmir'e; kara yolu ile Çanakkale, Bursa, Balıkesir, İzmir güzergahlarına ve deniz yolu ile – hızlı feribot- İstanbul'a kolay ve hızlı ulaşım seçeneklerinin bulunması ulaşılabilirlik açısından Bandırma'ya önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Olanaklar: Turizm olanakları, cazibeyi sağlayan konaklama, yiyecek-içecek, eğlence işletmeleri gibi elemanlardan oluşmaktadır (TÜRSAB Akademi, 2020). Turistik çekicilikler her ne kadar, ziyaretçilerin destinasyonları tercihlerinde önde gelen unsur olarak görülse de, destinasyonda ihtiyaç duyulan olanakların varlığı ve yeterliliği de büyük bir önem arz etmektedir. Bu sebeple, çekicilikler ve ulaşılabilirlik öğelerinin yanında olanaklar ve yan hizmetlere de odaklanmak ve iyileştirmeler yapmak gerekmektedir (İsmail ve Rohman, 2019). Ayrıca, otel, restoran, ören yeri ve alışveriş işletmelerinde tur programlarını destekleyici olanakların sağlanabilirliği destinasyonların belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken ölçütlerdendir (TÜRSAB Akademi, 2020). Bandırma yaklaşık 2000 yatak kapasitesiyle 14 Bakanlık, 13 Basit Konaklamalı belgeye sahip konaklama tesisine sahiptir. Yiyecek-içecek tesisleri günümüz şartlarında yeterli görülse bile bakanlık belgeli tesis olmaması büyük bir eksikliklerdir. Antik kent alanlarında, Son Kurşun Anıtı'nda alışveriş ve diğer hizmetlere yönelik birimler yetersiz görülmektedir. Bununla beraber, şehir merkezinde bulunan turistik olanakların yeterli olduğu belirtilebilir.

Hazır paketler: Konaklama, ulaşım, yeme-içme, animasyon gibi farklı turistik ürünlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve turistlere tek bir fiyattan, tek bir ürün olarak sunulan bileşim (Sadıç, 2017: 32) olarak tanımlanan paket turlar, büyük kitlelerin turizm faaliyetlerine katılmalarında itici güç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda destinasyonların marka haline gelmesinde ve tercih edilmesinde paket turlarda yer alması önemli bir etken olmaktadır. Ancak bölgeye yönelik hazır paket turları inceleyen araştırmalarda Bandırma'yı içine alan ya da direkt olarak Bandırma'yı bir destinasyon olarak kapsayan paket turlara rastlanmamıştır. İlgili alanyazın taramasında sadece bir adet Bandırma konaklamalı Bandırma-Erdek-Avşa Adası turuna rastlanılmıştır.

Aktiviteler: Turistik aktiviteler, insanların tüketici sıfatıyla seyahate hazırlanırken ve seyahat sırasında yaptıkları eylem ve davranışları temsil eder (UNWTO, 2008a). Bu eylemler; güneşlenme, turistik yerleri ziyaret etme, sportif eylemlere katılma ya da bunları izleme gibi tipik turizm aktiviteleri ile sınırlı değildir (UNWTO, 2008b). Bandırma'da, Uluslararası Kuş Cenneti Festivali, sonbahar aylarında düzenlenen kitap fuarı, çeşitli konserler, tiyatro günleri, açık hava sinema gösterimleri gibi ziyaretçilerin ilgisini çekecek aktiviteler periyodik olarak düzenlenmektedir. Ayrıca, Kuş Cenneti Milli Parkı'nda *kuş gözlemciliği*, Kapıdağ Yarımadası'nda *doğa yürüyüşleri* ve *kampçılık*, sahil kesimlerinde *olta balıkçılığı*, Erdek'te deniz turizmi, Gönen ve Manyas'ta termal kaplıcalar gibi alternatif turistik aktivite seçenekleri bulunmaktadır.

Yardımcı hizmetler: Yardımcı Hizmetler, turizm sektöründe birincil olanakları destekleyen tesisler ve ikincil hizmetlerdir. Bu hizmetler, turist deneyiminin bir parçasını oluşturan, onları daha konforlu ve keyifli hale getiren *Ekstra*'lar olarak nitelendirilebilir (The Indra Gandhi National Open University, t.y.). Buhalis (2008) yardımcı hizmetleri; seyahat esnasında turistlerin kullandıkları bankalar, iletişim hizmetleri, hastaneler, postaneler, dergi, gazete vb. bayileri gibi ek hizmet sunan unsurlar olarak ele almaktadır. Bandırma, ziyaretçilerin ihtiyaç duyacakları banka, hastane, postane vb. yardımcı hizmetler sınıfında yer alan bu olanaklara sahiptir.

Bandırma çekicilikler, ulaşılabilirlik, aktiviteler, yardımcı hizmetler açısından bir destinasyonda olması gereken unsurlara sahiptir. Bir destinasyonun sahip olması gereken *olanaklara* kısmen sahip olan Bandırma'nın söz konusu olanaklarının geliştirilmesine ihtiyacı bulunmaktadır. Turistik bir destinasyonda olması gereken unsurlar açısından Bandırma'nın en önemli eksiği *hazır paketler* konusundadır. Tablo 6'da Bandırma ve yakın çevresinde bulunan turistik unsurlarla Buhalis'in belirlediği unsurlar karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 6: Turistik bir destinasyonda olması gereken unsurların Bandırma özelinde karşılaştırılması

BUHALİS'İN BAHSETTİĞİ GENEL UNSURLAR		BANDIRMA'NIN SAHİP OLDUĞU UNSURLAR
ÇEKİCİLİKLER (Attractions)	Doğal ya da insan yapımı kültürel miras öğeleri, özel etkinlikler	Daskyleion ve Kyzikos Antik Kentleri Kuş Cenneti Milli Parkı Şehir Merkezindeki tarihi ve diğer eserler Edincik Osmanlı Mimarisi eserleri Son Kurşun Anıtı Arkeoloji Müzesi Erdek ve çevresi Uluslararası Manyas Kuş Cenneti Festivali Bandırma Vapuru Bandırma Füze Kulübü Film Çevre ilçelerin (Manyas, Gönen, Erdek) turistik katkısı
ULAŞILABİLİRLİK (Accessibility)	Tüm ulaşım sistemleri ve yapıları	Bandırma kara yolu, deniz yolu ve demir yolu ile kolay ulaşılabilir bir transit geçiş güzergahı üzerindedir
OLANAKLAR (Amenities)	Konaklama, yeme-içme, alış-veriş vb. turistik hizmetler	14 adet Bakanlık Belgeli Konaklama Tesisi 13 adet Belediye Belgeli Konaklama Tesisi Yeme-içme ve alış-veriş imkanları
HAZIR PAKETLER (Available Packages)	Önceden hazırlanmış paket turlar	Bandırma'ya yönelik hazırlanan paket turların yetersiz olduğu görülmüştür.
AKTİVİTELER (Activities)	Turistlerin katılımda bulunacağı tüm etkinlikler	Çeşitli dönemlerde ulusal ve uluslararası festival, konser, fuar, sinema, tiyatro vb. aktiviteler yerel yönetim ve ilgili yetkililer tarafından düzenlenmektedir.
YARDIMCI HİZMETLER (Ancillary Services)	Turistler tarafından kullanılan tüm hizmetler (banka, iletişim araçları, hastaneler vb.)	Şehirde turistlerin ihtiyaç duyacakları yardımcı hizmetler bulunmaktadır.

Kaynak: Buhalis'in (2000) söz ettiği unsurlardan faydalanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 6'da yer aldığı üzere ziyaretçilerin turistik amaçlarla bir destinasyonu tercih etmelerini gerektirecek temel nitelikler sıralandığında, Bandırma'nın da içinde olduğu hazır paket turlar dışında, kentin diğer kriterlere büyük oranda sahip olduğu görülmektedir.

Bandırma için tur rotası önerileri

Bandırma, yukarıda sözü edilen turistik arz kaynakları, ulaşım kolaylıkları ve aktif bir geçiş güzergahı üzerinde olması göz önüne alındığında, turizm anlamında önemli bir ziyaret noktası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, ziyaretçi istatistikleri değerlendirildiğinde Bandırma'nın hak ettiği payı alamadığı görülmektedir. Bir destinasyonun sahip olması gereken unsurlar Bandırma özelinde değerlendirildiğinde en önemli eksiğin hazır paketler bir başka ifadeyle Bandırma'yı kapsayan paket turların neredeyse hiç olmaması olduğu görülmektedir. Bu noktada, Bandırma'nın tanıtımına ve sahip olduğu potansiyeline katkısı olacağı fikriyle alternatif tur rotaları önerilmiştir.

Sunulan üç tur rota önerisinde ortak ziyaret noktalarından birisi olan Bandırma Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan eserler Harita 2'de detaylı olarak gösterilmiştir. Böylece Bandırma'ya ilk kez gelecek turist rehberleri için bir yol haritası ortaya koyulmuştur. Meydan da bahsedilen altı eser toplamda yaklaşık 700 metrelik yürüyüş rotası üzerinde yer almaktadır. Meydan ve yakın çevresi, yeme içme tesisleri, alışveriş dükkanları, yürüyüş yolları, otopark, yeterli sayıda genel tuvalet gibi imkanların bulunması sebebiyle ziyaretçilerin yemek ve ihtiyaç molasını vermesi için uygundur. Yürüyüş rotasının büyük bir kısmı trafiğe kapalı bir alanda ve sahile yakın bölgede bulunmaktadır.

Harita 2: Bandırma Cumhuriyet Meydanı ziyaret noktaları yürüyüş parkuru

Kaynak: Google Maps uygulamasından alınan harita üzerinde yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Yarım günlük tur rotası önerisi

Özellikle Çanakkale yönünden gelen ziyaretçiler için üç saat ile dört saat 30 dakika kadar süreceği öngörülen turda, Bandırma kent merkezinde yemek molası ve serbest zaman da plana eklenmiştir. İlk ziyaret noktası ile son nokta arasında toplamda kat edilen mesafe yaklaşık 10 kilometredir. Turun hem öğleden önce hem de öğleden sonraki saatlerde uygulanabilir olduğu düşünülmektedir. Tur bitiminde Balıkesir, Bursa, İzmir yönüne devam edilebilir. Harita 3'te tur güzergahı ve ziyaret noktaları gösterilmiştir.

Harita 3: Bandırma yarım günlük tur rotası ziyaret noktaları

Kaynak: Google Maps uygulamasından alınan harita üzerinde yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 7'de tur esnasında ziyaret noktalarında turist rehberlerince anlatılacak genel konuların başlıkları ve önerilen yaklaşık ziyaret süreleri verilmiştir. Zaman sorunu olmadığında tur güzergahına Edincik de eklenebilir. Bu durumda yaklaşık olarak bir ila iki saat daha tur süresine ilave edilmelidir. Böylece toplam gezilecek mesafe yaklaşık 15 km daha fazla (25 km) olacaktır.

Tablo 7: Bandırma yarım günlük tur rotası ziyaret noktaları, mesafeler ve önerilen zaman takvimi

SIRA	ZİYARET NOKTASI	MESAFE	ZİYARET SÜRESİ	ANLATIM KONULARI
1	SON KURŞUN ANITI	BAŞLANGIÇ NOKTASI	30-45 dakika	Halit Paşa komutasındaki Kocaali Grubu'nun, 17 Eylül 1922 günü kaçan düşmanı takibi sonucu son çatışmaların yaşandığı Ayyıldız Tepe, Yarbay Vecihi Bey ve Binbaşı Süleyman Bey dahil olmak üzere 80 şehidin verilmesi, Anıtın yapımı ve anlamı.
2	ARKEOLOJİ MÜZESİ	6 KM (1-2 ARASI)	30-45 dakika	Müzenin kuruluş hikayesi ve sergilenen eserlerle ilgili bilgiler.
3	CUMHURİYET MEYDANI	2,5 KM (2-3 ARASI)	2-3 saat	Haydar Çavuş Camisi, Eski İskele Binası, Eski Gar Binası, Bandırma Palas Oteli, Atatürk Heykeli ve Şehitler Abidesi, Kırkpınar Başpehlivanları Heykeli'nin tarihi anlatım ve hikayeleri.
4	EDİNCİK (EKLENEBİLİR)	15 KM (3-4 ARASI)	1-2 saat	Erken Dönem Osmanlı Mimari Eserleri; Edincik Evleri, Ulu Cami, Emir Sultan Camisi, Kız Mescidi, Kümbet Camisi, Osmanlı Mezar Taşları, Tarihi Çınar

Kaynak: Yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Günübirlik tur rotası önerisi

Hem günübirlik tek bir destinasyon olarak, hem de çoklu destinasyonlara eklenebileceği düşünülen bir tam günü kapsayan dört saat ila altı saat kadar süreceği öngörülen turda, Bandırma kent merkezinde yemek molası ve serbest zaman da plana dahil edilmiştir. İlk ziyaret noktası ile son nokta arasında toplamda kat edilen mesafe yaklaşık 45 km'dir. Çanakkale yönünden gelen turlar için tavsiye edilen güzergah tersten izlenebilir. Harita 4'te tur güzergahı ve ziyaret noktaları gösterilmiştir.

Harita 4: Bandırma günübirlik tur rotası ziyaret noktaları

Kaynak: Google Maps uygulamasından alınan harita üzerinde yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 8'de tur esnasında ziyaret noktalarında turist rehberlerince anlatılacak genel konuların başlıkları ve önerilen yaklaşık ziyaret süreleri verilmiştir. Zaman sorunu olmadığında tur güzergahına Edincik de eklenebilir. Bu durumda yaklaşık olarak bir ila iki saat daha tur süresine ilave edilmelidir. Böylece toplam gezilecek mesafe yaklaşık 10 km daha fazla (55 km) olacaktır.

Tablo 8: Bandırma günübürlük tur rotası ziyaret noktaları, mesafeler ve önerilen zaman takvimi

SIRA	ZİYARET NOKTASI	MESAFE	ZİYARET SÜRESİ	ANLATIM KONULARI
1	DASKYLEION ANTİK KENTİ	BAŞLANGIÇ NOKTASI	30-45 dakika	Anadolu'da halen kazıları yapılan tek Pers Satraplık merkezi, kazı tarihi ve buluntular, Zerdüş Dini ve Kült Yolu
2	KUŞ CENNETİ MİLLİ PARKI	17 KM (1-2 ARASI)	30-45 dakika	Park alanı içerisinde bulunan müzeyi ziyaret, bölgeyle ilgili flora ve fauna bilgileri, endemik bitki ve hayvan türleri, kuş gözlem kulesi ziyareti
3	CUMHURİYET MEYDANI	17 KM (2-3 ARASI)	2-3 saat	Haydar Çavuş Camisi, Eski İskele Binası, Eski Gar Binası, Bandırma Palas Oteli, Atatürk Heykeli ve Şehitler Abidesi, Kırkpınar Başpehlivanları Heykeli'nin tarihi anlatım ve hikayeleri.
4	ARKEOLOJİ MÜZESİ	2,5 KM (3-4 ARASI)	30-45 dakika	Müzenin kuruluş hikayesi ve sergilenen eserlerle ilgili bilgiler.
5	SON KURŞUN ANITI	6 KM (4-5 ARASI)	30-45 dakika	Halit Paşa komutasındaki Kocaeli Grubu'nun, 17 Eylül 1922 günü kaçan düşmanı takibi sonucu son çatışmaların yaşandığı Ayyıldız Tepe, Yarbay Vecihi Bey ve Binbaşı Süleyman Bey dahil olmak üzere 80 şehidin verilmesi. Anıtın yapımı ve anlamı.
6	EDİNCİK (EKLENEBİLİR)	7.5 KM (5-6 ARASI)	1-2 saat	Erken Dönem Osmanlı Mimari Eserleri; Edincik Evleri, Ulu Cami, Emir Sultan Camisi, Kız Mescidi, Kümbet Camisi, Osmanlı Mezar Taşları, Tarihi Çınar

Kaynak: Yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Bir gece konaklamalı tur rotası önerisi

Konaklamalı tur rotasına Bandırma'ya yaklaşık 20 km mesafedeki Erdek ilçesi de dahil edilmiştir. Günümüzde önemli turistik merkezlerden birisi olan Erdek, Türkiye'nin ilk sayfiye yerlerindedir (Erdek Belediyesi, t.y.). Kyzikos Antik Kenti'nden başka, ilçe sınırları içerisinde bulunan Kapıdağ Yarımadası, Kirazlı Manastırı ve Zeytinli Ada ile iki kilometreden uzun sahil şeridi ve yürüme yollarıyla Erdek, hem kıyı turizmüne hem de doğa ve tarih turizmüne katkı sağlayan çekiciliklere sahiptir. Tercih gereğince ilçedeki yeme içme ve konaklama tesislerinden de faydalanılabilir.

Birinci günün dört saat ila altı saat 30 dakika kadar süreceği öngörülen turda, Bandırma kent merkezinde yemek molası ve serbest zaman da plana eklenmiştir. İkinci günün ise üç saat 30 dakika ila beş saat 15 dakika süreceği öngörülmektedir ve Erdek'te yemek molası-serbest zaman planlanmıştır. İlk ziyaret noktası ile son nokta arasında iki günde toplamda kat edilen mesafe yaklaşık 80 kilometredir. Turun başlangıç noktası ve takip edilecek güzergah, Bandırma'ya geliş yönüne göre tersten uygulanabilir. Harita 5'te tur güzergahı ve ziyaret noktaları gösterilmiştir.

Harita 5: Bandırma bir gece konaklamalı tur rotası ziyaret noktaları

Kaynak: Google Maps uygulamasından alınan harita üzerinde yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 9’da tur esnasında ziyaret noktalarında turist rehberlerince anlatılacak genel konuların başlıkları ve önerilen yaklaşık ziyaret süreleri verilmiştir. Konaklamanın Bandırma otellerinde ya da Erdek otellerinde olması turu aksatmayacaktır.

Tablo 9: Bandırma bir gece konaklamalı tur rotası ziyaret noktaları, mesafeler ve önerilen zaman takvimi

SIRA	ZİYARET NOKTASI	MESAFE	ZİYARET SÜRESİ	ANLATIM KONULARI
1	DASKYLEION ANTİK KENTİ	BAŞLANGIÇ NOKTASI	30-45 dakika	Anadolu’da halen kazıları yapılan tek Pers Satraplık merkezi, kazı tarihi ve buluntular, Zerdüşt Dini ve Kült Yolu
2	KUŞ CENNETİ MİLLİ PARKI	17 KM (1-2 ARASI)	30-45 dakika	Park alanı içerisinde bulunan müzeyi ziyaret, bölgeyle ilgili flora ve fauna bilgileri, endemik bitki ve hayvan türleri, kuş gözlem kulesi ziyareti
3	CUMHURİYET MEYDANI	17 KM (2-3 ARASI)	2-3 saat	Haydar Çavuş Camisi, Eski İskele Binası, Eski Gar Binası, Bandırma Palas Otel, Atatürk Heykeli ve Şehitler Abidesi, Kırkpınar Başpehlivanları Heykeli’nin tarihi anlatım ve hikayeleri.
4	EDİNCİK	15 KM (3-4 ARASI)	1-2 saat	Erken Dönem Osmanlı Mimari Eserleri; Edincik Evleri, Ulu Cami, Emir Sultan Camisi, Kız Mescidi, Kümbet Camisi, Osmanlı Mezar Taşları, Tarihi Çınar
5	ARKEOLOJİ MÜZESİ	BAŞLANGIÇ NOKTASI	30-45 dakika	Müzenin kuruluş hikayesi ve sergilenen eserlerle ilgili bilgiler.
6	SON KURŞUN ANITI	6 KM (5-6 ARASI)	30-45 dakika	Halit Paşa komutasındaki Kocaeli Grubu’nun, 17 Eylül 1922 günü kaçan düşmanı takibi sonucu son çatışmaların yaşandığı Ayyıldız Tepe, Yarbay Vecihi Bey ve Binbaşı Süleyman Bey dahil olmak üzere 80 şehidin verilmesi, Anıtın yapımı ve anlamı.
7	KYZIKOS ANTİK KENTİ	13 KM (6-7 ARASI)	30-45 dakika	Kyzikos tarihi ve mitolojisi, Bandırma’yla olan ilişkisi, kazı tarihi ve buluntuları
8	ERDEK	9 KM (7-8 ARASI)	2-3 saat	Erdek tarihi, Kapıdağ Yarımadası, Mor Soğan

Kaynak: Yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmayla, Bandırma’nın sahip olduğu turistik zenginlikler ortaya konularak, şehrin tanıtımına ve turistik pazarda yer almasına yönelik katkısı olacağı düşünülen konaklamalı ve konaklamasız tur programları örnekleri verilmiştir. Şehrin gerek çevre il ve ilçelerle kara yolu, deniz yolu ve demir yolu

ile olan ulaşım kolaylığı, gerek sunduğu tarihi, kültürel ve doğal çekicilikleri ve gerekse transit bir geçiş noktası üzerinde olması sebebiyle potansiyel bir turist hareketliliği içerisinde yer alması önemli avantajlar olarak görülmektedir. Mevcut durum ve kaynaklarla bile doğru tanıtım, doğru yönetim ve doğru destekle Bandırma ve çevresindeki şehir turizminin kolayca canlandırılabilceği düşünülmektedir. Bu amaçla, süreç içerisinde nitelikli bir turizm anlayışıyla kentin dinamiklerini bozmayacak şekilde aşağıda sunulan öneriler doğrultusunda hareket edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yeni bir tur programı ve destinasyon ortaya konulurken, ziyaretçilerin ilgisini çekebilmek için doğru tanıtım ve reklam faaliyetlerinde bulunulmalıdır. Bandırma'nın sahip olduğu değerler ve turistik çekicilikler iyi bir şekilde analiz edilmeli, profesyonel yaklaşımlarla etkileyici bir slogan, şehri temsil eden bir yapı ya da bir konu ön plana çıkarılarak potansiyel ziyaretçilerin dikkatine sunulmalıdır. Turistik anlamda rakip şehirlerden farklı ve sadece Bandırma Şehri'ne ait unsurlar ön plana çıkarılmalıdır. Örneğin; Kurtuluş Savaşı'nın ilk kıvılcımın ateşlenmesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a giderken bindiği *Bandırma Vapuru*, son çatışmaların yaşandığı ve son şehitlerin verildiği yer olan *Son Kurşun Anıtı*, Türkiye'nin ilk füzesinin Bandırmalı genç lise öğrencileri tarafından üretilmesini konu alan Bandırma Füze Kulübü isimli film tanıtım ve farkındalık yaratmak üzere kullanılabilir. Ayrıca şehrin sembol yapısını -yapılarını- ve bir slogan belirlemek için, Bandırmalıların fikirlerini de almak üzere çok katımlı anket çalışmaları yerel yönetim ve/veya üniversiteler tarafından düzenlenebilir. Bu konunun daha sonra Bandırma'da turizm içerikli çalışmalar yapmak isteyenler için önemli bir araştırma konusu olacağı değerlendirilmektedir.

Şehir turizmine yönelik çalışmalar ve planlamalar çerçevesinde, en önemli ve üzerinde durulması gereken konulardan birisi de şehir içi trafik akışını, çevreyi ve şehirde yaşayan sakinleri olumsuz anlamda etkilemeyecek şekilde planlamaktır. Günümüzde birçok turistik bölgede büyük sorunlar yaratan turizm kaynaklı trafik yoğunluğu açıktır. Özellikle tur otobüslerinin doğru planlama ve yönlendirmelerle güvenli ve sağlıklı şekilde ziyaretçileri indirme-bindirme duraklarının ve park yerlerinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bandırma şehrinin, akılcı ve gerçekçi planlamalarla bu konuda avantajları olduğu düşünülmektedir. Gerek şehir girişinde ve gerekse şehir merkezinde trafik akışını bozmayacak düzenlemelerle, tur otobüslerinin sorunsuz bir şekilde hareket ve park etmeleri sağlanabilir. Konuyla ilgili yerel yönetim ve ilgili paydaşlar bir araya gelerek uzun vadeli ve taşıma kapasitesine uygun çözümler üretilmelidir. Bu anlamda, şehir merkezinde bulunan otopark alanlarının bazıları (İstanbul Deniz Otobüsleri karşıtı, Eski Tekel Binası otoparkı vb.) tur otobüslerine göre düzenlenebilir. Yine şehir girişinde uygun bölgeler (Bandırma Küçük Sanayi Sitesi civarı, Bandırma AVM karşıtı vb.) tur otobüslerinin park alanları olarak hazırlanarak, ziyaretçiler belediyeye ait daha küçük araçlarla ya da minibüslerle merkeze taşınabilir. Böylece büyük tur otobüsleri şehir trafiğinin akışını bozmayacaktır. Benzer uygulamalar Gökçeada, Hasan Boğuldu Şelalesi-Edremit, Side gibi ziyaret noktalarında uygulanmaktadır.

Sektörün önemli temsilcilerinden olan turist rehberleri ve acentalar konuyla ilgili toplantı ve/veya davetler düzenlenerek bir araya getirilmeli, fikir, görüş ve öneriler doğrultusunda şehrin turistik cazibe merkezi olmasına yönelik adımlar planlanmalıdır. Böylece hazırlanacak tur programları konunun uzmanları tarafından değerlendirilerek, daha etkili tanıtım ve reklam çalışmaları uygulanabilir. Özellikle çevredeki tur programlarına ve turizm hareketliliğine yoğun olan Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İzmir ve İstanbul gibi ulaşımı kolay ve yakın illerdeki turist rehberlerinin ve acentaların davetli olarak seçilmesi daha olumlu katkılar sağlayacaktır. Tur programlarında Bandırma yer almasa da transit geçişler yapılırken, turist rehberlerinde yaratılacak farkındalıkla Bandırma ve çevresi ile ilgili anlatımlar yapılarak ziyaretçiler üzerinde merak ve ilgi uyandırılabilir. Böylece, yeni bir destinasyon olarak Bandırma'ya yönelik turlar düzenlendiğinde bu merakın ve ilginin ziyaretçilerin tercihlerinde olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

Bandırma'nın sahip olduğu konaklama tesisleri doluluk oranlarına bakıldığında ortalama %50'nin altında olduğu görülmektedir. Şehirdeki 27 konaklama tesisinde bulunan yaklaşık 2000 yatak kapasitesi ilk bakışta yeterli gibi görünse de, bunun nicelik ve nitelik olarak artırılması gerekmektedir. Oda sayısı 30'un üzerinde olan tesis sayısı 13'tür. Kalabalık tur gruplarının şehre giriş yapması durumunda mevcut olanaklar yetersiz kalacaktır. Ayrıca, tesislerin büyük bir kısmının şehir merkezinde olmasının, tur

otobüslerinin rahatça otel önlerine yanaşmasında ve ziyaretçileri indirip bindirmesinde trafik açısından sorun teşkil edeceği düşünülmektedir. Yoğunluk durumlarında, kısa vadeli çözüm olarak Bandırma'ya ortalama 30 dakika mesafede olan Erdek, Manyas ve Gönen gibi çevre ilçelerdeki konaklama tesislerinden de faydalanılabilir.

Bandırma'da tur gruplarını ağırlayacak büyüklükte yiyecek-içecek tesisi sayısının yeterli olmadığı düşünülmektedir. Özellikle, 2020 yılı verilerine göre Turizm İşletme Belgeli tesisin bulunmaması büyük bir dezavantajdır. Bu sebeple, şehirde turizme yönelik yeme-içme tesislerine yatırımların yapılması öncelikli hedefler arasında olmalıdır. Bu konuda, yetkililerce söz konusu yatırımları teşvik edici planlamalar yapılmasının, yap-işlet-devret, düşük kredi vb. gibi kolaylıklarla potansiyel girişimcilerin Bandırma'ya davet edilmesinin ve konuyla ilgili bilgilendirmelerin, tanıtımların yapılmasının olumlu katkıları olacaktır.

Turistik amaçlı gezilerde ziyaretçiler anı biriktirirler. Bazen bu anılar maddi eşyalar olarak karşımıza çıkar. Bandırma için de sahip olduğu sembol yapılara ait hediyelik eşyalar tasarlanması ve sunulması olumlu katkılar sağlayacaktır. Sembol yapıların seçimi için araştırmalar, kent sakinlerini de kapsayan anketler, tasarım yarışmaları yapılabilir. Bu şekilde ortak bir akılla meydana getirilecek (Son Kurşun Anıtı, Eski İskele Binası vb. temalı) ürünler, şehrin imajına ve tanıtımına yardımcı olacaktır. Yukarıda bahsedilen ziyaret noktalarının yapısal olarak uygun olanlarında (Kuş Cenneti Milli Parkı, Son Kurşun Anıtı, Kyzikos ve Dasyleion Antik Kentleri vb.) ziyaretçiler için alış-veriş üniteleri kurulmasının ve Arkeoloji Müzesi'nde de bu olanağın sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bir turistik destinasyonda en çok ihtiyaç duyulan konulardan birisi de ziyaretçilerin kullanacakları tuvalet, ibadethane, eczane gibi olanaklardır. Her ne kadar Bandırma şehir merkezinde yeterince bu tür ihtiyaçları karşılayacak olanaklar bulunsa da diğer ziyaret noktalarındaki durumun araştırılması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Özellikle Son Kurşun Anıtı, Daskyleion ve Kyzikos Antik Kentleri'nin bulunduğu yerlerde tuvalet, çöp kutusu, bilgilendirme levhaları, temel ihtiyaçların alınabileceği büfe gibi olanaklar bulunmamaktadır. En azından geçici çözüm olarak portatif uygulamalarla bu tür hayati ihtiyaçlara yönelik alanların yapılması ve uzun vade de kalıcı yapıların üretilmesi yerinde olacaktır.

Hazırlanacak tur programlarına Bandırma'ya yakın ilçelerdeki turistik aktiviteler ve çekicilikler de eklenebilir. Manyas ve Gönen'de termal turizm, Erdek'te doğa ve deniz turizmi gibi seçenekler ile ziyaretçilerin ilgisini çekecek yakın yerler tur programlarında yer alabilir. Böylece, 2 ve 3 gece konaklamalı paket turların da planlanması mümkün hale gelecektir.

Bandırma'nın eksiklerinden birisinin de bir Kent Müzesi olduğu düşünülmektedir. Mevcut arkeoloji müzesinin daha da geliştirilmesi ya da ayrı bir kent müzesi yapımı şehre farklı bir değer katacaktır. Müze'de Kurtuluş Savaşı'nın son anlarının anlatımı, Kyzikos ve Dasykelion Antik Kentlerine ait görsel ve etkileşimli sunumlar sergilenebilir. Ayrıca, Bandırma tarihinde yer alan Bekir Sami Bey, Yarbay Vecihi Bey, Binbaşı Süleyman Bey, Haydar Çavuş, Sunullah Efendi, Hacı Yusuf gibi şehrin mahallelerine, sokaklarına, okullarına isimleri verilmiş şahsiyetlerin anıları ve hayat öyküleri müzenin bölümlerinden birisi olarak tasarlanabilir. Örneğin; *Bandırma Tarihine Sahip Çıkıyor* sloganıyla Bandırma'nın günümüzde var olmayan değerli kişi ve yapıları canlandırmalar, maketler ve heykellerle ilgi çekici kompozisyonlar oluşturularak, ziyaretçiler için alternatif bir cazibe merkezi oluşturulabilir.

Bandırma'nın arzu edilen seviyede bir turizm şehri olması için mevcut turistik çekicilikler, ulaşım kolaylıkları gibi unsurlar her ne kadar önemli olsa da tüm bunları bir araya getirerek, çözüm odaklı, şehir imajına katkı sağlayacak ve sürdürülebilir turizm anlamında gerçekleştirilmesi mutlaka doğru bir vizyon ve planlamaya bağlıdır. Burada en büyük görev yerel yönetimlere, üniversitelere ve sektörde yer alan diğer tüm paydaşlara düşmektedir. Özellikle Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi bünyesinde yapılan Bandırma'nın turizm ve farkındalığına yönelik sempozyum, kongre, konferans vb. çalışmaların artırılması da sürecin daha hızlı ilerlemesine yardımcı olacaktır. Şehir sakinlerinin de davet edileceği çok katılımlı, bütünsel bir yaklaşımla çizilecek yol haritası ile Bandırma'nın kısa sürede bir turizm markasına dönüşmesinin mümkün olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, G. (2016). Turizm arzı. Z. Aslan (Ed.), *Genel turizm içinde* (ss. 213-240). Grafiker Yayınları.
- Anadolu Ajansı. (Mart 2018) *Gelibolu Tarihi Alanı'nda 4 milyon ziyaretçihedefi*. 20 Şubat 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/gelibolu-tarihi-alaninda-4-milyon-ziyaretchedefi/1089402> adresinden erişildi.
- Anadoludakiler. (t.y.). *Kapıdağ'ın renkli ilacı mor soğanı*. 15 Ocak 2024 tarihinde https://anadoludakiler.org/bereket/___trashed-4/ adresinden erişildi.
- Arioğlu, İ. E. ve Atasoy, Ö. A. (2019). Yaşayan somut olmayan kültürel miras müzesi: Bandırma için bir model önerisi. A. Aydın ve G. Aydın (Eds.). 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'19): Tam Metin Bildiriler Kitabı I* 228-236. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Atasoy, Ö. A. ve Xalilov, A. S. (2019). Yaşayan bir köy projesi: Balıkesir/Bandırma-Edincik. A. Aydın ve G. Aydın (Eds.). 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'19): Tam Metin Bildiriler Kitabı I* 198-205. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Atatürk Ansiklopedisi. (t.y.). *Mimar Kemaleddin Bey (1870-1927)*. 13 Ocak 2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mimar-kemaleddin-bey-1870-1927/> adresinden erişildi.
- Atay, M. (1999). *Türk ulusal kurtuluş savaşının başlangıcı: 1999'dan 19 Mayıs 1919'a bakış*. 23 Şubat 2024 tarihinde https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/medergi/10.htm#:~:text=Ulus al%20direnme%20fikri%20C4%B0zmir%27in,ve%20direnme%20hareketinin%20ate%20%9Fini%20yakm%20C4%B1%20C5%9Ft%20C4%B1r adresinden erişildi.
- Bakır, T. (2018). Bandırma'da arkeolojik yerliler doğal ve tarihi çevrenin korunması, çevre ve turizm bilincinin geliştirilmesi. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi içinde* (ss. 27-40). DORA Basım- Yayım Ltd. Şti.
- Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). *Bandırma*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65863/bandirma.html> adresinden erişildi.
- Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.a) *Antik kentler (Ören yerleri)*. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-90612/antik-kentler-oren-yerleri.html> adresinden erişildi.
- Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.b). *Tarihi yapılar*. 13 Ocak 2024 tarihinde <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65923/tarihi-yapilar.html> adresinden erişildi.
- Bandırma Belediyesi (2024). *Bandırma Belediyesi bu sene de EMITT'in gözdesi*. 22 Şubat 2024 tarihinde <https://www.bandirma.bel.tr/haber/bandirma-belediyesi-bu-sene-de-emittin-gozdesi> adresinden erişildi.
- Bandırma Belediyesi Yayınları. (2019). *Bir zamanlar Bandırma I. Bölüm (1892-1937)*. Özyurtlu Matbaacılık.
- Bandırma Kaymakamlığı. (t.y.). *Tarihçe*. 12 Ocak 2024 tarihinde <http://www.bandirma.gov.tr/tarihce> adresinden erişildi.
- Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi. (Temmuz 2022). *Bandırma'da coğrafi yapı ve nüfus*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.bandirma.edu.tr/tr/www/Sayfa/Goster/Bandirmada-Cografı-Yapı-ve-Nüfus-1083> adresinden erişildi.
- Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi. (Haziran 2024). *Bandırma'nın tarihçesi*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.bandirma.edu.tr/tr/www/Sayfa/Goster/Bandirmanin-Tarihcesi-1081> adresinden erişildi.
- Bandırma Palas Hotel. (2018). *Tarihçe*. 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.bandirmapalas.com/tarihce/> adresinden erişildi.
- Bandırma Ticaret Borsası. (2015). *Kırkpınar başpehlivanı Sabri Acar ile söyleşi*. 15 Ocak 2024 tarihinde <https://www.bantb.org.tr/wp-content/uploads/2021/10/dergi-2015.pdf> adresinden erişildi.
- Bandırma Ticaret Odası (2018), *Güney Marmara'nın parlayan yıldızı Bandırma*. 17 Ocak 2024 tarihinde <https://www.bandirmaticaretodasi.org/media/files/bandirma.pdf> adresinden erişildi.
- Bandırma Ticaret Odası. (2022). *Bandırma ekonomi raporu*. 17 Ocak 2024 tarihinde <https://www.bandirmaticaretodasi.org/tr/yayinlarimiz/p/bandirma-ekonomi-raporu-2022-31> adresinden erişildi.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management* (21), 97-116.

- Cooper, C., Fletcher, J., Gilbert D. & Wanhill, S. (1993). *Tourism principles & practice*. Pitman Publishing.
- Çağatay, H. (2022). Bir köyün stratejik liman haline gelişi: Bandırma. Z. Çevik, U.T. Sivrioğlu ve Ü. Doğan (Editörler), *Milli mücadele dönemi ve sonrası Bandırma* içinde (ss. 17-39). Zeus Kitabevi.
- Çağman, E. (2023). *Osmanlı arşiv belgelerinde Bandırma*. Seçil Ofset.
- Çatalkaya, Y. (t.y.). *Turizm endüstrisinin kapsamı*. 27 Şubat 2024 tarihinde <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/yusuf.catalkaya/121028/REKREASYON%20VE%20AN%C4%B0MASYON%206.%20HAFTA.pdf> adresinden erişildi.
- Çelik, Ş. (2012). Evliya Çelebi'nin Bandırma Aydıncık (Edincik) ve Erdek ile ilgili verdiği bilgiler ve bunların değeri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (28), 67-81.
- Çevik, Z. (2018). Bandırma'yı kurtaran Kocaeli Grubu ve son kurşun. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 449-470). DORA Basım-Yayım Ltd. Şti.
- Çiçek, C. ve Tektaş, N. (2019). Bandırma ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. A. Aydın ve G. Aydın (Eds.). 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'19): Tam Metin Bildiriler Kitabı I* 327-335. Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Çiftçi, H. (2017). *Destinasyon pazarlamasında markalaşma ve markalaşma yolunda Şanlıurfa kent imajı* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Doğa Derneği. (t.y.). *Manyas (Kuş) Gölü*. 20 Şubat 2024 tarihinde <https://dogaderneği.org/manyas-kus-golu/> adresinden erişildi.
- Dumankaya, O. ve Ekmekçi, M. U. (2020). Şirinçavuş antik limanı taş eserleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (1), 23-36.
- Erdek Belediyesi. (t.y.). *Erdek tanıtım*. 20 Şubat 2024 tarihinde <https://www.erdek.bel.tr/erdek-tanitim> adresinden erişildi.
- Erdek Kaymakamlığı. (t.y.). *Kyzikos antik şehri*. 15 Şubat 2024 tarihinde <http://www.erdek.gov.tr/kyzkos-antik-sehri> adresinden erişildi.
- Erdek Ticaret Odası. (2023). *Kapıdağ mor soğanı nedir?* 15 Ocak 2024 tarihinde <https://erdekto.org.tr/kapidag-mor-sogani-nedir/> adresinden erişildi.
- Google Haritalar. (2024). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.google.com/maps> adresinden erişildi.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı, (2016). *Balıkesir turizm yatırım rehberi*. <https://www.gmka.gov.tr/dokuman-merkezi?page=3>. (Erişim Tarihi: 13.02.2024).
- Hanaylı, M. N. (2022). *Anadolu'da konut ve Türk Evi oluşumu süreci ve Edincik Evleri örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.
- İçöz, O. (2013). *Turistik ürün pazarlamasında marka imajının rolü ve bölgesel marka imajı yaratma* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- İlban M. O. ve Yıldız, N. (2021). Balıkesir'de iç turizm pazarı ve pazarı canlandırmaya yönelik alternatif turizm olanakları. 21. *Ulusal-5. Uluslararası Turizm Kongresi "İç Turizm"*. Ankara: Detay Yayıncılık, 1317-1323.
- İlhan, R., Doğan, M., Karadaş, A., Vardar, S. ve Öner, E. (2023). Daskyleion antik kenti ve Manyas Gölü çevrelerinde delgi sondaj yöntemli paleocoğrafya- Jeoarkeoloji araştırmalarının ilk sonuçları (Manyas-Balıkesir). *Erciyes Akademi*, 37(1), 261-289.
- İren, K. ve Kocaman, N. (2018). Daskyleion ilkçağ kenti koruma, onarım ve sergileme çalışmaları. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 73-85). DORA Basım-Yayım Ltd.Şti.
- İsmail, T and Rohman, F. (2019). The role of attraction, accessibility, amenities, and on visitor satisfaction and visitor attitudinal loyalty of Gili Ketapang Beach. *Jurnal Manajemen Teori dan Terapan Tahun*, 12 (2), 149-165.
- İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (2024). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.ido.com.tr/tr/> adresinden erişildi.
- Karaöz, Ç. (2018). Daskyleion'un arkaik ve klasik dönemde Atina ile ticaret ilişkileri. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 47-55). DORA Basım- Yayım.
- Kaya, Ş. ve Tuncer, A. (2009). Bandırma eski iskele / Belediye eski binasının mimari ve fonksiyonel özellikleri. K. Pektaş, S. Cirtil, S. Ö. Cirtil, G. K. Öztaşkin, H. Özdemir, E. Aktuğ, ve R. Uykur (Eds.). *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* 351-358. Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.

- Kocaman, S. (2012). *Destinasyon yönetimi kapsamında marka kimliğine etki eden faktörlerin marka imajına etkisi: Alanya örneği* [Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Koçak, A. (2019). *Film turizmi ve destinasyon imajı algısı: Kapadokya örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Balıkesir Bandırma Müze Müdürlüğü*. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-281297/balikesir-bandirma-muze-mudurlugu.html> adresinden erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). *Türkiye turizm stratejisi (2023)*. 11 Ocak 2024 tarihinde https://www.kuzka.gov.tr/dosya/turizm_stratejisi_2023.pdf adresinden erişildi.
- Mutaf, A. (2018). Haydar Çavuş Camii'nin inşası ve vakfiyesinin kuruluşu. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 201-217). DORA Basım- Yayım.
- Mutlu, H. G. ve Aydın, C. (2019). Turizm faaliyetlerinin bölgesel kalkınmadaki rolü: Bandırma örneği. M. E. Erçakır, M. Bayır, H. Güvenoğlu, Ş. Ş. Kutlu ve Y. E. Gürbüz (Eds.). 3. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma ve Üniversitelerin Rolü Sempozyumu "Bandırma'nın Geleceği"* 317-323. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Odacı, S. (2023). *Bandırma'nın düşman işgalinden kurtuluşu ve 17 Eylül Kurtuluş Günü kutlamaları*. Ceren Yayıncılık ve Kitabevi.
- Öner, H. H. ve Başar, H. (2019). Kapıdağ Yarımadası'nın flora zenginliği ve potansiyel doğa turizmi açısından değerlendirilmesi. A. Aydın ve G. Aydın (Eds.). 2. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'19): Tam Metin Bildiriler Kitabı I* 183-201. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, M. ve Güllü, K. (2021). Destinasyon tercihinde film ve dizi izlemenin önemi: Kapadokya'da film turizmi örneği. *Erciyes Akademi*, Özel Sayı, 855-873.
- Sadıç, C. (2017). *Temel paket tur oluşturma, planlama ve maliyetlendirme*. TÜRSAB Akademi.
- Savunma Sanayi. (2017). *Bandırma füze kulübü ve Türkiye'nin ilk füzesi*. 23 Şubat 2024 tarihinde <https://www.savunmasanayi.org/bandirma-fuze-kulubu-ve-ilk-turk-fuzesi/> adresinden erişildi.
- Sivrioğlu, U. T. (2018). Edincik'te Osmanlı eserleri ve mezar taşları. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 201-217). DORA Basım- Yayım Ltd. Şti.
- Söylemez, A. (2018). Balıkesir ili kuzeyinin kalkınmasında Güney Marmara Kalkınma Ajansının rolü üzerine bir değerlendirme. A. Aydın, H. Yıldız, G. Aydın ve H. Güvenoğlu (Eds.). *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'18): Tam Metin Bildiriler Kitabı II* 80-86. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Şen, N. (2019). *Marka kentler ve sembol yapılar*. Detay Yayıncılık.
- Şimşir, N. (2018). Osmanlı'dan cumhuriyete Bandırma Limanı. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 521-539). DORA Basım- Yayım.
- Tarakçı, N. (2022). Bandırma Vapuru'nun hikayesi. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 22 Şubat 2024 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70090/bandirma_vapurunun_hikayesi adresinden erişildi.
- Tarım ve Orman Bakanlığı 2. Bölge Müdürlüğü. (2024). *Kuşçenneti milli parkı*. 15 Ocak 2024 tarihinde <https://bolge2.tarimorman.gov.tr/Link/14/Milli-Parklarimiz> adresinden erişildi.
- The Indra Gandhi National Open University (IGNOU). (t.y.). *The ancillary services in tourism*. s. 129. 01 Mart 2024 tarihinde <https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/67183/3/Unit-9.pdf> adresinden erişildi.
- TÜRSAB Akademi. (2020). *Turizm ürün ve hizmetleri*. 28 Şubat 2024 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/assets/pdf/turizm-urun-ve-hizmetleri.pdf> adresinden erişildi.
- Tunçbaş, G. ve Duman, A. (2018). Kyzikos antik şehrinin tarihsel-arkeolojik değeri ve mimari özelliklerine genel bir bakış. U.T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve yakın çevresi tarihi* içinde (ss. 97-122). DORA Basım- Yayım.
- Tunçbaş, G. (2022). Antik çağlarda Kyzikos. C. Karataş (Ed.). *Kyzikos'tan Arteke'ye Erdek ve Kapıdağ tarihi* içinde (ss. 9-80). Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları A.Ş. Genel Müdürlüğü. (2024). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://ebilet.tcddtasimacilik.gov.tr/view/eybis/tnmGenel/tcddWebContent.jsf> adresinden erişildi.

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir yolları A.Ş. Genel Müdürlüğü. (t.y.). 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.tcdd.gov.tr/projeler/bandirma-bursa-yenisehir-osmaneli-hizli-tren-projesi> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *İstatistik veri portalı*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=n%C3%BCfus> adresinden erişildi.
- Türkiye Kültür Portalı. (2014). *Kyzikos antik kenti-Balıkesir*. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/kyzikos-antik-kenti> adresinden erişildi.
- Türkiye Kültür Portalı. (t.y.a). *Daskyleion antik kenti-Balıkesir*. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/daskyleion-antik-kenti> adresinden erişildi.
- Türkiye Kültür Portalı. (t.y.b). *Kırkpınar yağlı güreş festivali*. 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/kirkpinarayagliguresfestivali> adresinden erişildi.
- Türkiye Kültür Portalı. (t.y.c). *Kuş Cenneti Milli Parkı - Balıkesir*. 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/kuscenneti-milli-parki> adresinden erişildi.
- Ulucutsoy, S. Ç. (2006). *Manyas Kuş Cenneti Milli Park Sahası, gel-git zonundaki yaz sezonu makrofitleri üzerine sistematik bir çalışma* [Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Ulusoy, H., Avcıkurt, C., Köroğlu, A. ve Köroğlu, Ö. (2018). Bandırma İlçesi'nin turizm potansiyelinin belirlenmesi. A. Aydın, H. Yıldız, G. Aydın ve H. Güvenoğlu (Eds.). *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu (UBS'18). Tam Metin Bildiriler Kitabı II* 426-444. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar*. İnkılap Kitabevi.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (t.y.). *Somut olmayan kültürel miras listelerinde Türkiye*. 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-Kültürel-Miras-Listeleri> adresinden erişildi.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (2008a). *Glossary of tourism terms*. 28 Şubat 2024 tarihinde <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> adresinden erişildi.
- United Nations World Tourism Organization, (2008b). *International recommendations for tourism statistics*. 28 Şubat 2024 tarihinde https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf adresinden erişildi.
- United Nations World Tourism Organization, (Eylül 2023). 11 Şubat 2024 tarihinde <https://www.unwto.org/> adresinden erişildi.
- Yağlı Güreş Birliği. (2020). *Cumhuriyet dönemi başpehlivanları*. 14 Ocak 2024 tarihinde <https://www.yagliguresbirligi.gov.tr/sayfa/cumhuriyet-donemi-bas-pehlivanlari.html> adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Bu araştırma; anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve bu yüzden de kullanım izni gerektiren çalışmalardan biri değildir. Ayrıca bu araştırma, insan veya hayvanlar üzerinde uygulanan klinik ya da deneysel bir çalışma da değildir. Bu nedenle araştırma için etik kurul izni alınmamıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile çıkar çatışması söz konusu değildir.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Kasım 2024, Cilt: 27 - Sayı: 51-1, 2024 Yılı Özel Sayısı
November 2024, Volume: 27 - Issue: 51-1, Special Issue of 2024

e-ISSN: 2651-4974

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

<https://dergipark.org.tr/baunsobed>

YAYIN KURALLARI VE POLİTİKASI

1. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından* altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide, **Coğrafya, Eğitim Bilimleri** (Eğitim Programları ve Öğretim, Eğitim Yönetimi ve Teftişi, Okul Öncesi Eğitimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Sosyal Alanlar Eğitimi, Türkçe Eğitimi) **Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Görsel Sanatlar, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği, Turizm Rehberliği, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Türk Dili ve Edebiyatı, ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları'nın kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli, araştırma makaleleri, kitap tanıtımı ve eleştirileri, örnek olay çalışmaları ve derleme çalışmaları yayımlanabilir.**

2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.

3.Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.** Dergimiz belirtilmeyen diğer etik ilkeleri, editör, hakem ve yazar sorumlulukları için Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından belirlenen/önerilen hususları kabul ve takip etmektedir.

4.Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle **şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından** ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmeden yazarlara iade edilir. Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir. Kör hakemlik süreci işletilerek makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez.** Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin yayımlanmasına karar verilmesi durumunda yazarlar daha önce imzalayarak sisteme yükledikleri **Telif Hakkı Devir Formu**'nu Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne posta/kargo yolu ile göndermelidirler.

5 Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi telif hakkı devir formunda belirtilmelidir. Çalışmalar daha önce sunulmuş, bildiri olarak yayınlanmış veya tezden türetilmiş olsa **dahi orijinal eser ile benzerlik göstermemelidir.**

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait **orijinal bir çalışma olduğunu** ve **intihal yapmadıklarını**, çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya **bireysel olarak katılmış olduklarını** ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin **son halini gördüklerini** ve **onayladıklarını**, makalenin başka bir yerde **basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini**, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan **telif haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.**

7. Çalışma, editörlere Dergipark üzerinden elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, Dergipark sistemine üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sağ menüde çıkan **"Makale Gönder"** bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. Makale yazarlarının ORCID ID sahibi olmaları zorunludur. **Sisteme kaydedilecek çalışmaları dosyalarında yazar adları veya yazarları belirtecek herhangi bir bilgi (dipnot, ek, teşekkür vb.) bulunmamalıdır.** Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfa geçmemelidir.**

8. Ulakbim TR DİZİN kararları doğrultusunda dergimize yüklenecek çalışmalarda etik kurul izni onay belgesi talep edilmektedir. Etik kurul izni ile ilgili detaylı bilgi dergimiz web sayfasında yer almaktadır.

9. Dergimiz yazarlardan veya okuyuculardan herhangi bir ücret talep **etmemektedir.**

10. Makaleler yalnızca ön değerlendirme aşamasında yazarlar tarafından geri çekilebilir.

11. Dergimiz sayı bazlı makale kabulü yapmamaktadır. Dergimize yükleyeceğiniz çalışmalar süreçlerinin olumlu tamamlanması halinde, yayın için kabul aldıkları tarihten sonra yayınlanacak ilk sayı için sıraya alınır.
12. Dergimize yüklenen çalışmaların değerlendirme süreci ortalama olarak 3-12 ay arasında sürmektedir.
13. Dergimizin tüm süreçleri Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Detaylı bilgi için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed> adresi ziyaret edilmelidir.

YAZIM KURALLARI

1. Makale metni yazıldığı dilin yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. Makale yazımında **sayfa boyutu A4** (20,99 x 29,7 cm) olarak seçilmeli ve sayfanın tüm (alt-üst-sağ-sol) kenarlarında **2,5 cm kenar boşluğu** bırakılmalıdır.
3. Makale dosyası belirtilen sayfa boyutu ve kenar boşluğu ile, ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.
4. Makale dosyasında yazar(lar)ın isimlerini belirtebilecek tüm bilgiler silinmelidir. Çalışma Microsoft Word ile hazırlanıyor ise, ilgili programın “yazar” ve “son değiştiren” bilgilerinde yer alan kullanıcı isimlerinin, yazar isimleri ile aynı olmamasına dikkat ediniz.
5. Makale dosyasının tamamında **Times New Roman yazı fontu** kullanılmalıdır.
6. Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte kalmak üzere **başlıklar; 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, sayfa ortasına gelecek** şekilde yazılmalıdır.
7. **ÖZ ve ABSTRACT** : İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 kelime olarak, Türkçe (makalenin diline göre Almanca veya Fransızca) ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin yazıldığı dilde hazırlanan özet/abstract üstte yer almalıdır.
8. **ANAHTAR KELİMELER**: Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek özet metinlerinden hemen sonra (paragraf boşluğu 0 nk) yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
9. **EXTENDED ABSTRACT**: En az 800 en fazla 1200 kelimedenden oluşan ve makalenin literatür, yöntem, bulgular ve sonuçlarından bahseden **genişletilmiş özet (extended abstract) bulunmalıdır**. Türkçe, İngilizce ve Fransızca makalelerde genişletilmiş özet **İngilizce**, İngilizce yazılmış makalelerde ise **Türkçe** olarak hazırlanmalıdır.
10. **ANA BAŞLIKLAR** : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Makale’de yer alacak ana başlıklar aşağıda belirtilen başlıklar ve sıralama ile verilmelidir. Başlıklarda numaralandırma **kullanılmamalıdır**.
 - **Öz – Abstract**
 - **Extended Abstract** (İngilizce dili dışında yazılmış tüm makalelerde)
 - **Giriş (Introduction)** :
 - **Literatür Taraması (Literature review)**,
 - **Yöntem (Methodology)**,
 - **Bulgular ve tartışma (Findings and discussion)**,
 - **Sonuç ve öneriler (Results and recommendations)**
 - **Kaynakça (References)**
 - **Etik kurul onayı, Katkı oranı beyanı, Destek ve teşekkür beyanı (varsa), Çatışma beyanı**
11. **ALT BAŞLIKLAR** : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, İtalik, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, olarak yazılmalıdır.
12. **TABLO-ŞEKİL-GRAFİKLER**: Tablo, şekil veya grafikler sayfayı ortalamalı, açıklamaları ilgili ögenin **üzerine**, tablo/şekil/grafik kelimesi (Times New Roman, 11 Punto, Kalın) : Tablo başlığı (Times New Roman, 11 Punto, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük) şeklinde yazılmalıdır. Tablo / Çizelge içindeki veriler 9-11 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değiştirilebilir. Microsoft Word üzerinde hazırlanabilecek tüm tablo, grafik vb. mutlaka yazarlar tarafından oluşturulmalı, resim olarak herhangi bir grafik kopyalanmamalıdır. Tablo veya grafik için atıf-kaynak gösterilmesi gerekiyor ise ilgili şeklin **altına** 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.
13. Belirtilen alanlar dışında kalan **tüm makale metni** Times New Roman, 11 punto, tek satır aralığı ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Sayfa numaraları **bulunmamalıdır**.
14. **METİN İÇİ ATIFLAR VE KAYNAKÇA** aşağıda belirtilen kurallara göre düzenlenmelidir.
15. Belirtilen kurallara göre düzenlenmeyen makaleler incelemeye alınmadan doğrudan yazarlara iade edilecektir. Lütfen websitemizde yer alan örnek makale metnini inceleyiniz.

Temel Makale Şablonu (Örnek makale websitemizde ayrıca yer almaktadır)

Makale başlığı (Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte yer almalıdır)

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

Makalenin İngilizce (İngilizce veya diğer dillerde yazıldı ise Türkçe) Başlığı

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise “ÖZ,” yabancı dilde ise “ABSTRACT” başa gelmelidir.**

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelime 1, Anahtar kelime 2, Anahtar kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

Ana başlıklar

Ana başlıklar sola yaslı, 11 punto, kalın ve düz olmalı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt başlıklar

Alt başlıklar, sola yaslı, 11 punto ve sözcüklerin yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük üzere kalın ve italik olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil başlıkları yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. (11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyyy	Zzzz	Qqqq
Aaaaa	A1.	47	30.3	47	30.3
	A2.	60	38.7	60	38.7
	A3.	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1.	150	96.8	150	96.8
	B2	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.)

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır.**
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- Sayfa Numarası Gösterimi** : kullanılarak gerçekleştirilmelidir. (**Şahin, 2020: 150**)
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)

- Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı (Kaplan vd., 1999), görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), sözlü kaynak kullanılıyorsa kaynak kişi bilgileri Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri bilgilerini içermelidir.
- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa "tarih yok" anlamına gelen "t.y." kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atıf yapılırken (balikesir.edu.tr, 01.05.2014) örneğinde olduğu gibi başında <http://www> kısmı olmadan ve erişim tarihi Gün, Ay, Yıl belirtilmelidir.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için 2000a, 2000b gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra "ve diğerleri" "v.d." ifadesi kullanılır.
- Kitapların künyeleri verilirken 1. Basım ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için "2. Bs." şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra "yüksek lisans tezi", "doktora tezi" ya da "sanatta yeterlik tezi" ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra araç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilir.
- E-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak alınır.
- Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.
- Türkçe yazılan makalelerde gerek metin içi atıflarda gerek ise kaynakçada "ve" kelimesi kullanılmalıdır. Diğer dillerde yazılan makalelerde ise "&" kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA 7 (American Psychological Association 7th edition) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.

KİTAP / E-KİTAP

- Elektronik kitaplar, basılı kitaplar gibi atıflandırılmalı ve kaynakçada gösterilmelidir. Diğer kitaplardan farklı olarak, var ise Doi veya erişim linki eklenmelidir.
- Kitaplarda yayınevinin bulunduğu lokasyon-şehir bilgisi kaynakçada yer almamalıdır.

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak gösterme el kitabı*. (2. Bs.). Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoğlu, 2004), Kurbanoğlu (2004).

Kitap - İki Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. ve Soyad, B. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Svendsen, S., ve Løber, L. (2020). *The big picture/Academic writing: The one-hour guide* (3rd digital ed.). Hans Reitzel Forlag. <https://thebigpicture-academicwriting.digi.hansreitzel.dk/>

Atıf: (Svendsen ve Løber, 2020), Svendsen ve Løber (2020).

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek : Akman, Y., Ketenoğlu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki ekolojisi*. Palme Yayıncılık.

Atıf : (Akman vd., 2004: 57)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (10. bs.). Türk Dil Kurumu.

Atf: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap adı*. (Yayın Yılı). Yayınevi.

Örnek: Redhouse *çağdaş Türkçe-İngilizce sözlüğü*. (1985). Redhouse.

Atf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayınevi. (Kaynak yapıtın yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane teknisyenleri için teknik hizmetlere giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap - Editörlü

Kullanım: Soyad, A. (Ed.) (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayınevi.

Örnek: Şahin, B. (Ed.) (2020). *Uluslararası turizm ve seyahat endüstrisi*. Detay Yayıncılık.

Atf: (Şahin, 2020)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Kitap bölümü başlığı. Editör A. Soyadı. (Ed.). *Kitap adı* içinde (Atf yapılan bölümün sayfa numaraları). Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: Metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Ed.), GENDER ISSUES ACROSS THE LIFE CYCLE içinde (ss. 107-123) Springer.

Atf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayram, P. (2020). Sosyal medyada Suriyeli mülteci krizine ilişkin konum alımlar: Türkiye'deki politik gençlik üzerinden bir analiz. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1213-1251. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.699018>

Atf: (Bayram, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi –İki Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. ve Yazar, B. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Ceylan, C. ve Yavaş, H. (2020). What affects employee motivation at IT projects in Turkey? The impact of leader communication, wage satisfaction, and job opportunities at IT projects employee's. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1041-1067. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.693187>

Atf: (Ceylan ve Yavaş, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd. (2003). Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerine ait Türkiye profil araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atf: (Erkan vd., 2003)

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Kenar, N. (2006, 10 Nisan). Kayıt dışı istihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atf: (Kenar, 2006)

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler – Yazarı Yok

Kullanım: Makale adı. (Yıl, Gün Ay). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel bilginin küreselleştirilmesi. (2006, 10 Nisan). *Focus*, 12, 14-17.

Atf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. . (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa numarası(varsa). Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Örnek: Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Atıf: (Bayar, 2006) (Carey, 2019)

BİLDİRİ

Bildiri – Bildiri Kitabında Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayınevi.
Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal bilimlerde bilginin üretimi, erişimi ve kullanımı. O. Horata (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: Bildiriler* (92-103). Yeni Avrasya.

Atıf: (Uçak, 2005)

Bildiri – Bilimsel Dergide Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. *Dergi Adı* (sayfa numaraları). Doi/Erişim Linki
Örnek: Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., ve Matthews, M. D. (2019). Cognitive and noncognitive predictors of success. *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

Atıf: (Duckworth vd., 2019)

Bildiri – Bildiri Sunumu (Yayımlanmamış)

Kullanım: Konuşmacı, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri sunumu]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Toplantı kaydı erişim linki (varsa)

Örnek: Tonta, Y. (2006, 01-03 Şubat). *Bilgi yönetiminde son gelişmeler: Amazoogole, işbirliği ve açık erişim [Bildiri sunumu]*. Akademik Bilişim, Gaziantep.

Atıf: (Tonta, 2006)

Bildiri – Bildiri Özeti

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri özeti]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Erişim linki (varsa)

Örnek: Sarıoğlan, M., Avcıkurt, C. ve Sezen, T.S. (2017, 03-05 Ekim). *Kültürel miras kapsamında düğün yemekleri: Balıkesir ili örneği [Bildiri özeti]*. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi, Marmaris, Muğla.

https://www.researchgate.net/publication/326146398_Kulturel_Miras_Kapsaminda_Dugun_Yemekleri_Balikesir_Ili_Ornegi

Atıf: (Sarıoğlan vd., 2017)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar terimleri ansiklopedik sözlüğü* (3. bs.). Sistem Yayıncılık.

Atıf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Milli Eğitim Bakanlığı.

Atıf: (Ersoy, 1973),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor adı* (Rapor No.). Yayımlayan/Hazırlayan Kuruluş. Erişim linki (varsa)

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet yardımlarını değerlendirme özel ihtisas komisyon raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Devlet Planlama Teşkilatı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_D%C4%B1%C5%9FEkonomik%C4%B0li%C5%9Fkiler.pdf

Atıf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez adı*. [Tezin Türü], Üniversite Adı. Erişim Linki (varsa)

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel sanatlar alanındaki kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanım özellikleri: Hacettepe üniversitesi örneği*[Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Atıf: (Zencir, 2007)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The use and value of scientific journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *E-dönüşüm Türkiye projesi kısa dönem eylem planı: değerlendirme raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf> adresinden erişildi.

Atf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın adı veya başlığı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atf: (Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık, t.y.)

Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.